P-124
v.38

ACADEMIA ROMÂNĂ

ANUARUL

INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"

XXXVIII

2001

OMAGIU PROFESORULUI GHEORGHE PLATON

INSTITUTUL DE ISTORIE
BIBLIOTECA
P-124

IAŞI
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „A.D. XENOPOL"

COLEGIUL ŞTIINŢIFIC

SORIN ANTOHI, DENNIS DELETANT, DEMIR DRAGNEV, CATHERINE DURANDIN, DUMITRU IVĂNESCU, PAUL MICHELSON, GHEORGHE ONIŞORU, acad. GHEORGHE PLATON, DUMITRU ŞANDRU, DUMITRU VITCU, EKKEHARD VÖLKL, AL. ZUB, membru corespondent al Academiei Române (preşedinte)

FOŞTII RESPONSABILI AI ANUARULUI

VAL. POPOVICI, LEONID BOICU, M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, IOAN CAPROŞU, LEON ŞIMANSCHI, ŞTEFAN-SORIN GOROVEI, VASILE DOCEA

COLEGIUL DE REDACŢIE

FLOREA IONCIOAIA (redactor şef), ANDI MIHALACHE (secretar de redacţie) MIHAI-ŞTEFAN CEAUŞU, FLAVIUS SOLOMON, NELU ZUGRAVU

CULEGERE COMPUTERIZATĂ: MIHAELA DANILUC

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" apare o dată pe an.
Abonamentele se primesc la / Toute commande sera adressée à:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O. Box 5-42, Bucureşti, România, RO-76117, Tel.: 4021-411 9008, 4021-3200, Fax: 401-410 3983.

RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere nr. 1, P.O. Box 33-57, Bucureşti, România, Fax: 4021-222 6407, Tel.: 4021-618 5103.

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., Şos. Viilor nr. 101, bl. 1, sc. 4, ap. 98, parter, P.O. Box 77-19, Bucureşti, sector 5, Tel.: 4021-301 8786, Fax: 4021-335 0296.

ADRESA REDACŢIEI

Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Str. Lascăr Catargi nr. 15, 6600–Iaşi
Telefon/ Fax: ++40/232/212614, e-mail: xeno@mail.dntis.ro

© 2003, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Redactor Editura Academiei: MIHAI POPA
Tehnoredactor: SOFIA MORAR

Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
Telefon 410 32 00
E-mail: edacad@ear.ro
www.ear.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Nr. 1412

ACADEMIA ROMÂNĂ

ANUARUL

INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"

XXXVIII

2001

OMAGIU PROFESORULUI GHEORGHE PLATON

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Cota P - 124

IAŞI
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A.D. XENOPOL"

Tom. XXXVIII, 2001

Omagiu Profesorului Gheorghe Platon

SUMAR

Început de secol şi de mileniu în istoriografie (Al. Zub) 1

IN HONOREM

AL. ZUB, *Acad. Gheorghe Platon* 7
V. CRISTIAN, *Gheorghe Platon asistent* 9
DUMITRU IVĂNESCU, *Gheorghe Platon şi epoca unirii* 13
GHEORGHE CLIVETI, *România modernă în relaţiile internaţionale: perspectiva faptului naţional* 17
M. COJOCARIU, *Paşoptismul românesc* 21

STUDII ŞI ARTICOLE

RELIGIE, EDUCAŢIE, CULTURĂ

OVIDIU OLAR, *Atestări documentare ale îngerilor şi ale arhanghelului Mihail la Dunărea Mijlocie şi de Jos (secolele III–VI)* 25
VALERIU GHERGHEL, *Reprimarea râsului de la sfântul Ioan Hrisostom la Friedrich Nietzsche* 39
BOGDAN-PETRU MALEON, *Ortodocşii români în faţa „clericului viator" (sfârşitul sec. XVI - prima jumătate a sec. XVII)* 49
N. A. URSU, *Manifestul revoluţionar „Trâmbiţă românească" (1821), opera poetului oltean Gheorghe Peşacov* 67
LEONIDAS RADOS, *Mărturii privind instrucţia fraţilor Sturdza la pensionul profesorului Ghenadie din Atena (mijlocul veacului XIX)* 77
DUMITRU IVĂNESCU, *Ilie Bărbulescu. Note epistolare* 99

INSTITUŢII ŞI PRACTICI SOCIALE

LAURA STANCIU, ANA MARIA NEGOI, *Reglementări matrimoniale în Transilvania celei de a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea* 109
DUMITRU DOBREV, *O instituţie uitată: Divanul întăriturilor (Curtea de întăriturii sau Curtea de confirmaţie)* 123

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IULIU C. CIUBOTARU (†), *Lucrări şi proiecte în vederea elaborării Regulamentului obştesc al Moldovei din anul 1827* 133

TRANZIŢIA SPRE COMUNISM

DORIN DOBRINCU, *„Guvernul naţional român" de la Viena (1944–1945)* 155
RADU FILIPESCU, *Prezenţa armatei sovietice în Judeţul Iaşi. Informaţii arhivistice privitoare la anul 1946* 171
DUMITRU ŞANDRU, *1947 – Anul lichidării ultimelor vestigii ale democraţiei în România* 185

ISTORIA ISTORIOGRAFIEI

MIHAI DORIN, *Presă şi istoriografie. Cariera unei teme romantice: etnogeneza românilor* .. 203
DAN PRODAN, *Preocupări de orientalistică şi turcologie în opera lui Nicolae Iorga* 215
HANS-CHRISTIAN MANER, *Marschall Antonescu in der Literatur des 20. Jahrhunderts: Anmerkungen zur Kontinuität politisierter Geschichtsschreibung* 229

DISCUŢII

PAUL PĂLTĂNEA, *O carte puţin folositoare* 243

RECENZII

FLORIN MARINESCU, *ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ. ΑΡΧΕΙΟ ΠΡΩΤΑΤΟΥ (Documente româneşti de la Sfântul Munte. Arhiva Protatu)*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα (Leonidas Rados) 257
CRISTIAN LUCA, DRAGOŞ MĂNDRESCU, *Rituri şi ritualuri funerare în spaţiul extracarpatic în secolele VIII–X* (Marius Magdeş) 258
MIHAI LAZĂR, *Realităţi fiscale din Ţara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstoreşti, secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea* (Florin Pintescu) 260
ALEXANDRU-FLORIN PLATON, *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică* (Bogdan Petru Maleon) 264
VASILE DOCEA, *Relaţii româno-germane timpurii* (Dumitru Vitcu) 266
ARMIN HEINEN, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mişcare socială şi organizaţie politică O contribuţie la problema fascismului internaţional* (Dorin Dobrincu) 269
GHEORGHE ZANE, *Memorii. 1939-1974* (Dorin Dobrincu) 272
VASILE LAZĂR, *Şase ani în infern* (Dorin Dobrincu) 274
GEORGE VOICU, *Zeii cei răi. Cultura conspiraţiei în România postcomunistă* (Adrian Cioflâncă) 277
MICHEL FOUCAULT, *Trebuie să apărăm societatea*, Cursuri ţinute la College de France, 1975–1976 (Mihai Chiper) 280
BOGDAN MURGESCU, *A fi istoric în anul 2000* (Al. Zub) 284
ADRIAN MARINO, SORIN ANTOHI, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie şi politică în România* (Adrian Cioflâncă) 287

NOTE BIBLIOGRAFICE

SEBASTIAN BROCK, *Efrem Sirul*, I. *Ochiul luminos. Viziunea spirituală a lumii la Sfântul Efrem Sirul;* II. *Imnele despre Paradis* (Constantin Ittu) 291
OLIMPIA MITRIC, *Catalogul manuscriselor slavo-române din biblioteca Mănăstirii Sucevita* (Cătălina Iliescu) 292

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ΕΦΗΜΕΡΙΣ. Η αρχαιότερη Ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί. Βιέννη 1791-1797. Εκδοτες οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου; ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ Κυρία Ονόματα και Γλωσσάριο Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερευνής του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Αθήνα (Leonidas Rados) 292
FRANÇOIS FURET, *Revoluția în dezbatere* (Adrian Cioflâncă) 293
ROBERT DARNTON, *Marele masacru al pisicii și alte episoade din istoria culturală a Franței* (Adrian Cioflâncă) 294
VLAD GHIMPU, *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia. Monografie* (Marius Chelcu) 295
MIHAIL M. ANDREESCU, *Istoricul Mănăstirii Trivale* (Silviu Văcaru) 296
DEMIR DRAGNEV, ION VARTA, *Istoria românilor. Epoca modernă* (Marius Chelcu) 296
SORIN ANTOHI, VLADIMIR TISMĂNEANU (ed.), *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and Their Aftermath* (Cătălina Mihalache) 297

REVISTA REVISTELOR

„Memoria. Revista gândirii arestate", 1–33, 1990–2000 (Dorin Dobrincu) 299
„Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei", serie nouă, I/1995; II–III/ 1996–1997 (Carmen Ungureanu) 301
„Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei", serie nouă, II–III, 1996–1997 (Cătălina Iliescu) 302
„Arhivele Moldovei", III–IV, 1996–1997 (Cătălina Iliescu) 303
„Historia Urbana", VI, 1–2/1998 (Marius Chelcu) 303
„Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova", I, 1998 (Flavius Solomon) 304
„Cercetări istorice", serie nouă, XVI, 1997; XVII/1, XVII/2, 1998 (Iulia Moldovan) 305
„Südost-Forschungen. Internationale zeitschrift für geschichte, kultur und landeskunde südoseuropas". Begründet von Fritz Valjavec. Im Auftrag des Südost-Institutes München. 1998 (Betinio Diamant) 306
„AIO. Anuarul Institutului de Istorie Orală", I, 1998; II, 2001 (Dorin Dobrincu) 307
„Mentalities / mentalités. An interdisciplinary journal / Un journal interdiciplinaire", volume / tome 4, number / numero 1, 1999 (Dorin Dobrincu) 310
„Revista de istorie a Moldovei", 1–2 (37–38), ianuarie–iunie 1999 (Elena Chiaburu) 311
„Revue roumaine d'histoire", XXXVIII, 1–4, 1999 (Cătălina Iliescu) 312
„Analele Universității București", istorie, XLVIII, 1999 (Marius Chelcu) 313
„Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a Evreilor din România", 4–5, 2000, și 6, 2000; „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", IV, 1999 (Betinio Diamant) 313
„Studii și materiale de istorie medie", XVII, 1999; XVIII, 2000 (Marius Chelcu) 317
„Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", IV, 1999; V, 2000 (Marius Chelcu) 318
„Annales. Histoire, sciences sociales", 55[e] An., 1–6, 2000 (Cătălina Iliescu) 319
„Xenopoliana". Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol", VIII, 1–4, 2000 (Cătălina Iliescu) 320
„Xenopoliana". Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol", IX, 1–4, 2001 (Cătălina Iliescu) .. 321
„Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", XXXVIII–XXXIX, 1999–2000 (Cătălina Iliescu) 322

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Activitatea științifică a Institutului „A.D. Xenopol" în anul 2001 (Dumitru Ivănescu) 323
Stagiu de cercetare la Collegium Budapest, octombrie 1999–iulie 2000 (Al. Zub) 329
„Migration in the Balkans: conflict and integration", Thessaloniki, 12–13 mai, 2000 (Leonidas Rados) 331
Congresul mondial de istoriografie, Oslo, 6–13 august 2000 (Al. Zub) 332
„Relații greco-române: interculturalitate și identitate națională", colocviu greco-român, Atena, 26–27 septembrie 2000 (Al. Zub) 335

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Convegno italo-romena „Nicolae Iorga", 9–10 noiembrie 2000 (Al. Zub) 337
Colocviul internațional „Nietzsche", București, 24–25 noiembrie 2000 (Al. Zub) 338
Simpozion „Acad. Gheorghe Platon, la 75 de ani", Iași, februarie 2001 (Al. Zub) 339
Colocviu internațional despre națiune și naționalism, 6–7 aprilie 2001 (Al. Zub) 339
Simpozion internațional „Michel Foucault", București, Iași, 18–20 aprilie 2001 (Al. Zub)..... 340
Simpozionul „Timp și istorie în discursul identitar românesc", București, 21 aprilie 2001 (Al. Zub). 340
Simpozionul „Universitatea populară și educația permanentă", (Botoșani, 12 mai 2001 (Al. Zub). 341
Simpozionul internațional „Europa și identitățile", Budapesta, 15 mai 2001 (Al. Zub) 342
„Sovietizarea României și Cehoslovaciei: istorie, analogii, consecințe", simpozion internațional, Iași, 21–22 septembrie 2001, (Al. Zub) 343
„Mișcări de populație în Europa de sud-est. Emigrări, strămutări, refugieri, deportări în spațiul carpato-dunărean în secolul XX", simpozion, Iași, 13–16 septembrie 2001 (Al. Zub) 343
„Istoriografia română la început de nou secol și mileniu", simpozion, Iași, 5 octombrie 2001 (Al. Zub) 344
Simpozionul internațional „Republica Moldova în căutarea identității", Iași, 8–9 octombrie; Chișinău, 10–11 octombrie 2001 (Flavius Solomon) 345
„Populism, demagogie sau realism politic", simpozion, Iași, 6 noiembrie 2001 (Cătălin Turliuc) 347

ANIVERSĂRI

Acad. Cornelia Bodea – la aniversare (Al. Zub) 349
Profesorului Ioan Agrigoroaiei la 65 de ani. Subtilitate și moderație 351

IN MEMORIAM

Leonid Boicu: vocația istoricului (Al. Zub) 353
Un destin intelectual exemplar: Leonid Boicu (Gh. Platon) 355
Leonid Boicu – istoric al relațiilor politice româno-polone în epoca modernă (V. Ciobanu) 358
Bucuria unei prietenii (V. Cristian) 362
Un nedreptățit: Leonid Boicu (Dumitru Vitcu) 366
„Chestiunea română" – perspectiva „marii politici" (Gh. Cliveti) 368
Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856–1859) (M. Cojocariu) 371

*

Pompiliu Teodor (Al. Zub) 373

TABLA DE MATERII A TOMURILOR XXXI (1994) – XXXVII (2000) 375

INDICE 395

ABREVIERI 399

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANNUAIRE DE L'INSTITUT D'HISTOIRE «A.D. XENOPOL»

Tome XXXVIII, 2001

Hommage au Professeur Gheorghe Platon

SOMMAIRE

Début de siècle et de millénaire en historiographie (Al. Zub) 1

IN HONOREM

AL. ZUB, *Acad. Gheorghe Platon* 7
V. CRISTIAN, *Gheorghe Platon assistant* 9
DUMITRU IVĂNESCU, *Gheorghe Platon et l'époque de l'union* 13
GHEORGHE CLIVETI, *La Roumanie moderne et les relations internationales: la perspective du fait national* 17
M. COJOCARIU, *Le Quarante-huit chez les Roumains* 21

ÉTUDES ET ARTICLES

RÉLIGION, ÉDUCATION, CULTURE

OVIDIU OLAR, *Attestations documentaire des anges et de l'archange Michel dans les zones du Moyen et Bas Danube (IIIe et VIe siècles)* 25
VALERIU GHERGHEL, *La répression du rire de Saint Jean Chrysostome à Friedrich Nietzsche* 39
BOGDAN-PETRU MALEON, *Les orthodoxes Roumains face au «clericus viator» (fin du XVIe siècle - première moitié du XVIIe siècle)* 49
N. A. URSU, *Le manifeste révolutionnaire «Trâmbiță românească» (1821), l'oeuvre du poète Gheorghe Peșacov d'Olténie* 67
LEONIDAS RADOS, *Témoignages sur l'instruction des frères Sturdza à la pension du professeur Ghenadie d' Athènes (milieu du XIXe siècle)* 77
DUMITRU IVĂNESCU, *Ilie Bărbulescu. Notes épistolaires* 99

INSTITUTIONS ET PRATIQUES SOCIALES

LAURA STANCIU, ANA MARIA NEGOI, *Réglementations matrimoniales en Transylvanie de la seconde moitié du XVIIIe siècle* 109
DUMITRU DOBREV, *Une institution oubliée: «Divanul întăriturilor» (la Cour de certification ou la Cour de confirmation)* 123

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. I–X, 1–400

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IULIU C. CIUBOTARU (†), *Travaux et projets en vue de l'élaboration du «Regulament obştesc» de Moldavie en 1827* 133

TRANSITION VERS LE COMMUNISM

DORIN DOBRINCU, *«Le Gouvernment National Roumain» de Vienne (1944- 1945)* 155
RADU FILIPESCU, *La présence de l'armée sovietique dans le département de Jassy. Informations d'archives concernant l'année 1946* 171
DUMITRU ŞANDRU, *1947 – L'année de la liquidation des derniers vestiges de la démocratie en Roumanie* 185

HISTOIRE DE L'HISTORIOGRAPHIE

MIHAI DORIN, *La presse et l'historiographie. La carrière d'un thème romantique: l'ethnogenèse des Roumains* 203
DAN PRODAN, *Préoccupations d'orientalisme et études turques dans l'oeuvre de Nicolae Iorga* 215
HANS-CHRISTIAN MANER, *Marschall Antonescu in der Literatur des 20. Jahrhunderts: Anmerkungen zur Kontinuität politisierter Geschichtsschreibung* 229

DISCUSSIONS

PAUL PĂLTĂNEA. *Un livre peu utile* 243

COMPTES RENDUS 257
NOTES BIBLIOGRAPHIQUES 291
REVUES 299
VIE SCINTIFIQUE 323
ANNIVERSAIRES 349
IN MEMORIAM 353
TABLES DES MATIÈRES POUR LES TOMES XXXI (1994) – XXXVII (2000) 375
ABRÉVIATIONS 399

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

GHEORGHE PLATON

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ÎNCEPUT DE SECOL ŞI DE MILENIU ÎN ISTORIOGRAFIE

O asemenea coincidenţă e rară, căci dacă se întâmplă ca un individ mai longeviv să trăiască un secol şi să poată mărturisi, oricât de secvenţial, despre acesta, experienţa unui mileniu n-a avut-o încă nici un om, prin trăire personală, ci numai prin mărturiile şi interpretările altora. Cum acestea sunt aşa de multe, fragmentare, aporetice, subiective, o anume rezervă faţă de istorie ca discurs părea legitimă încă din antichitate şi ea a sporit de atunci, cu toate că s-au produs uneori şi reacţii entuziaste. Renaşterea a cunoscut ideea de „istorie perfectă", romantismul a stimulat „entuziasmul istoriei", iar pozitivismul a nutrit iluzia cunoaşterii ei depline, atitudinile sceptice şi cele de exultaţie intensă fiind consecutive, dacă nu cumva şi sincrone din când în când. Scepticismul lui Paul Valéry coexistă cu entuziasmul profesional manifestat de Lucien Febvre, H.-I. Marrou ş.a.

Între rezerva critică şi exultaţie nu e de ales. Ambele atitudini şi-au vădit rostul, raţiunea de a exista în marea luptă pentru recuperarea trecutului ca fundament în orice construcţie, mereu reînnoită, fiecare generaţie având a pune piatra sa la „templul grandios şi mereu neisprăvit al lui Clio", după expresia unuia din artizanii săi cei mai stimaţi[1]. Un asemenea templu se sprijină desigur pe achiziţii succesive, suprapuse, fasonate, astfel ca rezultatul final, abia imaginabil, să răspundă aspiraţiei umane spre adevăr. El presupune solidaritate profesională, de la o generaţie la alta, încredere în „ordinea lucrurilor", ca şi în „ordinea discursului", eforturi la toate nivelele unei meserii ce reclamă nu numai strădanie, ci şi vocaţie, istoria fiind, cum s-a spus, „ştiinţa cea mai dificilă", una al cărei orizont cronotopic se extinde mereu, în timp ce exigenţele cognitive sporesc de la o generaţie la alta, de la o „şcoală" la alta.

Dacă secolul XIX fusese un secol al istoriei (unii îi contestă însă preeminenţa), secolul care i-a urmat, încheindu-se sub semnul unei multiple tranziţii (postmodernism, postistorie, postcomunism etc.) nu putea fi decât unul menit a-i suporta consecinţele. Cum să rămână fără urmări teoretizarea „luptei de clasă" ca lege supremă a istoriei? Ea va fi dogmatizată de ideologii marxişti din secolul XX şi va

[1] Charles Samaran, *Préface*, în *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, 1961, p. VII.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 1–6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

produce mai multe victime decât războaiele mondiale. Şi cum să nu adopte „omul nou" al regimurilor totalitare atitudini distructive, din moment ce „moartea lui Dumnezeu", proclamată emfatic la finele secolului XIX, deschisese calea masacrelor, a genocidului şi a „soluţiei finale"?

Revoluţia franceză experimentase deja, cu un secol mai înainte, dictatura, teroarea, înlocuind Divinitatea cu Raţiunea[2]. Secolul XX, un „secol al extremelor" (Eric Hobsbawm), în care s-ar fi produs deopotrivă „moartea liberalismului" (F. Furet) şi izbânda acestuia (F. Fukuyama), a cunoscut însă cele mai mari derapaje, sub semnul manipulării masive şi al crimei planificate. Comunismul şi nazismul s-au vădit feţele lui extreme, în timp ce alte fanatisme îşi făceau loc, mai ales în lumea islamică şi în „lumea a treia", cu urmări imposibil de întrevăzut.

Început sub semnul controverselor social-politice, secolul XX se încheia cu un bilanţ dramatic, fără să fi putut da răspunsuri destul de limpezi la multitudinea de probleme puse în procesul modernizării[3]. Tranziţia postcomunistă din Europa est-centrală le-a revelat caracterul complex, dinamic, contradictoriu, ca şi imperativul unei ordini globale care să nu distrugă totuşi identităţile etnoculturale, notele specifice legitimate de istorie ca valori demne să rămână active.

Consubstanţial, discursul istoric nu putea decât să reflecte istoria acelui secol, ale cărui căutări şi convulsii le-a cunoscut el însăşi. E semnificativ faptul că secolul XX debuta, sub acest unghi, cu un Congres de Istorie Universală (Paris, 1900), primul din seria ce avea să-l traverseze, cu mici sincope[4], până la Congresul Internaţional de Ştiinţe Istorice de la Oslo (2000), definind un parcurs asupra căruia istoricii s-au aplecat adesea, convinşi că raportarea lor sistematică la domeniu, o ego-istorie, se legitimează din plin, fie şi numai ca exerciţiu de „a lămuri propria istorie ca şi cum ar fi vorba de istoria altuia"[5].

O atare atitudine consună cu tendinţa istoricilor de a se apropia cât mai mult de prezent, secvenţă temporală în raport cu care altădată doreau să aibă un anume recul, menit să le asigure cumva obiectivitatea[6]. Ea se leagă şi de fenomenul acceleraţiei progresive pe care istoria îl cunoaşte de la începuturi până azi[7]. Schimbările se produc într-o cadenţă tot mai rapidă nu doar în spaţiul fenomenologic, ci şi în istoriografie, motiv pentru care a regândi mereu istoria a

[2] Wolfgang Müller-Funk, *Die Entaüschungen der Vernunft. Von der Romantik zur Postmoderne*, Wien, 1990.

[3] Cf. Dieter Dowe (Hrsg.), *Jugendprotest und Generationenkonflikt in Europa im 20.Jahrhundert*, Bonn, 1986; Radu Florian, *Metamorfoza culturii în secolul al XX-lea*, Bucureşti, 1988; idem, *Controversele secolului XX*, Bucureşti, 1997.

[4] Cf. K.-D. Erdmann, *Die Oekumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*, Göttingen, 1987.

[5] Cf. Pierre Nora (éd.), *Essais d'ego-histoire*, Paris, 1987, p. 7.

[6] Cf. Jean-François Soulet, *L'Histoire immédiate*, Paris, 1994; ed. rom., Bucureşti, 2000; Timothy Garton Ash, *History of the present. Essays, skatches and dispatches from Europe in the 1990s*, London, 1999.

[7] Cf. Daniel Halévy, *Essai sur l'accélération de l'histoire*, Paris, 1948; A.-J. Toynbee, *Le changement et la tradition. Le défi de notre temps*, Paris, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

devenit o linie de conduită inevitabilă. De câtva timp, apare şi o revistă *Rethinking History*, al cărei titlu echivalează cu un program[8]. Dialogul dintre istorici şi actanţii istoriei a devenit mai febril, sub presiunea timpului şi a schimbărilor produse în atelierele respective[9]. Echipamentul lor mental se primeneşte odată cu acela al comunităţii apartenente[10], meseria de istoric devenind una din cele mai anevoioase pe măsură ce domeniul explorabil se extinde cronologic, spaţial, tematic[11].

Dezbaterile din ultimii ani pe tema discursului postmodern în istoriografie au pus în lumină tendinţe care în alte discipline umaniste s-au profilat mai demult: lipsa unui centru, fragmentarism, concluzii dubitative, cultul relativităţii (*anything goes*) şi efemerului, dimensiunea ludică ş.a.[12]. Comentând o celebră carte a lui Peter Munz, *The shapes of time*, sub un titlu nu mai puţin incitant, *Hyperhistory*, Donald R. Kelley conchidea că „a scrie istorie înseamnă a scrie istoria gândului", în tradiţia lui Hegel, Croce, Collingwood[13], însă această tradiţie e relativ bine reprezentată şi în istoriografia română, prin Xenopol, Iorga, Pârvan, ultimul fiind acela care, după primul război mondial, ţinea prelegeri de „istoria gândului liric mediteranean"[14], în timp ce G. Brătianu se pregătea să trateze, în spiritul *Analelor*, teme ca istoria Mării Negre, istoria păcii etc.

Era o culminaţie istoriografică, pe seama câtorva secole de achiziţii, sedimentări, tentative de sinteză, ascensiunea fiind brusc întreruptă de ocupaţia sovietică şi regimul comunist, regim abolit *de jure* spre finele secolului XX. Se poate spune că secolul începuse, sub acest unghi, cu străduinţa lui A.D. Xenopol de a se impune ca teoretician al istoriei[15] şi s-a încheiat cu o spectaculoasă schimbare de optică, impunând revizuiri critice şi un amplu program de reconstrucţie a trecutului[16].

Un asemenea program nu era lesne de împlinit, căci se lovea nu numai de marile carenţe ale economiei, dar şi de inerţii profesionale, de incapacitatea unor slujbaşi ai domeniului de a se racorda la noile exigenţe. *Apelul istoricilor români*, publicat curând după dezagregarea sistemului, formula o serie de exigenţe, în acord cu noile împrejurări, însă aplicarea lor avea să rămână, un timp, simple *pia*

---

[8] *Rethinking History. The Journal of Theory and Practice*, Stanfford University (UK)/California Institute of Technology (USA), I, 1997.

[9] Cf. Paolo Paladino, *Icarus' flight. On the dialogue between the historian and the historical actor*, în *Rethinking History*, IV, 2000, 1, p. 21–36.

[10] Alexandru Duţu, *Dimensiunea umană a istoriei*, Bucureşti, 1986.

[11] J.-B. Duroselle, *La connaissance actuelle du passé*, în *Revue des Sciences Morales et Politiques*, 1984, 1, p. 10; idem, *Tout empire périra. Une vizion théorique des relations internationales*, Paris, 1981, passim.

[12] Christoph Conrad, Martina Kessel (Hrsg.), *Geschichte schreiben in der Postmoderne. Beiträge zur aktuellen Diskussion*, Stuttgart, 1994.

[13] Donald R. Kelley, *Hyperhistory*, în *Humanities in Society*, II, 1979, 2, p. 168.

[14] Apud Al. Zub, *Vasile Pârvan, biobibliografie*, Bucureşti, 1975, p. 133, nr. 782.

[15] A. D. Xenopol, *La Théorie de l'histoire*, Paris, 1908.

[16] Cf. Dennis Deletant, *Rewriting, the past: trends in contemporary Romanian historiography*, in *Ethnics and racial studies*, XIV, 1994, 1, p. 64–86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

desideria[17]. Reforma instituțională, reînnoirea corpului istoriografic, în cercetare ca și în didactică, marile proiecte de restituție a trecutului falsificat sau ocultat până atunci, instituirea unei deontologii care să descurajeze pe viitor diletantismul și impostura în domeniu etc. au întârziat să se producă, ceea ce a indus impresia că breasla însăși ar fi inactivă, ezitantă, rămasă încă sub regimul „gândirii captive". Impasul era real, desigur, însă nicidecum așa de dramatic pe cât se considera în unele medii mai sensibile la „întârzierile" istoriei, întârzieri în multiple direcții, care se vădeau până la urmă afine și solidare[18]. Discursul istoric nu putea să difere prea mult de ansamblul unei societăți care traversa o lungă și penibilă tranziție: societatea românească și discursul ei despre trecut își căutau concomitent o nouă paradigmă, una consonantă pe cât posibil cu sistemul de valori existent în lumea apuseană[19]. Firescul, normalitatea erau greu de obținut și în acest domeniu, mai sensibil decât altele la provocările timpului[20].

Totuși, perioada postcomunistă, oricât de săracă, n-a rămas fără o producție istoriografică demnă de luat în seamă, atât pe linia recuperării „petelor albe" cât și a reevaluării „petelor negre", chiar și a ansamblului reprezentat de regimul comunist. Discipline auxiliare neglijate în ultimele decenii (heraldică, genealogie etc.) au fost repuse în dreptul lor, iar rezultatele n-au întârziat să apară[21]. Reviste noi, de istorie locală sau cu o cuprindere mai amplă, au apărut între timp, semnalând resuscitarea interesului pentru studiul acestui domeniu, fie și cu destule carențe asupra cărora nu se poate insista aici. Ele au fost semnalate deja în revuistica de resort și au făcut, de mai multe ori, obiectul unor dezbateri publice. Diletantismul, improvizația, grafomania patriotardă, lipsa de respect pentru proprietatea intelectuală, abuzul factologic sunt numai câteva din slăbiciunile evidențiate în asemenea ocazii. Unele au fost puse în lumină de Alexandru Duțu în cărțile pe care a mai apucat să le publice înainte de a se stinge. Altele se degajă din sintezele subscrise de Ion Bulei, Florin Constantiniu, Neagu Djuvara etc., sinteze menite mai ales să umple un gol îndelung resimțit.

În ce privește studiile de istorie și teorie a domeniului, ele n-au ajuns încă să dețină ponderea legitimă în orice istoriografie matură, dar sunt destul de numeroase totuși pentru a semnala o mutație semnificativă și pe această linie. Alexandru Duțu și-a extins proiectele încă un timp, ocupându-se de ideile politice, conștiința europeană, rolul ortodoxiei ș.a.[22] Pompiliu Teodor a publicat unele studii de analiză

[17] În *Revista de istorie* (1989, 12, p. 1167–1168) avea să apară, sub presiunea clipei, ca *Declarație a Comitetului istoricilor liberi din România.*

[18] Cf. Al. Zub, *Chemarea istoriei. Un an de răspântie în România postcomunistă*, Iași, 1997.

[19] Idem, *Discurs istoric și tranziție. În căutarea unei paradigme*, Iași, 1998.

[20] Observații demne de interes a făcut, sub unghiul amintit, Nicolae Manolescu în *Dreptul la normalitate: discursul politic și realitatea*, București, 1991.

[21] Vezi îndeosebi *Arhiva genealogică*, scoasă la Iași de Ștefan S. Gorovei.

[22] Alexandru Duțu, *Histoire de la pensée et des mentalités politiques européennes*, București, 1997; *Political models and national identities in „Ortodox Europe"*, București, 1998; *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

istoriografică, în perspectiva unei sinteze asupra domeniului[23]. Lucian Boia s-a concentrat asupra istoriei imaginarului, pe care a şi dorit să o teoretizeze, iniţiind totodată un Centru de studii în acest domeniu[24]. Un altul lua fiinţă în Cluj, la îndemnurile lui Pompiliu Teodor, în jurul căruia s-a format o bună echipă (Ovidiu Ghitta, Sorin Mitu, Florin Müller, Simona şi Teoader Nicoară, Ovidiu Pecican, Ion Aurel Pop etc.), cu ambiţia „şcolii" şi oferte dintre cele mai diverse[25]. Iniţiative consonante au avut loc în acelaşi timp la Iaşi, pe seama unei tradiţii impunătoare şi a noilor deschideri înlesnite de schimbarea regimului. Vasile Cristian, Ştefan Lemny, Alexandru-Florin Platon, Sorin Antohi, mai cu seamă, se cuvin amintiţi pentru demersurile lor înnoitoare, unele cu propensiuni teoretizante de un real interes pentru istoriografia noastră[26]. Ultimul dintre cei amintiţi se preocupă acum, în altă metropolă, să formeze la rândul său un nucleu interdisciplinar menit să-i extindă iniţiativele[27].

Nu se poate încheia această sumară trecere în revistă fără a fi menţionate câteva studii meritorii cu rost teoretizant, fie că e vorba de restituţii sau de tentative exegetice personale: *Sensibilitate şi istorie în secolul XVIII românesc* de Ştefan Lemny; *Utopica: studii asupra imaginarului social; Civitas imaginalis: istorie şi utopie în cultura română; Exerciţiul distanţei: discursuri, societăţi, metode* de Sorin Antohi; *Essai sur une théorie de l'histoire* de Eugen Cizek; *Istoriografia antică* de Mircea Ignat; *Mentalităţi colective şi imaginar social: istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii* de Simona şi Toader Nicoară; *Istorie şi mentalitate* de Florea Stănculescu; *Istoria depersonalizată* de Codrin-Liviu Cuţitaru; *Epistemologia istoriei* de Cecilia Tohăneanu; *O fenomenologie a gândirii istorice româneşti* de Adrian Pop; *Generaţie şi schimbare în istoriografia română* de Lucian Nastasă; *Societate şi mentalităţi în Europa medievală: o introducere în antropologia istorică* de Alexandru-Florin Platon etc. O menţiune aparte merită volumul *Despre statui şi morminte*, subscris de Andrei Pippidi şi gândit ca o introducere în teoria istoriei simbolice. Să mai amintim, fără a epuiza desigur bilanţul: *Metafizica istoriei* de Constantin Portelli; *Antropologia filozofică* de Elena Puha şi N. Stratone; *Introducere în filosofia istoriei* de Gheorghe Gr. Radu (sub acelaşi titlu s-a recuperat o

---

[23] Pompiliu Teodor, *Istorici români şi probleme istorice*, Oradea, 1993; *Incursiuni în istoriografia română a secolului XX*, Oradea, 1995; *Sub semnul luminilor: Samuil Micu*, Cluj, 2000.

[24] Lucian Boia, *Le fin du monde, une histoire sans fin*, Paris, 1989; *La mythologie scientifique du communisme*, Caen/Orleans, 1993; *Entre l'Ange et la Bête: le mythe de l'homme différent de l'antiquité à nos jours*, Paris, 1995; *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, 1997; *Pour une histoire de l'imaginaire*, Paris, 1998; *Pour vivre deux cents ans. Essai sur le mythe de la longévité*, Paris, 1998; *Jocul cu trecutul*, Bucureşti, 1998.

[25] Ovidiu Ghitta, *O nouă generaţie de istorici*, în *Tribuna*, 1995, 5 (2–8 feb.), p. 8–9; Ovidiu Pecican, *Există o şcoală istorică tânără la Cluj?*, în *Steaua*, 2001, 7–8, p. 79–80.

[26] Vezi Mihai-Ştefan Ceauşu, *Institutul de Istorie „A.D. Xenopol". Prezentare*, Iaşi, 2001. Cf. şi Al. Zub, *Istorie şi finalitate*, Bucureşti, 1991; *Chemarea istoriei*, Iaşi, 1997; *Discurs istoric şi tranziţie*, Iaşi, 1998; *Orizont închis*, Iaşi, 2000.

[27] Sorin Antohi, *Generaţia 2000: contextul şi promisiunile unui debut*, prefaţă la *România profundă în comunism*, de Liviu Chelcea şi Puiu Lăţea, Bucureşti, 2000, p. 7–50.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scriere postumă a lui Mircea Florian); *Filosofia istoriei ca istorie a filosofiei* de Dan Oprescu[28]; *Istoriografie generală și românească* de D. Hurezeanu etc.

Toate astea pentru a sugera că există, în pofida atâtor stavile persistente, inițiative și împliniri într-un domeniu acuzat adesea de inerție și lipsă de eficacitate. Am publicat eu însumi câteva cărți de interes convergent (*Chemarea istoriei; Discurs istoric și tranziție; Orizont închis* etc.), înlesnind totodată, prin revista *Xenopoliana*, un dialog ritmic pe teme de actualitate istoriografică[29].

O tentativă de a redefini problemele cu care se confruntă acest domeniu, una cu sens bilanțier, a făcut Bogdan Murgescu în eseul *A fi istoric în anul 2000*, spre a conchide că punerea în chestiune a istoriografiei în momentul de față e mai curând un semn de vitalitate și că există destule motive de optimism, dacă suntem atenți mereu la dimensiunea cognitivă, deontologia și iradiația socială a discursului istoric[30].

Dacă orice criză în sfera umanului implică o maladie a memoriei (Pierre Chaunu), datoria istoricilor, ca gestionari ai memoriei colective, este să vegheze la buna rânduială în domeniul respectiv. „Criza istoriei", de care s-a făcut caz insistent în ultimele decenii, este în fond o problemă a istoricilor[31], una ale cărei date se schimbă mereu, obligându-i să se adapteze neîncetat la provocările din jur. Discursul istoric nu se poate elabora decât în strânsă legătură cu mediul ambiant și cu infinitele lui determinații, pe care profesionistul în domeniu nu le poate ignora[32]. Deși nimeni nu-l întreabă, el e dator să vorbească, după îndemnurile făcute cândva de Kogălniceanu și Iorga, reiterate acum de alți istorici, sub presiunea unui timp în continuă accelerație. Gardieni ai memoriei, ei continuă gesturi a căror istorie se suprapune peste istoria speciei umane[33].

Cine ar putea bănui ce forme vor lua asemenea gesturi în secolul abia început și care va fi locul acestui secol în economia noului mileniu?

AL. ZUB

---

[28] Pentru sistematizarea datelor, vezi *Bibliografia istorică a României*, volumele prezentate la CISH din 1990, 1995, 2000.

[29] *Xenopoliana*, I, 1993 (*Discurs istoric și integrare*); II, 1994 (*Postmodernism, postcomunism, postistorie*); III, 1995 (*Învățământul istoric azi*); IV, 1996 (*Elite: repere, secvențe, controverse*); V, 1997 (*Naționalism, etnicitate, minorități*); VI, 1998 (1–2, *Modernizarea în spațiul românesc*; 3–4, *Istoria ca discurs demistificator*); VII, 1999 (1–2, *Comunismul în România: ideologie, întemeieri, dileme*; 3–4, *Confesiune, societate, națiune*); VIII, 2000 (*Istorie și identitate*).

[30] Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, 2000. Vezi comentariul nostru din *Mesagerul Sf. Anton*, 2001.

[31] J.W. Scott, *History in crisis?*, în *American Historical Review*, 94, 1989, 3, p. 680–692.

[32] C. Lorenz, *Historical knowledge and historical reality*, în *History and Theory*, 33, 1994, 3, p. 297–327. Pentru problematica românească, vezi Frederick Kellogg, *A History of Romanian Historical Writing*, Barkesfield/Ca, 1991 (ed.rom., Iași, 1996); Keith Hitchins, *Historiography of the countries of Eastern Europe: Romania*, în AHR, 97, 1992, 4, p. 1064–1083.

[33] *History and memory*, 1989, 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACAD. GHEORGHE PLATON

Ce s-ar putea spune, în câteva linii, despre un savant care, timp de o jumătate de secol, s-a dedicat exemplar studiului istoriei şi formării noilor generaţii de dascăli şi cercetători? Profesorul Gheorghe Platon, omagiat de tagmă şi cu un lustru mai înainte, printr-un substanţial volum de studii, este încă în plină vigoare, după cum rezultă din noile volume de studii date la iveală, parcă spre a-i stimula pe mai tinerii săi colegi la devotament profesional analog. Este îndemnul ce se degajă, în fond, din toată opera sa, una din cele mai vaste şi mai substanţiale, dacă o raportăm la seria de istorici care s-au ocupat în ultimele decenii de epoca modernă, după cum rezultă şi din grupajul omagial inclus în tomul de faţă.

Absolvent al Şcolii Normale din Piatra Neamţ, licenţiat şi doctor în istorie al Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, Gheorghe Platon a parcurs toate treptele didactico-ştiinţifice, bucurându-se de o statornică şi legitimă recunoaştere în sânul breslei, ca şi în societatea românească a timpului.

Dacă ar fi să degajăm din biografia şi opera sa un mesaj dominant, acela ni se pare a fi nevoia de a face din studiul istoriei un instrument de înnobilare a clipei de faţă. Nu „istoria pentru istorie", ca simplu exerciţiu intelectual, ci o istorie plină de sensuri utilizabile în construcţia prezentului şi în elaborarea datelor pe care se va întemeia viitorul. Este o idee profesată şi de marii înaintaşi, de la Costin şi Cantemir la Kogălniceanu şi Xenopol, de la Iorga la Brătianu, serie ilustră, în spiritul căreia Gheorghe Platon a ştiut să adaoge propriile-i osteneli *en historien*.

Cele mai de seamă contribuţii ale istoricului ieşean privesc epoca modernă în spaţiul danubio-carpatin, epocă pe care a căutat să o definească sub multiple unghiuri, de la geneza şi limitele ei până la semnificaţiile cele mai ascunse. O dublă dimensiune, socială şi naţională, se recunoaşte în mai toate scrierile sale, ca o constantă, căreia autorul a înţeles a-i adăuga atâtea altele, complementare şi relevante. Tranziţia spre modernitate, frământările social-politice din pragul secolului XIX, revoluţia de la 1848, studiată ca fenomen panromânesc, Unirea Principatelor, reformele, lupta pentru independenţă, legăturile externe de-a lungul unui secol şi mai bine, iată numai câteva linii ale unui proiect de amploare, a cărui convergenţă ni se pare indiscutabilă.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 7–8

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Datorăm istoricului Gheorghe Platon una din cele mai solide opere de modernist atent la integrarea modernității în ansamblul devenirii românești, însă și un devotament pedagogic exemplar, unul de care lumea românească are încă atâta nevoie.

Să-i urăm, la acest popas aniversar, sănătate și spor la muncă, spre bucuria celor care mai văd în istorie o sursă benefică de reflecție și de îndemn la autodepășire!

AL. ZUB

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

GHEORGHE PLATON ASISTENT

Aflând că profesorul Gheorghe Platon împlineşte 75 de ani, o distinsă absolventă de acum un deceniu a rostit, cu o inflexiune pe care numai o voce feminină o poate avea: „Imposibil!" Sintetiza, de fapt, părerea celor care îl cunosc de mai multă vreme sau a celor care au privilegiul acesta de mai puţin timp, admirându-i, printre altele, tinereţea atât de frumos împlinită. Şi totuşi, Gheorghe Platon a fost şi mai tânăr. A fost chiar asistent.

Pe domnul asistent Gheorghe Platon seria noastră l-a întâlnit în februarie 1958, la seminariile de Istorie modernă a României. Anul 1958 aproape nu ar avea trebuinţă a fi comentat, înscriindu-se într-o perioadă despre care s-au rostit, se rostesc şi, după cum ne cunoaştem aplecările spirituale, se vor mai rosti frecvente sentinţe. Acuzatoare, evident şi, fie-ne permis s-o spunem, de multe ori simplificatoare (din necunoaştere, din tentaţia clişeului sau din comoditatea izvorâtă uneori din dorinţa de a scrie cât mai mult, dându-i grabei impresia că are ceea ce oricum îi lipseşte – miezul). Se vorbeşte, cu un fel de încăpăţânare masochistă, despre ceea ce un cărturar a avut lipsa de inspiraţie să numească „obsedantul deceniu", alţii preluându-i cu adevărată voioşie formula. Pentru primul termen vezi DEX, pentru al doilea să ne asociem astronomilor care ne învaţă că un deceniu înseamnă totuşi 10 şi nu 16 ani – 1948-1964). Şi se vorbeşte cu ocări, ba chiar cu sudalme (după cum ar spune Miron Costin, „unii din neştiinţă rătăciţi, alţii din zavistie"), mai ales de oameni care, în cea mai mare parte, atunci abia se năşteau sau s-au născut chiar mai târziu. Perioada a fost într-adevăr grea şi primii care o pot confirma sunt tocmai cei care au trăit-o. În judecarea ei, ca şi a oricărei alteia, trebuie să avem totuşi în vedere că, aşa cum nu putem absolutiza binele, nu putem absolutiza nici răul. O societate se află mereu, ca şi *Isarlâkul* lui Ion Barbu, „la mijloc de rău şi bun", un „mijloc" variabil şi în funcţie de elemente particulare.

Profesorii şi studenţii din preajma anului 1960 au ştiut, dacă nu să evite răul (care, în domeniul social, este foarte încăpăţânat), să-l atenueze în cea mai mare parte. Mai mult decât în alte centre, oricum mai mult decât în Bucureşti, s-a păstrat o firească legătură cu tradiţia. Ce-i drept, planurile de învăţământ fuseseră schimbate esenţial, dar, printr-un tacit acord, la modul real s-a lucrat după două planuri – unul cu obiecte care nu puteau fi evitate, dar care erau tratate foarte original (la seminariile de socialism, atunci „ştiinţific", discuţiile se îndreptau spre

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 9–12

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

filme, romane, chiar fotbal, deşi erau conduse de o delicată şi regretată doamnă), altul cu discipline istorice propriu-zise. Şi acest al doilea plan cunoştea o departajare, fie datorită obiectelor, fie datorită unor titulari ajunşi astfel – nu era neapărat vina lor – datorită unor raţiuni care nu erau tocmai ştiinţifico-didactice. A existat însă un nucleu de obiecte şi profesori care au reprezentat, de fapt, facultatea noastră, facultatea pe care am urmat-o, care ne-a format. Mai în vârstă, mai tineri, oricum puţini, reprezentând însă ideea de valoare. Şi, în rândul lor dintâi, tânărul asistent Gh. Platon.

Tânăr? Este aici o contradicţie. Dialecticul Gh. Platon era matur când era tânăr, după cum a rămas tânăr devenind matur. Când l-am cunoscut, era, după cum spunea în 1840 Florian Aaron despre Mihail Kogălniceanu, „un tânăr bătrân". Ne-a făcut, de la prima întâlnire, o impresie extraordinară. Savant în sensul propriu al cuvântului (atributele se subînţeleg), imprima discuţiilor un dinamism pe care nu-l mai întâlnim în facultate, transformându-le într-o adevărată bucurie. Asistentul Gh. Platon ne făcea nu numai să înţelegem istoria, ci şi să o simţim. Într-o vreme când istoria era tratată cu adjective, când se ştia de la început care este soluţia („Concluzia la care am vrut să ajung"), ni se propunea o analiză de profunzime a documentelor şi, ceea ce era deosebit de important pentru realizarea orizontului viitorului specialist, mai ales a celor externe. Astăzi încă, atunci când întâlnim textele unor străini, le citim cu gândul la discuţiile febrile de atunci.

Seminariile de Istoria modernă a României au constituit principalul instrument de care a dispus asistentul Gh. Platon pentru formarea celor care îmbrăţişaseră atunci mai delicata ca oricând profesie a istoriei. Li s-a adăugat însă conducerea cercului cu acelaşi profil, într-o perioadă în care cercurile ştiinţifice studenţeşti, de inspiraţie răsăriteană, îşi propuneau, de fapt, să continue buna tradiţie a şcolii istorice ieşene din perioada interbelică. Şedinţele de cerc erau o adevărată desfătare spirituală, iar întocmirea lucrărilor se transforma într-un exerciţiu de mare rigurozitate chiar dacă autorii erau uneori cam intrigaţi de faptul că trebuie să le modifice de 4-5 ori înainte de a le susţine la cerc sau sesiuni. Maxima seriozitate imprimată de îndrumătorul cercului s-a dovedit a fi deosebit de utilă tuturor celor care l-au frecventat şi care, acceptând-o atunci, s-au străduit să o preia pentru propria activitate şi, în acelaşi timp, să o transmită şi celor pe care, mai târziu, i-au îndrumat la rândul lor.

Un moment deosebit de interesant din perioada când am lucrat cu asistentul Gh. Platon l-a constituit pregătirea centenarului Unirii Principatelor. Spiritul oficial al acelui timp era, se ştie, internaţionalist. Treptat însă au început să apară note naţionaliste, prima din cele mai marcante fiind legată tocmai de aniversarea de la 24 Ianuarie 1959. Faptul a surprins în bună măsură, chiar dacă în anul anterior românii îşi luaseră la revedere, într-o atmosferă de spontan entuziasm, de la instrumentul cel mai frapant al internaţionalismului, trupele sovietice (Ascultând la radio *Hora Unirii*, tatăl meu mi-a cerut să dau mai încet „Vocea Americii", subversivul atunci post cu idei şi promisiuni în care unii continuau să creadă încă). Pentru marcarea evenimentului, studenţii celor trei facultăţi de istorie urmau să

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pregătească o sesiune ştiinţifică naţională şi un concurs profesional pe tema Unirii. În vederea acestuia din urmă s-a constituit o echipă, din anul nostru (de fapt, o grupă), fiind selectaţi Gh. Buzatu, Vasile Russu, Leon Şimanschi, C. Scorpan, Aurel Grigore, îndrumător fiind, normal, asistentul Gh. Platon. Fiind vorba de un concurs, pregătirea a mers până în cele mai mici detalii, discuţiile cu un caracter mai general alternând cu un fel de întreceri-antrenament între noi, cu întrebări din cele mai diverse (inclusiv cele în care era meşter „calculatorul" Gh. Platon, de genul: „La ce pagină din Riker se vorbeşte despre...?"). Au fost câteva săptămâni extraordinare, pe care nu le concepeam, asistentul Platon şi cu noi, decât încununate de triumf. Numai că, furaţi de generozitatea oamenilor Unirii din 1859, uitasem că ne aflăm într-un alt '59. Asistentul Gh. Platon nu a fost considerat vrednic să conducă delegaţia noastră la Bucureşti, locul său fiind luat de profesoara de istorie contemporană, evreică-ilegalistă. Asistentul nostru ne-a condus doar până la gară, pentru a sublinia că, chiar astfel, este alături de noi, urându-ne succes. Astăzi încă, nu-i pot uita frumosul zâmbet trist de atunci. De altfel, măsura, cu motivări care nu puteau fi nicicum din domeniul profesionalului, nu a avut toate consecinţele pe care le puteam bănui, întrucât concursul nu a mai avut loc. În plus, exista riscul ca la un asemenea concurs să se facă intervenţii care, fiind orale, nu puteau fi verificate în prealabil, deci se puteau abate de la tipicul vremii. Pentru anumite deosebiri zonale, este, poate, interesant de amintit că la sesiunea ştiinţifică studenţească, rămasă singura manifestare oficială (în afara inevitabilului banchet), colegului Vasile Russu, autor al comunicării *Mihail Kogălniceanu şi Unirea Principatelor* (elaborată sub îndrumarea lui Gh. Platon), un coleg bucureştean i-a reproşat că a vorbit prea mult în lucrare despre... Mihai Kogălniceanu!

Amintirile legate de apropierea de asistentul nostru sunt numeroase, dar şi diverse, aşa cum le-au impus şi vremurile. Am făcut împreună o lungă excursie de studii, în cea mai mare parte a ei prin Transilvania, am făcut obişnuita atunci „muncă voluntară", săpând gropi pentru pomi sau şanţuri pentru conducte (în ultimii doi ani înainte de decembrie 1989, am făcut, acum fiind cadre didactice, ceva asemănător în cadrul a câte şase zile de „muncă productivă", la fel ca toţi salariaţii „neproductivi", o măsură greu de înţeles, greu de comentat. Avându-l în frunte pe acum profesorul Platon, noi, cei de la Istorie, am avut „frontul de lucru" la Grădina Botanică, de unde într-o seară am avut o imagine-revelaţie, aceea a Ceahlăului în zare, imagine pe care o credem posibilă numai în descrierile celor mai vechi).

Un exemplu mai aparte de respectul (şi dragostea) de care se bucura asistentul Gh. Platon din partea studenţilor. Neexistând atunci vacanţă cu prilejul Sărbătorilor de iarnă, aceştia foloseau prilejul pentru a merge cu uratul (colinda a reapărut câtiva ani mai târziu, cu puţin timp înainte de a fi reintrodusă firească vacanţă, din motive altele decât cele aparent creştineşti). Era un traseu firesc selectiv, din motive de timp şi din alte motive. Studenţii de la Istorie mergeau la 3 sau 4 profesori, cărora li se adăuga invariabil asistentul Gh. Platon. Prilej de bucurie pentru ambele părţi, pigmentată şi de mici glume, din care una trebuia să

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

facă parte neapărat (suntem în oraşul Junimii) din chiar textul urăturii (Promoţia 1962 – I. Toderaşcu, D. Vitcu, C. Popescu – a folosit prilejul pentru a-i comunica profesorului cu care tocmai făcuseră un curs special despre – atunci – Răscoala din 1821 că au învăţat cu acel prilej că „Tudor/ Când prindea vreun otoman/ Îl întreba la ureche:/ „N-ai ştiut că sunt oltean?").

În final, o chestiune de ordin mai personal. În ultimii doi ani de facultate, schimbându-mi starea civilă, am locuit în apropiere de profesorul Platon. Am avut, astfel, prilejul să coborâm de multe ori împreună pe frumoasa stradă Săulescu. Prilej de discuţii deosebit de interesante, pe teme din cele mai diverse. Odată m-a întrebat ce-mi doresc de la anul terminal. I-am răspuns că sper ca Politehnica (atunci CSMS) laşi să rămână în Divizia A la fotbal, iar eu să fiu reţinut la Catedră, aşa cum, în principiu, ştiam deja. Mi-a spus că prima speranţă este o imposibilitate, cea de a doua o certitudine. Ambele previziuni s-au îndeplinit. Cea de a doua însă a fost asociată cu o împrejurare pe care nu o puteam prevedea. Dorinţa de a rămâne la Facultate – firească, în general – era legată puternic de perspectiva de a lucra în acelaşi colectiv cu asistentul Gh. Platon, impus evident ca specialistul nr. 1 la Istoria modernă a României. Titularului acesteia însă nu-i prea convenea ierarhia şi a utilizat prilejul Centenarului Universităţii pentru a-l transforma pe propriul asistent în muzeograf, având drept misiune să organizeze un, altminteri, mare şi frumos muzeu al instituţiei în vechea clădire a Academiei Mihăilene. Este o perioadă – un an şi ceva după câte îmi amintesc – despre care profesorul Platon vorbeşte evocând latura cea bună a lucrurilor, posibilitatea pe care a avut-o de a lucra în cea mai bună tihnă. Situaţia era totuşi nefirească şi ea a fost îndreptată printr-o acţiune în care rolul hotărâtor l-a avut alesul spirit care a fost profesorul Dimitrie Berlescu (atunci şef de catedră şi decan). Muzeograful Gh. Platon a redevenit asistentul Gh. Platon, ce-i drept nu pentru mult timp, pentru că îl aşteptau celelalte trepte ale carierei academice, o carieră cu totul impresionantă. Rememorându-le, cei care am avut şansa de a o cunoaşte direct, pornim invariabil de la cea dintâi etapă, din care aici am „spicuit" (termenul îi place profesorului) câteva elemente – ASISTENTUL GHEORGHE PLATON.

V. CRISTIAN

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

GHEORGHE PLATON ŞI EPOCA UNIRII

„Unirea a reprezentat un subiect de predilecţie pentru istoriografia noastră. Interesul manifestat de istorici a fost generat atât de importanţa şi consecinţele actului pentru dezvoltarea ulterioară a istoriei noastre naţionale, cât şi, în egală măsură, de frumuseţea paginilor pe care, cu acest prilej, poporul le-a înscris în cartea existenţei sale."

Afirmaţia aparţine acad. Gheorghe Platon şi a fost făcută în 1974, în prefaţa unui volum care trata acest subiect, intitulat *Lupta românilor pentru unitate naţională. Ecoul în presa europeană (1855-1859)*, autorul ocupându-se de ecoul în străinătate al luptei pentru Unire, dar şi de sprijinul primit din partea opiniei europene. Nu era prima lucrare dedicată acţiunilor întreprinse pentru realizarea Unirii Principatelor Române şi constituirii statului naţional. Alte importante studii, articole, contribuţii documentare, rezultat al investigaţiilor în arhivele şi bibliotecile româneşti şi străine, au precedat acest volum.

Dar Unirea Principatelor a constituit o preocupare constantă a istoricului Gh. Platon, la care a revenit mereu. Câţiva ani mai târziu, în 1978, acordând o atenţie specială evoluţiei ideii de unitate şi contextului în care s-a realizat Unirea, Gh. Platon a publicat, în limbile franceză şi engleză, studiul monografic *1859. Unirea Principatelor*. Şi acest volum, ca şi cel amintit mai înainte, e anticipat de cercetări laborioase materializate într-o serie de contribuţii originale în care aspectele politice şi diplomatice, ca şi impactul internaţional pe care l-a avut Unirea Principatelor Române, au o pondere însemnată. Merită a fi amintite în acest sens studiile: *Din domnia lui Alexandru Ioan Cuza. Documente din arhivele Belgiei* (1972), *Ecoul internaţional al Unirii Principatelor Române* (1973), *Un diplomat belgian despre Unirea Principatelor* (1974), *Reacţii şi atitudini în cercurile diplomatice din Constantinopol faţă de Unirea Principatelor* şi *Problema românească în politica europeană în anii luptei pentru Unire* (1975), *Diplomatul belgian Edouard Blondeel von Cuelebroeck în Principatele Române* (1977). Din toate aceste studii consemnate mai sus se desprinde concluzia potrivit căreia problema românească, rezultat al eforturilor pe care naţiunea română le-a făcut pentru a se afirma într-un stat naţional, modern şi independent, s-a conturat treptat şi s-a impus în relaţiile dintre statele Europei.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 13–16

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Apariția sintezei de *Istorie modernă a României*, în anul 1985, îi oferă prilejul profesorului Platon să abordeze epoca constituirii și organizării statului național modern sub toate aspectele: contextul internațional, dezvoltarea economică și socială, situația Principatelor Române sub regimul Convenției de la Balta Liman, lupta pentru crearea statului național român – din care nu lipsesc reperele cele mai semnificative ale intervalului 1849-1859, de la revoluție la alegerea lui Al. I. Cuza ca domn al Moldovei și al Țării Românești. Cei șapte ani de domnie ai lui Al. I. Cuza sunt tratați într-un capitol distinct, închinat perioadei reformelor modernizatoare (1859-1866), ani despre care autorul afirmă că „sunt fertili sub raportul împlinirilor, dezvoltarea istorică își accelerează cadența, transformările înnoitoare se succed în ritm de veritabilă cascadă. Este o perioadă densă, dinamică și complexă, în cuprinsul căreia se ciocnesc multiple și grave contradicții, se realizează o adevărată revoluție ale cărei dimensiuni și importanță, clare pentru contemporani, limpezite de perspectiva timpului nostru, oferă un spectacol fascinant". Desăvârșirea Unirii, epoca marilor reforme, politica externă, cultura, situația românilor din Transilvania sunt doar câteva dintre problemele cele mai importante tratate în acest capitol.

Am insistat mai mult asupra *Istoriei moderne a României*, semnată de istoricul Gh. Platon, din două motive. În primul rând, pentru că această carte, și în mod special capitolele la care ne referim, explică și justifică eforturile anterioare ale autorului de a oferi un punct de vedere original asupra modernității românești. În al doilea rând, pentru că această sinteză s-a dovedit deosebit de accesibilă și utilă, fiind folosită de cercetători, cadre didactice, studenți, elevi, autori de manuale ș.a., ideile ei pătrunzând în medii diverse, preluate și reproduse în varii lucrări, încât au devenit un bun comun. La aproape două decenii de la apariție, nevoia unei noi ediții, cu retușurile impuse de propriile realizări ale autorului în acest interval de timp, ar fi un lucru mai mult decât benefic.

Rămânând în spațiul lucrărilor de sinteză, nu putem omite contribuția majoră a istoricului Gh. Platon la volumul *Cum s-a înfăptuit România modernă*, tipărit în 1993, în colaborare cu alți colegi de breaslă. Într-un capitol plin de substanță, în care este tratată *Societatea românească între medieval și modern*, profesorul insistă asupra perspectivelor organizării moderne în secolul care a precedat Unirea, direcțiile strategice și tactice, obiectivele și realizările ei, formarea statului național – cadrul politic al constituirii și dezvoltării societății moderne. Atent la explicațiile de fond și la înțelegerea fenomenelor istorice, profesorul ne avertizează că „în procesul de organizare modernă, în elaborarea principiilor și în activitatea practică a existat o succesiune, o împlinire, o dezvoltare continuă". Referindu-se la transpunerea în practică a programului politic național în timpul domniei lui Al. I. Cuza, Gh. Platon crede că „domnitorul a manifestat suplețe, tact diplomatic, a uzat de metoda persuasiunii; totodată, însă, nu a făcut tranzacție cu interesele naționale... În centrul atenției sale s-au aflat, mereu, interesele reale ale națiunii; și, trebuie să recunoaștem, o asemenea atitudine nu era ușor de menținut în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

împrejurările timpului. Opera înfăptuită din inițiativa sau sub conducerea domnitorului Al. I. Cuza, în cei șapte ani cât a stat la cârma statului, a fost uriașă".

Nu am putea încheia succinta intervenție fără a aminti cele trei volume purtând titlul *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, în care autorul atacă temele fundamentale ale istoriei moderne românești. Numai simpla lor înșiruire ar putea sugera preocupările cercetătorului mereu interesat de caracteristicile dezvoltării noastre istorice în secolul XIX. Atenția noastră s-a oprit mai ales asupra celui de-al doilea volum, care însumează circa 20 de studii, de la chestiunile de metodologie a problematicii tratate la reperele cele mai semnificative ale intervalului 1848-1878; contextul internațional, poziția Marilor Puteri, raporturile dintre determinismul geopolitic și efortul național, dintre problema orientală și problema românească în prima parte a secolului XIX, evoluție și revoluție în dezvoltarea României moderne, locul problemei românești în politica europeană în anii imediat anteriori realizării Unirii Principatelor Române.

Studiile din acest volum, bine documentate și clar exprimate ca interpretare, susțin punctul de vedere al profesorului despre acea *idee – forță* care este ideea unității. „Acei care se apleacă asupra istoriei românești – spune domnia sa – pentru a-i descifra sensurile și mesajul sau, mânați de curiozitatea cercetării, sunt doritori să cunoască valorile permanente ale poporului, specificul acestor valori, nu pot să nu rețină, de la început, existența unității, a acestei admirabile trăsături, care și-a pus pecetea și a influențat, decisiv, mersul istoriei noastre". Subliniind rolul activ și determinant al factorului extern asupra *problemei românești* în epoca modernă (în tripla sa ipostază: modernizare, unitate, independență), istoricul atrage atenția că atât factorul internațional, cât și influența din afară, deși necesari, au fost adiacenți, exteriori. „Dacă ar fi lipsit voința și capacitatea de a realiza Unirea, – afirmă acad. Gheorghe Platon – dacă poporul român nu ar fi manifestat acea admirabilă înțelepciune și cumpănire, dacă nu s-ar fi pronunțat în unanimitate și cu atâta forță în favoarea actului național, cu toată existența condițiilor favorabile necesare, Unirea Principatelor nu ar fi fost posibilă. Dacă s-ar fi realizat, doar, ca urmare a unor interese internaționale, ea nu ar fi fost viabilă. Un stat constituit sub asemenea auspicii nu ar fi avut durabilitate și trăinicie".

Plecând de la constatarea că *problema românească*, în fond *Problema Unirii Principatelor Române*, a constituit „piatra de încercare" a echilibrului european, de care, la un moment dat, a depins liniștea și pacea continentului, istoricul demonstrează că dimensiunile ei au angajat diplomația și opinia publică europeană. Dar soluționarea nu ar fost posibilă fără înfrângerea Rusiei în războiul Crimeii și modificarea poziției ei politice, fără izolarea Austriei și slăbiciunea Turciei, fără ca Franța – susținută de Prusia și Sardinia – să sprijine principiul naționalităților. În acest fel, s-a putut ajunge la o apropiere între interesele strategice și politice ale Marilor Puteri și opțiunea românească, care au impus ideea *statului tampon*, menit să oprească expansiunea Rusiei și a Austriei, să asigure securitatea Imperiului Otoman și echilibrului european.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În studiile profesorului Platon, pagini pline de conținut au fost dedicate celui care a întruchipat aspirațiile românilor. Cu argumente solide și cu o demonstrație impecabilă, istoricul ne convinge că la 5 și 24 ianuarie a învins un principiu. „Contemporanii au văzut în Alexandru I. Cuza nu atât un șef de stat, cât, mai ales, o persoană căreia i s-a încredințat un mandat, în raport cu împlinirea căruia i se condiționa rămânerea la conducere. De aceea, afirmă Gh. Platon în continuare, de la început, încă, domnia sa a fost considerată drept provizorie, ca o etapă intermediară, pentru a se putea ajunge la înfăptuirea dorinței exprimate în Adunările ad-hoc". Deși încă de la debut, Al. I. Cuza a știut că domnia sa este tranzitorie, domnitorul a probat o atitudine civică de excepție, folosind-o doar în interesul exclusiv al națiunii. „Este aceasta, spune cel astăzi sărbătorit, un exemplu care are puține precedente în istorie. De aceea, patriotismul său se cere măsurat cu sinceritatea necondiționată cu care a acceptat îndatoririle și rolul pe care istoria și poporul său i le-au încredințat. A păstrat tronul ca un „depozit sacru" după propria sa expresie, pentru a înfăptui dorințele națiunii și l-a părăsit atunci când necesitatea națională a impus-o. Numai responsabilitatea deplină a acestei înalte misiuni l-au determinat să accepte, „deplin și liber", consecințele abdicării".

Am încercat, în demersul nostru ocazional, doar o evidențiere a celor mai importante repere istoriografice din opera profesorului Gh. Platon referitoare la *Epoca Unirii*. Nu-i un lucru ușor, având în vedere vastitatea operei, a unei opere încă în plină desfășurare. Nu ne îndoim că profesorul îi va adăuga noi pagini interesante și pline de substanță. Un motiv în plus să-i dorim, cu acest prilej aniversar, multă sănătate și tinerețe fără bătrânețe.

DUMITRU IVĂNESCU

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ROMÂNIA MODERNĂ ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE: PERSPECTIVA FAPTULUI NAȚIONAL

Prin anii '70–'80 ai secolului deja trecut, în cuprinsul istoriografiei ieşene (după renume, al „Şcolii ieşene de istorie") şi-a făcut „loc de sine stătător" o deosebit de interesantă *dezbatere* referitoare la perspectiva abordării relațiilor externe ale entităților statale românești: de la micile Principate la România Întregită. Pentru specialiştii în domeniu, unii deplin consacrați, alții de-abia în formare, se punea problema dacă respectivele relații, în devenirea lor, se pretau a fi privite cu prevalență dinspre „exteriorul", altfel spus, dinspre „desfăşurările generale" („europene") sau dinspre „interiorul" realităților româneşti. O problemă ce preocupase, la timpul lor, însă în dispuneri solilocviale, pe A.D. Xenopol, N. Iorga sau Gheorghe Brătianu. Nicolae Iorga, spre exemplu, într-o „ieşire sentențioasă", ce n-a avut „şansa" ordonării unei dezbateri susținute, dăduse de înțeles că „expunerea" relațiilor externe ale României se putea face numai „din afară înăuntru", ca „temă de istorie universală", mai ales pentru perioada când românii nu izbutiseră „să naționalizeze... domeniul lor... de politică exterioară", actele şi acțiunile lor trebuind a viza „dezrobirea sufletului național... sub toate raporturile". O „sentință" asupra căreia marele istoric nu a mai revenit. Spre finele perioadei zise „interbelice", demersurile de specialitate au tins, e drept, „să prindă" faza dezbaterii unei probleme devenită realmente stringentă sub impactul mutațiilor de esență în concepția şi metodologia istoriei, între ale cărei ramuri cea a *istoriei relațiilor internaționale*, spărgând orizontul *istoriei diplomatice*, urma a se prefigura ca una deosebit de viguroasă. Din păcate, cursul pe care l-a luat viața românilor după cel de-al doilea război mondial, mai bine zis după 1947, nu a mai permis, pentru o vreme, dezbateri istoriografice dincolo de cele presupunând asimilarea de oricare domeniu ştiințific a „bazelor marxism-leninismului". În condițiile date, studiul relațiilor internaționale în țara noastră s-a confruntat cu dificultatea împinsă deseori până la limita imposibilității contactelor cu centrele de cercetare, bibliotecile şi arhivele de mare prestigiu din „lumea liberă". Lucrurile s-au schimbat întrucâtva după 1964, în anii *comunismului național*, când, contrar străduinței factorilor animați de ideea „frontului unic istoriografic", în mediile universitare-academice a putut surveni un veritabil reviriment al cercetărilor de

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 17–20

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

specialitate, reconfirmat şi amplificat sub impulsurile „examenelor de conştiinţă" din perioada numită încă „postdecembristă".

Faptul că dezbaterea istoriografică relativă la perspectiva abordării relaţiilor externe ale României a prins rădăcini în mediul ieşean ar putea fi pus pe seama întâmplării. Cei „furaţi" de romantism l-ar putea atribui „locului mirific", propice meditaţiei şi iniţiativelor intelectuale care ar fi Iaşii, după cum cei animaţi de spirit excesiv „de şcoală" ar înclina a vedea *norocul şi tăria* în chiar domeniul lor de specializare. Oricare versiune explicativă şi-ar putea avea punctul de sprijin în constatarea că nici o altă „şcoală de istorie" din România sfârşitului de mileniu II n-a dat semne de antrenare în dezbaterea de referinţă aici. La Iaşi, în schimb, au avut loc, sub egida Institutului „A.D. Xenopol" sau sub aceea a Facultăţii de profil de la Universitatea „Al. I. Cuza", discuţii sau „mese rotunde", toate într-un proverbial spirit de colegialitate. Începutul a aparţinut regretatului Leonid Boicu. Studiind, după un registru conceptual şi metodologic impecabil, geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională, deliberările diplomaţiei europene, mentorul unei binecunoscute echipe de cercetători de la Institutul „A.D. Xenopol" a avansat, în vorbe şi în scris, opinia că perspectiva oportună ar fi cea „din afară", „dinspre exteriorul spre interiorul realităţilor româneşti". Opinie ce a provocat o atmosferă de cenaclu istoriografic animând, cu precădere, specialişti în istoria modernă ale căror demersuri de specialitate aveau darul a vădi realitatea dezbaterii istoriografice cu *parti-pris*-uri ce au imprimat, dealtfel, multă culoare unora dintre capitolele sintezei *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939.*

Între autorii şi coordonatorii amintitei sinteze s-a distins, în toată forţa dată de extensiunea câmpului investigaţiilor, de suportul documentar, de apetenţa pentru viziunea larg-cuprinzătoare – să nu spunem „globală"! – asupra fenomenelor, profesorul Gheorghe Platon. Pentru ilustrul nostru magistru, studiul relaţiilor internaţionale nu s-a constituit într-un domeniu de predilecţie. Întreaga activitate de cercetare sau de la catedra universitară s-a subsumat efortului de *sinteză a Istoriei moderne a Românilor*. O activitate cu o atare cuprindere a impus aproape de la sine *perspectiva faptului naţional* asupra desfăşurărilor istorice care au implicat pe români. O perspectivă de fel cramponată de dilema abordării fenomenelor „dinspre exterior" sau „dinspre interior", însă dorită ca posibilă dezlegare a celei din urmă. Posibilă, într-adevăr, ţinând seama că o întreagă construcţie istoriografică îşi are drept element referenţial *afirmarea naţiunii române*, privită în toată complexitatea accepţiunii sale, neatinsă de simplificările nu doar pe alocuri denaturante, reclamate, tot mai evident de la o vreme încoace, de tendinţele „integraţionismului european". Naţiunea, ca fenomen de sinteză istorică, în expresia de *fapt de conştiinţă*, a determinat însuşi sensul procesului de realizare a statului modern, unitar şi independent, condiţia personalizării sale politico-juridice, a intrării sale în deplină posesiune de sine. Evaluată astfel, afirmarea naţiunii române s-a dovedit a fi un energic factor în desfăşurările internaţionale, etalându-şi un anumit *rol*, nu doar un anumit *loc* în cuprinsul acestora. Un proces istoric pe care profesorul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Platon l-a surprins chintesențial într-o de acum foarte bine cunoscută intitulație: *România: de la obiect la subiect în raporturile internaționale.*

În perspectiva larg-cuprinzătoare a abordării diverselor fenomene s-a putut conferi deplina constanță trend-ului argumentației, ideilor și concluziilor, multe de natură a face epoca istoriografică. Nefiind cazul a întreprinde aici un bilanț propriu-zis al contribuțiilor profesorului Gheorghe Platon la elucidarea multora dintre aspectele ținând de relațiile externe ale României moderne, considerăm cuvenit a invoca acele direcții unde cercetările de specialitate au și vor avea mult de datorat deschiderilor operate de magistru. Fiindcă profesorului Platon i-a revenit meritul de necontestat al reconsiderării impactului european al afirmării națiunii române în întregul ei și nu doar în expresia unor mici entități statale, ca niște „pupile aruncate de împrejurări în poarta Europei". Afirmarea națiunii române a fost privită în strânsă conexiune, relevând profunde interferențe, cu profilarea *Europei statelor-națiuni.* Impulsurile decisive au fost date, în sensul arătat, de revoluțiile de la 1821 și 1848; Unirea și Independența au consacrat decisiv *principiul național*, al cărui moment de triumf urma a-l constitui Marea Unire. Redarea unor asemenea desfășurări de energii a incitat, mai ales în dreptul istoricilor noștri mari, *pledoaria* înălțătoare, cu intitulații de multe ori teziste, în măsură parcă a inhiba demersul strict reconstitutiv-factologic, pozitivist. Istoricilor mari, între care și profesorului Platon, le-a fost dat, de la înălțimea cuprinderii de ansamblu a desfășurărilor istorice, să realizeze demonstrații de prim ordin, să formuleze incitante ipoteze de lucru, să îndrume pe neofiți, să gireze împlinirile în câmpul cercetărilor de specialitate. Adică acolo unde contribuțiile profesorului Platon au extins limitele, reașezându-se, în timp, ca pietre de hotar. Avem în vedere raportarea problemei române la cea orientală, delimitările între acestea provocate de implicațiile revoluțiilor de la 1821 și 1848; mișcarea entităților statale românești în epoca zisă „regulamentară" între Scylla Crucii și Charibda Semilunii; auspiciile sistemului european de la 1815, evidențiind o garanție generală, de principiu, reverberându-se de o manieră *sui generis* și asupra Principatelor române; respirația europeană a „visului de aur" al constituirii Daco-României; Unirea Principatelor și puterile europene; implicațiile externe ale politicii reformatoare a domniei lui Cuza; premisele și semnificația faptelor împlinite de români la 1866; cu explicații țintind inexorabilitatea deznodământului din 11 februarie, încât menținerea pe Tron a „alesului de la 5 și 24 ianuarie 1859" să nu fi putut însemna decât forțarea unui destin prolix; implicațiile internaționale ale crizei interne de la 1870-1871; România și Alianța celor Trei Împărați; Independența României și războiul de la 1877-1878, evaluat ca o cale mai curând de asigurare decât una de apropiere de Rusia în numele luptei împotriva Imperiului otoman; premisele și realitatea aderării României la sistemul Triplei Alianțe; amplificarea luptei naționale, ca principală motivație a angrenării României în prima conflagrație mondială; implicațiile internaționale ale actelor Marii Uniri etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Asemenea contribuţii istoriografice, privite în parte sau în ansamblu, vădesc din plin adecvarea perspectivei faptului naţional la istoria relaţiilor externe ale României moderne. O constatare cu atât mai valabilă cu cât relaţiile respective au fost urmărite în devenirea procesului istoric al edificării statului unitar şi independent. *De la constituirea naţiunii la Marea Unire*, iată domeniul istoric în care s-a ilustrat un *nume* exprimând *autoritate* şi *prestigiu*. Contribuţiile istoriografice ce-l poartă vor face, desigur, cu timpul, obiectul evaluărilor detaşate. Oriunde şi oricând, însă, va fi resimţită emoţia profundă în faţa *istoricului* definit, în domeniul său, de *multă dăruire*, de *har* şi *frumoasă împlinire*. Fiindcă nu poate fi decât fericit cel care, reuşind la parametrii exemplarităţii în demersul său profesional, se poate simţi pătruns din plin de gândul reconfortant al *datoriei împlinite*. Un gând ce-l încercase şi pe Albert Sorel, în tonalităţi perfect similare celor binecuvenite împlinirii *omului şi profesorului Gheorghe Platon*: „Mi-am dedicat... zeci de ani din existenţa mea şi am căutat să transpun în cuvinte iubirea mea de ţară, admiraţia mea pentru geniul său, cultul meu pentru istoria sa, tandreţea mea pentru iluziile sale, suferinţa mea pentru nefericirile sale, mândria mea de succesele sale şi credinţa mea de nezdruncinat în destinul său..."

GHEORGHE CLIVETI

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PAŞOPTISMUL ROMÂNESC

Omagiindu-l pe d-l prof. acad. Gheorghe Platon, la împlinirea frumoasei vârste de 75 de ani – îmi revine onoranta misie de a desluşi *în ce constă legătura Domniei Sale cu paşoptismul românesc*. Fără nici o ezitare şi în deplină sinceritate – cum ar fi zis, dacă ar fi fost de faţă, regretatul mare istoric Leonid Boicu – considerăm că cei doi termeni ai raportului, istoricul Gh. Platon şi paşoptismul românesc, nu pot fi nicidecum separaţi. Pentru că, atât pentru breasla istoricilor cât şi pentru un public mai larg (să spunem, într-o paranteză, că trebuie să fie elogiată şi activitatea *publică* a d-lui Gh. Platon; sutele de articole din presă, intervenţiile de la radio sau televiziune au făcut din Domnia Sa un istoric *cu adevărat* cunoscut şi respectat în opinia publică), Gh. Platon este istoricul *prin excelenţă* al paşoptismului românesc şi, în subsidiar, al revoluţiei române de la 1848. Pentru mulţi, revoluţia de la 1848 – şi, mai cu seamă, începuturile acesteia: revoluţia *în* Moldova – pare a fi o „creaţie" istoriografică a d-lui Gh. Platon. Această simbioză aproape perfectă între istoric şi „tema" predilectă a cercetării sale ştiinţifice poate, firesc, să fie explicată. Mai întâi, ar fi vorba de o chestiune de continuitate. Într-adevăr, în cei 46 de ani de productivitate istoriografică, de la primele studii din 1955-1956 (consacrate confruntării dintre boieri şi locuitorii din regiunea „Bălţii Brateşului") şi până la cărţile de sinteză, de mare respiraţie, publicate în ultimele două decenii, paşoptismul românesc a rămas un subiect neclintit de investigaţie, meditaţie şi prezentare pentru istoricul Gh. Platon. Desigur, nu este vorba doar de revoluţia în sine – acest „centru pulsator" al istoriei românilor din secolul al XIX-lea – ci de realizarea, în timp, a unui *program de cercetare* cu mult mai larg, care nouă ni se pare că este cel mai bine formulat în chiar titlul uneia dintre cele mai frumoase cărţi ale Domniei Sale: *Geneza revoluţiei române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*. Un program, să recunoaştem, luminos de *concepţie* şi de *metodă* (două din cele trei posibilităţi de înaintare a disciplinei noastre, a treia fiind sporul de informaţie), dar şi un *program de lucru*, susceptibil de a dezvălui noi direcţii de cercetare precum şi de a permite atât sondajele de profunzime – concretizate, de regulă, în studii de amănunţimi – cât şi eforturile de sinteză.

Înainte de a încerca un „desfăşurător" al contribuţiilor d-lui Gh. Platon referitoare la paşoptismul românesc, se cuvine să mai zăbovim puţin asupra unor

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 21–23

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

chestiuni de concepție și de metodă. În primul rând, ni se pare cât se poate de evident faptul că Domnia Sa împărtășește, cum preconiza, cândva, Kogălniceanu („vă rog să însemnați că eu nu voi descrie faptele deosebit după ani și zile, ci *într-un chip colectiv*"), *o viziune integratoare* asupra epocii pașoptiste și a istoriei noastre moderne, în general. Și încă mai departe: „faptele" românești nu se derulează la întâmplare și nici separat de acelea ale istoriei europene sau universale. Chiar „spiritul secolului" este unul integrator. Chiar conceptul de istorie modernă, ca să nu mai vorbim de acela de „modernizare", se raportează la o evoluție istorică în sens integrator. Și, mai presus de toate, procesul de geneză și afirmare a națiunii române – ideea națională: de unitate, de independență – este unul prin excelență integrator.

De aceea, și ultimul atribut, acceptat în integralitatea sa de către d-l Gh. Platon, al revoluției de la 1848, revoluția *română* de la 1848, nu poate fi primit și susținut decât înlăuntrul acelei viziuni integratoare. De altfel, atributul național – revoluție *română* sau revoluție *engleză sau franceză* –, dacă el este atestat de realitatea istorică, conferă caracterul de autenticitate al revoluțiilor moderne, de *revoluții care au avut loc*. Istoricul Gh. Platon, examinând revoluția de la 1848 în anvergura sa națională, românească, a sustras-o cantonării pe pozițiile intereselor de clasă sau desfășurării fragmentate în teritoriu. În aceeași logică, raportul național-social (altă temă predilectă a istoricului Gh. Platon, sesizată ca atare de profesorii Ion Agrigoroaiei și Gh. Cliveti, coordonatorii volumului omagial de acum cinci ani, intitulat chiar așa: *Național și social în istoria românilor*), în defalcarea celor doi termeni, are o anumită artificialitate, căci ideea națională tinde să se realizeze nu doar ca stat, ci și ca societate.

Revenind, așa cum am promis, la „desfășurătorul" contribuțiilor d-lui Gh. Platon referitoare la pașoptismul românesc, să spunem ca Domnia-Sa a căutat, cu consecvență, premisele, „rădăcinile istorice" ale revoluției române de la 1848 (51, 59, 64, 69, 82)[1]; a urmărit procesul de geneză și afirmare a națiunii române și conștiinței naționale românești (132, 139, 152, 159, 190, 510); a examinat „mersul" ideilor de unitate și independență (165, 166, 168, 179, 183, 190, 197, 507); l-a interesat ideea de modernizare (564) și raportul evoluție-revoluție (185); s-a preocupat de aspecte privind proprietatea funciară (1, 12, 39, 169), „stările" (2, 8, 20, 22) și mișcările sociale (cele țărănești, în primul rând, în studii de tinerețe, foarte solide: 6, 7, 9, 10, 15, 16, 19); mai târziu, a cercetat elita boierească (63, 527). Nu au scăpat investigației nici „mișcarea" demografică (4, 14, 21, 25, 29, 36), problematica economică (5, 31), administrativă (3) sau cea culturală (175). Pentru a se înțelege mai bine anul 1848, s-a preocupat de curentele de gândire politică (în special liberalismul, 134, 199), de ideea de republică (144), de impactul ideilor Revoluției Franceze în spațiul românesc (184) sau de mentalitățile epocii (137, 561). A publicat mai multe studii referitoare la asociațiile sau societățile secrete anterioare anului 1848 (17, 32, 44, 559), în care s-a „clocit" duhul revoluției, și a urmărit strecurarea ideilor

[1] Cifrele din paranteze sunt numărul curent al cărților, studiilor etc. din *Bibliografia operei (1955-1996) istoricului Gh. Platon*, inserată în volumul *Național și social în istoria românilor. Profesorului Gheorghe Platon la a 70-a aniversare*, Supliment la AȘUI, tomul XLII-XLIII, 1996-1997, p. 19-56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

subversive revoluționare dinspre Occident spre Principate (110, 115, 534). Nu a neglijat nici anul 1821, acel „prag de epocă", reper al "mersului revoluției în istoria românilor", căruia i-a dedicat studii pasionate (33, 93, 116, 525). În fine, să amintim și două mari personalități ale epocii, perfect distincte, chiar antagonice, una ilustrând „Vechiul Regim", cealaltă viitorul, aflate constant în atenția d-lui Gh. Platon: Mihail Sturdza (180, 194, 533, 566) și Mihail Kogălniceanu (126, 175, 193, 198, 506, 509, 512, 517, 524, 529). În ceea ce privește anul 1848, contribuția istoricului Gh. Platon este una fundamentală: nu mai puțin de 16 cărți și studii consacrate, până în anul 1996, *revoluției române* în ansamblul ei (13, 27, 45, 49, 64, 71, 75, 107, 129, 142, 151, 163, 168, 179, 181, 183, 563), ca să nu mai vorbim de numeroasele întregiri documentare, luări de poziție, îndreptări de interpretare sau noianul de sugestii împrăștiate cu bunăvoință de Profesor studenților sau doctoranzilor săi. Și, desigur, nu pot fi omise studiile cu privire la *revoluția în Moldova* (23, 26, 47, 72, 76, 171, 192, 511, 515), ca *început,* ca *parte integrantă* a revoluției române de la 1848.

Această trecere în revistă – realizată, după cum spune Mihail Kogălniceanu, oarecum sub „imperia grabei" și *inevitabil incompletă* – este, totuși, îndestulătoare pentru a sugera măcar înălțimea staturii de istoric a d-lui Gh. Platon, un savant și un soldat, un om căruia fiecare zi îi răspunde la apel întru înaintarea cercetării noastre istorice.

M. COJOCARIU

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

OVIDIU OLAR

ATESTĂRI DOCUMENTARE ALE ÎNGERILOR ŞI ALE ARHANGHELULUI MIHAIL LA DUNĂREA MIJLOCIE ŞI DE JOS (SECOLELE III-VI)

Îngerii au ocupat un loc important în cadrul concepţiilor despre lume, viaţă şi moarte ale oamenilor Antichităţii târzii, fie ei păgâni[1], evrei[2] sau creştini[3]; cât despre gnostici, este cunoscută importanţa pe care au acordat-o fiinţelor spirituale intermediare între divinitate şi oameni, datorită cărora distanţa dintre Creator şi creaţia sa părând că se reduce[4]. Credinţa în existenţa şi

[1] Despre îngerii păgânismului, cf. F. Cumont, *Les anges du paganisme*, în RHR, 72, 1915, p. 159–182; despre semnificaţia iniţială de „vestitor" a termenului αγγελός (αγγελοι), cf. A. Goţia, *Vestitorul homeric*, în *Echinox*, Cluj, 7-8-9, 1996, p. 23; despre îngeri în mazdeismul persan, cf. A. Piras, *I progenitori degli angeli. Gli angeli nella religione zoroastriana*, în *Le Ali di Dio. Messagerri e guerrieri alati tra Oriente e Occidente*, a cura di M. Bussagli e M. D'Onofrio, Bari, 2000, p. 13-16; despre îngeri în cultul lui Sabazius, cf. A. Ferrua, *La Catacomba di Vibia*, în RAC, 47, 1971, p. 7-62; despre *sanctus Sabazius*, cf. R. Turcan, *Cultele orientale în lumea romană*, traducere de M. Popescu, Bucureşti, 1998, p. 361-371; despre îngeri în cultele siriene şi despre inscripţia de la Ostia – *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) angelo Heliopolitano*, cf. S. Sanie, *Cultele orientale în Dacia romană. I, Cultele siriene şi palmiriene*, Bucureşti, 1981, p. 149-150, 182; despre dedicaţiile către Θεῖος Ἄγγέλος Νέος, Θεῖος Ἀγγελικος, ἀγαθος ἀγγέλος şi Ἀγγέλος Ὁσίος Δικαίος descoperite la Stratoniceea în Caria, cf. L. Robert, *Reliefs votifs et cultes d'Anatolie*, în *Anatolia*, 3, 1956, p. 108-122.

[2] Vom aminti doar câteva dintre numeroasele studii dedicate angelologiei iudaice: S.A. Meier, *Angel* I, în DDD, col. 81-90; J.W. Van Henten, *Angel* II, în *ibidem*, col. 90-96; S.A. Meier, *Angel of Yahweh*, în *ibidem*, col. 96-108; S.M. Olyan, *A Thousand Thousands Served Him. Exegesis and the Naming of Angels in Ancient Judaism*, Tubingen, 1993; C. Rowland, *The Open Heaven. A Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity*, London, 1982, p. 78-123.

[3] E. Testa, *L'angelologia dei giudeo-cristiani*, în *Liber Annus (Studium Biblicum Franciscanum)*, 33, 1983, p. 273-302; M. Simonetti, *Angeli pagani giudei cristiani*, în *Culto e insediamenti micaelici nell'Italia meridionale fra tarda antichita e medioevo. Atti del Convegno Internazionale Monte Sant'Angelo 18-21 novembre 1992*, a cura di C. Carletti e G. Otranto, Bari, 1994, p. 309-322.

[4] *Ibidem*, p. 308-309; despre Mihail îngerul în doctrinele gnostice, cf. V. Saxer, *Jalons pour servir à l'histoire du culte de l'archange saint Michel en Orient jusqu'à l'iconoclasme, în Noscere sancta. Miscellanea in onore di A. Amore OFM (†1982)*, I, *Storia della Chiesa, Archeologia, Arte*, a cura di J.V. Janeiro OFM , Roma, 1985, p. 364-369.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom, XXXVIII, 2001, p. 25–37

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„eficienţa" îngerilor, într-o formă mai mult sau mai puţin elaborată, nu a fost străină nici unui credincios[5].

Spaţiul Dunării Mijlocii şi de Jos nu a constituit o excepţie. Astfel, la *Viminacium*, în *Moesia Superior*, a fost descoperită inscripţia: *Diis Angelis/ M. Aur(elius) Cel/sus vo/tum possu/it*[6], iar în teritoriul *Singidunum*-ului *C. Agellius* (al cărui nume poate proveni de la *Agellus* sau *Angelus*) a pus un altar pentru *Iupiter Optimus Maximus*[7].

Pe o lespede descoperită la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* este gravată următoarea inscripţie: *Deo Aeterno et Juno/ ni et Angelis/ M. Procilius Aphrodi/ sius Aug(ustalis) col(oniae) metropol(is)/ et Seximia Hermione/ et Procilia filia/ colitoribus d(ecreto) d(ecurionum) p(osuerunt)* („Lui Deus Aeternus şi Junonei şi Îngerilor. Marcus Procilius Aphrodisius *augustalis* în colonia metropolis şi Seximia Hermione şi Procilia fiica, (membrii confreriei religioase), Slujitorii (zeului) în dar au donat")[8].

Aceasta este singura epigrafă în care *deus Aeternus* apare alături de *angeli* şi singurul text votiv al Daciei romane în care sunt menţionaţi îngerii[9]. C. Daicoviciu, citându-l pe A. Garroni, considera că este vorba de cei şapte arhonţi care păzesc intrările planetelor prin care trec sufletele morţilor în drumul lor spre divinitatea supremă[10] şi pe care F. Cumont îi punea în legătură cu misterele lui Mithra[11]. S. Sanie apreciază că inscripţia se poate datora influenţelor iudaice, dar respinge o ipoteză exclusivă, deoarece *deus Aeternus* apare alături de Junona iar îngerii sunt întâlniţi în numeroase culte păgâne[12]. O altă inscripţie de la *Sarmizegetusa* aminteşte numele lui *Ianuarius Agathangelos*[13].

Un inel din colecţia Orghidan provenit din Dobrogea şi datat la sfârşitul secolului al II-lea sau la începutul secolului al III-lea probează, prin inscripţia *adiuto a custod*[14], credinţa păgână, ca şi cea creştină mai apoi, în „îngerul păzitor"[15].

---

[5] H. Leclerq, *Anges*, în DACL, I. 2 , col. 2080-2161; J. Michl, *Engel (I-IX)*, în RACh, V, p. 53-258; B. Studer, *Angelo*, în DPAC, I, col. 195-202; J. Turmel, *Histoire de l'angélologie des temps apostoliques à la fin du Ve siècle*, în *Revue d'histoire et de litterature religieuses*, 3, 1898, p. 289-308; 407-434; 533-552; idem, *L'angélologie depuis le faux Denys l'Aréopagite*, în *ibidem*, 4, 1899, p. 217-238; 289-309; 414-434; 536-562; B. Caseau, *Crossing the Impenetrable Frontier Between Earth and Heaven*, în *Shifting Frontier in Late Antiquity*, edited by R.W. Mathisen and H.S. Sivan, Variorum, 1996, p. 333-343; C. Mango, *La civiltá bizantina*, a cura di P. Cesaretti, Bari, 1998, p. 175-180 (cu bibliografie).

[6] IMS, II, 2.

[7] IMS, I, 86.

[8] IDR, III/2, 190; pentru *colitoribus* am adoptat traducerea lui S. Sanie, *op. cit.*, p. 286.

[9] Idem, *Elemente iudaice sau iudaizante în interferenţa etno-culturală din Dacia şi Moesia Inferior*, în SAHIR, 1, 1996, p. 9.

[10] Cf. D. Isac, *Deus Aeternus în provincia Dacia* , în *Apulum*, 9, 1971, p. 545.

[11] F. Cumont, *op. cit.*, p. 163.

[12] S. Sanie, *Cultele orientale*, p. 148-151.

[13] IDR, III 2, 413.

[14] D.M. Pippidi, *„Îngerul păzitor" la păgâni şi în creştinismul primitiv*, în idem, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte şi interpretări*, Bucureşti, 1969, p. 267-283.

[15] N. Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997, p. 193; pentru antichitatea romană, cf. Marcus Aurelius, *Către sine*, V, 27; H.J. Rose, *The Original Significance of the Genius*, în *The Classical Quarterly*, 1923, 57-60; pentru Antichitatea târzie, cf. Ammianus Marcellinus,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cu toate că nu sunt atestaţi de monumentele şi piesele cu apartenenţă iudaică certă descoperite în *Dacia* şi *Moesia Inferior*, îngerii nu au fost străini, fără îndoială, în concepţia membrilor comunităţilor iudaice din aceste provincii[16]. În cazul grupurilor gnostice, situaţia este asemănătoare[17]. Totuşi, formula *XAREY* aflată pe reversul unei geme descoperite la *Romula* sau la *Drobeta*[18] este considerată o posibilă fragmentare de la Ἀ(κ)ραμμαχαμαρι[19], numele unui înger iudaic[20], iar Chnoubis[21], numit uneori „îngerul cel bun"[22], este figurat pe o gemă montată pe un inel de plumb descoperit la *Tomis* şi datat în secolul al II-lea[23].

Din secolul al III-lea a început să se generalizeze şi sensul creştin al termenului *angelus*, ca de altfel şi pandantul său negativ, *demonius*[24]. Actul martiric al

---

Istoria romană, XXI, 14, 3, studiu introductiv, traducere, note şi indice de D. Popescu, Bucureşti, 1982, p. 280: „Căci teologii spun că toţi oamenii, chiar de când văd lumina zilei, au câte o divinitate care le conduce faptele, exceptând pe cele ce sunt în puterea destinului şi că această divinitate este văzută de foarte puţini, care excelează prin multe şi mari virtuţi"; pentru creştinismul primelor secole, cf. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre viaţa lui Moise sau Despre desăvârşirea prin virtute*, în idem, *Scrieri. Partea întâia*, traducere de D. Stăniloae, I. Buga, note de D. Stăniloae, indici de I. Buga, Bucureşti, 1982, p. 47: „Există în predania sfinţilor părinţi o învăţătură vrednică de crezut, care spune că după ce firea noastră a căzut în păcat, nu am fost lipsiţi de grija lui Dumnezeu în căderea noastră, ci a trimis fiecăruia, spre ajutor în viaţă, un înger din cei care au primit o fire netrupească, iar păzitorul firii noastre, uneltind cele dimpotrivă, a trimis spre vătămarea vieţii omului un demon viclean şi răufăcător".

[16] S. Sanie, *op. cit.*, în SAHIR, 1, 1996, p. 1-27; pentru elementul iudaic în sud-estul Europei şi politica imperială faţă de el în secolele IV-VI, cf. E. Popescu, *Basilique et synagogue dans le Sud-Est de l'Europe à l'époque protobyzantine (IV-VI siècles)*, în EBPbyz, 1, 1991, p. 9-11.

[17] Pentru singura încercare de identificare a sectelor cărora le-au aparţinut purtătorii obiectelor de factură gnostică descoperite în *Dacia* şi în *Moesia Inferior*, cf. N. Zugravu, *Erezii şi schisme la Dunărea Mijlocie şi de Jos în mileniul I*, Iaşi, 1999, p. 19-36.

[18] IDR, II, 661; despre această gemă şi despre alte interpretări ale formulei, cf. S. Sanie, *op. cit.*, în SAHIR, 1, 1996, p.10-11; idem, *Classica et Orientalia (IV)*, în SCIVA, 37, 1986, 1, nr. 1, p. 77-78; N. Gudea, *Note epigrafice, IV, Inscripţii gnostice*, în AMN, 33, 1996, 1, p. 181; gema aparţine gnosticilor lui Basilides, cf. N. Zugravu, *op. cit.*, p. 28.

[19] *Ibidem*, p. 29.

[20] M. Smith, *Pagan Dealings with Jewish Angels: P Berlin 5025 b P Louvre 2391*, în *St. Cl.* 24, 1986, p. 176-178.

[21] Despre această divinitate egipteană legată de grupul gnostic al ofiţilor, cf. R. Turcan, *op. cit.*, p. 300-301.

[22] C. Daniel, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, Bucureşti, 1985, p. 223-225.

[23] R. Ocheşeanu, *O gemă gnostică descoperită la Constanţa*, în *Pontica*, 4, 1971, p. 303-308; Z. Covacef, C. Chera-Mărgineanu, *Geme din Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa*, în *ibidem*, 10, 1977, p. 198, fig. 3, 6; C. Chera, *Reprezentări mitologice în inventariile funerare de la Tomis (sec. I-IV d.H.)*, în ibidem, 30, 1997, p. 231-232; N. Zugravu, *op. cit.*, p. 24; în perioada bizantină timpurie, gemele reprezentându-l pe Chnoubis sunt printre cele mai populare geme cu virtuţi terapeutice, cf. G. Vikan, *Art, Medecine and Magic* in *Early Byzantium*, în DOP, 38, 1984, p. 75-81, fig. 8-9, 12-16.

[24] În secolele II-IV, începând cu Origene, gânditorii creştini au elaborat sistemul demonologic specific creştinismului, cf. B Studer, *Demone*, în DPAC, I, col. 910-918; C. Mango, *Diabolus Byzantinus*, în DOP, 46, 1992, p. 217-218; în această perioadă capătă formă şi „dracul românesc", cf. N. Zugravu, *Geneza creştinismului*, p. 193; cf. inscripţia gnostică de la Dierna: *Demon im(m)uni dei te agit Ael(iae) Firmae stet(t) supra caput iuliae Surilae* – „Demonul spurcăciunii să te bântuie Aelius Firmus. Să stea deasupra capului Iuliei Surilla" (IDR, III, 1, 43; cf. N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creştinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988, p. 182-183, nr. 2); „demoni" în ASS. Apr. 2, 8 (968), 5, 7 (în FHDR, II, p. 717), *demonius* în *Passio sancti Irenaei episcopi Sirmiensis* II, 2, în *Actele martirice*, studiu introductiv, traducere şi note de I. Rămureanu, Bucureşti, 1997, p. 216; alte informaţii la N. Zugravu, *Erezii şi schisme*, p. 34-35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sfinților Epictet și Astion de la *Halmyris*, un document hagiografic despre ale cărui informații se pare că trebuie să nu ne îndoim în esența lor[25], face referiri în repetate rânduri la îngeri. Îngerii răi alcătuiesc alaiul Diavolului, iar ce cei buni, cu o natură ignică, înconjoară Biserica. Cei din urmă sunt mesageri ai lui Dumnezeu și îngeri ai dreptății aducând neîncetat laude Domnului pe care îl slujesc fără oprire și fără împotrivire[26]. Textul amintește nu doar rolul important al îngerilor în celebrarea liturghiei cerești[27], ci și importantele lor atribuții psyhopompe[28]. Impresionat de credința lui Epictet, Dumnezeu, *mittens suos ministros, hoc est, salutiferos Angelos, cum ingenti eum honore in illam civitatem, ubi ipse demoratur, assumpsit, ut illi proemia sempiterna pro eo quod viriliter contra ipsius adversarios decertatus sit, condonaret* („trimițând pe slujitorii Săi, adică pe Sfinții Îngeri, l-a ridicat cu mare cinste în acea cetate în care El însuși locuiește, pentru ca să-i dea lui răsplata cea veșnică, fiindcă s-a luptat cu bărbăție împotriva dușmanilor săi")[29].

Acest act martiric s-a păstrat sub forma unei copii din secolul al XV-lea, descoperită la Biserica Mântuitorului din Utrecht. Este, prin urmare, extrem de dificil de apreciat dacă aceste referiri la îngeri au existat în varianta originală a textului sau sunt adăugiri târzii[30]. Credința în existența îngerilor psyhopompi nu este însă străină creștinilor de la Dunărea Mijlocie și de Jos în secolul al IV-lea d.H. *Passio sancti Irenaei episcopi Sirmiensis* spune că, îndreptându-se spre locul unde urma să fie ucis, episcopul de Sirmium a rostit următoarea rugăciune: *Domine Jesu Christe, qui pro mundi salute pati dignatus est, pateant caeli tui, ut suscipiant angeli spiritum servi tui Irenaei, qui propter nomen tuum et plebem tuam productam de ecclesia tua catholica Sirmiensium haec patior* („Doamne Iisuse Hristoase, care ai binevoit să pătimești pentru mântuirea lumii, fă să se deschidă cerurile Tale, ca îngerii să primească sufletul servului Tău Irineu, cel ce moare pentru numele Tău și pentru poporul Tău, care sporește în Biserica Ta universală din Sirmium")[31].

Martiriul Sfântului Sava Gotul afirmă că Sava le-a spus supușilor lui Atharid care voiau să-l elibereze[32] următoarele: „De ce vorbiți deșertăciuni și nu îndepliniți

---

[25] N. Vornicescu, Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi. *„Pătimirea martirilor Epictet și Astion" (de la cumpăna secolelor III-IV)*, Craiova, 1990, p. 5-66.

[26] *Pătimirea martirilor Epictet și Astion*, I, 6; I, 8; IV, 35.

[27] Despre îngeri ca liturgi, cf. N. Bux, *Gli angeli nella liturgia. Una scala tra cielo e terra*, în *Le Ali di Dio*, p. 44-47.

[28] Anticii considerau moartea o călătorie periculoasă pentru suflet, care are nevoie de ajutor pentru a ajunge pe lumea cealaltă și pentru a evita atacul demonilor; în literatura iudaică și creștină, îngerii au rolul de gardieni și ghizi ai sufletelor; cf. B. Cascau, *op. cit.*, p. 334-337; J. Danielou, *Les demons de l'air dans la „Vie d'Antoine"*, în *Studia Anselmiana*, 38, 1956, p. 136-147.

[29] *Pătimirea martirilor Epictet și Astion*, IV, 41, în *ed. cit.*, p. 103.

[30] E. Popescu, *Saints Epictete et Astion, martyrs a Halmyris*, în idem, *Christianitas daco-romana. Florilegium studiorum*, București, 1994, p. 92-99.

[31] *Passio sancti Irenaei episcopi Sirmiensis*, V, 4, în ed. cit., p. 219, 223-224.

[32] Urmăm traducerea lui I. Rămureanu și nu cea din FHDR, II, care este incompletă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ceea ce vi s-a poruncit? Eu văd ceea ce voi nu puteţi vedea. Iată, de faţă stau în slavă cei ce au venit să mă primească (Îngerii)"[33].

Aceste două acte martirice, ale căror vechime şi autenticitate nu pot fi puse la îndoială[34], menţionează aşadar explicit credinţa în îngerii psyhopompi.

Nu este aici locul să analizăm referirile la îngeri din lucrările unui Ioannes Cassianus, Laurentius de *Novae*, Nicetas de Ramesiana, Dionysus Exiguus, Ioannes Maxentius sau Leontius *monachus*. Să menţionăm totuşi că aceste mari personalităţi ale culturii teologice timpurii au fost la curent cu disputele angelologice care aveau loc în centrele ecclesiastice ale Imperiului[35] şi că, prin activitatea lor misionară, prin predicile şi scrierile lor, au contribuit la răspândirea ideilor creştine în rândul populaţiei[36].

În sfârşit, la *Sucidava* (Pârjoaia-Izvoarele, jud. Constanţa) a fost descoperită o mică amuletă de plumb în formă de T, datată în secolele III-IV[37]. Pe faţa acesteia, într-o *tabella ansata,* se află inscripţia Εἷς Θεὸς ὁ[β]οηθῶν σοι νε[ικήσαντι] – Ἡ χάρισ Κυρίου é[στί] σοι („Unul singur este Dumnezeu, care-ţi ajută ţie, celui ce ai învins. Harul Domnului este cu tine") şi un înger care ţine la piept un medalion cu înscrisul εἷς Θεὸς („Unul singur (este) Dumnezeu")[38]. Pe spatele amuletei, cuvântul Θεοπέμπτω („lui Theopemptos") aminteşte de episcopul novaţian omonim din Alexandria[39]. Εἷς θεός este o formulă apotropaică frecvent întâlnită în inscripţiile creştine şi pe ţesăturile din Siria şi Egipt[40] şi, împreună cu îngerul („mesager" al Divinităţii, martor al atotputerniciei divine), are rolul de a alunga demonii şi de a-l proteja pe purtător de rele. Piesa de la *Sucidava* a avut iniţial forma unei cruci egiptene, simbol al vieţii, şi, cu toate că până în momentul de faţă constituie un exemplar unic, nu este exclus să fie o „piesă de serie"[41].

---

[33] *Martiriul Sfântului Sava Gotul*, VII, 5, în *Actele martirice*, p. 320.

[34] P.Ş. Năsturel, *Les Actes de saint Savas. Histoire et archeologie*, în RESEE, 7, 1969, p.175-185; N. Zugravu, *Geneza creştinismului*, p. 332.

[35] *Ibidem*, p. 368; Sf. Ioan Cassian, *Despre Întruparea Domnului.* Introducere de I.G. Coman, traducere şi note de D. Popescu, în MO, 1985, 7-8, p. 560-606 (I); 1986, 1, p. 44-83 (II), 3, p. 71-94 (III); *Omiliile lui Laurenţiu de Novae*, studiu introductiv de D. Staniloae şi J. Gribomont şi traducere de D. Popescu şi M. Ciucă, în *ibidem*, 1986, 4, p. 23-55 (I); 5, p. 58-69 (II); 6, p. 48-55 (III); *Scrieri ale „călugărilor sciţi" daco-romani din secolul al VI-lea (519-520)*, studiu introductiv de D. Stăniloae şi traducere de N. Petrescu, în *ibidem*, 37, 1985, 3-4, p. 199-254 (I); 5-6, p. 391-440 (II); 9-10, p. 680-707 (III); 11-12, p. 783-792 (IV).

[36] I.G. Coman, *Scriitori bisericeşti din epoca străromână*, Bucureşti, 1979.

[37] I. Barnea, I. Culică, *Une amulette paleochrétienne de Dobroudja*, în *Epigraphica. Travaux dédies au VII Congres d'épigraphie grecque et latine (Constantza, 9-15 septembre 1977)*, recueillis et publiees par D.M. Pippidi et E. Popescu, Bucureşti, 1977, 249-254.

[38] *Arta creştină în România*, 1, *Secolele III-VI*, studiu introductiv şi prezentarea planşelor de I. Barnea, Bucureşti, 1979, pl. 40 a-b, p. 116-117.

[39] Aceasta ar putea fi singura dovadă a prezenţei unor novaţieni în *Moesia Secunda*; cf. N. Zugravu, *Erezii şi schisme*, p. 120.

[40] H. Maguire, *Garments Pleasing God: The Significance of Domestic Textile Design in Early Byzantine Period*, în DOP, 44, 1990, p. 216-217, fig. 4.

[41] I. Barnea, V. Culică, *op. cit.*, p. 253.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Deşi puţine la număr, aceste izvoare literare şi epigrafice atestă faptul că, din secolul al III-lea d.H., îngerii sunt cunoscuţi membrilor comunităţilor păgâne, gnostice şi creştine de la Dunărea Mijlocie şi de Jos. Termenul *colitoribus* din inscripţia al cărei dedicant este M. Procilius Aphrodisius, care se referă la o confrerie religioasă[42], referirile la bisericile din „sate" şi „oraşe" (κωμαι καί πόλεις) de pe valea râului Μουσαῖος (Buzău) unde slujeau preoţii Sansalas şi Guththicas din *Martiriul Sfântului Sava Gotul*[43] şi, mai ales, prezenţa în limba română a termenului „înger", care provine din cuvântul latin de largă difuziune *angelus* (<gr. ἄγγελος)[44] atestă că nu este vorba doar de o devoţiune individuală sau fortuită. Aceste izvoare confirmă existenţă unor strânse legături între *Dacia*, *Scythia Minor* şi Orient (Asia Mică, Siria, Egipt)[45].

Cât despre arhanghelii, prezenţa lor este atestată pe teritoriul actual al Bulgariei, Macedoniei şi Croaţiei dar nu şi în *Dacia*, iar în *Scythia Minor* izvoare literare şi epigrafice ce ridică o serie de probleme de interpretare menţionează doar numele lui Mihail. Astfel, pe unele fibule descoperite în Bulgaria apar numele *GABRAIL* (la Plovdiv)[46] şi *MIXAIL* (într-un loc necunoscut)[47] iar pe o tăbliţă de teracotă descoperită la Viničko Kale (în Macedonia) şi datată în secolele IV-VI d.H. este figurat *S(an)c(tu)s Mihael*[48]. Pe o tăbliţă de plumb descoperită la *Tragurium* (Trogir), în fosta provincie *Dalmatia*, datând din secolul al VI-lea, se află scris: „+ *In nom[ine] d[omi]ni Ieso Cri[s]ti denontio tibi, inmondissime spirite tartaruce, quem angelus Gabriel de catenis igneis religa[vit] (...)*" („în numele Domnului nostru Iisus Cristos te dau în vileag, duh spurcat al iadului, pe care îngerul Gabriel te-a legat cu lanţuri de foc (...)")[49].

---

[42] S. Sanie, *Cultele orientale*, p. 151.

[43] *Martiriul sfântului Sava Gotul*, IV, 1-2, 4-5; VI, 1; VII, 1, în FHDR, II, p. 713 (= *Actele martirice*, p. 321- 322, 324).

[44] H. Mihăescu. *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti. 1993. p. 33. 121. 297. 305.

[45] M. Procilius Aphrodisius şi Seximia Hermione sunt probabil greco-orientali; *Martiriul Sfântului Sava Gotul* se păstrează sub forma unei scrisori adresate de Biserica din Gothia Bisericii din Cappadocia (vezi şi Sf. Vasile cel Mare, *Epistola CLV* şi *CLXIV*, în FHDR, II, p. 88-89); cf. N. Zugravu, *Cu privire la jurisdicţia asupra creştinilor nord-dunăreni în secolele III-VIII*, în *Pontica*, 28-29, 1995-1996, p. 163-181; R. Theodorescu, *Au sujet des corridors cultureles de l'Europe Sud-Orientale* (I), în RESEE, 21, 1983, 1, p. 7-21; I.G. Coman, *Misionari creştini în Scythia Minor şi Dacia în secolele III-VI*, în MO, 31, 1979, 4-6, 258-260; D.G. Teodor, *Romanitatea nord-dunăreană şi Bizanţul în secolele V-XI e.n.*, Iaşi, 1981, p. 11-42; V. Culică, *Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele*, în *Pontica*, 8, 1975, p. 215-262; V. Lungu, *Misionarismul şi începutul creştinismului în Scythia Minor*, în *ibidem*, 25, 1992, p. 297-307.

[46] A. Haralambieva, *Darstellungen christlicher Symbole, Inschriften und Heiligen auf Trachtzubehör des 4.-7.Jhs. aus heutigen Bulgarien*, în ACTA XIII CIAC, III, p. 368-369, Abb. 5/7.

[47] *Ibidem*, Abb. 5/5.

[48] N. Proeva, *Inscriptions sur les plaques de terre cuite de Viničko Kale en Macédonie*, în *Tranquilitas. Mélanges en l'honneur de Tran tam Tinh*, édités par M.-O. Jentel, G. Deschênes-Wagner avec la collaboration de B. Bernard, C. d'Aigle Tremblay, Québec, 1994, p. 504, nr. 10 (= AE, 1994, 1553, j).

[49] Inscripţia este citată în întregime la H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, Bucureşti, 1960, p. 265 şi N. Zugravu, *Erezii şi schisme*, p. 34-35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Textul mărturiseşte credinţa că îngerii şi arhanghelii (pe lângă Iisus, apostoli şi sfinţi) au putere asupra spiritelor rele[50], şi că acestea pot fi învinse prin forţă[51].

La *Serdica* (Sofia), mormântul 9[52], care prezintă similitudini cu mormântul 57 din *isola sacra* din Ostia (catacomba Sf. Marcellinus şi Petru)[53], este pictat în întregime. În centrul cupolei figurează o cruce luminoasă înconjurată de perle. Patru busturi de arhangheli (după unii cercetători, înaripaţi) sunt plasate în cele patru colţuri ale bolţii. Numele scrise în latină sunt: *Mihel* (*sic*), *Uriel*, *[G]abriel*, *Rafael*. Semnificaţia decoraţiei este complexă: arhanghelii sunt protectorii celor patru părţi ale lumii, iar prezenţa lor este strâns legată de a doua venire a lui Cristos (*Parousia*), precedat de Cruce şi înconjurat de garda sa de îngeri[54]. Datarea monumentului ridică unele probleme; J. Valeva îl plasează între domnia lui Theodosie cel Mare şi asediul *Serdicei* de către huni (447 d.H.)[55], alţi cercetători – în secolul al V-lea sau chiar al VI-lea[56], iar R. Pillinger consideră anul 363 (sinodul de la Laodiceea) drept *terminus ante quem*[57]. Aceasta este una dintre cele mai vechi reprezentări iconografice ale arhanghelilor care s-a păstrat în Balcani.

Pe mozaicurile de secol VI din basilica lui Euphrasius din Poreč (Istria) sunt figuraţi şi arhanghelii, înconjurând şi protejând Fecioara şi Pruncul[58].

Cât despre *Scythia Minor*, dacă acceptăm, împreună cu N. Vornicescu, autenticitatea primei părţi a *Pătimirii martirilor Epictet şi Astion* de la *Halmyris*, arhanghelii, în frunte cu Mihail, sunt cunoscuţi creştinilor din această provincie de la sfârşitul secolului al III-lea sau de la începutul secolului al IV-lea d.H. După ce aminteşte de mulţimea îngerilor şi a arhanghelilor (*Angelorum atque Archangelorum*

---

[50] Despre învingerea demonului feminin Gylou de către arhanghelul Mihail, cf. R.P.H. Greenfield, *Saint Sisinnios, the Archangel Michael and the Female Demon Gylou: the Typology of the Greek Literary Stories*, în *Byzantina*, 15, 1989, p. 83-142; despre semnificaţia magică a „legatului" şi despre „legarea demonului" în credinţele populare româneşti, vezi A. Oişteanu, *Motive şi semnificaţii mito-simbolice în cultura tradiţională românească*, Bucureşti, 1989, p. 48-52, 272-285; idem, *Mythos & Logos. Studii şi eseuri de antropologie culturală*, Bucureşti, 1997, p. 17-27, 100-102.

[51] S. Gabelic, *The Archangelos Xorinos, or the Banisher*, în DOP, 50, 1996, p. 345-360.

[52] J. Valeva, *Les tombeaux ornés de croix et chrismes peints*, în ACTA XIII CIAC, III, nr. 20, p. 775 (= SSIB, 23); R. Pillinger, V. Popova, B. Zimmermann (Red.), *Corpus der spätantiken und frühchristlichen wandmalereien Bulgariens*, Wien, 1999, p. 68-72, Abb. 114/2, 142, 146/149.

[53] *Ibidem*, p. 70.

[54] J. Valeva, *La Tombe aux Archanges de Sofia. Signification eschatologique et cosmogonique du décor*, în *Cahiers archéologiques*, 34, 1986, p. 5-28.

[55] *Ibidem*, p. 5.

[56] SSIB, 23.

[57] R. Pillinger, *Frühchristliche Malerei in der heutigen Volkesrepublik Bulgarien (zwischen Orient und Okzident), în Spätantike und frühbyzantinische Kultur Bulgariens zwischen Orient und Okzident. Referate gehalten im Rahmen eines Gemeinsam mit bulgarischen Forschungsinstitut in Österreich organisierten arbeitsgespräches vom 8. bis 10. November 1983*, von R. Pillinger (Hrsg), Wien, 1986, p. 98.

[58] N. Cambi, *L'age de Justinien en Dalmatie et en Istrie*, în ACTA XIII CIAC, II, p. 952; A. Terry, T. Muhlstein, *New documentary evidence for the restoration of the sixth-century wall mosaics at the Eufrasiana in Pareč: a preliminary report*, în ibidem, p. 1047-1074, fig. 12; M. Prelog, *The Basilica of Euphrasius in Pareč*, Zagreb- Pareč, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

frequentiam)[59], textul amintit afirmă: *Credo enim quod jam S. Michael cum Angelis, et Abel cum Prophetis, Petrus quoque cum Apostolis, Stephanus cum Martyribus, Daniel cum Confessoribus in occursum tibi venerit, fili, qui te nunc in suis gremiis suscipiant, et usque ad thronum Christi Salvatoris nostri cum hymnis et canticis spiritualibus perducant* („Cred că Sfântul Mihail cu îngerii, Abel cu Profeții, Petru cu Apostolii, Ştefan cu Martirii, Daniel cu Mărturisitorii îți vor ieşi în întâmpinare, fiule, ca să te primească la sânul lor şi să te conducă până la tronul Mântuitorului nostru Hristos cu imnuri şi cu cântece duhovniceşti")[60].

Mihail, mesagerul şi „colaboratorul" cel mai apropiat al lui Dumnezeu, este considerat de numeroase scrieri iudaice drept îngerul psyhopomp prin excelență[61]. Arhanghelul ia şi duce la cer sufletele celor iubiți de Dumnezeu. Acest privilegiu este acordat doar lui Adam, Avraam, Isaac, Iacov, Ezra (*VitAE 43*; *Ap. Mos. 37*; *Test. Avr. 7-8, 20*; *Test. Isaac 2:1*; *Test. Iacov 1:6*; *Visio Ezrae 59*) şi altor (foarte puțini) aleşi, ca semn incontestabil al grației divine. Mihail, căruia Dumnezeu i-a încredințat trupurile oamenilor (*VitAE 41*), participă uneori la riturile funerare. El pregătește pentru înmormântare trupurile lui Adam, Abel şi Avraam (*Ap. Mos. 40; Test. Avr, 20:11*) şi rostește o *halakah* despre îngropăciunea morților şi durata doliului (*Ap. Mos. 43*).

De multe ori, căpetenia oştilor îngereşti este însoțită de ceilalți trei mari arhangheli şi de mulțimea îngerilor, al cărei rol este de a intona imnuri duhovniceşti şi de a arde tămâie. *Testamentul lui Avraam*, scriere a iudaismului egiptean (cu inflexiuni creştine) din prima jumătate a secolului al II-lea d.H. este concludentă în acest sens: *„Iar Mihail, arhanghelul, şi o întreagă mulțime de îngeri se pogorâră din ceruri. Ei luară sufletul preacinstit în mâinile lor şi-l puseră într-o pânză cu țesătură dumnezeiască. (...) Un alai de îngeri îi urcă sufletul preacinstit la ceruri, cântând* ***Trisaghionul*** *întru slava lui Dumnezeu, Stăpânul tuturor (...)" (Test. Avr. 20: 10-12)*[62].

Textele creştine preiau aceste trăsături şi atribuții ale „arhanghelului (îngerului) Testamentului" (*archangelum (angelo) Testamenti*, *Ap. Pav. 14:7; 43:1; 44:4*), dar le interpretează conform doctrinei creştine[63]. Astfel, în versiunea bohairică a *Vieții lui Iosif Tâmplarul*, la rugămintea lui Iisus, Mihail şi Gabriel, în fruntea unei mulțimi de îngeri, ridică la cer sufletul lui Iosif[64].

---

[59] *Pătimirea martirilor Epictet şi Astion*, I , 8, în *ed. cit.*, p. 74.

[60] *Pătimirea martirilor Epictet şi Astion*, III, 31, în *ed. cit.*, p. 94.

[61] Despre Mihail în iudaism, cf. M. Mach, *Michael*, în DDD, col. 1065-1072; *Michael and Gabriel*, în *Encyclopaedia Judaica*, XI, (*Lek- Mil*), Jerusalem, 1970, col. 1487-1488; J.P. Rohland, *Der Erzengel Michael Arzt und Feldherr, Zwei Aspekte des vor- und frühbyzantinischen Michaelskultes*, Leiden, 1977, p. 9-33; P. Sacchi, Apocrifi dell'Antico Testamento, II, Torino, 1993, p. 635-636.

[62] *Testamentul lui Avraam*, 20: 10-12, în *Trei apocrife ale Vechiului Testament. Iosif şi Aseneth, Testamentul lui Iov, Testamentul lui Avraam*, traducere, note şi prezentări de C. Bădiliță, Iaşi, 2000, p. 153.

[63] Despre Mihail în creştinismul primelor secole, cf. J.P. Rohland, *op. cit.*, p. 34-74.

[64] *Viața lui Iosif Tâmplarul*, 21:1; 23:4, în *Evanghelii apocrife*, traducere, studiu introductiv, note şi comentarii de C. Bădiliță, București, 1996, p. 86-87.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În acest context, menţionarea lui Mihail în fruntea îngerilor în rugăciunea rostită de Epictet înaintea martirizării lui Astion poate aparţine secţiunii autentice, originale a actului de martiraj. Nu se poate afirma însă cu certitudine acelaşi lucru despre restul invocaţiei, neobişnuită pentru secolele III-IV.

Cu toate că formula ΧΜΓ a constituit obiectul a numeroase studii, contextul ne impune să o aducem în discuţie. Unii învăţaţi au interpretat-o ca desemnând cryptograma numerică 643 (Χ=600, Μ=40, Γ=3), cu sens mistic, alţii au întregit-o Χ(ριστὸς) Μ(αρίας) γ(εννηθείς) sau Χ(ριστον) Μ(αρία) γ(εννά), iar alţii Χ(αρὰ) μ(εγάλη) γ(έγονεν). În sfârşit, s-a considerat că formula îl numeşte pe Cristos între îngerii Μ(ιχαήλ) şi Γ(αβριήλ)[65]. De exemplu, F.J. Dölger consideră ultima întregire ca fiind cea mai seducătoare, nu însă şi exclusivă[66], iar V. Saxer arată că, de la zonă la zonă, apar diferite variante de lectură. În mediile gnostice, formula poate reprezenta o cryptogramă numerică, pe când, în alte zone, ea poate reprezenta un mijloc de afirmare a credinţei în timpul controverselor cristologice[67]. Inscripţiile care conţin această abreviere se întind pe tot parcursul secolelor IV-VI, şi provin, în marea lor majoritate, din Siria şi Egipt, fiind foarte rare în Occidentul latin[68].

În spaţiul românesc, această formulă se întâlneşte pe numeroase fragmente ceramice de la *Histria*[69], *Sucidava*[70], *Altinum*[71], *Dinogetia*[72], *Ibida*[73] sau *Halmyris*[74]. E. Popescu consideră că această formulă trebuie pusă în legătură cu disputele cristologice şi cele privitoare la Fecioara Maria, dispute care au avut loc cu ocazia sinodului ecumenic de la Efes (431), „aceasta neînsemnând că celelalte interpretări nu pot fi valabile, ci doar că ultimul sens al inscripţiei a fost mai des în mintea celor care o scriau"[75]. Această ipoteză este confirmată de marea popularitate de care se bucură cultul marial şi Iisus Cristos în *Scythia Minor* şi la nordul Dunării Mijlocii şi de Jos pe perioada secolelor IV-VI[76]. Abrevierea este însă prezentă

[65] Pentru aceste discuţii, cf. V. Saxer, *op. cit.*, p. 366.

[66] F.J. Dölger, *Das Fischsymbol im frühchristlicher Zeit*, Munster/ W., 1928, p. 298-317.

[67] V. Saxer, *op. cit.*

[68] CIL, XV, 4888, 4889, 4853, 4890 (= IGCVO. 289 a-d); CIL, III, 10189, 12.11 (= IGCVO. 293, 295 a-b); despre aria de răspândire a acestor epigrafe, cf. E. Popescu, *Quelques considérations sur la langue des inscriptions chrétiennes des IVe–Ve siècles en Scythie Mineure*, în idem, *op. cit.*, p. 293; C. Carletti, *Nuove scoperte di epigrafia cristiana a Roma (1975-1985)*, în *Actes du Xie Congrès international d'archéologie chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève et Aoste (21-28 septembre 1986)*, III, École française de Rome, Roma, 1989, p. 2183, nr. 29.

[69] IGLR, 139-144; E. Popescu, Les antiquités paléochrétiennes d'Histria, în idem, *op. cit.*, p. 382-386.

[70] IGLR, 316-324, 344, 349.

[71] IGLR, 187.

[72] IGLR, 243.

[73] A. Opaiţ, *O săpătură de salvare în oraşul antic Ibida*, în SCIVA, 42, 1991, 1-2, p. 37, nr. 78, fig. 12/78.

[74] Idem, Ceramica din aşezarea şi cetatea de la Independenţa (Murighiol) secolele V î.e.n.- VII e.n., în Peuce, 10, 1991, 1, p. 140, nr. 55.

[75] IGLR, p. 164; aceeaşi opinie la N. Zugravu, *Geneza creştinismului*, p. 373, 424.

[76] *Ibidem*, p. 189, 194; I.G. Coman, *Scriitori bisericeşti*, p. 284-294.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

numai pe amfore, ceea ce face posibilă ipoteza ca aceste amfore cu inscripții să fi fost importate din Orient[77], unde lectura să fi fost alta.

De la *Sucidava* și *Ibida* provin mai multe fragmente de amforă purtând litera M trasată cu vopsea roșie[78]. Această literă ar putea fi un rest din formula M(ήτηρ) Θ(εον?), un indicator al capacității vasului (40 sextarii), dar și prima literă din cuvântul M(ιχαήλ), reprezentând numele arhanghelului. Din păcate, materialul arheologic nu este suficient pentru tranșarea acestei probleme.

Câteva descoperiri oferă informații mai precise. La *Argamum*, într-un mormânt datând din secolele V-VI a fost descoperită o cataramă de bronz, având ca principal ornament o placă de sidef cu un desen reprezentând un porumbel[79]. Acesta este așezat pe o creangă de măslin ale cărei trei fructe sunt dispuse în formă de cruce. În câmpul superior se află inscripția *MIXAHA*. Nu știm dacă acesta este numele arhanghelului sau al proprietarului, și nici dacă piesa a fost lucrată la comandă pentru un locuitor din *Argamum*[80]. În opinia Mariei Coja, catarama provine dintr-un atelier al Imperiului, a ajuns aici în urma unor schimburi comerciale și prezintă importante similitudini cu alte piese provenind din Siria[81]. Piesa, până în momentul de față un *unicum*, dovedește că o parte dintre locuitorii așezării se convertise la creștinism și că numele arhanghelului le era cunoscut[82].

În sfârșit, dintr-un loc neprecizat din Dobrogea provine o cataramă din bronz cu o inscripție gravată în puncte: Ἅγιε Μιχαὴλ, / βοήθισον τοῦ /φοροῦντι („Sfinte Mihail, ajută celui ce-o poartă")[83]. M. Gramatopol consideră că piesa datează din secolele IV-V[84], în vreme ce I. Barnea propune secolul al VI-lea[85].

În provinciile Imperiului Bizantin, lui Mihail și Fecioarei Maria li se cere cel mai des, în inscripții, epigrame sau invocații, să-i „vegheze", „protejeze" și mai ales să-i „ajute" pe „slujitorii" și purtătorii însemnelor lor. Natura ajutorului este sugerată de numele atribuite lui Mihail: ἀρχαγγὲλος (sau ἀρχάνγέλος)[86]. Ἀρχμγε ἀγγέλων[87] sau ἄγιος[88]. Acest ultim apelativ este întâlnit în numeroase inscripții și invocații, Mihail fiind extrem de apropiat oamenilor de rând, datorită virtuților sale de taumaturg, rolului său psyhopomp și, mai ales, protecției oferite tuturor

[77] IGLR, p. 164.

[78] IGLR, 351, 358; A. Opaiț, *op. cit.*, în SCIVA, 42, 1991, 1-2, p. 37, nr. 79, fig. 12/79.

[79] M. Coja, Une boucle de ceinture paléochretienne en bronze á Argamum, în Dacia, N. S., 26, 1982, 1-2, p. 171-174.

[80] I. Barnea, *Frühbyzantinische inschriften aus der Dobrudscha*, în RESEE, 27, 1994, 1-2, nr. 10, p. 29, fig. 10, p. 30.

[81] M. Coja, *op. cit.*, p. 172.

[82] *Ibidem*, p. 173.

[83] SEG, XLIV(1994), nr. 647.

[84] M. Gramatopol, *Dacia antiqua. Perspective de istoria artei și teoria culturii*. București, 1982, p. 264, fig. XXVII, 3 (fotografia nu este clară).

[85] I. Barnea, *op. cit.*, în RESEE, 27, 1994, 1-2, nr. 14, fig. 14, p. 32-33.

[86] V. Saxer, *op. cit.*, p. 372, 390-392, 395-397, 399, 417-418, 420.

[87] *Ibidem*, p. 380, 421.

[88] *Ibidem*, p. 377, 392, 394, 398-399.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

credincioşilor, ba chiar şi oraşelor, împotriva Diavolului şi a morţii[89]. Este posibil ca această cataramă, a cărei inscripţie se adresează „îngerului păzitor", să provină din Orient.

Dacă în Dalmaţia centrală, de exemplu, sunt atestate 34 de biserici dedicate arhanghelului Mihail în secolele IV-VI[90], în spaţiul românesc (şi mai ales în *Scythia Minor*) nu ştim nimic despre un patronaj al acestuia, din cauza mediocrităţii surselor literare şi epigrafice.

Deşi *Scythia Minor* a întreţinut strânse legături cu Siria, Egiptul şi Asia Mică[91], inclusiv cu centre precum *Nicaea* în Bitinia sau *Aphrodisias* în Caria, unde exista un puternic cult dedicat arhanghelului Mihail[92], izvoarele literare şi epigrafice din această provincie referitoare la căpetenia oştilor îngereşti sunt extrem de puţine. O posibilă explicaţie este oferită de larga popularitate de care s-a bucurat cultul martirilor în *Scythia Minor*[93]. Începând cu Origene, Părinţii Bisericii au dezvoltat o „teologie a intervenţiei", conform căreia sufletele şi spiritele, împreună cu îngerii, intervin, chiar fără a fi chemate, în favoarea celor care merită mila lui Dumnezeu şi luptă împotriva demonilor[94]. Evlavia mulţimilor se îndrepta spre cultul sfinţilor şi spre martiri, preferând protecţia acestora celei a îngerilor şi a arhanghelului Mihail.

Sporadicele atestări ale lui Mihail în *Scythia Minor* demonstrează că această provincie nu a adoptat în orice împrejurare „modelul" constantinopolitan şi cel microasiatic. Ele confirmă ipoteza emisă de B. Martin-Hisard: pentru secolele III-VI nu se poate vorbi în Imperiul bizantin de un „cult" al arhanghelului Mihail în adevăratul sens al cuvântului[95], deoarece unele provincii rămân în afara a ceea ce

---

[89] Despre cultul arhanghelului Mihail in lumea bizantină, cf. V. Saxer, *op. cit.*; J.P. Rohland, *op. cit.*; C. Mango, *Saint Michael and Attis*, în *Deltion tès christianikès hétaireias,12*, 1984-1986, p. 39-62; S. Gabelić, *op. cit.*

[90] În Dalmaţia centrală, în timpul lui Iustinian, sfinţii militari se bucură de un mare prestigiu, cf. B. Migotti, *Neka pitanja ranokršćanske hagiografije srednje Dalmacije (Some Questions of Early Christian Hagiography in Central Dalmatia)*, în *Arheološki radovi i rasprave (ARR)*, Zagreb, 11, 1988, p. 158; lista cu cele 34 de biserici în idem, *Naslovnici ranokršćanskih crkava u Dalmaciji (Patron Saints of Early Christian Churches in Dalmatia)*, în *ibidem*, 12 (1995), 1996, p. 225.

[91] I. Barnea, *Relaţiile provinciei Scythia Minor cu Asia Mică, Siria şi Egiptul*, în *Pontica*, 5, 1972, p. 251-265.

[92] Cf. M. Bonnet, *Narratio de miraculo a Michaele archangelo Chonis patrato*, în AB, 8, 1889, p. 287-328; R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin. Première partie. Le Siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique, III, Les églises et les monastères*, Paris, 1969, p. 337-350; P. Canivet, *Le Michaélion de Hūarte (Ve s.) et le culte syrien des anges*, în *Byzantion*, 50, 1980, p. 85-117; M. de Waha, *L'archange Saint Michel*, în *ibidem*, 48, 1978, p. 324-326.

[93] N. Zugravu, *Geneza creştinismului*, p. 214-224; idem, *Câteva consideraţii privind martirii din Scythia Minor*, în *Memoria Antiquitatis*, 20, 1995, p. 239-247; I.G. Coman, *op. cit.*, p. 294-299.

[94] C. Walter, *The Origins of the Cult of Saint George*, în REB, 53, 1995, p. 298.

[95] Mihail apare de multe ori împreună cu ceilalţi arhangheli; reprezentările sale iconografice sunt puţine la număr, iar în cadrul liturghiei este amintit doar în rugăciunile pentru morţi; sanctuarele de la Anaplous şi Sosthenion au avut o existenţă scurtă, legendele populare referitoare la el sunt puţine iar Biserica a ignorat sau a încercat să-i „deturneze" cultul. Cf. B. Martin-Hisard, *Le culte de l'archange Michel dans l'empire byzantin (VIIIe-XIe siècles)*, în *Culto e insediamenti micaelici*, p. 359-360, 363-364.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

V. Saxer numea „le flux michaélien"[96]. În sfârşit, ele arată că apariţia şi dezvoltarea unui cult dedicat lui Mihail reprezintă o excepţie, un caz aparte, şi nu o regulă. Provinciile de la Dunărea Mijlocie şi de Jos acordă respectul cuvenit îngerilor, fiind însă străine de exagerările condamnate de apostolul Pavel[97] şi de canonul 35 al Conciliului de la Laodiceea[98]. Acesta este încă un exemplu de statornicie în valorile Bisericii Catolice oferit de istoria creştinismului din acest spaţiu în primul mileniu al erei creştine.

ATTESTATIONS DES ANGES ET DE L'ARCHANGE MICHEL DANS LES ZONES DU MOYEN ET BAS DANUBE (IIIe-VIe siècles) (Résumé)

Les anges ont occuppé une position très importante dans l'immaginnaire des hommes de l'Antiquité tardive, y compris ceux du Bas et Moyen Danube. Inscriptions, sources litteraires et dècouvertes archéologiques constituent la preuve.

Quant aux archanges, leur présence est attestée sur le teritoire actuel du Bulgarie, Croatie et Macedonie, mais pas dans *Dacia*. Dans la *Scythie Mineure*, un petit nombre de sources litteraires et epigraphiques qui possent certaines problemes d'interpretation ne mentionent que Michel, en default que les rélations de cette province avec Siria, Egipte et l'Asie Mineure ont été nombreuses. C'est la confirmation d'un hypotése de B. Martin-Hisard: on ne peut vraiment parler d'un "culte" de l'archange Michel dans l'Empire byzantin au IIIe-VIe siècles, parce que ce sont des provinces qui restent en dehors de ce que V. Saxer appelait "le flux michaélien".

Cet article veut montrer que, même si les provinces du Bas et Moyen Danube (*Dacia* et *Scythie Mineure* en particulier), accordent une grande importance aux anges et aux archanges, les exagérations condamnées par l'Apôtre Paul et par le 35 canon de Laodicée (378) ne sont pas connues.

ABREVIERI

AB = Analecta Bollandiana, Paris – Bruxelles
Acta XIII CIAC = Acta XIII Congressus internationalis archaeologiae christianae. Split-Poreč (25.9 – 1.10.1994), Città del Vaticano – Split, 1998
AE = L'Année épigraphique
CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum
DACL = Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, I /2, Paris, 1907
DDD = Dictionary of Deities and Demons in the Bible, K. van der Toorn, B. Becking, P.W. van der Hoorst, editors, Leiden – New York – Köln, 1995

[96] V. Saxer, *op. cit.*, p. 425.
[97] Epistola către Coloseni a Sfântului Apostol Pavel, 2:18.
[98] C.-J. Héfélé, *Histoire des conciles d'aprés les documents originaux,* nouvelle traduction française corigée et augmentée par H. Leclerq, I/2, Hildesheim /New-York, 1973, p. 1017.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DOP = *Dumbarton Oaks Papers*, The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University, Washington, District of Columbia

DPAC = *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, diretto da A. di Berardino, I, *A –F*, II, *G – Z*, Roma, 1983

EBPbyzP, 1, = *Études byzantines et postbyzantines*, 1, Société roumaine d'études byzantines, Bucureşti, 1991

IDR = *Inscripţiile Daciei Romane*

IGCVO = *Inscriptiones Graecae Christianae Veteres Occidentis*, edidit Carolus Wessel, Barii, 1989

IGLR = E. Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, culese, traduse în româneşte, însoţite de indici şi comentate de E. Popescu, prefaţă de D.M. Pippidi, Bucureşti, 1977

IMS = *Inscriptions de la Mésie Supérieure*

RAC = *Rivista di antichità cristiane*, Roma

RACh = *Reallexikon für Antike und Christentums, Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt*, in Verbindung mit F.J. Dölger und H. Leitzmann und unter besonderer Mitwirkung von J.H. Waszink und L. Wenger, herausgegeben von T. Klauser, Stuttgart, V, 1962

REB = *Revue des Études Byzantines*, publiée avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.

RHR = *Revue de l'histoire des réligions*, Paris

SAIIR, I = *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, 1, 1996, Bucureşti

SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum*

SSIB = *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*, Herausgegeben von V. Běsevliev, Berlin, 1964

StCl = *Studii Clasice*, Societatea de Studii Clasice din România, Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VALERIU GHERGHEL

REPRIMAREA RÂSULUI DE LA SFÂNTUL IOAN HRISOSTOM LA FRIEDRICH NIETZSCHE

1. Dacă nu a excomunicat râsul[1], Biserica l-a privit, multă vreme, cu maximă reținere. Discursul împotriva acestui „flagel" (pronunțat de Sfinții Părinți latini sau răsăriteni fără deosebire) se desfășoară stereotip. Mai întâi, teologii amintesc locul din Luca (6, 21 și 25: „fericirile") unde Iisus consolează pe cei care plâng, promițându-le un „râs eschatologic", la plinirea timpului. Râsul nu e interzis, dar locul lui nu e aici. Fericiții se vor bucura în „regatul lui Dumnezeu". Unde se află însă acest regat? În lume sau în afara ei? Greu de spus: împărăția lui Dumnezeu „nu vine pe văzute"; ea nu e aici sau acolo, explică Iisus fariseilor; regatul se găsește înlăuntrul nostru. Așadar, râsul eschatologic e unul interior. Argumentul cel mai puternic (și cel mai slab, totodată) evocă totala absență a râsului christic în Evanghelii: Iisus nu râde („Cum de râdeți? Unde ați auzit că Iisus a râs?", întreabă Ioan Hrisostomul), însă este mereu obiect de batjocură și neînțelegere (Ioan, 3, 1-13: Nicodim nu pricepe ce semnifică o nouă naștere „din apă și din Duh"; apostolii sunt cuprinși, adesea, de nedumerire etc.). El se mânie, totuși (Marcu, 3, 5 etc.), sau resimte oboseala și adoarme chiar pe timp de furtună; El este încercat de îndoială și teamă sau de o „întristare de moarte", în timp ce sudoarea I se transformă în picături mari de sânge (Luca, 22, 44). Iisus blestemă și afurisește și, câteodată, îi injuriază pe farisei sau pe apropiați: „șerpi, pui de năpârcă..." etc. Dar, mai ales, simte milă față de cei din jur. Iisus este cu adevărat *om deplin*. De ce nu a râs niciodată? Teologii se sprijină pe discreția Scripturilor pentru a infera de la un fapt contingent o lege necesară: cât vestește în lume, Iisus nu râde, pe când evreii sau soldații romani râd, adesea, de El. Râsul e ilicit de două ori: Iisus Christos nu râde (ceea ce e, probabil, adevărat); în plus, El a fost insultat prin râs. Prin urmare, doar păgânii și smintiții (diavolul alături de ei) își permit să râdă din superbie sau ignoranță. Râsul luciferic

[1] Teodor Baconsky, *Râsul patriarhilor*, Anastasia, București (1996): râsul în contextul patristic răsăritean; Ernst Robert Curtius. *Literatura europeană și Evul Mediu latin*. București, 1970, p. 483-503: „Glumă și gravitate în literatura medievală": tratamentul râsului în Apus (notații sumare).

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 39–47

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se naşte din orgoliu; tot din orgoliu provine semeţirea îngerilor. Râsul şi căderea au, aşadar, aceeaşi rădăcină. Râsul răneşte pe Sfântul Duh, adaugă teologii. Râsul se îndreaptă spre Dumnezeu şi Dumnezeu nu-l acceptă. El este izvorul tuturor viciilor. Cel ce râde nu se teme de moarte, întrucât pune între el şi faptul morţii o distanţă care o face inofensivă. Mai mult, cel ce râde nu se teme de Dumnezeu. Efrem Sirul ori Ioan Hrisostomul propun această rezolvare, ce ignoră faptul opus: se teme Dumnezeu de râs? Din râs se naşte revolta, observă cu maliţie acelaşi Ioan Hrisostomul, fără a ţine seama că însuşi creştinismul e un scandal şi o ireverenţă. Creştinul nu are o patrie pe pământ; tărâmul său e în ceruri. Creştinul refuză să-l slujească pe cezar şi multe morţi martirice se nasc din această insurgenţă. Îndemnul lui Iisus este eludat: cezarului i se cuvine doar dispreţul! Pentru supusul lui Christos cezarul e numai o piedică. Nimeni nu-i datorează nimic. Marcus Aurelius vede în acest dispreţ doar afectare. Moartea martirilor i se pare histrionism. El nu poate înţelege această deriziune a morţii, paradox al râsului ce se întoarce împotriva detractorilor săi. Martirul râde frecvent de moarte şi acest râs „benefic" nu a fost exaltat de nici un teolog. Legătura dintre râs şi revoltă este evidentă. De ce o critică, oare, Ioan Hrisostomul? Pentru că sub contestarea râsului poate să cadă însuşi protestul creştin? Sau pentru că, în imaginaţia sa, Statul se confundă cu Biserica? Greu de dat un răspuns hotărât... În plus, râsul e privit ca un semn al trufiei şi al „slavei deşarte". Dar nu glumeşte însuşi Iisus Christos, când se descrie pe Sine ca om „mâncăcios şi băutor de vin" (Matei, 11, 19; Luca, 7, 34)? Această ironie întoarsă implică măcar un zâmbet lăuntric. În „Regulile mari" (dar şi în cele „mici", unde este chiar mai aspru), sfântul Vasile cel Mare legiferează oprirea de la râs; în obşte nu se râde (nici în pustie, de altfel). „În obşte nu se râde", proclamă şi sfântul Benedict, care acceptă, în parte, un râs benign, căci formula sa este următoarea: „risum multum aut excussum non amare" („Reguli", IV). El respinge şi „verba vana", grăirile deşarte, care provoacă râsul. Dar ce înseamnă un „râs cumpătat"? Sfântul Antonie e foarte puţin exuberant: „Nici închis în sine, din înfrânare, nici revărsându-se din plăcere, nici stăpânit de râs, nici copleşit de tristeţe..."[2]. Sfântul Martin nu râde niciodată, consemnează Sulpicius Severus. „Râsul puţin" e un râs ascuns, prin care desăvârşirea străluceşte o clipă pentru ea însăşi, cum pare să susţină sfântul Vasile. „Râsul puţin" nu are ca obiect ţinuta sau gesturile celuilalt. De unde provine această cenzură a bucuriei? Teologii citează din Efeseni (5, 4: apostolul neamurilor respinge „vorbele nechibzuite şi glumele proaste"), din Sirah (21, 23), unde râsul este legat de nebunie (credinţa tradiţională preia această relaţie: numai smintitul hohoteşte!) sau din Eclesiast (7, 3): „mai bună este întristarea decât râsul". Cât timp se află în exil, în această „lacrymarum vallis", omul se cade să plângă. Dar când va fi acasă? Când „regatul lăuntric" va creşte ca bobul de muştar, răspunde Iisus, şi se va face o plantă bogată (Matei, 13, 32 etc.).

[2] Sfântul Atanasie cel Mare, *Scrieri*, 2, Bucureşti, 1988, p. 191-245: „Viaţa cuviosului părintelui nostru Antonie"; citatul e de la p. 201.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Altceva nu ne este permis să gândim. Până la urmă, râsul depinde şi de noi. Reabilitarea râsului începe, după cât mi se pare, în secolul XII. Teologii resping ori nuanţează discursul îndreptat împotriva râsului. John din Salisbury acceptă o „modesta hilaritas" (pe urmele sfinţilor Vasile şi Benedict) şi nu mai evită reprezentaţiile profane. Biblia este „dramatizată". Tot ce se cere este ca *mimul* să fie serios şi să aibă o intenţie pură (teologii tocmai descoperă în spatele faptei intenţia). „Exerciţiile spirituale" propuse de Ignaţiu de Loyola constituie nişte mici spectacole interioare. El alege scene din Biblie şi precizează „recuzita". Spectacolul e precedat de o curăţire prin rugăciune. Călugărul este îndemnat să vadă cu ochii minţii scena „naşterii lui Christos" ori cea a „Patimilor". La reprezentaţie trebuie mobilizate toate simţurile. Creştinul trebuie să pipăie pereţii peşterii, să simtă mirosul fânului şi să audă larma păstorilor. Revenind la John din Salisbury, voi aminti întrebările pe care le pune, în *Policraticus*: dacă râsul ţine de natura umană (lucru acceptat, mai demult, de un Clement Alexandrinul), de ce ar trebui să ne abţinem de la a râde uneori? Dacă Dumnezeu a luat „chipul păcatului", El avea atunci toate însuşirile umane, prin urmare, şi „facultatea râsului". Atunci de ce nu a râs? Şi dacă a râs, de ce tac Scripturile? Ce a făcut Iisus Christos până la vârsta de 12 ani, apoi până la 30 de ani? Ultima întrebare, oricum insolubilă, s-a pus şi din alte motive. Petrus Cantor, în tratatul cu titlul *Verbum abbreviatum*, răspunde nu fără unele ezitări: veselia nu e un rău în sine. Teologul evită să numească direct râsul. De altfel, unii gânditori preferă să vorbească de o bucurie lipsită de râs sau de o veselie gravă. Ei folosesc oximoronul pentru a rezolva ceea ce nu înţeleg. În schimb, continuă Petrus Cantor, creştinul va refuza frivolitatea (autorul se referă, probabil, la obscen, de care, într-un caz, nu se fereşte nici sfântul Francisc; când demonul i se arată unui frate sub chip de crucifix, sfântul îl învaţă să spună: „deschide gura că acuşi mă spurc în ea!"). Există, cu siguranţă, o „veselie sănătoasă" („laetitia bona"), acceptată de Dumnezeu. Dacă nu ar fi necesar, El nu ar fi creat râsul. Chiar dacă nu scrie undeva că Iisus a râs, El ar fi putut să râdă (echivocul lui „a putea" sare în ochi). Discreţia textului evanghelic nu e o dovadă necontestabilă că Dumnezeu urăşte râsul, pentru că, altfel, s-ar înţelege că-şi disprefuieşte creaţia, ceea ce e absurd... Râsul nu va fi primit însă fără proteste. Încă în secolul XVI, el e luat ca „subiect" în polemicile confesionale. Jansenismul îl condamnă în mod categoric („Malheur à vous qui riez!", exclamă Rancé). Mai tolerant, sfântul Filippo Neri se delectează citind o culegere de „facetii" (altminteri, unele scrieri hagiografice nu se feresc de umor). El consideră „lacrimile saturniene" un obstacol în drumul spre Dumnezeu. În pofida indispoziţiei teologilor, veacurile trecute sunt, neîndoielnic, mai puţin pesimiste decât au părut. Râsul mulţimii se aude mai tare decât predicile călugărilor. Omul de rând nu a avut fobia râsului. Arhipresbiterul din Hita, François Villon ori Rabelais vor ţine seama, mai degrabă, de o recomandare din *Dicta Catonis*: „Pune din când în când între grijile tale şi bucurii"...

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. „Rizibilul" franciscan cere o explicație mai amplă, ce iese din tiparele cunoscute. Aș observa, mai întâi, că monahismul provine dintr-o interpretare foarte largă a mesajului evanghelic. Nicăieri Iisus nu predică „fuga mundi" și ridicarea de ziduri. Deși merge în pustiu pentru a fi ispitit, El revine în lume spre a-și urma destinul care trebuia să-L aducă pe cruce. Sigur, lumea se vădește imperfectă și a o schimba poate să pară un efort inutil și zadarnic. Ceea ce a înțeles foarte bine monahul primelor secole este „răsturnarea" pe care o implică adoptarea învățăturii lui Christos. Creștinul trebuie să fie *altfel* decât omul comun. Mănăstirea va fi o „școală" în care individul, despărțit de familie sau societate, se va instrui să procedeze în alt chip decât necreștinul: monahul se mortifică, își „răstignește" cuvântul și adoptă o mutenie care, la Cluny, merge până la folosirea, în anumite perioade din an, a unui sumar limbaj de gesturi (cuvântul e rezervat doar laudei lui Dumnezeu)[3]. Monahul este „mort" pentru lume și lumea nu mai există pentru el... Odată cu secolul al XIII-lea, acest model pare a-și fi epuizat resursele (deși el nu va fi părăsit niciodată complet). „Monahismul alb" al lui Evdokimov[4] e o pledoarie, implicită, împotriva și nu în favoarea celui tradițional. Monahii părăsesc recluziunea și se întorc în lume, dar se consideră, totuși, în afara ei: refuză banul (redescoperit cu un secol mai devreme), proprietatea (ce fusese în cazul mănăstirilor prilej de sofisme: monahul nu posedă, ci folosește!), siguranța zilei de mâine, previzibilul și ordinea. Când sfântul Francisc nu știe pe ce drum să apuce, el pune pe frate Masseo să se rotească până ce acesta amețește și cade; sfântul alege drumul indicat de cel prăbușit etc. Disprețul de lume se verifică printr-o confruntare adevărată cu ea și nu prin refuz. Călugărul intră în lume pentru a predica tocmai acest dispreț și a-i încerca eficacitatea. Sfântul Francisc predică „del dispregio del mondo" și mulțimea care îl ascultă izbucnește în plâns. Dar sfântul nu cere oamenilor să-și părăsească meseriile și avutul și să meargă în pustie. Nu fără ezitări (ce pot fi înțelese, povara tradiției fiind evidentă), papa Honorius al III-lea va accepta, în 1223, noua „regulă", marcând înființarea ordinului minorit. Călugărul trebuie să predice pretutindeni, trăind din cerșit, și să-și întâlnească frații doar o dată pe an, de Rusalii (paradigma apostolică e ușor de recunoscut). El este trimis în lume pentru a submina lumea. Franciscanii se supun „madonei Poverta" și adoptă o conduită ingenuă, care face din „sărăcia cu duhul" o supremă virtute. De exemplu, frate Ruffino refuză inițial să vorbească credincioșilor, întrucât crede despre sine că este „semplice e idiota", adică „iliterat"[5]. Conducătorul ordinului îi poruncește să se dezbrace și să predice astfel în biserică. Firește, mulțimea este cuprinsă de râs și unul exclamă: „ăștia fac atâta penitență până se prostesc cu totul și își ies din minți" (e vorba, totuși, de o nebunie perfect calculată). Regretând fapta, care i se pare prea crudă pentru bietul călugăr, sfântul Francisc se dezbracă și

[3] Philippe Ariès și Georges Duby, *Istoria vieții private*, 4, București, 1995, p. 247 (în secțiunea redactată de G. Duby privind „cucerirea singurătății").

[4] Paul Evdokimov, *Les âges de la vie spirituelle*, Desclée De Brouwer, 1980, p. 121-143: „le monachisme intériorisé".

[5] *I Fioretti di S. Francesco d'Assisi*, Firenze, 1928, cap. XXX, p. 138-140; manuscris de la începutul secolului al XV-lea (cf. p. 11).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

el (pentru a îndrepta umilința fratelui Ruffino) și amintește spectatorilor cuprinși de uimire „la nudita e obbrobrio della passione del nostro Signor Gesù Cristo". San Francesco nu urmărește negreșit să provoace stupoare (deși dorința de ridicol nu-i este străină), ci urmează pur și simplu pilda lui Iisus. Sfântul are în minte acele momente în care Mântuitorul a părut ridicol fariseilor și omului neprevenit: Iisus intră în Ierusalim călare pe asin și mulțimea, ce se înșală asupra intențiilor Sale, îi așterne drumul cu flori de finic (Luca, 19, 35-36; Ioan, 12, 13-14 etc.), dar unii râd; El este îmbrăcat cu haine de purpură și I se pune coroană (travestiul este vădit), iar soldații Îl salută ca pe un Împărat (Ioan 19, 2-3 etc.), sau, complet gol, este întins pe „lemn" și oamenii îi cer să arate că este Dumnezeu: „dacă ești Tu Fiul lui Dumnezeu, pogoară-Te de pe Cruce!" (Matei, 27, 40). Iisus nu intenționează să fie un „bufon", dar cei din jurul Său L-au privit, probabil, adesea ca pe un „histrion" ce dorește să trezească o subită iluminare a omului neînțelegător (de multe ori apostolii nu înțeleg și își atrag apostrofarea lui Christos; Marcu 7, 18: „Și voi sunteți fără pricepere?") printr-o bruschețe a gestului sau a spusei. Franciscanii provoacă ilaritate printr-un mod de a fi infantil și lipsit de gravitate, ce urmărește zdruncinarea credințelor acceptate. În fond, frate Masseo se rotește ca în jocurile copiilor, iar frate Ginepro se dă în scrânciob etc. Călugărul vrea să încerce voluptatea umilinței și plăcerea (oarecum perversă) de a fi batjocorit, după exemplul divin. Sfântul Francisc mustră păsărelele care s-au lăsat prinse în laț, după care le dă drumul[6], se întreține cu „fratele lup" sau predică zburătoarelor și peștilor[7]. În definitiv, pietatea franciscană exaltă inocența tuturor făpturilor, evocată odată de Mântuitor, care vorbește laudativ despre „crinii câmpului și păsările cerului". Natura se supune, ca marea agitată sub picioarele lui Iisus, iar legile ei iscă o ciudată jubilare: „Laudato si, mi Signore per sora nostra morte corporale..." (*Cantico di Frate Sole*). Tot pe imitarea lui Christos se sprijină și părerea, împărtășită fratelui Leone (ce i-a fost un soi de secretar) de sfântul Francisc, după care „bucuria completă" („perfetta letizia") e fructul unei „răbdări desăvârșite" („perfetta pazienza"). Fericirea minoritului este să fie insultat de portarul unei mănăstiri și ținut afară în frig și ploaie; fericirea sa e să fie făcut tâlhar și mincinos și să încaseze o bătaie cu ciomagul[8]. Urmarea lui Christos trece obligatoriu și prin arsura batjocurii și a râsului (nu neapărat răutăcios). „Rizibilul" franciscan se naște dintr-o nouă lectură a Evangheliei...

3. Printre cartoanele lui Leonardo, conținând schițe și încercări în vederea unor lucrări ce nu au fost realizate niciodată, se păstrează o „caricatură"[9] (titlul mi se pare cu totul nepotrivit, desenul fiind de fapt „realist"). Mâna artistului trasează cu repeziciune, pentru a conserva, probabil, un „fapt de viață", câteva chipuri de bătrâni de un grotesc desăvârșit. Ele se caracterizează prin nasuri proeminente, mult coroiate, prin bărbii ce tind să cotropească fața și, mai ales, printr-un râs

[6] *I Fioretti...*, XXII, p. 104-105.
[7] *I Fioretti...*, XVI, p. 78-83.
[8] *I Fioretti...*, VIII, p. 52-55.
[9] G. Oprescu, *Manual de istoria artei. Renașterea*, București, 1985, reproducerea cu nr. 102.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sardonic. Corupția adusă de bătrânețe e completă: gurile ştirbe se deschid vorace, ca ale peştilor aruncați pe uscat. Ființele acestea decrepite, reduse numai la chip, sunt cuprinse de un hohot de neoprit, care zguduie nevăzutele trupuri aflate, pesemne, într-o lentă, dar ireversibilă descompunere. O descompunere a psihiei, în primul rând; râsul acesta se asociază inevitabil cu nebunia. Cel ce râde e un smintit, susțin teologii, zguduit de convulsii nestăpânite. Leonardo nu desenează râsul carnavalesc, deşi aceste imagini s-ar putea să fi fost surprinse în timpul vreunei sărbători populare („festa stultorum", de pildă), ci acel râs ce produce fiori, stihic întunecată ce-l are în puterea-i malefică pe insul lovit de nebunie. Ceea ce înfățişează pictorul este, realmente, râsul smintiților. Acest râs stigmatizează, îşi lasă amprenta, precum lepra, pe bolnav şi-l exclude din rândul oamenilor. Râsul singularizează. Dacă ne uităm mai atent, în spatele primului nebun se află un altul, cu gura deschisă larg, ca o cangrenă. Râsul îl dezumanizează complet. Leonardo nu se rezumă să reproducă numai o singură figură, ci desenează un grup, efectuând astfel o incursiune în universul straniu al nebuniei. O incursiune temerară, pe care, de obicei, contemporanii săi refuză, din teamă, să o facă. Nebunia e respingătorul, de-neînțelesul. Nebunul care nu vorbeşte, ci se exprimă printr-o grimasă involuntară, răspunzând cine ştie cărui gând nesăbuit, vine din spațiul inasimilabil al lui „altceva" sau „altcineva". Nebunul e posedat de râs, un râs (în crochiul lui Leonardo da Vinci) neprovocat de ceva anume, un râs provocat de Nimic. Făptura aflată în preajma neantului nu poate reacționa decât printr-un râs inexpresiv ca nimicul însuşi. Corabia nebunilor, închipuită la 1497 de Sebastian Brandt (însă au existat ambarcațiuni reale, menite a-i ține pe aceşti oameni departe de aşezările locuite), nu pluteşte tăcută pe apele acestei lumi, ci zguduită de chiote, rânjete şi grimase neomeneşti, limbaj ce afirmă doar lipsa tragică a limbajului. De altfel, ceea ce lipseşte, timp de secole, din imagini este râsul. Manifestarea sa e prohibită de un stereotip teologic, ce are o ereditate bogată, cum am văzut. Râsul este „obscen", în sensul etimologic al cuvântului, adică „de rău augur". El poate fi blasfemiatoriu şi, de regulă, chiar este ofensator. Ca manifestare a bucuriei, jigneşte (gândesc teologii protestanți) o fericire, care nu poate fi trăită decât în Cetatea lui Dumnezeu. A te gândi la un *paradis terestru* e o necuviință. Râsul nu poate vorbi decât despre pierderea identității, într-un dezmăț reprobabil. Leonardo va respecta acest interdict şi în tablourile sale terminate sau aproape terminate, precum „Sfânta Ana, Fecioara şi Christos copil" ori „Sfântul Ioan Botezătorul" (pentru a nu mai aminti „Mona Lisa") va înfățişa personaje cu un vag surâs în colțul buzelor. Dacă surâsul înnobilează şi e atributul unor eroi princiari, râsul indică o iremisibilă decădere. Nebunul e terifiant şi produce oroare tocmai prin ricana sa fără motiv. Râsul „prins" de pictor, în izolarea sa totală, produce un efect coşmaresc. Schima smintitului e dincolo de orice rațiune şi în asta constă înfricoşătorul pe care îl suscită. El stă singur în mijlocul râsului său. Leonardo va păstra pentru el aceste studii, ce nu aveau cum să se materializeze. Epoca este aspră cu râsul. Bucuria înfățişată de pictori e una reținută şi austeră. Nici unul dintre personajele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reprezentate de Bruegel în „Chermesa" ori „Ospățul de nuntă" nu pare a participa la o sărbătoare. Oamenii dănțuiesc gravi sau își așteaptă porția de mâncare cu o solemnitate la fel de nefirească și ireală ca ilaritatea bătrânilor desenați de Leonardo. Oricum, omul secolului al XVI-lea are puține prilejuri de a se bucura. Iar teologii continuă să privească râsul cu o aversiune fățișă. Numai nebunul râde, câștigându-și astfel o libertate oximoronică. Râsul dezlănțuit rămâne în seama acestei ființe inclasificabile. Sigur, veacul de mijloc cunoaște „râsul paschal" și veselia carnavalească, dar se ferește să le comenteze sau să le reprezinte. Se bucură pe furiș, în umbra epidemiilor de ciumă și a spânzurătorii. Și e fericit, când își imaginează *lumea de dincolo*. În acest loc se va bucura pe săturate. Deocamdată, râsul e un „obiect" prohibit. Se manifestă, dar nu e recomandabil să-l privești. Dar dacă nu e numit, nu înseamnă că nu există. Omul face adesea haz de necaz. Cu măsură însă. Cât despre râsul hidos al nebunului, e periculos să vorbești despre el. Leonardo o face. Dar îl și înțelege? Oricum, e o cutezanță pe care doar el poate să și-o permită...

4. Vestitorul cerului golit de transcendență anunță, într-un cunoscut apolog din *Also sprach...*, o modificare a limbajului, cerută de însăși logica „morții lui Dumnezeu"[10]. Divinitatea supraviețuiește ca gramatică, va constata filosoful într-o notă târzie. Dumnezeu se retrage în transcendența limbajului. Crima nu a reușit! Dincolo de imanența, în care crede Nietzsche, rămâne mereu un rest. Dacă Dumnezeu supraviețuiește ca gramatică, atunci gramatica însăși trebuie abolită. Dar ce înseamnă gramatica? Ea este instanța ce administrează un limbaj, ferindu-l de incoerență, o ordine ce se află întotdeauna înaintea și deasupra semnelor. Datorită ei limbajul nu e niciodată nemijlocire pură: el se pune *între* „obiect" și „sens", *între* subiect și realitate. Obiectul primește un *nume* și un *înțeles* prin intermediul semnului care, la rândul său, e guvernat de gramatică. Cum gramatica nu poate fi desființată (semn că Dumnezeu supraviețuiește oricărei încercări de a-L ucide), ceea ce rămâne cu putință de anulat e, probabil, limbajul. Nietzsche încearcă să-L ucidă pe Dumnezeu pe o cale deturnată, nimicindu-I creația și lăsându-L singur. El va deconstrui marile unități de semnificație și va distruge profunzimea sensului. Limbajul nu se va mai supune gramaticii pentru că nu va mai fi un limbaj. Deasupra acestui pustiu lingvistic, Dumnezeu devine superfluu. În tentativa sa, filosoful caută un fel de semne imediate, care să se sustragă oricărei „voințe" și oricărei „porunci". Semnul va fi nemijlocit și neguvernabil, iar sintaxa absentă. Există însă astfel de semne? Răspunsul filosofului german e ambiguu. El pare a vedea în „figurile" dansului, cântului și râsului acel limbaj aflat în afara legislației gramaticii, caracterizat prin inocență și nesupunere. Un atare limbaj l-ar refuza pe Dumnezeu. Semnul nu mai e ceva izolat. El provine dintr-un „dincoace"

[10] Friedrich Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*, Abt. VI, 1, Walter de Gruyter, 1968, p. 361-364: „Die grösste Sünde": filosoful revendică eliberarea râsului de sub acest stigmat (râsul nu a fost și nu poate fi „cel mai mare păcat"). Cel care numește râsul, cântul și dansul noile „figuri" ale limbajului nietzschean este Jacques Sojcher (cf. *Nietzsche. La Question et le sens*, Aubier-Montaigne, 1972).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de transcendență, făcând una cu trupul. Sensul se „disemineaza" într-o serie infinită de unități opace. Ceea ce îl înlocuiește par a fi imprevizibilul și o neobosită creativitate. Liniile capricioase ale dansului, melodia care se spune pe sine și râsul spontan constituie o *scriitură corporală*, unde „semn", „sens" și „realitate" se confundă. Între semn și obiect distanța e suprimată. Dacă se mai păstrează un sens, acesta e unul pur literal. Luther, pornind de la el, reconstituia sensul alegoric sau anagogic. La Nietzsche, anagogia se resoarbe în pura literalitate. Sensul dansului nu poate fi „în" dans și, totuși, dansul este sensul dansului. În ciudata „evanghelie" predicată de Zarathustra, dansul, râsul și cântul sunt (sau par a fi, deocamdată) trei figuri ale Bucuriei. Lumea peste care domnește ființa numită, printr-un termen intraductibil, *Übermensch*, făptura care e „altceva" decât omul sau „dincolo-de-omul", nu mai este, paradoxal, un teritoriu al blasfemului, deși s-a susținut contrariul. Ce-i drept, ea se naște dintr-o supremă blasfemie: „moartea lui Dumnezeu". În schimb, după deicid, ea nu mai tolerează injuria sau anatemele, întrucât acest univers e lipsit de repere absolute. În absența transcendenței și a unui decalog care să impună practicile morale, afurisenia devine inutilă. Peste această lume stăpânește bucuria. De vreme ce suferința provine dintr-un „păcat", adică din încălcarea unui interdict, „dincolo-de-omul" lui Nietzsche trăiește liber și lipsit de căințe și remușcări. Semnul nu mai *reprezintă* ceva, ci exprimă jubilația unei ființe aflate „dincolo de bine și de rău". Avem de a face cu o lume carnavalească? Hotărât nu! Carnavalul se instituie în jurul unui Centru, temporar ocultat, dar niciodată lăsat complet în uitare. De fapt, „centrul" persistă sub mască și el face posibilă bucuria participanților. Excomunicând injuria și deriziunea, lumea lui Zarathustra se lasă pradă unei veselii nemotivate. Dansul, cântul și râsul sunt figuri ale Negației. Râsul nu e posibil decât într-o lume aflată sub o transcendență și ordonată conform unor ierarhii. La Nietzsche, râsul sparge tablele de valori, dar numai pentru a le pune la loc printr-un același unic gest indiferent. Zarathustra nu propune o nouă tablă de valori, ci un principiu de transformare perpetuă a unei table de valori. El nu prezintă o nouă ierarhie, ci un criteriu care o transformă într-o configurație permanent fluă. Totul e atins de un *nomadism* golit de orice finalitate. Râsul e o figură a bucuriei de a trăi eliberat de orice reper despotic. În lumea închipuită de profetul „eternei reîntoarceri" (una dintre cele mai înfricoșătoare viziuni propuse vreodată de un modern), râsul nu mai este *de ceva*, el nu mai sancționează o autoritate, pentru că nu mai există nici o autoritate. Figura râsului e cea mai stranie modalitate de a vorbi acolo unde limbajul a renunțat la el însuși. Dar este râsul (întrebarea privește deopotrivă și celelalte figuri) altceva decât corpul? Este el un semn ce ar trimite la un sens stabil? Zarathustra ar răspunde negativ. Râsul care râde de el însuși se neagă pe sine. Forța sa generatoare se pierde. Lumea fără de râs e o lume fragilă, iar bucuria care nu mai este amenințată un simulacru. Râsul nu capătă semnificație decât în proximitatea primejdiei, precum în *Decameronul*. În izolarea lui râsul este atroce, cum dovedesc desenele lui Leonardo. Cel care și-a cucerit dreptul de a râde, alungându-L pe Dumnezeu, nu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai are de ce şi de cine râde. Bucuria îşi pierde orice temei. Revendicând râsul pentru fiinţa umană, Nietzsche îl face cu totul inutil.

LA RÉPRESSION DU RIRE DE SAINT JEAN CHRYSOSTOME À FRIEDRICH NIETZSCHE

(Résumé)

Le discours historiographique ne peut être que fragmentaire: il n'y a pas d'origine absolue, ni de fin. Il essaie de re-faire une continuité im-possible. Voila l'aporie de toute discours temporel sur une temporalité qui „existe" seulement à la facon d'une phantasme, à la maniere d'une „réalité" imaginaire. Le rire est, en fait, une somme de textes qui ne font pas une texture: il y a partout des lacunes, des coupures, l'intrusion du „taire", le vertige du silence. L'essai de l'auteur ne veut pas dire cette absence de mot. Il ne nihilise pas cette absence. Il reste l'absence d'une absence. Le rire est une trace. L'auteur tente de s'insinuer dans cette trace, de l'habiter. Mais la trace n'est qu'un signe. Ce signe ne signifie rien, il signifie le rien, il nomme le néant. Le rire de Nietzsche est, en some, le rire de Dieu. Après Sa morte...

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

BOGDAN-PETRU MALEON

ORTODOCŞII ROMÂNI ÎN FAŢA „CLERICULUI VIATOR" (SFÂRŞITUL SEC. XVI – PRIMA JUMĂTATE A SEC. XVII)

Explorarea imaginilor mentale a fost preluată de istoriografie din sfera comparatismului literar şi valorificată, în registrul interdisciplinarităţii, alături de alte noţiuni aparţinând sociologiei, psihologiei şi etnologiei. În cadrul larg al reprezentărilor se înscriu şi imaginile pe care o comunitate sau un grup social le construieşte despre realităţile străine (oameni şi locuri) cu care intră în contact.

Asumându-şi valorificarea comprehensivă a imaginarului social, istoriografia occidentală, circumscrisă paradigmei *noii istorii*, a rezervat, mai cu seamă în ultimele două decenii, un loc tot mai important imaginii „celuilalt", atât din perspectiva ipostazelor istorice ale marginalităţii[1], cât şi a alterităţii[2].

Şcoala istorică românească a dedicat acestui domeniu de cercetare demersuri provenind mai ales din sfera comparatismului literar şi cultural[3]. Examinarea dimensiunilor sociale şi, în genere, de civilizaţie ale alterităţii au constituit, la noi, apariţii mai degrabă solitare, lipsite de anvergură şi impact[4], îndeosebi din cauza importanţei precumpănitoare acordate „realului", în reflecţiile asupra trecutului.

---

[1] Exemplificăm aici printr-un nume de referinţă: Bronislaw Geremek, *L'image de l'autre: le marginal*, în XVI-e Congrès International des Sciences Historiques, *Rapports*, vol. I, Stuttgart, 1985; idem, *Marginalul*, în *Omul medieval*, vol. coord. de Jacques Le Goff, traducere de Ingrid Ilinca şi Dragoş Cojocaru, Postfaţă de Alexandru-Florin Platon, Iaşi, 1999.

[2] Hélène Ahrweiller, *L' image de l'autre et les mécanismes de l'altérité*; Tzvetan Todorov, *Cucerirea Americii. Problema celuilalt*, traducere de Maria Jeanrenaud, Iaşi, 1994.

[3] *Contacts culturels aux XVIIe-XIXe siècles*, I-III, în RESEE, tome X, 1972, nr. 2-4. Alexandru Duţu, *Modele, imagini, privelişti*, Cluj-Napoca, 1979; idem, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti, 1980; idem, *Călătorii, imagini, constante*, Bucureşti, 1985; idem, *Dimensiunea umană a istoriei*, Bucureşti, 1986.

[4] Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica. Cronicari români despre saşi. Români în cronica săsească*, Bucureşti, 1980; Paul Cernovodeanu, *Image «de l'autre»: réalités balkaniques et roumaines à travers les récits de voyageurs etrangers*, în RESEE, 4, 1980; *L'image de l'Autre*, în AUB-Istorie, XXXIII, 1984, p. 17-104; A. Lăzărescu, *România în viziunea călătorilor străini*, I-III, Bucureşti, 1985-1986-1993.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 49–66

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Deschiderile ideologice din ultima vreme au adus însă cu ele elaborări noi şi coerente, menite să ofere, pe lângă sinteza progreselor epistemice realizate în Occident, instrumentele metodologice şi conceptuale necesare valorificării interdisciplinare a izvoarelor[5]. În mod firesc, acest efort novator a fost întregit prin cercetări punctuale, reunite în cadrul unor volume colective[6]. Încă departe de concretizări exhaustive, noul orizont de investigare a trecutului indică, prin emulaţia pe care a suscitat-o în ultimul timp, evantaiul tematic al viitoarelor explorări.

Privitor la imaginea clerului românesc şi a pietăţii populare în mediile ecleziastice catolice, protestante sau ortodoxe, referinţele de care dispunem până acum se referă îndeosebi la arealul intracarpatic[7]. Spaţiul situat la sud şi est de Carpaţi nu a constituit obiectul unor astfel de preocupări. Ţinând cont de provenienţa diversă din punct de vedere socio-cultural şi etnic a surselor, demersul nostru propune o lectură comparativă a relatărilor de călătorie, cele mai elocvente mărturii pentru tema propusă. Într-un interval temporal căruia îi corespunde, în planul civilizaţiei, tranziţia dintre medieval şi modern, geneza imaginilor produse de reprezentanţii celorlalte confesiuni relativ la ortodocşi, precum şi transformarea unora dintre acestea în reprezentări dominante, au depins atât de constantele istorice ale percepţiei, cât şi de transformările politice şi confesionale din spaţiul românesc.

În planul larg al contactelor dintre civilizaţii, plasate în registrul *alterităţii exterioare*[8], raporturile care definesc binomul identitate/alteritate sunt influenţate atât de limitele temporale în care se înscrie cunoaşterea reciprocă, cât şi de distanţele geografice ce separă diversele comunităţi, numărul şi intensitatea contactelor prealabile şi, nu mai puţin, de nivelele la care se stabilesc acestea. Conexiunile specifice registrului reprezentărilor „celuilalt" mai sunt, fatalmente, definite şi de imponderabilele cunoaşterii, care se suprapun deopotrivă peste conjunctura producerii imaginilor şi motivaţiile subiective care le amorsează. Astfel, contactele violente generează, frecvent, atitudini de respingere reciprocă, cunoaşterea graduală fiind, dimpotrivă, propice descoperirii unor omologii de civilizaţie care deschid calea comunicării.

---

[5] Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii*, Cluj-Napoca, 1996; Alexandru-Florin Platon, *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iaşi, 2000.

[6] *Identitate/alteritate în spaţiul cultural românesc*. Culegere de studii editată de Al. Zub cu ocazia celui de al XVIII-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice, Montréal, 1995, Iaşi, 1996; *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, Vol. I-II, Reşiţa, 1992, Cluj-Napoca,1999.

[7] Mihaela Grancea, *Călători occidentali despre atitudinile româneşti în faţa morţii (1683-1789)*, în *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, vol. II, Cluj-Napoca, 1999; Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne. Societate rurală şi mentalităţi colective*, Cluj-Napoca, 2001.

[8] Din punct de vedere metodologic, sintagma este menită să marcheze diferenţa faţă de *alteritatea interioară*, asociată ipostazelor istorice ale marginalităţii. În fapt, spaţiul rezervat alterităţii este *exterior*, indiferent de distanţa fizică. El este inaccesibil chiar şi atunci când se găseşte în proximitatea geografică imediată (ghetourile, ospiciile). Invers, spaţiul deschis liberei circulaţii şi practicabil datorită reţelelor de comunicaţii este, indiferent de localizările sale, un spaţiu rezervat identităţii (Hélène Ahrweiller, *op. cit.*, p. 63).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cei care produc şi colportează imaginile acţionează sub imperiul prealabilelor identitare şi al pulsiunilor individuale sau ale grupului din care provin şi fiind, totodată, determinaţi subiectiv de mediul din care îşi culeg informaţiile. Ca urmare a acestor multiple condiţionări, se conturează un ansamblu complex de imagini ale alterităţii care transpune atitudini diverse, de la totala excludere până la dialog şi imitare.

În lumea românească, situată într-un spaţiu de civilizaţie supus unor presiuni diverse şi deschis inevitabil receptării influenţelor contradictorii, conotaţiile alterităţii au fost influenţate de factori multipli, atât politici (dorinţa comună a creştinilor de solidarizare antiotomană sau tendinţele agresive ale puterilor vecine), cât şi confesionali (care transpar din presiunea constantă exercitată de misionarismul catolic direcţionat împotriva schismei sau a Reformei).

Pluralitatea repertoriului imagologic, atât în ceea ce priveşte reprezentările „celuilalt" în mediile româneşti, cât şi receptarea autohtonilor de către străini sugerează, metodologic vorbind, o tratare secvenţială, pe niveluri sociale şi culturale ale percepţiei, cu rostul de a privilegia particularitatea şi specificul în dauna generalizării. Una dintre ilustrările acestei abordări este şi imaginea clerului ortodox, ale cărei expresii emblematice figurează în relatările de călătorie. Sub raport temporal, examinarea acestei imagini trebuie să-şi precizeze clar limitele, întrucât parametrii alterităţii depind de paradigma mentală dominantă în epocă. În trecut, evaluarea relatărilor călătorilor occidentali despre spaţiul balcanic a fluctuat între valorizarea ca surse esenţiale pentru cunoaşterea istorică şi respingerea lor pe temeiul superficialităţii şi al faptului că nu pot servi decât la manifestarea prejudecăţilor naţionale. Astăzi, relaţiile de călătorie se bucură de o valorificare comprehensivă, servind ca materiale indispensabile pentru studiul alterităţii[9]. În comparaţie cu izvoarele documentare care plasează indivizii în posturi tipice, determinate de natura lor preponderent patrimonială şi fiscală, sursele evocate restituie partea „neoficială" a trecutului, trimiţând la esenţa „faptelor de viaţă": sentimente, credinţe, obiceiuri, atitudini faţă de viaţă, moarte, muncă etc. Din această perspectivă, ele pot fi considerate prima formă de „istorie totală"[10]. Însă, ca orice mărturii directe şi prin prisma spontaneităţii contactelor care le caracterizează, relatările de călătorie sunt subiective şi fragmentare, calitatea lor depinzând mult de statura intelectuală şi poziţia socială a autorilor: clerici, nobili, diplomaţi, savanţi, artişti, negustori, actori ambulanţi etc. Indiferent de categoria în care pot fi încadraţi autorii, aceştia rămân tributari prejudecăţilor naţionale sau religioase şi universului cultural de care aparţin[11]. În judecarea proiecţiilor mentale, confruntarea cu reprezentările care şi-au asumat, prin recurenţă, monopolul „realului" oferă doar iluzia veracităţii. În fond, nici una dintre ele nu constituie o construcţie imuabilă şi integratoare, capabilă să

[9] Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, traducere de Mihaela Constantinescu şi Sofia Oprescu, Bucureşti, 2000, p. 105.

[10] Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, traducere de Maria Carpov, Bucureşti, 1999, p. 77.

[11] Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 585.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„absoarbă" integral orizontul imagologic. Imaginile se nasc la intersecția dintre stabilitatea reprezentărilor tradiționale și permeabilitatea cognitivă a oricărei percepții. Dozajul calitativ al acestor elemente, determinat de fantezia fiecărui creator, constituie unicul criteriu de clasificare. De asemenea, imaginile nu sunt stabile în timp. Percepția devenind volatilă la nivelul duratei lungi, unele elemente, inițial neglijate, pot fi, în urma experiențelor ulterioare, prin ricoșeu, reconsiderate, adesea într-o manieră cu totul nouă față de primul contact[12].

Cercetarea imaginii preoților din spațiul românesc presupune disocierea, pe de o parte, între clișeele referitoare la creștinătatea orientală și la clerul său și, pe de altă parte, între deformările datorate unui anumit context politic sau confesional. Încă de la primele incursiuni în Orient, misionarii occidentali au descris clerul operând o sinteză între datele anterioare și trăsăturile societății care se răsfrângeau inevitabil asupra acestuia. Un astfel de exemplu transpare din mărturia lui Guillaume de Rubrouck. Trimis al regelui Ludovic al IX-lea la marele han mongol, el întreprinde, între 1253-1255, o călătorie plină de peripeții prin stepele asiatice, prilej cu care îi întâlnește pe creștinii nestorieni. În viziunea clericului flamand, preoții nestorieni se dovedesc incapabili să respecte riturile bisericești, fiind profund ancorați în secol datorită vieții de familie și înclinației spre luxură. Eretici, vinovați de pervertirea adevăratei credințe, ei sunt inferiori idolatrilor care păstrează, prin ignoranță, posibilitatea convertirii[13]. Chiar dacă exemplul evocat reprezintă o experiență limită, considerațiile formulate de misionarul flamand se vor regăsi în imaginea preoților ortodocși furnizată de călătorii străini, mai ales atunci când aceștia proveneau din sfera ecleziastică. Aceste reprezentări profund negative își au sorgintea în incompresiunea „celuilalt" și, consecutiv, în imposibilitatea de a-l integra într-un sistem de valori omologat. Particularitățile confesionale, cu precădere ale vieții liturgice, apreciate în contextul realităților politice specifice zonei se constituie, astfel, în grade ale declasării morale.

Conturarea imaginii clerului din Țara Românească și Moldova a depins, în mod decisiv, de contextul politic și confesional în care s-au plasat primele mărturii. Cele mai vechi sunt de la mijlocul secolului al XVI-lea, multiplicându-se simțitor spre finalul său și începutul veacului următor, în legătura directă cu evoluția politică și confesională a regiunii.

După bătălia de la Mohács[14], Reforma religioasă a făcut semnificative progrese, mai ales în Moldova, acolo unde comunitățile de rit roman erau mai nume-

[12] A. Van Gennep, *Formarea legendelor*, traducere de Lucia Berdan și Crina Ioana Berdan. Studiu introductiv de Petru Ursache, Postfață de Lucia Berdan, Iași, 1997, p. 121-122.

[13] Guillaume de Rubrouck, *Voyage dans l'Empire mongol (1253-1255)*, trad. et com. de Claude et Réné Kappler, Paris, 1985, p. 152-153.

[14] O dată cu suprimarea puterii militare a Ungariei, avansul Reformei a fost favorizat de rivalitatea manifestată între cei doi competitori la coroana maghiară: Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya care, pentru a câștiga susținători, au afișat o atitudine de toleranță religioasă. În plus, turcii au favorizat Reforma în teritoriile dominate de ei. Ca un rezultat al acestor factori, organizarea confesională a Transilvaniei de la mijlocul secolului al XVI-lea va sancționa recunoașterea celor patru religii „recepte": catolică, lutherană, calvinistă și unitariană.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

roase şi mai bine organizate iar Domnia s-a arătat în general toleranţă[15]. Propaganda lutherană nu s-a limitat la populaţia catolică, ci şi-a extins acţiunea de convertire la ortodocşi, servindu-se pentru aceasta de traduceri în limba română[16]. De la începutul secolului al XVI-lea, s-a înregistrat o mişcare de „reformă ortodoxă" în dubla sa componentă spirituală/ascetică şi politică, reflectată, cu precădere, în Moldova, în persecuţia religioasă, stimularea legăturilor cu creştinătatea orientală şi în prozelitismul religios[17]. Peste această tendinţă s-a suprapus acţiunea bisericii romane de readucere în sânul comunităţii apostolice a protestanţilor din răsăritul Europei. În acelaşi timp, eforturile amintite au urmărit ca, prin recuperarea spiritului Florenţei, să câştige lumea ortodoxă la cauza unirii religioase[18]. Biserica prefigurată de Conciliul de la Trento[19] urma să fie una misionară şi dedicată efortului de edificare intelectuală a credinţei, efort concretizat prin apariţia seminariilor locale şi publicarea catehismelor în limbile vernaculare[20].

Acţiunile vizând reconversia catolică şi unirea religioasă, desfăşurate în contextul eforturilor privind reluarea luptei antiotomane, găseau Ţările Române în centrul acestor iniţiative convergente. Tolerarea şi chiar încurajarea efortului întreprins de Biserica Romei în ultimele trei decenii ale secolului al XVI-lea, în special în timpul domniilor lui Petru Şchiopul şi Petru Cercel, trebuie văzute, dincolo de sincronismul acţiunilor antiprotestante, ca o încercare de a slăbi insuportabila presiune a puterii suzerane cu ajutorul unor legături directe şi permanente cu mediile creştine occidentale interesate într-o ripostă antiotomană. Grija arătată de

---

[15] Excepţie fac domniile lui Ştefan Rareş şi, în parte, Alexandru Lăpuşneanu. În vremea acestora se produce, sub înrâurirea înaltului cler ortodox, o reacţie faţă de prozelitismul reformat care se transformă într-o politică de persecutare a tuturor credinţelor care ameninţă ortodoxia (Maria Crăciun, *Protestantism şi ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea*, Cluj-Napoca, 1996).

[16] Ideea de a converti lumea ortodoxă l-a sedus şi pe Luther. După o mărturie din 1532, el a chemat la Wittenberg un doctor moldovean pentru a pregăti editarea unui *Nou Testament* în trei limbi: pentru poloni, germani şi români. În lupta cu papalitatea şi Imperiul, ortodocşii reprezentau un sprijin important, mai ales că ei respingeau autoritatea papală, celibatul şi purgatoriul (Andrei Oţetea, *Wittenberg et la Moldavie*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel und Osteuropa*, vol. I, Berlin, 1962, p. 302-321, şi *Renaşterea şi Reforma*, Bucureşti, 1968, p. 258).

[17] Maria Crăciun, *op. cit.*, p. 90-97.

[18] De la jumătatea secolului al XVI-lea, spaţiul românesc a receptat multiple presiuni, atât din lumea protestantă cât şi din cea catolică, între care cu greu pot fi distinşi factorii politici de cei confesionali. Se poate vorbi de o acţiune religioasă, venind de la Wittenberg, cu scopul de a-i câştiga pe ortodocşi la lutheranism, dar şi de iniţiativele cercurilor politice protestante din Transilvania în vederea coagulării unui front politic antiotoman. Din partea catolicilor, eforturile misionarismului roman se conjugă cu presiunea politică venită de la Viena şi Praga în vederea renaşterii cruciadei antiotomane. Demersurile politice şi confesionale întreprinse de domnii români trebuie circumscrise acestei complexităţi de factori.

[19] Conciliul consfinţeşte „eşecul toleranţei" de ambele părţi ale barierei confesionale. Protestanţii vor fi încadraţi definitiv în categoria ereticilor, iar ripostei catolice îi va corespunde din cealaltă direcţie o adevărată „furie iconoclastă". Această evoluţie va determina războaiele religioase, culminând cu conflictul de 30 de ani (Jean Delumeau, *Civilizaţia Renaşterii*, traducere de Dan Chelaru, vol. I, Bucureşti, 1995, p. 134-170).

[20] Maria Crăciun, *op. cit.*, p. 170-171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domnii români față de clerul latin, în special față de misiunile iezuite, a fost interpretată, însă, în cercurile catolice, drept o dorință de a introduce confesiunea romană.

Mărturiile supuse analizei în vederea reconstituirii imaginii pietății ortodoxe și a clerului răsăritean, aparțin sferei misionarismului catolic sau se circumscriu prozelitismului roman. Sursele protestante sau ortodoxe sunt puține și periferice ca anvergură și impact. Încadrate în denumirea generică a relatărilor de călătorie, acestea constituie, indiferent de proveniența lor, singurele izvoare care pot servi studiului alterității.

În scrierile genovezului Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel, este consemnată preocuparea domnului pentru restaurarea bisericilor și asigurarea de venituri clerului, în special pentru „șase călugări din ordinul Sfântului Francisc, care aveau o biserică frumoasă în care slujeau după ritul roman..."[21]. Subliniind propensiunea lui Petru Cercel spre catolicism, Sivori nu face altceva decât să evidențieze importanța revenirii sale pe tron, din perspectiva intereselor pontificale. Conform mărturiei genovezului, domnul intenționase să trimită câțiva fii de boieri la Roma pentru a se familiariza cu catolicismul și luase legătura cu iezuiții din Ardeal pentru a-l ajuta să introducă această confesiune în țară[22].

La est de Carpați, activitatea misionară, amplificată spre sfârșitul secolului al XVI-lea, ai cărei actori principali erau iezuiții, va prilejui câteva relatări de călătorie din care transpare clar posibilitatea de a recupera comunitățile trecute la Reformă și de a-i converti pe ortodocși. În *Descrierea anonimă a Moldovei din 1587*, adresată Curiei, este reliefată importanța propagandei catolice pentru o acțiune comună a moldovenilor și cazacilor împotriva tătarilor și turcilor slăbiți după înfrângerea suferită în Persia. Entuziasmat de această perspectivă, autorul afirmă că atât limba moldovenilor, „coruptă" din cea latină, cât și originea lor romanică i-ar predispune la acceptarea catolicismului. Mai mult chiar, domnul Petru Șchiopul, „vorbind cu Bartolomeo Bruti, a spus că ar lua bucuros pe lângă sine pe cineva de rit roman care să-i lămurească Sfânta Scriptură"[23].

Relatările misiunilor iezuite întăresc această imagine referitoare la predispoziția domnului moldovean de a adopta catolicismul. O primă încercare, desfășurată în august-septembrie 1588, a generat un text de propagandă în care se insistă asupra faptului că Petru Șchiopul a cerut nunțiului pontifical din Polonia „un număr de iezuiți care să promoveze credința catolică"[24]. Uzând de bunele oficii ale lui Bartolomeo Bruti, trei călugări iezuiți în frunte cu Stanislaw Warszewicki, fost secretar al regelui Sigismund August și viitor rector al Colegiului din Lublin, descind la Roman, unde domnul se refugiase din pricina ciumei[25]. În raportul

[21] *Călători străini despre Țările Române*, III, p. 12.
[22] *Ibidem*, p. 28-29.
[23] *Ibidem*, p. 202.
[24] *Ibidem*, p. 282.
[25] *Ibidem*, p. 275.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întocmit către nunţiul apostolic din Polonia, şeful misiunii arată disponibilitatea voievodului moldovean de a colabora cu Roma. Pentru a proba cele afirmate, se spune că domnul eliminase deja mulţi preoţi reformaţi, poruncind foştilor catolici să se reîntoarcă la vechea credinţă sau să plece din ţară. Odată opera de reconversiune împlinită, Warszewicki întrevedea posibilitatea ca, în timp, să fie „formaţi preoţi chiar şi pentru moldoveni, când se vor fi aşezat statornic ai noştri aici, după cum se pare că voieşte prea luminatul domn"[26]. Astfel de proiecte constituiau elementele centrale ale unui discurs care dădea expresie mai curând orizontului de aşteptare decât stării de fapt. În următorii ani, relatările se vor modera sub impactul unei situaţii confesionale care restrângea semnificativ posibilităţile de convertire. Această preschimbare poate fi surprinsă graţie memoriilor iezuite redactate începând cu ultimele decenii ale secolului al XVI-lea. Un factor emblematic al mutaţiei survenite în cadrul percepţiei despre ortodocşi îl constituie articularea unei viziuni coerente privind situaţia comunităţilor catolice confruntate cu avansurile Reformei şi cu influenţa tenace a ortodoxiei.

Aflat în drum spre Polonia, iezuitul Giulio Mancinelli traversează Ţările Române la o dată neprecizată, în intervalul 1583-1586. Cele câteva săptămâni cât durează călătoria se dovedesc suficiente pentru a constata că „aproape toţi creştinii catolici care fuseseră cu câţiva ani în urmă foarte numeroşi în cele două principate, Moldova şi Ţara Românească, trecuseră, din lipsă de preoţi catolici, la ritul ortodox..."[27]. Mult mai consistente sunt mărturiile lui Bernardino Quirini, numit proepiscop catolic în Moldova şi Ţara Românească la 7 ianuarie 1591[28], dar nevoit, din lipsa mijloacelor materiale, să-şi amâne instalarea până în 1597[29]. Într-un *Raport către papă privind catolicii din Moldova din 1599*, el înregistrează obiceiul preoţilor catolici de a se căsători[30], practică amintită şi de alţi misionari catolici cum ar fi, spre exemplu, Andreeea Bobbi din Faenza cunoscut şi sub numele de Andreea din Forlì[31]. Renunţarea la celibat pare să se fi făcut sub impactul Reformei, dar nu trebuie neglijată nici contaminarea cu practicile clerului ortodox[32]. Episcopul înscrie în acelaşi raport fenomenul de asimilare a catolicilor, întrucât „preoţii ortodocşi botezau din nou pe toţi acei catolici care se căsătoreau cu femei ortodoxe sau care vroiau să trăiască după ritul lor"[33]. Relativa noutate a acestei practici este reliefată de relatarea lui Niccolo Barsi, călugăr care parcurge de două ori Moldova, în intervalul 1632-1639. Acesta precizează că „pe vremea domnilor de odinioară, dacă un moldovean s-ar fi căsătorit cu o catolică sau un catolic s-ar fi însurat cu o

[26] *Ibidem*, p. 278.
[27] *Ibidem*, II., p. 524.
[28] Episcopia a rămas vacantă timp de 90 de ani, perioadă în care a fost cârmuită de vicari apostolici.
[29] *Ibidem*, IV, p. 29-30.
[30] *Ibidem*, p. 38-40.
[31] *Ibidem*, p. 194.
[32] Maria Crăciun, *op. cit.*, p. 193.
[33] *Călători străini...*, IV, p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

moldoveancă, domnul îndată poruncea să-i pună pe cap un cerc de aramă înroşit în foc şi deci îl omora în felul acesta"[34]. Având în vedere timpul scurt petrecut în Moldova, se poate deduce că Barsi a preluat majoritatea informaţiilor de la comunităţile catolice cu care a intrat în contact. Pentru acestea, căsătoriile mixte reprezentau o noutate insuficient absorbită de tradiţia convieţuirii cu majoritatea ortodoxă.

O mărturie ilustrativă privind situaţia comunităţilor catolice se desprinde din *Relaţia despre Ţara Românească* alcătuită de Andrei Bogoslavič, misionar în Moldova şi Ţara Românească. Acesta constată prezenţa unor nobili de confesiune romană la curtea lui Radu Mihnea şi, crezând în aderarea tacită a domnului la Biserica apostolică, anticipează unirea religioasă. Contactul cu realitatea confesională a Ţării Româneşti îi va tempera însă considerabil aspiraţiile[35]. În comparaţie cu ceea ce aflase „de la persoane foarte bătrâne care sunt pe lume de 120 de ani" despre ponderea Bisericii romane, imaginea reală era mult diferită. De-a lungul timpului, datorită persecuţiilor şi războaielor, lăcaşele au fost părăsite căzând în ruină, „iar catolicii din acea vreme neavând preot, au urmat schisma greacă, cu deosebire în acel oraş numit Argeş, unde este o frumoasă biserică închinată Sfintei Fecioare, toată acoperită până în ziua de astăzi cu plăci de aramă şi de plumb şi acolo era episcopia care acuma nu mai există, al cărei episcop se numea episcop de Argeş <Argensis> şi care <biserică> este astăzi în mâinile călugărilor schismatici, şi aici se mai găsesc totuşi 30 de case de catolici, fără preot"[36].

Despre asimilarea catolicilor vorbeşte şi Paolo Bonnicio, călugăr minorit conventual, însoţitorul şi rivalul lui Andrei Bogoslavič pe care-l înlocuieşte în sarcina de secretar confidenţial al voievodului Radu Mihnea, căruia îi va deveni şi duhovnic. În cei peste nouă ani petrecuţi în Moldova, el ajunge un bun cunoscător al limbii şi realităţilor de aici, lăsând o dare de seamă remarcabilă prin seriozitatea şi moderaţia ei[37]. Dimensiunile convertirii catolicilor la ortodoxie sunt relevate într-o *Scrisoare către vicarul patriarhal al Orientului, Giovani din Frata*, din 24 aprilie 1630, în care Bonnicio începe prin a sublinia că „din lipsă de preoţi şi din cauza marei lor mizerii <catolicii> trăiesc ca animalele"[38]. Datorită acestui fapt, „... în fiecare zi catolicii aceştia ai noştri se fac ortodocşi pentru că nu au preot, îndeosebi în ceasul morţii"[39]. În *Relaţiune asupra Moldovei*, arătând uşurinţa cu care se obţin divorţurile iar cei despărţiţi primesc sacramentul căsătoriei, precum şi felul în care este tolerat concubinajul, Bonnicio introduce o constatare aparent ruptă de context: „iar unul care l-ar pune pe un catolic să se boteze din nou în credinţa schismatică se

[34] *Ibidem*, V, p. 79.
[35] *Ibidem*, p. 1-4.
[36] *Ibidem*, p. 9.
[37] *Ibidem*, p. 11-13.
[38] *Ibidem*, p. 15.
[39] *Ibidem*, p. 16-17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spune că este iertat de toate păcatele"[40]. Reflecţia relevă, în mod subtil, superficialitatea ortodocşilor în a se raporta la păcat. Ea sugerează, însă, şi că atragerea catolicilor la credinţa majoritară, în schimbul unor recompense spirituale, constituia un lucru obişnuit în Moldova secolului al XVII-lea. Mai mult, prozelitismul ortodox implica şi metode brutale. Această constatare este sugerată de o experienţă personală, evocată de Bonnicio: „Arhiepiscopul de Suceava, numit <Clinco>, stăruia ca eu să-i fac închinare, ceea ce eu nu am vrut să fac şi m-a bătut chiar cu cârja sa păstorească şi cu mâinile sale înseşi şi am rămas stâlcit la degetul mare şi la cot ferindu-mi capul, dar nu au trecut patru zile şi a murit pe neaşteptate în faţa domnului Barnovschi..."[41]. Chiar dacă veracitatea întâmplării rămâne greu de probat, conotaţiile sale propagandistice sunt evidente. La nivel practic, confruntarea cu realitatea confesională îl obligă pe călugărul latin să recunoască eşecul Bisericii apostolice în a-i readuce la sânul său pe catolicii atraşi la ortodoxie sau la Reformă. În condiţiile date, nu-i rămâne decât să remarce cu amărăciune că numărul preoţilor scade mereu, iar călugării italieni sunt incapabili să se adapteze la realităţile locale[42].

Din relatările misionarilor transpare ruptura între dorinţa lor de convertire şi posibilităţile reale de acţiune. Proiectele majore se vor estompa treptat, propaganda catolică suferind un recul semnificativ odată cu urcarea pe tron a lui Aron-Vodă, cel care în noiembrie-decembrie 1592 dizolvă misiunea iezuită din Moldova.[43] În pofida revitalizării scaunului episcopal, la sfârşitul secolului al XVI-lea, misionarismul apostolic din primele trei decenii ale veacului următor îşi fixează drept obiectiv minimal să evite alunecarea credincioşilor spre ortodoxie sau Reformă, iar la nivel maximal să recupereze comunităţile recent pierdute. Nici în această perioadă nu lipsesc ideile ambiţioase, precum cele nutrite de iezuitul maghiar Paul Beke, care socotea Moldova doar o etapă în planul său de a-i converti pe tătari până în China. Câştigarea bunăvoinţei Domnului era privită, şi de această dată, drept o componentă vitală a planului de convertire. Proaspăt sosit în Moldova, în iunie 1644, călugărul iezuit se grăbeşte să constate, că „simţământul de care este însufleţit acest Domn faţă de credinţa catolică apare limpede chiar din faptul că numai preoţii catolici sunt scutiţi de dijme şi de cens. Iar preoţii schismatici cu toţii, şi monahii cu toţii, dau cens şi dijme (...) orice subsidii sau imunităţi au cerut până acum catolicii <de la Domn> le-au dobândit cu mare uşurinţă de la el: fie pentru biserică, fie pentru preoţi"[44]. Tonul încrezător al acestui fragment are la bază generoasa iluzie a unui nedisimulat sprijin acordat operei de prozelitism roman de către autoritatea politică, fie şi în detrimentul confesiunii ortodoxe. În fapt, discursul se modifică în funcţie de realităţile cu care se confruntă misionarii.

[40] *Ibidem*, p. 24.
[41] *Ibidem*.
[42] *Ibidem*, p. 27.
[43] Maria Crăciun, *op. cit.*, p. 168.
[44] *Călători străini...*, V, p. 278-280.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Astfel, se trece de la optimismul primelor explorări la o atitudine reținută ca urmare a conștientizării dificultăților întâmpinate în opera de prozelitism. În această schimbare un moment important îl constituie cunoașterea situației comunităților catolice aflate într-o postură defensivă față de progresele tenace ale ortodoxiei și ale Reformei. La eșecul de a disciplina propriul cler se adaugă atitudinea refractară a preoțimii ortodoxe și a comunităților păstorite de aceasta. Confruntat cu o astfel de situație, misionarismul roman își va asuma forme de expresie discursivă ce derivă din dorința de a făuri o realitate conformă cu exigențele acțiunii prozelite. Din relatările de călătorie transpare imaginea unor domni binevoitori, dispuși să adopte catolicismul, dar constant obstrucționați de un cler refractar la modelul roman. În acest context, motivațiile politice ale domniei își pierd din importanță, la fel și situația fiscală a preoților ortodocși, contrapusă sugestiv statutului dobândit de clerul catolic[45].

Dincolo de paradigma construcției propagandistice, memoria joacă un rol decisiv. În ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, discursul este relativ unitar, în spiritul evocării disponibilităților populației ortodoxe față de catolicism. Concomitent, presiunea contingentului asupra memoriei individuale va produce mutații semnificative ce-și găsesc reflectarea la nivelul discursului prin trecerea de la legitimarea demersului la justificarea eșecului.

Dificultățile cu care se confruntau misiunile apostolice impuneau, astfel, o remodelare a retoricii. În această transformare, un rol modelator l-au avut raporturile subtile dintre stabilitatea percepțiilor și presiunea contingentului. Din relatările de călătorie transpar două teme care devin, rând pe rând, reprezentări dominante: disponibilitatea românilor de a recepta religia Romei și situația precară a comunităților catolice. Pe măsura înaintării în timp și a multiplicării surselor transpare tot mai clar decalajului cognitiv care îi separă pe primii misionari entuziaști de cei investiți cu responsabilități precise în spațiul românesc. În cazul acestora din urmă, neputința de a confirma orizontul de așteptare inițial asumat a condus inevitabil la devalorizarea celuilalt, considerat inferior, nu atât din perspectiva unui decalaj istoric între civilizații de sorginte comună cât mai ales ca urmare a unui refuz conștient al credinței romane, datorat în primul rând clerului. De-a lungul contactelor cu realitățile locale schimbarea de optică este accelerată. Ratarea comunicării, proiectată finalmente în perspectiva asimilării „celuilalt", a

[45] În fapt, preoții ortodocși s-au bucurat de scutiri individuale sau colective pe parcursul întregului Ev Mediu, iar marilor mănăstiri le-au fost concedate drepturi domnești pentru satele aflate în stăpânire. Chiar Vasile Lupu reia, la scurt timp după urcarea pe tron, un act de privilegii prin care preoții și diaconii din Iași erau scutiți de toate dările și slujbele către domnie și mitropolit (*Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, acte interne 1408-1660, editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, 1999, nr. 245, p. 324-327) și acordă o serie de alte scutiri individuale. Un exemplu în acest sens îl constituie documentul emis la 14 mai 1634, în cancelaria lui Vasile Lupu, prin care domnul moldovean dăruia bisericii Sf. Nicolae din Iași un obroc în bani, alimente și haine și îi scutea pe preoți de plata unor dări. În același act se spune că se vor lăsa „câte patru oameni <fiecărui preot> pentru muncă și diaconilor câte doi oameni de asemenea" (DRH, vol. XXII, nr. 127, p. 139-140).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

indus inevitabil negarea specificităţii acestuia. Astfel, diferenţele confesionale au fost devalorizate, transformate în piedici insurmontabile în calea oricărei apropieri. Urmând această dialectică, discursul misionarismului apostolic referitor la pietatea ortodoxă şi la activitatea reprezentanţilor Bisericii a generat un stereotip destinat unei fecunde posterităţi. Făcând abstraacţie de caracterul fragmentar al relatărilor, se poate deduce dinamica acestui sistem de imagini depreciative, a cărui înrădăcinare în faptele de viaţă ortodoxă este indubitabilă. În acest sens, emblematică rămâne realitate conform căreia în spaţiul confesional răsăritean nu a existat o acţiune coerentă de regularizare şi sistematizare a credinţei sub forma eliminării elementelor precreştine şi a uniformizării practicii liturgice. Clerul de mir ortodox, de provenienţă covârşitor ţărănească, a fost integrat, social şi mental, orizontului lumii rurale[46], resimţind vag autoritatea instanţelor ecleziastice superioare. Tolerarea particularismelor şi practica delegării competenţelor către structurile bisericeşti locale lăsau preoţilor de ţară o anume libertate, atât sub raportul îndatoririlor canonice cât şi al moralei individuale. În plus, „reforma ortodoxă" din secolul al XVI-lea şi prima jumătate a celui următor implica reformularea modelului monahal de pietate şi nu o reflecţie privind misiunea spirituală a clerului de mir. Această stare de fapt, ireductibilă la modelul confesional occidental, a suscitat, în mediile catolice, o atitudine de respingere a omologiilor confesionale prin promovarea unui discurs axat pe exaltarea diferenţelor de organizare ecleziastică şi de practică liturgică.

Una dintre primele mărturii despre pietatea populară la români provine de la secretarul lui Petru Cercel, genovezul Franco Sivori. În viziunea sa, „muntenii sunt atenţi la lucruri mărunte (*Gente scrupulosa* – aici în sensul de oameni superstiţioşi, atenţi la posturi etc. n.ed.) cred în vise şi prevestiri; nu se îngrijesc prea mult de conştiinţa lor, deoarece trăiesc mai mult după legea firii decât după religie. Şi, ca oameni lipsiţi de ştiinţa de carte şi care n-au cine să-i înveţe cum trebuie să trăiască creştineşte, ei nu socot drept păcat multe lucruri grave, sau se fac şi consideră că nu le ştiu. În schimb, sunt foarte grijulii cu posturile mici şi mari, astfel că s-ar lăsa mai bine să moară decât să calce o zi de post, chiar dacă ar fi siliţi la acest lucru şi de foame, şi de boli necruţătoare"[47]. Imaginea oferită de Sivori datorează mai mult spontaneităţii observaţiei decât tiparelor culturale moştenite de autor. Muntenii constituie o societate tradiţională, ignorantă, datorită unor conjuncturi nefericite, dar care ascunde o disponibilitate pentru schimbare. Preoţii lor sunt „oameni cu puţină carte, care îşi păstrează ritul lor mai mult prin tradiţie decât prin carte"[48]. Prin urmare, ignoranţi, dar nu refractari, păcătuind datorită necunoaşterii şi nu ca

[46] Odată cu progresele tiparului şi pătrunderea limbii române în cultura scrisă, preoţii de mir au jucat tot mai mult un rol de intermediar între palierul savant şi cel popular. Imaginea simplificatoare propagată de mediile iezuite îi fixează însă într-un tradiţional imobilism care îi face refractari la producţia livrescă catolică.

[47] *Călători străini...*, III, p. 18.

[48] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

urmare a unui refuz. În viziunea lui Sivori, lumea românească este un teren virgin, în sensul unei vagi raportări la credință, predispusă la receptarea unui model spiritual superior, cel catolic.

În narațiunile de la sfârșitul veacului al XVI-lea, preoții ortodocși sunt prezentați ca fiind ignoranți, dar mai cu seamă într-o accepțiune culturală degajată de comparația cu modelul catolic de credință și mai puțin în sensul unei totale ignoranțe. De pildă, în *Descrierea anonimă a Moldovei din 1587* se spune că preoții românilor sunt „... foarte puțin luminați, nu sunt în stare să se măsoare cu trainicul și sfântul adevăr al credinței noastre romano-catolice"[49]. În deceniul patru al veacului al XVII-lea, traversând de două ori Moldova, Niccolò Barsi face câteva însemnări despre pietatea românilor. Aceștia „nu obișnuiesc să se spovedească decât în pragul morții și nu mărturisesc la spovedanie decât că au furat sau au ucis; celelalte fapte nu le socotesc ei drept păcate". Barsi mai consemnează consecvența cu care românii țin posturile[50]. Străin de realitățile românești, preluându-și informațiile de la diverși interpuși, călugărul reproduce probabil informațiile furnizate de clericii catolici cu care a luat contact de-a lungul itinerarului său moldav.

Relatările clericilor informați și real interesați de problemele spațiului românesc diferă de mărturiile celor care înregistrează în mod spontan realitățile cu care vin în contact, sau de clișeele care le sunt livrate de către diverși informatori. Un astfel de observator este Petro Deodato Bakšić sau Petru Bogdan Bakšić, arhiepiscop de Sofia din 1641 și vicar apostolic în Țările Române, sarcină pe care o va împărți ulterior cu arhiepiscopul de Marcianopol, Bandini, căruia îi va reveni supravegherea Moldovei. În calitate de vizitator apostolic, acesta se deplasează de opt ori în Țările Române, între 1640 și 1670, devenind un bun cunoscător al realităților locale[51]. Mărturiile sale provin însă din primul deceniu de activitate, când informațiile, insuficient sedimentate, au lăsat loc multor prejudecăți. Astfel, în relatările sale de călătorie, clișeele mentale relative la pietatea românilor și la clerul ortodox se vor grupa într-un discurs profund depreciativ. Primele impresii conțin observațiile călătorului și informațiile culese în cadrul comunităților catolice unde poposea. De la acestea din urmă află probabil, în cursul vizitei apostolice efectuate în Țara Românească în 1640, că „preoții sunt ignoranți. Oficiază în limba slavonă a Sfântului Chiril. Călugării și preoții români citesc și slujesc în limba slavonă, cu slovele Sfântului Chiril și nu înțeleg nimic din ceea ce citesc..."[52]. Extrapolarea acestei imagini sugerează neputința comunicării. Blocajul lingvistic, dublat de incapacitatea de a înțelege mesajul liturgic, condamnă la eșec opera misionară catolică. În plus, numărul preoților este redus, doar în orașe găsindu-se unul în fiecare biserică, pe când călugării sunt mult mai numeroși[53]. Această precizare

[49] *Ibidem*, p. 205.
[50] *Ibidem*, V, p. 78-79.
[51] *Ibidem*, p. 194-198.
[52] *Ibidem*, p. 205.
[53] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sugerează că Bakšić s-a documentat mai cu seamă în mediile urbane. Situaţia reală era cu mult mai complexă, întrucât faptul că preoţii de mir, atât din oraşe cât şi de la ţară, beneficiau de scutiri[54] putând evita, în felul acesta, anumite impuneri, făcea ca numărul lor să se multiplice în anumite perioade, după cum epocile de apăsare fiscală făceau ca numărul lor să scadă[55]. Discursul reducţionist al mediilor catolice implica însă, în prelungirea dezinteresului autorităţii centrale faţă de clerul ortodox, şi disimularea numărului şi importanţei sale în societate.

Un exemplu de îmbinare a observaţiei spontane cu informaţia dobândită din mediile catolice şi vechile prejudecăţi faţă de ortodocşi ne oferă un alt fragment din relatarea sa: „Se văd pe drumuri publice cruci mari de piatră şi de lemn, cioplite frumos şi scrise de sus până jos; şi ei fac aceste cruci cum se fac în Italia pe drumuri capele şi chipuri zugrăvite de sfinţi. Bisericile lor, mai ales cele de la sate (*ville*), sunt foarte puţin cercetate, deoarece enoriaşii se îngrijesc prea puţin de ele, iar preoţii de mir şi mai puţin. Parohii, având soţie şi copii, se gândesc mai mult la cele ce sunt ale soţiilor decât la ale lui Dumnezeu"[56]. Acest pasaj redă, progresiv, dificultăţile misionarismului roman şi felul în care au fost ele percepute. Mai întâi, constatarea călătorului entuziasmat de ceea ce pare a sugera apropierea între cele două confesiuni. Urmează atitudinea critică a misionarului faţă de organizarea vieţii bisericeşti pentru ca remarcile tranşante privitoare la cler să mascheze un eşec niciodată deschis mărturisit. Acesta transpare din neputinţa de a disciplina şi subordona un cler profund ancorat într-un mod de viaţă tradiţional. Relaţia lăsată în urma vizitaţiei apostolice desfăşurate în Moldova în cursul anului 1641 pune în legătură atitudinea preoţilor ortodocşi faţă de catolicism, raportarea formală a ortodocşilor la credinţă şi ignoranţa profundă a clerului: „preoţii lor (sunt) ameţiţi de veninul grecilor împotriva Bisericii romane, sunt cei mai mari duşmani ai Bisericii

[54] În ceea ce priveşte scutirile individuale, oferim aici exemplul preotului Luca din Cetatea Sucevei pe care, la 21 martie 1528, Petru Rareş îl scuteşte pe să nu mai dea „nici o dare, nici mare nici mică şi nici angherie, nici să lucreze la lucrul nostru şi nici piatră de ceară să nu dea" (DIR, veac XIV-XV, vol. I, nr. 224, p. 278). Privilegiile colective au fost acordate în special preoţilor de la bisericile domneşti. Petru Şchiopul acordă, la 13 februarie 1585, o scutire totală de dări şi slujbe pentru preoţii şi diaconii din Iaşi (DIR, veac XIV-XV, vol. III, nr. 327, p. 268-269). Aceasta a fost reluată de Radu Mihnea (DIR, veac. XVII, vol. IV, nr. 131, p. 94-95), Gaşpar Graţiani (*Ibidem*, nr. 429, p. 340-341), Miron Barnovschi (DRH, vol. XIX, nr. 111, p. 131-133), Alexandru Coconul (*Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I, acte interne 1408-1660, editate de Ioan Caproşu şi Petronel Zahariuc, Iaşi, 1999, nr. 202, p. 273-276), Moise Movilă (*Ibidem*, nr. 207, p. 281-283) şi Alexandru Iliaş (DRH, vol. XXI, nr. 35, p. 33-36), adică de şase din cei paisprezece domni moldoveni care s-au aflat în fruntea ţării în prima treime a secolului al XVII-lea. Ultimul act se referă la „... toţi preoţii din ţara noastră, Moldova, (care sunt scutiţi) de toate dările câte au fost asupra lor până acum" (*Ibidem*).

[55] Tot în hrisovul emis de Alexandru Iliaş la 8 iulie 1632 este descrisă situaţia preoţimii la urcarea domnului pe tron: „nu de multă vreme, (preoţii) sunt supuşi la toate dările grele şi de ocară... din pricina vieţii lor nevoiaşe şi sărace, unii îşi leapădă preoţia lor şi fug în ţări străine ca făcătorii de rele şi sfintele biserici rămân fără preoţi şi oamenii mor fără împărtăşanie şi fără spovedanie" (*Ibidem*). Alternanţa unor perioade de apăsare fiscală cu altele de relaxare a făcut, probabil, ca numărul preoţilor de mir să varieze în timp.

[56] *Călători străini...*, V, p. 206.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

romane şi ai primatului papei. Aproape toată ţara posteşte lunea, miercurea şi vinerea; <oamenii> o fac pentru că sunt siliţi, însă se sinchisesc prea puţin de legea lui Dumnezeu; ţin posturile şi trăiesc ca animalele neştiind ce înseamnă Dumnezeu şi legea lui. Episcopii şi preoţii lor sunt atât de ignoranţi, încât puţini dintre ei – dacă nu nici unul – pot să înţeleagă ceea ce citesc, deoarece citesc în limba sârbească (slavonă) pe care nu o cunosc şi astfel nu înţeleg nimic nici ei, nici aceea care şi aud în Biserică"[57]. Doar „în preajma domnului se mai găsesc şi unii care ştiu câte ceva, fiind greci; dar cât priveşte pe cei din ţară, aceştia sunt... foarte îndărătnici şi stăruitori în schismă"[58]. Şi de această dată este evocată, în sens justificativ, ignoranţa preoţilor care îl face refractari la modelul roman.

În relatarea episcopului de Marcianopol, Marco Bandini, vicar apostolic în Moldova, se regăseşte aceeaşi judecată conform căreia ignoranţa poporului în ale credinţei se datorează precarităţii spirituale a clerului ortodox: „Este atât de mare orbirea acestui popor, neştiinţa şi nebunia lui, încât el nu ştie mai nimic despre Dumnezeu şi despre fericirea cerului. În toată Moldova abia dacă vreunul ştie Tatăl Nostru; toată evlavia lor constă în a-şi face cruce care la ei se numeşte mătanie. Nu se ţine nici o predică în biserică şi nu se predă în şcolile lor doctrina creştină, întrucât înşişi dascălii şi popii nu au învăţat aproape nimic despre cele ale spiritului. Ei impun drept adevăr divin nişte basme băbeşti"[59].

Alături de aceste relatări depreciative privitoare la pietatea populară şi la clerul ortodox îşi fac loc şi reprezentări mai nuanţate. O astfel de relaţie aparţine lui Iacob Hiltebrandt, pastor care însoţeşte diverse solii, printre care şi pe cea condusă de ambasadorul suedez Gotthard Welling spre Ucraina şi Constantinopol, între 1656 şi 1658. Cu acest prilej, el străbate Moldova, Ţara Românească şi Dobrogea. Valoarea jurnalului său rezidă în faptul că este întemeiat exclusiv pe observaţiile directe făcute în timpul călătoriilor[60]. În casa gazdei sale moldovene el asistă la slujba oficiată de un preot ortodox, în ajunul Crăciunului. Sincer interesat de riturile ortodoxe, Hiltebrandt încearcă să comunice cu acesta dar constată că nu ştia latineşte, întrucât „aceştia nu studiază nimic afară de limba lor maternă, în care învaţă să citească şi să scrie"[61]. Trecând din registrul observaţiilor directe în cel al informaţiilor primite, pastorul afirmă că în Transilvania se povestea că principele Gheorghe al II-lea Rákóczi, înlocuindu-l în domnia Moldovei pe Vasile Lupu cu Gheorghe Ştefan, în 1653, „a ucis cu sabia sa pe mulţi din aceştia <din preoţi> şi din cauza neştiinţei lor, deoarece nu puteau rosti cum trebuie rugăciunea Tatăl Nostru"[62]. Revenind la informaţiile pe care le culege pe cale directă, Hiltebrandt are prilejul să constate că „popii aceştia citesc tot felul de cărţi

[57] *Ibidem*, p. 225.
[58] *Ibidem*.
[59] *Ibidem*, p. 343.
[60] *Ibidem*, p. 540-542.
[61] *Ibidem*, p. 593.
[62] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tipărite..."[63], fapt ce sugerează că, sub impactul tiparului, unii oameni ai bisericii se acomodează cu producţia livrescă. Mărturia lui Iacob Hiltebrandt este remarcabilă prin prospeţimea şi ineditul ei, fiind străină de motivaţiile prozelitismului roman în descompunere, care îşi găsesc expresia în relatările de călătorie mai sus menţionate. Cu toate acestea, augmentarea unor trăsături pozitive reprezenta reacţia la discursul misionarilor latini îndreptat împotriva Reformei şi a ortodoxiei. Pastorul protestant îi priveşte cu simpatie pe preoţii ortodocşi, admirând simplitatea cultului, în care gesturile şi oralitatea deţin un loc important: „Popii poartă barbă lungă şi lată, au o înfăţişare gravă şi evlavioasă, îşi fac slujba religioasă dis de dimineaţă şi seara târziu, cu mult mai multă evlavie decât catolicii"[64].

În cu totul alt registru se înscriu relatările provenind din lumea ortodoxă. Tonul aspru referitor la pietatea populară şi la preoţii de mir pare a sugera o filiaţie comună cu modelul impus de mediile misionare latine. Un prim exemplu priveşte notele ample lăsate de arhidiaconul şi secretarul patriarhal Paul de Alep. Originar dintr-o veche familie de clerici sirieni, el ajunge în Ţara Românească şi Moldova la jumătatea secolului al XVII-lea, cu prilejul călătoriei prin spaţiul ortodox făcută de patriarhul Antonie în căutare de ajutoare băneşti. Vorbind despre respectarea posturilor, el afirmă că „<moldovenii> nici nu postesc, nici nu se roagă, nu au nici <un fel de> religie; sunt creştini doar cu numele"[65]. Cât despre preoţii lor, aceştia „sunt cei dintâi care îşi încep ziua la crâşmă"[66].

O altă ilustrare a acestei perspective transpare din mărturia mitropolitului Matei al Mirelor. Referindu-se la starea clerului de mir din Ţara Românească, el afirmă că „«preoţii» nu ştiu să boteze, nu ştiu să facă liturghie; iar când le vorbeşti despre misterele credinţei, stau şi se miră ca şi cum ai vorbi de lucruri de pe altă lume; barbaria lor e completă, neştiind decât să mănânce colive şi colaci"[67].

Caracterul mărturiilor citate depinde, în primul rând, de motivaţiile personale ale autorilor. Aceştia sunt reprezentanţi ai înaltului cler ortodox, primul fiind tributar ascendenţei sale clericale, iar al doilea, rigorii mediului athonit în care s-a format. Din relatările lor transpare o preocupare certă pentru viaţa liturgică, numai că aceasta este circumscrisă cadrului monastic şi ceremonialului de curte. Prin urmare, călătorii respectivi nu au avut un contact direct cu lumea preoţilor de mir din satele româneşti, ci şi-au preluat informaţiile prin intermediul elitelor clericale, aşa cum se poate deduce din itinerarul lor românesc. De asemenea, este puţin probabil ca autorii acestor relatări să fi cunoscut memorialistica misionarilor catolici. Chiar dacă ar fi avut acces la astfel de scrieri, necunoaşterea limbii în care erau redactate i-ar fi împiedicat să le folosească. Explicaţia pentru critica acidă la adresa

[63] *Ibidem.*

[64] *Ibidem*, p. 594.

[65] *Ibidem*, VI, p. 58.

[66] *Ibidem.*

[67] *Istoria Tierei-Românesci de Mitropolitul Mateiu*, în A. Papiu Ilarianu, *Tesauru de Monumente Istorice pentru România*, tom I, Bucureşti, 1862, p. 370.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

slujitorilor altarului este sugerată de factori care ţin de experienţa personală, la care se adaugă sfera de interes şi posibilităţile de informare. Între constatările ierarhilor ortodocşi şi stereotipurile occidentale nu există deci vreo contaminare. Perpetuarea imaginii depreciative relative la pietatea ortodoxă şi la preoţii de mir din spaţiul românesc se datorează unor clişee care îşi au originea în mediile misionare catolice. Relatările clericilor ortodocşi au fost puţin cunoscute, atât din cauza limbii în care erau redactate (dialectul arabo-sirian vorbit la Alep în cazul ierarhului oriental), cât şi a lipsei unei audienţe majore pentru astfel de naraţiuni în lumea ortodoxă.

Scrierile clericilor catolici din primele decenii ale secolului al XVII-lea referitoare la pietatea ortodoxă sunt dominate de o serie de motive precum: practicile păgâne şi superstiţiile populare, atitudinea superficială faţă de păcat, neînţelegerea sensului şi a funcţiunilor cultului etc. Precaritatea confesională, văzută iniţial ca provenind din specificul evoluţiei religioase, este apreciată tot mai des ca una structurală. Această mutaţie decisivă de accent, menită a justifica eşecul acţiunii de convertire, se produce prin deprecierea clerului ortodox. Insuficienţa sa morală, refuzul oricărei perfecţionări spirituale şi culturale adâncesc ignoranţa poporului. Neacceptarea religiei romane şi implicit disciplinarea şi încadrarea într-o structură unică de putere, făceau imposibilă orice operă de convertire. Pentru Biserica romană ortodocşii devin aproape irecuperabili. Pietatea lor este asimilată condiţiei animalice[68] iar persistenţa în vechea credinţă şi refuzul catolicismului sunt considerate adevărate nebunii[69].

În cadrul imaginii relative la ortodoxie şi la slujitorii altarului se suprapun vechi stereotipuri care aparţin atitudinii tradiţionale a Bisericii catolice[70] la care se adaugă diferenţele confesionale, de statut socio-cultural ca şi precaritatea sau caracterul superficial al informaţiei[71]. Viziunea generală, centrată pe dimensiunea negativă a spiritualităţii ortodoxe, comportă determinări structurale, legate de dialectica raporturilor dintre cele două arii de civilizaţie, dar este articulată pe conjunctura confesională occidentală şi românească.

Afirmarea autorităţii romane a constituit miza esenţială a misionarismului apostolic, căreia i-au fost inevitabil asociate demersurile privind disciplinarea clerului şi uniformizarea vieţii liturgice. Impunerea acestor exigenţe în spaţiul ortodox s-a dovedit, însă, dificilă. Principalul obstacol l-a constituit modelul de pietate şi de

[68] *Călători străini...*, V, p. 225.

[69] *Ibidem*, p. 343.

[70] „Teza cea mai puternic stereotipizată şi care, firește, iese din circulaţie la sfârşitul secolului XIX, susţine că partea de elemente superstiţioase sau păgâne din religia naţională ar fi condiţionată în permanenţa ei de o insuficientă educaţie teologică sau de alt fel a clerului ortodox simplu şi că, pe de altă parte, puternica autoritate a acestuia în popor sta în calea unei desăvârşiri şi adânciri interioare a credinţei religioase" (Klaus Heitmann, *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*, Bucureşti, 1996, p. 26-27).

[71] Mihaela Grancea, *Călători occidentali despre atitudinile româneşti în faţa morţii (1683-1789)*, în *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, Vol. II, Cluj-Napoca, 1999, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

organizare ecleziastică ireductibil la paradigma confesională română. Incompatibilitatea decurgea atât din persistenţa practicilor datând dintr-o perioadă pre sau proto creştină, cât şi din *poliarhia ierarhică*[72] specifică spaţiului politic şi confesional răsăritean. În plus, emergenţa modelului roman de pietate şi, implicit, impunerea autorităţii pontificale contraveneau dialecticii tradiţionale a raporturilor dintre temporal şi spiritual, a cărei înrădăcinare se găsea în paradigma eusebiană omologată de experienţa bizantină. Acceptarea catolicismului presupunea, deci, instituirea unui control asupra societăţii şi revizuirea raporturilor consacrate dintre spiritual şi temporal.

Din perspectiva aspiraţiilor pontificale posttridentine, Ţările Române reprezentau o compensaţie pentru pierderile din Occident în favoarea Reformei. Orizontul de aşteptare care transpare din primele mărturii despre spaţiul extracarpatic disimulează însă situaţia reală a catolicismului. Acţiunea misionară a Bisericii catolice a cunoscut un prim şi semnificativ eşec în acţiunea vizând disciplinarea propriului cler. Aceasta se explică, în parte, prin vacanţa prelungită a scaunului episcopal şi diminuarea personalului ecleziastic, prilej cu care ortodoxia şi Reforma au câştigat teren în rândul adepţilor confesiunii romane. Activat la sfârşitul secolului al XV-lea, misionarismul iezuit a suferit ajustări succesive, atât sub impactul realităţilor româneşti refractare la tentativele de catolicizare, cât şi în urma modificării atitudinii Domniei, în sensul abandonării unei toleranţe mai mult sau mai puţin asumate în trecut. Această atitudine politică ce urmărea să realizeze o contrapondere la influenţa otomană în creştere limita, de fapt, acţiunea iezuită la mediile catolice. Dorind să fructifice un orizont de aşteptare aparent promiţător,

[72] Formularea ne aparţine, ea îmbină conceptul de poliarhie şi cel de ierarhie. Noţiunea de poliarhie a făcut o lungă carieră. Eusebiu din Caesarea o invoca în legătură cu opera politică a lui Octavian Augustus, cel care a înlocuit pluralitatea puterii cu unitatea imperială. După 1204, Nicetas Choniates deplângea transformarea monarhiei în poliarhie. În epoca modernă, Hegel folosea aceeaşi sintagmă pentru a desemna partajarea puterii între seniori în cadrul sistemului feudal, pentru ca în anii din urmă să devină piesa centrală a teoriei democratice a lui Robert A. Dahl. Lumea bizantină i-a asociat acestui concept o perspectivă plurală asupra puterii, similară anarhiei (Tudor Teoteoi, *L'opposition entre les notions de «monarchie» et «polyarchie» a Byzance (IX-XIII siècles)*, în „Etudes Byzantines et Post-byzantines", II, Bucureşti, 1991, p. 91-105). În ultimele secole de existenţă, Imperiul de pe Bosfor a disimulat multiplicitatea politică a lumii ortodoxe printr-o construcţie ierarhică, reflectată în practica acordării titlurilor aulice. După prăbuşirea statului bizantin, universalismul imperial s-a estompat în lipsa unei instanţe îndreptăţită, prin tradiţie, să preia integral moştenirea simbolică romană. Unitatea puterii, formal recunoscută în trecut, a fost înlocuită cu diversitatea expresiilor politice care aspirau la succesiunea basileilor. În plan ecleziastic, Biserica ortodoxă s-a pliat pe această realitate şi, fără să abandoneze ecumenismul, a acceptat concedarea unor drepturi către instanţele locale, unele dintre ele suprapunând realităţile politice. Aidoma acestora, structurile bisericeşti reproduceau „în mic" moştenirea bizantină fiind, totodată, parte a unei civilizaţii unice. Cu toate acestea, distribuirea unor prerogative de autoritate ecumenică prin intermediul stavropighiilor, de exemplu, nu era însoţită de o legitimare simbolică a puterii care, în plus, era limitată şi de reglementările canonice. Acest sens de pluralitate administrativă a puterii este asociat, aici, noţiunii de poliarhie. În acelaşi timp, organizarea ecleziastică a lumii post-bizantine este una ierarhică, patriarhia de la Constantinopol conservând, ca instanţă legitimantă, atribuţiile deplinei autorităţi. Unitatea Bisericii rămânea astfel intactă în ciuda partajării administrative a puterii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

misionarismul iezuit a sfârşit prin a-şi redimensiona obiectivele în raport de realităţile locale. În aceste condiţii, discursul propagandistic va deveni pregnant justificativ, căpătând accente tot mai depreciative la adresa ortodoxiei.

Reprezentările pietăţii populare şi ale clerului din spaţiul românesc în mediile catolice îşi au originea în acest context. Dincolo de clişeele moştenite şi de posibilităţile de informare ale fiecărui misionar (sursele provin, în majoritatea lor, din mediile catolice), modalităţile în care s-au structurat stereotipurile de imagine au depins de reacţia populaţiei autohtone faţă de propaganda catolică. Respingerea acesteia a dus la deprecierea specificităţii „celuilalt" prin trecerea de la exaltarea premiselor apropierii la transformarea diferenţelor în motive ale plasării alterităţii într-un plan de inferioritate.

LES ORTHODOXES ROUMAINS FACE AU „CLERICUS VIATOR" (FIN DU XVIe SIÈCLE – PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIe SIÈCLE)

(Résumé)

Nôtre démarche s'inscrit dans un domaine épistémiologique très actuel dans l'historiographie occidentale dont la recherche historique roumaine en est au debut: l'imagologie. Le travail présent se propose d'exposer la genèse d'une image fortement dépréciative concernant la piété orthodoxe et les prêtres de la région extracarpatique. Cette image s'est profondement enracinée dans la mentalité collective, en persistant jusqu'au debut de notre siècle.

Les sources qu'on a eu sous la main font partie de la catégorie générique des notes de voyage et appartiennent au clergé catholique, protestant et orthodoxe qui ont traversé la Valachie et la Moldavie à la fin du XVI-ème siècle et dans la première moitié du XVI-ème siècle. Le contexte dont ces ouvrages ont parus est complexe. Du point de vue politique, la pèriode qu'on envisage indique l'apogée du pouvoir ottoman en Europe; du point de vue cofessionel, on enregistre la riposte du chatolicisme contre la Reforme, aussi que les tendances de récuperer le monde orthodoxe par le revirement de l'esprit de Florence. Dans cettes conditions, les premiers témoniages, appartenant aux missionaires catholiques, se revèlent très optimistes quant à la volonté d'imposer la confession romane dans l'espace roumain extra-carptique. Mais au fur et à mesure qu'elles conaissent les rèalités de l'espace autochtone, les missions jésuites témperent considérablement leurs aspirations. Cela doitê lié à l'ouest des Carpathes qui indique, plutôt, une assimilation des catholique par les orthodoxes. Suivant la même logique, l'appui offert par les authorités politiques locales au prosélytisme roman s'avère dépourvu de la consistence qu'on avait attendue. Ainsi que le discours propagandiste des milieux missionnaires catholiques passe de la légitimation du démarche à la justification de l'échec. Les coupables en sont consideré les prêtres orthodoxes, ceux qui tiennent le peuple dans l'ignorance. En même temps, on identifie les thèmes principaux qui composent l'image dépréciative à propos de la piété populaire et du clergé orthodoxe: les pratiques païennes et les superstitions populaires, l'attitude superficielle à l'ègard du péché, la mésentente du sens et des fonctions du culte etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N.A. URSU

MANIFESTUL REVOLUȚIONAR *TRÂMBIȚĂ ROMÂNEASCĂ* (1821), OPERA POETULUI OLTEAN GHEORGHE PEȘACOV

1. Acest manifest în versuri a fost publicat într-o foaie volantă anonimă, fără mențiunea locului și a anului de apariție. Conține 414 versuri, tipărite pe câte două coloane, în cinci pagini format in-folio. La început are imprimată o cruce mare. Singurul exemplar cunoscut din foaia volantă respectivă s-a păstrat, alături de alte foi volante tipărite și manuscrise, în fostul ms. coligat *4075* de la Biblioteca Academiei Române (BAR), intitulat *Condică de lucrări antice, de la prințul Tudor Vladdimirescu încoace*. În prezent se află în colecția de foi volante a BAR. Manifestul s-a păstrat și într-o copie manuscrisă, împreună cu alte versuri românești cu caracter revoluționar inspirate de evenimentele anului 1821 din Țara Românească, în ms. gr. miscelaneu *720* de la BAR. Într-o expunere prolixă și de un nivel artistic scăzut, autorul deplânge decăderea economică și morală de atunci a locuitorilor Țării Românești, datorată exploatării nemiloase a imperiului otoman, și îndeamnă la luptă armată pentru dezrobirea țării, invocând drept pildă victoriile repurtate împotriva turcilor de către domnitorii Mircea cel Bătrân și Vlad Țepeș (numit în text Laiót vodă). Cu privire la data elaborării și la paternitatea manifestului s-au emis, încă din secolul trecut, diferite păreri, dar primul pas important spre soluționarea acestor probleme a fost făcut, după cum vom vedea, abia în anul 1957.

2. Fără să fi cunoscut textul tipărit al manifestului, Constantin Erbiceanu l-a editat, împreună cu întregul grupaj de versuri românești din actualul ms. gr. *720* de la BAR, în volumul *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. LXIII-LXV, și în broșura *Poeziile protosinghelului Naum Râmniceanu asupra Zaverei, scrise în 1821*, București, 1890, p. 10-15. Faptul că bogata colecție de texte cu conținut politic, în proză sau în versuri, atât grecești cât și românești, referitoare la evenimentele anului 1821 din Țara Românească, aflată în ms. gr. *720*, a fost întocmită și scrisă de Naum Râmniceanu l-a determinat pe C. Erbiceanu să atribuie acestuia paternitatea versurilor românești cu caracter revoluționar descoperite în ea. Cercetări istorico-literare de mai târziu

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 67–75
https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

au dovedit însă că versurile respective aparţin unor poeţi cunoscuţi ai vremii, iar Naum Râmniceanu doar le-a copiat în miscelaneul întocmit de el[1].

Prin anii 1911-1912 se descopere textul tipărit al manifestului *Trâmbiţă românească*, aflat în fostul ms. coligat *4095* de la BAR, despre care Ioan Bianu crede că a fost tipărit la Râmnic, în anii 1767-1768, fără să argumenteze în vreun fel această presupunere. Îndemnat de I. Bianu, bibliograful Al. T. Dumitrescu întreprinde o cercetare amănunţită a manifestului, pe care-l şi publică, însoţit de studiul intitulat *„Trâmbiţă românească", manifestat politic, patriotic şi revoluţionar de Ienăchiţă Văcărescu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria II, tom. XXXVII (1914-1915), p. 21-46. Atribuirea acestui manifest în versuri poetului Ienăchiţă Văcărescu a fost privită de mulţi cercetători cu îndreptăţită rezervă. Unii însă au acceptat-o. Nu mai rezumăm aici argumentarea lui Al. T. Dumitrescu, pentru că ea s-a dovedit între timp total neîntemeiată.

În articolul *Despre poema patriotică antiotomană „Trâmbiţa românească"*, apărut în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 457-462, Ariadna Cioran-Camariano a demonstrat, cu probe textologice indiscutabile, că acest manifest este „o adaptare la cauza românească a unui marş grecesc publicat întâi la 1800 şi republicat la 1821", anume: „vestitul marş al lui Adamantie Coray, repetat din gură în gură cu mult entuziasm de revoluţionarii greci, care la 1821 au ridicat steagul independenţei şi al luptei pentru dezrobirea lor" (p. 461). Coray a reeditat marşul, la 1821, într-o broşură, modificându-i nu numai titlul, ci în parte şi conţinutul. *„Trâmbiţa românească* – arată autoarea – este adaptarea titlului grecesc din a doua ediţie: Σάλπισμα 'Ελληνοσωτήριον (*Trâmbiţare salvatoare a grecilor)*" (p. 462). Ariadna Cioran-Camariano constată apoi că „nu numai fondul, dar şi forma este aceeaşi la ambele poeme. Acelaşi număr de silabe, opt silabe, şi acelaşi ritm, ritmul trohaic" (*ibid*).

3. A rămas nesoluţionată problema paternităţii acestui manifest. A. Cioran - Camariano consideră, pe drept cuvânt, că el nu poate fi opera lui Naum Râmniceanu, cum a crezut C. Erbiceanu: „Învăţatul călugăr nutrea cunoscute sentimente antigreceşti. Dar în cele 414 versuri ale *Trâmbiţei româneşti* nu se arată nici o duşmănie împotriva domnilor şi a boierilor greci; toată ura autorului se îndreaptă împotriva turcilor, singurii vinovaţi pentru nenorocirile românilor. Domnii greci se supun de nevoie turcilor" (p. 459). Comparaţia acestor versuri cu cele ale poeţilor munteni contemporani Iancu Văcărescu, Nicolae Văcărescu şi Barbu Paris Mumuleanu, care au împărtăşit idealurile revoluţiei româneşti de la 1821, arată de asemenea că nici unul dintre ei nu poate fi autorul lor.

[1] Vezi Barbu Paris Mumuleanu, *Scrieri*, ediţie îngrijită de Rodica Rotaru, Bucureşti, 1972, p. 161-174, 275-290, 293-303, şi N.A. Ursu, *Contribuţii la istoria literaturii române. Studii şi note filologice*, Iaşi, 1997, studiile *Paternitatea unor cronici şi povestiri istorice în versuri*, p. 356-358, şi *O poezie necunoscută a lui Iancu Văcărescu*, p. 189-394.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lucrând în ultimii ani la un studiu prin care am atribuit poetului oltean Gheorghe Peşacov (1785-1854) paternitatea traducerii romanului popular *Filerot şi Antusa*[2] şi familiarizându-ne astfel cu limba şi stilul versurilor cunoscute ale acestui poet, am constatat că manifestul anonim *Trâmbița românească* are aceleaşi particularităţi lingvistice şi stilistice. De asemenea, atitudinea antiotomană, nu şi antigreacească, din manifest este comună şi poemului *Teodor Vlădimirescul* al lui Gh. Peşacov, în care autorul îşi însuşeşte cauza revoluţiei româneşti de la 1821, o motivează social şi politic, înfierând pe adversarii ei, iar în final deplânge uciderea mişelească a lui Tudor, „heroul românimei".

Viaţa şi activitatea lui Gh. Peşacov sunt relativ bine cunoscute, în lumina datelor oferite de el însuşi în manuscrisele *1276, 1277, 1278* şi *1279* de la BAR, *autografele* sale, precum şi în numeroase documente de la Arhivele Statului din Bucureşti, pe care le-au cercetat îndeosebi Mihail M. Fănescu[3] şi Constantin N. Velichi[4]. O succintă biografie a lui şi prezentarea critică a operei sale literare conţine articolul *Peşacov, Gheorghe (Gheorghian)*, semnat de Stănuţa Creţu, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 672-673.

4. Pentru a demonstra faptul că poetul Gh. Peşacov este autorul manifestului *Trâmbiţă românească*, citâm în continuare o serie de particularităţi stilistice şi lingvistice comune acestui text anonim şi scrierilor sale cunoscute. Folosim în comparaţie textul tipărit al manifestului şi textele autografe ale scrierilor lui Peşacov, din manuscrisele menţionate.

4.1. Deşi nu este evidenţiată ca atare, prin obişnuitul spaţiu între strofe sau prin alt semn, versurile *Trâmbiţei româneşti* au structură strofică şi silabică identică cu cea a poemului *Teodor Vlădimirescul*, adică strofe de 6 versuri, rimate astfel: 1-2, 4-5, 3-6, versurile 1-2, 4-5 având câte opt silabe, iar versurile 3-6 câte şapte silabe. De exemplu:

Trâmbiţă românească	*Teodor Vlădimirescul*
Rumâni ticăloşi şi vrednici,	Bravo, Tudore viteze,
Până când aşa nemernici	Dumnezeu să te-nzilezc,
Să trăiţi şi chinuiţi?	Carele te-a însuflat
Nu vă deşteptaţi odată,	A te arăta în faptă
Să cunoaşteţi că în faptă,	Cu ajutorinţă dreaptă,
Vai de voi, o să periţi?	Patriot adevărat!
(p. 1, col. 1)	(ms. *1276*, f. 4[r])

4.2. În versurile *Trâmbiţei româneşti* apar câteva dislocări: „Creştinească *având* domnie" (p. 2, col. 2), „Şi ne face *vrând* ocară" (p. 3, col. 2), „Să-ş răverse

[2] Vezi *Poetul Gheorghe Peşacov, traducător al romanului popular* ***Filerot şi Antusa***, în „Cronica", XXVIII, 1993, nr. 19, p. 7.

[3] Vezi studiul *Gheorghian Peşacov. Contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii sale*, în volumul *Arhivele Statului. 125 ani de activitate, 1831-1956*, Bucureşti, 1957, p. 287-301.

[4] Vezi *Un poète „slavo-roumain": Georges Pešacov*, în „Romanoslavica", XVI, 1968, p. 353-394.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vrând necazul" (p. 3, col. 2), „Din această amărăciune/ Să ne scape *şi nevoi*" (p. 4, col. 2). Dislocări similare se întâlnesc, de exemplu, în poemul *Dezmierdare poeticească* al lui Peşacov: „Şi arsura totdeaună/ Micşorează *cea de zi*" (ms. *1279*, f. 102^{v}), „L-altă parte locuri goale/ De ruşetic *vezi* pământ" (f. 105^{v}), „Ci de loc priveală *altă*,/ Alt petrec veselitor" (f. 110^{r}), „Ca să ia cu bucurie/ De frumoase *chită* flori" (f. 113^{r}), „Până când lumină *altă*/ De zi va agonisi" (f. 113^{v}), „Secera pe toţi *a morţii*/ În ţărână i-au făcut" (f. 117^{v}).

4.3. Omisiunii, din necesităţi metrice, a prepoziţiei *a* (semn al infitinivului), în versul: „Şi *ne face* vrând ocară" din *Trâmbiţă* (p. 3, col. 2), îi corespund, în poemul *Dezmierdare poeticească*, omisiunea similară a prepoziţiei *de*, în versul: „*De cârd vaci* înconjuraţi" (ms. *1279*, f. 104^{v}), şi folosirea formei nearticulate, în locul celei articulate, a cuvântului *ticălos*, în versul: „Dar tu, *ticălos* meu suflet" (f. 101^{r}).

4.4. Calificativul injurios *hoţ*, care apare de trei ori în *Trâmbiţă românească*: „Dar urmează de nevoie/ Poruncile de la *hoţi*" (p. 2, col. 2), „... să ne despoaie,/ Ca nişte vicleni şi *hoţi*" (p. 2, col. 1), „Jafuri face şi peire,/ Ca nişte vrăjmaşi şi *hoţi*" (p. 3, col. 2), apare şi în poemul *Teodor Vlădimirescul*: „Strigând, făcând arătare/ Cum că e tâlhar şi *hoţ*" (ms. *1276*, f. 3^{r}), „Sar toţi ca să-l izgonească,/ Ca pă *hoţii* şi tâlhari" (f. 3^{v}), „Înşişi *hoţi* fiind în faptă,/ *Hoţi* pă cei drepţi îi arată" (f. 4^{r}).

4.5. În *Trâmbiţă* apar de câteva ori adjectivele şi adverbele *amar* şi *amărât*, iar o dată şi s.f. *amărăciune*, în versurile: „Şi *amar* ne pedepsesc" (p. 1, col. 1), „Şi de ce în această ţară/ Toată starea este *amară*" (p. 1, col. 2), „Stăpânirea cea *amară*" (p. 4, col. 2), „Iar sântem toţi *amărâţi*" (p. 1, col. 2), „Nepetrecând *amărâţi*" (p. 5, col. 2), „Din această *amărăciune*/ Să ne scape..." (p. 4, col. 2). Aceşti termeni sunt des folosiţi şi în scrierile cunoscute ale lui Peşacov. De exemplu, în *Dezmierdare poeticească*: „viaţă neodihnită, întristată, *amărâtă* şi foarte jalnică" (ms. *1279*, f. 99^{r}), „Dar tu, inimă-mi *amară*,/ Cum de nu te veseleşti?" (f. 111^{v}), „Ci, o, inim-*amărâtă*,/ Cum de nu te-ndestulezi?" (f. 116^{r}), „Să-ndulceasc-*amărăciunea*/ Sufletului meu de loc" (f. 119^{v}).

4.6. Substantivele *dor* şi *dorire*, din următoarele versuri ale *Trâmbiţei*: „Cu mult *dor* la noi se uită" (p. 2, col. 2), „Ca un părinte cu *dor*,/ Craiul, alergând înainte..." (p. 3, col. 1), „Ce oblăduia ca tată,/ Cu *dorire* arătată" (*ibid.*), apar des, în contexte similare, şi în poemul *Dezmierdare poeticească*: „Şi cum suferi de te roade/ Prin *dor* neîncontenit" (ms. *1279*, f. 100^{v}), „Flori frumos mirositoare/ Caută cu mare *dor*" (f. 104^{r}), „Ce-l pohtesc cu mare *dor*" (f. 110^{r}), „Alergând cu mare *dor*/ De la viţă pân' la viţă" (f. 114^{v}), „Spr-a omului hrană dulce/ Şi a lui *dorit* ogod" (f. 108^{r}), „*Doriţilor* miei amici" (f. 118^{v}), sau în scrisoarea sa către Zaharia Carcalechi, din anul 1829: „*dorite* amice" (ms. *1277*, f. 117^{r}, 118^{v}, 121^{r}), „până a ieşi în *dorita* ţară română" (f. 117^{r}), „la *doritul* scop al mieu", „au primiit slujbă politicească în *dorita* patrie", „ajungând la *dorita* căsătorie" (f. 118^{v}), „*dorite* frate şi amice" (f. 119^{v}), „[soarele] Cum soseşte cu mărire/ La *doritul* său apus" (f. 120^{v}), „îmi voi afla mântuirea cea *dorită*" (f. 121^{r}). După cum vedem, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scrierile lui Peşacov este folosit frecvent şi adjectivul *dorit*, fapt care arată că termenii menționați erau dominanți în stilul său.

4.7. Locuțiunea adverbială *în faptă*, din următoarele versuri ale *Trâmbiței*: „Să cunoaşteți că *în faptă*,/ Vai de voi, o să periți" (p. 1, col. 1), apare şi în poemul *Teodor Vlădimirescul*: „Înşişi hoți fiind *în faptă* [...], A te arăta *în faptă* [...]/ Patriot adevărat" (ms. *1276*, f. 4[r]).

4.8. Locuțiunea adverbială *de loc* „îndată", din următorul vers al *Trâmbiței*: „Şi *de loc* să îngrozeşte" (p. 4, col. 1), apare des în poemul *Dezmierdare poeticească*: „Ci *de loc* priveală altă,/ Alt petrec veselitor" (ms. *1279*, f. 110[r]), „Grâul, orzul treierând,/ Iară alții, isprăvindu-l,/ *De loc* îi vezi vânturând" (f. 113[r]), „Şi *de loc* tămăduieşte/ Ostenelile trupeşti" (f. 116[r]), „Să-ndulceasc-amărăciunea/ Sufletului meu *de loc*" (f. 119[v]), şi în scrisoarea către Carcalechi: „când am auzit [...], *de loc* am cunoscut semn de..." (ms. *1277*, f. 118[v]), „trebuia să pretocească vinul *de loc* în altă bute" (f. 119[r]).

4.9. În *Trâmbiță românească* sunt des folosite adjectivele demonstrative *ăst, ăstă*: „*aste* biruri" (p. 2, col. 1), „*ăstă* țară" (p. 2, col. 2), „*ăstă* dată" (p. 4, col. 1), „*ăstă* izbândă" (p. 4, col. 1), „*ăstă* hotărâre" (p. 5, col. 2). Aceste adjective demonstrative se întâlnesc şi în scrierile lui Peşacov. De exemplu, în *Teodor Vlădimirescul*: „*Ast* pahar, vai, el să-l soarbă" (ms. *1276*, f. 5[r]), în *Dezmierdare poeticească*: „*Ast*-a lumii starea rea" (ms. *1279*, f. 119[v]), în traducerea comediei *Muierea rea:* „în *ăstă* casă" (ms. *1278*, f. 11[v]), „de mi-o trece *ast* necaz" (f. 17[r]).

4.10. Sintagma *de la mic până la mare*, care constituie un vers în *Trâmbiță românească*: „Nimenea folos nu are,/ *De la mic până la mare*" (p. 2, col. 1), apare şi în poemul *Teodor Vlădimirescul*: „Îns-în loc de mulțumire,/ Întâmpinămprotivire/ *De la mici până la mari*" (ms. *1276*, f. 3[v]); cf. şi poemul *Dezmierdare poeticească*: „Să preface în nimic/ Orice pre pământ se naşte,/ *De la mare pân' la mic*" (ms. *1279*, f. 118[r]).

4.11. La cele de mai sus se adaogă prolixitatea stilului *Trâmbiței românești*, care este caracteristică stilului lui Gh. Peşacov, ilustrată cu prisosință de poemele *Teodor Vlădimirescul* şi *Dezmierdare poeticească*.

5. Particularitățile stilistice şi lingvistice prezentate mai sus arată că manifestul *Trâmbiță românească* este, fără îndoială, opera lui Gh. Peşacov. Probabil a fost tipărit la episcopia Râmnicului, aşa cum s-a presupus. Firește, tipografii au mai intervenit în text. Se vede acest lucru mai ales în cazul unor cuvinte cu sunete sincopate de poet, din necesități metrice, care în textul tipărit au fost întregite, fiind astfel afectată structura silabică a versurilor respective.

6. Folosim acest prilej pentru a aduce la cunoştința cercetătorilor interesați un text autograf al lui Gh. Peşacov, *necercetat până acum,* pe care îl edităm integral în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anexa articolului, deoarece conține unele date necunoscute din biografia poetului. Este vorba de relatarea lui privitoare la necazurile avute cu moștenirea părintească, redactată în Târgul Jiu, la 12 decembrie 1829, în care sunt și unele prevederi testamentare privind moștenirea averii sale de către soție și unicul său copil, în eventualitatea că el ar fi răpus de ciuma care bântuia atunci Țara Românească. Documentul se află în Arhivele Statului din București, fond Doc. ist. LXXVI/55. El îmbogățește și clarifică informațiile referitoare la familia lui Gh. Peșacov din relatarea lui similară intitulată *Socoteala mea către casa părintească, pentru toți moștenitorii răposatului tatălui nostru Hagi Toma Penciu, de la anul 1808 până la anul 1811, în diastimă de trei ani de zile*, redactată la Craiova, în anul 1825, care se află în ms. *1277* de la BAR, f. 115-116.

De asemenea, folosim prilejul de față și pentru a ne exprima opinia că este discutabilă afirmația lui Mihail M. Fănescu, din studiul citat în nota 3, că tatăl lui Gh. Peșacov ar fi fost aromân originar din Vlaho-Clisura, ca și alți aromâni numiți Peșacov, stabiliți în Craiova, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și mai târziu (vezi p. 288). Această afirmație a fost preluată de Constantin N. Velichi, în articolul citat la nota 4, și de autoarea articolului consacrat lui Peșacov în *Dicționarul literaturii române*. După cum am văzut însă, pe tatăl lui Gh. Peșacov îl chema Toma Penciu, probabil doar poreclit Peșacov, iar înrudirile prin alianță ale copiilor săi erau mai ales în medii bulgărești sau sârbești. Suspectându-i pe naționaliștii români că îl evită pentru că nu este „curat roman", poetul Gh. Peșacov regreta că s-a născut „slaveanoroman" („tocmai acumă mă căiesc că nu m-am născut curat roman, ci slaveanoroman, care lucru au fost în stăpânirea maicii mele", afirmă el în anul 1829, în scrisoarea către Zaharia Carcalechi[5]). Or, dacă s-ar fi născut din tată aromân (mama lui era dacoromână, probabil din Oltenia), el nu ar mai fi avut complexul că este *slaveanoroman*, ci s-ar fi mândrit cu originea sa „curat romană", așa cum face autorul *Memoriilor mele* din ms. *1571* de la Arhivele Statului din București (probabil August Pessiacov, omul politic și publicistul oltean din a doua jumătate a secolului trecut): „Sunt născut la anul 1836. Părinții mei sunt din Macedonia, de viță romană. Tristele evenimente din 1821 până la 1828 nu-i iertă a mai locui un pământ ingrat și o țară turburoasă, și la 1825 trecură în Țara Românească și se așezară în orașul Craiova, capitală a României Mici" (f. 1[r]). Căci negustorii aromâni se mândreau că sunt „armâni" și, pe la anul 1800, nu se mai confundau cu grecii, albanezii, bulgarii sau sârbii. Pe de altă parte, știm că Gh. Peșacov semna uneori și *Pedestrășescul* sau *Pedestrescul*, traducându-și astfel numele *Peșacov* (< bg. Пешàк „pedestraș, infanterist"). Se vede că hagiul Toma Penciu, tatăl lui Gh. Peșacov, era bulgar, fapt bine știut de fiul său, care a moștenit însă de la mamă limba română și un puternic sentiment național românesc.

[5] Această scrisoare a fost editată de Al. Ciorănescu, în RI, XX, 1934, nr. 10-12, p. 368-381.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXĂ

Un testament necunoscut al poetului Gheorghe Peşacov, din anul 1829

(Arhivele Statului Bucureşti, fond Doc. ist. LXXVI/55)

„Însemnez că socoteala despre parte-mi către clironomii fraţii miei şi surori pentru clironomie părintească, de daturi şi de luaturi, de la anul 1808 până la 1826, înfăţişându-o surorii-mii mai mari Anastasiii cliuceresii, când pe plecare-i la Iaşi, şi fiiului său Alexie Hiotul, de faţă şi cu cumnata Anica, văduva răposatului frate-mi Nicolachi, la anul sus arătat 1826, iulie 15, în Craiova, cerându-i ca să-mi răspunză partea ei analoghiceşte a cheltuielelor urmate în goana judecăţilor pentru clironomia părintească, chiar după coprinderea vechilemelii[6] ce mi-au dat toţi fraţi-mi şi surori. Dânsa, în puterea silnică a căimăcămiei[7]!!!, s-au lepădat de moştenire, ca să nu-mi plătească partea sa de cheltuiala judecăţilor, şi a plecat cu fiiu-său sus zis la Iaşi.

Apoi, arătând această socoteală (în casele din curtea Sfântului Arhanghel, unde lăcuiam) şi fratelui mieu Tacul, ce este iscălit cu mâna sa în vechilemea, cu slovă grecească, aşa: Ἀναστάσιος Χ.θωμά Πεσάκοβ βεβόνω τά ἀνοθεν, adecă: Anastasie H. Toma Peşacov adeverez cele de sus (pentru că-i e numele din botez Anastásie), şi cerându-i şi lui ca să-mi plătească încailea partea sa de cheltuiala arătată asupra judecăţilor şi a străgonirilor mele, şi să-i predau anaforalele[8], aşa a eretocrisiei[9] cum şi a departamentului de patru, ca să alerge şi el însuşi spre a descoperi, de va putea, prin stăruinţa sa, averea epitropului nostru, răposatul Avram, cea rămasă la ginere-său Ţeco boiangiu de la Vidin şi tăinuită de dânsul, de unde să ni se plătească averea rămasă de la răposatul tatăl nostru (căci eu din pricina scăpătăciuni-mi cu totul, şi familist aflându-mă, nu mai puteam nici a mă mişca din loc!), ci şi dânsul s-au lepădat de a mai fi moştenitor, subt cuvânt că el a fost încă nevârstnic, d-abia ajuns la vârsta de douăzeci şi unu de ani, sau cel mult până la 22 de ani, atunci când a iscălit în vechilemea, şi că lui moştenire nu-i trebuieşte!

Ce eream să fac? Scăpătat, cum zic; cu familie împovărată de mare greutate, ce d-abia cu lucrul mâinilor mele îmi agoniseam hrana casi-mi; cu viea-mi cuprinsă de cumnatu Manolachi Şişman şi de nepotu-său Vanco Liubici cu violenie, viea-mi, cea singură mai rămasa-mi avere din sudorile mele, de unde îmi nădăjduiam hrana vieţi-mi; în feliurimi de judecăţi încăput, aşa pentru viea-mi cum şi pentru nişte drepturi ale soţiei mele de la unul Ţencea Manoilovici şi de la altul Petre Carapangea, după carii alergând, şi mai rău mă slăbisem, după ce eream cu totul slăbit cu alergăturile-mi pentru fraţii miei şi surori, în trei ani de rost, după descoperirea averei părinteşti spre moştenire; apoi unde mai eream în stare de a trage în judecată şi pă un frate-mi ca acesta, cel singur ce-mi mai rămăsese, şi apoi să mă stric şi cu dânsul? Între toate acestea greu tălăzuin- du-mă, am fost silit a mă mărgini şi a-l lăsa în seama lui Dumnezeu, precum şi însumi eu să mă las tot în seama lui Dumnezeu şi la mila sa, şi numai cea părintească şi sfântă; răbdând toate, toate amarurile nenorociri-mi din pricina goanelor vrăjmăşeşti şi ale cumplitelor nedreptăţi, cu sfăşierea sănătăţi-mi şi a vieţi-mi jalnice; şi rămâind păgubaş de toate cheltuielele judecăţilor cu atâta smăcinare şi

[6] Împuternicire, procură.
[7] Locotenenţă.
[8] Cererile, petiţiile.
[9] Instanţă de arbitraj.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

desăvârşită stingerea-mi ce mi s-au tras dintr-acestea; zleindu-mi-se starea cea prea bună ce mi-o dăruise milostivul Dumnezeu prin trudele-mi nepilduite şi prea multele-mi sudori, primocomisionar fiind la schela Vidinului pe vremea trecerei a bumbacului, precum tot Vidinul ştie, şi Craiova, de la 1809 până la 1812. Ce, de nu erea să fiu catatrehsit[10] de crudul Avram mai sus zisul (pentru că vrea să-l priimesc tovaroş şi pă el tovaroş la comision, fără a fi destoinic a munci şi el ca mine, ca cu totul ce nu ştia nici un fel de carte, şi fără a fi pus vreun capital, nefăcându-mi trebuinţă, căci neguţătorii stăpânii bumbacelor şi ai mărfurilor ce trecea îmi trimitea cheltuielele trebuincioase mai nainte de a le sosi mărfurile la Vidin, încă cu de prisos, ci numai condei bun şi trudă nepregetată, şi cu ştiinţă bună trebuia!) şi de mai rămâneam la acea slujbă-mi atunci până la sfârşitul acelii epohei aurite, puteam să ajung şi milioner, după cum numai într-un an de zile a ajuns Mihali Goga, cel de toţi ştiut! Dar însă şi pre cât agonisisem până atunci erea destul de însemnătoare starea-mi, cu carea puteam să trăiesc în orice loc cu îndestulare şi să mai naintez cu fericirea-mi, daca eream să trăiesc numai pentru sine-mi, şi nu mă puneam ca să sprijinesc cu frăţească dragoste şi iubire de omenire pă fraţi-mi scăpătaţi, surori şi rudenii. Căci toţi cei în vechilimea iscăliţi, pe de o parte scăpătaţi şi în neavere fiind, pe de alta unii murind, alţii lepădându-se de moştenire, când au văzut că tot s-au mistuit şi s-au tăinuit de moştenitorii lui Avram, şi că nu poate ieşi nimic, dupe cum şi acest mai sus arătat Tacu, sau Anastásie, cel mai după urmă rămas frate-mi, carele deşi are stare bună, dar cu vicleníe lepădându-se de moştenire, am rămas singur numai eu păgubaş de toate, şi în stângere de stare bună, şi nu-mi rămâne decât din preţul unei case părinteşti ce se află la Vidin să-mi aştept toată despăgubirea, ce d-abia o bagatelă din câtă sumă am să iau îmi voi putea prinde, fiind odorogită de conacele oştilor turceşti, de la anul 1812, de când am scăpat de acolo, trecând aici în Ţara Rumânească, şi rămâind şi casa, şi toate ale casei, în dispoziţia lui Avram, zisul tovaroş al răposatului tatălui nostru, pe sub a cărui îngrijire de epitrop eream lăsaţi de răposatul tatăl nostru la moartea sa, fiind şi însumi eu nevârstnic atunci, june ca la 22 de ani; iar după moartea şi a lui Avram, pe vremea ciumei de la 1813, rămâind această casă părintească fără nici o îngrijire, în dispoziţia mahalagiilor de acolo, câte conace pentru oştiri turceşti, tot într-însile aşeza, până ce s-au derepănat cu totul, şi de unde erea cu două caturi, a rămas numai cu catul cel de jos, şi acela foarte slab (deşi a fost sub privigherea cumnatului nostru Manolachi Şişmanoglu şi a lui Mihail abagiu, ce erea vecin cu dânsa!), precum am găsit-o la anul 1821, când, pe vremea Zaverii, am fost silit să dosesc la Vidin, împrăştiindu-se Ţara Rumânească de frica lui Tudor şi a lui Ipsilant. Apoi, căsătorindu-mă la Negotin în Serbie, şi de acolo trecând eu iarăşi aici în Ţara Rumânească cu soţia-mi, a rămas numita casă iarăşi subt privigherea cumnatului Manolachi, şezând într-însa o soră a noastră scăpătată, cu un ginere al său Neşa Nedelcovici, drept pomană.

Scris-am în anul 1829, dechemvrie 12, în Târgu Jiului, pre când am ieşit din ţara nemţească, şi am găsit pă mulţi craioveni fugiţi aici de ciumă, făcând această însemnare de descriere cu cuget curat, pre cât s-au putut mai în prescurtare, ca, întâmplându-mi-se moartea năprasnică, să-mi slujască dânsa şi drept testament, adecă diată, din carea să aibă ştiinţă fiiul meu Dimitrie (ce l-am lăsat cu maică-sa, soţia-mi Persida, la oraşul Vărşeţ din Bănat, pă carea o las epitroapă, şi moştenitoare deopotrivă cu fiiul mieu sus numit, pe toată averea mea ce se va alege, ca să stăpânească şi dânsa pe giumătate, iar după moartea şi a ei, atuncea să rămâie şi ceealaltă parte jumătate tot fiiului mieu acestuia, fără a fi slobodă a

[10] Persecutat, urmărit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lăsa dintr-însa și celorlalți copii ai săi, ce-i are de la răposatul soțul său cel dintâi!), ca, căutând desrobirea vie-mi de la Nemoiu, în județul Vâlcea, cu tot venitul rodului ei de când au cuprins-o, din anul 1823, cu viclenie, cumnatu Manolachi Șișmanoglu de la Vidin și nepotul său Vanco Liubici de la Craiova, dupe zapisele-mi trei de cumpărătoare pe însuși numele mieu din anul 1812, și celelalte averi cu zapise ce am să iau de la răposatul frate-mi Nicolachi în bani de împrumutare, și pentru cheltuiala casei sale ce i-am ținut-o în curs de zece ani; să caute a scoate și această datorie ce am să iau de la toți frații-mi și surori, după coprinderea vechilemelii lor la mâna-mi, și dupe socoteala bileanțului sus numit, ce este pe lângă aceasta-mi însemnare drept diată alăturat. Gheorghe H.T. Peșacov".

THE REVOLUTIONARY MANIFESTO „TRÂMBIȚĂ ROMÂNEASCĂ" (1821), THE OPERA OF POET GHEORGHE PEȘACOV

(Summary)

In this article, the author intends to solve the controvert paternity of a Romanian text first published in 1821, a revolutionary sheet entitled „Trâmbiță Românească". This 414 verse manuscript is now found in the Romanian Academy Library, in Bucharest. In the late XIXth century, Constantin Erbiceanu believed that the author was Naum Rîmniceanu. In the beginning of the XXth century, Al. T. Dumitrescu asserted that the author was Ienăchiță Văcărescu. Later was found that the manifesto was a Romanian translation of a contemporary Greek hymn. Now, N.A. Ursu tries to demonstrate, by philological arguments that the author was a Romanian poet, Gheorghe Peșacov.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LEONIDAS RADOS

MĂRTURII PRIVIND INSTRUCȚIA FRAȚILOR STURDZA LA PENSIONUL PROFESORULUI GHENADIE DIN ATENA (MIJLOCUL VEACULUI XIX)

Educația este o funcție eminamente socială. Ea socializează, transformă individul biologic într-un membru al unei comunități, permițând fixarea comportamentelor „acceptate" în comportamente normale și realizarea naturii umane. Ea este posibilă prin faptul că structurile organismului uman prezintă o mare plasticitate, fiind nespecializate, și socialmente necesară[1]. „Un copil – scria la 1779 ilustrul director al Academiei domnești de la Iași, Iosif Moesiodax, preluând de la J. Locke teoria educabilității – se aseamănă cu o tăbliță nescrisă sau cu o foaie de hârtie care nu are nimic scris pe ea, dar care, cu timpul, primește și imprimă orice literă, orice idee și orice cunoștință"[2].

În prima jumătate a secolului XIX românesc constatăm coexistența a două sisteme de instrucție, cel medieval, care viza menținerea și transmiterea în familie a poziției sociale și a funcțiilor, promovând o educație de ordin general, dobândirea unei minime abilități intelectuale sau, cel mult, o formație profesională (cazul grămăticilor, al tălmacilor etc.) și cel modern , „burghez", sistem ce avea în centrul său câștigarea unui cumul de cunoștințe mai dezvoltat decât al generațiilor anterioare și utilizarea lui în scopuri lucrative[3].

Cultura formativă din Principate înregistrează acum un vizibil salt calitativ, mai ales în privința practicilor și finalității. Educația de tip tradițional este treptat înlocuită cu instrucția școlară care are ca punct *terminus* obținerea unei diplome („atestat", cum apare în textele vremii), ca mărturie a posesiei de cunoștințe intelectuale ori a competenței profesionale[4]. De cele mai multe ori, aceasta face

[1] Elisabeta Stănciulescu, *Teorii sociologice ale educației*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 21.

[2] Iosif Moesiodax, *Tratatul despre educația copiilor sau Pedagogia*, studiu introductiv I.N. Vlad, traducere din limba greacă de Alexe Horhoianu, note și comentarii de Alexe Horhoianu și I.N. Vlad, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 31.

[3] Florea Ioncioaia, *Stat, societate, cultură în Principatele Române (prima jumătate a secolului XIX)*, teză de doctorat, coordonator Al. Zub, Iași, 1999, p. 126-127.

[4] *Ibidem*, p. 126.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 77–97

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

posibilă ocuparea demnităților în stat – până la rangul doi – și, evident, ascensiunea socială. Aici trebuie identificat, alături de imaginea Europei luminate, cu un sistem educativ considerat de contemporani ca foarte atractiv, rolul tradiției meritocratice grecești[5]. Grecii din Principate constituiau, pe lângă acea grupare concurentă și, ca atare, mult hulită (mergând până la formulările excentrice și picante ale lui Costandin Sion[6]), un model demn de urmat în privința accesului la carieră și a dobândirii poziției sociale ca urmare a unei riguroase instrucții.

Studiul de față nu își propune să rediscute rolul studioșilor din Principate în procesul formării mentalității și a culturii române moderne (chestiunea fiind cercetată cu succes încă de la sfârșitul secolului XIX), și nici să teoretizeze deplasările la studii, *peregrinatio academica*, subiectul fiind deja abordat, de pe poziții riguroase[7].

Tema „înstrăinării" tinerilor plecați la învățătură în centre ale culturii și educației europene a generat o multitudine de investigații, însă nu s-a creionat până acum un domeniu istoriografic autonom, fapt cu urmări sensibile în privința metodologiei. Mai mult, stagiile formative în Apus sunt utilizate excesiv și aproape exclusiv pentru a explica procesul de regenerare națională din veacul XIX. Tocmai din acest unghi afirmăm că studiile universitare pe direcția est (Rusia) sau sud (Grecia) nu au interesat pe cercetătorii români, fiind irelevante (așa se credea), pentru renașterea națională română.

După cum remarca Al. Duțu[8], în veacul XVIII și la începutul celui următor are loc *translatio studii*, o modificare a distribuției centrelor culturale europene, și reculul culturilor din răsărit și sud, în avantajul celor din nordul și apusul Europei. Cu toate acestea, migrația academică spre sud și est nu a dispărut în secolul XIX și nu reprezintă doar apanajul etnicilor greci ori ruși din Principate. Filiera este mai ales una ecleziastică, câtă vreme înalți prelați ai Bisericii Ortodoxe Române, precum mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi, sprijineau pe cei care doreau a-și împlini studiile în arealul ortodox. Cazul lui Gh. Săulescu este elocvent în acest sens[9]. După absolvirea claselor gramaticale și umanioare ale Academiei domnești din Iași (1812-1819), el a fost trimis de protectorul său, mitropolitul Veniamin, la Academia greacă din Chios unde, vreme de doi ani (1819-1821), adâncește studiul

[5] Idem, *Tineri români și greci la studii în Franța (în deceniul III al secolului trecut)*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, Iași, 1994, p. 558.

[6] Paharnicul Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii moldoveni*, text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru, prefață de Mircea Anghelescu, postfață, note și comentarii de Ștefan Sorin Gorovei, București, Editura Minerva, 1973, 369 p.

[7] Florea Ioncioaia, *Peregrinatio academica. Tineri români la studii în lumea germană (prima jumătate a secolului XIX)*, comunicare științifică, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Iași, 8.02.2000, manuscris.

[8] Al. Duțu, *„Translatio studii" la cărturarii români*, în vol. *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p. 127 și urm.

[9] N.C. Enescu, *Gheorghe Săulescu, Dimitrie Pop, Anton Velini*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, 200 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

filosofiei şi literaturii greceşti şi unde patriotismul grecilor, după cum spune el însuşi, „i-a umplut sufletul de zelul naţional"[10]. În 1821, îşi întrerupe studiile aici şi pleacă la Cernăuţi şi în alte centre austriece, inclusiv Viena, unde studiază cu intermitenţe încă 5 ani. Alţi protejaţi ori simpli absolvenţi ai Seminarului Teologic de la Socola, considerat în epocă o Facultate de Teologie, îi aflăm, câteva decenii mai târziu, la Universitatea din Sankt Petersburg ori la cea din Atena[11].

În explicarea tendinţei de a evita instituţiile educative apusene nu trebuiesc ignorate nici conservatorismul şi francofobia unor demnitari care apelau la învăţământul din Rusia şi Grecia pentru a pune la adăpost minţile fragede ale tinerilor români de catolicism, de ideile liberale şi spiritul libertin manifestat mai ales în Franţa. Gheorghe Asachi, figura centrală a învăţământului moldav în perioada acesta, recomanda călduros studiile în Rusia, ale cărei şcoli le-a putut vizita cu ocazia redactării Regulamentului Organic şi al cărei sistem de instruire dorea să-l implementeze acasă[12]. Pe de altă parte, I. Heliade-Rădulescu admira modelul învăţământului grecesc unde, spunea el la 1840, „fără mijloacele noastre, au făcut universităţi, academii, licee, şcoale de arte şi meşteşuguri"[13].

Ideea articolului de faţă a plecat de existenţa unui set de scrisori în greacă şi franceză, trimise de fiii Sturdza mamei lor Smaranda şi unchiului Constantin, la Iaşi. Epistolele, chiar dacă nu trădează clar motivaţia deplasării în lumea greacă, sunt revelatoare pentru condiţiile studioşilor români de acolo şi, în general, pentru educaţia elitelor.

În cazul celor trei Sturdzeşi ştim că nu este vorba despre o simplă deplasare de plăcere la Atena, dar nici de înscrierea la studii superioare, la proaspăt înfiinţata universitate (1837). Fraţii – Ioan, Constantin şi Grigore – au plecat din Iaşi la 1841 pentru a se şcoli la pensionul profesorului Ghenadie. Este posibil ca ţinta îndepărtată, cel puţin pentru Ioan şi Constantin (fraţii mai mari), să fie chiar studiile universitare aici, dar pentru care trebuiau să absolve mai întâi un gimnaziu grecesc sau să susţină examenul de admitere[14].

---

[10] *Ibidem*, p. 14; Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. 415.

[11] Un asemenea studios a fost Ioan Mandicescu; vezi originalul diplomei emise în 1857 de Rectoratul Universităţii din Sankt Petersburg pentru licenţiatul în Ştiinţe Juridice Ioan Mandicescu, fost elev al Seminarului de la Socola (Biblioteca Centrală Universitară Iaşi, Doc. 161, an 1857, IX, 18). Pentru studenţii români de la Atena, vezi lista acestora în Leonidas Rados, *Students from the Romanian Land at the University of Athens (1845-1890)*, în AIIX, nr. XXXVII, 2000, p. 299-219.

[12] N.C. Enescu, *Gheorghe Asachi, organizatorul şcolilor naţionale din Moldova*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1962, p. 36; Titu Georgescu, Emil Bâldescu, *Ctitori de şcoală românească*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971, p. 34-43.

[13] Ioan Heliade Rădulescu, *Despre învăţătura publică. Domnului Marelui Ban M. Ghica*, în „Dacia literară", Iaşi, 1840, p. 222-274, apud *Gândirea pedagogică a generaţiei de la 1848*. Studiu introductiv şi texte alese de A. Manolache, Gh. T. Dumitrescu, Gh. Pârnuţă, Bucureşti, 1968, 368, p. 181.

[14] Kostas Lappas, *Panepistimio ke fitites stin Ellada kata ton 19-o aiona*. Didaktoriki diatrivi, Athenes, 1997, t. 3, p. 270.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cum se explică nevoia şi hotărârea părinţilor de a-şi trimite fiii la studii tocmai în capitala Regatului Greciei, la aproape 2000 km depărtare de casa natală, şi ce fel de instrucţie tindeau a da copiilor? Oricum, gestul lor de a facilita contactul tinerilor, aflaţi la vârsta maximei receptivităţi intelectuale, cu un alt model cultural, înrudit, nu este singular în epocă.

Chestiunea poate fi analizată pornind pe două paliere: 1. care era situaţia învăţământului public şi privat în Moldova la vremea respectivă şi 2. cine erau părinţii şi care era universul lor cultural şi identitar.

Fără îndoială că orice început, fiecare tranziţie ori reformă aduc bulversări nedorite, uneori chiar haos. În primele decenii după 1821 situaţia educaţiei româneşti, fără prestigiu şi fără tradiţie, era una de criză; trebuiau organizate rapid ciclul primar, secundar şi superior, dar lipseau profesorii, manualele, cărţile şi alte materialele didactice. Profesorilor greci, mai bine pregătiţi la vremea aceea în specialităţile lor decât colegii români, li se interzisese a ocupa posturi în învăţământul public până la 1827 şi, chiar dacă exista posibilitatea eludării acestei hotărâri, ei nu cunoşteau decât o română elementară, fiind incapabili a preda în limba locuitorilor.

Situaţia nu fusese bună nici înainte de domniile pământene, secolul XIX aducând cu sine adâncirea decăderii Academiei Domneşti din Iaşi şi noi termeni de comparaţie, evident nefavorabili, cu instituţii educative apusene[15]. „Trei profesori... ce purtau numele de filosofi şi de excelenţe învăţau gramatica, retorica şi poezia elenică; analiza lui Tuchidide şi *Retragerea celor 10.000* de Xenofon erau principala ocupaţie a tinerilor moldoveni, dintre care cel mai savant era acela care ştia să recite pe de rost cele mai multe versuri din *Iliada* şi *Odiseea*" ne spune Gh. Asachi[16], evident marcat de conflictul avut cu profesorii greci de aici. Dar nici cursul de inginerie al acestuia, deşi o premieră în sistem, nu a putut continua, din pricina diferendului cu rectorul Gabdelas şi a lipsei de elevi[17]. Seminarul teologic de la Socola, înfiinţat la 1803, teoretic o instituţie de învăţământ superior, era lipsit de o direcţie clară, didactică sau ştiinţifică, suferind de lipsa elevilor şi a profesorilor. Fapt explicabil, dacă ne amintim că la Facultatea de Teologie a

[15] Angeliki Skarveli-Nikolopoulou, în teza sa de doctorat (*Ta Mathimataria ton Ellinikon Sholion tis Turkokratias*, Athina, 1993, Didaktoriki Diatrivi), întreprinde o analiză pertinentă asupra şcolilor greceşti din perioada stăpânirii otomane, ajungând la concluzia că, deşi existau diferenţe faţă de educaţia din Apus în ce priveşte metodele, textele utilizate, prestaţia profesorilor, alcătuirea manualelor, acestea nu erau în toate cazurile în defavoarea instrucţiei elene.

[16] Gh. Asachi, *Question de l'instruction publique*, Iaşi, 1858, p. 9, apud N.C. Enescu, *op. cit.*, p. 49 şi urm.

[17] Intrat în conflict cu rectorul Academiei domneşti de la Iaşi şi cu profesorii greci de aici pe tema predării în limba română şi confruntat cu absenteismul de la orele sale, Gh. Asachi a fost nevoit să întrerupă cursul. Rectorul Gabdelas îl invita indirect pe Asachi să se retragă la Socola şi „să predea acolo popilor, dacă poate preda cineva în săraca limbă a pământenilor şi dacă un inginer practic care habar n-are de filosofie este în stare să creeze termenii ştiinţifici necesari" (*Ibidem*, p. 52). Asupra incidentului vezi şi N. Iorga, *O prefaţă greacă închinată lui Alexandru Vodă Ipsilanti de D. Gabdelas*, în RI, XXV, Bucureşti, 1939, p. 517-518.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Universității din Iași cursurile celor patru ani de studii au fost absolvite în 1864, deci după decenii de decantări și sedimentări, doar de doi studenți, facultatea desființându-se imediat[18].

Academia Mihăileană, organism creat în 1835 cu scopul de a oferi în țară educația pentru care tinerii plecau în străinătate, a cunoscut și ea reorganizări succesive care, pe termen scurt, nu erau în măsură a-i crește prestigiul ori de a crea un climat de încredere în învățământul național. „Sub povățuirea acestor rânduieli – spunea referendarul Gh. Asachi – tinerimea, fără a se înstrăina, va putea începe și îndeplini tot cursul de învățătură"[19]. Cu alte cuvinte, învățământ de toate gradele. Frumoase planuri, însă peste posibilități, căci lipseau deocamdată profesorii potriviți iar părinții erau greu de convins să-și dea copiii la noua școală. Nici domnitorul M. Sturdza, fost epitrop al școalelor, un profesionist deci, nu avea încredere în pregătirea profesorilor și nici în capacitatea limbii române de a se constitui în mijloc de predare[20].

Abia prin 1838, după o nouă reorganizare, sporește numărul de elevi la peste posibilitățile școlii și se începe o acțiune concertată de dotare cu material didactic. Erau necesare „instrumenturi de fizică și chimie, de geometrie și de mecanică, modeluri pentru arhitectură și agricultură, colecții pentru istoria naturală, stampe și altele"[21] și, neîndoios, o bibliotecă. În 1838, se inaugurează un cabinet de științe exacte și în 1841 își deschide porțile biblioteca Academiei și cabinetul public de lectură[22].

Doctorul N. Piccolo primește misiunea de a pleca la Paris și a cumpăra colecțiile de cărți, reviste, precum și instrumentele necesare dotării școlii de la Iași și, cum spuneau membrii Epitropiei școalelor, „ameliorării și progresului domeniului instrucției în acest principat"[23]. N. Piccolo propunea, între altele, achiziționarea colecției clasicilor latini publicată de Pankouke, a volumelor din *Journal de connaisances utiles*, abonarea la „Revue scientifique et industrielle" și „Bibliotheque des sciences et des arts", prelungirea abonamentului la colecția de clasici greci a lui Firmin Didot[24]. Pentru toate acestea el a depășit însă bugetul

[18] Arhivele Naționale Iași, fond *Universitatea „Al.I. Cuza". Rectorat*, dosar 31/1864-1865, fila 5.

[19] N.C. Enescu, *op. cit.*, p. 75.

[20] Departe de a fi un conflict de interese, cum lasă a se întrevedea unele studii, domnitorul și alți cărturari de frunte considerau că limba română, fără tradiție în predarea „științelor superioare" nu putea încă face față cerințelor, având nevoie de timp pentru maturizare și geneza noilor termeni.

[21] V.A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800–1864*. Cu o scurtă introducere cuprinzând note din istoria culturii naționale anterioare secolului al XIX-lea și cu numerose facsimile de documente, semnături, autografe, etc., Imprimeria Statului, București, 1892, vol 4, p. 404, 416.

[22] N.C. Enescu, *op. cit.*, p. 82; vezi și excelentul studiu semnat de Nicos Gaidagis, *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale Universitare din Iași*, în AIIAI, XIII, 1976, p. 93-118, precum și cel al lui Paul Oprescu, *Dezvoltarea bibliotecilor în epoca Regulamentului Organic*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, I, București, 1955.

[23] N. Isar, *N. Piccolo – correspondant à Paris de la Curatelle des écoles publique de Moldavie (1840-1844)*, în RESEE, XII, București, 1974, nr. 2, p. 235-244, anexa 1 (scrisoarea de la N. Șuțu către M. Sturdza, 1.06.1840).

[24] *Ibidem*, anexa 4 (raportul lui N. Piccolo către domnitor, Paris, 5.01.1941).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prevăzut, încât membrii Eforiei Şcoalelor îi scriau panicaţi că din pricina cheltuielilor exagerate, o reformă în administraţia şcolilor se impune de urgenţă[25].

Nici învăţământul primar şi gimnazial nu a fost scutit de probleme. „Gimnazia Vasiliană", înfiinţată în 1828, care cuprindea „clasul normal" şi „clasul gimnazial" va cunoaşte rearanjări succesive, schimbări curriculare şi la nivelul personalului. Pe lângă această şcoală funcţiona, după modelul rusesc, şi un Colegiu pentru fiii dregătorilor, întreţinut cu zeciuiala veniturilor din dregătorii, prevăzut cu internat (100 de locuri) pentru stipendişti[26].

Recurgerea la profesori străini nu a fost nici ea o soluţie fericită, pentru că aceştia se schimbau des, aflându-şi rosturi mai bune, ori nu ţineau regulat orele. Ca să nu mai vorbim de faptul că, necunoscând limba română, nu puteau preda cursurile cu explicaţiile de rigoare. Astfel, pentru a face faţă criticilor care susţineau fie că organizarea şcolară este defectuoasă, ori că româna nu poate fi limbă de predare, la fiecare câţiva ani se dădea un nou Regulament şcolar care modifica sensibil prevederile celor anterioare, prelungind tranziţia, imprevizibilul şi situaţia de criză.

Pe lângă învăţământul public, membrii elitelor aveau însă şi alternative, cel puţin la nivelul şcolii normale (ciclul primar) şi gimnaziale:

a. educaţia în familie, cu preceptori;

b. instrucţia în şcoli private şi pensioane – să nu uităm că abia din 1831, în urma redactării şi aplicării Regulamentului Organic, statul este obligat să întreţină învăţământul public (în 1839 existau în Moldova 116 asemenea aşezăminte, cu un total de 1475 de elevi, mai multe decât cele publice)[27], cele mai importante fiind la Iaşi (Pensionul de băieţi Victor Cuénim, Institutul de la Miroslava pentru copiii de nobili ai asociaţilor Lincourt, Chefneux şi Bagarée, acolo unde a fost şcolit şi M. Kogălniceanu, Institutul grecesc al lui Gordala şi cel al lui Kukuli)[28];

c. ultima variantă, la care se recurgea mai puţin, educaţia în instituţii private ori publice din străinătate, este cea aleasă de Smaranda şi Gheorghieş Sturdza pentru fiii lor.

Care era mediul familial al celor trei tineri studioşi? Mama, Smaranda Sturdza, este fiica marelui vornic Ioniţă Pallady şi a Elenei Pallady, dintr-o altă ramură a familiei decât Lucica Pallady, vestită, dacă dăm ascultare lui C. Sion[29], datorită relaţiilor ei amoroase. Smaranda este educată în spirit grecesc mai ales de mama sa, legată afectiv de Grecia, câtă vreme scrisorile către fiică sunt redactate

[25] *Ibidem*, anexa 6 (Iaşi, 21.10.1843).

[26] N.C. Enescu, *op. cit.*, p. 61-70.

[27] Gabriel Bădărău, *Organizarea şi conţinutul învăţământului public din Moldova între anii 1832-1848* (partea a II-a), în AIIAI, XVIII, 1981, Iaşi, p. 214.

[28] I.C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupaţia rusească şi Regulamentul Organic*. Fundaţiunea „Regele Ferdinand I", Institutul de Arte grafice „Bucovina", Bucureşti, 1934, p. 362.

[29] Paharnicul Costandin Sion, *op. cit.*, p. 197.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

exclusiv în greacă. Acesta din urmă cunoștea și româna, firește, precum și franceza și germana.

Oricum, faptul nu trebuie să mire. Ca timp, ne situăm într-o epocă a influenței grecești tardive. Observăm, paralel cu formarea culturii române moderne, supraviețuirea celei grecești. Pătura aflată în diversele structuri de conducere, este instruită în respectul față de elenism. Alături de profesorii greci pe care încă îi mai întâlnim, cei ce s-au impus ori se vor impune în cultura autohtonă creează încă sau își formează aptitudinile în limba greacă. Lucrurile sunt cunoscute și în general așezate, în principal prin lucrările triadei neoeleniste Nestor Camariano. Ariadna Camariano și Cornelia Papacostea[30].

Contrar opiniei generale, la 1821 nu s-a definitivat un proces, acela al dispariției influenței culturale și a elementului grecesc, ci abia a început. Moldova și mai ales Iașii constituiau încă un teren important al culturii și diasporei grecești până spre jumătatea veacului XIX. Să nu uităm că o bună bucată de vreme, prenumeranții din Iași și București ai cărților grecești tipărite în diverse locuri erau adesea superior numeric celor din toate celelalte centre ale elenismului (Veneția, Viena, Paris, Constantinopol etc).

Pentru familiile grecești sau cu ascendențe grecești în Moldova veacului XIX principala sursă, deși nu tocmai riguroasă, este *Arhondologia* lui C. Sion; această *liber nobilitatis* moldavă cuprinde un mare număr de boieri greci, iar autorul se ocupă mai ales de cei din timpul său (deceniile V și VI). Mulți greci sunt negustori (postăvari, plăcintari, bacali, tutungii, blănari), doctori („sau ucigători de oameni" cum spune C. Sion), profesori sau tălmaci și sosesc în Moldova odată cu oștile rusești (după 1821 nu aveau voie să dețină slujbe publice, să fie profesori și nici măcar călugări). Au profesiuni burgheze, dar aspiră la prestigiu social într-o lume încă nobiliară. După moda din amurgul Bizanțului, ei se împodobesc cu titluri boierești – cumpără decrete de nobil, devenind arhonda (sau megas caminaris, megas arhon comis etc)[31].

Smaranda a fost căsătorită mai întâi cu postelnicul Scarlat Sturdza, cel care în 1792 a semnat, alături de Depasta și de mitropolitul Iacob Stamate, cunoscuta anafora ce viza reorganizarea Academiei domnești[32] (îi are pe Ioan, Constantin, Elena) și apoi, a doua căsătorie deci, cu vornicul Gheorghieș Sturdza, membru al Divanului Domnesc. Dar Gheorghieș era și el la a doua căsătorie (prima soție fusese Casandra Ghica). Astfel, casa noii familii cuprindea, pe lângă copiii

[30] Nu are sens să dăm indicații bibliografice întrucât cei trei și-au consacrat întreaga activitate cercetărilor în acest domeniu, fiecare dintre ei generând zeci de studii binecunoscute specialiștilor.

[31] Reacția nobilimii pământene nu putea fi una pozitivă. Iată ce spune C. Sion într-unul din numeroasele pasaje referitoare la grecii contemporani, care continuau a veni în Moldova: „Greci, năpăști țării noastre, ș-au părăsit măslinii și plăcintăriile ș-au venit la noi la boierii, găsindu-și și timpul în domnia mult pomenitului domn M. Sturdza" și după ce au cumpărat boierii în Moldova ei sunt „boierile de la Moldova, patriote și pamunteni".

[32] *Uricariul*, III, p. 12-22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

menționați anterior, și pe Miltiade, Aspasia, Grigorie, probabil de la Casandra Ghica, dar și pe mezinii Catinca și Alexandru, desigur roade ale ultimului mariaj[33].

Mediul intelectual în care s-au format tinerii era unul pe măsura vazei familiei Sturdza. Astfel, nu doar Smaranda cunoaște limba greacă. Gheorghieș Sturdza primește scrisori de informare în greacă de la Dimitrie Ithachisios[34], învățătorul care i-a condus pe tineri la Atena. Mai mult, o bunică[35] face călătorii în Grecia independent de nepoți, probabil pentru a-și îngriji sănătatea. Ca atare, imboldul de a trimite fiii la studii în Grecia putea veni de la ambii părinți și de la bunici. Se pare însă că nici frații mai mari, Ioan și Constantin nu erau străini de această hotărâre, influențați se pare de imaginea Greciei ideale și de bunele aprecieri de care se bucura sistemul de învățământ de acolo. În privința lui Grigorie, știm că el își făcea doar „datoria"[36], deci nu alesese conștient calea aceasta; era și prea mic pentru a avea discernământ. Unchii Constantin și Vasile Sturdza, profesorul Dimitrie Ithachisios, originar, precum Ulise, din insula Ithaca, și francezul Charles Kaminger, prietenul lui Ioan și probabil preceptor la casa familiei Sturdza sau profesor în Iași, au mișcat lucrurile în direcția amintită. Mai mult, existau numeroase publicații franceze care circulau la Iași, precum *Voyage d'Athèna en Grèce*, *Mediterannée illustrée* ori *Constantinople ancien et moderne, Histoire de la Grèce et Italie* (din colecția *Le monde*) care putea proiecta o imagine idilică a Greciei.

Pentru primii ani de viață mama fusese responsabilă de instrucția copiilor: avea minima educație necesară pentru aceasta și acces la cărți cu o circulație destul de mare în Moldova, care puteau fi de folos tinerilor studioși, precum Abatele Fenelon, *Les aventures de Télémaque*, evanghelia sistemului de învățătură al institutului francez de la Miroslava, cum spunea M. Kogălniceanu, iar aprecierea se poate generaliza, cu siguranță, Rousseau, *Émile*, Edgewort, *Éducation familière*, Pauline Guizot, *Lettres de famille sur l'éducation domestique*, Amable Tastu, *Éducation maternelle*[37]. Circulau și reviste speciale pentru copii sau volume de povești care ușurau sarcina Smarandei Sturdza[38].

---

[33] Situația este destul de complicată și pentru că cele patru surse principale folosite sunt incomplete (C. Sion, *Arhondologia*, arborii genealogici realizați de Octav George Lecca (*Familii boerești române Genealogia a 100 de case boerești din Țara Românească și Moldova*, București, 1911), Alexandru A.C. Sturdza (*Règne de Michel Sturdza, Prince règnant de Moldavie, 1834-1849...*, Librarie Plon, Paris, 1907, și *Généalogie de la maison princière et comtale Sturza ou Sturdza*, Paris, 1904) și cel comandat de însuși domnitorul M. Sturdza și tipărit în martie 1842. Astfel a fost nevoie de coroborarea informațiilor de aici cu cele din scrisori pentru a reuși să oferim o imagine credibilă a familiei și, sperăm, reală.

[34] Arhivele Statului Iași, *Documente*, Pachetul 329, fila 24, franceză și greacă.

[35] Datele deținute nu ne permit identificarea exactă, căci există trei posibilități: Elena Pallady, Ralu Sturdza, din familia Manu, și Maria Sturdza, fiica lui Șerban Cananău; toate trei au beneficiat de educație grecească, ceea ce a făcut dificil demersul nostru.

[36] Arhivele Statului Iași, *Documente*, pachetul 329, fila 11, scrisoarea în franceză și greacă (3.06.1941) din Atena, de la fiii Sturdza către mama lor.

[37] Alte asemenea publicații: *Éducation des mères de familie*; *L'institutrice*; *Essais pour l'éducation des enfants*.

[38] *Dimanche des enfants*, *Jardin des enfants*, *Journal des enfants*, *Magazin des enfants* (poveștile Doamnei de Beaumont – de fapt Jeanne Marie le Prince).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Tinerii Sturdza au fost preluați mai apoi de preceptori, Dimitrie Ithakisios pentru limbă, literatură, geografie și istoria greacă și, posibil, Charles Kaminger la limbi moderne, franceză și germană. Și pentru aceste discipline existau la Iași numeroase volume în franceză și greacă.

Educația în familie, atât cea maternă, cât și cea cu preceptori, nu avea ca scop decât ajungerea la acea virtute morală și la formarea unor gentilomi perfecți. Pentru o instrucție modernă, era necesar studiul în stabilimente specializate, motiv pentru care au fost alese probabil școli din Iași (nu știm care) și, ulterior, pensionul Ghenadie din Atena.

Un eventual studiu care să trateze problema tinerilor din Țările Române la studii medii în Grecia ar trebui să aibă la bază un chestionar metodologic asemănător celui utilizat pentru studenții români de la prima universitate din sud-estul Europei, cea ateniană (creată în 1837)[39]. Dacă am definitivat deja lista studenților din Principate la respectiva instituție, pentru veacul XIX, nu același lucru putem afirma despre cei care studiază în ciclul primar și mediu, în pensioane ori gimnazii. Cu siguranță că au fost numeroase asemenea cazuri de elevi proveniți din familii mixte ori grecești de la noi și avem unele date, din păcate insuficiente. Informațiile, câte mai există, sunt extrem de dificil de centralizat, din pricina stării arhivelor și a mobilității elementului grec în România.

Chestionar:

1. Date personale;
2. Motivele studiului și sursa financiară;
3. Călătoria;
4. Timpul petrecut în Grecia și elemente de școlaritate (profesori, condiții, obiecte, colegi de studiu, cărți, rechizite, rezultate, finalitate);
5. Imaginea lumii grecești;
6. Evoluție socială și profesională, eventuale cariere.

Capitolul de date personale a fost deja atins. Mai trebuie să estimăm vârsta fraților, ceea ce, mărturisesc, nu este deloc ușor. Cel mai mare era Ioan, urmat de Constantin, ambii adolescenți. Ei îl au în grijă pe cel mai tânăr, Grigorie, care nu pare să fi avut mai mult de șapte ani[40].

Am discutat mai sus și despre motivația studiului la Atena. În ceea ce privește sursa financiară știm că nu este vorba despre o bursă acordată de Eforia Școalelor ori de vreo fundație. Părinții se ocupă în totalitate de costuri și cheltuieli, care, ne putem imagina, nu erau puține. Totuși, situația lor economică era una foarte bună (pe lângă venitul din dregătorie, posedau câteva moșii rentabile, între

[39] Leonidas Rados, *op. cit.*

[40] Aceasta reiese dintr-o scrisoare unde se menționează o extracție dentară de rutină, ori, după această vârstă copilul are dentiția permanentă (Arhivele Statului Iași, *Documente*, pachetul 329, 24, scrisoarea în limba greacă lui Dimitrie Ithakisios către Gheorghieș Sturdza, 1841). Vârsta mezinului nu trebuie să nedumerească. În mediul școlăresc elen întâlnim numeroase asemenea cazuri, mai ales când micuții sunt însoțiți de frați mai mari.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care Boboteştii, învecinată cu Mirceştii lui Vasile Alecsandri), şi îşi puteau permite luxul unei instrucţii în străinătate. De altfel, cam în aceeaşi perioadă Smaranda şi-a împrumutat fratele, pe Iancu Pallady, cu o sumă mare pentru vremea aceea, bani pe care i-a recuperat apoi de la logofeteasa Agripina Sturdza[41].

Călătoria de la Iaşi la Atena nu era una facilă, ci dimpotrivă, incomodă şi lungă. Cum drumurile pe uscat nu prezentau siguranţă în Imperiul Otoman, se prefera calea maritimă, atât de obişnuită grecilor. Pe la mijlocul lunii mai 1841 cei trei, însoţiţi de profesorul Dimitrie Ithachisios şi cu bagajele de rigoare, au luat trăsura până la Galaţi, unde s-au îmbarcat pe un vapor pentru Constantinopole. Cu siguranţă, traseul nu era unul uşor, mai ales pentru cei care nu mai fuseseră nicicând pe apă. Valurile Mării Negre au provocat stări extrem de neplăcute copiilor, cu excepţia lui Ioan, care a suportat mai bine decât fraţii săi „răul de mare"[42].

Dintr-o scrisoare aflăm că în capitala imperială au ajuns în dimineaţa zilei de 2 iunie 1841 dar nu au rămas decât trei zile. Profesorul grec ce îi însoţea le aranjează cazarea la un bogat angrosist, posesorul unei case impunătoare, cu trei etaje, tatăl a două fete şi a doi băieţi, toţi patru elevi în pensioane din Atena. Vizitează pe ambasadorul Greciei, domnul Kristidis, „un om cu multe merite" şi intenţionează să afle mai multe despre monumentele acestui vestit oraş[43], dar cu locuitori „foarte stupizi", cum îi caracterizează fiul mai mare, Ioan[44].

Drumul este continuat tot pe mare, vreme de cinci zile, cu o singură escală în insula Syra (sau Syros) din Ciclade, unde guvernul grec organizase carantina în care trebuiau petrecute câteva zile. Măsură nu lipsită de efecte practice, căci una din navele cu destinaţia Pireu s-a dovedit a avea la bord călători bolnavi, fiind repede izolată, pe o altă insulă[45]. Carantina din Syros, spaţiul cosmopolit unde se concentrau ştiri aduse cu vapoare din toată lumea, a prilejuit şi întâlnirea cu bunica de care pomeneam anterior, posibil mama Smarandei, însoţită de „unchiul Ioan", care ajunseseră în Constantinopol cu trei zile înaintea tinerilor şi îşi continuaseră călătoria spre Grecia. Ştim că escala syriacă nu a fost prea plăcută fraţilor, căci profesorul Dimitrie, conştient de handicapul pe care elevii săi îl vor avea la început faţă de cei şcoliţi în mediul grecesc, îi punea să repete materia parcursă la Iaşi.

---

[41] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, Pachetul 342, fila 102.

[42] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, Pachetul 329, fila 11, scrisoarea în franceză şi greacă de la fii către mamă, Constantinopole, 3.06.1941.

[43] Timpul scurt nu le-a permis tinerilor, mari amatori de teatru, să vizioneze nici o piesă din repertoriul teatrului grec şi francez din Constantinopole (vezi Walter Puchner, *Griechische (und französische) Theateraufführungen in Konstantinopel 1600-1900. Ergänzungen zur türkischen Theatergeschichte*, în *Südost-Forschungen*, band 58, 1999, p. 41-64).

[44] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, Pachetul 329, fila 11, scrisoarea în franceză şi greacă de la fii către mamă, Constantinopol, 3.06.1941.

[45] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, Pachetul 329, fila 14, scrisoarea din Syra, 12.06.1841, de la Constantin şi Ioan către un unchi, probabil Constantin Sturdza, fratele tatălui Scarlat şi al lui Vasile Sturdza de care se aminteşte în aceeaşi scrisoare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După alte două-trei zile de navigație, a urmat debarcarea în portul Pireu și deplasarea cu trăsura la pensionul din Atena al profesorului Ghenadie, unde, anunța Constantin, au fost primiți foarte bine de acesta și de soție[46].

Adaptarea a fost facilă, căci la numai câteva zile de la sosire Dimitrie Ithakisios, care avea să mai rămână o vreme la Atena, înainte de a se întoarce acasă, la Iași, anunța pe Smărăndița și Gheorghieș Sturdza că tinerii, aflați, cum știm, la o vârstă cu un mare potențial de adaptabilitate, se comportă ireproșabil în noul mediu fiind rapid integrați în cercul școlarilor[47]. Acceptarea cu ușurință și seninătate a existenței în noul sistem nu trebuie să ne facă a crede că ei se identifică cu Grecia; dimpotrivă, pentru cei trei școlari ai pensionului Ghenadie, patria însemna Moldova, cu Iașul natal, cu părinții, frații, surorile și prietenii de acasă, fapt care transpare din corespondența familiei.

După anii fierbinți ai revoluției și războiului de independență, regimul Kapodistria încearcă să aducă normalizarea vieții grecești în toate domeniile. Timpul și cu siguranță nici concepțiile fostului ministru țarist nu au permis-o. În vremea Regenței și a domniei lui Otto I avem în sfârșit o viziune coerentă a proiectelor de dezvoltare și reformare a societății și statului elen. Mediul cultural grecesc tinde a se deschide și apropia de cel occidental, chiar dacă, alături de obstacolele firești, ca lipsa fondurilor suficiente și a experienței, apar și unele artificiale, date de specificul societății și al culturii grecești postrevoluționare.

Viața spirituală greacă este măcinată de un paradox oarecum asemănător mult discutatei probleme românești a formelor fără fond. Pe de o parte, reacția de respingere a oricărui fenomen ori influență occidentală și pe de alta, imitația originalelor apusene[48]. Reacția de negare își trăgea esența nu din dimensiunea religioasă, ortodoxă, ci din sentimentul trădării Occidentului[49], a falsității curentului european filoelen; Apusul sprijinea menținerea statului Otoman, fapt ce venea în contradicție cu mișcarea greacă de *risorgimento* și tot de acolo veneau teorii jignitoare pentru elita greacă, precum cea formulată de Falmerauer, care se îndoia de identitatea antropologică a grecilor moderni cu cei ai lui Pericle. Aceasta generează un curent care promova întoarcerea la rădăcini, clasicismul și ortodoxia, elemente necesare pentru a demonstra elenismul grecilor moderni. În paralel, elita încerca să arate Europei că societatea greacă poate asimila facil ideile

[46] Arhivele Statului Iași, *Documente*, Pachetul 329, fila 13, scrisoarea către Smaranda (6.07.1841).

[47] *Ibidem*.

[48] Charles Lenormant, membru al expediției științifice franceze în Moreea, nota chiar la 1841: „Tout est francais ici autant que possible, et nous possédons sans contestation l'empire des idées" (Charles Lenormant, *Beaux et voyages*, t. II, Lévy, Paris, 1861, p. 302, apud Sophie Basch, *Le mirage grec. La Grèce moderne devant l'opinion française depuis la creation de l'école d'Athènes jusqu'à la guerre civile grecque (1846-1946)*, préface de Robert Jouanny, Edition Hatier, Paris, p. 19; voluminoasa și totodată excelenta lucrare a cercetătoarei franceze beneficiază și de o bibliografie foarte utilă)

[49] *Istoria tou Ellinikou Ethnous. Neoteros Ellinismos apo 1833 os 1881*, Ekdotiki Athinon, Athina, 1977, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

contemporane şi progresiste europene. Multe din toate acestea îşi au explicaţia ultimă în criza de identitate survenită atunci când grecii au descoperit duritatea istoriei şi teribilul adevăr: un stat mic, slab şi sărac, în pragul colapsului, nepregătit a face faţă provocărilor şi aflat la cheremul Puterilor europene[50].

Oricum, în 1840 se inaugurează primul teatru de piatră la Atena[51], sezonul fiind monopolizat de o trupă italiană care a oferit peste 100 de reprezentaţii şi de una grecească din Syra care a prezentat *Brutus* de Voltaire şi *Rigas Thessalianul* de I. Zambelios. Interesant este că în toamna aceluiaşi an, 1840, soseşte la Atena entuziastul Constantin Aristia din Bucureşti care visa la regenerarea teatrului în patria lui Eschil. Interesul publicului nu a fost însă cel aşteptat şi vestitul actor se întoarce dezamăgit în ţară[52]. Cu toate greutăţile inerente oricărui început, aceste încercări arătau direcţia spre care se îndrepta societatea greacă la mijlocul veacului.

Biblioteca publică, un vis ce a frământat pe numeroşi cărturari, devine realitate după 1829 când Kapodistria deschide la Egina aşezământul ale cărui comori au fost transferate ulterior la Atena, la Biblioteca Naţională[53]. Capitala, care la 1821 era un fel de sat mai mare cu monumente celebre, capătă treptat aspect urban prin construcţiile în stil neoclasic şi instituţiile finanţate de evergeţi.

Sistemul educativ grecesc cunoscuse, la fel ca acela românesc, proiecte şi încercări de reformă. Chiar dacă problema şcolilor a fost pusă încă de la adunările panelenice precum cele de la Epidaur în deceniul luptei pentru independenţă[54], abia odată cu venirea lui Ioan Capodistria la putere se mişcă ceva în acest sens. Regulamentele şcolare apărute în timpul său încearcă să pună bazele unui învăţământ modern în care statul este răspunzător de instrucţia tinerilor. Regenţa şi Otto I aduc însă lucrurile pe făgaşul normal, sistemul impus în acei ani, caracterizat prin centralizare şi orientare clasicistă, rămânând în vigoare până la 1929[55].

Doi mari cărturari germani au fost artizanii sistemului grec de instrucţie: Fr. von Tiersh şi Georg Ludwig von Maurer. În doar patru ani, din 1833 până în 1837, s-a reuşit performanţa creării unui corp educaţional valoros. Tiersh participase la gândirea reformei educative bavareze şi susţinea introducerea modelului german, dar într-un mod care să se plieze pe necesităţilor Greciei şi ale trecutului ei cultural, în vreme ce Maurer, membru al Regenţei, era adeptul construcţiei de la zero, după acelaşi model german[56].

---

[50] *Ibidem*, p. 22.

[51] *Ellada, Istoria kai Politismos. To Neo Elliniko Kratos. O Politismos*, Ek. Balliaris-Paidia, Athina-Thessaloniki, 1983, p. 17.

[52] *Ibidem*, p. 16-18.

[53] În 1836 se inaugurează Biblioteca Municipalităţii Ateniene iar în 1841 cea a Gimnaziului din Atena.

[54] *I Metarithmisi pou den egine* (Tekmiria Istorias), I, 1821-1894, Epimelia Alexis Dimaras, Athina, 1973, p ke'.

[55] *Ellada, Istoria kai Politismos. To Neo Elliniko Kratos. O Politismos*, p. 128.

[56] *Ibidem*, p. 129; vezi şi Alexis Dimaras, *Xenes epidraseis sti diamorfosi tou ekpaideftikou sistimatos*, în „Deltio tis Etairias Spoudon Neoellinikou Politismou kai Genikis Paidias", nr. 2, Athina, 1978, p. 60-63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anul 1837 este unul de referință în problema educației grecești. Pe lângă decretul regal care hotăra înființarea universității ateniene[57], un altul aducea ordine în sistemul educativ[58], menționând că ciclul primar cuprindea „școala alilodidactică" (echivalentul lancasterului în viziunea referendarului Gh. Asachi) sau clasele primare (4 la număr), iar cel mediu, „școala grecească" (de trei ani, unde se puteau înscrie absolvenții clasei a 4-a primare) și „gimnaziul" (de patru ani, cu absolvenți ai treptei anterioare), anul școlar începând la 3 septembrie și terminându-se la 3 iulie. Scopul „școlii grecești", ca treaptă de învățământ, era acela de a pregăti pentru gimnaziu sau, în cazul celor certați cu învățătura, pentru viață. Scopul gimnaziului, declara documentul citat, era de a ridica nivelul de cunoștințe dobândite la școala greacă și de a pregăti pe tineri pentru „științele înalte predate în universitate"[59]. Această împărțire a ciclului mediu provenea din spațiul german, numele fiind traduceri adaptate ale corespondentelor bavareze: Lateinische Schule – To Elliniko Sholeio, deci școala grecească, iar Gymnasium – Gymnasio.

Tot aici este abordată și problema școlilor private, mult mai puține decât în Moldova aceleiași perioade (doar 21 din peste 150), care trebuiau să respecte normele stabilite și să se supună autorității inspectorului general de la Atena.

Pensionul profesorului Ghenadie avea două nivele, începători și avansați, cu doi profesori, unul pentru fiecare nivel. Nu existau limite de vârstă pentru elevi și astfel tustrei frații sunt repartizați ciclului de începători[60], cu toată diferența de șapte-opt ani între Grigore și ceilalți doi. Nici statul grec nu avea interes să reducă populația școlară, și așa destul de mică, impunând restricții de vârstă: astfel, în sistemul public întâlnim elevi de trei ani alături de alții de patruzeci.

Faptul că cei trei au fost îndrumați spre ciclul începător este o dovadă că nu știau greceşte (nici franceza)[61] suficient de bine. De altfel, chiar scrisorile trădează acest lucru, dar tinerii nu uită să se scuze pentru greșelile făcute în scris, motivând graba („pleacă vaporul" ori „trebuie să plecăm chiar acum la țară"), gălăgia sau ora târzie.

Elevii pensionului erau recrutați din toată diaspora greacă, căci alături de tinerii moldoveni avem și cel puțin doi din Constantinopol. De altfel, prezența în școli a elementelor din zone diferite este o caracteristică a învățământului grecesc, îndeosebi în prima jumătate a veacului XIX, când mișcările demografice periclitau

[57] Vezi amănuntele fondării Universității din Atena în Kostas Lappas, *op. cit.*, t. 1, p. 30-107.

[58] Este vorba de Decretul ce reglementează funcționarea „școlilor grecești" și gimnaziilor, 31.12.1836-12.01.1837.

[59] Pentru textul Decretului regal vezi David Antoniou, *Ta programmata tis mesis ekpaidefsis (1833-1929)*, Istoriko Arheio Ellinikis Neolaias, Geniki Grammateia Neas Genias, Athina, 1987, pp 13-14. Lucrarea specialistului elen pe probleme de educație, parte a planului de cercetare asupra locului cursului de greacă veche în învățământul mediu grecesc modern, conține un material documentar bogat care a fost extrem de util demersului nostru.

[60] Arhivele Statului Iași, Documente, 329, fila 12, scrisoarea din 15.07.1841.

[61] Astfel, ei accentuează greșit sau deloc, împart greșit cuvintele în silabe, „mănâncă" litere.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stabilitatea sistemului în aşa fel încât închiderea unor şcoli dintr-un loc anume şi redeschiderea lor în altă parte constituia un fapt obişnuit[62].

Tinerii se declară foarte mulţumiţi de condiţiile bune de la pension, unde „nu ne lipseşte nimic, decât aceea de a-i avea aproape de noi pe părinţii noştri dragi, pentru a fi mai fericiţi"[63]. Din scrisori aflăm că profesorul, bun şi sever în acelaşi timp, îşi iubea elevii ca pe proprii copii, îndeosebi pe cel mic, care îi aducea aminte de un fiu dispărut. Mai mult, chiar pe timpul mutării pensionului într-un sat din apropierea mării, datorită căldurilor excesive din iulie, profesorul Ghenadie mergea adesea în capitală, însoţit mereu de câţiva şcolari. Dacă ar fi să ne ghidăm după lucrarea lui I. Kokkonis asupra metodei alilodidactice, editată în 1830 şi reeditată mai târziu (1842), se impunea şi un cod comportamental dascălului şi familiei sale, destul de sever şi limitativ[64].

Stăpâna casei, soţia domnului Ghenadie, avea în grijă găzduirea şcolarilor, se pare, destul de numeroşi, şi asigurarea unui mediu favorabil învăţăturii[65]. Oricum, pensionul nu oferea decât cursurile, cazarea şi masa, şi probabil unul sau două manuale, în vreme ce îmbrăcămintea (se purta şi o uniformă) şi rechizitele trebuiau procurate de şcolari. Avem şi o listă de asemenea obiecte, cumpărate de fraţii din Atena care cuprindea: 6 pachete de hârtie (60 galbeni), 2 port peniţe (5 galbeni), o cutie de culori (3 galbeni), 8 peniţe de aur, 3 cărţi, fără titlu specificat, 9 cravate, 5 perechi de butoni, 3 gulere, 2 batiste, *Cabane de l'oncle Tom*, o *Biblie*, *Le château Villeranges* şi „ma livre rose", probabil un pachet de hârtie şi plicuri de scrisori ori un caiet destinat a fi jurnal intim.

Asupra metodei de predare la pensionul Ghenadie nu ştim mare lucru. Se punea accent pe repetare, cum obişnuia şi profesorul Dimitrie, preceptorul de la Iaşi al fraţilor Sturdza. Cu siguranţă se utiliza metoda lancasteriană sau alilodidactică, după modelul franco-englez, introdusă în Grecia de G. Kleovulos şi care a rezistat până la 1877. Era la modă în toată Europa, fiind considerată economică (din motivele ştiute de toţi) şi ideologic necesară pentru că elevul şcolit în lancaster, viitorul cetăţean, devenea conştient de drepturile sale.

Din scrisori aflăm că elevii ţin să fie silitori, Grigorie datorită promisiunilor făcute părinţilor că îşi va îndeplini datoria, iar fraţii mai mari, pentru că nu vor să rateze ocazia evadării din zona ignoranţei[66]. Programul nu părea foarte încărcat, prin lege maximul de ore pe săptămână era de 34[67], dar destul de plictisitor, având în vedere că accentul se punea pe gramatică, un curs de bază în învăţământul grec. Se ştie că gramatica elină este unul din obiectele cele mai dificile şi ca atare,

[62] Aceste mişcări demografice nu ţin doar de mobilitatea specifică grecilor, ci şi de modificările apărute pe harta Balcanilor în acea perioadă.

[63] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 329, fila 12, scrisoarea din 15.07.1841.

[64] Cartea lui Kokkonis cuprinde şi capitole referitoare la regulamentele şcolare, la taxele ce se impuneau, cărţi şi manuale şcolare.

[65] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 329, fila 12, scrisoarea din 15.07.1841.

[66] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 329, fila 10, scrisoarea din 18.07.1841 (data scrisorii este greşit trecută de expeditor ca fiind 18.07.1840) semnată de Ioan Sturdza către Charles Kaminger.

[67] David Antoniou, *op. cit.*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

neplăcute, din aria curriculară. Mărturie stau și câteva rânduri trimise de Ioan lui Charles Kaminger în care, pe lângă mulțumirile adresate instructorului și amicului său pentru tentativa de a-l „trage un pic din ignoranța în care aveam intenția a mă perfecționa aici", amintea că începuse deja studiul gramaticii[68]. Dacă gramatica este predată anost, scria Iosif Moesiodax la 1779, ea devine o povară[69]. Potrivit cărturarului, secretul unui mariaj fericit sau cel puțin suportabil cu gramatica elină ar fi înțelegerea ca bază a învățării, gradarea dificultăților, o atenție sporită la temele scrise, mai dificile, evitarea folosirii barbarismelor și solecismelor, măsura în exemple și comparații, care nu trebuie să fie împestrițate cu fraze inutile[70].

Elevii primului nivel mai urmau și ore de caligrafie, matematică (aritmetică, algebră, geometrie), istorie și geografie, latina și limbi moderne, franceza și germana, oricum nu italiana, destul de obișnuită în școlile elene și, fără îndoială, religie. Cum educația întru ortodoxie era o obligație, toți frații au câte o carte de rugăciuni în franceză, și, cel puțin duminica, iau parte, împreună cu ceilalți școlari la slujba religioasă. O altă materie, neîndoios plăcută elevilor, era educația fizică, introdusă ca obligatorie în școlile publice și private grecești (de două ori pe săptămână) încă din 1834, trei ani mai târziu apărând și prima carte de profil după sistemul Cuths-Muths și L. Jahn[71].

Frații ar fi vrut să înceapă și lecțiile de muzică, mai incitante, dar profesorul le amână jumătate de an, considerându-le deocamdată premature. În schimb, își dă acceptul pentru desen. Vizibil entuziasmat, Constantin îi scria mamei cerându-i o cutie de culori, căci rechizitele erau scumpe la Atena și de proastă calitate, dar și o *Biblie* moldovenească[72]. Acestea urmau a fi trimise prin unchiul Constantin Sturdza, care promisese tinerilor că îi va vizita la școală. Un alt document, important pentru relevarea universului intelectual al tinerilor, cuprinde cărțile aduse de aceștia din Grecia. Cadetul Grigorie nu poseda decât trei volume: *Livre de prières*, *Oeuvre de jeunesse* și *Traités d'histoire*. Constantin avea la Atena o bibliotecă de 15 volume: 1 *Dictionnaire*, 1 *La Sainte Bible*, 6 *Traité de Géometrie*, 1 *Gramaire allemande*, 1 *Gramaire Latine*, 1 *Gramaire française*, 1 *Livre de prières*, 2 *Mémoires sur la Grèce*, 1 *Models de dessin*. În fine, Ioan putea lectura 22 de volume: pe lângă titluri identice cu ale fratelui Constantin (exceptând *Mémoires sur la Grèce* și *Traité de Géometrie*) mai întâlnim și *Histoire ancienne*, *Geographie*, *Mithologie*. Aceasta ne indică preferințele în materie de studii ale fraților mai mari: științele exacte pentru Constantin și disciplinele de cultură generală istoria, geografia și mitologia pentru Ioan, cel care, punând accentul pe aceste obiecte, se hotărâse a ieși din rândul ignoranților.

Intenția studioșilor de a urma cursul gimnazial apare în aceeași scrisoare din 15 iulie 1841. Pentru a fi admiși la gimnaziu, unde se studia vreme de trei ani,

[68] Arhivele Statului Iași, *Documente*, 329, fila 10, scrisoarea din 18.07.1841.

[69] Iosif Moesiodax, *op. cit.*, p. 115.

[70] *Ibidem*, p. 116-118.

[71] Este vorba de „Descrierea gimnasticii", Atena, 1837, a lui Georgios Pagon, pedagogul proaspăt întors din München.

[72] Arhivele Statului Iași, *Documente*, 329, 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trebuiau parcurşi alţi 2 ani în „cursul şcolii" (înţelegem a „şcolii greceşti"), explică părinţilor Constantin[73]. De fapt, informaţia sa este viciată pentru că, am văzut, se studiau trei, respectiv patru ani. Nu ştim, cel puţin până acum, cât timp au stat cei trei fraţi la Atena, nici măcar dacă au intrat în noul an şcolar 1841-1842. Datele care le avem au permis creionarea unei imagini de ansamblu asupra experienţei educative ateniene, dar se opresc chiar la anul de început, 1841.

Ne interesează care era, în linii mari, percepţia studioşilor asupra mediului grecesc şi, în special, asupra celui atenian, apropiat lor. Societatea greacă era, la vremea respectivă puternic influenţată de moda franceză, influenţă vizibilă în mai toate domeniile. Charles Lenormant, membru al expediţiei ştiinţifice în Moreea, aprecia în 1841 influenţa franceză asupra spiritului grecesc drept certă şi benefică („totul este francez aici, pe cât este posibil şi noi posedăm, fără contestaţie, imperiul ideilor"); în acelaşi registru, Prosper Merimée, colegul lui Lenormant, nota de asemenea: „sunt încântat de Atena şi de locuitorii ei ... dar ceea ce m-a frapat însă a fost mai ales facultatea civilisabilă a locuitorilor ei"[74].

Existau două Elade dintre care doar una putea fi văzută de fraţii Sturdza: cea ideală, creată de imaginar, din istorie şi Grecia ridicolă, o imitatoare provincială a civilizaţiei Occidentale, situaţie proprie şi altor societăţi din zonă (e şi cazul ţărilor române). Studioşii moldoveni, fără experienţa Apusului, deci a originalelor, au observat-o doar pe prima.

Constantinopolul, capitala împărăţiei lui Dumnezeu pe pământ, conform ideologiei bizantine, una din marile obsesii ale grecilor, pare a nu se bucura de o imagine pe măsura faimei sale. Casele sunt din lemn şi colorate multicolor, aşa că doar Domnul apără pe locuitori de un incendiu, iar constantinopolitanii, greci şi turci, sunt, cum am văzut, nişte oameni „foarte stupizi"[75]. Cu toate acestea, în opinia tinerilor, aici sunt numeroase monumente care merită a fi vizitate, chiar în pofida lipsei de timp.

Grecia este spaţiul idilic în care totul progresează, de la agricultură şi industrie la cultură şi educaţie[76]. Într-adevăr, dincolo de imaginea romantică, suntem într-o perioadă în care progresul este real, mai ales că se plecase de la un haos general, pe care Capodistria nu fusese capabil a-l controla, abia spiritul german adus de curtea lui Otto I reuşind să liniştească apele.

Tinerii se simt în largul lor în noul mediu, dar nu leagă prietenii, fapt explicabil, fiind deja într-un grup de trei gata constituit. Nici una dintre scrisori nu menţionează noi amici, deşi nu le lipsea sociabilitatea. Ioan scrie mai multe epistole către cunoscuţii de la Iaşi, trimise mamei care urma a le distribui. Iar

[73] *Ibidem*.

[74] Sophie Basch, *op. cit.*, p. 20.

[75] Vezi nota 43.

[76] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 329, 24, ştirile transmise de Dimitrie Ithakisios lui Gheorghieş Sturdza.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Grigorie se împrietenise repede pe vapor cu un medic francez, care îi făcuse şi o extracţie dentară şi tot el este foarte plăcut familiei profesorului Ghenadie.

Totul pare de cea mai bună calitate: profesorul este „foarte bun", stăpâna casei la fel, elevii sunt „foarte bine aşezaţi" şi „foarte bine trataţi" de profesorul Dimitrie, care „ne-a procurat mai multe plăceri" şi „ne-a servit foarte bine deşi a fost în două rânduri bolnav". Motiv pentru care copiii cer părinţilor un cadou pentru „bietul servitor" Dimitrie[77], aceasta relativ la tendinţa foarte veche a familiilor nobiliare de a-şi trata instructorii ca pe nişte servitori mai de soi[78]. Doar lipsa mamei şi a tatălui pare a păta acest tablou perfect, căci numai prezenţa lor „ne-ar face mai fericiţi".

Cu siguranţă, destinul educativ al fraţilor Sturdza a continuat şi după 1841, mai puţin pentru Ioan, care a murit adolescent, cine ştie, poate chiar la Atena, nenorocire care pare să fi scurtat perioada de instrucţie ateniană. Grigorie trebuie să fi urmat o şcoală de cadeţi căci a ajuns colonel în armata română şi s-a căsătorit cu Olga, fiica marelui vornic N. Rosetti, având patru copii (Grigore, Maria, Adela, Nicolae). Constantin, devenit fiul mai mare, moşteneşte mare parte din averea familiei şi se căsătoreşte cu Elisaveta, fiica vornicului Manuil Miclescu, mariaj din care rezultă doi băieţi, botezaţi după cei doi părinţi ai tatălui: Scarlat, părintele natural şi Gheorghe, tatăl adoptiv.

Să concluzionăm:

1. Instruirea celor trei studioşi Sturdzeşti (Ioan, Constantin şi Grigorie) la Atena face parte dintr-un proces destul de răspândit în societatea românească la vremea aceea, deşi necunoscut istoriografiei noastre. Motivele pentru care s-a manifestat acest dezinteres sunt multiple. Astfel, în viziunea multor istorici români, Grecia, patria fanarioţilor, reprezintă opusul luminii cunoaşterii iradiate de Occident, singurul pol al civilizaţiei de la care se putea aştepta semnalul redeşteptării naţionale. Pe de altă parte, a persistat multă vreme falsa imagine a reducerii numerice drastice a elementului grec din ţările române după 1821, când în realitate, după 1829, grecii se înmulţesc, concentraţi mai ales în vadurile comerciale, îndeosebi în porturile dunărene. Aşadar, chiar dacă influenţa culturii greceşti din Principate nu mai era ceea ce fusese în veacul XVIII, ea nu dispare brusc după 1821, favorizată nu doar de educaţia generaţiei paşoptiste ci şi de activitatea comunităţilor greceşti.

2. Deplasarea Sturzeştilor, însoţiţi de învăţătorul Dimitrie Ithakisios, s-a făcut sub imperiul unor factori diverşi: tendinţa boierimii cu disponibilităţi financiare de a-şi trimite copiii lor în stagii formative în afara ţării, într-o vreme când „a studia", a primi o instrucţie riguroasă, însemna a studia în străinătate (dovadă euforia tânărului Ioan exprimată în corespondenţa cu Charles Kaminger, la perspectiva depăşirii la Atena a statutului de ignorant cu care se mulţumise în Moldova); starea încă

[77] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 329, 12.

[78] Iosif Moesiodax (*op. cit.*, p. 60) atrăgea atenţia capilor de familii boiereşti să evite acest comportament arogant şi să respecte pe dascălii copiilor lor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

defectuoasă a învăţământului moldav, care nu-şi aflase identitatea; presiunea mediului grecesc apropiat familiei şi imaginea Eladei ideale, francofile şi francofone, în ochii preceptorilor şi apropiaţilor; progresele reale înregistrate de sistemul educativ elen, modelat după cel bavarez.

3. Ajunşi în capitala Regatului Elen, fraţii urmează nivelul de începători ai pensionului profesorului Ghenadie, unde se integrează rapid, studiind după metoda lancasteriană caligrafia, gramatica, istoria, literatura greacă, matematicile, desenul, limbile latină, germană şi franceză. Scopul fraţilor mai mari este să urmeze un gimnaziu, unde cunoştinţele dobândite ar fi fost mai largi şi mai temeinice.

4. Sejurul de studii a fost, se pare, brusc întrerupt de dispariţia fratelui mai mare, Ioan, despre care ştim din alte surse că a murit adolescent, adică tocmai la vârsta la care are loc deplasarea la Atena; întreruperea corespondenţei la anul 1841 ne întăreşte această supoziţie.

ANEXE

I

Mon très cher oncle !

Je vous prie de me pardonner de ne vous avoir pas écrit de Constantinople car nous ne sommes resté que trois jours dans cette ville; mais a présent étant arrivé à la quarantaine je fais mon devoir en vous écrivants, et je vous annonce que grace à Dieu nous sommes arrivés ici tous très bien-portant. Je vous prie mon cher oncle de ne pas oublier la promesse que vous nous avez faite de venir cette automne à Athène pour nous voir. Nous ne sommes éloignes d'Athène que de huit heures de chemin, ainsi nous alons voir dans peu de jours et grand-maman que nous avons déja vue ici, et notre oncle Jean, se sera au moins un soulagement à la douleur que nous avons eue de nous séparer de toute nos plus chers parents. Je vous prie de dire à mon oncle Basil que je lui baise les mains et qu'avec la première occasion qui se montrera je ne manquerai pas de lui écrire aussi. Adieu mon cher oncle je vous baise les mains en vous priant de vous rappeler quelque fois de votre neveu qui soyez sûr vos aime le plus et de lui écrire au moins une fois. J'ai l'honneur d'étre Votre très obéissant neveu.

Syra le 12 juin Constantin Stourdza

Mon très cher oncle,

Je vous en faisant savoir que nous nous portons tous très bien et que nous sommes arrivés à Sira à la carantaine. Je vous prie mon très cher oncle de ne pas oublier votre promesse de venir à l'automne nous voir et en meme temps nous écrire comme nous le faisons quoique pas beaucoup puisque le bateâu etait près de partir. Ainsi adieu mon très cher oncle. Je vous baise la main et suis

Votre neveu,
Jean Stourdza.

Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 329, fila 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

II

18 Juli 1840

A Monsieur
Monsieur Charles Kaminger a Yassy

Mon très cher ami!

Enfin je vous écrit pour vous temoigner mon amitié et pour vous faire voir comme je pense partout à vous comme au plus grand bienfaiteur car c'est un bien fait que vous m'avez fait de me tirer un peu de l'ignorance de ce que j'ai l'intention de me perfectionner ici. Mais je vous prie à la fois de ne pas voir de mon écriture et de ma composition puis que quoique vous sachiez comme bien je sais mais c'est pendant la nuit et à la hâte que je l'ai fait parce que le maître grec qui nous a conduits à Athènes était prêt de partir. Nous sommes arrivés à Athénes le 30 Juin avec la grâce de Dieu touts très bien portant et nous avons déja commencés la grammaire. Je vous prie de me répondre. Adieu mon très cher ami je vous embrasse de tout mon coeur ainsi que et les petits enfants et suis

Votre obeissant serviteur
Jean Stourdza

Arhivele Statului Iași, *Documente*, 329, fila 10.

III

A Madame
Madame Smarandiza de Stourdza
Yassy

Ma très chère maman!

Nous sommes maintenant tous très bien placés dans un village élloigné de trois heures de la ville à cause de chaleurs excessives qu'il y a dans cette ville; mais le professeur va souvent à Athènes et il prend toujours quelques uns de ses eléves avec lui. Ici il ne nous manque que d'avoir nos très chers parents auprès de nous pour etre les plus heureus. Le professeur est en même temps bon et sévère, il aime ses éléves comme ses propres enfants; la maîtresse est aussi très bonne et c'est elle qui soigne les habits des écollier. Nous avons ici avec nous deux maîtres, l'un pour les enfants plus avancés et l'autre pour nous. Pour finir le cours du gimnase il faut employer trois années mais avant d'entrer au gimnase il faut faire le cours de l'école pour lequel il faut employer encore deux années. Chère maman nous avons été tres bien traités par le maître Démétre il nous a procuré plusieurs grands plaisirs excepté celui de pouvoir vous envoyer des coquilles de Constantinople comme nous vous l'avons promis; faites je vous prie chère maman un cadot au pauvre domestique qui n'a pas pu trouver de place ici, où il aurait pu s'établir il nous a très bien servit en chemin malgrès qu'il a été deux fois malade. Monsieur Guenadi a dit que nous ne pourons commencer à aprendre la musique qu'après une demie années; mais quant au dessin nous avons la permission de le commencer aprécent, c'est pourquoi je vous prie de m'acheter

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

une boite de couleurs, puisque ici il n'y en a point des bonnes et celles qu'il y a sont encore très chèrres, ayez la bonté aufoi de m'acheter une Bible moldave pour avoir seulement pour lire et vous me les enverez par mon oncle Constantin ou par une autre occasion. Je vous prie d'envoyer ces lettres chacune à son adresse, et de bien vouloir m'écrire de temps en temps. Adieu ma très chère maman, je vous prie de donner toujours de vos sages conseils au moins par écrit à vos fils qui vous chéres, sent tant et qui n'ont point de meuilleur ami que vous. Je vous baise respectuesement la main, et vous supplie d'embrasser de ma part Milthiade et Aspasie. J'ai l'honneur d'être votre très obéissant fils Constantin Stourdza.

Le 15 Juillet 1841

Je vous prie de me pardonner s'il y a beaucoup d'effassage car il y a beaucoup de bruit à cause des écoliers.

Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 329, fila 12.

TÉMOIGNAGES SUR L'INSTRUCTION DES FRÈRES STURDZA À LA PENSION DU PROFESSEUR GHENADIE D'ATHÈNE (MILIEU DU XIXe SIÈCLE)

(Résumé)

C'est un phénomène bien connu que l'instruction de l'élite roumaine du XIX-ème siècle se faisait, dans une grande mesure, à l'étranger. Les études à ce sujet sont, quand même, unilaterales, l'historiographie roumaine manifestant une intérêt constant sur les stages formatives effectuées à l'Occident, en ignorant entièrement l'instruction dans les centres orthodoxes de Grèce et Russie, vu qu'un tel approche ne pourrait apporter rien de nouveau au niveau de l'histoire de l'instruction.

Le travail présent est fondé sur quelques lettres en Français et en Grecque qu'on a trouvé aux Archives de l'État de Jassy, lettres expediées (de Constantinople, Syre et Athènes) par trois membres de la famille Sturdza (Ioan, Constantin et Grigorie) à la famille et aux amis de Jassy. En les situant en corrélation avec d'autres informations qu'on a appris pendant les stages de recherche scientifique à Athènes, les renseignements fournis par cette correspondence peuvent offrir une image consistente sur la motivation de l'étude, sur les conditions et le but poursuivi par les écoliers provenant des pays roumains dans la Grèce du fin de XIX-ème siècle.

Les enfants de Smaranda et de Gheorghieş Sturdza sont partis de Jassy en mai 1841, accompagnés par le précepteur de la famille, Dimitrie Ithakisios et sont arrivés en juillet la même année à Athènes, où ils commencent à fréquenter „le cours pour les débutants" au pensionnat du professeur Ghenadie. Bien que les conditions soient excelentes, qu'ils conaissaient le Grécque et qu'ils aient des relations dans la société athenienne, les trois apprentis regrettent fortement la maison, la famille et la Moldavie natale. Ils fréquentent les cours de caligraphie, de mathématique (algèbre, arithmétique, géometrie), d'histoire et de géographie, de Latin, de Français, d'Allemand et de Religion. Ils auraient voulu de commencer tout de suite les leçons de musique, plus incitantes, mais le professeur les ajournent, en les permettant, quand même, de suivre le cours de dessin.

En envoyant les enfants faire les études si lointain, la famille Sturdza voulait non seulement qu'ils reçoivent une culture solide mais aussi, influencés par la culture méritocratique grecque, qu'ils bénéficient d'une instruction rigoureuse qui n'était pas encore

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

possible dans le système d'enseignement moldave. Le vornic Gheorghieş Sturdza, chargé de l'administration de Jassy, était conscient que le sang bleu et la fortune n'étaient plus suffisantes pour assurer l'avenir de ses enfants. Par conséquent, selon les conseils de la famille, des intimes (la plupart d'entre eux grecs) et des précepteurs, il choisit Athènes comme destination éducative de ses enfants. D'ailleurs, il surgit clairement dans les lettres l'intention d'études sérieuses, les parents insuffaut aux enfants l'idée du devoir et de la necessité d'une instruction plus haute.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DUMITRU IVĂNESCU

ILIE BĂRBULESCU. NOTE EPISTOLARE

La 1/14 decembrie 1905, profesorul Alexandru Philippide de la Facultatea de Litere a Universității din Iași își încheia raportul asupra activității desfășurate de candidatul la Catedra de slavistică nou înființată cu următoarele cuvinte: „Eu mărturisesc că de când am fost însărcinat cu facerea de rapoarte asupra candidaților la catedre universitare pe baza operelor, acum întâiași dată am avut a face cu un candidat care într-adevăr se prezintă cu opere de mare valoare, cerute de art. 69. Pentru aceea recomand în chip călduros pe domnul Ilie Bărbulescu ca să fie votat de onoratul Senat și de onorații profesori ai Facultății de Litere, nu ca agregat, ci ca profesor de limbi slavice"[1].

Ce argumente folosise candidatul pentru ca distinsul lingvist ieșean să ajungă la o asemenea concluzie e ușor de aflat din „dosarul" înaintat de Bărbulescu și analizat cu multă atenție de „raportorul" Alexandru Philippide. Au fost trecute în revistă studiile (licențiat al Facultății de Litere și Filosofie la Universitatea din București, cu calificativul *magna cum laude*, bursă acordate de statul român pentru specializare la Berlin, Viena și Praga, doctor al Universității din Zagreb, în 1899, cu lucrarea *Fonetica alfabetului cirilic în texte române din veacul XVI și XVII*) și principalele lucrări elaborate până la acea dată. Din ultima categorie făceau parte, alături de teza de doctorat deja citată, următoarele volume: *Cercetări istorico-filologice*, București, 1900, 103 p., *Studii privitoare la limba și istoria românilor*, București, 1902, 199 p., pentru care Academia Română îi acordase o parte din premiul „Vasile Adamache", *Vechile relații ale Principatelor Române cu Croația*, București, 1903, 36 p., *Fonetica alfabetului cirilic în texte române din veacul XVI și XVII, în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, bulgaro-, ruso- și româno-slave*, București, 1904, o nouă redactare, acum în limba română, a tezei de doctorat, dar de dimensiuni mult mai mari (501 p. față de 131 p.). Și respectiva operă a fost premiată de Academia Română, de data aceasta cu premiul „Heliade Rădulescu". În fine, ultimul volum prezentat de candidat era *Românii față de sârbi și bulgari*, cuprindea 216 p. și fusese tipărit la București în chiar anul concursului[2].

[1] ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza", rectoratul, dosar 3/1904–1905, fila 20–28.
[2] *Ibidem.*

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 99–108

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Raportul, mai mult decât elogios, n-a putut convinge membrii Senatului şi, din raţiuni care ne scapă, Ilie Bărbulescu a fost acceptat la început ca suplinitor (1904-1905), apoi ca agregat (1907-1908) şi abia în anul şcolar 1909-1910 titularizat profesor[3]. Faptul în sine n-a influenţat cariera universitară a specialistului de la Iaşi în limbi slave. Producţia sa ştiinţifică este consemnată şi în volumul omagial tipărit în 1931 de prietenii şi elevii săi[4].

Pe lângă o susţinută activitate didactică, administrativă (decan al Facultăţii de Litere în anii 1918-1919 şi 1930-1932 şi director al revistei „Arhiva" în intervalul 1929-1940) şi politică (evidentă atât în Parlamentul României cât şi în presa bucureşteană), profesorul ieşean reuşeşte să încredinţeze tiparului şi importante lucrări ştiinţifice, dintre care vom aminti doar pe cele mai semnificative[5]: *Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la Question Macedo-roumaine*, Iaşi, 1912, 369 p., *Curente literare la români în perioada slavonismului cultural*, Iaşi, 1928, 422 p., *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Bucureşti, 1929, 530 p., ş.a.

Contribuţia lui Ilie Bărbulescu la studiul limbilor slave s-a bucurat de recunoaştere atât din partea forurilor ştiinţifice româneşti cât şi a celor străine. În anul 1908 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, în 1914 membru corespondent al Academiei Regale de Ştiinţe din Belgrad, iar în 1931 membru corespondent al Societăţii Cehe de Ştiinţe din Praga. Participarea la o serie de manifestări ştiinţific (congresele internaţionale de slavistică de la Praga – 1928 şi Varşovia – 1934) l-a pus în contact cu cercetători având preocupări înrudite cu ale sale, iar opera lui Ilie Bărbulescu s-a bucurat, şi în aceste împrejurări, de o binemeritată consacrare.

Atent la tot ce se întâmplă în câmpul său de activitate, Ilie Bărbulescu stabileşte contacte cu specialiştii domeniului, publică studii, articole şi cărţi în reviste şi edituri străine, e la curent cu preocupările colegilor săi de peste hotare, cu unii dintre ei poartă corespondenţă, le cunoaşte opera şi, nu de puţine ori, face comentarii pertinente pe seama producţiei lor ştiinţifice. Cine răsfoieşte paginile revistei „Arhiva" din Iaşi, numerele apărute în perioada interbelică, poate obţine cu uşurinţă, datorită consemnărilor făcute de Ilie Bărbulescu, o imagine de ansamblu asupra felului cum au evoluat cercetările în domeniul limbilor slave. Interesul comun pentru acest domeniu l-a apropiat pe Bărbulescu de profesorul Ştefan Savov Bobcev, specialist în istoria dreptului slav la Universitatea din Sofia.

Ştefan Sasov Bobcev (1853-1940), personalitate culturală şi politică de prim rang în Bulgaria la sfârşit de secol XIX şi început de secol XX, a avut, după cum

[3] *Anuarul general al Universităţii din Iaşi. Tipărit cu prilejul jubileului de 50 de ani*, Iaşi, 1911, p. CXII.

[4] *Omagiu profesorului Ilie Bărbulescu la 25 ani de profesorat*, în „Arhiva", Iaşi, an XXXVIII, nr. 2-4/1931.

[5] *Ibidem*, p. 1-14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o dovedesc scrisorile aflate în anexă, o bună relaţie cu profesorul universitar de la Iaşi. Pentru neavizaţi e necesar să spunem că Bobcev a întreţinut o legătură strânsă cu lumea academică şi politică românească. Cu puţin timp înainte ca războiul de independenţă să izbucnească, Ştefan Bobcev a venit în 1876 de la Istanbul şi s-a stabilit în capitala României, unde a patronat apariţia publicaţiei în limba bulgară „Stara Planina", în anii 1877-1878, după care se va reîntoarce în Bulgaria. Era unul din cei peste 400 de intelectuali bulgari care au întemeiat pe teritoriul românesc şcoli, tipografii, reviste şi ziare, au editat manuale, literatură politică şi cărţi ştiinţifice, s-au angajat activ în mişcarea de eliberare naţională şi renaştere a ţării lor[6].

După revenirea în Bulgaria, Ştefan S. Bobcev s-a remarcat printr-o activitate plurivalentă, excelând în domeniile abordate – jurnalistică, slavistică, ştiinţe juridice, istoria culturii, politică, învăţământ, istoria dreptului vechi bulgar. Profesor de istoria dreptului slav la Universitatea din Sofia şi membru al Academiei Bulgare, Bobcev s-a implicat în politică, iar la începutul secolului XX a deţinut portofoliul instrucţiunii publice în guvernul de la Sofia.

Specialist recunoscut în istoria dreptului, lui Ştefan S. Bobcev îi aparţin, printre altele, mai multe lucrări originale şi ediţii de texte, dintre care amintim: *Codex al obiceiurilor juridice bulgare, Istoria vechiului drept bulgăresc, Dreptul consuetudinar judiciar al bulgarilor, Dreptul canonic.* A condus, foarte mult timp, şi o reputată revistă juridică bulgară, „Juridiceski Pregled". Tot lui îi aparţine şi studiul *Mişcările de eliberare ale Bulgariei din întâia jumătate a secolului al XIX-lea*[7].

Ştefan S. Bobcev a manifestat un interes constant pentru relaţiile româno-bulgare nu numai în plan politic, dar mai ales în cel cultural. O dovedesc atât scrierile sale, îndeosebi cele ce privesc relaţiile româno-bulgare din perioada renaşterii naţionale, cât mai ales munca redacţională la revista „Bălgarska Sbirka", al cărei director a fost o perioadă mai îndelungată. Revista a publicat numeroase traduceri din lucrări aparţinând unor scriitori români, urmărind un adevărat program în această direcţie.

O altă componentă a preocupărilor lui Ştefan S. Bobcev o reprezintă panslavismul, în slujba căruia profesorul de istoria dreptului slav de la Universitatea din Sofia a găsit mai multe modalităţi de exprimare. În 1910 a prezidat Congresul lumii slave de la Sofia, în calitatea sa de preşedinte a societăţii panslaviste „Slavijanska druzestvo v Balgaria". Această societate i-a dedicat lui Bobcev în 1921 un volum jubiliar cu prilejul împlinirii a 50 de ani de activitate. Trebuie, de asemenea, spus că tot Ştefan Bobcev este creatorul, în 1920, a „Institutului

[6] Elena Siupiur, *Relaţii literare româno-bulgare în perioada 1878-1818*, Bucureşti, Editura Minerva, 1980.

[7] Ilie Bărbulescu, *Ştiinţa, cultura bulgărească şi prof. Bobcev*, în „Arhiva", an XXVIII, 1921, nr. 2, p. 269.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Balcanic pentru Răsăritul Apropiat" („Balkanski blizkoiztočen Institut"), urmând modelul francezului Ernest Denis, fondatorul Institutului de Studii Slave (1918) de la Paris[8].

Corespondența dintre cei doi, alături de alte documente ce privesc activitatea didactică și științifică a lui Ilie Bărbulescu, face parte dintr-un volum aflat în curs de apariție la Editura „Junimea" din Iași. Scrisorile de față ne-au fost puse la dispoziție de dr. Elena Siupiur, de la Institutul de studii sud-est europene, împreună cu traducerea textelor din croată, căreia îi mulțumim și pe această cale. Așa după cum lesne se poate observa, corespondența din anexă explică, măcar în parte, interesul manifestat de profesorul ieșean pentru viața culturală și politică din Bulgaria, în strânsă legătură cu preocupările sale științifice și cu activitatea Seminarului de Slavistică de la Universitatea din Iași. De altfel, acestea sunt și argumentele ce-l determină să-i solicite lui Ștefan S. Bobcev unele reviste culturale sau științifice („Bălgarska Sbirka" și „Sbornik", prima condusă de însuși Bobcev, iar cea din urmă întemeiată de Ivan D. Șișmanov), ziare („Vecerna Posta" și „Mir", periodice editate la Sofia) sau cărți[9]. În replică, colegul său bulgar dorește cât mai multe informații despre istoria dreptului, principala sa preocupare în cadrul Facultății de Științe Juridice de la Universitatea din Sofia[10].

Dacă prima depeșă este din 1910, la scurt timp după titularizarea lui Ilie Bărbulescu, cele mai multe scrisori au fost trimise în 1921, când Ștefan S. Bobcev era sărbătorit în țara lui pentru cei 50 de ani de activitate. Cu această ocazie i-au fost dedicate trei volume. Primul dintre ele a apărut din inițiative unui grup de scriitori, având ca lider pe poetul național al bulgarilor, Ivan Vazov, intitulat *Vachvala sbornik v čest na Ștefan S. Bobcev, 1871-1921*. Ea cuprinde îndeosebi texte literare de autori bulgari sau străini, printre cei din urmă aflându-se Louis Léger, profesor de slavistică la Collège de France, Ljuba Bobič, un nuvelist important de origine croată ș.a. Cel de al douilea, *Carte jubiliară în cinstea lui Ștefan S. Bobcev, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de activitate publicistico-obștească și literaro-științifică a lui*, a fost tipărit de către un grup de admiratori din cadrul societății panslaviste „Slovjanska druzestvo v Balgarja", al cărei președinte era, așa după cum am spus, chiar Ștefan Bobcev. Un ultim volum (*Codex jubiliar, apărut prin inițiativa Facultății Juridice de la Universitatea din Sofia în cinstea lui S.S. Bobcev*), elaborat de către cadrele didactice de la Universitatea din Sofia în colaborare cu universitari străini, cuprinde și studiul lui Ilie Bărbulescu, *L'origine des plus anciens mots et institutions slaves des Roumains*[11].

Relația stabilită de cei doi oameni de știință a avut efecte benefice pentru mediile universitare și academice în care activau. „Arhiva" și „Viața românească"

[8] Idem, *Institut balcanic în Sofia*, în idem, p. 270-271.

[9] Narodna Biblioteca Kiril i Metodi, fond Ștefan Savov Bobcev, II D 4192 și II D 4194.

[10] *Ibidem*, II D 10380.

[11] *Ibidem*, II D 4193.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la noi şi „Bălgarska Sbirka" peste Dunăre se vor face ecoul schimbului cultural de idei, al unei bune propagande pentru cele două literaturi şi istoriografii, fiecare în parte contribuind la o mai serioasă şi profundă cunoaştere a valorilor spirituale produse în ţara vecină.

ANEXE

1

1910, februarie 21, Iaşi. *Scrisoarea lui Ilie Bărbulescu adresată lui S.S. Bobcev privitoare la o serie de cărţi şi periodice bulgare necesare Seminarului de slavistică din cadrul Universităţii din Iaşi.*

Iaşi, 21 februarie 1910. Stimate domnule coleg, regret că nu pot scrie în bulgară, pentru că v-aş fi scris în limba Dumneavoastră. Dar îmi face plăcere să scriu măcar în altă limbă slavă, adică în croată, deşi şi această limbă nu o ştiu chiar aşa bine cum ştiam înainte a scrie, şi de aceea vă răspund în această limbă.

Am primit pentru Seminarul de slavistică foarte importanta şi interesanta Dumneavoastră carte. Vă mulţumesc mult pentru bunătatea şi bunăvoinţa Dumneavoastră. Vă rog, domnule coleg, să aveţi bunătatea să-mi trimiteţi mai multe lucrări ale Dumneavoastră sau lucrări care credeţi că-şi au locul în biblioteca Seminarului nostru şi ne veţi fi de folos şi mie şi studenţilor mei, şi afară de aceasta veţi contribui şi la viitoarea noastră dezvoltare. M-am gândit să abuzez de bunăvoinţa Dumneavoastră cu rugămintea, stimate domn, să ne trimiteţi – bineînţeles pentru Seminar – câteva periodice; interesanta şi importanta Dumneavoastră revistă „Bălgarska Sbirka"[1]. O să avem astfel posibilitatea să cunoaştem şi opera Dumneavoastră şi opera altor conaţionali ai Dumneavoastră – din literatura sau ştiinţa bulgară.

La scrisoarea Dumneavoastră prietenească îndrăznim, domnule coleg, să vă mai rugăm ceva: dacă aţi avea bunătatea să interveniţi ca să primim şi un bun ziar politic (spre exemplu „Vecerna Poşta"[2] sau altul), ca să aibă şi Seminarul nostru în viitor. Copiii [studenţii] mei, care doresc foarte mult să cunoască viaţa politică bulgară, v-ar rămâne foarte îndatoraţi. Sau, stimate domnule Profesor, poate măcar aveţi bunătatea să-mi scrieţi către care ziar să ne adresăm cu această rugăminte. Eu citesc bine în bulgară, aşa că o să-mi faceţi un serviciu scriindu-mi în limba bulgară. Voi avea astfel posibilitatea să exersez mai mult în limba Dumneavoastră.

Sper, mult stimate domnule coleg, să nu-mi luaţi în nume de rău această rugăminte. De altfel, chiar scrisoarea Dumneavoastră prietenească mi-a dat curaj s-o fac.

Vă rog să primiţi expresia celor mai sincere sentimente.

Ilie Bărbulescu

P.S. Se întâmplă, şi-mi face mare plăcere, ca tocmai în acest semestru să vorbesc în lecţiile mele despre importanta Dumneavoastră operă ştiinţifică şi în special despre cunoscuta *Istorie a dreptului vechi bulgar*[3]. În România sunt câţiva oameni care ar putea citi opera Dumneavoastră ştiinţifică. De aceea, mă gândesc că ar fi foarte bine să o trimiteţi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

câtorva biblioteci: 1) Biblioteca Universităţii Iaşi; 2) Biblioteca Academiei Române; 3) Biblioteca Fundaţiunii Universitare Carol I, Bucureşti. Vă rog să-mi scrieţi despre orice aveţi nevoie. Cu toată plăcerea mă voi strădui să vă răspund.

Cu prietenie
Al Dumneavoastră
Ilie Bărbulescu

Narodna Biblioteka Kiril i Metodi (în continuare NBKM), fond Ştefan Sarov Bobcev (în continuare S.S. Bobcev), II D 4192. Original în limba croată.

1 „Balgarska Sbirka", revistă lunară de literatură, istorie şi social culturală, a apărut la Sofia şi a fost condusă mulţi ani de Ştefan S. Bobcev. Revista a avut legături cu cercurile academice şi universitare româneşti. A publicat numeroase traduceri din literatura română, după texte semnate de Al. Vlahuţă, Anton Bacalbaşa, M. Sadoveanu, I. Al. Brătescu-Voineşti, N. Gane, I.L. Caragiale, Carmen Silva ş.a. Publicaţia a avut printre colaboratori mulţi bulgari emigranţi în România (Ivan Vazov, K. Ţankov). O bună relaţie cu această revistă a întreţinut Ilie Bărbulescu. Pentru amănunte a se vedea studiul monografic aparţinând Elenei Supiur, *op. cit.*, *passim*.

2 „Vecerna Poşta", cotidian bulgar, editat la Sofia, a publicat date despre I.L. Caragiale şi C. Dobrogeanu Gherea, cât şi despre alţi scriitori români. În paginile sale au fost publicate mai multe lucrări aparţinând lui Mihai Sadoveanu.

3 Lucrarea lui Ştefan S. Bobcev, *Istorija na starobălgarskoto pravo*, a apărut la Sofia în anul 1910. Nu e exclus ca Ilie Bărbulescu să se refere, la începutul scrisorii de faţă, tocmai la această carte, odată ce la cursurile sale putea face consideraţii favorabile asupra ei chiar în anul apariţiei.

2

1921, aprilie 15, Iaşi. *Scrisoare trimisă de Ilie Bărbulescu unui coleg din Academia Bulgară în vederea colaborării la un volum dedicat lui S.S. Bobcev.*

Iaşi, 15 aprilie 1921. Stimate domn, regret că nu pot scrie în bulgară, direct, deşi înţeleg bine limba Dumneavoastră. De aceea sunt nevoit să vă scriu în altă limbă. Sper însă să nu-mi luaţi în nume de rău faptul că vă scriu în altă limbă slavă, adică în croată, pe care o ştiu mai bine.

Am primit invitaţia Dumneavoastră să scriu ceva pentru volumul jubiliar[1] pe care vreţi să-l dedicaţi învăţatului bulgar S.S. Bobcev, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de activitate. Am o deosebire preţuire pentru domnul Bobcev, pe care-l cunosc bine fie din cărţile sale de drept, fie din „Bălgarska Sbirka", fie din ziarele bulgare, pe care, până anul trecut, am avut posibilitatea să le citesc curent. De aceea, din toată inima mă asociez iniţiativei Dumneavoastră şi cu toată plăcerea primesc să colaborez cu un studiu ştiinţific în onoarea sa. Sper ca să aprobaţi studiul meu într-o limbă neslavă, ca să poată fi citit în toate mediile, deci vi-l voi trimite în franceză. Acest studiu[2], după cum puteţi vedea, conţine ceva total nou în argumentările mele; de aceea, sper să vă intereseze şi [să fie] o bună contribuţie ştiinţifică.

Şi iarăşi, stimate domn, dacă acest studiu nu corespunde punctelor Dumneavoastră de vedere – fie prin conţinutul lui, fie pentru că nu este într-o limbă slavă – puteţi liniştit să nu-l publicaţi în volumul jubiliar Bobcev. Vă rog să mă credeţi că nu o să mă supăr, pentru că iau în consideraţie faptul că puteţi avea o concepţie personală în formarea unui astfel de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

volum. Vă rog numai, în caz de nepublicare, să binevoiți a mi-l trimite înapoi la Iași. Dacă îl publicați, am să vă rog să fiți foarte atenți la corecturi ca să nu rămână greșeli de tipar și să nu se schimbe ceva în textul francez, adică în ideile mele.

Cu deosebită stimă

Al Dumneavoastră

Prof. Ilie Bărbulescu

P.S. Am uitat, totodată, să vă rog să nu-mi luați în nume de rău faptul că manuscrisul meu nu-i chiar bun, adică nu e bine scris. Să mă iertați, m-am grăbit ca să vă pot trimite la vreme (până la 8 mai) și n-am mai avut timp să-l transcriu mai bine.

NBKM, fond S.S. Boncev, II D 4193. Original în limba croată.

1. Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de activitate lui Ștefan S. Bobcev i-au fost dedicate trei lucrări. Prima dintre ele a fost inițiată de un grup de scriitori, în frunte cu Ivan Vazov, intitulată *Vachvala sbornik v čest na Ștefan S. Bobcev, 1871-1921*. Ea cuprinde mai ales tete literare de autori bulgari sau străini. Cea de a doua lucrare aparține unui grup de admiratori din cadrul societății panslaviste „Slovjansko druzestvo v Balgarja", al cărei președinte era chiar cel sărbătorit. Volumul se numește *Carte jubiliară în cinstea lui Ștefan S. Bobcev, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de activitate publicistico-obștească și literaro-științifică a lui*. În fine, cel de al treilea tom a fost elaborat de către cadrele didactice de la Universitatea din Sofia, dar și de către universitari străini. În acest ultim volum (*Codex jubiliar, apărut prin inițiativa Facultății juridice de la Universitatea din Sofia în cinstea lui S.S. Bobcev*) a fost editat și studiul semnat de Ilie Bărbulescu.

2. Studiul lui Ilie Bărbulescu, *L'origine des plus anciens mots et institutions slaves des roumains*, a fost publicat în 1921 în *Jubileen sbornik...* (*Codex jubiliar apărut prin inițiativa Facultății juridice...*).

3

1921, mai 21, Iași. *Ilie Bărbulescu îi cere lui S.S. Bobcev să-i trimită mai multe publicații bulgărești, de un interes mai larg, printre acestea aflându-se Bălgarska Sbirka și Mir, precum și unele editate de Academia Bulgară.*

Societatea istorică și filologică din Iași;
Revista Arhiva
Redacția, str. Speranța 14

Iași, 21 mai 1921. Stimate domnule Bobcev. Am primit ultima Dumneavoastră scrisoare și cartea *Вахвала*[1], dar în carte nu văd studiul meu despre care îmi scrieți în scrisoarea Dumneavoastră că deja a ieșit. Vă rog, dacă nu-l puteți publica, să-mi trimiteți manuscrisul înapoi pentru că nu am copie. Vă rog totodată să-mi trimiteți [din nou] reputata Dumneavoastră revistă „Bălgarska Sbirka" dacă apare. Vă mai rog și pentru alte publicații ale Dumneavoastră. Vă rog să nu mi-o luați în nume de rău; îmi permit să vă mai rog ceva: să-l rugați pe domnul Ivan Gešov[2] să-mi trimită în continuare ziarul său „Миръ"[3], cum mi l-a trimis și până acum, și să interveniți la Academia Dumneavoastră să mi se trimită în mod regulat unele din publicațiile sale („Sbornik"[4] ș.a.). Dealtminteri și Academiei Bulgare îi trimitem revista noastră „Arhiva", în care cu siguranță se scrie despre problemele istorice și filologice bulgare. „Arhiva" este organul Societății de filologie al cărui președinte și

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

director al revistei sunt eu. Această societate şi revista sa „Arhiva" există de 28 de ani şi este cunoscută în lumea românească. Al Dumneavoastră cu toată stima şi devotamentul

Prof. Dr. Ilie Bărbulescu

NMKM, fond S.S. Bobcev, II D 4194. Original în limba croată.

1. *Ваквана*... este volumul, aşa cum am arătat mai sus, tipărit din iniţiativa literaţilor bulgari; studiul lui Ilie Bărbulescu a fost tipărit în volumul editat sub egida Universităţii din Sofia.

2. Ivan Gheşov, cunoscut la noi prin studiul tipărit la 1912, în revista „Flacăra", despre *Cultura bulgară*.

3. Periodicul condus de Gheşov, „Mir", a apărut la Sofia şi a publicat mai multe tete aparţinând unor scriitori români. De exemplu, *Amintiri din Războiul de Independenţă*, de Şt. Georgescu-Sergent. Lui Ilie Bărbulescu i-a parvenit cu regularitate această publicaţie.

4. „Sbornic za Narodni Umotvorenja i Kniznina", revistă ştiinţifică întemeiată de Ivan D. Şişmanov (istoric literar, critic, etnograf, folclorist, fondatorul şcolii de literatură comparată din Bulgaria, ministru al instrucţiunii în intervalul 1903-1907) şi mult apreciată de B.P. Hasdeu. Revista a arătat un interes constant faţă de mediul intelectual românesc, cu care, de altfel, a avut numeroase legături. În afara lui Hasdeu ar trebui amintiţi I. Bianu, M. Gaster, N. Iorga, Ilie Bărbulescu, Gr. Tocilescu, Pericle Papahagi, Th. Capidan, Lazăr Şăineanu, Sextil Puşcariu ş.a., colaboratori, mai mult sau mai puţin constanţi, ai acestei reviste.

4

1921 iulie 9, Sinaia. *Ilie Bărbulescu în scrie lui S.S. Bobcev cu privire la apariţia unui studiu al său în limba bulgară şi regretă că, aflat în vacanţă, nu-i poate trimite o bibliografie asupra istoriei dreptului românesc.*

Mr. S.S. Bobčev (C.C. Бобreb), ancien ministre,
Sofia Bulgaria

Sinaia, 9 Juillet 1921,

Très honoré maître, j'ai reçu votre dernière lettre à Sinaia. Mais parce que j'absenterai de Jassy et je serai ici deux mois (pendant les vacances), je ne pourrai pas vous communiquer une bibliographie sur l'Histoire du droit roumain. Quand je retourné à Jassy, j'ai reçu aussi les 3 Statuts, dont les 2 français je les ai déjà donnés à deux professeurs de l'Université. Merçi beaucoup pour le mien en bulgare. Votre activité chez nous fait vraiment tres bonne impression. J'ai reçu, de même, le „Jubileen Sb."[1], qui contient mon étude; je regrette seulement que quelques erreurs se sont glissé dans les exemplaire de mots. J'ai disposé qu'on vous envoier le revue „Arhiva". Veuillez m'avertir à Sinaia, quand vous le recevez. Mes hommages, chère maître.

Prof. Ilie Bărbulescu

NBKM, fond S.S. Bobcev, II D 4195. Original în limba franceză.

1 Ilie Bărbulescu se referă la numărul omagial din *Jubileen sbornik...*, dedicat lui Ştefan Sasov Bobcev de către Universitatea din Sofia, amintit mai înainte, unde s-a publicat şi studiul său redactat în limba franceză.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

5

1921, Iaşi. *Ilie Bărbulescu îi trimite lui S.S. Bobcev o listă de cărţi şi reviste conţinând proverbe, publicaţii ce pot fi găsite în librăriile din Bucureşti.*

Profesor Ilie Bărbulescu, Decanul Facultăţii de litere, Iaşi, România
Chère maître, Ci-joint je vous envoie une liste des livres et des revues contenant des proverbes. On ne les trouve pas à Iaşi, mais à Bucureşti. A Bucureşti vous devez vous adresser à *la librairie Socec*, calea Victoriei, ou à *la librairie Alcalay*, calea Victoriei, ou à *la librairie Cartea Românească*, Bulevardul Academiei Nr. 3.
Avec les meilleurs sentiments,

Ilie Bărbulescu.

NBKM, fond S.S. Bobcev, II D 4196. Original în limba franceză.

6

1923 mai 17, Iaşi. *Ilie Bărbulescu îi scrie lui S.S. Bobcev ca să-i mulţumească pentru lucrarea trimisă („Juridiceski Pregled") şi pentru a-l informa asupra principalelor publicaţii juridice româneşti şi a lucrărilor de istoria dreptului românesc.*

Domnului S.S. Bobcev, Slavjanska
22, Sofia (Bulgaria)

Universitatea din Iaşi. Seminarul de Slavistică, Iaşi, 17 mai 1923

Stimate domnule Bobcev

Am primit volumul II din interesantul Dumneavoastră „Juridiceski Pregled". Publicaţiile juridice româneşti de care mă întrebaţi sunt: „Curierul judiciar", „Dreptul", „Gazeta juridică", care apar la Bucureşti. Tot la Bucureşti apar „Jurisprudenţa Română", „Jurisprudenţa Înaltei Curţi de Casaţie", „Jurisprudenţa generală", „Palatul justiţiei" şi „Pandectele Române". La Craiova apare „Justiţia", iar la Iaşi „Justiţia". Din istoria dreptului român există *Privilegiul masculinităţii,* de D. Mototolescu, Bucureşti, 1915; *Pravila lui Vasile Lupu şi izvoarele ei greceşti,* de I. Peretz, Iaşi, 1915; I. Longinescu, *Istoria dreptului românesc*, Bucureşti, 1908.
Îmi pare rău că n-am găsit un exemplar din „Cartea jubiliară"[1] a Universităţii noastre pentru care mă rugase „Svobodni Universitet". S-a vândut tot. Primiţi cu regularitate „Arhiva" noastră? Cu cele mai sincere sentimente, la dispoziţia Dumneavoastră
Prof. Dr. Ilie Bărbulescu

Din istoria dreptului românesc mai există *Curs de istoria dreptului român*, de I. Peretz, Bucureşti, 1915.

NBKM, fond S.S. Bobcev, II D 10380. Original în limba croată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1 Cartea jubiliară a Universităţii, de care aminteşte Ilie Bărbulescu, este *Anuarul general al Universităţii din Iaşi*, tipărit în 1911 cu prilejul jubileului de 50 de ani.

ILIE BĂRBULESCU. MAIL NOTES
(Summary)

This study is concerned about the activity of the Bărbulescu, a major Romanian scholar, expert of Slavic languages and cultures. He was interested in their relations with Romanian medieval culture but he was also very attentive to the contemporary cultural context.

The study offers some pieces of correspondence between Ilie Bărbulescu and Ştefan Sasov Bobcev, a representative Bulgarian scholar. The letters were a part of an important cultural exchange, including studies and publications of common interest.

The first letter is from 1910, shortly after Bădulescu had became Professor of Slavics at „Al. I. Cuza" University in Iaşi. Most of them are from 1921, when Ştefan S. Bobcev was celebrated in Bulgaria for 50 years of professional activity.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LAURA STANCIU
ANA MARIA NEGOI

REGLEMENTĂRI MATRIMONIALE ÎN TRANSILVANIA CELEI DE A DOUA JUMĂTĂȚI A SECOLULUI AL XVIII-LEA

Schimbarea reclamată de iluminism, temperată de Biserică și impusă, în cele din urmă, de reformismul iosefin poate fi înțeleasă din perspectiva modernizării, dar și a emancipării individului în beneficiul societății, al statului.

Un moment din evoluția spre o sensibilitate modernă este surprins în studiul nostru care se ocupă de reglementările matrimoniale teoretizate în discursul elitei clericale și emanate apoi de puterea politică, dar corijate mereu de situațiile, argumentele și contraargumentele oferite de realitatea cotidiană.

În analizarea fenomenului, cercetătorul dispune de trei pârghii de sondare a realității, de trei categorii de surse: catehisme, literatură canonică, omiletică, lucrări centrate pe problematica căsătoriei etc.; acte oficiale aparținând celor două Biserici românești din Transilvania (ordonanțele episcopilor ortodocși și ale celor uniți); legislația adoptată de Stat în ideea de a înlocui jurisprudența ecleziastică. Ca semn al eforturilor conjugate ale Statului și Bisericii în reglementarea căsătoriei, mai există atât ordonanța emisă de Guberniul provinciei, cât și circulara episcopului unit Ioan Bob – pe aceeași problemă, din 12 mai 1786 –, ambele având menirea de a pune în practică prevederile legislative ale Curții.

Suntem în momentul când (sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX)[1] statul tinde să preia treptat acele sarcini care, până atunci, reveniseră în exclusivitate Bisericii, astfel încât, asistăm la reglementări perechi, similare, vizând aceleași aspecte de viață cotidiană aparținând Statului și Bisericii, deopotrivă. Semnificative sunt complementaritatea și adaptarea acestor reglementări în funcție de supremația puterii în stat. De exemplu, dacă până la adoptarea Decretului imperial din 6 martie 1786 privind reglementarea regimului căsătoriilor, Biserica – prin ordonanțele episcopilor aparținând ambelor confesiuni și prin discursul elitei

[1] Vezi în acest sens: Laura Stanciu, *Căsătorie, moralitate și condiția femeii în viziunea Școlii Ardelene*, în „Apulum", XXXIV, 1997, *passim*.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 109–121
https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

provenind din sfera ecleziastică – impunea o regulă, acum constatăm că, imediat ce autoritatea secular stipula o anumită conduită civică, Biserica își modifica viziunea în funcție de poziția puterii laice.

Dacă până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea putem vorbi de preeminența Bisericii Unite ca principal factor al reformei morale, o dată cu iosefinismul se poate spune că Statul s-a implicat în raționalizarea societății, în toate compartimentele sale, cel religios nefăcând excepție. Studiul nostru își propune analiza relației reformă–modernizare în societatea transilvăneană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pentru sesizarea momentului când, în viața privată a individului, dar și în întreaga societate, locul Bisericii este luat de Stat, când anume reforma trece de la reglementarea/ordonarea făcută de Stat în colaborare cu Biserica la modernizarea gestionată numai de autoritatea publică, Statul.

Decretul imperial din 6 martie 1786 (66 de articole) reglementa în mod oficial regimul căsătoriilor în Transilvania constituind cea mai evidentă expresie a triumfului autorității statale asupra Bisericii, tocmai prin felul în care îngloba, într-o structură completă, toate prevederile referitoare la încheierea și desfacerea căsătoriei. Decretul imperial a fost urmat de ordonanța Guberniului Transilvaniei, în 5 puncte, din 12 mai 1786, care figurează ca anexă la circulara episcopului unit Ioan Bob din 12 iunie 1786, cea care se aducea la cunoștința clerului decretul din martie și făcea precizări suplimentare în legătură cu competențele și atribuțiile forurilor de judecată bisericești. Din analiza lor rezultă cooperarea dintre cele două instituții, statul fiind direct interesat ca registrele matrimoniale parohiale, introduse prin patenta imperială din 20 februarie 1784[2], să se constituie în instrumente de evidență precisă. La rândul său, Biserica a preluat dispozițiile imperiale urmărind îmbunătățirea permanentă a sistemului, în vederea unui control al comunităților ce se dorea a fi mai riguros și mai eficient. Compus din 62 de puncte, decretul înglobează, într-o structură unitară, toate prevederile referitoare la încheierea și desfacerea căsătoriei.

Primul și cel mai semnificativ element de modernitate, cu importante consecințe în stabilirea competențelor în chestiunile matrimoniale, rezidă în caracterul civil al legăturii matrimoniale, asupra căreia autoritățile laice își revendicau drepturi exclusive[3]. Toate aspectele circumscrise domeniului – logodnă, validitatea căsătoriei, separația de pat și de masă, divorțul – erau reglementate de autoritatea civilă. Noua concepție care încerca să se impună este aceea a căsătoriei ca un contract liber consimțit între două părți egale, cu posibilitatea de a fi anulat. Noțiunea își va găsi consacrarea deplină abia în anul 1791 și într-un alt spațiu, cel francez, când Constituția a prevăzut că legea nu considera căsătoria decât un contract civil[4].

[2] A. Răduțiu, L. Gyemant, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 93-223.

[3] *Contractus matrimonialis* (Legea lui Iosif II din 1786), Sibiu, 1786, nr. 1285, la biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, art. 1.

[4] Michel Vovelle, *Omul Luminilor*, traducere de Ingrid Ilinca, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 294.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aşadar, problematica căsătoriei, cu momentele sale esenţiale (logodna, strigările în biserică, nunta, divorţul, recăsătoria), şi-a găsit locul atât în discursul ecleziastic al elitei, cât şi în ordonanţele episcopale sau guberniale. Importante pentru noi, pe lângă informaţiile oferite de toate aceste surse, sunt asemănările sau deosebirile existente în concepţiile diverşilor poli de putere (ortodocşi, uniţi sau laici) influenţaţi de un curent sau altul din sânul Bisericii, dar marcaţi toţi, de-a lungul timpului, şi de alte confesiuni (calvinism, catolicism), dar mai ales de contextul ideologic al vremii, care crea cadrul necesar pentru acest tip de discurs.

Prin toate mijloacele de exprimare şi de popularizare ale vremii – şi avem în vedere cuvântul rostit (omiletica) sau scris (literatura de o largă circulaţie, cum a fost *Floarea darurilor*) –, prin discursul elitei şi prin reglementările oficiale, legislative, se încerca, chiar de pe poziţii diferite, având aceeaşi motivaţie însă, modelarea conduitei în relaţiile sentimentale: „Cu cât era sufletul acela mai curat, cu cât era mai alb, cu atâta se înnegri mai tare, după ce li s-au aprins în spate această văpae diavolească [...]"[5].

Atât discursul elitei, cât şi legislaţia în vigoare la sfârşitul secolului al XVIII-lea acordau un larg spaţiu primului act public încheiat între cei doi tineri: logodna. În obiceiul ţării, sub garanţia Bisericii şi cu consimţământul părinţilor, logodna, sau alte obiceiuri larg răspândite, dar neaprobate de părinţi şi sancţionate ca atare de Biserică şi de Stat deopotrivă – fuga tinerilor căsătoriţi sau furatul miresei – au fost plasate la graniţa între privat şi public. Poziţie care, în conformitate cu spiritul reformist al timpului, atrăgea atenţia şi reclama deja, în favoarea familiei ca microsocietate, intervenţia Statului şi a Bisericii. De aceea, primele articole ale decretului din martie 1786 erau axate pe problema logodnei, definită ca acord prealabil al partenerilor în vederea formării unui cuplu familial. Semantica legislaţiei conferea logodnei un statul destul de incert, nici public, nici privat, din încheierea ei nerezultând şi obligativitatea încheierii căsătoriei[6]. Singura situaţie care atrăgea obligativitatea încheierii contractului matrimonial după săvârşirea logodnei era cea în care, între logodnicii declaraţi, intervenea sarcina[7].

Secţiunea referitoare la încheierea căsătoriei de către persoanele minore este completă, înglobând într-o viziune modernă toate situaţiile posibile: declararea minorilor ca nepotriviţi pentru începerea căsătoriei fără consimţământul prealabil al părinţilor[8], reglementările de rigoare în condiţiile decesului părinţilor[9], încheierea

[5] Petru Maior, *Didahii adică învăţături pentru creşterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morţi*, Buda, 1809, în: Florea Fugariu, *Şcoala Ardeleană*, Bucureşti, Editura „Minerva", 1983, p. 809.

[6] *Contractus matrimonialis* [...], secundo: „Si prounde sponsalia ejusmodi hoc non obstante contrahantur, contractus talis quocumque demum modo conceptus et quibusqumque solemnitatibus provisus nec obligationem quoad matrimonium ineundum".

[7] *Ibidem*, tertio: „[...] impraegnatione post contracta sponsalia, obligatio ad ineundum matrimonium oriri valebit [...]".

[8] *Ibidem*, art. 3.

[9] *Ibidem*, art. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căsătoriei cu dispensă, în deplinul acord cu autoritățile civile[10] și anularea căsătoriei încheiate fără acordul părinților, tutorelui sau a judecății[11].

Decretul lui Iosif al II-lea nu făcea nici un fel de precizare asupra vârstei la care o persoană – fată sau băiat – era considerată minoră și ca atare avea nevoie de dispensă pentru încheierea căsătoriei. Mai complexă este însă secțiunea care făcea referiri la încheierea căsătoriei între persoanele înrudite. De la bun început erau declarați ca nepotriviți pentru începerea căsătoriei înrudiții de sânge: în linie coborâtoare această nepotrivire este nesfârșită, iar în linie colaterală, nepotrivirea de sânge nu se întinde mai mult decât între frate și soră, între frate și fiica altui frate sau altei surori ori invers, între sora și fiul unui frate sau unei surori, între copiii a doi frați sau surori ori copiii fratelui și surorii[12]. Nepotrivirea a fost extinsă și asupra cazurilor în care „[...] frații și surorile coboară din unul și același tată și una și aceeași mamă, dar și atunci când au avut tatăl sau mama comuni prin aceasta fiind înțeleși cei născuți în pat ilegitim"[13]. Documentul făcea precizări clare pentru situațiile în care gradul de rudenie depășea situațiile amintite, astfel încât, în vederea încheierii unui contract matrimonial valid, persoanele înrudite trebuiau să obțină dispensa forurilor ecleziastice superioare. Referirile speciale vizează și persoanele militare pentru care căsătoria era admisă numai cu acordul autorităților superioare din domeniu.

Grija pentru alcătuirea cât mai clară a fiecărei prevederi, în vederea reducerii, pe cât posibil, a multi-interpretabilității cauzelor matrimoniale, reflectă importanța acordată în epocă legislației de resort. Minuțiozitatea caracteristică dreptului se regăsește în menționarea fiecărei condiții ce trebuia îndeplinită pentru validarea căsătoriei, mergându-se până la argumente de ordin medical: „pentru aceia care nu sunt stăpâni pe rațiunea lor și nu au înțelegere clară, deci nu pot distinge legea și obligația statului conjugal, nu pot contracta o căsătorie validă[14]".

În Transilvania – mozaic etnic și confesional – legislația oficială a fost mereu dublată de o literatură canonică în care se preciza cu exactitate condițiile ce asigurau validitatea căsătoriei. Conform reglementărilor de acest gen, venite în completarea celor oficiale, civile, nu se puteau încheia căsătorii în următoarele situații: „cei care nu au minte, cei lipsiți de posibilitatea procreării (cei seupiți, jugăniți) și care se țin reci; fie apoi amândouă părțile neputincioase au numai una căsătoria nu stă cu condiția că neputința să fie de-a pururi și dinainte de căsătorie așa că împreunare trupească să nu poată avea; nu este validă căsătoria răpitorului

[10] *Ibidem*, art. 4.

[11] *Ibidem*, art. 6.

[12] *Ibidem*, art. 13: „Sanguine junctos ad ineundum inter se matrimonium pro incapacibus modo sequenti declaramus: in Linea descendenti incapacitas haec in infinitum, in Linea vero collaterali non ultra semet extendet, quam inter fratrem et sororm, nec non inter fratrem et alterius fratris vel sororis filliam uti et vice versa inter sororem et huius fratris vel sororis fillium demum inter proles duorum fratrum vel sororum aut vero fratris et sororis".

[13] *Ibidem*, art. 14.

[14] *Ibidem*, art. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu cea răpită, dar în cazul în care cu voia ei o au răpit şi ea s-a făcut că nu vrea atunci căsătoria stă şi nu se desface"[15].

Prevederile imperiale referitoare la procedeul de contractare a unei căsătorii valide, la etapele pe care logodnicii trebuiau să le parcurgă constituiau o secţiune specială, căci „[...] nu orice acord liber exprimat între cei doi soţi este suficient la recunoaşterea încheierii căsătoriei"[16]. Validitatea contractului matrimonial rezida atât în acordul parohului, pastorului sau preotului în a cărui parohie sau district erau aşezaţi logodnicii, cât şi în prezenţa a doi martori, care, de asemenea, urmau să-şi exprime acordul asupra viitoarei căsătorii[17]. În situaţiile în care logodnicul sau logodnica aparţineau unor parohii diferite era suficient dacă acordul asupra căsătoriei era dat de parohul, pastorul sau preotul în faţa căruia fuseseră declaraţi tinerii logodnici[18], cu condiţia efectuării, în prealabil, a celor trei strigări în fiecare parohie, spre a nu exista nici un dubiu privind valabilitatea căsătoriei contractate.

Lămuriri suplimentare asupra modului în care era oficiată căsătoria regăsim în circulara episcopului unit Ioan Bob, din mai 1785, care invoca rânduielile împărăteşti[19]. În cazul căsătoriei unit-neunit cu o persoană din altă parohie, cel cu drept de cununie era preotul miresei, prevederile oficiale şi religioase deopotrivă nepermiţând „ducerea miresei dintr-un sat în altul necununată [...] pentru mai multe necuvioase pricini"[20]. În situaţia în care fata „este pravoslavnică de a noastră lege (n.n. episcopul Bob includea în acest termen atât pe greco-catolici, cât şi ortodocşi) şi alta nepravoslavnică, în baza sfintelor canoane şi a orânduielilor împărăteşti cel cu drept de cununie este preotul uniţilor"[21].

Toate aceste prevederi legislative se întemeiau pe reglementări ecleziastice anterioare, care încercau o ordonare în chestiune. Astfel, împotriva eventualelor nereguli legate de vârsta tinerilor, gradul de rudenie dintre ei, starea lor civilă şi confesională, Biserica românilor din Transilvania (cea Unită şi Ortodoxă, deopotrivă), după modelul Bisericii calvine, impunea strigările – ulterior stipulate, cum s-a văzut, şi în legislaţia lui Iosif al II-lea – în trei Duminici sau sărbători înaintea nunţii şi cercetarea tinerilor de către preoţi.

Este vorba de decretul aulic emis la 7 decembrie 1784[22] şi completat în mai 1785 prin circulara episcopului unit Ioan Bob, centrată pe această problemă a respectării celor trei strigări, drept condiţie esenţială a validităţii depline a

[15] Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (680-1800). Societate rurală şi mentalităţi colective*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1997, p. 161.

[16] *Ibidem*, art. 29: „Clementer nihilominus declaramus Nos non quelibet espressum Conssensum pro sufficienti ad contrahendum Matrimonium agnoscere, sed pro substantia Contractus Matrimonii et conditione inevitabiliter necessaria statuere [...]".

[17] *Ibidem*, art. 29.

[18] *Ibidem*, art. 30.

[19] Circulara episcopului Ioan Bob (din mai 1785), la Arhivele Statului, Direcţia judeţeană Alba, Fond *Cabinet Mitropolitan*, 51/1785, f. 1r.

[20] *Ibidem*, f.2v.

[21] *Ibidem*.

[22] A. Răduţiu, L. Gyemant, *op. cit.*, p. 93-223.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

matrimonial. Actul ne sugerează, printre altele, liniile de conduită ale unui sistem bicefal, care regla căsătoria ca instituție supervizată de Stat și de Biserică deopotrivă. Parcurgerea sa impune, totodată, o nouă percepție asupra strigărilor ca moment în care individul își putea exprima liber voința în legătură cu încheierea viitoarei cununii, ca punct de plecare spre o nouă atitudine și un nou climat social: „prin grăbirea aceasta și nevestirea devreme de multe ori se ademenesc, se înceluiesc, ba încă și silesc fețele femeiești, prin părinți și prin alții, de se căsătoresc peste voia sa, adică cu fețe care nu le plac. Neavând vreme a striga împotrivă și a cerca pe cine s-ar cuveni [...] de aici urmează după aceia traiul rău, sfăzi, bătăi, părăsiri [...]"[23]. Se înregistrează deci evidente semne ale unei noi optici asupra căsătoriei – ca act liber consimțit – chiar în viziunea cea mai conservatoare, a Bisericii, în optica reprezentantului ei, episcopul Bob. Noțiuni ca „voința liberă a ambelor părți («[...] de să voiesc unul cu altul, și până când nu va lua Preotul răspuns chiar răspicat și semne de plăcere, și de voință de la amândoi, iară mai vârtos din gura muierii nici decum să nu cunune»), semne de plăcere, strigarea împotrivă, voința lor, răspuns chiar răspicat iar mai vârtos din gura miresei[24]" dau măsura modului în care programul voluntarist al epocii era adaptat, tradus și apoi pus în practică la nivelul clerului românesc, prin instituția chemată să supravegheze implantarea reformelor iosefine, Biserica. Prin ordonanța aceluiași episcop unit, Bob, se preciza: „Preotul locului, și al mirelui și al miresei, întru a cea vreme de trei vestiri, care mijlocește între tocmeala făcută, și între cununie, cu deadinsul vor învăța pe acele fețe poruncile lui Dumnezeu, și cele ce să de lipsă creștinului a le ști, și a le face învățându-i și arătându-le ce taină sfântă iaste căsătoria, și ce datorie are muierea către bărbatul său, și bărbatul către muierea sa, adecă cum se cuvine muerii să fie supusă bărbatului ca unui cap al său și amândoi să păzească legătura credinții, curățeniei, și a dragostei, trăind și ajutorându-se unul cu altul, și în bine și în rău, și în sănătate, și în boale, până la moarte, precum să făgăduiesc la cununie, și cum să cuvine ca și unul și altul cu răbdare să sufere greutățile căsătoriei"[25].

Pedagogia luminilor a urmărit impunerea unui nou tip de preot, mult mai apropiat de enoriașii săi, în scopul îmbunătățirii permanente a comunicării Biserică – individ – Stat atât de necesară edificării unei ordini moderne: „[...] preotul locului mai nainte va ști și va cunoaște acele fețe care vor să se ia și pentru aceia dară va avea grijă ca tinerii încă de miri a învăța poruncile lui Dumnezeu, Tatăl Nostru, Credeul și celelalte care tot creștinul iaste dator a le ști și a le păzi"[26].

Rolul Statului în schimbarea atitudinii clericale față de încălcarea acestor prevederi se poate vedea în sancțiunile aplicate, în cazul depistării abaterilor și neregulilor sesizate, ca urmare a vizitațiilor canonice din teritoriu, de către episcopii ortodocși Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici[27]. La 23 mai 1789,

[23] Circulara episcopului Ioan Bob, 1785, f.2v.

[24] *Ibidem*, f. 6, art. B.C.F.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem*, f. 6, art. E.

[27] Vezi, *Ordonanțele episcopilor ortodocși Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici (1784-1787)*, ms.rom., Arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, fond *Pușcariu*, nr. 6289, f. 55-59, 71-72, 77 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nichitici îl sancționa pe un anume preot Gheorghie, din protopopiatul Turzii, pentru încălcarea prevederilor în vigoare (cele bisericești și laice, deopotrivă): „[...] pentru cununia făcută fără strigarea de trei ori, noaptea, și fără ţedula protopopului, și a unor fețe dezlegate de căsătoria cea dintâi sau cercetat pricina cu numitele fapte s-au lipsit numitul preot prin consistoriu de la toată slujba preoțască în veci"[28].

Prin Ordonanța lui Ioan Bob din mai 1785, dar mai ales prin discursul elitei sale (Gherontie Cotore, Samuil Micu, Petru Maior), Biserica Unită se pronunța nuanțat și complex față de întreaga problematică în discuție.

În *Dissertatio canonica de matrimonio* Samuil Micu făcea o prezentare limpede a învățăturii bisericii grecești – întemeiată pe canoane și pe interpretările marilor canoniști – despre căsătorie și despre impedimente de căsătorie. Ici-colo se dau și sfaturi practice preoților. Astfel, după ce redă definiția căsătoriei, Micu atrăgea atenția preoților, că având în vedere focul tinereții care se aprinde repede să-i examineze pe miri dacă știu cele necesare *necessitate medii* pentru mântuire și dacă nu le știu să-i învețe, iar dacă le știu, să amâne cununia, câștigând astfel timp, spre a le proba statornicia (p. 43-44). Înainte de cununie mirii trebuiau să se spovedească și cuminece. Altfel, preotul nu avea voie să îi cunune, ca să nu fie *imprudens dispensator mysteriorum Dei* (p. 45-46). De asemenea, le adresează preoților un *monitum* după ce vorbește despre impedimentul fricei (silei) (p. 94-95).

În *Protopopadichia* [...] lui Petru Maior, argumentată pe tradiția Bisericii românești din Transilvania, pe dreptul canonic și legislația oficială, se stipulau cele trei strigări anterioare încheierii căsătoriei, precum și obligația preotului de a da cărți de cununie tinerilor ori dispensație pentru iertarea celor trei vestiri în biserică: „Care ca să se împiedice, și să se aducă rândul cel bun, și cununia cu acea cinste să se săvârșească, care se cuvine unei taine sfinte, precum iaste căsătoria și dela care partea cea mare a binelui de obște și fericirea omenească atârnă, de vecinică pomenire marele Iosif împărat al romanilor au rânduit și au poruncit, ca nimene să nu se cunune fără de cartea Protopopului locului", „[...] Pentru aceleași pricini, adecă pentru că dispensația din fire iaste spre ușurare, și vlădica iaste departe, și nu mult mai mare greutate ar fi dobândit dela vlădica dispensație, de cât a aștepta plinirea vestirilor, și uneori nici cum întâmplarea nu rabdă întârziere, precum și pentru analogia mai sus lăudate-i nearao împărătești, urmează, că fiește carele Protopop în Eparhia sau în Protopopiatul său are putere de a face iertare întru vestiri la întâmplare ca aceea [...]"[29].

Aceeași procedură descrisă de Maior în 1795, pe când era protopop unit al Gurghiului[30], o regăsim și în *ordonanța* emisă – anterior decretului lui Iosif al II-lea –

[28] *Ibidem*, f. 59v.

[29] Petru Maior, *Protopopadichia, adecă puterea, drepturile sau privileghioanele protopopilor celor românești în Ardeal*, 1795, prefață: Pompiliu Teodor, ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar, rezumat, indici: Laura Stanciu, Alba Iulia, 1998, p. 122-174.

[30] A se vedea, pentru discrepanța existentă între discursul elitei și imaginile oferite de realitățile din teritoriu, Laura Stanciu, *De la modelul maiorean la realitățile oferite de protopopiatele Gurghiu-Reghin în perioada 1785-1809*, în vol. *Spiritualitate transilvană și istorie europeană*, Editori Iacob Mârza & Ana Dumitran, Alba Iulia, 1999, p. 358-360.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în 1784 de către episcopul ortodox, Ghedeon Nichitici. Pe lângă obiceiul anunțării din timp a căsătoriei prin strigări în biserica mirelui și a miresei[31], prevăzută de unitul Samuil Micu la 1782, se stipulau obligația preotului – statutată de asemenea de Iosif al II-lea – de a da cărți de cununie[32], dar și depunerea jurământului de către tinerii obligați să vină „spovediți, cuminecați și să învețe tropul înainte de cununie"[33].

Decretul imperial din 6 martie 1786 a reluat în cuprinsul său prevederile decretului aulic din 1784, referitoare la impunerea respectării celor trei strigări în Biserică drept certificare a validității căsătoriei. Încălcarea acestor norme punea persoanele care vor să înceapă căsătoria sub grea pedeapsă, iar cununia oficiată fără cele trei strigări sau în afara consimțământului autorităților civile era declarată nulă și întreruptă[34].

Toate acestea deveneau norme ale Bisericii românilor din Transilvania, deopotrivă ortodocși sau uniți. Ele făceau dovada preocupărilor conjugate ale Statului și Bisericii în reglementarea căsătoriei, consacrând familia ca instituție ce trebuia, la rândul său, să funcționeze în virtutea anumitor reguli.

Astfel, în discursul rostit de preot, în momentul cununiei, se simțea viziunea prin excelență laică, influențată de iozefinism a elitelor vremii. Maior[35] sau Micu relatau deopotrivă: „[...] După aceasta pricepând preotul și fiind de tot încredințat cum că între fețe nice o împiedecare nu iaste și logodna din bună voia lor, fără nici o silnicie s-au făcut și viind la cununie au fețele voe adevărată din launtru, împrumutată, de față, prin cuvinte sau alte semne din afară arătată cu pricepere în sine slobodă și fără nice o frică sau sâlă nedreaptă, după ce despre toate i-au întrebat și fețele înaintea mărturiilor s-au arătat acea voe, tâlcuindu-le ce iaste căsătoria, încâtu-i contract adecă: iaste o togmeală legiuită, cu care bărbatul și muiarea, unul altuia dau și primesc stăpânirea trupurilor spre sfârșitul prăsirii și să leagă ca unul pre altul să-l ajute și pururea împreună să lăcuiască [...]. Iară în câtu-i taină, iaste a bărbatului și a muierii împreunare căsătorească și legiuită, nedespărțită a vieții împărtășire având, prin care să însemnează și se dă darul [...]"[36].

În conformitate cu prevederile legislației matrimoniale registrele parohiale înregistrau precis numele soților, numele martorilor prezenți la oficierea căsătoriei, locul de desfășurare și numele preotului care celebra căsătoria[37]. Încheierea

[31] *Ordinațiunea episcopului G. Nichitici*, 1784, f. 37v; Samuil Micu, *Despre căsătorie*, ms., BARFCN, Fond Blaj, ms.rom. 413, 1782, f. 4; Petru Maior, *Protopopadichia...*, f. 167.

[32] *Ordinațiunea episcopului G. Nichitici*, 1784, f. 48; Petru Maior, *Protopopadichia...*, f. 168.

[33] Samuil Micu, *Despre căsătorie...*, f. 5; *Ordinațiunea episcopului G. Nichitici*, 1784, f. 37-37r; Petru Maior, *Protopopadichia...*, f. 167-168, 170-171: „Iară întru aceea măcar cea mai aproape detorie iaste a preotului locului, ca să ispitească pre cei ce voiesc a se cununa, de știu Tatăl nostru, Credeul, poruncile lui Dumnezeu, și cele șapte taine (...)".

[34] *Contractus Matrimonialis* [...], art. 34.

[35] Petru Maior, *Protopopadichia...*, f. 130.

[36] Samuil Micu, *Theologhie dogmatică și moralicească despre taina căsătoriei după învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită, cu mărturii din Sfânta Scriptură, ss. Părinți, și din trădania Bisericii întărită spre învățătura clerului celui tânăr rumânesc (...) Blaj*, 1801, în Florea Fugariu, *Școala Ardeleană (...)*, p. 540.

[37] *Contractus Matrimonialis* [...], art. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căsătoriei ascunse, prin eludarea sistemului legislativ şi a normelor universal stabilite, făcea pasibile de pedeapsă părţile contractante şi anula validitatea contractului matrimonial[38]. De asemenea, fiecare contract matrimonial încheiat în provinciile Imperiului de către persoanele declarate minore trebuia raportat autorităţilor provinciei în vederea obţinerii validităţii depline[39].

Dacă, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, iezuitul Andreas Freyberger constata influenţa calvină asupra vieţii cotidiene în societatea românească: „[...] după aceea apoi şi la ceilalţi ardeleni, a apărut cărticica de repudiere şi desfacere a familiei, cu acordul celor mari, iar legătura căsătoriei era ruptă dacă se ofereau câţiva arginţi episcopului, protopopului sau chiar unui popă oarecare, ca o plată a nelegiuirii. Ba încă cei care voiau erau scutiţi de obligaţia şi legătura conjugală doar prin mijlocirea câtorva florini[40]", la mijlocul secolului al XVIII-lea, Biserica Unită, aflată în faţa ofensivei ortodoxe declanşate de călugărul sârb Visarion Sarai, refuza divorţul în ideea distanţării de Biserica răsăriteană. Iată ce scria Gherontie Cotore: „[...] căsătoria, întru care nu se poate face despărţenie până ce trăiesc amândoi căsătoriţii, precum ne învaţă Hristos şi Sfânta Biserică, că aceasta o însemnează împreunarea lui Hristos cu Biserica, grecii foarte lesne o sparg, că pentru ocă destul de mică lasă ca să-şi poată lua bărbatul altă muiere, măcar că muierea nu i-ar fi murit, aşişderea fac despărţenie şi despre partea muierii [...][41]". Dar, după încheierea conflictului din provincie, Biserica Greco-catolică revenea la respectarea legii „Răsăritului", deci şi la acceptarea divorţului, poziţie asimilată deja la 1760 în lucrarea colectivă a elitelor acesteia, *Dogmatica învăţătură a Bisericii Răsăritului*[42]. Pentru ca, spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, la 1783, Samuil Micu, în *Dissertatio canonica de matrimonio* să consacre un capitol întreg (p. 126-140) unei dileme: dacă adulterul era sau nu era motiv de desfacere a căsătoriei. Autorul înclina să creadă că în cuvintele lui Isus Christos „oricine îşi va lăsa femeia, afară de curvie, şi va lua alta preacurveşte şi cel ce ia pe cea lăsată preacurveşte" (Mateiu 19,9) nu era vorba de o simplă despărţire – căci în cazul acesta însemna că există un singur motiv de despărţire, adulterul, pe când Biserica admitea mai multe – ci de o *desfacere* a căsătoriei, sau, ca să folosim termenul canonic, desfacerea vincului matrimonial. Ţinând însă seama de concepţia Bisericii catolice, stabilită în conciliul de la Trident (sessio XIV, can.7): „[...] si quis dixerit ecclesiam errare quam docuit et

[38] *Ibidem*, art. 36.

[39] *Ibidem*, art. 37.

[40] Andreas Freyberger, *Historica Realatio* Unions Walachicae cum Romana Ecclesia [1702], Versiune românească şi Studiu introductiv de Ioan Chindriş, „Clusium", [Cluj-Napoca, 1996], p. 38-39.

[41] Gheorghie G. Cotore, *Despre Articuluşurile cele de price*, Sâmbăta Mare, 1746, prefaţă: Iacob Mârza, glosar, notă asupra ediţiei: Mihai Alin Gherman, transcrierea textului, note: Ioan Gabor, ediţie îngrijită, cuvânt introductiv, rezumat, bibliografie selectivă, indici: Laura Stanciu, Alba Iulia, 2000, f. 239r.

[42] Laura Stanciu, *De la modelul maiorean la realităţile oferite de protopopiatele Gurghiu-Reghin în perioada 1785-1809*, în vol. *Spiritualitate transilvană şi istorie europeană*, editori Iacob Mârza şi Ana Dumitran, Alba Iulia, 1999, p. 187-194.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

decet iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non posse dissolvi [...] anathema sit [...]", concepție pe care încerca totuși să o explice istoricește, adică arătând discuțiile din conciliu care au precedat definiția, Micu se mulțumea să arate numai că mulți din Sfinții Părinți orientali aveau alte păreri, adăugând, după arătarea acestor deosebiri între Răsărit și Apus, că *meum definire non est, hoc enim ad universalem ecclesiam pertinet* (p. 139). De altfel, Klein declarase încă din *Prefața* cărții, că retractează tot ce s-ar găsi în ea contrar învățăturii Bisericii catolice (p. 19-20).

Textul decretului lui Iosif al II-lea din 1786 impunea diferențierea clară între întreruperea căsătoriei și divorț. Sistemul legislativ iosefin prevedea rezolvarea cauzelor matrimoniale exclusiv prin puterea justiției, singura în măsură să admită separarea legală a soților. Din analiza decretului imperial a rezultat posibilitatea întreruperii imediate a contractului matrimonial ca urmare a introducerii acțiunii de divorț în cazul tentativei de crimă asupra unuia dintre soți, precum și în cazul comiterii și dovedirii adulterului[43]. Procedura de divorț era compusă din mai multe etape, prima și cea mai importantă fiind separarea de pat și de masă a soților, pe o perioadă nedeterminată de timp, după care acțiunea era reluată în fața judecătorului matrimonial, unica autoritate în materie de soluționare a cauzelor matrimoniale[44]. Separația efectivă era precedată întotdeauna de încercările de reconciliere făcute în fața unei autorități superioare sau civile cum ar fi parohul, pastorul sau preotul[45]. În cazul în care aceste încercări de reconciliere eșuau, cauza matrimonială era adusă în fața judecătorului matrimonial spre soluționare. În ceea ce privește tutela asupra copiilor, documentul nu face referiri precise, insistându-se însă asupra rolului jucat de ambii părinți în educația copiilor și asupra protecției lor[46]. Cu excepția divorțului doar moartea naturală a unuia dintre soți constituia un motiv legal și suficient pentru începerea unei noi căsătorii[47]. În condițiile întreruperii căsătoriei prin comiterea unei crime asupra unuia dintre soți de către celălalt, conform legislației, părții găsite vinovate nu îi mai era permisă niciodată recăsătoria[48]. Un regim cu totul aparte în această problemă îl aveau femeile despărțite și însărcinate, care trebuiau să aștepte o perioadă de timp – în document nu se specifica durata exactă – pentru a nu interveni vreun dubiu asupra paternității copilului[49].

Prin urmare, Statul, societatea și Biserica au fost forțate de realitatea presantă a condițiilor de viață din cotidian să accepte sau cel puțin să tolereze tacit ceea ce nu puteau schimba în mod radical. De aceea, în ambele biserici românești din Transilvania au fost acceptate divorțul și recăsătoria dacă erau bine motivate:

[43] *Contractus Matrimonialis*, art. 55.
[44] *Ibidem*, art. 57.
[45] *Ibidem*, art. 52.
[46] *Ibidem*, art. 48, 53, 58.
[47] *Ibidem*, art. 12.
[48] *Ibidem*, art. 19, 60.
[49] *Ibidem*, art. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Dacă dintru acestea toate, cu care s-au dovedit, cum că la cei de lege grecească tocma iaste slobod pentru cuvânt de curvie a se despărți omul de muiere, și a lua alta, judece acuma care are suflet: îi fuge unui om muierea cu alt bărbat în țară străină, sau acolo se mărită, el nevinovat rămâne cu vreo câțiva prunci, carii trebuie să-i hrănească, să-i îmbrace, să-i crească, iaste cu slujbă domnească, iaste supus porției și greutăților țării, acesta neavând găzdoaie în casă n-ar cum le plini, dară cei mai mulți, pofta cea firească îl împinge la dese grele păcate. Acuma ce iaste mai rău – întreba Petru Maior – a slobozi pe unul ca acesta a să căsători în Domnul, au a-l face nefericit și în lumea aceasta, și în cealaltă"[50]?

Recăsătoria fiind un fenomen curent datorită ratei înalte a mortalității, exigențele morale ale Bisericii au fost adoptate în conformitate cu necesitățile statului modern: „Mărirea împărătească a Porunci ca de acum înainte cea oprită de legea neunită a patra căsătorie să fie slobodă", preciza în ordonanța sa din 12 aprilie 1787, episcopul ortodox Ghedeon Nichitici.

Se poate măsura tensiunea dintre drepturile individuale, familie și controlul Statului și al Bisericii, în special în cazul divorțului, chiar dacă acesta, în pofida numeroaselor relatări, a rămas marginal în societatea românească. Oricum, pronunțarea divorțului a rămas un atribut al forurilor judecătorești ecleziastice: „De unde urmează, că pricinile cele de căsătorie din fire se țin de judecătoria cea politicească, și acolo se cade să se judece și să se hotărască. Și de au judecat aceste pricini săboarele, dintru îngăduința împăraților au făcut aceasta. De unde, precum împărații acea putere o pot lua iarăși dela Săboare o au dat: așa împăratul Iosif al romanilor aceste pricini luându-le dela judecătoria cea besericească le-au fost întors Dereglătorilor săi celor politicești la anul 1786. Ci acum iarăși dându-se acel privileghion Besericii, Protopopii noștri [...] așa și acum cu săboarele sale judecă toate pricinile cele de căsătorie"[51].

Între cauzele acceptate de către Biserică pentru desfacerea căsătoriei, Samuil Micu enumera și trata (1782) diferențiat cauzele pentru care, „muierea se desparte de șederea împreună cu bărbatul" său: „1. Dacă va atenta asupra măririi împărățești [...]; 2. dacă va atenta asupra vieții muierii sau fără socoteală o va bate; 3. dacă va umbla să cerce curvia ei vrând să o dea altora să curvească cu ea; 4. dacă o va pârî bărbatul că iaste preacurvă și nu o va putea arăta; 5. dacă va curvi cu altă muiere și dojenindu-l sau părinții muierii sau măcar cine altul, nu va vrea să se contene și să se înfrâneze; și atunci când o parte are boală grea și se ia unul de la altul, cum iaste lepra: nebunia, când o parte iaste nebună" ura unuia împotriva celuilalt etc. și motivele pentru care bărbatul se desparte de muierea sa: „1. De va ști muierea pre unii sfătuindu-se asupra măririi împărățești și nu va descoperi bărbatul; 2. de iaste femeia preacurvă și după lege se va arăta că a preacurvit"; dacă antentează cineva la viața bărbatului, femeia află și nu-și atenționează bărbatul; dacă muierea sare cu

[50] Petru Maior, *Protopopadichia...*, p. 166-167.

[51] *Ibidem*, p. 130-131; *Ordinațiunea episcopului G. Nichitici*, f. 50-51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bătaie la bărbat; dacă fără voia bărbatului va rămânea afară de casă „fără numai la părinții săi sau cei ce sunt Ei ca neşte părinți [...]"[52].

În viziunea tradițională a societății principalul scop al căsătoriei era: „[...] cel mai întâi sfârşit al căsătoriei este prăsirea şi creşterea pruncilor, drept aceaia căsătoriia este mijlocire trebuincioasă spre ținerea şi bună creşterea şi înmulțirea neamului omenesc"[53], ceea ce explică conjugarea eforturilor Statului şi ale Bisericii pentru modelarea şi ordonarea familiei ca instituție.

În cazul pronunțării divorțului, se aveau în vedere în primul rând copiii, de o atenție specială bucurându-se, în ambele biserici româneşti, clauza stabilirii paternității: „Dintru aceste pricini, ce întru această stătătoare lege s-au numărat se dă voie cu judecata să se poată desface căsătoria, şi a păşi la altă nuntă, drept muierea după un an după desfacerea căsătoriei pentru ca să nu fie îndoială de pruncul, carele întru acel an s-ar naşte dintr-însa, oare a cărui bărbat iaste"[54].

Deşi Biserica şi-a menținut patronajul spiritual asupra familiei, sub influența iluminismului şi a politicii reformismului iozefin, concepția despre căsătorie s-a laicizat, aceasta fiind considerată o legătură civilă şi abia apoi o taină, atât în operele vremii, cât şi în viața cotidiană. Prin urmare, asemeni altor societăți, au început să se încheie şi la noi – în mediul urban – contracte prenupțiale.

Aşa cum ilustrau ordonanțele episcopilor Ghedeon Nichitici (ortodox) şi ale lui Ioan Bob (greco-catolic), între cele două Biserici româneşti din Transilvania nu existau deosebiri cu privire la condițiile de încheiere sau desfacere a căsătoriei, ambele confesiuni aliniindu-se la reglementările oficiale. În punerea de acord între cele două puteri, laică şi ecleziastică, pentru ordonarea vieții individului, fiecare putere avea propriile sale obiective de urmat: Biserica fiind interesată de necesitatea reformei morale şi ordonarea căsătoriei in jurul acestor valori morale, iar Statul urmărind ordonarea şi modernizarea societății, pornind de la cuplu şi reglementarea relațiilor familiale. De aceea toate decretele emise în timpul lui Iosif al II-lea: 1783 (pentru respectarea cu rigurozitate a preceptelor şi prescripțiilor dogmatice în materie de căsătorie), 1784 (pentru respectarea celor trei strigări în biserică înaintea oficierii căsătoriei), 1785 (când tinerii căsătoriți erau obligați să depună jurământ înaintea dregătorilor locali), 1786 (reglementarea complexă a întregii problematici), sau 1787 (care stabilea ca ceremonia religioasă să se facă după aprobarea dată tinerilor de către autoritățile laice)[55], politica absolutismului luminat promovată de către acesta a însemnat influența statului şi impunerea în cele din urmă a modelului acestuia, până

[52] Samuil Micu, *Despre căsătorie...*, f. 49-52.

[53] Idem, *Filosofia cea lucrătoare a rânduielilor dreptului firei*, Sibiu, 1800, în Florea Fugariu, *Şcoala Ardeleană (...)*, p. 499.

[54] Petru Maior, *Protopopadichia...*, p. 155; *Ordinațiunea episcopului G. Nichitici*, f. 55.

[55] Sorina Bolovan, *Legislația matrimonială la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului XIX-lea*, în *Studii de Istorie a Transilvaniei. Specific regional şi deschidere europeană*. Coordonatori: Sorin Mitu, Florin Gogâltan, Cluj, 1994, *passim*; Ştefan Lemny. *Sensibilitate şi istorie în secolul al XVIII-lea românesc*, Bucureşti, Editura „Meridiane", 1990, p. 82-84; Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 142-143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la cele mai mici detalii asupra legislației ecleziastice referitoare la viața matrimonială, preeminența ordinii impusă de către stat, a ordinii civile asupra celei ecleziastice.

Dezideratul generos al reformării educației constituie capul de afiș al programului voluntarist iosefin, puternic susținut în planul realității concrete de Biserica românilor din Transilvania (așa cum este evident în ordonanța episcopului unit Ioan Bob din 1785), limitele acestuia încadrându-se în tiparul creionat de principiile moderate ale absolutismului luminat de factură germană.

După moartea lui Iosif al II-lea, Guberniul Transilvaniei a abrogat legea căsătoriei din 1786, restituind Bisericilor Ortodoxă și Unită unele prerogative în materie de viață matrimonială. Anul 1792 a înregistrat decretul emis de Francisc II, care atribuia în exclusivitate preoților uniți dreptul de oficiere a căsătoriilor și de judecare a tuturor cauzelor matrimoniale, prevederi regăsite și în Codul civil austriac din 1811[56]. Astfel, până la legile XXXI și XXXIII din 1894[57] Biserica Unită va deține controlul exclusiv asupra evidențelor stării civile prin registrele parohiale, rezolvând, în același timp, și toate aspectele legate de viața matrimonială: logodna, condițiile încheierii căsătoriei, oficierea acesteia, întreruperea căsătoriei. Separarea de pat și masă reprezenta garantul bunei moralități a comunității și regla desfășurarea unei vieți de familie în conformitate cu normele creștine tradiționale și în acord cu o adevărată tradiție a reglementărilor legale în acest sens.

EHELICHE BESTIMMUNGEN IN SIEBENBÜRGEN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS
(Zusammenfassung)

Die Studie versucht eine Beschreibung der Heiratsverhältnisse in Siebenbürgen am Ende des 18. Jahrhunderts zu machen, so wie diese von der weltlichen und kirchlichen Rede der Epoche wiedergegeben sind. Einerseits sind die essentiellen Momente der Heirat betrachtet: Verlobung, Hochzeit und/oder Scheidung so wie diese in der Rede der damaligen Elite zu finden waren: Samuil Micu, Gheorghe Sincai und Petru Maior.

Die Studie bezweckt zur selben Zeit die Art wie die siebenbürgische Elite versucht hat das geregelte System dieses Bereichs, daß von der kaiserlichen Macht (Regierung) entworfen war, an der spezifischen Situation Siebenbürgens anzupassen. In diesem Sinne wird auch die Haltung der zwei rumänischen Bischöfe in Siebenbürgen, Ghedeon Nichitici der orthodoxe und Ioan Bob der Unierte analysiert und beschrieben. Die zwei Bischöfe versuchten, durch ihre Erlässe in den letzten zwei Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts, die Heiratsverhältnisse der territorialen konfessionellen Gemeinschaften zu regeln.

Es wird beschrieben, chronologisch und problematisch, auch die Möglichkeit wie das Paarverhältnis mit ihren essentiellen Momente – Verlobung, Hochzeit und Scheidung, sich allmählich von der exklusiven Autorität der Kirche befreit und durch eine für Siebenbürgen distinkte und spezifische Gesetzgebung von der weltlichen Macht, durch öffentliche staatliche Institutionen, geregelt wird.

[56] Sorina Bolovan, *op. cit.*, p. 168.

[57] Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, *Biserica și familia la românii din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în AIIC, XXXI, 1992, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DUMITRU DOBREV

O INSTITUȚIE UITATĂ: DIVANUL ÎNTĂRITURILOR (CURTEA DE ÎNTĂRITURI SAU CURTEA DE CONFIRMAȚIE)

Această instituție, creată în plină perioadă regulamentară, când se puneau bazele organizării judiciare a României moderne, a avut, în efemera ei existență, un rol nu tocmai neglijabil în fundamentarea și dezvoltarea sistemului de publicitate imobiliară existent și azi în ceea ce numim „Vechiul regat" – Registrul de inscripțiuni și transcripțiuni.

Curtea de Confirmațiune nu s-a bucurat, până acum, de atenția cercetătorilor istoriei dreptului poate și din cauză că nu a avut un corespondent în Țara Românească. Ea ar putea fi catalogată drept un organ notarial, dar, în viziunea contemporanilor era considerată ca o instituție cu atribuții jurisdicționale, iar activitatea sa era strâns legată de Divanul de Apel din care s-a și desprins, preluându-i o parte din atribuții. Curtea de Confirmațiune a fost înființată prin *Așezământul Divanului General înalt întărit, sub N. 95 din 11 iulie 1851, pentru înființarea Divan(ului) de întăriturĭ și pentru atribuțiile lui* [1].

Oportunitatea emiterii unui astfel de act legislativ era justificată de „înmulțirea lucrărilor Divanului de Apel, prilejuită din îmbulzirea pricinilor ce se ating de atribuțiile sale extraordinare au nevoit măsura provizorie a înființării unei curți speciale". În consecință, s-a procedat la transformarea secției a III-a Divanului de Apel într-o instanță de sine stătătoare ce a preluat toate atribuțiile extrajudiciare ale Divanului de Apel[2].

Tot prin același act normativ se prevede încadrarea noii instanțe cu un număr de cinci judecători, dintre care un președinte. Completul era de trei judecători, în cazul exercitării atribuțiilor curente (autentificarea de diverse acte, intabularea garanțiilor imobiliare), iar în situații anume prevăzute de lege, când Divanul superviza execuții silite asupra unor imobile, completul trebuia format din toți cei cinci judecători. Trei dintre acești judecători proveneau de la Divanul de Apel și doi din candidații

[1] Scarlat Pastia, *Adunare completă de așezămintele și dezlegările date în ramul decanicu în cursu de 12 ani*, Iași, „Buciumul român", 1856, p. 435.

[2] *Ibidem*.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 123–131

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(judecători-supleanți) ai Divanului Domnesc. În caz că la Divanul de Apel, din diferite împrejurări, nu erau prezenți destui judecători pentru ca instanța să fie legal constituită, se putea completa cu membrii Divanului de Întârituri. Tot pentru astfel de situații, Anaforaua Logofeției Dreptății din 23 februarie 1855 prevedea că membrii plini ai celor două divanuri puteau intra în completul Divanului Domnesc, iar supleanții acestei instanțe la oricare din cele două Divanuri (de întârituri și de apel), aceasta fără intervenția Logofeției Dreptății[3].

În august 1851, Divanul de Întârituri își începe activitatea, prima corespondență fiind înregistrată pe ziua de 17[4].

Fiind la începutul organizării sale, desigur că întâmpină unele greutăți, cauzate de desprinderea de Divanul de Apel. Astfel, directorul cancelariei noului Divan arată că Divanul de Apel îi predă anumite acte, însă nu-i predă și Foile sătești, „care sânt neapărat trebuitoare pentru a să cerceta în ele publicațiile ce să urmează pentru vânzarea a deosăbite averi prin mezat sau particularnică alcătuire și pentru care mi s-a propus că urmează a să opri la acel Divan fiind și acolo trebuitoare"[5]. Aceste Foi însă le poate lua de la Arhiva Statului, unde se găsesc depuse de desființatul Divan al Țării de Jos.

Tot cu această ocazie, cere Departamentului Dreptății o Condică Civilă, un Regulament Organic, Sobornicescul Hrisov, colecția dezlegărilor și trei peceți, precum și mobilierul necesar: „1 masă pentru presudsvie, 5 jilțuri asăminea, 2 mesă pentru director și protocol, 8 părechi călămări cu năsăpernițele lor, 6 scaune și 1 masa pentru registru intrare și eșire"[6].

De la înființare și până în 1856, Divanul de Întârituri primește atât lefurile personalului, cât și materialele necesare cancelariei, din suma alocată din Vistierie Divanului de Apel.

Cancelaria Divanului e deservită de 13 slujbași: 1 director (grefierul de mai târziu), 2 șefi de birou, 2 subșefi de birou, 2 scriitori, 2 copiști, 1 registrator, 1 arhivar, 1 ajutor de arhivar și un condicar, toți aceștia primind lefuri ce variază între 400 lei pe lună (directorul) și 50 lei (ajutorul de arhivar).

La 8 martie 1856, Divanul Întăriturilor arată că rechizitele de cancelarie primite de la Divanul de Apel (care avea alocată în acest scop suma de 400 lei lunar pentru necesitățile ambelor Divanuri) sunt insuficiente față de nevoile lui și cere Departamentului Dreptății „a încuviința deosăbirea aceștii cheltuieli și trădarea ei în conta derectorului acestui Divan, care poati mai cu înlesnire s-ar îngriji pentru asămine însărcinare"[7].

În același timp, temându-se că prin aceasta i se va înjumătăți fondul pentru cheltuielile de cancelarie, președintele Divanului de Apel arată Departamentului

[3] *Ibidem*, p. 497.
[4] ASI, Tr. 1697, Op. 1929, reg. 1/1851.
[5] *Ibidem*, Tr. 1756, Op. III-1992, dos. 526, f. 6.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, Tr. 1756, Op. III-1992, dos. 526, f. 45.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dreptății că Divanul Întăriturilor funcționând cu o singură secție și având și lucrări mai puține, nu este îndreptățit să primească jumătate din acel fond: „când la Divanul Întăriturilor ... nu sunt la noi nici în giumătate cât a acestui Divan ca să poată priimi în giumătati..."; în continuare, propune Departamentului „a să deosăbi a triea parti din suma menită pentru cheltuiala cantileriilor și a o da de-a dreptul în sloboda întrebuințare a zisului Divan al Întăriturilor, iară două părți din trii, cuveniti după analog pi două secții rămasă în Divanul acesta de Apel ce sunt mai împovărate..."[8]

Departamentul Justiției arată Consiliului Administrativ al Secretariatului de Stat că „... Divanul de Întăriturі este cu totul o instanție separată și neatârnată de Divanul de Apel, având după așezământ aceleași drituri, de aceea și cheltuiala cuvenită cantileriei sale trebue să-i dei în răspunderea directorului acestui Divan, în deosăbi de ace cuvinită Divanului de Apel"[9].

La aceasta, Secretariatul de Stat al Moldovei comunică Departamentului Justiției, cu nr. 2054/14 iunie 1856, că „de vreme ce urmarea de până acum au dezvălitu pedice care nu se mai potu îngădui și de toată cuviința este ca și Divanul de Întăriturі să-și aibă cheltuiala cantileriei sale îndeosebi, apoi se încuviințează a se da în viitoru giumătate din suma destinată, în primirea directorului acelui Divan"[10].

În aceste condiții funcționează până în 1862, având competență teritorială asupra întregii Moldove.

La 19 iunie 1862, Adunarea Generală a României votează Legea nr. 514 „pentru desființarea Curții de Întăriturі din Iași, împărțirea atribuțiunilor ei pe la Tribunalele de întâia instanță a României de peste Milcov și înființarea unui al III-lea Tribunal Civil în Iași", articolul 5 din această lege stabilind: „Curtea de Întăriturі din Iași este și rămâne desființată"[11].

Odată cu desființarea Curții de Întăriturі, toată arhiva acesteia, câtă se găsea asupra ei, este preluată de Secția a III-a a Tribunalului din Iași – care-i continua activitatea. În acest fel, se explică existența, în arhiva Secției a III-a a Tribunalului din Iași, a unor numeroase dosare dintre anii 1833-1862, provenind deci și de la Divanul de Apel și de la Curtea de Întăriturі. Cu ocazia primei depuneri făcută în 1872, Secția a III-a a Tribunalului Iași predă acest material, împreună cu altul, creat de ea, Arhivelor Statului din Iași (Tr. 1765, Op. 2014), după ce în prealabil – 1863 – în depozitele Arhivelor mai intraseră 1034 unități arhivistice de ale Curții de Întăriturі, depuse de Divanul Domnesc (Tr. 1749, Op. 1983 și Tr. 1750, Op. 1984).

În concluzie, arhiva Divanului de Întăriturі e cea cuprinsă între anii 1851-1862, precum și cea preluată de la Divanul de Apel și terminată de el.

Dosarele ce alcătuiesc acest fond se referă la: contracte de vânzare-cumpărare (de moșii, vii, locuri, case, hanuri, dugheni, crâșme, beciuri, acareturi, spițării, velnițe, mori, binale – cherestea –, țigani); contracte de schimb (de moșii, case ș.a.);

[8] *Ibidem*, f. 4646.v

[9] ASI, Tr. 1756, Op. III-1992, dos. 526, f. 47.

[10] *Ibidem*, f. 50.

[11] *Ibidem*, Tr, 1765, Op. 2014, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dezbateri de succesiuni; publicații (pentru pierderi de documente vechi, pentru aflarea rudelor ş.a.); contracte de împrumuturi, de garanții reale (gajuri şi ipoteci); zdelci; foi de zestre; contracte de donație; iertări de robi; autentificări de testamente, contracte mandat de (vechilimele) şi depozit[12].

Conținutul dosarelor de întărituri este foarte important; în ele se găsesc nu numai actele din anii în care s-au încheiat dosarele, ci şi cópii de pe documente vechi, prezentate la Divan pentru eliberarea de cópii legalizate. Aceste cópii de pe documentele vechi au intrat în diferitele studii şi colecții de documente.

Din anul 1856, şi anume de la 5 martie 1856, când intra în vigoare *Ordonanța Domnească întăritoare legiuirei votate de Divanul General*[13] asistăm la apariția în Moldova a primului sistem, ce-i drept, rudimentar, de publicitate imobiliară[14].

Analizând modelul de condică impus de Divanul General Curții de Întărituri şi tribunalelor de ținut, reiese fără nici un dubiu apartenența acesteia la sistemul francez de publicitate personală, în care registrele sunt ținute pe nume de persoane, diferit de sistemul german[15], bazat pe principiul publicității reale cu evidența ținută pe individualitatea bunurilor imobile.

Acest model de condică pare să corespundă cu ceea ce azi numim „mapa de inscripție a privilegiilor şi ipotecilor"[16] din Registrul de inscripțiuni şi transcripțiuni, având şapte coloane, prima fiind rezervată numărului curent, a doua pentru numele, prenumele şi rangul (titlul nobiliar) al proprietarului, în cea de-a treia se trecea imobilul în cauză, indicându-se sumar locul unde se află (ținut, localitate), în a patra rubrică valoarea imobilului (dacă era evaluat), în următoarea garanțiile

[12] *Ibidem*, Tr. 1765, Op. 2014, dos. 2079/1862, fila 241. A se vedea Anexa nr. 1.

[13] Scarlat Pastia, *Adunare* ..., p. 609: „Pentru adeverirea identității iscăliturilor din deosebite acturi ce se înfățoşează spre Întărire şi pentru Înregistrarea sarcinilor cunoscute asupra osebitelor averi particulare, precum şi ca osăbitele Înscrise ce se Întăresc să treacă prin condici anume destinate pentru fiecare caz".

[14] Ioan Ceterchi şi colab., *op. cit.*, p. 275. Nu suntem de acord cu afirmația autorilor acestei lucrări că „legislația fanariotă şi cea regulamentară au arătat prea puțin interes în această privință (evidența funciară n.n.), practica urmând sistemul cutumiar" deoarece ordonanța domnească citată mai sus şi modelul de condică pentru publicitatea imobiliară (vezi Anexa nr. 2) impus tribunalelor ținutale şi Divanului de Întărituri, sunt niște dovezi peremptorii în acest sens. Autorul Alexandru Herlea, în ale sale *Studii de Istorie a Dreptului – Dreptul de proprietate*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 160, menționează doar că începutul publicității funciare în Principate a fost făcut în perioada regulamentară, aceeaşi afirmație am întâlnit-o şi în lucrarea *Publicitatea reală imobiliară. Istorie. Organizare*, Braşov, Editura Minerva, 1947, p. 43, a aceluiaşi autor, dar fără detalieri sau exemplificări.

[15] Acest sistem, complet diferit de cel din Vechiul Regat, este şi astăzi în vigoare în Bucovina, Banat şi Ardeal, reglementat fiind de Legea nr. 1642 publicată în MOf nr. 95, din 27 aprilie 1938, pentru unificarea dispozițiilor privitoare la cărțile funciare, evidența acestora ținându-se pe parcele, unitățile juridice de bază ale teritoriului unei comune (oraş) identificabile pe baza unui număr de ordine şi a unui număr topografic. Această caracteristică definitorie a cărților funciare (numărul topografic) apare ca urmare a campaniei de măsurători topografice, ordonată de Iosif al II-lea, între 1780-1790 (Alexandru Herlea, *op. cit.*, p. 72).

[16] Eugeniu Safta-Romano, *Dreptul de proprietate privată şi publică în România*, Iaşi, Editura Graphix, 1993, p. 364-368.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reale, ipoteci și privilegii care-l grevau, servitutile și alte drepturi reale cu numele îndreptățiților (titularilor de *jus in re aliena*), în a șasea coloană numărul de înregistrare al actului în baza căruia se făcea inscripția, iar în ultima coloană modul în care s-au executat obligațiile garantate, data degrevării imobilului de sarcină prin plata obligației garantate sau data execuției silite.

În afară de atribuția principală, aceea de a autentifica diferite înscrisuri și de a transcrie, în condicile ce țineau loc de Registru de inscripțiuni și transcripțiuni, actele translative de drepturi reale și garanțiile reale, Divanul de Întăriturі mai avea obligația de a superviza activitățile similare ale judecătoriilor de ținut. Acestea din urmă erau obligate să notifice Divanului de Întăriturі autentificarea oricărui contract între „fețele particularnice" și numai după primirea avizului favorabil al acestuia, înscrisul respectiv putea fi eliberat de judecătorie celor în cauză[17].

În materie comercială, deși nu s-au prevăzut competențe speciale Divanului de Întăriturі, se pare că acesta a avut un rol important în derularea procedurii de faliment a Băncii Naționale a Moldovei[18], Banca de emisiune și credit ipotecar, înființată în 1857, întrucât, în 1862, primul grefier al desființatei Curți de Confirmațiune preda Tribunalului Iași, secția a III-a, arhiva falimentului cu „acta falimentului" și listele pe ținuturi ale creditorilor și debitorilor Băncii[19]. Acele originale ale falimentului nu mai există, acest fond conținând doar procesele-verbale de predare-primire a arhivei falimentului. În Statutul Băncii, prevăzut în Actul Domnesc de privilegiu, la art. 18, se prevede că Divanul de Întăriturі avea obligația, pe lângă intabularea ipotecilor, să asigure Banca asupra faptului că bunul ipotecat de debitorul acesteia nu mai e grevat de alte sarcini, iar în art. 19 „Banca va reclama la Divanul de Întăriturі aducerea la îndeplinire a hotărârii arbitrilor". (Procesele Băncii împotriva debitorilor se judecau de către un complet de trei arbitri, conform dispozițiilor art. 22 din citatul Act de privilegiu). De remarcat că prin acest act de privilegiu se stabilea o procedură de executare silită derogatorie de la normele

[17] Scarlat Pastia, *Codu judeciar pentru tribunalele din Moldova*, tom I, II, Buciumul român, Iași, 1862, p. 1111. *Circulara Ministerului Dreptății din 27 ianuarie 1858 ca, la arendări de păduri și altele, tribunalul să nu elibereze contractele până nu vor primi răspunsul Divanului de Întăriturі că l-au trecut în condica cuvenită.* Această circulară s-a emis ca urmare a adresei nr. 48 din 3 septembrie 1857 a Divanului de Întăriturі de către Logofeția Dreptății, prin care se făcea cunoscut că Judecătoria de Roman a autentificat un contract de arendă a unei păduri aflată pe teritoriul moșiei Bălășești, ținutul Roman, (ce aparținea principesei Elencu von Kotzebue, născută Cantacuzino, soția consulului Rusiei la Iași în acea perioadă, Wilhelm von Kotzebue), moșie ipotecată pentru garantarea unui contract de împrumut în valoare de 9000 de galbeni, făcut la Banca Națională a Moldovei, scăzând astfel valoarea imobilelor asupra cărora fusese constituită ipoteca (printr-o clauză a contractului de arendă se permitea în fiecare an să se defrișeze o apreciabilă suprafață din respectiva pădure) ceea ce afecta interesele creditorului ipotecar.

[18] Banca Națională a Moldovei a fost înființată în 1857, ca urmare a *Actului Domnesc de privilegiu* din 7 mai 1856 (Scarlat Pastia, *Adunare...*, p. 624–635), și concesionată bancherului german Ludwig Nulandt, președintele Băncii din Dessau, și a dat faliment în anul următor (1858).

[19] ASI, Tr. 1765, Op. 2014, dos. 2079/1862, fila 284.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prevăzute în art. 11 din *Ofisul domnesc No. 50 din 27 ianuarie 1848, pentru chipul împlinirii datoriilor cu sinete sau vecsele*[20].

Dovada că Divanul de Întărituri proceda la vânzarea silită a imobilelor ipotecate de diferiți debitori rezultă și dintr-un protest înaintat Divanului Domnesc de către Nicolae Aslan, plenipotentul domniei sale hatmanului Alecu Aslan[21], prin care se plânge „... în contra Ministerului Justiției, asupra lucrărilor înaintite atât de Curtea de Confirmațiune, prin nelegală scoatire în vânzare a moșiei Onești, cât și către fostul ministru al justiției, D. Costachi Hurmuzachi, prin arbitrariul din parte-i..."[22], deși nu fusese abilitat să procedeze la executări silite printr-un alt act normativ în afara celui de constituire a Băncii Naționale a Moldovei, care la data înaintării respectivului protest era dizolvată prin faliment (caz de aplicare ultraactivă a unei norme procedurale civile).

După modelul din Anexa nr. 2 se țineau și condicile pentru vânzarea și partajul averilor (universalităților de bunuri) aflate în coproprietate, în care se transcriau actele translative sau constitutive de drepturi reale (*inter vivos* sau *mortis causa*).

O problemă deosebită o constituia identitatea persoanelor care doreau să autentifice un înscris la Divanul de Întărituri sau la judecătoria de ținut. Dacă nici unul dintre judecători nu-l cunoștea personal, respectivul trebuia să aducă cel puțin doi martori, dintre care unul cunoscut de asesorii sau președintele instanței, conform §1 din sus-citata *Legiuire a Divanului General de înființare a Divanului de Întărituri*. Acești doi martori trebuiau să depună mărturie scrisă precum că respectiva persoană este aceea care se pretinde. Răzeșii sau târgoveții, care doreau să introducă acțiuni în justiție sau să autentifice acte la instanțele din ținuturi sau din capitală, puteau prezenta un document semnat de „privighitorul de ocol"[23] în cazul primilor sau de judecătoria ținutului pentru cei din urmă, care să le ateste identitatea.

Dificultăți mari întâmpinau instanțele la stabilirea vârstei diferitelor persoane, și implicit, a capacităților lor de exercițiu, deoarece reprezentanții clerului nu țineau întotdeauna cu regularitate acte de evidență a populației sau acestea dispăreau în diferite împrejurări[24].

---

[20] Scarlat Pastia, *Adunare...*, p. 262: art. 11 din sus-citatul *Ofis* stabilea că judecătoriile de ținut sunt competente să procedeze la sechestrarea, apoi la vânzarea silită a imobilelor cu o suprafață mai mică de 30 de stânjeni sau cu o valoare sub 1500 de lei (în conformitate cu dispozițiile art. 303 din *Regulamentul Organic al Moldovei*. În cazul în care imobilul respectiv avea o valoare mai mare, competența de a proceda la executarea silită și la instituirea măsurilor asiguratorii revenea Divanului de Apel. Termenul *Wechsel* – în germană – *schimb*, era folosit cu sensul particular de poliță-cambie. „Opt mii galbini în obligațiile statului se vor vinde ca și toate sineturile și vecseturile", Russo, s. 160, apud. Alexandru Graur și colab., *Dicționarul limbii Române literare contemporane*, vol. IV, București, Editura Academiei R.P.R., 1957.

[21] ASI, *Divanul Domnesc*, dos. 547/1860, fila 14.

[22] *Ibidem*.

[23] Funcționar public ce avea atribuții administrative, ocolul fiind cea mai mică subdiviziune teritorial-administrativă, cuprinzând de regulă câteva sate.

[24] Autoritățile administrative nu dețineau copii după catastifele cu înregistrările nașterilor și deceselor (așa-numitele mitrici), existente la parohii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Referitor la activitatea Curții de Confirmațiuni ar mai fi de semnalat disputa pe care această instituție a avut-o cu Logofeția Dreptății (viitorul Minister al Justiției) privind interpretarea § 45 și 1430 din *Codul Callimach*, care interziceau sudiților (resortisanților puterilor străine) precum și pământenilor care nu erau de religie ortodoxă să dețină terenuri în Principatul Moldovei. Originea acestor prevederi poate fi găsită în *Firmanele Înaltei Porți* din 1792, 1789, 1811, 1814, 1824, care interziceau sudiților să dețină moșii în Principate și să se căsătorească cu pământence, dacă nu erau de confesiune ortodoxă.

Printr-un „arz" al boierilor moldoveni către Înalta Poartă, datat 24 aprilie 1822, se cerea ca „... sudiții să n-aibă voie să cumpere bunuri nemișcătoare în Moldova, nici pe numele lor sau al femeilor lor, iar câți dintre dânșii au ajuns să aibă (bunuri – n.n.) cumpărate să le vândă sau să se facă raiale cu act către stăpânire, afară numai de aceia care le au ca bunuri de clironomie (moștenire –n.n.)"[25]. În urma acestui arz, Poarta a emis un firman în 1822 și altul în 1824, dar care nu s-au aplicat cu regularitate. În mod sigur, membrii consiliilor ce au alcătuit atât *Codul Callimach* cât și *Regulamentul Organic al Moldovei* au folosit în redactarea § 45, 1430, 1431 și, respectiv, art. 79, 92 și 93 drept izvoare juridice și sus-citatele firmane ale Sublimei Porți.

Disputa[26] a apărut ca urmare a interpretării extensive dată de Divanul de Întăriturii cuvântului „moșie" din § 45, 1430, 1431 *Cod Callimach*, înțelegând prin aceasta orice fel de imobil, iar Logofeția Dreptății optând pentru o interpretare restrictivă a acestui termen, reținând doar sensul de „suprafață de teren arabil", cu excluderea viilor, livezilor, caselor, dughenilor, în baza art. 79, Secțiunea a V-a din *Regulamentul Organic al Moldovei*, care prevedea „darea la care sunt supuși străinii cc ar ave vii".

Întrucât jurisconsulții Logofeției Dreptății au considerat, probabil, insuficientă propria argumentare, au recurs la „argumentul suprem", impozantul monument de drept bizantin, *Basilicalele*, prin intermediul art. 318 din *Regulament*, care admitea aceasta, atunci când dreptul pozitiv nu reglementa materia în cauză sau conținea dispoziții contradictorii, disputa a fost tranșată de o manieră categorică, prin invocarea legilor 42, 44, 43, 52 din titlul I al Cărții a II-a a *Basilicalelor*, care considerau cutuma ca fiind izvor de drept și a legii 22 din același titlu I, care decreta că interpretarea legilor este un atribut al șefului statului[27].

O situație nouă a apărut odată cu intrarea în vigoare (la 7/19 august 1858) a noii legi fundamentale a Principatelor Unite – Convenția de la Paris, care prevedea

[25] Stela Mărieș, *Proprietatea imobiliară a supușilor străini în perioada preregulamentară*, în RdI, tom 28, nr. 11, București, Editura Academiei R.S.R., 1975, p. 16.

[26] Scarlat Pastia, *Codul* ..., p. 1107, *Ofis la Logofeția Dreptății* din 8 ianuarie 1858, No. 1, de a se învoi străinilor ca să cumpere binale, vii și altele.

[27] C.G.E. Heimbach, *Basilicorum Libri* LX, tom I, Leipzig, 1833, p. 37. În Cartea a II-a, titlul I *De justitia et jure et longa consuetudine*, legea XXI I menționează: *„ambiguum quoddam habent, Principem interpretari oportet"*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

expressis verbis că li se acorda cetăţenie tuturor creştinilor (indiferent de confesiune) cu condiţia de a se fi născut în Principate[28].

Curtea de Confirmaţiune, în virtutea 46 şi 1430 din *Codul Callimach*, continua să respingă cererile acestora de a li se autentifica contractele de vânzare-cumpărare[29] şi, bineînţeles, de a transcrie aceste acte în condicile ce ţineau loc de registru de inscripţiuni şi transcripţiuni. Acest conflict între art. 46 şi 47 din legea fundamentală şi prevederile paragrafelor § 45 şi 1430 din *Condica Civilă* a Moldovei a fost rezolvat printr-o procedură ad-hoc, fără precedent în istoria justiţiei din Principatul Moldovei, asemănătoare întrucâtva cu ceea ce astăzi am numi invocarea unei excepţii de neconstituţionalitate. În speţă[30], un armean, Hristea Ovănescu, care avea şi rangul de căminar, face o suplică[31] Logofeţiei Dreptăţii, prin care se plânge că „Curtea de Confirmaţiune nu-l recunoaşte de o persoana ce are drit a cumpăra moşii, ca unul ce este creştin arman şi născut moldovan"[32]. Ca urmare, Ministerul Dreptăţii declară neconstituţională interpretarea pe care Curtea o dădea § 45 şi 1430 din *Codul Callimach*, notificând tuturor instanţelor că „în puterea princip(iului) Convenţional Ministerul dă în ştiinţa trib(unalelor) că §§ 45 şi 1430 din Codicele Civile s-au modificat prin Conv(enţie) în înţelesulu acela că pământenii de orice rit creştin sunt capabili să câştige tot felul de averi, de vreme ce sunt îndrituiţi să eserciteze drepturile politice lipite cu dânsile"[33].

În concluzie, considerăm că înfiinţarea Curţii de Confirmaţiuni, deşi a fost o măsură provizorie, răspundea unor cerinţe stringente de natură socio-economică, într-o perioadă în care Principatele Române, în urma Tratatului de la Adrianopole din 1829 între Înalta Poartă şi Imperiul Russiei, cunoşteau o creştere fără precedent a volumului de tranzacţii comerciale. Dată fiind această stare de fapt, proprietarii de moşii au căutat să mobilizeze toate resursele posibile de capital pentru a exploata marile oportunităţi oferite de noua ordine economică capitalistă. Cum instituţia economică a creditului nu se putea dezvolta în lipsa unor instrumente juridice care să asigure garantarea executării obligaţiilor, înfiinţarea acestei instituţii s-a vrut un răspuns din partea statului pentru soluţionarea acestei probleme.

---

[28] Art. 46 din Convenţia de la Paris prevedea egalitatea confesiunilor creştine în faţa legii pozitive (Scarlat Pastia, *Codul...*, p. 1194, *Circulara Ministerului Dreptăţii* din 29 mai 1859, de a se permite armenilor pământeni să cumpere moşii).

[29] În afară de sus-citatele paragrafe din *Condica Civilă* mai exista o *Anafora a Logofeţiei Dreptăţii din 28 iunie 1845 pentru acei ce ar voi să cumpere moşii în Moldova fără a ave dobândit mai întâi indigenatul* (Scarlat Pastia, *Adunare...*, p. 64) care unifica jurisprudenţa diferitelor instanţe în această materie în sensul sancţionării cu nulitate absolută a unor astfel de acte juridice dacă una din părţi era de etnic armeană sau iudaică.

[30] *Ibidem.*

[31] *Plângere*, acest termen latin (de la *suppex, supplicatio*) tindea să fie folosit în acea perioadă, probabil sub influenţa curentului latinist, în locul *jalobei*, de origine slavă.

[32] *Ibidem.*

[33] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Soluția în sine a înființării Curții de Confirmațiune a fost o alegere judicioasă, însă principiul consensualismului și al priorității în materia dobândirii și transferului drepturilor reale, faptul că s-a optat pentru un sistem de publicitate imobiliară personală (transcripțiunile și inscripțiunile neavând efect constitutiv de drepturi), bazat pe un sistem cadastral mai mult decât precar, precum și inexistența unor posibilități eficace de verificare a identității persoanelor, au contribuit mult, prin ocultismul și clandestinitatea pe care le-au generat, la ineficiența sistemului judiciar din Moldova anilor 1832–1862.

UNE INSTITUTION OUBLIÉE: „DIVANUL ÎNTĂRITURILOR" (LA COUR DE CERTIFICATION OU LA COUR DE CONFIRMATION)

(Résumé)

Cette éphémère institution judiciaire (1851-1862) a été organisé par l'extension des attributions extrajudiciaires et la séparation de la 3e section de la Cour d'Appel. Bien qu'au début elle eut principalement des attributions notariales et d'exécution forcée (particulièrement la saisie-exécution immobilière), elle était organisée comme une juridiction spécialisée de second degré. Malgré son caractère d'improvisation, elle a presque satisfait aux besoins économiques et sociaux dans un moment où les Principautés Roumaines, suite au Traité d'Adrianople (1828) entre la Sublime Porte et l'Empire tsariste, étaient l'objet d'une croissance, sans précédent, du volume des transactions commerciales. Vu que l'institution économique du crédit foncier ne pouvait pas se développer faute des instruments juridiques capables d'assurer la garantie des obligations, la Cour de Confirmation a été une solution à ce problème, solution fùrnie par l'Etat, d'après le modèle du régime établi par la *Loi du 9 messidor, an III, concernant la publicité du régime hypothécaire*. Bien que représentant le début de la publicité immobilière dans le Principauté de Moldavie, les résultats n'ont point été à la hauteur des attentes, à cause du système de publicité immobilière personnelle et, en plus, à cause d'un cadastre foncier qui était plus que précaire, les actions en revendication immobilière *(rei vindicatio)*, en bornage *(actio ad finium regundorum)*, en partage des immeubles ruraux *(familiae erciscundae)* demeurant le cauchemar des instances de l'epoque. Aucune mention concernant cet organe judiciaire n'est faite dans les précis d'histoire du droit roumain, peut-être à cause du fait qu'il n'y eut aucune institution similaire en Valachie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IULIU C. CIUBOTARU (†)

LUCRĂRI ŞI PROIECTE ÎN VEDEREA ELABORĂRII REGULAMENTULUI OBŞTESC AL MOLDOVEI DIN ANUL 1827

La 25 septembrie 1826 s-a încheiat Convenţia de la Akkerman dintre Rusia şi Turcia. Rusia a urmărit să obţină din partea Turciei confirmarea Tratatului de pace de la Bucureşti din anul 1812, prin care a anexat Basarabia şi căuta să-şi intensifice influenţa asupra Ţărilor Române, în care scop a impus să se introducă în Convenţie o serie de prevederi cu privire la acestea. Pe lângă alegerea domnitorilor pământeni de către Divanele respective, cu asentimentul celor două puteri, Principatele urmau să fie scutite de plata haraciului pe timp de doi ani, căpătau o libertate limitată a exportului şi, ceea ce era mai important, se prevedea înfiinţarea unor comitete de boieri care să propună măsuri necesare îmbunătăţirii administraţiei, în vederea ameliorării situaţiei lor interne.

La date apropiate de ziua în care Poarta avea să emită hatişeriful de confirmare a Convenţiei, se plasează anaforaua şi hrisovul domnesc de întărire privind „pronomiile" Moldovei din 9 şi, respectiv, 12 aprilie 1827[1], care consacra boierimii toate privilegiile vechi, adăugând şi unele noi. Aici este definită situaţia raporturilor între locuitorii Moldovei şi puterea suzerană, stipulându-se că moldovenii nu au nici o îndatorire de a participa cu ostaşi sau că nu vor fi constrânşi la alte „îndatoriri împilătoare". Ei urmau a fi supuşi numai dărilor şi slujbelor legiuite de ocârmuirea pământului. Boierii, în schimb, au fost şi vor rămâne scutiţi de orice fel de dare, atât ei cât şi casele lor, dobitoacele, viile şi livezile lor. Moşiile nu vor fi supuse nici unei dări, nimeni nu poate să ia „măcar un pai" fără voia stăpânului moşiei. Metale şi orice alte „aflări" s-ar găsi pe moşii, vor fi folosite numai de stăpâni, fără amestecul ocârmuirii sau a „oricui altuia". Iazuri, mori, velniţe, berării, „fabrici de tot feliul" care vor fi făcute pe moşiile lor, nu vor putea fi impuse de stat. Pădurile nu vor fi

[1] Originalul anaforalei la ASI, documente, 49 a/30; hrisovul original la ASB, Colecţia de documente diplomatice, nr. 157; tipăritc cu datele originalelor după un exemplar în care Domnul a poruncit să se urmeze, la 10 martie 1828 (BAR, Cartea Românească Veche – 1333; T. Codrescu, *Uricariul*, vol. II, ed. a II-a, Iaşi, 1889, p. 199-215). Vezi şi I.C. Filitti, *Frământările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Bucureşti, 1932, p. 166-167.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 133–153

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„stricate" sau să se taie „un lemn măcar" fără învoirea stăpânului moşiei, având şi ocârmuirea grijă de aceasta. Bani pentru căldările velniţelor sau vamă pentru horilca produsă la moşiile stăpânilor nu vor fi luaţi în caz că nu se exportă peste graniţă. Se confirmă, de asemenea, privilegiul boierilor de a avea scutelnici, breslaşi şi slugi şi se stabileşte că ţăranii nu se vor putea strămuta de pe moşie fără voia stăpânului. Casele din oraşe, târguri şi de la moşie vor fi libere de sarcina conacelor, dacă vor aparţine boierilor sau altor proprietari de moşie.

Este, în fine, prevăzut privilegiul boierilor de a nu fi judecaţi decât de divan, ceilalţi având a urma calea obişnuită. Divanul va fi format din „cunoscute persoane din neamurile cele întâi şi famelii". Boierii, neamurile şi „cei cinstiţi pământeni" nu vor putea fi arestaţi şi judecaţi fără dovedirea prealabilă a vinei lor de către Divan.

Se poate lesne observa că, deşi în anafora figurează şi unele prevederi referitoare la alte categorii sociale, preocuparea majoră a alcătuitorilor ei viza în primul rând asigurarea unor drepturi largi pentru boierime.

În hrisovul de întărire a anaforalei, datat 12 aprilie 1827, domnul justifică actul prin necesitatea de a legifera aceste chestiuni fiindcă ţara este lipsită de condicile şi testamentele legiuirilor cele mai vechi. Cercetând „prin sfat", a găsit că cele mai multe se află în vigoare, doar „foarte puţine smintite şi prefăcute" în timpul domniilor fanariote.

Este semnificativ momentul când aceste propuneri au fost formulate de boieri şi acceptate de domn. La 14 aprilie 1827 se împlineau cele 6 luni în care Poarta se angaja să confirme faţă de Principate, printr-un hatişerif, dispoziţiile Convenţiei de la Akkerman. Boierii se aşteptau ca atunci să fie demis domnul[2]. În afară de aceasta, circulau zvonuri în Iaşi despre un eventual război. La 12 aprilie 1827, consulul prusian din Iaşi raporta că domnul şi-ar fi împachetat lucrurile preţioase şi banii. Consulul Rusiei avea bagajele pregătite pentru a fi expediate peste Prut, iar cel al Franţei ar fi fost şi el gata de plecare; numărul ostaşilor ruşi din Basarabia crescuse şi se aştepta ca invazia să se producă de la o zi la alta[3].

Hatişeriful prin care poarta confirma prevederile Convenţiei de la Akkerman cu privire la Moldova a sosit la Iaşi în cursul lunii mai 1827. După ce a fost citit în Divan, în faţa „tagmei bisericeşti şi politiceşti de toată starea", cópii ale actului au fost trimise în ţinuturi pentru a fi citite „în auzul tuturor", iar originalul a fost depus la Mitropolie. Domnul îndemna la unire, pentru „a putea aduce în deplina lucrare şi săvârşire înalta şi sfânta sa cuprindere"[4].

---

[2] ASB, microfilme Rusia, rola 9, c. 147-151 (scrisoarea din 27 martie 1827); la 15/27 aprilie 1827, consulul austriac raporta: „vacanţa de Paşti s-a termina alaltăieri; nimic relevant în problemele ţării nu s-a petrecut" (ASB, Xerografii Viena, 77/13).

[3] *Hurmuzaki*, vol. X, Bucureşti, 1897, p. 417. Este posibil ca şi data anaforalei şi a hrisovului să fie ulterioare. Dintre semnatari, Dimitrie Ghica este făcut vel vistiernic la 10 iulie, iar Iancu Giurge vel-vornic de poliţie la 4 august (Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, Iaşi, p. 281). Poate că au semnat cu aceste ranguri în noul original al actului, după ce arsese primul original, în iulie 1827 (ASV, Documente foi volante, nr. 113, original).

[4] ASB, Doc. ist., DCXLIX/229; C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, p. 428-429.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Actul a spulberat toate iluziile pe care și le făcuseră acei boieri care se așteptau la o schimbare imediată a domniei, deoarece în cuprinsul lui nu se făcea nici o mențiune despre o viitoare alegere de domn[5].

Hatișeriful a oferit prilejul unor încercări de solidarizare a boierimii, manifestate prin proiecte de legăminte. Unul s-a făcut „între tineri, și nu s-au unit a să iscăli". Fiindcă în act boierimea este recunoscută „ca trup al statului, *en corps d'État*" și cere să se elaboreze un regulament care să stârpească abuzurile, ei toți se constituie în „corps d'État" și nu vor accepta să se facă vreo lucrare în folosul pământului fără participarea tuturor; opiniile vor fi consemnate în anaforale, care vor avea în vedere hatișeriful și binele obștesc. Vistieria va păstra numai atribuțiile executive, luându-i-se „puterea chibzuitoare și lucrătoare", răpită Divanului obștesc; la elaborarea Regulamentului obștesc se vor exclude interesele particulare; interesele obștești vor fi mai întâi discutate între cei ce ar semna legământul, adoptându-se hotărâri cu majoritatea voturilor; veniturile statului vor fi integral menținute și vor servi folosului obștesc; cel ce va călca legământul va fi eliminat din „trupul statului"[6].

Alt legământ, ulterior celui prezentat mai sus, deoarece în nota finală se menționează că este „acum făcut", accentuează supunerea față de sultan, Moldova fiind „mărturisit cheler al Înaltei Porți". În cuprinsul lui se preconizează: respectarea „dreptăților stărilor" fără nici o deosebire „de la obraz la obraz", iar „cinstea, viața și averea" vor fi și ele „păzite pentru toți deopotrivă, fără nici o deosebire"; fiindcă se cere ca numele Domnului ales să fie adus la cunoștința Porții prin arz-magzar „din partea obștii", se înțelege că Poarta cere chezășia obștii, încât cei chemați să o dea au tot dreptul să se asigure în privința domnului ce-l vor alege; de aceea, cel ales trebuie să prezinte garanții morale, să respecte pravilele și obiceiurile, să poată fi tras la răspundere pentru actele sale, urmând ca a cincea parte din veniturile domniei să fie destinate binelui obștesc; regulamentul va fi elaborat de aceleași persoane care vor alege pe domn, adică de Divanul obștesc, „pe vehiul obicei"; nu se va permite încălcarea drepturilor boierimii, „fie în pricini obștești, fie în pricini particularnice"; în sfârșit, prevederea că boierii, în frunte cu mitropolitul și episcopii, se constituiau în corp al statului și că nici o lucrare nu se putea face fără ei, permite presupunerea existenței unei legături nu numai de formulare între cele două acte. Fiindcă se vorbește de drepturile tuturor stărilor boierești, fără deosebire de persoană și de participarea obștii la alegerea domnului și redactarea Regulamentului obștesc, legământul acesta[7], adoptat „cu iscălituri de obraze cinstite" pare să reprezinte interesele boierimii secundare.

---

[5] M. Demetrescu, *Rapoarte ale consulilor francezi din București și Iași din anii 1826-1827*, în „Arhiva, organul Societății științifice și literare din Iași", an VII, p. 345.

[6] *Hurmuzaki*, vol. X, București, 1897, p. 607. Fiindcă se urmărea restrângerea atribuțiilor Vistieriei, acest legământ nu pare a fi lucrarea boierilor grupați în jurul lui Nicolae Roset-Roznovanu, cum crede N. Iorga (*loc. cit*, p. LXXVI, nota).

[7] *Loc. cit.*, p. 605-606. Un legământ de la sfârșitul anului 1826, fără prevederi concrete, la p. 606-607.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Consulatului rus din Iaşi i se cerea să dea exemplu activitatea comitetului de reforme de la Bucureşti. Într-o depeşă către acesta, din 18 august 1827, Minciaki, consul general la Bucureşti, îi scria ce trebuie să cuprindă regulamentul obştesc: pe capitole, chestiuni relative la dări, lefi ale funcţionarilor, reorganizarea dregătoriilor ş.a. Discutat în Divan şi prezentat domnului, acesta îşi va formula părerea definitivă şi va comunica consulatului rus rezultatele, prezentându-i şi punctul său de vedere. Consulul rus era îndemnat să se ocupe, fără nici o întârziere, de activitatea comitetului[8].

Urmarea acestui demers pare să fie deplasarea la Bucureşti a secretarului intim al lui Ioniţă Sandu-Sturza, stolnicul Voicu, despre care relata, în raportul său din 28 august/9 septembrie, locţiitorul consulatului austriac din Iaşi. Plecat cu însemnate cadouri pentru consulul-general rus, Voicu s-a întors de la Bucureşti cu unele instrucţiuni pe care Minciaki i le-a adresat Domnului, dictându-le secretarului său. Punctele cele mai remarcabile, după Liehmann, erau: domnul să nu întreprindă nimic important fără o înţelegere prealabilă cu consulul rus din Iaşi şi să nu lase ca Divanul să ia vreo hotărâre fără ca să se fi hotărât despre aceasta cu el. Instrucţiunile acestea, adăuga Liehmann, trezesc o mare îngrijorare în rândul boierilor patrioţi, care văd în ele subminarea tuturor privilegiilor, întărite şi de hatişerif, simţindu-se supuşi cu totul puterii consulului rus, căruia i s-a acordat astfel dreptul de a se opune, prin veto, la toate hotărârile referitoare la administraţia internă a ţării[9].

În arhivele interne s-au păstrat instrucţiunile la care s-a referit Liehmann. Acestea poartă titlul: „Tălmăcire însămnării, adusă de la Bucureşti, pentru voinţile ocrotitoarei puteri în regulile cuviincioasă spre organizaţia eparhiilor", se referă la următoarele chestiuni:

1. Baza organizării ocârmuirii o va formula hatişeriful din 1827 şi regulamentul fiscal din 1814.

2. Orice se va întreprinde să fie în acord cu consulul rus din Iaşi, care reprezintă punctul de vedere al consulului general rus din Bucureşti, al ambasadorului rus la Poartă şi al ţarului.

3. Domnul va îndrepta neregulile din trecut; pentru cele „ocârmuitoare" va fixa zilele din săptămână când se vor întruni boierii spre a le dezbate. Dacă părerea lor va fi dreaptă şi „unită cu glăsuirea consulului", boierii o vor semna. Dacă însă lucrările vor fi neglijate, ca până acum, domnul ar putea să fie tras la răspundere „şi încă şi întru o comisie, spre cercetare până la un ban a celor trecute". S-ar putea înţelege de aici că, nefiind încheiată verificarea gestiunii lui Ioniţă Sandu Sturza, consulatul general rus folosea aceasta ca un mijloc de presiune asupra domnului.

4. Dregătorii care îşi vor călca atribuţiile vor putea fi schimbaţi de domn.

5. Principalele dregătorii să fie încredinţate boierilor bătrâni şi din vechile familii, nu la „copii lipsiţi de ştiinţă", pe bază de evghenie sau rudenie, datoria Domnului fiind de a-şi conduce bine ţara, nu de a-şi chivernisi rudele şi de a păzi „hatâruri".

[8] V. Grosul, *Reformî b Dunaiskih kniajestvah i Rossiia (20-30 godî XIX veka)*, Moscova, 1966, p. 145-146; 279.

[9] ASB, Xerografii Viena, 77/33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

6. Să fie îndepărtați din slujbă cei care pricinuiesc „hulă la ipolipsis a haractirului Domniei prin scârbelnicele lor fapte, căutând numai particularnicul lor enteres".

7. Judecățile să nu se facă „cu pătimiri și ură", cum s-a procedat uneori, în timpul lipsei boierilor din țară.

8. Beizadelele să nu dețină dregătorii în care intră atribuții ce privesc pe locuitorii țării.

9. Domnia trebuie să plătească sumele reprezentând cheltuieli pentru hrană sau lefi ale slujitorilor curții, spre a da exemplu și altora, pe care altfel nu-i va putea mustra și obliga la plăți.

10. Domnul va respecta de acum înainte hatișeriful și regulamentul financiar din 1804 (sic!), va pune în aplicare pricinile pentru care a dat rescripte, „va dezrădzina" abuzurile și neregulile, înlocuindu-le cu reguli spre folosul obștesc, cooperând întru toate acestea cu consulatul rus; va atrage „cu blândețe și înțelepciune" pe boierii de frunte și bătrâni, cărora să li se fixeze, ca la București, anumite zile ale săptămânii pentru adunările obștești.

11. Dorința puterii protectoare este ca domnul să se bucure de strălucirea demnității lui, ocârmuind drept și după pravilă, fără să se abată „la vreo nerânduială sau necuviință cu dreptatea puterii și fără a sălnici dreptatea a vreunuia din boieri sau din ciialanți supuși"; la rândul lor, boierii sunt datori a coopera la închegarea socotințelor, „fără zadarnicile prigoniri sau adăogiri de vorbe atingătoare", lucrând pentru interesele obștești. Astfel, nici domnul, „cu putere slobozită" să nu încalce clasa boierească, nici boierii să-l nesocotească.

12. Dacă Domnul va îmbrățișa numai cauza binelui patriei și a fericirii poporului, nu se vor găsi boieri care să se împotrivească, altfel toți boierii îl vor socoti ca un adversar al bunei rânduieli. Deci de domn depinde să se instaureze concordia în țară.

13. Plimbările și jocurile de cărți vor fi rărite și scurtate. La ele să nu fie chemați „oamenii cei nesimandicoși", fiindcă astfel scade prestigiul domnului și se ajunge la obrăznicie.

La aceste sfaturi date lui Ioniță Sandu Sturza de către Minciaki se adaogă o listă de probleme pe care le-a luat în discuție adunarea obștească a boierilor munteni: birul, îndreptarea lefurilor și pensiilor, numărul oamenilor de scuteală, atribuțiile și lefile dregătorilor, chestiuni relative la comerț, lămurirea hotarului Dunării. Se mai anexează, ca model, copia unui proces-verbal al ședinței din 30 iunie a adunării muntene. La sfârșit sunt formulate unele observații făcute la Iași pe marginea instrucțiunilor rusești: înființarea unei cancelarii a obștești adunări; consulul rus să se adreseze domnului sau adunării prin note; adunările să se țină de 3 ori pe săptămână, una fiind rezervată și judecătilor; obștească adunare va constata cine este vrednic de slujbă și de la ce vârstă poate fi ocupată; deși s-a vorbit despre obștească adunare, se pune întrebarea dacă nu ar fi mai bine să fie numiți pentru elaborarea Regulamentului obștesc vreo 20 de boieri, „începând de la cei mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bătrâni, toţi, şi cei mai tineri ce au fost în slujbe; şi câţi apoi vor mai voi, până la vel ban, a veni de la sine, să poată întra în adunare ca să priivască lucrările sale, nefiind tăinuite nimică, dându-ş fieştecare a sa socotinţă şi trecându-o în jurnale, care să fie primită drept un glas"[10].

Actul domnesc de iniţiere a lucrărilor este din 10 septembrie 1827[11]. La această dată Ioniţă Sandu Sturza se adresa mitropolitului Veniamin Costache şi unui număr de 28 mari boieri cerându-le să se ocupe de lucrare. În consens cu recomandările lui Minciaki, au fost excluşi deci de la elaborarea Regulamentului obştesc boierii de ranguri mai mici. Se mai observă că acest comitet nu era un divan lărgit, căci din el nu erau convocaţi decât trei persoane[12]. Locţiitorul consulului austriac observa că boierii de rangul doi au fost cu totul înlăturaţi; la formarea comitetului s-a avut în vedere îndeosebi ca din partea fiecărei mari familii boiereşti să participe unul sau doi membri[13].

Şedinţele urmau să se ţină la Mitropolie, de două ori pe săptămână, încheindu-se cu procese verbale de dezbateri înaintate domnului. La sfârşitul lucrărilor, o anaforă avea să includă „socotinţa şi punerea la cale a tuturor acturilor la un loc"; întărite de domn, această anaforă va deveni aşezământul ţării.

Domnul punea înaintea acestui comitet următoarele chestiuni ce trebuiau dezbătute:

1. Catagrafia, reglementarea tuturor „treptelor", împărţirea birului conform cu anaforaua din 1814; reglementarea privilegiului scutelnicilor şi breslaşilor, astfel ca boierii să nu poată deţine decât numărul „din vechime legiuit".

2. Stabilirea unui mod de încasare a rusumaturilor (goştină, desetină, vădrărit) care să excludă posibilităţile de abuz ale slujbaşilor.

3. Hotărnicirea generală a moşiilor, pentru a se curma judecăţile.

4. Stabilirea îndatoririlor fiecărui post de slujbă, desfiinţarea tuturor veniturilor din slujbe (havaieturi) şi fixarea lefilor.

5. Organizarea funcţionării instanţelor de judecată, a Vistieriei şi a celorlalte dregătorii.

6. Măsuri privind reglementarea comerţului, inclusiv cel cu Poarta, spre a se înlătura piedicile existente.

7. Epitropiile şi punerea în siguranţă a averii minorilor şi văduvelor.

8. Înfiinţarea de şcoli „spre luminarea neamului".

9. Organizarea poştelor.

10. Instituirea unei epitropii, alcătuită din patru boieri cu bună stare, asupra caselor obşteşti, care va prezenta anual dări de seamă despre încasări şi cheltuieli Obşteştii Adunări.

Domnul lăsa membrilor comitetului libertatea de a aborda şi alte chestiuni de interes obştesc pe care le-ar socoti necesare.

[10] *Loc. cit.*, Documente istorice, pachet X, nr. 183.

[11] ASI, tr. 1352, op. 1535, condica nr. 1270, f. 18 v.-20 r.

[12] Aceştia erau: logofătul Teodor Balş, vornicii Alecu Calimah şi Ioniţă Palade.

[13] ASB, Xerografii Viena, 77/41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Unele din chestiunile de mai sus au figurat ca preocupări şi în diferite proiecte de organizare anterioare (hotărnicirea moşiilor, rusumaturile, învăţământul, organizarea dregătoriilor şi a instanţelor de judecată ş.a.). Reglementarea dărilor pe baza regulamentului fiscal din 1814 este o consecinţă indirectă a prevederilor Convenţiei de la Akkerman, iar abordarea problemei scutelnicilor apare ca o urmare a insistenţelor consulatului rus, fiind o măsură de compromis între menţinerea scutelnicilor existenţi, pretenţie a boierilor, şi desfiinţarea lor, cerută de ruşi.

La 12 septembrie domnul decide înfiinţarea unei cancelarii a comitetului. condusă de un efor[14], căreia i se alocă în Casa răsurilor o sumă dc bani pentru acoperirea cheltuielilor pe timp de şase luni[15]. Pe lângă cheltuielile curente, eforul trebuia să procure hrisoavele, anaforalele şi alte acte necesare documentării membrilor comitetului. Tot în septembrie, domnul cerea comitetului să se întrunească într-o zi din fiecare săptămână pentru judecăţi, fiindcă între membri se aflau, spune Domnul, şi marele logofăt precum şi membri ai divanului[16]; s-a arătat mai sus că dintre aceştia se aflau doar trei la număr.

Chiar de la început au intervenit dificultăţi în desfăşurarea lucrărilor, datorită disensiunilor dintre membri, fiecare ţinând ca propunerile lui să fie însuşite. Şi era vorba numai de adoptarea unui regulament de funcţionare, înainte de a intra în lucrările propriu-zise[17]. Participarea regulată la şedinţe a tălmaciului consulatului rus a deteriorat şi mai mult un climat de lucru şi aşa neprielnic activităţii. Deşi i s-a dat de înţeles că prezenţa lui era nedorită, folosindu-se chiar şi unele mijloace pentru a-l îndepărta, acesta a continuat să frecventeze regulat adunarea; boierii se gândeau, în cele din urmă, să-i interzică accesul în sală[18].

În octombrie s-a aflat la Iaşi despre un firman care ar fi fost adresat, se spunea, domnului Ţării Româneşti, în care Poarta afirma că boierii munteni şi-au arogat dreptul de a introduce schimbări în vechea organizare a ţării, punând instituţiile pe baze europene. I se cerea Domnului să interzică asemenea planuri şi, chiar dacă s-ar opune consulatele străine, ele să nu fie luate în seamă[19]. Firmanul a provocat iritarea consulului rus şi îngrijorarea membrilor comitetului, care timp de aproape opt zile nu au mai ţinut nici o şedinţă[20].

Dacă în februarie 1828 în Ţara Românească încă se mai lucra la Regulament[21], în Moldova activitatea a fost, se pare, practic întreruptă încă de la sfârşitul lui noiembrie 1827, după cum raporta consulul francez din Iaşi la 22 noiembrie/ 4

[14] *Loc. cit.*, Documente istorice, pachet X, doc. 230 a. Copie.
[15] ASI, Condica K, nr. 393, p. 312-313.
[16] BAR, nr. rom. 350, f. 26 v.
[17] ASB, Xerografii Viena, 77/41.
[18] *Loc. cit.*, 77/43.
[19] *Loc. cit.*, 77, 44; Muzeul de istorie Moscova, fond 323, dosar 99, f. 54; *Hurmuzaki*, X, p. 432.
[20] ASB. Xerografii Viena, 77/44.
[21] AVPR, Moscova, fond Cancelaria, anul 1828, dosar 859, nr. 11. Microfilme la ASB (raport Minciaki din 4/16 februarie 1828).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

decembrie 1827[22], iar când a fost reluată, la sfârşitul lunii ianuarie 1828, marii boieri au boicotat adunările, refuzând să mai participe la ele[23]. Acestea sunt ultimele ştiri pe care le avem în legătură cu durata probabilă a lucrărilor pentru elaborarea Regulamentului obştesc moldovean.

Discuţiile au urmat, se pare, în general, ordinea din actul de convocare. O sinteză a jurnalului întâi cuprinde dezbaterile în jurul primei probleme[24]. Anaforaua din 20 octombrie se referă la unul dintre rusumaturi – vădrăritul[25]. În sfârşit, jurnalul nr. 3, încheiat în urma lucrărilor din 20-31 octombrie 1827, consemnează părerile participanţilor asupra posturilor de slujbă şi a lefilor aferente[26].

S-a propus efectuarea unei catagrafii generale de către boieri desemnaţi de adunare, care urma să verifice şi dovezile pe care le vor prezenta personal, venind la Iaşi, indivizii care au intrat în categoriile fiscale ale „treptelor" (postelnicei, polcovnicei, căpitani ş.a., mazili, ruptaşi, rupte de Vistierie) după anul 1814, posesorii de astfel de titluri dobândite ilegal după această dată urma să fie îndepărtaţi din aceste categorii[27]. Cu prilejul dezbaterii acestei chestiuni, Iordache Roset-Roznovanu şi Iordache Catargiu au fost de părere să se legalizeze, înainte de lucrările de recensământ, interdicţia strămutării locuitorilor dintr-o localitate în alta[28], referire la hotărârea anaforalei şi hrisovului din aprilie 1827 privitoare la „pronomii".

Birul ţării va fi de 1.260.000 lei, cât se stabilise prin regulamentul fiscal din 1814; din această sumă va fi plătit tributul către Poartă şi se vor asigura cheltuielile domnici. Dările percepute de la bejenarii veniţi de peste graniţă vor intra în această sumă[29].

Cu privire la scutelnici, s-a propus în cele din urmă reducerea numărului acordat fiecărui rang de boierie; protipendada urmând să primească în viitor doar câte 50 de scutelnici în loc de 80, numărul lor reducându-se proporţional cu poziţia

---

[22] ASB, Microfilme Franţa, rola 137, c. 367-368, MAAFr, Arch. dipl., C.P., Turquie, vol. 249, f. 495. Vezi şi declaraţia ce i-a făcut-o Minciaki lui Liehmann, la 14/26 noiembrie 1827, despre faptul că nu există nici măcar speranţa unei ameliorări în Moldova (ASB, Xerografii Viena, 77/51).

[23] În raportul consulului rus către Minciaki, din 31 ianuarie/12 februarie 1828, acesta îi aducea la cunoştinţă despre numeroasele boieriri, în ciuda promisiunilor domnului că va opri orice promovare, ceea ce a făcut ca marii boieri, în semn de protest, să refuze a mai participa la orice adunare care ar avea drept scop reglementarea afacerilor privind binele obştesc (AVPR Moscova, fond cancelaria anului 1828, dosar 859, nr. 10, anexă, Mf. la ASB, nr. proviz. 29).

[24] ASB, Doc. ist., CCLXX/64.

[25] *Ibidem*, Doc. ist., MLXXXII/78; ASI, Condica K, nr. 393, f. 327-329.

[26] ASB, Doc. ist., MCXLII/101; *op. cit.*, vol. VII, Iaşi, p. 97-108.

[27] TGIA, Petersburg, fond 1630, op. 1, dosar 112, f. 1-12 (Microfilmul la ASB); publicat de Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautes Roumaines, 1769-830*, p. 139-150. ASB, Doc. ist., CCXX/64. Documentul din Arhivele de la Petersburg reprezintă o contopire a propunerilor comitetului de reforme într-un singur text şi a fost remis de boierul moldovean Drăghici autorităţilor ruseşti. Este vorba desigur de Iordache Drăghici, confident al Domnului şi apropiat de consulul rus Lelly. El era în acelaşi timp efor al cancelariei comitetului. Deoarece se menţionează aici de unele *deliberări* pe care le-au avut boierii şi întrucât chestiunile pe care le cuprinde se găsesc, în bună măsură, în alte documente, este sigur că prevederile din acest document sunt opera comitetului, nu ale unei singure persoane.

[28] ASB, Doc. ist., CCLXX/64.

[29] Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rangului, cu excepția boierilor șetrari, care păstrau același număr, câte trei scutelnici[30]. S-a susținut că prin aplicarea acestei reduceri se revenea la numărul fixat inițial boierilor, ceea ce era inexact. Boierii nu știau sau nu mai voiau să știe că la început numărul maxim de scutelnici de care puteau beneficia era de 30, nu de 50[31]. La discuții s-au emis diferite păreri asupra reglementării acestei chestiuni. Unii boieri au fost de părere ca scutelnicii să poată fi luați numai din satele proprietarilor de moșii, iar cei fără de moșii să-i ia în târguri. Alții, între care Costache Conachi, susțineau ca numai boierii fără sate să-i poată lua din sate străine. În ceea ce privește reducerea numărului scutelnicilor, părerile nu au fost unanime, unii boieri pronunțându-se pentru menținerea cifrelor existente, dar cu stricta respectare a lor, înlăturându-se deci practica deținerii ilegale a unui surplus de oameni. Această poziție conservatoare a fost combătută de vornicul Ioniță Paladi; el era de părere că adoptarea ei de către membrii comitetului ar periclita însuși privilegiul scutelnicilor și de aceea s-a arătat favorabil unei reduceri: „pentru a nu pierde totul, trebuia să jărtvim ceva"[32].

În legătură cu reforma scutelnicilor există și un proiect separat, redactat de unul din membrii comitetului, care nu a participat la dezbaterile asupra acestei chestiuni[33]. În proiect se propune menținerea numărului de scutelnici cuveniți fiecărui rang de boierie așa cum se aflau atunci, prin urmare păstrarea neștirbită a acestei surse de forță de muncă; în schimb, se cerea să se renunțe la sumele de bani primite de la Vistier de fiecare boier pentru scutelnici (24 lei pe an de om). Excepție ar fi putut face boierii „nevoiași", care ar fi continuat să primească acești bani, până la 150.000 lei, dacă nu vor vrea să aibă dreptul la acest ajutor. În acest fel, circa 700.000 lei pe an, dacă nu se va plăti nici unui boier, sau cel puțin 550.000 lei pe an, dacă se are în vedere excepția menționată, ar constitui un capital inițial care ar spori anual cu aceeași sumă și ar fi administrat de câteva persoane competente, cinstite și cu avere, desemnate de boieri. Capitalul ar folosi la eliberarea unor împrumuturi cu dobânzi mici către acei care au datorii, „a căror stare se află în cădere din pricina nelegiuitelor dobânzi și a monedii", la ajutorarea caselor obștești (Casa răsurilor, a școlilor, a drumurilor, apelor, milelor și altele) sau la înlăturarea urmărilor unor incendii devastatoare, precum cel din vara anului 1827. S-ar constitui, prin urmare, „un bang" (bancă) de credit, „spre a dobândi un credit către alții, precum cele mai mici orașe ale altor țări se folosesc, avându-l; căci creditul este însuflețire negutitoriei

[30] *Ibidem*, p. 141. ASB, CCIXX/64. Lista de boieri în care se indică, pe două coloane, numărul scutelnicilor deținuți și numărul ce le-ar fi revenit prin aplicarea măsurii de reducere, în legătură cu acest proiect, este publicat de T. Codrescu, *Uricarul*, VII, 137-170 după ASB, Doc. ist., MXLVI/18. Raportul lui Logan din 14/26 octombrie 1827 relata despre o reducere la jumătate a numărului scutelnicilor. Dezbaterea acestei chestiuni a ocupat opt ședințe furtunoase, cu schimburi de amenințări și vorbe grosolane (MAEFr, Arch. dipl. C.P. Turquie, vol. 249, f. 414-415. Microfilmul la ASB, rola 137, c. 352-353).

[31] ASI, Vistieria, tr. 1768, op. II 2018, nr. 1 (sau Vistieriei Moldovei pe anul 1763).

[32] ASB, Doc. ist., CCLXX/64.

[33] ASB, AN, doc. MMDCXII/11 și MMDCXLIII/14 (2 jumătăți ale aceluiași document).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi izvorul îmbelşugărilor", scrie autorul necunoscut al acestui proiect, care se întreabă patetic: „Unde ne sunt şcoalile spre învăţătură şi îndeletnicire tinerimii în bunătăţile faptii, unde este un orfanotrofion spre mântuirea fiinţăi a ticăloşilor prunci aruncaţi şi ucişi [...], unde ne sunt zădirile opşteşti neapărate trebuitoare oraşălor ţării şi negoţului?" Nu erau, desigur, întrebări pur retorice, ci se exprima dorinţa de progres. Propunerile acestea, moderate în fond, au părut desigur celorlalţi membri ai comitetului de neacceptat, de vreme ce din sursele păstrate nu se vede că şi le-ar fi însuşit. Renunţarea la banii scutelnicilor ar fi însemnat pentru ei ştirbirea unui privilegiu. Cunoaştem părerea Domnului faţă de proiectele comitetului înfăţişate mai sus[34]. Ioniţă Sandu Sturza admite propunerile asupra „modului de efectuare a catagrafiei şi cercetării „treptelor", dar pretinde ca, în acelaşi timp cu această din urmă operaţie, să li se schimbe şi documentele de privilegii, cu care prilej domnia ar fi încasat şi anumite taxe. Domnul revenea astfel la o pretenţie ce fusese respinsă de Ribeaupierre[35]. El este de acord cu boierii că birul să fie încasat în suma prevăzută prin regulamentul fiscal din 1814, dar cere să se precizeze că dările provenite din ţinutul Botoşani, apanaj al doamnei, nu vor intra în această sumă[36]. Mai cere să se discute asupra chestiunii dacă banii poştelor pot sau nu să fie scăzuţi din bir.

Cu privire la scutelnici, domnul înclină pentru propunerea de a reduce numărul lor la fiecare rang de boierie, cu plata lunară din Vistierie a sumei de 2 lei de fiecare scutelnic şi cu dreptul boierilor de a-i angaja de pe oricare moşie, nu numai de pe moşiile proprii; este însă de părere că problema scutelnicilor mai necesită dezbateri, deoarece ea provoacă „dispute" şi printre boierii din afara adunării, pe de altă parte, domnia nu are încă posibilitatea să plătească beneficiarilor toţi banii scutelnicilor. Este de părere că şi sistarea acordării de noi ranguri boiereşti fără funcţie efectivă, ca şi amânarea acordării sporului de scutelnici celor promovaţi în dregătorii cărora le corespund ranguri superioare de boierie, ca mijloc de oprire a creşterii numărului acestor oameni de scuteală, mai trebuie să fie discutată.

Următoarea chestiune abordată a fost cea a rusumaturilor[37]. Goştina se va percepe în acelaşi mod ca până atunci, înlăturându-se, pe cât posibil, abuzurile. Pentru a fi adusă Casa răsurilor în situaţia de a putea plăti lefile, se preconizează o sporire substanţială a dării pentru oi, sporul rezultat urmând a intra nu în beneficiul domniei, ci la această casă. În cazul desetinei nu se proiectează nici o schimbare.

Cu privire la darea asupra vinului produs, se apreciază că modul de preparare permite abuzuri care nu pot fi înlăturate. Se propune, prin urmare, schimbarea lui.

[34] ASB, Doc. ist., CCLXX/104.

[35] ASB, Microfilme Rusia, rola 9, c. 177-182, 184-186, 207-208.

[36] Câţiva boieri, între care Iordache Roset-Roznovanu şi Iordache Catargiu, erau de părere că dările încasate din ţinutul Botoşani să rămână în continuare un venit al doamnei, fiindcă acest ţinut „din învechimea cea nepomenită şi din istorie este cunoscut ca un apanaj al doamnei" (T. Codrescu, *Uricarul*, VII, 107-108).

[37] TGIA-Petersburg, *doc. cit.*; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Producătorii urmau să fie întrebaţi dacă nu doreau să se renunţe la măsurarea cantităţilor de vin cu cotul, practică generatoare de nereguli, înlocuindu-se cu o dare asupra unui pogon de vie, fixată o dată pentru totdeauna, deci aplicabilă unei producţii medii[38]. În acest fel, faţă de 22 lei şi 60 bani, la cât se aprecia că ar reveni vădrăritul pentru vinul de pe un pogon (circa 170 vedre), incluzându-se aici şi diverse taxe, socotite acum ca nelegale, s-ar achita o sumă invariabilă, 16 lei pentru un pogon. Se aprecia că, în acest mod, s-ar crea un excedent de circa 270.000 lei anual faţă de încasările din vădrărit ale cămării domneşti, care putea fi atribuit Casei răsurilor, pentru plata lefilor[39]. Domnul a aprobat propunerea comitetului de a fi consultaţi viticultorii asupra modificării[40]. Dării urma să i se schimbe, o dată cu modul de percepere, şi numele: vinărit în loc de vădrărit.

Se cunosc şi lucrările în legătură cu lefile funcţionarilor de stat şi Casa răsurilor. Părerea generală a fost că toţi cei care slujesc statul trebuie să aibă o singură sursă de venit – leafa. Celelalte venituri, alocate unor funcţionari, trebuiau luate în cercetare, pentru ca toate cele create prin abuz să fie desfiinţate, iar veniturile socotite ca legale să fie atribuite Casei răsurilor din care se plătesc lefile pentru a i se spori resursele. În acest mod, avându-se în vedere şi celelalte sume, se vor plăti lefi majorate, potrivite cu demnitatea şi sarcinile funcţiei[41]. Un proiect întocmit la 31 octombrie 1827 de membrii comitetului şi incluzând sporurile din rusumaturi şi din veniturile legiuite ale dregătorilor, dubla veniturile acestei case[42].

Există unele informaţii şi asupra proiectelor de reorganizare a instanţelor de judecată şi a organelor administrative[43].

S-a propus de către comitet un început de separare a puterii executive de cea judecătorească prin crearea unui Divan al Dreptăţii şi a unui Divan Administrativ.

---

[38] ASB. Doc. ist., MLXXXII/78. Orig. ASI, Condici K, nr. 393, p. 327-329, cu două semnături citite greşit

[39] TGIA-Petersburg, *doc. cit.*; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 142.

[40] ASB, Doc. ist., MLXXXII/78.

[41] *Loc. cit.*, Doc. ist., MCCXLII/101; *Uricarul*, VII, p. 87-108; TGIA-Petersburg, doc. cit.; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 142; vezi şi I.C. Filitti, *Frământările politice şi sociale în principatele române de la 1821 la 1828*, Bucureşti, 1932, p. 168; G. Zane, *Vistieria Moldovei în timpul lui Ioan Sandu Sturza*, extras din CI, an IV (1928), nr. 2, p. 33-34.

[42] ASB, Doc. ist., MCCXLII/101; T. Codrescu, *op. cit.*, p. 105-107. Veniturile din slujbe, propuse acum să se desfiinţeze, ajungeau până la 65.000 lei pe an pentru hatman, câte 40.000 lei pentru agă şi postelnic, 35.000 lei pentru logofătul Ţării de Sus, 30.000 lei pentru vistiernic. „fără să jăcuiască" etc. (ASI, Documente, 485/35). În 1820 Iordache Roset-Roznovanu încasase, ca vistiernic, 39.490 lei (ASI, Documente, 588/65). Având în vedere că aceste sume nu puteau fi compensate nici cu lefi de două ori mai mari, este de presupus ca dregătorii respectivi ar fi găsit mijloace să recupereze pierderea suferită.

[43] BAR, Ms. rom 2699 (fost 5925). Titlu ulterior, cu scris de tranziţie: „Regulamentul divanurilor. însemnare cu creionul, pe prima pagină: „De la D.A. Sturdza. 7 iunie 1905". ŢGIA-Petersburg, doc. cit., care include şi chestiunile expuse la ms. 2699 de la Academie, cu unele deosebiri. Se menţionează în introducere dispoziţia domnească de constituire a comitetului pentru a elabora regulamentul ţării, a cărei urmare este Regulamentul divanului, pe care îl prezintă, proiectul este deci un rezultat al deliberării comitetului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din Divanul Dreptății să facă parte: marele logofăt, doi mari vornici (unul al Țării de Sus și altul al Țării de Jos), marele-vornic al obștii, marele-spătar și marele-vornic de aprozi, executor al hotărârilor. La acest divan era atașat și un legist.

În componența Divanului Administrativ ar fi intrat ceilalți doi mari vornici (al Țării de Sus și al Țării de Jos), hatmanul, marele-postelnic, marele vistiernic și marele-agă.

Divanul Dreptății, având numai atribuții judecătorești, se va întruni zilnic, pentru a cerceta jalbele repartizate de domn; nu va putea pronunța hotărâri decât în caz de acord al părților în litigiu. În caz contrar, hotărârea o va da Luminatul Divan. La „pricinile grele" pot fi invitați la ședințe și membrii celuilalt divan.

Atribuțiile Divanului Administrativ vor fi: adunarea de informații statistice asupra populației, între care și date asupra născuților și morților, furnizate de preoți; date despre arături și semănături, producția de cereale și excedentul peste necesitățile fiecăruia, prețurile curente în ținuturi, în Iași și la Galați; numărul și prețurile vitelor; cunoașterea situației pădurilor, grija pentru a nu se reduce suprafețele lor, „stricându-se în zadar", cu respectarea drepturilor de proprietate; cercetarea abaterilor de la îndatoririle slujbei din partea dregătorilor locali și a subalternilor lor sau a slujitorilor instituțiilor centrale, cislele sătești pentru dări, grija ca să nu fie depășit numărul legal de scutelnici; controlul caselor obștești; preocupări pentru aprovizionarea populației cu produse necesare hranei, încălzirii și îmbrăcămintei, indicând mărfurile ce pot fi importate sau exportate; evidența „fabricilor" și luarea de măsuri pentru sporirea lor; căile de comunicație din țară; constituirea unui depozit de pompe, cângi și sacale contra incendiilor, pe lângă cele ale Agiei și Hătmăniei; constituirea arhivei statului ș.a.

Având a se întruni zilnic pentru dezbateri, acest divan nu putea aplica măsurile cuvenite decât după ce primea încuviințarea Luminatului Divan. Și aici, „la pricini grele", vor putea fi invitați membrii Divanului Dreptății.

În ținuturi, un ispravnic va avea atribuțiile unui judecător de pace, conform anaforalei pentru „pronomii", care este citată și în text; el va depinde de Divanul Dreptății. Celălalt ispravnic va avea atribuții administrative și va depinde de Divanul Administrativ.

Departamentul Pricinilor Străine și Departamentul Criminalului (Penal) vor fi formate din câte un președinte, boier din protipendadă fără alte funcții în stat, și din patru membri; la lucrările ultimului departament va participa și legistul. Hotărârile definitive în procesele judecate de Departamentul Criminalului vor fi pronunțate numai de Luminatul Divan, în urma anaforalelor prezentate domnului de către acest Departament.

Se propune și instituirea unui tribunal de comerț, alcătuit din 12 negustori pământeni privilegiați și având în frunte un staroste de negustori, îmbrăcat cu caftan, ales din cei mai cinstiți și de frunte negustori pământeni. Ei vor judeca litigiile dintre bresle și negustori și vor supraveghea respectarea regulilor de comerț, pentru a fi pusă „iarăși în buna rânduială dreptatea neguțitoriei în țară, care lipsăști de la o vreme". În grija acestui tribunal intră și administrarea Casei pădurilor, în fruntea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căreia va sta totuși un boier epitrop ales de Luminatul Divan și depinzând de Divanul Administrativ.

Puterea supremă în stat o va deține Luminatul Divan. El va fi alcătuit din domnul țării, mitropolit, episcopi (când se vor afla în Iași), din boierii bătrâni sau cu experiență în afacerile țării, desemnați prin chemări adresate de domn, și din boierii Divanului Dreptății și ai Divanului Administrativ. Acest divan se va întruni de două ori pe săptămână sau de câte ori va fi necesar. El va hotărî în chestiunile referitoare la justiție și administrație, deci zile rămânând, conform tradiției și hatișerifurilor, irevocabile și fără drept de apel în altă parte. Furniturile țării către poartă se vor decide în acest divan: „când va fi a să însărcina țara cu asăminte îndatoriri, divanul întreg acest luminat va da înscris, va întări drumul și vor aduce către împlinire mădularele lucrătoare, întru alt chip nicidecum". Prevederea aceasta viza nu numai practici ale domnilor fanarioți, care ascundeau de boieri firmanele referitoare la pricini ale țării[44], ci și procedee asemănătoare ale lui Ioniță Sandu Sturza, de care era acuzat în memorii ale boierilor[45].

În sfârșit, referitor la organizarea slujitorilor se propune ca în ținuturi paza împotriva răufăcătorilor să fie asigurată, în locul căpitanilor de târg și al căpitanilor de poteră – funcții ce se desființează – de câte un polcovnic, ajutat de slujitori. Polcovnicii vor depinde de marele-serdar, iar acesta va fi subordonat Hătmăniei și Divanului Administrativ. Marele-serdar va avea și în Iași un număr de slujitori.

Căpitanul de darabani, se socotește acum, să fie pus sub ascultarea Divanului Administrativ și, prin aceasta, domnului. Împreună cu darabanii vor asigura paza domniei și a capitalei.

La proiectul prezentat mai sus este anexat tabelul intitulat „Ocârmuirea Moldovei împărțitoare în 10 ramuri". La ramura judecătorească apare o instanță despre care nu se face nici o mențiune în textul proiectului: „Departamentul Giudecătoriei Politicești, instanție întâi"[46], iar judecătoria negustorească include și un tribunal de comerț la Galați. În plus, la departamentele de judecată se indică și rangurile boierești sau dregătoriile efective pe care le vor avea membrii.

Deosebirile dintre tabelul acesta și textul proiectului, în ceea ce privește instanțele de judecată și componența Luminatului Divan (pentru componența celor două departamente, neputându-se face comparație, în text specificându-se rangul și

[44] *Răscoala din 1821*, vol. II, p. 404 (memoriul către Poartă din toamna anului 1821).

[45] N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 688.

[46] Proiectul de organizare a divanului și a departamentelor, f. d. în două variante asemănătoare, una în limba română și alta în limba franceză, se aseamănă mult cu regulamentul prezentat aici în ceea ce privește împărțirea în Divan Judecătoresc și Divan Administrativ. Componența Luminatului Divan, numit obștească Adunare, și a celor două departamente, este asemănătoare însă cu acea dată în schemă. Existența acestui proiect cu prevederi aproape identice permite presupunerea că cel prezentat ca fiind o posibilă lucrare a comitetului este de fapt o dezvoltare a acestuia. Autorul lui ar putea să fie Iordache Roset-Roznovanu. ASB, Doc. ist., MCCCXCII/13 (în limba română); ASI, Documente, 126/252 (în limba franceză). Exemplarul în limba română trimite și prin titlu la lucrările comitetului din 1827: „Însemnare de reglementu divanului".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

funcţiile membrilor) indică posibilitatea mai multor variante, fără să se poată afla care a fost ultima.

Sunt cunoscute şi opiniile domnului asupra organizării propuse. Într-un document ce emană desigur de la el, deşi nedatat şi nesemnat, se spune că i-a fost prezentat „actul îndreptării sau a mai bunului aşezământ a divanurilor şi a tuturor posturilor ţării", lucrare a „boierilor regulamentului"[47]. Găsind că propunerile sunt făcute „în toată înţălepciunea şi buna cuviinţă", face totuşi obiecţii asupra a două chestiuni.

Mai întâi, respinge planul creării unui Divan Administrativ, ca fiind „un lucru cu totul neobicinuit şi nouî închipuire, înfăţoşându-să prin aceasta urmare de neoterizmos" (inovaţie), „neoterizmos neiertat", repetă mai jos, „care supără nu numai pe domnul stăpânitor, ci şi pe boieri în politica şi încununările Desletului". Prin urmare, dacă s-ar adopta propunerea, domnul şi boierii ar avea neplăceri din partea Porţii, motivare ce trimite la firmanul presupus a fi fost primit la Bucureşti şi cunoscut şi la Iaşi, care interzice schimbări în organizarea fundamentală a ţării. Rămâne deci ca Divanul întâi să păstreze forma existentă, cu boierii dregători de la marele-logofăt până la marele-spătar, deoarece marele-ban este trecut la Departamentul Judecătoresc. (Această ultimă menţiune indică prezentarea către domn a unui proiect în care figura şi acest departament, aferent în proiectul înfiinţat mai sus şi existent numai în tabelul anexat la el, tabel însă în care nu apare şi marele-ban.) În acest fel, şi Vistieria, spune domnul, îşi va păstra şi atribuţiile, însuşite în proiect de Divanul Administrativ, sub a cărui ascultare directă era pusă. Divanul Întâi, în care vor intra, pe lângă dregătorii menţionaţi, şi membrii celorlalte departamente, precum şi boierii, bătrânii, va avea şi atribuţiile rezervate în proiectul Divanul Administrativ.

A doua obiecţie se referă la poziţia domnului în Luminatul Divan. Ioniţă Sandu Sturza cere să se precizeze în Regulament că părerea domnului va fi hotărâtoare atunci când în dezbateri s-ar ivi divergenţe de opinii între boieri sau între aceştia şi domn. Prevalenţa părerii domnului în adoptarea unei decizii, spune el, se întemeiază pe prerogativele ce îi sunt conferite de Poartă şi pe vechiul obicei. În acest fel, domnul îşi apără poziţia în raport cu intenţiile boierilor de a-i limita puterea.

O ultimă chestiune despre care există ştiri că a fost tratată se referă la libertatea comerţului. Pornind de la prevederile hatişerifului, care admitea libertatea comerţului extern după ce s-ar fi satisfăcut necesităţile Porţii la preţurile curente şi s-ar fi asigurat şi necesarul consumului intern, se emitea părerea de către comitet că executarea sarcinilor de aprovizionare a Porţii va fi atribuită Divanului Administrativ. În acest scop, el ar trebui să aibă la dispoziţie o sumă de peste un milion de lei, pe care ar avansa-o companiilor negustoreşti din Iaşi şi Galaţi spre a procura produsele. Livrarea lor către agenţii Porţii avea să se facă până cel târziu la 15 octombrie a fiecărui an, după care obligaţia încetează şi produsele pot fi vândute primului venit în portul Galaţi. O înştiinţare către locuitorii ţării le va comunica libertatea exportului produselor

[47] ASB, Doc. ist., CCLXX/103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

excedentare după prelevarea produselor către Poartă[48]. Era o încercare de a crea cadrul potrivit îndeplinirii sarcinilor mai vechi de aprovizionare a porții în noile condiții create de Convenția de la Akkerman. Această prevedere nu este însă aprobată de domn, care nu admitea înființarea unui Divan Administrativ.

***

Componența și lucrările Comitetului de elaborare a Regulamentului Obștesc au dat naștere la nemulțumiri din partea boierilor neconvocați. Boierii de ranguri mijlocii și mici se adresează lui Ribeaupierre, susținând că regulamentul trebuie să fie opera întregii boierimi[49]. Aceasta încă în decembrie 1826. În timpul lucrărilor, „obștea boierească mare și mică a familiilor rămase pe dinafară" se adresează domnului, cu o petiție, păstrată în ciornă și redatată[50], arătând că nădăjduia să fie la curent cu „asemenea lucrări hotărâtoare pentru soarta cea temeinică a obștii", dar că, dimpotrivă, „ea să află lăsată în nebăgare de samă întru toată neștiința", în timp ce „din zi în zi să lămuresc nepricioasăle lucrări"; lucrările la regulament, conform cu „voința împărătească" și cu dorința domnului, trebuie însă să se desfășoare „cu mulțămire obștii și în ivală". Ca urmare, se cere domnului:

1. Orice boier să poată participa efectiv la lucrări. (Acest punct era inițial formulat astfel: obștea boierilor să aleagă membrii comitetului, în număr mai restrâns, domnul rămânând să confirme lista, care i s-ar comunica prin anafora.)

2. Să fie acceptate părerile prezentate în scris și de către alți boieri cu experiență, care nu ar participa la lucrări.

3. Să fie reorientate chestiunile deja tratate, „spre aflarea mijlocului celui mai princios și mai mulțămitor obștii".

Nu știm dacă petiția a ajuns la domn și dacă i s-a dat curs. Se pare însă că a rămas nerezolvată, de vreme ce domnul, făcând observații la o parte din proiectele redactate de comitet, cerea rediscutarea unor chestiuni care provocau dispute în rândurile boierilor rămași pe dinafară. El se adresa, în acest scop, nu unui cerc mai larg, ci tot boierilor care alcătuiau comitetul.

S-au depus la comitet și proiecte de reforme venite din exterior. Consulul francez din Iași raporta, la 14/26 octombrie 1827, că un anonim a trimis un proiect de organizare „care mi s-a părut serios". Despre autor, Lagan spune că unii îl atribuie lui Nicolae Roset-Roznovanu, „a cărui duplicitate este de altfel cunoscută"[51].

Proiectul începe cu un apel adresat compatrioților, îndemnând la trezirea din somnul în care căzuseră. Administrația actuală este contra progresului, dacă va

[48] ȚGIA-Petersburg, doc. cit.; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 148-150. Divanul Administrativ reaprobat de către domn este dovadă că proiectul a fost dat rușilor în forma inițială.

[49] ASI, Litere, R/95, f. 38 și 41 (cu trad. în limba rusă, la f. 39-40); Analele Parlamentare, I$_2$, p. 11-12; ASB, Doc. ist., CXXIII/51.

[50] ASB, Doc. ist., CCCLVIII/306.

[51] MAE-Fr, Arch. dipl., C.P., Turquie, vol. 249, f. 414-415 (ASB, Microfilm Franța, rola 137, c. 352-353).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

continua, va duce la „tulburări şi revoluţii". Aceste motive ar trebui să fie suficiente pentru a nu pierde ocazia de a asigura „fericirea poporului şi a copiilor noştri". Drept urmare, supune unele observaţii pentru a fi luate în consideraţie şi cere să fie încurajat în sfaturile pe care vrea să le dea. Orice privilegiu, oricât de vechi ar fi, este contrar drepturilor naturale ale omului, dar în Moldova fiecare caută să creeze privilegii noi. Singurele privilegii care ar trebui să existe ar fi cele dobândite prin „adevăratele lumini", capacitate şi conduită ireproşabilă, fără să se ţină seama de noblețe sau ranguri ocupate în societate. Onoarea şi reputaţia nu pot fi moştenite de la străbuni. Istoria lumii dovedeşte că statele nu au devenit puternice decât prin sacrificarea individului în favoarea binelui obştesc. Drept urmare, autorul propune:

1. Anularea hrisoavelor, păstrând doar pe acelea care se referă la proprietatea asupra moşiilor.

2. Sacrificarea unei părţi din venitul proprietăţilor în favoarea ocârmuirii, pentru a avea dreptul de a pretinde protecţia ei.

3. Delimitarea tuturor moşiilor, cu specialişti aduşi din Bucureşti şi pe bază de documente autentice; consemnarea într-un registru cadastral a rezultatelor, împreună cu a numărului locuitorilor de pe fiecare moşie.

4. Împărţirea locuitorilor satelor în trei categorii.

5. Să se fixeze cât pământ trebuie să dea proprietarul fiecărui ţăran în funcţie de starea lui. După suprafaţa de teren va fi şi darea către stat, proprietarul fiind responsabil de plata către Vistierie, „ainsi que ce qu'il devra lui même pour le portion de terre qui lui est dévolue". Răspunderea solidară pentru plata dării către stat va fi desfiinţată fiindcă este generatoare de abuzuri nenumărate, în situaţia de mizerie înspăimântătoare a ţăranilor.

6. Clerul nu trebuie să fie supus nici unui impozit; el se va ocupa numai de chestiunile de cult, fără să se amestece în jurisdicţia temporală. Necesitatea cere ca acesta să fie deposedat de toate moşiile şi imobilele; va primi două lefi, iar surplusul din veniturile clerului va fi folosit pentru plata geometrilor, pentru şcolile publice, întreţinerea drumurilor şi a spitalelor. Acest punct 6 nu trebuie să surprindă, el a fost practicat în alte ţări, civilizate, în care şi clerul trebuie să dispreţuiască vanităţile acestei lumi.

7. O parte a veniturilor ţării va fi folosită pentru plata funcţionarilor, care vor fi numiţi potrivit calităţilor morale şi capacităţilor lor. Printre aceşti funcţionari va fi şi clerul, medici, chirurgi, moaşe, profesori de ştiinţe etc. Funcţionarii vor ocupa posturile pe viaţă sau vor fi revocaţi de îndată ce s-ar abate de la îndatoriri, fără drept de a mai fi angajaţi în viitor.

8. Fiecare ţinut va fi administrat de un ispravnic şi de doi ajutori ai săi instruiţi şi buni cunoscători ai legilor, de doi secretari şi de un număr hotărât de slujitori înarmaţi.

9. Locuitorii satelor vor fi supuşi jurisdicţiei proprietarului sau a delegatului său, cu drept de apel la ocârmuirea ţinutului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

10. Jalbele nu vor fi adresate domnului ci autorităţilor locale. Cămărăşia (tribunal pentru evrei) va fi suprimată şi ei vor fi judecaţi după aceleaşi legi ca şi alţi cetăţeni. Străinii de orice protecţie se vor supune legilor ţării.

11. Împotriva deciziilor judecătoreşti se poate face apel la Marea logofeţie. Aceasta va fi alcătuită dintr-un mare-logofăt şi de şase vornici. Domnul va întări anaforaua şi ea va fi din nou trimisă ţinutului pentru a fi pusă în execuţie.

12. Funcţiile de judecători ale Departamentului (criminalicesc) şi ale celui al Pricinilor Străine vor fi suprimate. Va fi desfiinţată şi Hătmănia, deoarece siguranţa în ţară va fi asigurată de autorităţile locale şi, în Iaşi, de aga oraşului, care va avea la îndemână un număr de slujitori pentru poliţie. Sarcina de podar-başa va fi de asemenea abolită şi înlocuită printr-un număr de doi ingineri, unul având sarcina întreţinerii şi reparării străzilor, celălalt a lucrărilor hidraulice, plus un veterinar pentru controlul animalelor care vor fi folosite la alimentarea populaţiei.

13. Organizarea propusă va face să asigure înlăturarea tuturor abuzurilor şi toate taxele fixate prin hatişerif vor intra în casa impozitului.

14. Judecătorii vor fi plătiţi cu 10% din afacerile pe care le vor decide.

15. Cheltuielile domnului vor fi încasate din veniturile din vămi, saline şi din veniturile care vor fi în plus în casa trezoreriei.

16. Cererile Sublimei Porţi vor trebui să fie achitate la preţul cerut al fiecărui produs, ca să nu fie lezată soarta particularilor.

17. Administrarea poştelor va fi menţinută prin personal care vor lua cai pentru drum.

18. Titlurile acordate fiecărei funcţii vor înceta în clipa când persoanele nu o vor mai ocupa-o.

Aceste păreri concepute în puţine cuvinte trebuie să angajeze pe fiecare cetăţean legat de patria sa, să reflecteze în mod chibzuit, pentru că noi suntem într-o stare civilă în care lumea întreagă este mirată. Noi nu putem trăi într-o asemenea poziţie mult timp[52].

Autorul proiectului, amestec de idei progresiste (desfiinţarea privilegiilor, funcţii pe bază de merite, abolirea rangurilor de boierie, impozit funciar, cu unele retrograde, cum ar fi introducerea imunităţii judiciare pe moşii – în formă parţială, poate să aparţină lui Nicolae Roset-Roznovanu, cum s-a crezut chiar atunci în Iaşi. O dovadă o constituie celălalt proiect al său, intitulat „o închipuire"[53], şi aceasta datând tot din această vreme, fiindcă în filigranul hârtiei pe care este scris se află anul 1820. Aici se preconizează, de asemenea, impozitul funciar plătit şi de proprietarii de moşii. Într-o formulare mai limpede în „o închipuire", prevederea aceasta lămureşte şi sensul celei corespunzătoare din proiectul citat mai sus.

În sfârşit, avem şi un proiect care exprimă vederile boierimii secundare[54].

---

[52] *Loc. cit.*, p. 418-419.

[53] ASB, AN-CCL VII/4; publ. în *Arhiva...*, IX (1898), p. 603-605. Vezi şi scrisoarea lui către contele Voronţov, publ. de Olga Constantinescu în RA, 1963, nr. 1, p. 166.

[54] ASI. pach. 104/26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Proiectul nu este datat. Din fraza de început reiese însă că a fost elaborat după încheierea Convenției de la Akkerman, fiindcă se vorbește despre „Hărăzi-rea alegerii domnului din pământeni, pe care milostivirea amânduror monarhilor o hotărăsc de a fi de către Obștească Adunare a divanului", așa cum se prevede și în Convenție[55].

În consens și cu petiția adresată de boierimea secundară lui Ribeaupierre, se preconizează că alegerea domnului să se facă de toți boierii.

Divanul obștesc, alcătuit din „obștească adunare a boierilor", va avea în competența lui toate pricinile obștești pe care le-ar încredința domnul. Întărite de acesta, vor fi puse în execuție. Puterea ocârmuirii și a împlinirii va fi exclusiv a domnului, iar cea legiuitoare („puterea hotărârii") o va deține domnul împreună cu Divanul obștesc.

Proiectul se ocupă de „stările" din Moldova, care se vor bucura „întru toată slobozănie" de dreptățile și pronomiile legiuite „fieștecăruia". Aceste stări sunt: tagma bisericească, starea boierească, boiernașii, partea negustorească, țăranii, bejenarii străini, țiganii, evreii. Starea boierească trebuie să aibă „toate dreptățile și privilegiurile care sunt întărite prin hatișerifuri și tractaturi, având dreptate persoanii și averii". După cum se vede, și acest proiect urmărea menținerea privilegiilor întregii clase boierești. Cu privire la țărani, formularea condiției lor sociale se face în aceiași termeni ca în proiectul „cărvunarilor" „să dei adetiu stăpânului moșiei, să nu păgubască din dreptul ce li s-ar cade după drept pământul lor ce-l dau lăcuitorilor de să hrănesc, dar nici lăcuitorii să nu să asuprească". Nici relativ la țigani nu sunt prevederi noi; țiganii boierești și mănăstirești vor fi socotiți în continuare „ca o dreaptă avere a stăpânilor lor" și nu vor fi supuși la nici o dare către stat, iar cei ai domniei vor plăti dajdie.

Se prevede fixarea birului conform regulamentelor fiscale din 1804 și 1814, cerându-se însă recalcularea scăderii operate în 1814 prin pierderea Basarabiei, dorință exprimată și de domn într-o scrisoare către Ribeaupierre. Nu se prevede o schimbare a destinației sumelor încasate din rusumaturi, ele rămânând deci venituri ale domniei, ci numai înlăturarea de către Adunarea obștească a adaosurilor socotite ca nelegale și luarea de măsuri în vederea înlăturării abuzurilor la încasarea acestor dări. Ca și în proiectul „cărvunarilor", se prevede în termeni identici, înlăturarea „dărilor acele din nou scutite", lipsind doar din enumerare cele desființate între timp. Cu privire la poște (menziluri), proiectul cere ca toate obligațiile în natură impuse pentru întreținerea lor să fie convertite în bani.

Instanțele de judecată urmau să fie reorganizate. În Divanul Judecătoresc trebuie să intre toți dregătorii în funcție, conform vechiului obicei, nu numai până la vel-ban, cum s-a ajuns acum. Acest divan va fi scindat în Divanul Țării de Jos și Divanul Țării de Sus, fiecare având câte zece membri.

[55] Gh. Ungureanu (*Justiția în Moldova, 1741-1832*, Iași, 1934, p. 23-24, note), fără să observe semnificația frazei de început, crede că a fost întocmit în anii 1822-1823 numai pentru că găsește judecători în ținuturi, cum prevede și acest proiect.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din Divanul Țării de Jos va face parte: logofăt de Țara de Jos, vornici de Țara de Jos, vornic de obștie, spătar, comis, șerdar, medelnicer, sluger și jicnicer. Din Divanul Țării de Sus – logofăt de Țara de Sus, 2 vornici de Țara de Sus, vornic de poliție, ban, paharnic, stolnic, clucer, pitar, șetrar. Se observă că funcția de vel postelnic, vel vistiernic și hatman nu intră în nici un divan.

În ținuturi vor funcționa instanțe de judecată, din câte trei persoane, judecători numiți de domn dintre boieri pe termen de câte un an. Ei vor judeca pricini „între toate stările"; dacă părțile nu s-ar împăca, de ar avea drept de apel la Divanul Judecătoresc respectiv și de recurs la divanul întregit, cu participarea domnului. Judecătoriile de ținut vor putea intra în cercetare și fără să le fie trimise jalbele de domn, în pricini mai mici, de maximum 500 lei valoare, în care cazuri vor putea da și hotărâri. Dar, și în acest caz, partea nemulțumită va putea cere cercetarea divanului respectiv.

Pricinile dintre pământeni și străini vor fi judecate mai întâi tot la judecătoriile de ținut și apoi, în urma jalbei părții nemulțumite, vor merge la Departamentul Pricinilor Străine, unde, în prezența dragomanului consulatelor respective, vor lua hotărârea. Dacă vreo parte este nemulțumită, va cere judecată în fața domnului, a consulatului, boierilor departamentului și hotărârea rămâne definitivă dacă a fost dată în temeiul pravililor. Și, pricinile criminalicești vor fi anchetate la judecătoriile ținutale și în temeiul interogatoriului va fi cercetat de boierii Departamentului Criminalului. Domnul va întări anaforaua, iar dacă prin jalbă se va arăta domnului că departamentul a asuprit cu pedeapsa dată, pricina va fi din nou cercetată de domn împreună cu membrii departamentului. La pricină mare, „de rădicare de viață, de cinste și avere", la cercetare se va uni întregul Divan Judecătoresc și hotărârea va fi adusă la îndeplinire prin vel-armaș.

Cu privire la Vistierie: mulțimea atribuțiilor care s-au acumulat la această dregătorie reclamă ca pe lângă vel-vistiernic domnul să mai numească încă doi boieri, ale căror atribuții se precizează în proiect; dispozițiile date de aceștia vor trebui semnate și de vel-vistiernic. Măsura aceasta amintește de soluția preconizată în proiectul redactat parțial de Conachi și aplicate vremelnic în anul 1824, deși în acest caz atribuțiile, numărul și raportul între aceste persoane erau diferite[56].

Proiectul prevede înființarea unui comitet separat pentru carantine, preocupare ce cădea înainte tot în sarcina Vistieriei. Acest comitet va pune în lucrare măsurile pentru apărarea țării de boala ciumei.

Hătmănia de Prut trebuia desființată, atribuțiile acesteia fiind preluate de celălalt hatman; căpiteniile de târguri vor fi și ele desființate, nu însă și căpiteniile de poteră. Hatmanul va avea în subordine și patru steaguri de seimeni ai curții gospod, alcătuite din slujitori pământeni, nu străini, care au adus-o „în toată vreme sminteli și îngrăjire". El va avea și steaguri ale seimenilor hătmănești, înarmați, care vor avea sarcina de a participa la poteră alături de cele din afară. În caz de foc în oraș, va participa cu zapciii și slujitorii hătmăniei la stingerea lui, ținând tulumbe, securi și cângi pentru aceasta.

[56] ASI, pach. 126, r. 272.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Menținerea ordinii în Iași va intra în atribuțiile agăi, care își va extinde autoritatea și asupra mahalalelor, acestea ținând până atunci de hatman. Unul din motive este începutul urbanizării mahalalelor. Separarea se respectase cât timp prăvăliile erau numai „la fața ulițelor", dar, după ce s-au făcut și în mahalale dugheni, „de băcălii și altele, pe la fețile drumurilor", agia s-a amestecat și acolo, socotindu-el ulițe. Se mai prevede împărțirea orașului în sectoare și acestea în cvartale. Agia va avea drept să judece pricinile tuturor breslelor din oraș, inclusiv și asupra celor care țineau de vel-cămăraș.

Proiectul se ocupă și de alte dregătorii centrale (vornicia de obște, vornicia de poliție, postelnicia, vornicia de aprozi, cămărășia), precum și de atribuțiile ispravnicilor de la ținuturi; acestora li se interzice a se mai amesteca în judecăți, în sarcina lor rămânând numai executarea sentințelor în materie de drept civil. La isprăvnicii se vor aduna și datele despre născuți și morți, preocupare ce intra până atunci exclusiv în sarcina clerului.

Casele obștești vor fi puse sub conducerea unor epitropi aleși de Divanul obștesc și întăriți de Domn. În Iași va funcționa o „școală obștească", cu „dascăli iscusiți, spre luminarea copiilor și sporire la învățătură", elevilor „mai nevoiași și fără ajutor" li se vor da burse („orășcare leafă, spre îmbrăcămintea lor, ca să poată urma învățătura lor"). Obștească adunare va alcătui regulamente de funcționare pentru fiecare casă obștească.

Toți funcționarii statului, de la membrii Divanului Judecătoresc și dregătorii din administrația centrală până la ispravnicii ținuturilor vor fi desemnați de domn (în proiectul „cărvunarilor"; domnul și sfatul obștesc) numai dintre pământeni și numai după meritul a bunilor fapte și după vrednicie". Ei vor primi numai leafa; veniturile legale din slujbe se vor percepe în continuare, dar vor fi donate Casei răsurilor pentru a se asigura „lefi potrivite"; veniturile abuzive, care prin obișnuință fuseseră considerate ca legale, vor fi abolite, măsură ce se va întâlni și în proiectul comitetului de elaborare a Regulamentului obștesc.

În proiectul de față există câteva împrumuturi din proiectul de constituție al cărvunarilor, unele luate chiar cuvânt cu cuvânt de acolo. Cu toate acestea, deosebirile dintre cele două sunt importante. Prevederile privitoare la drepturi și libertăți, prezentate în constituțiile franceze, lipsesc în proiectul de față.

O anumită ameliorare a administrației interne ar fi realizat totuși dacă măsurile preconizate, câte au fost, s-ar fi pus în aplicare. Desființarea acelor venituri din slujba care era considerată ca nelegală, ar fi înlăturat totuși unele abuzuri, practicate pe scară largă până atunci. Reducerea numărului scutelnicilor cu aproape 20% față de cel existent, față de birnici care prestau și corvezi către stat, circa 4-5 mii oameni. Propunerea de creare a două divane, unul de judecată și altul administrativ, ar fi constituit un început de separație a celor două puteri: judecătorească și administrativă. Tribunalul de comerț ar fi creat condiții mai bune pentru practicarea negoțului, care s-ar fi adăugat la cele create prin Convenția de la Akkerman.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DEBATES AND PROJECTS FOR THE ELABORATION OF THE PUBLIC REGULATION OF MOLDAVIA (1827)

(Summary)

The article presents an episode of the long and intense competition between the Prince Ioniță Sandu Sturdza and the Moldavian aristocracy, in the third decade of the XIXth century. Specifically, the author presents information, based on unpublished documents, concerning the debate for establishing a Public Regulation in Moldavia, after the Convention of Akerman (September 25, 1826). The function of the Regulation was to organize the Moldavian administration and politics, playing the role of a proto-Constitution. The Prince and the boyars displayed competing projects in order to gain more influence in the Moldavian establishment. Finally, because the war between the Ottoman Empire and Russia and because the removal of Ioniță Sandu Sturdza, the Regulation remained in the phase of projects, but the debates were useful later, when the Organic Regulation was elaborated.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DORIN DOBRINCU

„GUVERNUL NAȚIONAL ROMÂN" DE LA VIENA (1944 – 1945)

1. DEMERSURILE PENTRU CONSTITUIREA UNUI GUVERN PROGERMAN ÎN ROMÂNIA DUPĂ 23 AUGUST 1944

23 august 1944 găsea România în tabăra Axei, cu trupele române combătând alături de cele germane în Bucovina, Moldova și sudul Basarabiei. În spatele luptelor de pe front, se încerca obținerea unor condiții acceptabile de armistițiu, adică evitarea situației de care românii se temeau cel mai mult: transformarea în întregime a teritoriului în teatru de operații militare și ocuparea de către URSS. Conjunctura însă nu era deloc favorabilă pentru factorii decizionali de la București. Românii – opoziție și guvern – purtaseră tratative cu Aliații încă din 1942, îndeosebi după dezastrul din Cotul Donului – Stepa Calmucă – Stalingrad, pentru scoaterea țării din război. Nu se ajunsese la nici un rezultat, mai ales că geografia nu putea fi schimbată și România se afla pe una dintre direcțiile de înaintare ale Armatei Roșii[1]. În cele din urmă, s-a recurs la arestarea mareșalului Ion Antonescu, în timpul unei audiențe la suveran, și înlocuirea sa în fruntea guvernului cu generalul Constantin Sănătescu. În același timp, un comunicat al regelui Mihai I anunța încetarea războiului contra Națiunilor Unite[2].

---

[1] Pentru discuțiile purtate de opoziția și puterea din România cu Aliații în anii 1942-1944, dintr-o bibliografie bogată, vezi: Paul D. Quinlan, *Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România. 1938-1947*, traducere de Gheorghe Onișoru, Iași, Centrul de Studii Românești, Fundația Culturală Română, 1995, p. 75-99; Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război. 1941-1945. Un destin în istorie*, București, Editura Militară, 1995, p. 62-111; Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, București, Editura All, 1999, p. 188-234; Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc*, traducere de Lucian Leuștean, cu o prefață a autorului pentru ediția în limba română, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 39-43.

[2] Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 98; Ion Șuța, *România la cumpăna istoriei. August '44*, București, Editura Științifică, 1991, p. 192-207; Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 162-177; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 226-227, 234-235; Alesandru Duțu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 214-216; Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 44-46. Textul comunicatului regal a fost publicat în *23 august 1944. Documente. 1944*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 407-408; Mircea Ionnițiu, *Amintiri și reflecțiuni*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 84-85.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 155–169

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Lovitura de la Bucureşti i-a luat prin surprindere atât pe Aliaţi, cât şi pe germani[3]. Hitler era deplin conştient de consecinţele ieşirii din frontul german a României şi a intenţionat formarea unui nou guvern român condus de un general, în ideea că acesta va ordona – şi va fi ascultat – trupelor române să continue lupta alături de cele germane[4]. În noaptea de 23 spre 24 august 1944, Hitler a solicitat generalului Johannes Friessner, comandantul grupului de armate „Ucraina de Sud", să încredinţeze formarea noului guvern unui general român. Friessner l-a convins pe Hitler că planul era irealizabil, la fel cum avea să o facă şi generalul Hansen pe 24 august[5]. În cadrul corpului de comandă al armatei române nu s-au înregistrat sciziuni în momentul întoarcerii de front, toate încercările Înaltului Comandament German de a găsi un general pentru crearea unui contraguvern soldându-se cu eşecuri[6]. Ministrul plenipotenţiar al României la Berlin, generalul Ion Gheorghe, a declinat oferta de a deveni „şeful unui guvern român fantomă"[7]. Şi atunci, Hitler a recurs la o soluţie pe care o evitase sistematic, colaborarea cu Mişcarea Legionară, în speranţa că va recâştiga pentru cauza germană cel puţin părţi din armata română[8].

---

[3] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 234-236, 243-245; Mircea Ciobanu, *Regele Mihai şi exilul românesc*, prefaţă de Al. Zub, Iaşi, Editura Princeps, 1994, p. 142 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotenţiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania şi Austria, după 23 August 1944). Deşi unele informaţii despre planuitele schimbări de la Bucureşti ajunseseră la cunoştinţa diferitelor eşaloane germane, în vara anului 1944, nu li s-a acordat importanţa cuvenită (Florin Constantiniu, „Avertismente ignorate: Ce ştiau germanii despre pregătirea desprinderii României de Reich?", în Idem, *De la războiul fierbinte la războiul rece*, Bucureşti, Editura Corint, 1998, p. 39-47).

[4] Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române (1938-1944)*, ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 267; „24 august 1944. Extras din jurnalul de război al Grupului de Armate Ucraina de Sud asupra evenimentelor din România", în RA, nr. 3/1974, p. 414; Eugen Bantea, *Insurecţia română în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de Sud"*, Bucureşti, Editura Militară, 1974, p. 38; *23 august 1944. Documente. 1944*, vol. II, p. 438.

[5] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 267; „Extras din jurnalul de război", în *loc. cit.*, p. 414; Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 58; *23 august 1944. Documente. 1944*, vol. II, p. 439.

[6] „Extras din jurnalul de război", în *loc. cit.*, p. 416; Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 58; *23 august 1944. Documente. 1944*, vol. II, p. 442; Fl. Constantiniu, „Victoria insurecţiei române din august 1944 şi falimentul politic definitiv al Gărzii de Fier", în Rdl, nr. 8/1979, p. 1492; Ilie Ceauşescu, Mihail E. Ionescu, Ioan Talpeş, „Consideraţii privind poziţia corpului de generali români faţă de insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 (Rezultate preliminare ale unei cercetări)", în *Revista română de studii internaţionale*, nr. 3/1974, p. 223-236; Alesandru Duţu, *op. cit.*, p. 215. Germanii îşi puseseră speranţe în generalul Radu Korne, comandantul diviziei de tancuri „România Mare", dar acesta nu a trecut de partea lor. Răspunsuri negative au fost primite de la generalul Petre Dumitrescu, comandantul Armatei a 3-a române, şi de la generalul Ilie Ştefănescu, comandantul Armatei a 4-a române („Extras din jurnalul de război", în *loc. cit.*, p. 416; Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 58; *23 august 1944. Documente. 1944*, vol. II, p. 442; Ion Şuţa, *Infanteria română. Contribuţii la istoricul armei*, vol. II, *De la primul război mondial până în zilele noastre*, Bucureşti, Editura Militară, 1982, p. 222). Probabil că principala explicaţie a lipsei oricărei defecţiuni notabile se poate găsi în loialitatea faţă de monarhie a corpului ofiţeresc român. Întrucât regele era în fruntea grupului care-l înlăturase pe mareşalul Ion Antonescu, pentru ofiţerii superiori – în speţă pentru generali – acest aspect a fost cel mai important.

[7] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 267.

[8] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. MIȘCAREA LEGIONARĂ, ULTIMA SOLUȚIE A GERMANIEI ÎN PROBLEMA ROMÂNEASCĂ

Horia Sima a fost scos la 24 august 1944 din lagărul de la Sachsenhausen-Oranienburg și transportat la sediul central al Gestapoului din Berlin. Generalul Heinrich Müller, șeful Direcției IV din Serviciul de Siguranță al Reichului, avea să-l informeze despre schimbările din România. I s-a propus să preia conducerea unui „guvern național" și să continue lupta alături de germani. Sima a răspuns afirmativ. A fost condus apoi la Cartierul General al Führerului, la Rastenburg, în Prusia Orientală, unde a avut o întrevedere cu Himmler, căruia i-a confirmat că își asumă răspunderea unui guvern și continuarea luptei alături de Reich. În aceeași zi s-a întâlnit cu Ribbentrop. La cererea acestuia a transmis o *Proclamație* către țară, prin intermediul postului de radio Donau, în care chema la rezistență contra invaziei bolșevice[9]. Trebuie precizat că Sima nu a avut nici o întâlnire cu Hitler la Rastenburg și nu avea să aibă vreuna până la sfârșitul războiului[10].

A doua zi, pe 25 august 1944, Sima a plecat cu trenul spre Viena, apoi spre Budapesta. Ribbentrop alesese orașul Arad ca sediu al „guvernului național". Din cauza înaintării vertiginoase a sovieticilor, planul a căzut, și Viena a devenit locul unde s-au adunat legionarii din lagăre pentru realizarea planurilor convenite cu germanii[11].

---

[9] Horia Sima, *Prizonieri ai Puterilor Axei*, Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1990, apud M. Tarcea, „Interviu luat lui D. Groza, fost comandant al Corpului Muncitoresc Legionar", în Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, *Agresiunea comunismului în România*, vol. II. *Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, București, Editura Paideia, 1998, p. 30; Horia Sima, „Interviu acordat lui Georges Gondinet, redactor șef al revistei *Totalite* (Paris), în 1984, tipărit și în diverse publicații românești (*Almanah Gazeta de Vest*, 1994, *Gazeta de Vest*, octombrie-noiembrie 1992)", în Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*. București, Editura FF Press, 1996, p. 325; Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice. 22 iunie 1941-23 august 1944*, ediția a IV-a, Iași, Editura Fides, 1998, p. 380; Corneliu Ciucanu, „Guvernul anticomunist de la Viena", în Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 270.

[10] Horia Sima, *op. cit.*, p. 325; Liviu Vălenaș, Mircea Dimitriu, *Mișcarea Legionară – între adevăr și mistificare*, Timișoara, Editura Marineasa, 2000, p. 101-102; *Cartea Albă a Securității*, vol. I, *23 August 1944-30 August 1948*, s.l., Serviciul Român de Informații, 1997, p. 490; Aurel Sergiu Marinescu, „Guverne în exil. Tentative" (I), în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, nr. 2-3/1998, p. 41. Între Hitler și Sima nu au existat întrevederi după stabilirea celui din urmă în Germania, în aprilie 1941. În perioada când la conducerea României se afla Ion Antonescu, dictatorul german nu putea face asemenea imprudențe, din considerente diplomatice. De altfel, nu avea nici un motiv pentru a proceda altfel. În privința cauzelor pentru care nu a existat o întâlnire între cei doi după 23 august 1944, sursele accesibile – documente de arhivă, memorii etc. – nu destăinuie nimic.

[11] Horia Sima, *Prizonieri ai Puterilor Axei*, apud M. Tarcea, *op. cit.*, p. 30; Idem, „Interviu acordat lui Georges Gondinet", p 325; Idem, *Guvernul Național Român de la Viena. Istoria Mișcării Legionare*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Gordian, 1998, p. 6. Serviciile de informații ale Bucureștilor erau la curent cu planurile germanilor de a instala guvernul legionar „undeva" în Ardeal, în eventualitatea unei ofensive germane (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond „Ministerul de Interne-Diverse", dos. 19/1944, f. 89; în continuare se va cita: ANIC, fond „MI-Diverse").

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De observat că, în vederea creării guvernului care să colaboreze cu Reichul, toate inițiativele vin de la germani: ei îl scot pe Sima din lagăr, îi propun înființarea guvernului, condiția fiind continuarea războiului alături de Germania, ei sugerează adresarea unei *Proclamații* către populație și către armata română, ei fixează sediul acestui „guvern", întâi la Arad, apoi la Viena. Era o expresie a disperării Berlinului în momentul în care aliații săi îl părăseau – în septembrie 1944 o va face și Finlanda, încercarea Ungariei fiind dejucată de germani în octombrie –, după cum se restrângeau și spațiile controlate, implicit și resursele strategice deținute.

Prima acțiune a lui Sima a fost legată de un apel radiodifuzat. Precedată de anunțuri, marșuri militare românești și germane, cântece patriotice românești, inclusiv intonarea imnului „Deșteaptă-te române", la fel ca posturile oficiale românești, *Proclamația* a fost transmisă pe 24 august 1944 la Radio Donau. Actul de la 23 august era apreciat ca „trădare". Drept urmare, românii erau îndemnați să nu asculte de guvernul de la București, iar armatei române i se cerea continuarea luptei contra sovieticilor[12]. În zilele și săptămânile următoare, din avioane germane au fost aruncate deasupra teritoriului României manifeste cu titlul *Proclamația Gărzii de Fier către poporul românesc*[13], cu un conținut asemănător celui difuzat la Radio Donau[14].

Legionarii închiși la Dachau au avut reacții diferite la auzul comunicatului lui Sima din 24 august 1944. Cei care erau pentru el l-au aprobat. Antisimiștii au fost surprinși, mai ales că până atunci germanii susțineau că nu vor colabora niciodată cu Mișcarea Legionară atât timp cât în fruntea ei se afla Horia Sima. Constantin Papanace a avut o reacție sugestivă; punându-și mâinile în cap a exclamat: „O prostie mai mare ca aceasta nu se putea face, să vedeți ce o să urmeze". Avea în vedere represaliile autorităților de la București contra legionarilor aflați în detenție[15]. Într-adevăr, sub presiunile exercitate de sovietici prin Comisia Aliată (Sovietică) de Control, autoritățile române au emis decretul nr. 1864/11 octombrie 1944, prin care legionarii participanți la rebeliunea din ianuarie 1941 erau exceptați de la amnistia generală, hotărâtă prin decretele nr. 1624/23 august 1944 și nr. 1629/1 septembrie 1944[16].

După întrevederea lui Sima cu Himmler și Ribbentrop, toți legionarii internați în lagărele germane au fost eliberați și transportați la Viena, indiferent de

[12] *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, vol. I, Marin Radu Mocanu (coord.), București, Arhivele Statului din România, 1994, p. 256-257.

[13] ANIC, fond „MI-Diverse", dos. 10/1944, f. 54, 63-64, 66, 69; ASRI, fond „D", dos. 10952, f. 6.

[14] ANIC, fond „MI-Diverse", dos. 10/1944, f. 55 (f.v.), 65 (f.v.).

[15] M. Tarcea, *op. cit.*, p. 31.

[16] MOf, nr. 236, 12 octombrie 1944, p. 6612. Pentru context, vezi Vasile Liveanu, „Primele decrete ale insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste: decretul de amnistie din 23 august 1944", în RdI, tom. 29, nr. 12/1976, p. 1847-1857; Dumitru Șandru, Gheorghe Onișoru, „Începuturile represiunii în România", în AT, nr. 19-20, 2-3/1998, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

raporturile existente între ei[17]. Relațiile dintre Sima și disidenții legionari au continuat să fie tensionate și după stabilirea la Viena și încercările de constituire a unui guvern. Liderii legionari de la Dachau, ajunși la Viena, au fost separați. Simiștii au fost cazați la hoteluri bune, antisimiștii într-o cazarmă la periferia orașului. La intervențiile unor cercuri germane, și unii lideri disidenți au fost cazați la hoteluri de categoria a II-a și a III-a. Sima își avea reședința în fastuosul Hotel Imperial[18]. Conform unor mărturii, resursele pentru legionari erau la dispoziția lui Sima: spații de cazare, cartele de masă, bani, chiar libertatea legionarilor. De aceea mulți i s-au supus, împotriva sentimentelor reale. „Numai așa se explică marea majoritate a celor care au aderat la acțiunea lui și între aceștia erau nu numai legionari ci și prizonieri aflați în lagărele naziste sau refugiați din țară"[19].

Între liderii simiști (Horia Sima, Corneliu Georgescu și Vasile Iașinschi) și cei ai grupării disidente (Ilie Gârneață, Mille Lefter și Constantin Papanace) au existat două întâlniri la Viena, de față fiind și un reprezentant german, profesorul Ernst Gamillscheg[20]. O atitudine foarte critică la adresa lui Sima a avut Papanace, care i-a reproșat greșelile făcute, în principal încălcarea angajamentului față de Forul Legionar, că nu va întreprinde nici o acțiune fără acordul acestuia. Germanii voiau să se ajungă la o înțelegere în vederea constituirii guvernului, la care să nu fie cooptați doar legionari, ci și refugiați sau chiar prizonieri români din lagărele germane[21]. Între disidenți avuseseră loc discuții și s-a ajuns la convingerea că formarea unui guvern și a unei armate naționale, după cum voiau Sima și profesorul Gamillscheg, erau acțiuni inutile. Disidenții au propus alcătuirea unui Comitet Național, care să fie prezidat de o persoană neutră, deci nu un legionar, ei manifestându-și preferința pentru mitropolitul Visarion Puiu sau generalul Ion Gheorghe[22]. La cea de-a doua întâlnire, Constantin Papanace i-a reproșat din nou lui Sima greșelile începând din 1938. S-au despărțit fără a se ajunge la vreun rezultat[23]. Discuțiile n-au făcut decât să accentueze ruptura între cele două părți. Disidenții considerau că războiul se apropia de sfârșit și că Germania îl va pierde. Înființarea guvernului și a armatei naționale era apreciată ca lipsă de discernământ,

[17] Filon Verca, *Paraşutaţi în România vândută. Mişcarea de rezistenţă. 1944-1948*, Timişoara, Editura Gordian, 1993, p. 14-15; M. Tarcea, *op. cit.*, p. 33-34; Ştefan Palaghiţă, *Istoria Mişcării Legionare scrisă de un legionar. Garda de Fier spre reînvierea României*, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 1993, p. 240-241; Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 146 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotențiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania și Austria, după 23 August 1944); Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mişcare socială şi organizaţie politică. O contribuţie la problema fascismului internaţional*, traducere din germană de Cornelia și Delia Eșianu, control științific de Florea Ioncioaia, București, Editura Humanitas, 1999, p. 443.

[18] M. Tarcea, *op. cit.*, p. 33-34.

[19] *Ibidem* p. 34. Vezi și Ștefan Palaghiță, *op. cit.*, p. 271-278.

[20] M. Tarcea, *op. cit.*, p. 34-35; Horia Sima, *op. cit.*, p. 35-36.

[21] M. Tarcea, *op. cit.*, p. 34-35.

[22] *Ibidem*, p. 35-36.

[23] *Ibidem*, p. 35; Horia Sima, *op. cit.*, p. 35-36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în condiţiile în care legionarii erau închişi în ţară, iar armata română lupta în Ardeal. Pentru disidenţi era de neconceput ca legionarii să îmbrace uniforma germană şi să lupte contra trupelor române. În schimb, constituirea unui Comitet Naţional era o soluţie pentru rezolvarea problemelor refugiaţilor sau prizonierilor din lagărele germane[24]. Evident, această variantă nu era acceptabilă pentru Sima, care dorea crearea unui guvern[25].

În pofida anunţurilor radiofonice şi manifestelor aruncate din avioane, un guvern român progerman nu se constituise încă. În primul rând, vechile fricţiuni dintre legionari erau un obstacol pe care germanii l-ar fi vrut depăşit. Berlinul a continuat să tatoneze terenul pentru crearea unui guvern cu largă reprezentare românească, sub conducerea unei personalităţi neutre. Cu toate presiunile, opţiunea pentru generalul Ion Gheorghe a rămas în stadiul dezideratului[26]. Varianta unui cabinet prezidat de mitropolitul Visarion Puiu, refugiat, nu s-a materializat[27]. În faţa dificultăţilor cauzate de imposibilitatea atragerii unor personalităţi din afara Legiunii, la care se adăugau disensiunile din interiorul acesteia şi slabele rezultate pentru crearea unor unităţi militare care să lupte alături de ei, germanii şi-ar fi manifestat preferinţa mai degrabă pentru un Comitet Naţional, ceea ce ar fi

[24] M. Tarcea, *op. cit.*, p. 35. Relaţiile disidenţilor cu Sima aveau să rămână de adversitate lăţişă până la sfârşitul războiului. Grupului disident i s-a alăturat şi Petre Vălimăreanu, fost susţinător al lui Sima. Acesta obiectase faţă de acţiunea lui Sima pentru crearea guvernului de la Viena, precum şi faţă de modul în care conferise gradele legionare (*Ibidem*, p. 39; pentru episodul Vălimăreanu, vezi şi Horia Sima, *op. cit.*, p. 63-65). După unele mărturii, Sima înfiinţase la Viena, prin comandantul legionar Ion Popa, „o poliţie", prin intermediul căreia se culegeau informaţii şi se realizau supravegheri (M. Tarcea, *op. cit.*, p. 39). De asemenea, în iarna 1944-1945, la propunerea lui Sima, Himmler ar fi hotărât internarea disidenţilor legionari în lagărul de la Erlangen. Doar intervenţia profesorului Gamillscheg i-a salvat de la internare. În schimb, Sima i-a evacuat, cu ajutorul Gestapoului, din hotelul în care erau cazaţi. Între ei erau liderii legionari Ilie Gârneaţă, Constantin Papanace, Viorel Trifa, Mille Lefter, Petre Vălimăreanu etc. Circa 30-40 de legionari, cei mai mulţi macedoneni, fără funcţii, au fost duşi în afara Vienei, la săpat tranşee. (*Ibidem*, p. 40; vezi şi Ştefan Palaghiţă, *op. cit.*, p. 258, 272, 274, 280).

[25] Horia Sima, *op. cit.*, p. 42-44.

[26] *Ibidem*, p. 38-40; M. Tarcea, *op. cit.*, p. 35-36; *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, p. 488. Germanii nu aveau încredere în legionari şi de aceea căutau o persoană potrivită. Au exercitat presiuni asupra generalului Ion Gheorghe în acest scop. Generalul a refuzat, arătând autorităţilor germane că un asemenea guvern nu se putea bucura de popularitate între români. Germanii au trecut chiar la ameninţări, dar fără rezultat. Aveau să apeleze la legionari, la care se adăugau refugiaţi din ţară (Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 146-147, Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotenţiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania şi Austria, după 23 August 1944).

[27] Horia Sima, *op. cit.*, p. 38-40, 58; M. Tarcea, *op. cit.*, p. 35-36; *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, p. 488; Ştefan Palaghiţă, *op. cit.*, p. 262. Visarion Puiu fusese episcop ortodox de Argeş, episcop de Hotin, mitropolit de Cernăuţi, iar între 1942-1944 deţinuse funcţia de mitropolit „al Transnistriei" (Visarion Puiu, „Însemnări din viaţa mea", prezentare şi selecţie de Ioan Lăcustă, în MI, nr. 4, aprilie 1997, p. 51-54; Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Bucureşti, Editura Univers enciclopedic, 1996, p. 370). La fel ca în cazul generalului Ion Gheorghe, şi asupra mitropolitului Visarion Puiu s-au făcut presiuni, la care nu a rezistat decât parţial. El a refuzat să intre în „guvernul naţional", dar a primit să îndeplinească funcţia de consilier bisericesc al acestuia (Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 147, Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotenţiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania şi Austria, după 23 August 1944).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

însemnat mai puțin decât un guvern[28]. Era și dorința exprimată de disidenții legionari, al căror principal purtător de cuvânt devenise Constantin Papanace[29].

3. ORGANIZAREA „GUVERNULUI NAȚIONAL ROMÂN" DE LA VIENA

În cele din urmă, germanii au acceptat formula unui guvern. Pe 10 decembrie 1944, în timpul unei festivități la Hotel Imperial, din Viena, au fost anunțați membrii cabinetului: Horia Sima, premier; Mihail Sturdza, ministru de externe; Vasile Iașinschi, ministru de interne și al muncii; generalul Platon Chirnoagă, ministru de război; Corneliu Georgescu, ministru de finanțe; Grigore Manoilescu, ministru al presei și propagandei; Vladimir Cristi, ministru al cultelor[30]. Profesorul Ion Sângiorgiu avea să devină, de la 1 ianuarie 1945, ministru al instrucțiunii[31]; mitropolitul Visarion Puiu era însărcinat cu probleme bisericești (era titular al episcopiei ortodoxe românești din Europa de Vest)[32]. Dintre miniștrii guvernului de la Viena, cinci erau legionari (Horia Sima, Vasile Iașinschi, Mihail Sturdza, Corneliu Georgescu și Grigore Manoilescu), iar trei nu (profesorul Ion Sângiorgiu, generalul Platon Chirnoagă și deputatul basarabean Vladimir Cristi)[33].

Memorialiști legionari au scris la mulți ani după derularea evenimentelor că Mișcarea Legionară a pus Reichului un număr de condiții pentru crearea guvernului național: 1. independența totală a guvernului față de Germania; 2. să nu existe interferențe germane în structura, organizarea și activitatea sa; 3. „armata națională" care avea să se constituie să fie românească din punct de vedere al

---

[28] Horia Sima, *op. cit.*, p. 41-44.

[29] M. Tarcea, *op. cit.*, p. 35-36; Horia Sima, *op. cit.*, p. 38-40; Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 268. Constantin Papanace s-a dovedit principalul adversar al lui Sima și în exilul postbelic (vezi Constantin Papanace, *Cazul Horia Sima și Mișcarea Legionară (ultima discuție încordată avută cu fostul comandant)*, București, Editura Elisavaros, 1998; Gheorghe Zbuchea, „Constantin Papanace (1904-1985)", în *Dosarele istoriei*, nr. 9/2000, p. 34-37).

[30] ASRI, fond „D", dos. 1, f. 336; *Cartea Albă a Securității*, vol. I, p. 145, 488; Horia Sima, *op. cit*, p. 57; Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 381; Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena. Continuarea Statului Român Național Legionar. 1944-1945*, ediția a II-a, definitivă, revizuită de autor. Cu o prefață de Gheorghe Buzatu. Cuvânt către cititor de Constantin Dăncinescu. Ediție îngrijită de Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1997, p. 136; Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Alba Iulia - Paris, Editura Fronde, 1994, p. 260; Corneliu Ciucanu, *op. cit.*, p. 272.

[31] Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 136; *Cartea Albă a Securității*, vol. I, 488. În lunile următoare, pe numele unora dintre membrii guvernului de la Viena sau refugiați aflați acolo, dar și pe numele unor legionari care în acel moment se ascundeau în țară, autoritățile de la București emiteau ordine de urmărire (Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond „Inspectoratul de Jandarmi Oradea", dos. 46/1945, f. 247).

[32] Horia Sima, *op. cit.*, p. 58-59; Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 136; *Cartea Albă a Securității*, vol. I, p. 145; Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 147 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotențiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania și Austria, după 23 August 1944).

[33] Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 381.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

organizării şi conducerii; să nu fie asimilată diviziilor SS; să aibă drapel românesc; să fie considerată „armată aliată", chiar dacă în uniforme germane; 4. „armata naţională" să fie utilizată numai contra trupelor sovietice; 5. jurământul de credinţă al soldaţilor să fie faţă de guvernul naţional român şi faţă de Germania; 6. guvernul să aibă relaţii diplomatice cu alte state, cu schimb de diplomaţi; 7. schimb de reprezentanţă diplomatică între Berlin şi guvernul de la Viena[34]. Aceasta este, totuşi, o simplă înşiruire de pretenţii după încheierea evenimentelor. Legionarii nu erau în măsură la sfârşitul anului 1944 să impună condiţii Germaniei. În plus, Sima a acceptat de la bun început propunerea de a înfiinţa un guvern filogerman, şi nu a fost fixată decât o singură clauză, tot de către germani, şi aceea verbală, care se referea la continuarea războiului contra sovieticilor. Din motive tactice, germanii au păstrat aparenţele diplomatice, dar iniţiativele, inclusiv cea a constituirii „guvernului", au pornit tot de la ei. Examinarea activităţii „guvernului" reliefează că aşa zisele „condiţii" au fost în cel mai bun caz deziderate, departe de realitate.

În lipsa unui teritoriu românesc sub controlul lor, germanii au instalat guvernul Sima la Viena. Tot acolo se găseau „guvernul naţional" bulgar, condus de profesorul Ţankov, şi un comitet guvernamental sârb. Din partea germană, de toate cele trei reprezentanţe balcanice răspundea ministrul plenipotenţiar Günther Altenburg[35]. Consilierul lui Altenburg pentru guvernul prezidat de Sima era profesorul Ernst Gamillscheg, fost şef al Institutului German din Bucureşti[36].

4. ACTIVITATEA „GUVERNULUI" DE LA VIENA

Guvernul de la Viena a desfăşurat activităţi pe linie militară, legate de „armata naţională" şi de unele formaţiuni militare speciale, propagandă prin presă şi radio, culegere de informaţii cu caracter politic, economic şi social din România; întocmirea de liste cu persoanele implicate în lovitura de stat de la 23 august 1944, precum şi a celor care susţineau noua orientare din România sau deţineau funcţii în stat; evidenţa şi jurisdicţia asupra cetăţenilor români din Germania[37].

Prima acţiune oficială a legionarilor a fost la Radio Donau. S-a constituit o echipă pentru emisiunea în limba română, condusă de Crişu Axente, ajutat de Paul C. Deleanu şi de poetul Horia Stamatu[38]. Această echipă realiza programele ce trebuiau transmise în ţară, unde, se pare, aveau o bună audienţă. Radio Donau avea

[34] Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 141.

[35] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 404, nota 114; Horia Sima, *op. cit.*, p. 7-10, 98.

[36] Horia Sima, *op. cit.*, p. 8-9, 98; Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 404, nota 114. Profesorul Ernst Gamillscheg a condus Institutul german din Bucureşti în timpul regimului Antonescu şi s-a dovedit foarte activ în planul manifestărilor cultural-ştiinţifice (A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 181). Potrivit unor relatări, Gamillscheg nu era nazist şi a fost echidistant în conflictele care măcinau Mişcarea Legionară şi în intervalul vienez (M. Tarcea, *op. cit.*, p. 34).

[37] ASRI, fond „D", dos. 1, f. 336-337.

[38] Horia Sima, *op. cit.*, p. 8, 10-11; Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 158; Corneliu Ciucanu, *op. cit.*, p. 271.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o sucursală și la Bratislava, unde a fost trimis Casapu-Coterlan, un legionar din Banat. Doi legionari disidenți, Adrian Brătianu și Nicolae Smărăndescu, care fuseseră angajați multă vreme la Radio Berlin, au refuzat să colaboreze cu Sima[39], însă lucrau la emisiunile germane[40]. Radio Donau avea să se mute la 19 februarie 1945 la Gmund, în zona montană a Austriei, și să transmită până la capitularea Germaniei[41].

Schimbările de la București i-au surprins pe mulți români în Germania. Potrivit informațiilor aproximative ale generalului Ion Gheorghe, ministrul României la Berlin, la 23 august 1944 se aflau pe teritoriul Reichului următoarele categorii de cetățeni români: membrii Legației (aproximativ 100 de persoane, inclusiv membrii familiilor lor); consulatele generale din Berlin, Viena, Hamburg și Dresda (circa 100 de persoane); colonia română din Berlin și din alte localități germane importante, în special studenți aflați la studii (circa 800 de persoane); militarii aflați în școli și unități germane, pentru instruire (50-60 de ofițeri, aproximativ 200 de elevi ai școlilor militare și 600 de subofițeri; la aceștia se adăugau circa 150 de răniți în spitalele germane, mai ales la Viena); circa 8000 de lucrători-ucenici la muncă și specializare în uzine germane; sași și șvabi din România plecați în Germania pentru a servi în armata germană sau în industria de război (inițial fuseseră aproximativ 40000, la 23 august mai erau circa 25000); 300 de legionari, în diferite lagăre[42].

Atitudinea Berlinului față de membrii Legației române a fost de așteptare la început, lăsându-i neinternați, în ideea realizării unui schimb diplomatic cu personalul german reținut la București. În privința cetățenilor români, militari sau civili, necuprinși în personalul diplomatic, germanii le-au impus alegerea: ori dau

[39] Horia Sima, *op. cit.*, p. 11.

[40] *Cartea Albă a Securității*, vol. I, p. 489.

[41] Horia Sima, *op. cit.*, p. 104; Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 160.

[42] Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 142-143 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotențiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania și Austria, după 23 August 1944). Unele date furnizate de generalul Ion Gheorghe pot fi corectate în urma restituirilor documentare recente. În Germania se găseau la școli și diferite cursuri, la 23 august 1944, 2695 de militari români, dintre care 212 ofițeri, 230 de subofițeri și 2253 trupă (Dana Beldiman, „Armata Națională de Eliberare în vizorul Secției a II-a din Marele Stat Major", în *Revista de Istorie Militară*, nr. 3 (61)/2000, p. 32). Alte surse indică un număr de 975 de ofițeri și subofițeri români aflați la 23 august 1944 în Germania (Alesandru Duțu, „Prizonierii", în MI, nr. 8, august 1997, p. 18). Numărul etnicilor germani din România încorporați în trupele germane se ridica oficial, la 30 iunie 1943, la 41560, pentru ca până la sfârșitul aceluiași an în SS să se afle 54000, alți 15000 fiind în Wehrmacht, în organizația „Todt" și în industria germană de război. Se mai adăugau cei repatriați din Basarabia, Bucovina și Dobrogea, luați în parte în Wehrmacht și SS. Pe fronturile Reichului au murit circa 8000-9000 dintre etnicii germani din România înrolați în SS. Numai câteva mii dintre supraviețuitori aveau să se reîntoarcă în țară (Dorel Bancoș, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, București, Editura Eminescu, 2000, p. 211). În privința legionarilor aflați în Germania după ianuarie 1941, datele nu concordă. La început ar fi fost 260, apoi ar fi ajuns la 310 (Armin Heinen, *op. cit.*, p. 442), pentru ca în momentul dispersării la Berkenbrück și Rostock să ajungă la aproximativ 400 (Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, traducere de Marian Ștefănescu, București, Editura Humanitas, 1993, p. 302). În 1943-1944, când cei mai mulți ajunseseră la Buchenwald, erau acolo între 400 și 500 de legionari (Filon Verca, *op. cit.*, p. 5; Liviu Vălenaș, Convorbiri cu Mircea Dimitriu, *op. cit.*, p. 96).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

declarații scrise că luptă mai departe în unitățile în care se află sau lucrează în uzinele în care se găseau, ori sunt internați, ca prizonieri de război sau în lagăre civile. Legația română era în imposibilitate de a păstra legătura cu ei și de a-i ajuta. Cei mai mulți dintre cetățenii români, știind ce însemna internarea într-un lagăr german, au răspuns afirmativ la somație[43]. Ulterior, când a devenit clar că germanii nu-și vor putea recupera personalul diplomatic din România, ajuns în lagărele sovietice, membrii Legației române la Berlin au fost internați, inclusiv ministrul plenipotențiar, generalul Ion Gheorghe[44].

Situația românilor din Germania s-a schimbat în mod fundamental după constituirea guvernului de la Viena. Acesta a urmărit să obțină controlul asupra cetățenilor români aflați pe teritoriul Reichului. În acest scop s-au făcut presiuni asupra acestora, pentru a se pronunța de partea Mișcării Legionare și a guvernului de la Viena. Opoziția atrăgea amenințarea cu internarea în lagăre. Presiuni se făceau îndeosebi asupra tinerilor, pentru înrolarea în „armata națională"[45].

Primele decrete-legi ale Guvernul de la Viena au fost rezervate unui plan detaliat al salariilor, precum și redării drepturilor Uniunii Naționale a Studenților Creștini din România. Aceasta însemna statuarea ei ca singura organizație studențească legitimă[46].

De asemenea, guvernul de la Viena a încercat să-și creeze o rețea diplomatică, în condițiile severei sale „izolări" internaționale. Sima l-a desemnat pe Mihail Fotin Enescu, diplomat de carieră, consul general la Viena, cu atribuții pentru întreaga Germanie. La Berlin mai exista un reprezentant oficial, istoricul Alexandru Randa. În Spania, fostul ministru legionar Radu Ghenea a creat încă înainte de 10 decembrie 1944 o reprezentanță a guvernului de la Viena, ajutat de Aurel Răuță, Ciril Popovici și George Uscătescu. Ei au fost susținuți de ambasada germană la Madrid. În paralel, Legația guvernului de la București a continuat să funcționeze până după capitularea Germaniei, când guvernul Groza a decis întreruperea legăturilor cu Spania lui Franco. În Italia – e vorba de Republica Socială de la Salo –, Sima l-a însărcinat pe

[43] Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 144-145 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotențiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania și Austria, după 23 August 1944).

[44] ASRI, fond „D", dos. 1, f. 338; Idem, dos. 7494, f. 189-190; Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 145 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotențiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania și Austria, după 23 August 1944); Ion Gheorghe, *Un dictator nefericit: Mareșalul Antonescu (Calea României spre Statul satelit)*, ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1996, p. 85, 88-89; Horia Stanca, *Fragmentarium berlinez. 1942-1945*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 262-293. După război, generalul Ion Gheorghe avea să fie internat de americani, trecând prin lagărele Kornwestheim, Neu-Ulm, Augsburg și Seckenheim, lângă Heidelberg, experiență redată într-o carte intitulată *Nepoții Unchiului Sam*, Paris, 1954. Anterior îi apăruse lucrarea *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, Heidelberg, Editura Kurt Vowinckel, 1952 (Ion Gheorghe, *Un dictator nefericit*, p. 12, 90, 93; Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 149).

[45] ASRI, fond „D", dos. 1, f. 335, 337; Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 147 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotențiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania și Austria, după 23 August 1944); Ștefan Palaghiță, *op. cit.*, p. 272-276.

[46] Armin Heinen, *op. cit.*, p. 444-445.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Emil Bulbuc să reprezinte guvernul de la Viena, dar acesta din urmă a ajuns în peninsulă abia în martie 1945. Şi aici a existat sprijinul legației germane. În Croația a fost numit Ion Ionică, însă nu a mai apucat să ajungă la post deoarece autoritățile croate începuseră să se retragă spre Germania. Au existat încercări de a se stabili relații diplomatice şi cu Slovacia, dar Germania s-a opus, din motive necunoscute. Tratativele duse pentru realizarea schimburilor diplomatice între guvernul maghiar al lui Szálasi şi guvernul lui Sima nu s-au mai putut concretiza din cauza precipitării evenimentelor[47]. Ca şi în cazul înființării sale, relațiile diplomatice ale guvernului de la Viena sunt în bună măsură expresia raporturilor cu Germania. S-au stabilit legături diplomatice doar cu Spania – deşi în paralel funcționa şi legația Bucureştilor –, republica italiană de la Salo şi Croația. Cu Slovacia şi Ungaria au existat doar tratative. Afirmațiile memorialiştilor legionari, conform cărora înființarea menționatelor reprezentanțe diplomatice ar fi legitimat şi ar fi dat „trăinicie internațională" guvernului de la Viena, nu reprezintă decât un artificiu retoric.

5. SFÂRŞITUL ŞI POSTERITATEA UNUI „GUVERN NAȚIONAL" FĂRĂ NAȚIUNE

Impetuoasa înaintare sovietică spre Viena a determinat „guvernul național român" (cel bulgar de asemenea) să se retragă, la 19 februarie 1945, în localitatea Alt-Ausse, pe malul lacului cu același nume, între Linz şi Salzburg[48]. Sima a fost solicitat de SD (Serviciul de Siguranță al Reichului) să participe cu legionarii săi la preconizata rezistență germană în reduitul bavaro-austriac, în care urmau să fie implicați Otto Skorzeny şi un detaşament de militari SS sub comanda lui Adolf Eichmann. Era aşa numitul plan Wehrwolf, care însă a căzut repede. În aprilie 1945, situația pe front era deosebit de gravă, Germania se afla în pragul prăbuşirii. Pentru a nu cădea în mâinile Aliaților, legionarii de la Alt-Aussee s-au împărțit în mici grupuri şi au încercat să dispară fără urmă[49]. Totuşi, unii au ajuns în prizonierat aliat. Alții aveau să se ascundă sub identități false sau să apară ulterior în diferite părți ale lumii[50]. Spre exemplu, Horia Sima s-a folosit de numele Josef Weber, peregrinând prin țările din vestul Europei[51].

---

[47] Horia Sima, *op. cit.*, p. 98-102; Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 152-155.

[48] Horia Sima, *op. cit.*, p. 104; Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 381-382; Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 160.

[49] Horia Sima, *op. cit.*, p. 109-110, 112-115, 124; Idem, „Corneliu Georgescu", prefață la Corneliu Georgescu, *Pe drumul cu arhangheli. Însemnări din viața unui legionar*, vol. I, ediția a II-a, îngrijită de Radu-Dan Vlad, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1996, p. 21.

[50] *Ibidem*, p. 123-164; Mircea Ciobanu, *op. cit.*, p. 149 (Memoriul din 30 noiembrie 1948 al generalului Ion Gheorghe, ministru plenipotențiar, către regele Mihai I, referitor la stările de lucruri din Germania şi Austria, după 23 August 1944); Liviu Vălenaş, Convorbiri cu Mircea Dimitriu, *op. cit.*, p. 109-113.

[51] Horia Sima, *op. cit.*, p. 124-164; Eugen Weber, „România", în Hans Rogger şi Eugen Weber (coordonatori), *Dreapta europeană. Profil istoric*, Traducere de Margareta Boacă, Fraga Cusin, Mihaela Dumitrescu, Mihai Moroiu, Ileana Osiceanu, Marie-Jeanne Tudoran, Bucureşti, Editura Minerva, 1995, p. 440.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În deceniile care au urmat după desființarea efemerului guvern de la Viena, disputele între diferitele facțiuni legionare din exil au continuat. A rezultat o abundentă literatură hagiografică și memorialistică, care, cu precauțiile necesare, se poate dovedi utilă ca material istoric.

În cercurile legionare sau ale apologeților acestora se susține că Tribunalul Internațional de la Nürnberg, a cărui activitate s-a derulat în primii ani postbelici, ar fi absolvit Mișcarea Legionară de orice acuză privind crime contra umanității. Sunt invocate „surse" care ar reprezenta dovada irefutabilă că Legiunea „Arhanghelul Mihail" nu a fost fascistă[52]. Aserțiunile sunt pur justificative. În realitate, scopul întrunirii Tribunalului Internațional în fostul centru al național-socialismului a fost judecarea crimelor acestuia. La Nürnberg au fost 13 procese, ale unor personalități și organizații naziste (Gestapo, SS, SD etc.), plus firme care au jucat un rol în făptuirea crimelor în masă. Nu au fost judecați membri ai altor mișcări fasciste europene. Nici ai fascismului românesc[53]. În concluzie, Tribunalul Internațional nu avea cum să absolve Mișcarea Legionară de vreuna din acuzele care planau asupra sa, pentru simplul motiv că nu acesta fusese scopul înființării sale. Cât despre „sursele" mult semnalate, acestea nu există.

În schimb, implicarea fruntașilor legionari în procese s-a realizat în România. La 22 februarie 1946, Tribunalul Poporului dădea o sentință prin care erau condamnați unii membri ai guvernului de la Viena și unii ziariști. Printre ei, au fost condamnați la moarte în contumacie: generalul Platon Chirnoagă, Sergiu Vladimir Cristi, Ion Sângiorgiu, mitropolitul Visarion Puiu[54]. Și ceilalți miniștri ai guvernului de la Viena au fost judecați la București, chiar dacă pentru participarea lor la guvernarea din 1940-1941, alături de (pe atunci) generalul Ion Antonescu. Horia Sima, Mihail Sturdza, Corneliu Georgescu, Vasile Iașinschi au fost acuzați de „crime de dezastrul țării" și judecați în lipsă de către Tribunalul Poporului, în mai 1946, în

[52] Liviu Vălenaș, Convorbiri cu Mircea Dimitriu, *op. cit.*, p. 122-123; Ion Coja, „Dreapta românească interbelică. Note de lectură", în *Dilema*, nr. 135, 11-17 august 1995, p. 8. Într-un text polemic, I. Coja susține că „tribunalul internațional de la Nürnberg, instituit în 1945, a decis, pe baza tuturor dovezilor necesare, că mișcarea legionară nu are nimic de-a face cu hitlerismul, cu violența antisemită, cu crimele împotriva umanității etc.". Autorul este atât de sigur de existența hotărârii Tribunalului Internațional în favoarea legionarilor încât atenționează: „nu accept ca sentința de la Nürnberg să fie trecută sub tăcere de cei care îi mai acuză pe legionari de toate relele!" (*Ibidem*).

[53] Ion Solacolu, „Puncte de vedere, sau despre inconsistența miturilor: cazul mișcării legionare", în *Dialog*, decembrie 1992-aprilie 1993, p. 5, apud Ioan Constantinescu, *Despre exegeza extremei drepte românești*, ediția a II-a revăzută și adăugită, *Însemnări polemice*, Iași, Editura Junimea, 1999, p. 243-244; Lya Benjamin, „Despre sentința de la Nürnberg și achitarea mișcării legionare", în *Dilema*, nr. 138, 1-7 septembrie 1995, p. 2; Alexandru Popescu, *Viena românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, p. 235-236.

[54] *România – viața politică în documente. 1946*, Ioan Scurtu (coord.), București, Arhivele Statului din România, 1994, p. 118. Pentru activitate jurnalistică, Horia Stamatu și Vintilă Horia Caftangioglu erau judecați și condamnați la detenție grea pe viață, în contumacie. Generalul Ion Gheorghe a fost și el implicat în proces și condamnat la moarte, de asemenea în lipsă (*Ibidem*), deși nu a făcut parte din guvernul de la Viena.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

același proces cu mareșalul Ion Antonescu. Cei patru fruntași legionari au fost condamnați la moarte[55], însă hotărârea nu a fost niciodată executată.

Opiniile despre guvernul de la Viena sunt diverse, condiționate de poziția celor care le-au exprimat. Legionarii din grupul simist, care i-au consacrat pagini sau chiar lucrări, văd în actul de la 23 august 1944 o „trădare națională". De la capul statului (regele) până la șefii de partide, diplomați și militari cu funcții de răspundere, toți s-ar fi situat împotriva interesului național. În consecință, guvernul constituit atunci la București este considerat comunist și ilegal, ceea ce deschide calea justificării guvernului de la Viena, definit ca „reprezentativ și legitim"[56]. La câteva decenii după autodizolvarea guvernului de la Viena, se fac aserțiuni chiar extravagante. Conform acestora, prin guvernul legionar de la Viena a fost salvată onoarea națională și s-ar fi realizat o legătură între vechea Românie și revoluția din decembrie 1989[57]. Mai mult, cabinetul Sima și-ar mai păstra prerogativele până astăzi, fiind continuarea „firească" a statului național legionar[58].

În ceea ce-i privește pe disidenții legionari, aceștia consideră că apelul germanilor la Sima, pentru înființarea acestui guvern, a fost expresia disperării Reichului în acel moment, care căuta soluții salvatoare. Ei văd în acest act și manifestarea lipsei de discernământ a lui Sima, dorința lui de a conduce, satisfacerea orgoliului personal[59].

Istoricii care au realizat studii serioase despre Mișcarea Legionară au consacrat guvernului de la Viena de la câteva fraze la câteva pagini. Ei i-au plasat activitatea mai degrabă în zona fantasmagoricului decât în cea a realului[60].

După aproape patru ani de la încheierea războiului și implicit a existenței guvernului de la Viena, mai precis la 24 aprilie 1949, H. Sima adresa un *Memoriu* regelui Mihai I. Erau abordate diferite probleme legate de situația Mișcării Legionare în contextul exilului românesc postbelic. Printre altele, era atinsă și poziția legionarilor la sfârșitul războiului. Sima recunoștea că guvernul de la Viena „nu își poate aroga titlul legitimității", că el luase naștere din opoziția unui grup de români

---

[55] *Procesul mareșalului Antonescu. Documente*, ediție prefațată și îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, cuvânt înainte de Iosif Constantin Drăgan, București, Editura Saeculum I.O., Editura Europa Nova, 1995, vol. I, p. 124-130, 162-164, 166-169, 180-183; vol. II, p. 282-283, 298-303. Constantin Papanace, unul dintre liderii disidenților legionari în timpul guvernului de la Viena, a fost și el implicat în procesul de la București, pentru participarea la guvernarea Antonescu-legionari (1940-1941), și condamnat la moarte (*Ibidem*, vol. 2, p. 301-302).

[56] Faust Brădescu, *op. cit.*, p. 109, 113-114, 128-129; Mihail Sturdza, *op. cit.*, p. 259; Liviu Vălenaș, Convorbiri cu Mircea Dimitriu, *op. cit.*, p. 102.

[57] Horia Sima, *op. cit.*, p. 168.

[58] Valeriu Nețtian, *Perspective legionare asupra timpurilor prezente și viitoare. Recurs la istorie (permanențe ignorate, controversate, contestate ale luptei pentru Neam și Cruce)*, Colecția: Din universul gândirii legionare, Timișoara, Editura Gordian, 1995, p. 114. Idei parțial asemănătoare la Platon Chirnoagă, *op. cit.*, p. 385.

[59] M. Tarcea, *op. cit.*, p. 41.

[60] Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 267, 269 („guvern fantomă"); Eugen Weber, *op. cit.*, p. 440 („guvern-marionetă"); Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 1497 („cabinet-fantasmagoric"); Armin Heinen, *op. cit.*, p. 444-445; Francisco Veiga, *op. cit.*, p. 302 („guvern fantasmagoric").

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

față de atitudinea adoptată de propriul stat. Însă nu se oprea aici. Aprecia că, în perioada august 1944 - martie 1945, România se afla sub ocupație sovietică și suveranitatea națională nu funcționa normal. Regele Mihai I și guvernele din perioada amintită – e vorba de cele două guverne Constantin Sănătescu și de guvernul Nicolae Rădescu – erau prizonierii puterii de ocupație. Sima trăgea concluzia că „nici baza legală a guvernului de la București nu mai poate fi invocată cu atât succes pentru a arunca oprobriul contra guvernului de la Viena" și că, de fapt, cel din urmă reprezenta țara care refuza să se predea, să recunoască înfrângerea[61]. Explicațiile lui Sima, și acuzele sale la adresa celor care au făcut parte din primele guverne românești post 23 august 1944, reprezintă îndreptățirea propriei atitudini.

Discuția asupra legalității sau legitimității guvernului de la București ori a celui de la Viena este, după cum am văzut, mereu prezentă în scrierile celor care au făcut parte din cel din urmă, ori încearcă să-i justifice activitatea. Câteva probleme se cer clarificate. În primul rând, cei care au realizat actul de la 23 august 1944 au încercat să evite un dezastru și să salveze ce se mai putea. Aceasta a determinat hotărârea lor pentru scoaterea țării din războiul dus alături de Germania. Astăzi știm că nu s-a întâmplat după cum sperau ei, că sovieticii au interpretat absolut totul într-o manieră convenabilă lor și că au ajuns să impună chiar guvernul la București, însă nu la 23 august 1944, ci abia la 6 martie 1945 (instalarea cabinetului Groza). În al doilea rând, guvernele care au funcționat la București până la 6 martie 1945, chiar în condițiile vitrege de război și ocupație, erau constituite după normele legale, autoritatea lor sprijinindu-se pe principalii factori de putere din țară: Constituția din 1923 repusă în drepturi, chiar dacă numai parțial, rege, armată, partide, administrație. În fine, guvernul de la Viena a reprezentat pentru germani singura formulă posibilă de a recâștiga, măcar în parte, ceea ce pierduseră în România prin actul de la 23 august 1944, adică teritoriu, resurse materiale și umane, prestigiu etc. Toate inițiativele importante au fost germane. Guvernul de la Viena a fost înființat la sugestia Germaniei, cu oameni care anterior îi fuseseră prizonieri, chiar dacă „de onoare", activitățile principale i-au fost în cea mai mare parte „sugerate" de germani, sediul i-a fost fixat de Berlin, resursele sale, câte erau, veneau tot de acolo, acțiunile urmărite de el au servit interese germane imediate.

„THE ROMANIAN NATIONAL GOVERNMENT" OF VIENNA (1944-1945)
(Summary)

After the *coup d'Etat* in Bucharest (on the 23rd of August 1944), Germany lost the most important European allied state, Romania. Both the Government in Berlin that tried to

[61] Horia Sima, *Mișcarea Legionară și Monarhia*, cuvânt înainte de Gheorghe Buzatu, Iași, Editura Agora, 1997, p. 66, 68. Precizăm că, în exilul postbelic, regele Mihai I și Comitetul Național Român, care grupa reprezentanți ai partidelor democratice, dar și independenți, au refuzat orice colaborare cu legionarii. Ideile extremiste ale celor din urmă au făcut imposibilă cooptarea în principala organizație politică a exilului românesc (Mircea Ciobanu, *Nimic fără Dumnezeu. Noi convorbiri cu Mihai I al României*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 21-25; Idem, *Regele Mihai și exilul*, p. 16-21).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bring about some Romanian generals and the movement regarding the Romanian representative in the capital of Reich failed. Because of this situation Hitler appealed to a solution he had avoided before, the cooperation with the Iron Guard Movement. Horia Sima, the commander of this Movement, was taken off from the camp he had been kept in and, then, he met many German official workers. We should mention here Himmler and Ribbentrop, but not Hitler who Sima never met with during the war. The German officials suggested a Government that would have continued the war next tot the Reich. Sima accepted the situation without asking for certain conditions.

One of Sima's proclamation was broadcasted for the state (he used the Donau broadcasting) asking for the Romanian people to fight against the soviet invasion. The members of the Iron Guard Movement were taken off from the German camps they had been kept in and they gathered in Vienna at the end of August 1944. Because there were a lot of differences within the Iron Guard groups „The Romanian National Government" was formed on the 10th of December 1944. Among the Government's ministries we could mention five people who were members of the Iron Guard Movement (Horia Sima, Vasile Iașinschi, Mihail Sturdza, Corneliu Georgescu and Grigore Manoilescu) and other three men who did not have any connection to this Party (professor Ion Sângiorgiu, General Platon Chirnoagă and the Basarabian deputy Vladimir Cristi).

The activities of the Government of Vienna were dealing with military problems such as the „national army", special formation; radio propaganda; gathering political social and economical information about Romania; the elaboration of lists containing persons involved in the coup d'Etat on 23rd August 1944, and the ones who upheld the new political orientation in Romania; the evidence of Romanian people in Germany, Spain, the Social Republic of Italy in Salo an Croatia.

The Government of Vienna fell down as a result of the German power in April-May 1945. The members of the Government tried to disappear. Instead, some of them were taken into camps and others were found later in different countries of the world. The main members of „The Romanian National Government" of Vienna were about to be involved in trial that were held in Bucharest, in February and May 1946. They were convicted and sent to death but never executed.

Regarding the problem of the Government's legacy we should mention that for the Germans it represented that only possible way of regaining what they had lost in Romania, on 23rd August 1944, that is territory, material and human resources, prestige etc. All the important initiatives had German origin. Germany was the state that suggested the formation of this Government of Vienna, with people who once were held in camps. That is interesting to notice that the headquarter was in Berlin and all the action were addressed to Germany.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

RADU FILIPESCU

PREZENȚA ARMATEI SOVIETICE ÎN JUDEȚUL IAȘI. INFORMAȚII PRIVITOARE LA ANUL 1946

Anul 1946 surprinde deja soldatul și ofițerul sovietic încadrați în cotidian, în obișnuit, deși, în cadrul societății românești, prezența lor avea o notă distinctă.

Județul Iași era un important punct de tranzit, pe aici retrăgându-se majoritatea cetățenilor sovietici repatriați în U.R.S.S. din țări est-europene, furniturile, capturile etc. În oraș se afla o Subcomisie Aliată de Control, o garnizoană sovietică deținând mai multe unități, popote și spitale, un orfelinat pentru copii sovietici, un cămin special pentru repatriați, o comisie de primire și predare a vitelor[1]. Ca urmare, și în 1946, Iașul era privit de către sovietici drept un oraș „strategic", spre deosebire de județul Dorohoi, unde nu mai staționau trupe ale Armatei Roșii[2]. Un exemplu grăitor este faptul că liniile feroviare Iași-Pașcani și Iași-Dorohoi au revenit la ecartamentul îngust, specific C.F.R., mai târziu decât alte linii din țară.

Informațiile de arhivă legate de prezența sovietică în județ sunt disparate și rare[3]. În ceea ce privește ziarele vremii, în afară de elogii, erau destul de reținute în relatări.

Totuși, vom încerca să prezentăm modul în care erau întreținute trupele sovietice, câteva aspecte ale aplicării Convenției de Armistițiu, diferite abuzuri și acte de vandalism ale Armatei Roșii, incidente de frontieră și starea de spirit în epocă față de această armată și U.R.S.S. în general. În afară de informațiile din arhivele ieșene, ne-au fost de folos lucrările istoricilor Constantin Hlihor și Aurel Sergiu Marinescu, care au privit în ansamblu prezența Armatei Roșii pe teritoriul României, atât din punct de vedere temporal, cât și teritorial. Deși doar pe alocuri am reușit să realizăm comparații între diverse regiuni ale țării privind prezența militară sovietică, ne permitem să credem că această prezență s-a manifestat identic din capitală până în ultimul sătuc din Moldova.

Întreținerea Armatei Roșii a reprezentat una din cele mai spinoase probleme cu care s-a confruntat statul român, și așa sărăcit de război și secetă. De pildă orașul Iași,

---

[1] Arhivele Statului Iași, Fond Prefectura Iași, Dosar 392/1946, f. 210.

[2] Idem, Fond Camera Agricolă, Dosar 10/1946, f. 164.

[3] Multe dosare privind Comisia Aliată de Control și aplicarea Armistițiului, au fost transferate la București.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 171–183

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a cunoscut mult timp după război o criză a locuințelor. În aceste condiții unele unități sovietice s-au instalat samavolnic în diverse clădiri, pe care ulterior au acceptat foarte greu să le restituie. Localul fostului liceu militar „General Macarovici" din Copou a îndeplinit, bunăoară, funcția de lagăr pentru prizonierii germani și români. Deși Comandamentul IV Teritorial, după evacuarea lagărului, în 1945, a cerut să i se restituie clădirea, în martie 1946, lucrurile încă mai stagnau[4].

Liceul de fete „Oltea Doamna", revenit în martie 1945 din refugiu, a găsit clădirea ocupată de trupe sovietice, care vor ceda locul spitalului de boli infecțioase al Armatei Roșii. Abia în ianuarie 1946 o parte din clădire a fost redată liceului[5]. O situație ciudată o avea grădinița „Alexandru Mavrocordat" din strada Socola nr. 26. În iulie 1946, sovieticii i-au restituit o parte din clădire, pe care, vechii proprietari, cu ajutorul Comitetului Școlar Județean, au renovat-o. Însă peste două luni, sovieticii reveneau, ocupând o parte din ceea ce cedaseră și făcând presiuni pentru evacuarea completă a grădiniței[6]. Nici spitalele nu stăteau mai bine. Clădirea spitalului „Parhon" a adăpostit trupe sovietice, care au lăsat-o într-un acut grad de degradare[7]. În după-amiaza zilei de 26 februarie 1946, trei clădiri ale spitalului „Socola", eliberate de Lagărul de repatriați nr. 303, au fost reocupate de o unitate sovietică. Demersurile directorului spitalului pe lângă comandantul sovietic al Iașului au rămas fără rezultat[8].

Compania de Pompieri din Iași, din lipsă de sediu, închiriase o parte dintr-un imobil de pe strada Sfinții Teodori nr. 1 bis, de la un particular, în condiții total improprii[9]. În aceste condiții, Compania propunea Primăriei să îi ofere clădirea fostului Consulat al Rusiei Țariste, din strada Sf. Spiridon, devenită proprietate a U.R.S.S., de altfel nelocuită, dar spațioasă și în cartier central. În mai 1946, după ce și-a consultat Serviciul Juridic, Primăria a răspuns că achiziționarea localului indicat este dificilă, ținând cont de intervențiile diplomatice ce ar fi trebuit să se facă și a recomandat pompierilor să își caute un alt local[10].

---

[4] Până la urmă, aici se va organiza Căminul de bătrâni sub egida C.A.R.S.-ului, Regimentul 8 Grăniceri al Armatei Române contribuind cu veselă și personal (Arhivele Statului Iași. Fond Prefectura Iași, Dosar 376/1946, f. 23).

[5] Pagubele erau mari. Mobilierul a fost în mare parte distrus și folosit ca lemn pentru foc; la fel și ușile și tocurile de la ferestre (Idem, Dosar 1/1946, f. 30).

[6] Idem, Fond Primăria Iași, Dosar 28/1946, f. 55.

[7] În toamna lui 1946 urma să aibă loc o licitație în vederea refacerii clădirii spitalului.

[8] Contactat de către directorul spitalului, dr. Leon Baliff, comandantul sovietic al orașului, s-a arătat surprins de cele întâmplate. El i-a cerut directorului să „pună în vedere comandantului unității sovietice să se prezinte la comandamentul sovietic al orașului". Dar totul se va rezuma la aceasta (Idem, Prefectura Iași, Dosar 376/1946, f. 19).

[9] În două camere locuiau treizeci de oameni; personalul unității (doi ofițeri și șapte subofițeri) nu mai aveau loc în cazarmă, deși, conform regulamentului, acesta ar fi trebuit să locuiască doar acolo, spre a fi gata oricând în caz de incendiu. Garajul era mic, încăpând doar două mașini. (Idem. Fond Primăria Iași, Dosar 46/1946, f. 100).

[10] *Ibidem*, f. 98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O altă problemă delicată a constituit-o încartiruirea ofițerilor sovietici, conform Decretului-Lege 439/1945. Funcționari ai Primăriei căutau în oraș case cât de cât în stare de funcționare, al cărui număr de locatari era mai mic decât numărul camerelor. Oricând unui asemenea proprietar i se putea da un ordin prin care era obligat să primească în gazdă ofițeri sovietici. Serviciul Armistițiului din cadrul Primăriei era obligat să amenajeze, eventual să repare camerele puse la dispoziția ofițerilor și să le înzestreze cu strictul necesar (mobilier, veselă, rufărie)[11]. Plata iluminatului, a încălzitului, a apei, a canalului urma să fie suportată de către Primărie. Chiriile locuințelor urmau să fie suportate de către Ministerul de Finanțe și plătite gazdelor, minus eventualele cheltuieli de reparații făcute după închiriere[12]. Cu toate acestea, au fost și împotriviri fățișe[13].

Întreținerea subcomisiei aliate de control și a armatei sovietice se făcea de către autoritățile ieșene în baza articolului 10 din convenția de armistițiu. Era, practic, un abuz în toată regula. Acel articol fusese conceput în spiritul provizoratului, a luptelor purtate împotriva Germaniei. El prevedea plăți ale statului român pentru întreținerea înaltului comandament sovietic și „în caz de necesitate", utilizarea întreprinderilor industriale, de transport, a stațiilor generatoare de energie, întreprinderilor și instalațiilor de utilitate publică, depozitelor de combustibil, alimente „și alte materiale sau servicii" în acord cu instrucțiunile date de către înaltul comandament sovietic[14]. Dar, între timp, în condițiile staționării armatei roșii și după război, „necesitatea" devenise „continuitate", statul român întreținând practic o armată străină pe teritoriul său. La 20 iulie 1945, Comisia Aliată de Control, preciza comisiei române pentru aplicarea armistițiului că statul român va suporta în continuare cheltuielile de întreținere a trupelor sovietice pe baza convenției de armistițiu. Însă aceeași comisie aliată de control a refuzat de mai multe ori să încheie o convenție specială care să reglementeze aprovizionarea armatei roșii în România[15].

Astfel, în ciuda foametei, sovieticii au primit cote de lapte și unt din județ pe tot parcursul anului 1946[16]. În același an, deși se hotăra înlăturarea diferențierilor

[11] Astfel, căpitanul Kafman era cazat în casa doamnei Macarovici, din aleea Vasile Alecsandri nr. 1, parter, într-o cameră cu acces la bucătărie și baie. Constantin Diaconu din șoseaua Arcu nr. 10B urma să ofere o cameră mobilată, unde urmau să stea locotenentul Krasnitzki Moisevici cu soția; aceste ordine au fost emise în august, respectiv octombrie 1946 (Idem, Dosar 28/1946, f. 28).

[12] *Ibidem*, f.29. Cu toate acestea, la Iași, lui Ioan Socolov, din strada Păcurari nr. 77, care avea în gazdă un locotenent sovietic, i s-a refuzat plata chiriei de către autoritățile locale, fiind anunțat că va fi scutit doar de plata energiei electrice și a apei (*Ibidem*, f. 56).

[13] În luna octombrie 1946, Zelda Ghelbert, locuind în strada Victor Place, nr.17, având trei camere și o bucătărie, a fost somată să cedeze două camere căpitanului Boris Abramovici Zvaghelski. Dar, în repetate rânduri, dânsa a refuzat să permită ofițerului accesul în casă (*Ibidem*, f. 50).

[14] MOf., nr. 219/22 septembrie 1944, p. 6373.

[15] Constantin Hlihor, *Armata Roșie în România. Adversar. Aliat. Ocupant. 1940-1948*, vol. I, București, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1996, p. 128.

[16] Arhivele Statului Iași, Fond Prefectura Iași, Dosar 518/1946, f. 118.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dintre carnea destinată U.R.S.S.-ului şi cea folosită pentru uz intern, pretenţiile rămâneau aceleaşi[17]. Întreprinderea de Electricitate şi Tramvai Iaşi primea, cu întârziere şi nu fără emoţii, plata curentului consumat de către unităţile sovietice din oraş de la Ministerul de Interne. Societatea Anonimă de Telefoane din Iaşi, în aprilie 1946, aştepta plata costului abonamentelor şi convorbirilor interurbane ale posturilor telefonice aflate în folosinţa Comandamentului Militar Sovietic şi ale unităţilor dependente de acesta, plată restantă încă din octombrie 1945. Confruntată cu multe probleme, Societatea ameninţa că, dacă Ministerul de Interne nu îi va trimite sumele respective, va suprima toate posturile telefonice. Cel puţin în mai 1946 nu primise nici o despăgubire[18].

Prefectura Iaşi, într-o adresă către acelaşi minister, declara că depune toate eforturile, străduindu-se ca „toate lucrurile să fie puse la punct şi ţinute în cea mai mare legalitate"[19] adăugând cu alt prilej, că, din lipsă de fonduri, are mari neplăceri[20]. De altfel, guvernul român, la data de 11 martie 1946, prin vocea ministrului de Externe Gheorghe Tătărăscu, conştient de sacrificiile făcute în condiţiile distrugerilor şi lipsurilor, cerea guvernului sovietic suspendarea executării articolelor 11 şi 12 din Convenţia de Armistiţiu pe durata staţionării trupelor sovietice în ţară şi eşalonarea pe un termen mai lung a îndeplinirii tuturor obligaţiilor izvorâte din aceste articole după reluarea executării lor[21].

Şi în domeniul sanitar au apărut situaţii neplăcute. Conform directivei Comisiei Aliate de Control. nr. 5006 din 15 decembrie 1945, asistenţa medicală a unităţilor sovietice se efectua prin mijloacele lor proprii ori în spitalele româneşti, cu cheltuiala unităţilor care solicitau serviciul[22]. Cu toate acestea, unităţile au trimis, şi în lunile ianuarie, februarie 1946, soldaţi bolnavi sau răniţi la spitalul „Sf. Spiridon", refuzând să plătească spitalizarea pe motiv că trebuie făcută de către Prefectură, conform articolului 10 din Convenţia de Armistiţiu (!)[23]. La rândul ei Prefectura, invocând directiva Comisiei Aliate de Control din decembrie 1945, a invitat spitalul să se adreseze unităţii sovietice în cauză ori Comandamentului Militar Sovietic, pentru plata tratamentului urmat de soldaţi. În condiţiile unei inflaţii crescânde[24], în luna noiembrie 1946, Epitropia Spitalului „Sf. Spiridon" nu primise încă nici un ban.

---

[17] Astfel, în decembrie 1946, exigentă, Comisia Aliată de Control a respins un transport de carne de vită destinată U.R.S.S.-ului, în contul obligaţiilor stipulate în Armistiţiu, pe motiv că vitele sacrificate au fost prea slăbite. Primăria Iaşului a decis ca toată carnea returnată să fie distribuită contra cost Spitalului „Sf. Spiridon" (Idem, Fond Primăria Iaşi, Dosar 15/1946, f. 130).

[18] Idem, Dosar 392/1946, f. 165, 169.

[19] *Ibidem*, f. 210.

[20] *Ibidem*, f. 213.

[21] Constantin Hlihor, *Armata Roşie în România. Adversar, Aliat, Ocupant. 1940-1948*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1996, p. 294.

[22] Arhivele Statului Iaşi, Fond Prefectura Iaşi, Dosar 392/1946, f. 392.

[23] *Ibidem*, f. 157.

[24] *Ibidem*, f. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După război, aeroportul din Iași a devenit „Bază de predare a bunurilor", ceea ce a facilitat transferul de numeroase mărfuri din România spre U.R.S.S. Unul din amănuntele probatorii în acest sens este faptul că drumul care făcea legătura dintre Iași și aeroport s-a deteriorat extrem de rapid, constatau autoritățile locale, datorită intensului trafic de autovehicule ce transportau produsele destinate „exportului" către Uniunea Sovietică[25]. Pe baza convenției din 8 august 1945, între guvernele român și sovietic, se constituia T.A.R.S. (Societatea de Transporturi Aeriene Româno-Sovietice). Conform acesteia, aeroportul civil al Iașului, ca și altele din țară, urma să fie dat în folosință societății nou înființate[26]. Știm sigur că în iunie 1946 aeroportul funcționa, fiind deservit de un avion și un autobuz proprietate a U.R.S.S.[27] După atâtea încălcări grosolane ale Convenției de Armistițiu din partea sovietică, redeschiderea acestui aeroport poate fi privită, în cele din urmă, ca unele din puținele aspecte pozitive ale perioadei în discuție.

Nu poate fi trecut cu vederea comportamentul soldaților sovietici. Din păcate, noțiunea de ordine și disciplină era străină multora dintre ei. Deși trecuseră zilele de coșmar ale lunilor august–septembrie 1944, în continuare unii sfidau fățiș autoritatea publică[28]. Astfel, abia la 3 octombrie 1945, armata sovietică a încetat să își îngroape morții în diferite locuri din oraș, acceptând abia acum să îi depună în cimitirele orașului[29]. Există chiar un raport oficial al Primăriei Iași din care rezultă că „de la 3 octombrie 1945 armata sovietică nu și-a mai îngropat morții în diferite locuri (curți, grădini), ci doar în cimitirele orașului"[30]. Deci, la multă vreme după terminarea operațiunilor militare pe teritoriul Moldovei, sovieticii avuseseră acest obicei.

De altfel, în iunie 1946, Primăria Iașului cerea tuturor cetățenilor care știau de existența unor morminte de ofițeri și soldați sovietici, pe cuprinsul orașului, să

[25] Idem, Dosar 494/1946.

[26] În februarie 1946, Subsecretariatul de Stat al Aerului cerea Primăriei Iași să repună în funcțiune aeroportul, deoarece T.A.R.S. va avea o linie aeriană cu escală aici. Se sublinia faptul că „punerea în funcțiune a aeroportului este un comandament" (Idem, Fond Primăria Iași, Dosar 46/1946, f. 53).

[27] Presupunem că au existat și presiuni sovietice alături de cele ale Bucureștiului pentru grăbirea lucrărilor la șoseaua de legătură a aeroportului cu Iașul, pentru care Prefectura a găsit resurse relativ repede (Idem, Fond Prefectura Iași, Dosar 490/1946).

[28] Astfel, pe 30 aprilie 1946, un locotenent și un căpitan sovietic s-au prezentat la primarul comunei Cârjoaia, dorind să aresteze doi locuitori din sat, acuzați în 1943 de crimă. Soția celui ucis, translatoare la Comandamentul Sovietic din Roman, era concubina unuia dintre ofițeri. Deși procesul se judeca la Curtea de Apel din Iași, ofițerii sovietici au declarat că acuzații trebuie judecați de procurorul sovietic (Idem, Dosar 5/1946, f. 32).

[29] În 1946 va avea loc un recensământ al acestor cimitire ad-hoc: unul în curtea Casei Pogor (72), al doilea în curtea Spitalului Israelit (14); 9 morminte înconjurate de un grilaj se aflau pe marginea Șoselei Naționale. Morminte izolate se aflau pe străzile Lipoveană, Nicolae Gane și în strada Tăietoare (Idem, Fond Primăria Iași, Dosar 28/1946, f. 93). La cererea Comisia Aliată de Control, din iunie 1946, Serviciul Armistițiului din cadrul Primăriei Iași trebuia să fotografieze toate mormintele ostașilor sovietici din oraș, pentru identificare, cerându-se câte cinci fotografii pentru fiecare mormânt. Cererea a fost satisfăcută (*Ibidem*, f. 95).

[30] Fond Primăria Iași, dosar 28/1946, f. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

comunice de urgență Biroului Pompelor Funebre, datele fiind cerute de Comisia Aliată de Control[31].

În aprilie 1946, grădina Copou păstra încă rănile războiului. Era brăzdată de tranșee, copaci rupți, socluri goale, grilajul exterior deteriorat. Abia atunci s-a decis refacerea ei de către Serviciul Horticol al Primăriei, prima măsură fiind îndepărtarea trupelor sovietice. Acestea descoperiseră în parcul ruinat un loc ideal de instrucție, distrugând și ceea ce mai rămăsese neatins de război[32].

Aleea Ghica-Vodă din Copou era un loc obișnuit de promenadă. În iunie 1946, sovieticii și-au scos turmele de vite la păscut printre plantațiile de pomi și răsadurile de flori, făcând, în același timp, imposibil accesul publicului[33]. Ca să nu mai vorbim despre pescuitul cu dinamită în iazurile de la Ciric, cu toate protestele paznicilor români[34]. De asemenea, cinci bărci aparținând Ștrandului ieșean au fost împrumutate de Primărie unei unități sovietice. Împrumutul avea garanția Comisiei Aliate de Control, fiind necesare supravegherii legăturilor telefonice, în timpul înghețului, dintre Iași și Solonet și a fost efectuat pe data de 20 martie 1946. Peste aproximativ o lună, Ștrandul cerea bărcile înapoi, datorită începerii sezonului, dar, cel puțin atunci, fără succes[35].

Împrumuturile nereturnate constituiau o adevărată practică. Maiorul Grișanenko, șeful Subcomisiei Aliate de Control, a împrumutat de la Primăria ieșeană, în aprilie 1945, un automobil marca „Dodge". Convenția era ca mașina să fie folosită în comun, fiind destinată inspectării conductei de apă Iași-Timișești. Grișanenko a fost înlocuit, iar noul comandant a declarat doar că mașina este depozitată într-un garaj al Armatei Roșii din București. Autoritățile sovietice au refuzat categoric restituirea ei[36]. Răspunsul dat de comandamentul sovietic unui alt păgubit, din județul Prahova, a fost următorul: unitatea a plecat într-o direcție necunoscută și deci vinovatul nu putea fi stabilit(!)[37].

Jafurile, violurile din epocă au aparținut deopotrivă și românilor. Diferența era că, în timp ce autohtonii erau prinși de jandarmi, sovieticii jefuiau nestingheriți, în văzul lumii, uneori revenind la locul spargerii și repetând-o. Soldați sovietici arestați de jandarmii români erau apoi preluați de ofițeri ai aceleiași armate și nu se mai știa nimic de soarta lor. Dar mulți nici nu puteau fi arestați[38]. Cazul de pe moșia regală Poeni este concludent. În iulie 1946, mai multe camioane cu ostași sovietici au ridicat fără forme legale stive de lemne și le vindeau pe piața Iașului.

---

[31] „Moldova Liberă" Iași, 16 iunie 1946, p. 3.

[32] Arhivele Statului Iași, Fond Primăria Iași, Dosar 46/1946, f. 34.

[33] Idem, Dosar 28/1946, f. 43.

[34] *Ibidem*, f. 34.

[35] Arhivele Statului Iași, Fond Prefectura Iași, Dosar 376/1946, f. 41-45.

[36] Idem, Fond Primăria Iași, Dosar 28/1946, f. 48.

[37] Constantin Hlihor, *op. cit.* , p. 276.

[38] Se pare că infractori români acționau în uniforme sovietice; de asemenea, din alte surse, am aflat că furtul era aspru pedepsit în Armata Roșie. Sunt informații potrivit cărora unele morminte din cimitirul de la Casa Pogor aparțineau unor soldați sovietici executați pentru diverse nereguli.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rămâneau zadarnice explicațiile care erau în conformitate cu dispozițiile Comisiei Aliate de Control, bunurile Academiei Române și proprietățile Regale sunt scutite de orice fel de rechiziții. Ca de obicei, în asemenea cazuri, sovieticii amenințau cu armele pe oricine le stătea împotrivă. Au fost și cazuri de ripostă, dar rare. Prin circulara nr. 3560 din 5 noiembrie 1944, Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului nu lua în considerare nici o reclamație dacă nu erau precizate, după cum pretindea Comisia Aliată de Control, numele, prenumele militarilor implicați în incidente, gradul acestora, modul în care aceștia acționaseră și unitatea militară din care făceau parte[39]. De multe ori era reținut numărul mașinii cu care se deplasau agresorii, dar fără nici un rezultat[40]. Aceste cazuri erau considerate nerezolvate de către autorități și probabil „îngropate" de către sovietici.

Bineînțeles că atunci când era vorba de decese în rândul propriilor soldați, tonul oficialilor Armatei Roșii se schimba simțitor. În octombrie 1946, doi ofițeri sovietici au fost uciși de militari români la Craiova. Iritat, Comandamentul Sovietic din localitate cerea organelor române elaborarea unui Decret-Lege prin care să se ridice dreptul de recurs și grațiere celor condamnați la moarte pentru atac armat împotriva armatelor aliate (sic!)[41].

Un aspect interesant îl reprezintă problema legăturilor cu U.R.S.S. și a atitudinii populației față de sovietici. Putem distinge două planuri: planul oficial și cel neoficial. Primul a fost reprezentat de autorități, de Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu U.R.S.S. (A.R.L.U.S.), înființată la București, în noiembrie 1944, cu scopul de a constitui o punte de legătură între cele două state. Filiala din Iași era una dintre cele mai active din țară, președinte fiind cunoscutul doctor și om politic Vasile Râșcanu. Acesta, pe 22 septembrie 1946, declara că acțiunea organizației s-a lovit la început de „indolența" ieșenilor, dar că, în toamna lui 1945, aceasta s-a redresat, datorită activității secției militare și a C.F.R.-ului[42]. De altfel, în noiembrie 1946 au fost convocați în localul organizației toți directorii și directoarele școlilor primare, toți învățătorii ce predau în centrele de alfabetizare din fabrici, întreg corpul de control școlar din județ. S-a hotărât cu această ocazie ca până la 1 ianuarie 1947 să ia ființă în fiecare școală, fabrică, comună câte un cerc A.R.L.U.S.[43]

Sărbătorile obișnuite în Uniunea Sovietică, ca de exemplu comemorarea lui Lenin (24 ianuarie), ziua Armatei Roșii (23 februarie), ziua de 7 noiembrie au

[39] Aurel Sergiu Marinescu, *1944-1958. Armata Roșie în România*, vol. II, București, Editura Vremea, 2001, p. 471.

[40] Este cazul Sevastiței Motohoi, violată și jefuită pe șoseaua Iași-Bivolari în septembrie 1946 (Arhivele Statului Iași, Fond Inspectoratul General Administrativ Iași, Dosar 45/1946, f. 135).

[41] Aurel Sergiu Marinescu, *op. cit.*, p. 472.

[42] „Moldova Liberă", Iași, 28 septembrie 1946, p. 2. De altfel, C.F.R. și-a constituit în martie 1946 o secție proprie a A.R.L.U.S., condusă de viitorul vice-primar al Iașului, comunistul Anton Paluga. Altă secție a fost cea feminină, care s-a ocupat mai ales de soțiile ofițerilor sovietici și de ostașele Armatei Roșii, organizând vizite prin oraș, prin școli și muzee.

[43] „Opinia", Iași, 20 noiembrie, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

devenit, în condiţiile politice existente, sărbători ale Iaşului. Este drept, cadrul manifestării era restrâns, de regulă sala Teatrului Naţional. La cererea A.R.L.U.S., care nu putea fi refuzată, orchestrele Filarmonicii, ale Regimentelor 34 Infanterie şi 8 Grăniceri ofereau spectacole. Un astfel de spectacol va avea loc la Iaşi în mai 1946, cu scopul de a strânge bani pentru Stalingrad, „oraşul sinistrat"[44].

Ziua de 20 octombrie era zi a prieteniei româno-sovietice. A.R.L.U.S. se va strădui şi acum ca totul să meargă bine. Deoarece nu era o organizaţie guvernamentală, ea se alimenta din cotizaţiile membrilor săi. Primea, datorită influenţei sale puternice, sprijin din partea autorităţilor locale, care, cu toate lipsurile, nu puteau să o refuze[45].

După război, la Iaşi reîncepea studiul limbilor străine. Cursurile de limbă rusă erau organizate la sediul A.R.L.U.S. Deşi ofertele se făcuseră din ianuarie 1946, puţini doritori s-au înscris. Biblioteca organizaţiei, din strada Lăpuşneanu nr. 30, deţinea reviste sovietice în limba franceză (gen „La femme sovietique") sau cu rezumatul în engleză. Avea şi o secţie muzicală, unde se puteau asculta compoziţiile autorilor clasici ruşi[46].

În ceea ce priveşte fondurile, cum s-a mai spus, A.R.L.U.S.-ul avea o predilecţie pentru „cereri". În urma unui astfel de demers, Mitropolia Moldovei şi Sucevei acorda, în ianuarie 1946, 100.000 de lei asociaţiei, pentru cumpărarea de cărţi[47].

La Iaşi, în 15 octombrie 1945, se deschidea librăria Editurii „Cartea Rusă", care, pentru a-şi vinde cărţile, în decembrie 1946, le oferea la preţuri convenabile, însoţite de jucării de tot felul şi garnituri pentru pomul de Crăciun[48].

Se putea observa încă un aer degajat, lipsit de conformismul ulterior, specific perioadei staliniste. Astfel, în ziua de 24 noiembrie 1946, Iaşul era vizitat de directorul Institutului Francez din Bucureşti, Phillipe Robeyrol. La întâlnirea cu profesorii şi studenţii ieşeni, sala a fost arhiplină, fără ca acest lucru să fie regizat, fapt obişnuit în epocă. Profesorul Constantin Balmuş, îşi permitea, totuşi, să afirme că Franţa este pentru români a doua patrie. Iar rectorul Politehnicii, Cezar Partenie, exprima cu acelaşi prilej dorinţa corpului didactic universitar de a obţine cărţi în limba franceză, de a trimite bursieri în Franţa[49].

Ziarele la rândul lor urmau politica vremii. Nu trebuie uitat că directorul „Moldovei Libere", profesorul Constantin Balmuş, era membru A.R.L.U.S. În

[44] „Moldova Liberă", Iaşi, 30 mai 1946, p. 1.

[45] Astfel, organizaţia a obţinut, la cerere, 300.000 de lei din bugetul Primăriei, din partea destinată manifestărilor cultural-sportive şi aşezămintelor spitaliceşti. Suma era destinată cumpărării unui obiect ce urma a fi trimis în U.R.S.S., ca dar din partea oraşului Iaşi (Idem, Fond Primăria Iaşi, Dosar 28/1946, f. 100). Curios, în presă nu s-a vorbit despre acel obiect. Tot pentru zile festive, în iunie 1946, A.R.L.U.S.-ul obţinea de la I.N.C.O.O.P., prin intermediul Prefecturii, 30 de metri de pânză, din cota atribuită judeţului, pentru realizarea de lozinci, panouri etc. (Idem, Fond Prefectura Iaşi, Dosar 5/1946, f. 51).

[46] Cursurile erau predate de doamna doctor Aronovici şi de avocatul Dimitrov, fiind gratuite, cu manuale puse la dispoziţie de asociaţie („Moldova Liberă", Iaşi, 28 septembrie 1946, p. 3).

[47] Idem, 19 ianuarie 1946, p. 1.

[48] „Opinia", Iaşi, 21 decembrie 1946, p. 3.

[49] Idem, 27 noiembrie 1946, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

paginile cotidianelor ieșene apăreau aspecte din întreaga lume, dar se insista mai ales pe realități sovietice: colhozuri bine puse la punct, grădinițe cu copii veseli și bine hrăniți, cuceriri ale tehnicii sovietice. Bineînțeles că nu se sufla o vorbă despre aspectele mai puțin luminoase ale vecinului răsăritean și ale armatei sale de ocupație din România sau aceasta se făcea după o prealabilă cosmetizare. În acțiunea de refacere a Uzinei de Electricitate și Tramvaie ar fi fost nevoie de un motor cu capacitatea de 2800 c.p., dispărut după august 1944. După intervenții la forurile superioare, motorul a fost „găsit" în U.R.S.S., unde fusese dus „din greșeală". Readucerea sa la Iași a fost socotită drept un imens gest de mărinimie[50]. Numeroase trenuri cu foștii prizonieri din „puținii rămași în U.R.S.S." (sic!) treceau prin Iași, în drum spre București. Emoția firească a acestor oameni a fost transformată de ziarele locale în tot atâtea ocazii de a-și exprima recunoștința față de statul vecin[51].

În mai 1946 era refăcut podul Tacu, peste Bahlui, care făcea legătura între oraș și cartierul Nicolina. Cu acest prilej, primarul Iașului nu putea să nu amintească „gestul" Armatei Roșii, care, în toamna anului 1944, bătuse o serie de piloni în râu[52]. Aceeași instituție decidea în data de 20 octombrie 1946 ca strada Palat să poarte numele mareșalului Malinovski, avându-se în vedere meritele sale „în lupta comună pentru recăpătarea libertății noastre și independenței pământului strămoșesc"[53].

Un punct slab al propagandei pro-sovietice îl constituia cinematograful. Cel puțin în anii 1946-1947, până la naționalizarea din 1948, sălile de proiecții ofereau o gamă variată de filme americane, artistice și documentare, îndepărtând oarecum imaginea Iașului de colț uitat de lume[54]. Filmele sovietice erau rare. În martie 1946, sosea în oraș pelicula „Pagini istorice. Lenin în 1918" și promitea în ziare „episoade emoționante": „Întâlnirea Lenin–Gorki", „C.E.K.A. împotriva revoluționarilor" (!), „Devotament, eroism, sacrificiu". Pentru a fi sigure că elevii ieșeni nu vor „rata" vizionarea filmului, autoritățile au luat măsurile de rigoare. Sâmbătă, 23 martie 1946, în jur de 1 000 de elevi ai școlilor secundare ieșene au fost duși în serii la „Trianon", pentru a urmări această peliculă[55].

Lumea teatrului cunoștea și ea schimbările timpului. Ca urmare a dispoziției Ministerului Artelor, pe lângă Prefectura Iași se constituise o Comisie Teatrală, care trebuia să controleze organizarea spectacolelor potrivit normelor în vigoare, în

[50] „Moldova Liberă", Iași, 25 iulie 1946, p. 1.

[51] Printre cei eliberați se aflau și ieșeni, cum ar fi cazul colonelului Florescu și al altora, veniți în iunie 1946.

[52] Asta în condițiile în care chiar Primăria executase în regie lucrarea, cu fonduri primite de la Ministerul de Interne („Moldova Liberă", Iași, 4 mai 1946, p. 2).

[53] Arhivele Statului Iași, Fond Primăria Iași, Dosar 50/1946, f. 8. Strada își va recăpăta vechiul nume în anii „dezghețului" ce au urmat morții lui Stalin. De asemenea, A.R.L.U.S. propunea în octombrie 1946 ca strada Coroi (actuala Pogor) să primească numele unui erou sovietic, datorită poziției centrale și liniei edilitare (*Ibidem*, f. 1).

[54] În noiembrie 1946, cinematograful ieșean „Phoenix" a obținut prin contract exclusivitatea producțiilor americane din anii 1946-1947 („Opinia", Iași, 27 noiembrie 1946, p. 3).

[55] „Moldova Liberă", Iași, 24 martie 1946, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

oraş şi judeţ. Mai mult, Comisia urma să autorizeze spectacolele organizate în şcoli şi fabrici[56].

Orice alt spectacol urma să fie autorizat doar de Direcţia Generală a Teatrelor din capitală. Dacă spectacolul era autorizat, organizatorii primeau textul cenzurat, purtând viza Direcţiei mai sus amintite, a Societăţii Autorilor Dramatici Români şi a Comisiei Aliate de Control. Comisia Teatrală din Iaşi urma să verifice dacă textul este respectat întru totul, dacă joacă artiştii specificaţi în autorizaţie. Tot ea trebuia să ceară Poliţiei să interzică orice spectacol neautorizat, „care ar încălca legea şi dispoziţiile Comisiei Aliate de Control."[57].

De eventuale neplăceri nu avea de ce să se teamă aşa-numitul Teatru al Poporului. Acesta reprezenta un mic grup de muncitori „entuziaşti", care jucau cu predilecţie piese sovietice. De altfel, directorul său, Toma Nour, făcea parte din Comisia Teatrală de Cenzură a judeţului. Pe de altă parte, N.I. Popa, profesor de franceză la Universitate, director al Naţionalului ieşean în 1946, a avut demnitatea să impună în repertoriul stagiunii piese de calitate.

Oamenii de rând nu priveau cu simpatie Uniunea Sovietică, socotită de mulţi un stat duşman, care ocupase teritorii româneşti şi staţiona pe teritoriul ţării, şi aşa lovită de lipsuri[58]. Unii oficiali gândeau la fel dar din teamă sau arivism nu se împotriveau situaţiei existente. Actele ostile ocupaţiei sovietice au fost puţine, dar grăitoare.

În seara zilei de 12 martie 1946, sublocotenentul Dumitru Banu, din Regimentul 35 Infanterie, însoţit de tânărul Eugen Costinescu au spart vitrina librăriei „Cartea Rusă" fără însă a fura nimic, ceea ce trezea bănuiala unui gest cu semnificaţie politică[59]. Un an mai târziu, colonelul ieşean Nicolae Iorga era acuzat de delict de ofensă adusă şefului unui stat străin (în ziua de 2 februarie 1947, cu ocazia aniversării victoriei de la Stalingrad, el adusese injurii în public lui Stalin) şi de delictul de a fi contra bunelor relaţii internaţionale (tot în public el declarase că, deşi flămânzi şi goi, românii vor găsi cu ce să lupte împotriva U.R.S.S.)[60].

Spre indignarea Subcomisiei Aliate de Război, chiar şi în decembrie 1946, când la Paris deciziile erau luate deja, unii învăţători le predau elevilor lecţii despre România Mare, prezentând Basarabia şi Bucovina de Nord drept părţi integrante

---

[56] Preşedintele ei era subprefectul Vladimir Bogdanovici, iar membri, Otilia Cazimir din partea Direcţiei Generale a Teatrelor, iar Paul Varduca şi Tudor Nour din partea Comisiei Locale a Sindicatelor („Opinia", Iaşi, 15 octombrie 1946, p. 3).

[57] Textul pieselor, al poeziilor, scenetelor de revistă, textelor muzicale trebuiau trimise în trei exemplare la Bucureşti. Într-o petiţie urma să se specifice cine organizează spectacolul, componenţa trupei sau ansamblului, data şi locul spectacolului, cel puţin cu 20 de zile înaintea programării (*ibidem*).

[58] Pe 25 septembrie 1946, mai mulţi săteni din comuna Costuleni, adunaţi la Primărie, şi-au exprimat dezaprobarea faţă de noul regim politic şi faţă de staţionarea armatei sovietice în ţară. Este drept, mai târziu, de teamă, au mărturisit că erau „turmentaţi de băutură şi nu şi-au dat seama că vorbesc contra guvernului" (Arhivele Statului Iaşi, Fond Prefectura Iaşi, Dosar 5/1946, f. 179, 227).

[59] „Moldova Liberă", Iaşi, 15 aprilie 1946, p. 1.

[60] Aceste delicte erau stipulate *ad literam* în Codul Penal (Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 312-313).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ale țării noastre[61]. Un elev de la Școala Primară de Băieți nr. 1 declara, inocent, într-un extemporal: „Noi știm despre propaganda ce s-a făcut pentru acest pământ, că bolșevicii ne-au stricat multe case și au omorât multă lume"[62]. Bineînțeles, o propagandă „minciunoasă" a vechiului regim.

Imaginea trebuia schimbată. Astfel, în ziua de 6 martie 1946, din dispoziția Ministerului Educației Naționale, cursurile școlare secundare au fost oprite la ora 10 a.m. Directorii școlilor trebuiau să le vorbească elevilor despre realizările guvernului Groza. Urma să se insiste, în special, asupra „alipirii" (sic!) Ardealului de Nord, asupra reformei agrare, a îndeplinirii „loiale" a Armistițiului și a „încrederii pe care poporul român, grație guvernului său, a câștigat-o din partea Uniunii Sovietice". Trebuia, între altele, să se evidențieze ajutorul în grâu oferit de U.R.S.S., „scăpând astfel poporul român de la foamete"[63]. Cei care nu înțelegeau să respecte noile directive o făceau pe propria răspundere. Unul dintre aceștia era învățătorul Trifon Gribincea, mutat corecțional la Școala Chicerea și pedepsit cu „avertismentul confidențial", în octombrie 1946[64].

O problemă delicată era cea a basarabenilor și bucovinenilor aflați pe teritoriul României, implicit în județul Iași. Uniunea Sovietică nu se împăcase cu gândul „pierderii" lor. În vara lui 1946, prin ordinul Comisia Aliată de Control nr. 617/1946, se cerea Prefecturii ieșene să înainteze un tabel, o „statistică limpede" a basarabenilor și bucovinenilor aflați pe teritoriul județului și care refuză să se întoarcă în U.R.S.S., cerându-se să se specifice motivul rămânerii dincoace de Prut[65]. Încă nu fusese luată nici o măsură concretă, dar aceste investigații nu puteau stârni decât neliniște[66].

Deschiderea la Paris, la 29 iulie 1946, a Conferinței de Pace, dădea mari speranțe ieșenilor, dând naștere la zvonuri. Se răspândise vestea că trupe americane și britanice au debarcat în Turcia cu scopul de a ataca U.R.S.S. dacă reuniunea din capitala Franței s-ar solda cu un eșec[67]. Deși erau puține șanse în privința

---

[61] Este cazul soților Onică din Dumești, ambii învățători la școala din sat (el fiind și director). Aici lecțiile erau predate după sistemul vechi, „de natură a cultiva vrajba și ura contra poporului sovietic" (Arhivele Statului Iași, Fond Prefectura Iași, Dosar 5/1946, f. 282).

[62] Ibidem, Dosar 543/1946, f. 461.

[63] Bineînțeles că ajutorul generos oferit de alte state era, probabil, nesemnificativ în comparație cu acela al „fratelui mai mare" („Moldova Liberă", Iași, 7 martie 1946, p. 1). De altfel existau multe relatări despre transporturi de grâu din țări apusene prezentat opiniei publice de la noi drept grâu sovietic.

[64] Gribincea a pus în scenă, cu elevii, piesa „Bețivul". După titlu ne dăm seama de reacția cenzurii. Era o scenetă clar antisovietică. (Arhivele Statului Iași, Fond Prefectura Iași, Dosar 5/1946, f. 156).

[65] Ibidem, Dosar 364/1946, f. 8.

[66] Este cazul protosinghelului Isihe Macarie, din Ruseștii-Lăpușna, călugăr la Mitropolia Moldovei și Bucovinei, a lui Ursu Ioan, din Bălți, pădurar la Ocolul Silvic Sinești și alții, muncitori, elevi, funcționari, casnice veniți din diverse părți ale Basarabiei și stabiliți la Iași (Idem, Dosar 5/1946, f. 28-55).

[67] Prin trenuri, lumea discuta despre o declarație de război engleză către Uniunea Sovietică, motivată de nerespectarea unui așa zis ultimatum privind retragerea trupelor din statele balcanice. Avioane britanice ar fi efectuat raiduri în Ardeal, bombardând unități sovietice (Idem, Dosar 2/1946, f. 7).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

modificării graniței de est, unii basarabeni, refugiați în județ, așteptau sfârșitul Conferinței, „când se va decreta pacea", cu speranța realipirii teritoriilor pierdute, când „vor merge și ei la vetrele lor"[68]. Încrezători în aceste zvonuri, în ziua de 31 iulie 1946, mai mulți locuitori ai comunei Bivolari au trecut Prutul în U.R.S.S., pentru a lua lemne (pe malul românesc era o penurie groaznică). Au fugit, însă, la apariția grănicerilor sovietici[69].

Prutul începea să aibă aspectul unei granițe aflată sub asediu. În luna aprilie 1946[70], grănicerii sovietici se „distrau" lansând rachete în direcția României, una din ele provocând un incendiu în pădurea Roznovanu, comuna Bivolari, soldat cu distrugerea a 4 ha de pădure. Alte incidente „minore" erau „violările" frontierei sovietice. Au fost cazuri când pescari, oameni aflați la scăldat, depășind cu câțiva metri talvegul râului, au fost preluați de grănicerii sovietici. Unii dintre ei, printre care și minori[71], nu s-au mai întors. În iulie, tânărul Petru Huțișoru, din comuna Bivolari, a trecut apa Prutului după cei doi boi ai săi, care trecuseră în U.R.S.S. Animalele vor fi restituite în aceiași zi, iar stăpânul eliberat după alte cinci, timp în care dovedise, probabil, că nu este spion[72].

Concluziile necesare încheierii acestui articol au fost trase deja de multă vreme, înaintea noastră. Nu putem decât să observăm, în urma studierii arhivelor ieșene, că județul nostru s-a confruntat cu aceleași probleme ca și restul țării. Se poate observa, în pofida distrugerilor războiului, lipsurilor de tot felul, că gradul de civilizație al societății românești era mai avansat decât al celei sovietice. Modul în care se comportau unii soldați și ofițeri ai Armatei Roșii provoca repulsie, indignare, într-o Românie care încă mai trăia nostalgia apogeului teritorial și economic din perioada anilor '30.

THE PRESENCE OF THE SOVIET ARMY IN THE IASI COUNTY. 1946 ARCHIVE'S INFORMATIONS

(Summary)

This article is focused on the realities of the soviet army quartered in this region because the red soldier was in that period a part of the Romanian daily life.

The major part of the information proceeds from the local Archives, but also from local newspapers. I consider that the archive information and the newspaper one had

[68] *Ibidem*, f. 32.

[69] Idem, Fond Inspectoratul General Administrativ Iași, Dosar 45/1946, f. 117.

[70] *Ibidem*, f. 54.

[71] Este cazul lui Vasile Hobucă, de 17 ani, din comuna Bivolari, și al lui Gheorghe Dorneanu din comuna Prisecani, plecați la pescuit; se pare că de același tratament s-a „bucurat" și o fată din comuna Bivolari care ducea mâncare fratelui ei ce pescuia pe malul Prutului (*Ibidem*, f. 105-129).

[72] *Ibidem*, f. 85. Vasile Butnaru, din comuna Hermeziu, nu a fost la fel de norocos. La data de 28 iulie 1945, calul său, dus la adăpat, a trecut Prutul, fiind prins de grănicerii sovietici și dus în U.R.S.S. Pe data de 18 februarie 1946 nici nu fusese despăgubit, nici calul nu-i fusese înapoiat (Idem, Fond Prefectura Iași, Dosar 390/1946, f. 89).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

completed one each other. Thus, the problems of fulfilling the Armistice Convention (food for the Soviet Army in a territory devastated by war and drought, buildings for the same Army in a town who was suffering a dwelling crisis because of bombardments) appeared in the Archives but not in the press.

The censorship was very severe. The press was presenting the good side of the Red Army, making us understood the importance of it for the Romanian communist regime. Still, in that period of transition, Iasi was a town where the French language was the second as importance for the elite and students, and cinemas were presenting specially recent Hollywood productions. This could not be hide by the newspapers.

This article could not present all the aspects of the Soviet military presence in Iasi county, the subject being so vast. But could be a conclusion. One year distance after the war, Red Army was still treating Romania as a territory of a defeated enemy. Its image was not good at all, from Romanian Army officers, country side teachers, even to left coalition followers. Romania was trying to rehabilitate itself and this foreign army represented not a help but an impediment.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DUMITRU ŞANDRU

1947 – ANUL LICHIDĂRII ULTIMELOR VESTIGII ALE DEMOCRAŢIEI ÎN ROMÂNIA

După semnarea de către România a Tratatului de pace de la Paris, la 10 februarie 1947, Uniunea Sovietică a considerat că sosise momentul integrării totale a statelor din sud-estul continentului în sistemul său social-politic, iar comuniştii români au devenit convinşi că puteau acţiona acum nestânjeniţi împotriva opoziţiei, a „tovarăşilor de drum" şi a monarhiei[1]. La începutul anului 1947, partidelor istorice le fuseseră îngrădite aproape în totalitate posibilităţile de acţiune; în plus, contradicţiile dintre guvern şi conducerea dizidenţei liberale, care se manifestaseră şi până atunci, dar, în general, sub forme latente, au devenit acute[2], astfel că nu se mai putea vorbi despre o colaborare între cei doi parteneri. Într-o notă informativă a Ministerului Afacerilor Interne, din 10 martie 1947, se arăta că după întoarcerea lui Tătărescu de la Paris – unde participase în calitate de şef al delegaţiei române la semnarea Tratatului de pace – el nu s-a mai întâlnit cu Groza sau cu Dej decât într-o şedinţă a Consiliului de Miniştri, încheiată cu „scandal, gălăgie etc.", în care a declarat că, întrucât se ajunsese la timpuri normale, „blocul" nu-şi mai avea nici un rost, partidul său putând să lucreze pe cont propriu[3].

La rândul său, în şedinţa din 8 martie 1947 a Parlamentului, Miron Constantinescu îl ataca vehement pe ministrul de externe. Un contemporan al acelei perioade, Belu Silber, va scrie în memoriile sale, că liderul partidului comunist nu avea ce critica de fapt, căci echipa tinerilor liberali nu făcuse nimic fără ştirea şi consimţământul stăpânilor de atunci ai ţării, dar că, pentru eliminarea din guvern a „tovarăşilor de drum", ei trebuiau demascaţi în faţa maselor[4].

---

[1] Vezi Robert R. King, *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford, 1980, p. 52; Barbara Jelavich, *History of the Balkans, Twentieth Century*, vol. 2, Cambridge, 1983, p. 291.

[2] Vezi Gheorghe Onişoru, *România în anii 1944-1948. Transformări economice şi realităţi sociale*, Fundaţia Academia Civică, 1998, p. 54-55.

[3] Arhivele Naţionale Iaşi (În continuare se va cita AN...), fond Sfatul Popular Regional Iaşi, dosar 7/1947, f. 3.

[4] Andrei Şerbulescu, *Monarhia de drept dialectic. A doua versiune a memoriilor lui Belu Silber*, Bucureşti, 1991, p. 39-40.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 185–202

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După mai puţin de trei luni, la 24 mai 1947, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Gheorghe Tătărescu, a contraatacat, prezentând membrilor guvernului şi şefilor de partide guvernamentale un lung memoriu privitor la măsurile ce se impuneau pentru instaurarea ordinii şi legalităţii în ţară. Memoriul a fost înaintat presei spre publicare, iar naţional-ţărăniştii l-au difuzat în cercurile lor politice din Transilvania, în special în oraşele Cluj, Timişoara şi Oradea[5]. Tătărescu releva stările de lucruri nesatisfăcătoare create în cei peste doi ani de guvernare a cabinetului al cărui membru era şi care generau un val de nemulţumiri în întreaga ţară ce sporea de la o zi la alta şi începea să ia proporţii îngrijorătoare. Una dintre acuzaţiile majore ce i se aduceau guvernului privea excesele regimului de excepţie, care continuau să dăinuiască, în primul rând excesele arestărilor preventive. Aceste arestări – consemna Tătărescu – sunt dictate, desigur, de raţiuni majore, dar modul cum se execută duc la abuzuri şi instaurează în întreaga ţară un regim de nelinişte şi de nesiguranţă, care creează o atmosferă de nemulţumire şi chiar de ură crescândă împotriva întregii noastre guvernări. Sunt arestaţi oameni absolut nevinovaţi şi din considerente care n-au nici o legătură cu liniştea şi ordinea publică. Se creează o atmosferă prielnică înfiripării unei legende după care nu am fi decât un regim care se menţine prin forţă şi teroare, un regim impopular şi nedemocratic. Se înfiripează legende că ne temem de manifestările libere ale ţării şi de aceea suntem siliţi să o căutăm prin acte de violenţă. Rezultatele obţinute prin aceste arestări sunt cu totul altele decât cele nădăjduite. Arestările în masă nu au fost niciodată şi nu sunt nici azi stavilă împotriva curentelor subversive. Arestările în masă recrutează noi elemente în slujba agitaţiei şi a tulburării, şi, în orice caz, ele creează guvernului o atmosferă neprielnică, Preşedintele Consiliului de Miniştri a făgăduit înaintea alegerilor o amnistie pentru delicte politice. Nu a urmat nici o amnistie, ci numai o recrudescenţă a politicii de represiune. În aceeaşi ordine de preocupări se aşează şi reacţiunile sufleteşti defavorabile guvernului, create de tratamentul arestaţilor şi condamnaţilor politici. Familiile acestora, în curent cu tratamentul aplicat, difuzează, firește amplificat, regimul la care sunt supuşi încarceraţii de toate categoriile[6].

Fără îndoială că stările de lucruri expuse în memoriu erau, în totalitatea lor, adevărate, dar tot atât de adevărat este şi faptul că o anumită responsabilitate, şi nu mică, pentru întreţinerea lor o purta şi cel care le-a transmis, căci Tătărescu nu vroia să îşi mai aducă aminte acum nici de declaraţia făcută comisarului politic al

[5] Serviciul Român de Informaţii, *Cartea albă a Securităţii*, vol. I, 23 august 1944–30 august 1948, f. l., 1997, p. 373.

[6] Vezi *România. Viaţa politică în documente. 1947*, Bucureşti, 1994, p. 160-168. Reprezentantul Statelor Unite ale Americii în România, Rudolf E. Schoenfeld, explica, în raportul trimis la 17 noiembrie 1947 secretarului de stat al S.U.A., capcana în care Tătărescu a fost atras cu prilejul prezentării memoriului din 24 mai 1947. Schoenfeld aflase, dintr-o sursă demnă de încredere, că Tătărescu arătase *memoriul* său, înainte de a-l expune colegilor din cabinet, ambasadorului sovietic la Bucureşti, Serghei I. Kavtaradze, şi, probabil, şi locţiitorului preşedintelui Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, generalului-colonel Ivan Z. Susaikov. Kavtaradze şi-a dat acordul asupra lui, astfel că Tătărescu, jubilând, l-a supus atenţiei guvernului şi l-a încredinţat presei pentru publicare (*ibidem*, p. 275).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Comisiei Aliate de Control din România, A. P. Pavlov, cu circa doi ani mai înainte şi nici nu recunoştea că, în calitatea deținută în guvern, subscrisese la multe din măsurile represive adoptate în şedințele Consiliului de Miniştri. Or, la 16 februarie 1945, întrebat fiind de Pavlov ce atitudine avea în problema democratizării țării şi epurării aparatului de stat de elementele fasciste, el a răspuns „că această problemă poate fi rezolvată în două ore. O parte dintre ei îi vom băga în puşcărie, pe unii îi lichidăm, pe alții îi deportăm"[7]. Ceea ce trebuie relevat aici rămâne însă faptul că membrii guvernului erau conştienți de ilegalitățile multora din măsurile pe care le patronau. Pe de altă parte însă, criticile aduse de Tătărescu prin memoriul menționat au grăbit nu numai căderea lui, ci şi a ultimelor vestigii ale instituțiilor democrate din România.

Se poate spune că valurile de arestări din lunile martie şi mai 1947, operate nu numai în rândurile membrilor partidelor istorice, ci şi a unor elemente din formațiile care participau la guvernare, dar care manifestau în mod fățiş ostilitate față de politica promovată de noul regim, au reprezentat o acțiune premeditată a oficialității comuniste din România menită să netezească terenul pentru lichidarea partidelor din opoziție. După ce au reuşit să atragă în tabăra lor disidența lui Anton Alexandrescu şi au sprijinit direct tendințele separatiste ale doctorului Nicolae Lupu, comuniştii şi acoliții lor au desfăşurat o campanie furibundă împotriva celor rămaşi credincioşi formației de sub conducerea lui Iuliu Maniu, cel mai viguros partid de pe arena politică de atunci a țării. Arestările din martie şi din mai 1947 au şubrezit baza socială a Partidului Național-Țărănesc, în măsura în care nu puțini dintre membrii şi simpatizanții lui, intimidați de acțiunile represive ale guvernului, au început să se retragă din viața politică.

Dispozițiile ordinului nr. 50 000/1947, din 27 februarie 1947, emis de Ministerul Afacerilor Interne, care permiteau privarea de libertate a mai multor categorii de persoane, s-au aplicat pe scară largă în noaptea de 4/5 mai 1947, însă arestări operate în baza lui s-au desfăşurat şi în lunile următoare, până în octombrie. Prin ordinul nr. 32 971, din 16 mai 1947, trimis telefonic de directorul Siguranței şi Ordinei Publice din Inspectoratul General al Jandarmeriei, generalul Nicolae Stoicescu, toate Inspectoratele Regionale de Jandarmi primeau instrucțiuni de continuare a acțiunii începute în noaptea de 4/5 mai: „Urmare la ordinul nr. 50 000/1947 al M.A.I., luați măsuri ca pe viitor persoanele care se încadrează în prevederile acestui ordin să fie înaintate de către legiunile care le-au reținut la unul din centrele de internare, care este mai aproape de formațiunea respectivă, iar actele dresate să fie trimise în justiție. Fiecare caz trebuie raportat telefonic şi Inspectoratului General al Jandarmeriei, arătându-se motivul reținerii".

[7] Vezi *Misiunile lui A. I. Vâşinski în România* (*Din istoricul relațiilor româno-sovietice, 1944–1946). Documente secrete,* Bucureşti, 1997, p. 120-121. Mai mult, în convorbirea avută la 21 noiembrie 1945 cu ziaristul american Mark Ethridge, Tătărescu, referindu-se la demonstrația din 8 noiembrie 1945, considera că „România nu a atins stadiul la care îşi poate permite libertăți cetățeneşti (Ulrich Burger, *Misiunea Ethridge în România,* Bucureşti, 2000, p. 141).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Săptămânal, Inspectoratele Regionale trebuiau să înainteze Inspectoratului General aceleaşi dări de seamă ca şi în trecut, iar ordinul nr. 32971 trebuia adus la cunoştinţa legiunilor, secţiilor şi posturilor de jandarmi[8].

După masivele privări de libertate de la începutul lunii mai 1947, efectuate pe temeiul ordinelor Ministerului de Interne nr. 18 000 şi nr. 50 000, arestările au continuat pe parcursul acelei luni şi a celor următoare, până în octombrie inclusiv, dar numărul persoanelor reţinute acum a fost mult mai redus. Aşa, de pildă, cu prilejul aplicării ordinului nr. 50 000, a fost reţinut, în noaptea de 24/25 mai, Nichifor Crainic, care se ascundea în comuna Cerchind, judeţul Mureş, la locuinţa preotului Ion Sânmărghitan, sub numele de Ion Dobre, ca refugiat din nordul Bucovinei[9], iar la 6 august generalul Ermil Gheorghiu, descoperit în comuna Butimanu, judeţul Ilfov, pe lotul său de pământ obţinut de la stat în calitate de cavaler al ordinului „Mihai Viteazul"[10]. În dimineaţa zilei de 9 octombrie 1947, organele Serviciului de Siguranţă Someş au arestat pe avocatul dr. Casiu Pop, din oraşul Gherla, considerat de organul judeţean că se încadra în prevederile ordinului nr. 18 000, el „mai fiind vinovat şi pentru agitaţie împotriva U.R.S.S. şi a Generalisimului Stalin"[11].

Apoi, la 29 iulie 1947, Partidul Naţional-Ţărănesc (Maniu) a fost dizolvat, prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 1 027[12], iar conducătorii lui arestaţi. Terenul pentru o asemenea măsură a fost pregătit cu mult timp înainte, printr-o neîntreruptă şi agresivă propagandă a comuniştilor, care ţintea, în primul rând, să compromită pe liderii partidelor din opoziţie, pentru a justifica arestarea lor. Ea a început de fapt spre sfârşitul anului 1944, fiind focalizată atunci asupra programului naţional-ţărăniştilor în materie de politică agrară. Lansarea acestuia şi a proiectului de reformă agrară, redactat de profesorul Gheorghe Zane[13], cuprindea prevederi mult mai raţionale decât cele preconizate în platforma Frontului Naţional Democrat. Întrucât comuniştii nu au putut găsi proiectului obiecţii întemeiate, ei şi-au direcţionat atacurile nu atât împotriva lui, cât împotriva partidului şi a liderilor partidului a „reacţionarilor naţional-ţărăniştî" – cum îi califica ziarul „Scânteia", care îi plasa în aceeaşi categorie cu moşierii[14] – refractari

[8] ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosarele 27/1947, f. 46; 39/1947, vol. III, f. 97.

[9] Idem, dosar 39/1947, vol. III, f. 97.

[10] Idem, dosar 81/1946 - 1947, vol. IV, f. 115-119 şi 175-178.

[11] ASRI, fond Documentar, dosar 4276, f. 216.

[12] MOf, nr. 172 din 30.VII.1947.

[13] Vezi Partidul Naţional-Ţărănesc, *Proiect de lege pentru expropriere şi împroprietărire*, Bucureşti, 1945. Proiectul şi Expunerea lui de motive, redactate de profesorul Gheorghe Zane, au fost discutate în Cercul de studii al partidului („Argus", 12.II.1945), iar, după acceptarea lor, au fost publicate atât într-o broşură, cât şi în presă (vezi „Argus", 15 şi 16.II.1945; „Jurnalul de dimineaţă", 16.II.1945). Pentru alte detalii vezi şi Gheorghe Zane, *Memorii*, Bucureşti, f.a. p. 325-335; ANB, fond Uniunea Centrală a Sindicatelor Agricole din România, dosar 195/1945, f. 195.

[14] Vezi Pavel Chirtoacă, *Reforma agrară trebuie realizată imediat*, în „Scânteia", 31.I.1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reformei agrare, deoarece interesele lor de clasă impuneau adoptarea unei asemenea poziții[15].

Fruntașul național-țărănist Ion Mihalache a reacționat față de aceste acuzații, explicând, în ziarul „Ardealul", motivația pentru care partidul al cărui membru era lansase la 10 februarie 1945 proiectul legii de reformă agrară. Prin depunerea lui în Comisia pentru studiul reformei agrare – preciza el – „minciunile și calomniile duse împotriva noastră de toți adversarii s-au spulberat rând pe rând. Publicarea acestui proiect va spulbera și calomniile din urmă că Partidul Național-Țărănesc este unealta marilor proprietari. Publicarea legii propuse de noi va împrăștia orice nedumerire"[16].

Concomitent, liderii comuniști s-au străduit să îi caute și să îi găsească popularului lider al național-țărăniștilor acuzații care să îl facă pasibil de condamnare. În ședința consiliului Frontului Național Democrat, din 31 ianuarie 1945, Gheorghe Gheorghiu-Dej, după ce sugera ca Gheorghe Tătărescu să fie convins „să ia poziție împotriva lui Maniu", adăuga: „Vă pot declara deschis că la Moscova nu se face deosebire între Maniu și bestiile lui Antonescu. Locul lui este aici și el va fi judecat de popor. Să nu-și închipuie că va putea să se ascundă sub masca democrației. Noi nu am fost în stare să arătăm rolul lui pe lângă Antonescu și cum a deschis drumul dictaturii la noi în țară. Maniu a lucrat intens, făcând un pact de neagresiune cu Garda de Fier. Dar câte nu sunt !"[17].

După mai bine de jumătate de an, un alt lider comunist, Alexandru Moghioroș, expunea, la consfătuirea regionalei „Banat" a Partidului Comunist Român, de la Timișoara, la 20 noiembrie 1945, cu o mai mare claritate intențiile partidului său față de Maniu și Brătianu. Când unul dintre delegați a solicitat arestarea conducătorilor P.N.Ț. și P.N.L., reprezentantul comitetului central i-a răspuns: „Deocamdată, cu Maniu și Brătianu nu e nimic, nu sunt arestați. Ca să ajungem la arestarea lor, trebuie în primul rând să îi izolăm de mase, ca oamenii lor să-i părăsească și să ia atitudine împotriva lor. Ei vor fi arestați când lupta politică va ajunge la culme, când campania noastră va cuprinde sute de mii de oameni, când masele sunt gata să lupte, când se termină definitiv cu influența lor asupra maselor. Aceasta nu a fost însă complet făcut (sic !). Până atunci, trebuie să le urmărim să nu poată face nimic (sic !). Depinde de noi dacă vom fi în stare să utilizăm masele ca să fie arestați cât mai repede. Vinovăția lor e clară. Ei au luat parte la război împotriva Uniunii Sovietice. Ei sunt marii bogătași. Maniu e reprezentat în minele de aur de la Baia Mare, în întreprinderi comerciale, industriale și bancare, în timpul lui Antonescu a contribuit cu sume fabuloase pentru susținerea războiului. El trebuie să fie socotit ca un susținător al războiului, un criminal de război care a cerut susținerea războiului până la Nistru, cu toate că știa foarte bine că odată

[15] Vezi „Scânteia", 2.XI.1944; 3.XI.1944; 26.XI.1944; 26.I.1945; Ștefan Voicu, *Pagini de istorie socială*, București, 1971, p. 238 și 285.

[16] „Ardealul", 12.II.1945.

[17] *România. Viața politică în documente, 1945*, București, 1994, p. 102-103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

încadraţi în armata germană nu se mai poate opri la Nistru (sic !). Pentru rolul său în ceea ce priveşte împuşcarea muncitorilor de la Lupeni, Griviţa, el nu poate scăpa de pedeapsă. Trebuie să ducem mai departe lupta, să ridicăm masele şi atunci va fi realizată această dorinţă"[18]. Liderul comunist punea în sarcina lui Maniu represiunea de la Griviţa, care se efectuase în timpul guvernării lui Alexandru Vaida-Voievod, considerându-l, în acelaşi timp, şi criminal de război. Or, dacă un fost legionar ca preotul Constantin Burducea devenise peste noapte – potrivit opiniilor comuniştilor – democrat[19], atunci de ce un democrat convins ca Iuliu Maniu nu ar fi putut deveni criminal de război?

Nici afirmaţiile lui Moghioroş nu erau conforme cu realitatea, după cum nici scenariul lui nu a urmat *ad-litteram* planul pe care l-a expus la Timişoara. Partidul din conducerea căruia făcea parte, deşi a reuşit să atragă mase de mii de oameni, acestea nu erau nici în vara lui 1947 „gata de luptă", însă conducerea comunistă a reuşit să intimideze, prin mijloace teroriste, pe mulţi dintre cei care ar fi avut capacitatea de a-i apăra pe naţional-ţărăniştii împotriva măsurilor arbitrare ale noului regim. În lunile martie şi mai 1947, când au fost operate numeroase arestări în rândurile populaţiei, ele au afectat cu precădere pe membrii partidelor istorice, în special pe cei ai Partidului Naţional-Ţărănesc (Maniu), fapt ce a avut un impact considerabil asupra activităţii opoziţiei, care cu greu mai putea folosi vechile metode de acţiune. Inspectoratul General Administrativ Bucureşti aprecia, în raportul privitor la luna mai 1947 că, pe de o parte, formaţiunile politice de la putere nu aveau succes în propaganda lor, iar pe de altă parte, opoziţia încetase de fapt să se manifeste în mod organizat: „Acţiunea de democratizare a maselor se desfăşoară anevoios, din cauza dificultăţilor economice. Elementele însărcinate cu această acţiune sunt întâmpinate cu cuvintele: <daţi-ne mălai>. Adeseori, aceste elemente sunt slab pregătite, lipsite de tactul necesar, nu se bucură de simpatia sătenilor şi nu produc impresie bună". Partidele de opoziţie – continua inspectorul regional – nu se manifestă în mod public. Membrii lor ţin legături de la om la om. Măsurile luate de guvern în ultimul timp au paralizat acţiunile acestora. Se observă, însă, unele tendinţe „antidemocratice" din partea asociaţiilor sportive şi culturale din municipiul Ploieşti precum Universitatea liberă, Y.M.C.A. (Young Men's Christian Association – Asociaţia Tinerilor Bărbaţi Creştini – n.n. D.Ş.), Turing Club. Neamul nostru şi căminul cultural „Voievodul Mihai", care, cu prilejul conferinţelor organizate, strecoară subiecte cu tendinţe „antiprogresiste şi antidemocratice"[20]. Aprecieri similare apar şi în raportul pe luna iunie 1947 al aceluiaşi inspectorat administrativ, unde, la capitolul VI, intitulat: *Curente politice antidemocratice* se spune: „Partidele istorice fac o propagandă camuflată de la om la om, evitând orice manifestări publice. În judeţul Buzău, în şcolile secundare şi în rândurile tineretului se duce o

[18] AN Timişoara, fond I, Comitetul regional P.C.R. Banat, dosar 3 A/1945, f. 112-113.

[19] Vezi Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, Fundaţia Academia Civică, 1996, p. 136-137.

[20] ANB, fond Inspectoratul General Administrativ Bucureşti, dosar 245/1947, f. 271.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acțiune de prozelitism pentru Y.M.C.A.; această acțiune, dăunătoare democrației, a reușit în bună măsură. Cu ocaziunea unei manifestațiuni sportive pe stadionul orașului Buzău, în ziua de 29 iunie, mai mulți spectatori, printre care și funcționarul de aici, Bănică Paraschiv, s-au dedat la manifestațiuni ostile P.C.R.-ului, care au fost reprimate pe loc de organele chesturii Buzău"[21].

Pregătirile pentru distrugerea efectivă a opoziției au început, de fapt, în primăvara anului 1947. La 30 mai, Legiunea Buzău transmitea secțiilor și posturilor de jandarmi ordinul telegrafic nr. 10 828/1947, al Inspectoratului Regional București, Strict secret – foarte urgent, prin care le erau solicitate, în termen de cinci zile, tabele nominale cu șefii organizațiilor de plasă din raza Sectoarelor lor, cu șefii de organizații comunale și cu secretarii acestora din Partidul Național-Țărănesc, precum și cu situația numerică a membrilor înscriși în acest partid. Concomitent, se cereau tabele similare și pentru Partidul Național-Liberal și Partidul Social-Democrat Independent (Titel Petrescu). Pentru fiecare persoană trebuiau indicate datele personale, dacă ea era periculoasă sau nu ordinii și siguranței statului, dacă mai înainte activase în alt partid și dacă suferise ori nu condamnări[22].

Nu există nici un dubiu că ordinele emise de Ministerul Afacerilor Interne în primele luni ale anului 1947 făceau parte din planurile patronate de Moscova de lichidare a forțelor anticomuniste din România, care considera că cei înscăunați la conducerea statului deveniseră suficient de stăpâni pe situație pentru a înlătura orice formă de pluralism din viața politică a țării. În aceste condiții, a fost trimis la București, de către Andrei Ianuarievici Vâșinski, agentul N.K.G.B. Pintilie Bodnarenko, care activase ca spion sovietic în România în perioada interbelică, cu misiunea de a supraveghea Siguranța și de a compromite, cu concursul nemijlocit al ministrului de interne, Teohari Georgescu, conducerea Partidului Național-Țărănesc. Bodnarenko a acționat printr-o serie de agenți provocatori pentru a-i convinge pe liderii național-țărăniști să încerce să fugă din țară cu un avion pus la dispoziție de ei. Aceștia s-au lăsat ademeniți, astfel că, la 14 iulie 1947, Ion Mihalache și alți fruntași ai partidului au fost arestați în momentul în care încercau să fugă în Turcia de pe aeroportul Tămădău, din apropierea Capitalei. Câteva zile mai târziu a fost arestat și președintele Partidului Național-Țărănesc, Iuliu Maniu[23].

În rândurile populației, arestarea liderilor național-țărăniști a dat naștere la comentarii dintre cele mai contradictorii. În județul Sibiu, de exemplu, membrii și simpatizanții partidului discutau că acțiunea de la Tămădău fusese „o simplă înscenare, cei în cauză fiind arestați sau la club sau la domiciliu și fotografiați în fața unui avion care nu avea mai mult de 3-4 locuri, fapt pentru care era imposibil ca cca. 10 persoane fotografiate în fața lui să fi putut părăsi teritoriul țării cu acel

[21] *Ibidem*, f. 233.

[22] AN Buzău, fond Legiunea de jandarmi Buzău, dosar 73/1947-1948, f. 8.

[23] Vezi Dennis Deletant, *România sub jugul comunist*, București, 1997, p 60; Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1998, p. 162-163.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

avion". Alţii comentează că aceste arestări nu sunt decât preludiul desfiinţării apropiate a P.N.Ţ. – Maniu şi P.N.L. – Brătianu, care nu se bucură de simpatia şi de încrederea B.P.D.; că în urma evenimentului întâmplat vor fi obligaţi a părăsi domiciliul, deoarece regimul de azi intenţionează distrugerea partidului lor; că Mihalache şi ceilalţi ar fi intenţionat să fugă în Italia, unde, sub scutul englezilor, ar fi dorit să formeze un aşa-zis „Guvern Român în Exil", pentru a demonstra străinătăţii lipsa absolută a libertăţii din România şi că, dacă aceasta ar fi reuşit, ar mai fi încercat şi alţii să fugă, pentru a aştepta desfăşurarea evenimentelor, care, precis, vor duce la un conflict armat între U.R.S.S. şi anglo-americani, după cum spun ei[24]. Populaţia judeţului Alba comenta că arestările de pe aeroportul Tămădău s-ar fi făcut în urma notelor de protest anglo-americane adresate guvernului român, la care s-a răspuns prin măsurile luate şi că cei arestaţi nu au fost luaţi de la aerodrom, ci de la domiciliile lor şi transportaţi la locul în care au fost fotografiaţi[25]. În judeţul Hunedoara, vestea arestării a produs, la fel ca şi în celelalte judeţe ale Inspectoratului Regional de Siguranţă Sibiu – Alba, Sibiu, Târnava Mare, şi Târnava Mică –, panică în rândurile membrilor partidelor din opoziţie şi a simpatizanţilor lor, locuitorii de aici comentând că în curând guvernul va înfiinţa noi lagăre pentru deţinuţii politici. Ei posedau informaţii potrivit cărora urmau să aibă loc şi alte arestări, din care cauză se gândeau să dispară de la domiciliile lor. Mai comentau, de asemenea, că fuga şefilor P.N.Ţ. nu fusese decât o înscenare, „totul nefiind decât o măsură de represalii luată după acelaşi sistem pe care regaliştii îl întrebuinţează împotriva republicanilor din Grecia"[26].

Oricum, arestările din 14 iulie şi măsurile luate imediat împotriva naţional-ţărăniştilor au creat în unele localităţi în rândurile membrilor acestui partid, o panică cvasigenerală. Astfel, vicepreşedintele organizaţiei judeţene Prahova a P.N.Ţ., avocatul Ştefan Scurea a demisionat cu câteva zile înainte de dizolvare, iar la Orşova, conducerea organizaţiei naţional-ţărăniste a anunţat în scris autorităţile de ordine că se desolidarizează de acţiunea lui Ion Mihalache şi a celorlalţi lideri şi că sistează orice activitate politică în cadrul Partidului Naţional-Ţărănesc[27]. Neliniştea cauzată de dizolvarea P.N.Ţ. s-a răsfrânt concomitent şi asupra multor liberali şi membri ai Partidului Social-Democrat Independent, influenţând comportarea lor şi impunându-le o totală rezervă[28].

În seara zilei de 29 iulie 1947, la ora 18, ministrul afacerilor interne, Teohari Georgescu, transmitea Comandamentelor Unice de Ordine şi Siguranţă regionale şi judeţene, pentru a fi predat prefecţilor, ordinul nr. 499, SECRET (fără număr oficial), prin care, după ce se amintea că, prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 1027, din 29 iulie 1947, se hotărâse dizolvarea Partidului Naţional-Ţărănesc

[24] ASRI, fond Documentar, dosar 4277, f. 299.
[25] *Ibidem*, f. 300.
[26] *Ibidem*, f. 302-303.
[27] *Ibidem*, f. 157.
[28] *Ibidem*, f. 155.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(Maniu) erau explicate și motivațiile actului: „Această măsură este urmarea firească a faptului că, începând de la 23 august 1944, dar mai ales după 6 martie 1945, Partidul Național-Țărănesc, prin conducătorii lui, a desfășurat o activitate politică deschisă sau clandestină prin care s-a abătut continuu de la linia programatică înscrisă în statute și îngăduită de legi, devenind astfel un pericol pentru independența țării. Încercarea de fugă în străinătate a unui grup de fruntași național-țărăniști, conduși de Ion Mihalache, vicepreședintele partidului, evidențiază fără posibilitate de apărare că Partidul Național-Țărănesc nu mai constituia decât un paravan în dosul căruia s-au retras toate rămășițele fasciste, antonesciene, epurați și deblocați, desfășurând o intensă acțiune tendențioasă, menită să submineze existența Regimului Democratic din România și să servească interesele reacțiunii din țară și din străinătate. Spre a împiedica în viitor orice acțiune dăunătoare ordinii și siguranței Statului, Partidul Național-Țărănesc a fost dizolvat prin Jurnalul Consiliului de Miniștri sus menționat, a cărei executare va începe în dimineața zilei de 30 iulie 1947. În vederea unei cât mai prompte executări a dispozițiunilor Jurnalului arătat, la primirea prezentului ordin, inspectorii regionali administrativi și prefecții de județ vor convoca Comandamentele Unice de Ordine și de Siguranță regionale și județene constituite în conformitate cu ordinul nostru nr. 17 401 S, din 19 iulie 1947". Acestea trebuiau să execute următoarele măsuri: 1) Percheziționarea simultană a sediilor, cluburilor și caselor de sfat ale organizațiilor național-țărăniste regionale, județene, locale sau de sector, precum și percheziționarea locuințelor fruntașilor partidului și a propagandiștilor lui care activaseră mai intens în timpul alegerilor; 2) Ridicarea, inventarierea și depozitarea la oficiile de siguranță a arhivelor; 3) Sigilarea sediilor, percheziționarea și punerea lor sub pază polițienească, spre a nu se deschide, și altele. Toate aceste măsuri se executau sub directa răspundere a Comandamentelor Unice[29]. Comandamentele Unice Regionale erau obligate să comunice zilnic, telegrafic, până la ora 20, Direcției Poliției de Siguranță rapoartele centralizate pe regiune asupra operațiunilor efectuate în cursul zilei[30].

A doua zi, la 30 iulie, un alt ordin al Ministerului Afacerilor Interne, nr. 19200 S, semnat de directorul Direcției de Poliție și Siguranță, generalul N. Popescu, transmis Inspectoratelor Regionale de Siguranță și de către acesta legiunilor de jandarmi și chesturilor de poliție, repeta ordinul nr. 499 SECRET, din 29 iulie, dispunând să se acorde o atenție deosebită recrutării de informatori din rândurile elementelor care se pretau la asemenea practici: fricoșii, vicioșii, coruptibilii ce fuseseră cercetați trebuiau infiltrați în rândurile celor urmăriți[31]. Apoi, după ce Ministerul Afacerilor Interne a cerut să i se înainteze, până la 10 august 1947, de către organele județene de ordine publică tabele cu membrii activi ai fostului Partid Național-Țărănesc (Maniu) care posedau permise de port-armă personală[32], s-a

[29] AN Galați, fond Inspectoratul General Administrativ Galați, dosar 192/1946-1947, f. 8-9.
[30] *Ibidem*, f. 9. Vezi și A.N. Buzău, fond Legiunea de jandarmi Buzău, dosar 73/1947-1948, f. 292.
[31] ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Teritoriu, dosar 21/1947, f. 49 și 51.
[32] Idem, dosar 172/1944-1947, vol. II, f. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

început operaţia de confiscare a puştilor de vânătoare de către legiunile de jandarmi şi chesturile de poliţie, cu concursul Inspectoratelor judeţene de vânătoare, pe considerentul că „Ministerul Afacerilor Interne nu înţelege ca să înarmeze chiar cu arme de vânătoare pe cei care ar fi ostili regimului democrat din România"[33].

Nu încape nici o îndoială că scoaterea Partidului Naţional-Ţărănesc în afara legii fusese mai dinainte pregătită şi că *Tămădăul* devenise doar un pretext al guvernului pentru a-şi justifica măsura. La 27 august 1947, Ministerul Afacerilor Interne explica Direcţiei Generale a Poliţiei, printr-o notă fără număr, motivele care duseseră la emiterea ordinelor nr. 18 000 şi 50 000/1947. La data transmiterii acestora, situaţia din ţară se caracteriza prin lipsuri mari pe care populaţia trebuia să le suporte într-o iarnă grea, iar primăvara nu se arăta deloc promiţătoare. „De această situaţie grea economică au voit să profite cercurile reacţionare trădătoare a partidelor reacţionare şi a altor elemente reacţionare din ţară". Ca urmare, Partidul Naţional-Ţărănesc (Maniu) a pregătit plecarea şi a început să trimită peste hotare o parte din conducerea sa, iar planul a fost sfărâmat. Cum elemente instigatoare se aflau nu numai în Partidul Naţional-Ţărănesc, Partidul Naţional-Liberal şi Partidul Social-Democrat, se cerea organelor Siguranţei ca, la urmărirea persoanelor din ultima grupare să se dea o atenţie deosebită, iar când un membru din organizaţiile ce formau Blocul Partidelor Democrate ducea o acţiune dăunătoare intereselor ţării, măsura arestării acestuia nu trebuia să se ia, fără avizul Direcţiei Siguranţei Statului, în afară de cazul de flagrant delict sau când existau motive că persoana ar putea să dispară. Pentru a exemplifica urmările unor acţiuni de arestări nejuste, Teohari Georgescu menţiona, drept cazuri edificatoare, pe cele făcute în rândurile Partidului Social-Democrat în ultimele luni: „Un număr oarecare dintre membrii acestui partid au fost arestaţi de organele locale ale Siguranţei pentru diverse acuzaţii, unele întemeiate, altele mai puţin. Aceasta a dat ocazie aripii drepte a Partidului Social-Democrat să agite această chestiune, reuşind să solidarizeze şi unele elemente democratice, cinstite din Partidul Social-Democrat cu ramura dreaptă a acestui partid". Arestarea lor se cerea făcută pe viitor numai cu avizul Direcţiei Generale a Poliţiei[34].

Scoaterea partidului în afara legii şi arestările operate printre membrii lui au produs pretutindeni nelinişte în rândul populaţiei. Dacă arestările din 14 iulie au creat panică printre membrii de rând ai partidului, dizolvarea a sporit şi mai mult îngrijorarea şi panica[35]. Inspectoratul General Administrativ Oradea consemna că dizolvarea fostului Partid Naţional-Ţărănesc „a fost primită de o parte din opinia publică românească cu profundă îngrijorare şi spaimă, toţi membrii temându-se că vor fi internaţi în lagăr. Din această cauză, într-o serie de judeţe, ca Botoşani şi Mureş, şefii organizaţiilor dispăruseră[36]. Unii susţineau cu mâhnire că „s-a

[33] Vezi AN Buzău, fond Legiunea de jandarmi Buzău, dosar 73/1947-1948, f. 421; A.N. Oradea, fond Legiunea de jandarmi Bihor, dosar 16/1947-1948, f. 20-24.

[34] ANB, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 66/1945 (vezi ordinul menţionat).

[35] ASRI, fond Documentar, dosar 4277, f. 155.

[36] *Ibidem*, f. 156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

desființat Partidul Românilor și că se va dezlănțui o teroare generală împotriva tuturor membrilor fostului partid"[37]. Pe de altă parte, la Cluj și la Alba Iulia membrii organizațiilor comentau că Emil Hațieganu va întreprinde o acțiune în vederea constituirii, cu asentimentul guvernului, a unui nou partid[38].

Privarea de libertate nu a întârziat să se producă, dar ea nu a avut în vedere întreaga masă a național-țărăniștilor, mult prea numeroasă pentru a putea fi internată în totalitatea ei. Prefectura județului Caraș raporta în acest sens că poliția și jandarmeria ridicaseră imediat după dizolvare pe membrii Partidului Național-Țărănesc considerați periculoși, pentru a-i trimite în lagăr[39]. În lunile de după dizolvare, mișcările în teritoriu ale fruntașilor locali ai P.N.Ț. lăsați în libertate au fost însă în permanență urmărite. Așa, de pildă, Biroul Informații Interne al Inspectoratului Regional de Siguranță Oradea solicita Inspectoratului de Jandarmi din același oraș, prin adresa nr. 72 585, din 12 septembrie 1947, să supravegheze îndeaproape pe Iacob Nișteș, proprietar domiciliat în Tămașda, județul Bihor, bănuit a fi președintele P.N.Ț. (Maniu) din acea comună și despre care existau informații că mai activa și atunci în acel partid. Posedând o mașină de lux, el efectua dese călătorii la Salonta și la Oradea. Se cerea a fi semnalate toate deplasările făcute pe teritoriul urban[40].

Unele organe administrative și de ordine publică din județe au constatat o solidarizare a național-țărăniștilor rămași în libertate cu cei arestați. La 6 septembrie 1947, Legiunea de jandarmi București relata că membrii fostului Partid Național-Țărănesc (Maniu) colectau, prin agenți, bani și pachete de alimente, pe care le trimiteau internaților politici din lagărul Craiova, înmânarea făcându-se prin rudele deținuților, când îi vizitau[41]. Pe de altă parte, Prefectura Alba găsea că „arestarea și internarea capilor P.N.Ț. – Maniu a făcut să dispară divergențele dintre cetățeni, observându-se aderarea în masă a lor la P. C. R."[42] Rapoartele și sintezele informative ale Siguranței consemnează că într-o serie de localități persoane izolate ori chiar unele grupuri de membri ai partidelor istorice le-au părăsit, imediat după arestarea liderilor P.N.Ț., precum s-a întâmplat în județul Argeș[43], ori în perioada judecării lor, cum s-a întâmplat în județele Făgăraș, Caraș,

[37] ANB, fond Ministerul Afacerilor Interne, Direcția Administrației de Stat, dosar 38/1947, f. 99.

[38] ASRI, fond Documentar, dosar 4277, f. 157.

[39] AN Timișoara, fond Inspectoratul General Administrativ Timișoara, dosar 34/1947, f. 13.

[40] AN Oradea, fond Legiunea de jandarmi Bihor, dosar 16/1947-1948, f. 739.

[41] Vezi A.N.B., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosar 81/1946-1947, vol. V, f. 239; ASRI, fond Documentar, dosar 4277, f. 302; AN Buzău, fond Legiunea de jandarmi Buzău, dosar 73/1947-1948, f. 391. Acțiuni similare consemna și Legiunea Buzău, într-o notă informativă din 13 iunie 1947, despre membrii marcanți ai P.N.L. (Brătianu) din județ, care strângeau pe ascuns alimente și bani de la sătenii înscriși în acest partid și de la simpatizanții lui, care erau trimise la Văcărești, unde se aflau reținuți o parte dintre fruntașii partidului liberal din județul Buzău arestați în ziua de 30 martie 1947 (ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Centrala, dosar 81/1946-1947, vol. II, f. 177).

[42] ANB, fond Ministerul Afacerilor Interne, Direcția Administrației de Stat, dosar 26/1947, f. 13.

[43] ASRI, fond Documentar, dosar 4277, f. 248.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Râmnicu Sărat, Hunedoara, Tecuci şi Severin, acestea încercând să se înscrie în formaţiunile politice care compuneau Blocul[44]. La începutul lunii octombrie 1947, la Sibiu, de pildă, profesorul Mesrobeanu, membru marcant al P.N.Ţ. (Maniu), fost internat în lagăr, şi avocatul Mircea Dordea, fost membru în comisia permanentă a aceluiaşi partid, s-au înscris în Partidul Naţional Popular, iar vicepreşedintele organizaţiei judeţene a Partidului Naţional-Liberal (Brătianu), dr. Alexandru Bărbat, şi-a cerut demisia, printr-o scrisoare publicată în ziarul local „România viitoare", adresată preşedintelui comitetului judeţean, tatonând terenul pentru a fi primit în Partidul Comunist Român[45]. În judeţul Hunedoara, cinci fruntaşi naţional-ţărănişti din Orăştie care au fost eliberaţi din lagăr s-au încadrat în Partidul Naţional Popular, iar la Petroşani toţi, cu excepţia preşedintelui, care era încă arestat, au aderat la partidele Blocului[46].

Mai rău decât atât, într-o serie de localităţi unii dintre foştii membri ai organizaţiilor naţional-ţărăniste nu numai că s-au desolidarizat de partid, dar s-au manifestat şi împotriva lui. La Sibiu, de exemplu, tineretul naţional-ţărănist din municipiu a lansat un apel public tinerilor din localitate, anunţând că se deziceau de politica P.N.Ţ., solicitând, totodată, printr-o telegramă adresată Ministerului Justiţiei, „pedepsirea capitală a clicii de trădători maniştî"[47]. La 31 octombrie 1947, Siguranţa din Cluj a ridicat de la domiciliile lor pe Emil Haţieganu, împreună cu soţia, şi pe comandantul Legiunii de jandarmi a judeţului Năsăud, maiorul Dumitrescu, spre a-i duce la Direcţia Generală a Siguranţei. Haţieganu şi soţia au declarat că erau bucuroşi că trebuiau să meargă la Bucureşti pentru a depune mărturie în procesul lui Maniu, „deoarece până acum era considerat de către români ca trădător şi acum se va reabilita în faţa acestora"[48].

Inspectoratul Regional de Siguranţă Cluj informa Direcţia Generală a Siguranţei, la 2 noiembrie 1947, că pe raza judeţului cu acelaşi nume partidele istorice îşi pierdeau la oraşe tot mai mult membrii şi simpatizanţii, însă pe teritoriul rural, „datorită spiritului reacţionar menţinut de către preoţi şi învăţători, ţăranii se arată refractari noii orientări progresiste". Inspectoratului i se semnalase că în regiunea muntoasă a judeţului, după începerea procesului împotriva liderilor naţional-ţărănişti, la beţie ori în zilele de târg moţii strigau „Trăiască Maniu", lansând zvonul că vor merge la Bucureşti pentru a-l elibera[49]. S-au înregistrat şi unele forme de rezistenţă activă. Astfel, în comuna Sârbi, judeţul Maramureş, o parte dintre săteni au atacat şi au maltratat pe comisarul ajutor Ioan Sofinet şi pe un gardian public, care veniseră în localitate pentru a aresta, pe baza ordinului 18 000, pe fruntaşul naţional-ţărănist Ioan Nemeş[50].

[44] *Ibidem*, f. 156-157.
[45] Idem, dosar 4276, f. 178-179.
[46] *Ibidem*, f. 184.
[47] *Ibidem*, f. 178.
[48] *Ibidem*, f. 835.
[49] *Ibidem*, f. 834.
[50] Idem, dosar 4277, f. 157.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Este necesar de menționat aici că dacă în anii precedenți partidele și organizațiile cu orientare de stânga duseseră o adevărată vânătoare pentru atragere de aderenți chiar și dintre opozanți, acum, când ele își sporiseră rândurile, au început să devină circumspecte. Astfel, în prima jumătate a lunii octombrie 1947, Blocul Partidelor Democrate a trimis delegați la ședințele comunale ale Frontului plugarilor cu scop de a urmări dacă printre foștii membri ai Partidului Național-Țărănesc (Maniu) care solicitau să se înscrie în Front nu s-ar fi putut strecura și elemente care să prezinte pericol pentru organizație[51].

Nu au lipsit însă nici încercările unora dintre membrii ori simpatizanții partidului de a condamna guvernul sau de a chema pe locuitori la acțiune. La școala normală de băieți din Deva, unde sala de festivități era pregătită special de către A.R.L.U.S., pentru un bal, în noaptea de 3/4 octombrie 1947 trei elevi ai liceului Decebal, din același oraș, au rupt tablourile lui Stalin și Lenin și au scris lozinci antiguvernamentale[52]. În noaptea de 7/8 octombrie 1947, în comuna Borsec, județul Mureș, persoane nedescoperite au șablonat lozinci, în limba maghiară, împotriva guvernului și au răspândit manifeste scrise de mână în limbile română și maghiară, cu lozinca „Trăiască Maniu"[53]. Legiunea de jandarmi Buzău informa, la 24 octombrie 1947, sectoarele că Inspectoratul General era încunoștiințat că membrii fostului P.N.Ț. – Maniu colportau printre locuitorii din mediul rural „manifestul intitulat MAREȘALUL ARDEALULUI, în care se îndemna populația să intensifice lupta pentru promovarea ideologiei P.N.Ț. – Maniu", la care erau chemați să participe ofițeri și subofițeri trecuți în rezervă, precum și toți funcționarii comprimați. Manifestul se încheia printr-o serie de insulte aduse guvernului și regimului. Întrucât asemenea elemente „reacționare" ar fi încercat pe această cale să submineze guvernul și opera de reconstrucție întreprinsă de el, Legiunea ordona să ia măsuri de descoperire a colportorilor, să îi aresteze și să le dreseze acte pentru trimiterea în judecată[54].

În perioada premergătoare și în zilele procesului intentat liderilor național-țărăniști (30 octombrie–12 noiembrie 1947) cei ce au scos partidul în afara vieții politice a României s-au străduit, prin mijloace dintre cele mai diverse, să creeze în rândurile populației o stare de spirit potrivnică conducătorilor arestați. Preoții de la sate au fost „sfătuiți" de către șefii posturilor de jandarmi să condamne, prin predicile ținute în timpul slujbelor religioase, actele național-țărăniștilor. În comuna Vadu Crișului, județul Bihor, preotul reformat, Culcear, a „înfierat" în biserică, la 5 octombrie 1947, „faptele josnice ale lui Iuliu Maniu față de poporul român". Un enoriaș, Alexandru Hegheduș, l-a întrerupt din cuvântare, fapt ce a obligat pe jandarmi să ancheteze incidentul, aceștia salvându-l pe Hegheduș, prin

[51] Idem, dosar 4276, f. 180.

[52] *Ibidem*, f. 184.

[53] *Ibidem*, f. 213.

[54] AN Buzău, fond Legiunea de jandarmi Buzău, dosar 73/1947-1948, f. 390. Manifeste care îndemnau pe români să se răscoale pentru a-l salva pe Maniu au fost descoperite și în județul Someș (Arhiva S.R.I., fond Documentar, dosar 4276, f. 841).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

consemnarea din raport potrivit căreia acesta nu ar fi făcut altceva decât să dea o interpretare predicii pastorului[55].

Cu ocazia tradiţionalului pelerinaj de la mănăstirea romano-catolică din Şumuleu, judeţul Ciuc, de la începutul lunii iunie 1948, episcopul maghiar de Alba Iulia, Marton Aron, l-a vizitat pe prefectul Kecko Marton, din Miercurea Ciuc, unde, de faţă cu autorităţile, a declarat că în timpul procesului lui Maniu Ministerul Cultelor a admonestat mai mulţi preoţi pentru că nu făcuseră cunoscută de la amvon însemnătatea acelui proces. Marton a declarat că „el nu a găsit compatibil ca în bisericile romano-catolice maghiare să se pomenească despre procesul lui Maniu, deoarece acest proces, care a avut un caracter politic, nu a privit naţionalitatea maghiară, ci poporul român" (subl. autorului)[56].

În judeţul Buzău, şefii de post de jandarmi din comune au cerut tuturor preoţilor ca la slujba din 2 noiembrie, duminica, să acuze pe „trădătorii" Maniu şi Brătianu, să vorbească despre procesul liderilor naţional-ţărănişti, în frunte cu Iuliu Maniu şi să evidenţieze bunele relaţii dintre poporul român şi popoarele din U.R.S.S., în cadrul zilelor prieteniei româno-sovietice. Din relatările ulterioare ale şefilor de post rezultă că preoţii erau convinşi că lucrurile nu stăteau aşa cum încercau să demonstreze autorităţile comuniste. Unii preoţi, precum cel din comuna Tisău, s-au conformat parţial, vorbind despre „dezordinele săvârşite de cei ce sunt judecaţi acum"[57]. Şefii posturilor de jandarmi delegaţi să asiste la slujbele de la bisericile din Liciu şi Largu au consemnat că preotul Victor Munteanu şi, respectiv, Gh. Teodorescu au vorbit despre prietenia cu sovieticii, dar nu au spus nimic despre Iuliu Maniu[58]. Preotul paroh Alexandru Ionescu, din comuna Merei, a vorbit despre prietenia româno-sovietică, dar pentru „înfierarea trădătorilor P.N.Ţ. <Maniu>" a cerut ordin scris, refuzând să vorbească[59]. Mulţi preoţi, precum cel din Ulmeni, preoţii Constantin Preda şi Constantin Popa, de la bisericile din comuna Gura Dimienii nu au ţinut deloc cuvântări[60]. Preotul paroh Tănase Iacob, din satul Valea Puţului, comuna Merei, a anunţat pe primar că va veni la slujbă, dar nu s-a prezentat[61].

Cele mai multe din rapoartele şefilor de post din judeţul Buzău insereză şi date asupra opiniilor politice ale preoţilor respectivi. Urmarea ostilităţii cu care slujitorii bisericii au întâmpinat aceste cereri, la ordinul nr. 7424/1947 al Inspectoratului Regional de Siguranţă Bucureşti, Legiunea a dispus ca jandarmii să urmărească îndeaproape activitatea preoţilor şi să le întocmească dosare şi fişe

[55] AN Oradea, fond Legiunea de jandarmi Bihor, dosar 16/1947-1948, f. 1539-1540.
[56] Serviciul Român de Informaţii, *op. cit.*, p. 463.
[57] ANB, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, Teritoriu, dosar 21/1947, f. 137.
[58] *Ibidem*, f. 259.
[59] *Ibidem*, f. 130.
[60] *Ibidem*, f. 132 şi 164.
[61] *Ibidem*, f. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

personale, după un model indicat, care trebuiau depuse la sediul Legiunii până la 1 decembrie 1947[62].

În pofida a numeroase măsuri luate de organele regimului menite a intimida pe aderenții celor arestați, aceştia, şi mai cu seamă preşedintele partidului, Iuliu Maniu, s-au bucurat de o largă simpatie în rândurile unor pături largi ale populației. La 5 octombrie 1947 a venit la Cluj cetățeanul maghiar Tibor Deneş Emil, ziarist la „Kis-Ujság" (*Ziar mic*), din Budapesta, care activa în Partidul Micilor Agrarieni. Aici, el s-a întreținut cu episcopul din Alba Iulia al bisericii reformate, Marton Anton, şi cu reprezentanții de dreapta ai Uniunii Populare Maghiare şi ai Partidului Social-Democrat. Întrucât Tibor Deneş era unul dintre agenții primatului papal Mindszenthy din Ungaria şi a altor „reacționari" din acea țară, Inspectoratul Regional de Siguranță din Cluj bănuia că el venise în România cu misiuni speciale în procesul lui Maniu. Concomitent, organele Siguranței din județul Cluj au constatat că dr. Emil Hațieganu menținea strânse contacte cu membrii partidului condus de Maniu, întâlnindu-se cu ei la sediul Băncii Agrare, unde el era acționar[63].

Există informații demne de tot creditul care atestă că sovieticii s-au implicat în acțiunile de incitare a diferitelor personalități împotriva celor arestați pentru a cere condamnarea lor. Rabinul şef al evreilor din România acelei perioade, Alexandru Şafran, avea să scrie că, într-o vineri după amiază, a venit la el maiorul Levi, de la Statul Major (Comandamentul) Sovietic, solicitându-i, în limba idiş, să îl asculte cu atenție, deoarece soarta lui putea depinde de rezultatul discuției lor. Fără explicații preliminare, Levi a scos o foaie de hârtie, solicitându-i rabinului să o semneze. Era un document prin care Şafran, ca şef al cultului mozaic, ar fi trebuit să ceară condamnarea la moarte a lui Maniu, sub acuzația de fascist şi de trădător. Întrucât Şafran a refuzat, au început să curgă amenințările, dar el şi-a menținut ferm refuzul de a semna. Atunci, Levi a făcut un gest amenințător, punând mâna pe arma ce o lăsase pe masă şi întrebându-l dacă nu îi era milă de familie. Şafran nu s-a intimidat, replicând că fusese ostatic al naziştilor şi că, fără îndoială, putea fi din nou, dar că nu putea acționa împotriva conştiinței şi a responsabilității sale de rabin şef[64].

---

[62] *Ibidem*, f. 261. Vezi fişele în *dosarul citat*, f. 282 şi urm. Vezi şi ordinul Legiunii de jandarmi Buzău, nr. 1047, din 26 noiembrie 1947, strict secret, foarte urgent, către sectoarele din subordine în legătură cu conținutul fişelor personale (AN Buzău, fond Legiunea de jandarmi Buzău, dosar 73/1947-1948, f. 405). Nu trebuie pierdut din vedere că o parte dintre preoți erau membri ai P.N.Ț. şi, în acelaşi timp, anticomuniști convinşi, astfel că, mai cu seamă în mediul rural, ei aveau o mare influență asupra enoriaşilor. Inspectoratul Regional de Poliție din Constanța consemna, în sinteza informativă săptămânală din 12-18 ianuarie 1947, că preotul național-țărănist Dumitru Davidescu, din Babadag, județul Tulcea, afirma adeseori că „Românii nu pot fi membri ai P.C.R. Românii la o parte şi comuniştii în altă parte" (ASRI, fond Documentar, dosar 4044, f. 109).

[63] ASRI, fond Documentar, dosar 4276, f. 206-207.

[64] Alexandru Şafran, *Resisting the Storms - Romania, 1940-1947*, Jerusalem, 1987, p. 279-282. Vezi şi Ileana Vrancea, *A Forgotten Chapter of Common Legacy: Jewish Personalities in the Fight for Survival of Romanian Civil Society*, în *Syut. Jewish Problems in Eastern Europe*, Tel Aviv, 1993, p. 336-337.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Potrivit practicilor comuniste, era de aşteptat ca partidele şi organizaţiile politice de extremă stângă să regizeze în toate capitalele de judeţe şi în numeroase localităţi urbane şi rurale din ţară adunări „populare" prin care să condamne „actele trădătoare" ale conducătorilor Partidului Naţional-Ţărănesc. Pe teritoriul judeţului Sibiu au fost organizate 12 asemenea adunări publice, din iniţiativa comitetului judeţean P.C.R., la cea din comuna Răşinari expunându-şi opiniile dr. Ştefan Cleja, reprezentant al Blocului Partidelor Democrate, deputat de Sibiu, devenit un personaj notoriu pentru ura pe care o manifesta faţă de saşi[65]. În ziua de 29 septembrie 1947, organizaţiile B.P.D. din comunele Lunca Bradului, Stânceni, Topliţa şi altele din judeţul Mureş, au regizat asemenea adunări de înfierare a „trădătorilor". La Topliţa, la adunarea de protest „contra lui Maniu şi a clicii sale", oratorii au declarat că îl considerau vinovat faţă de ţară, solicitând populaţiei să fie fără milă faţă de ei şi să ceară „condamnarea trădătorilor poporului"[66].

Fruntaşul naţional-ţărănist Gheorghe Zane, deţinut la închisoarea Văcăreşti în perioada judecării liderilor partidului, sesiza corect că procesul intentat acestora în toamna anului 1947 s-a încadrat în tehnica sovietică de represiune politică, de desfiinţare a adversarilor politici şi că prin el ideile politice manifestate public şi paşnic au fost transformate în infracţiuni penale[67]. La proces, inculpaţilor le-au fost aduse acuzaţii dintre cele mai grave, care nu aveau de fapt nici o bază reală. Aşa a fost posibil ca Iuliu Maniu şi Ion Mihalache să fie condamnaţi la muncă silnică pe viaţă, pedeapsă ce le-a fost comutată în închisoare pe viaţă. Ceilalţi inculpaţi au primit ani grei de detenţie, astfel că cei mai mulţi dintre ei şi-au găsit sfârşitul în penitenciarul de la Sighet, iar Mihalache la închisoarea din Râmnicu Sărat.

Ultimul pas în vederea impunerii controlului total al comuniştilor asupra societăţii româneşti l-a reprezentat atacul împotriva instituţiei monarhice. Actul a fost precedat de câteva schimbări în organismele centrale ale statului, cu precădere în Ministerul Afacerilor Externe. De îndată ce România a semnat Tratatul de pace (10 februarie 1947), comuniştii au început să pregătească terenul pentru debarcarea lui Gheorghe Tătărescu. În cursul întâlnirilor de la Moscova dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Stalin, din februarie 1947, liderul comuniştilor români îi comunica celui al sovieticilor că planul său avea în vedere „orientarea loviturii principale în primul rând pentru zdrobirea lui Maniu şi după aceea pentru îndepărtarea lui Tătărescu"[68]. Şerban Rădulescu-Zoner apreciază, de altfel, că o dată cu semnarea Tratatului de pace de la Paris, Tătărescu îşi semnase „şi propria

[65] ASRI, fond Documentar, dosar 4276, f. 179. În legătură cu opţiunile politice ale lui Ştefan Cleja de după 23 august 1944, vezi rapoartele trimise de el organelor superioare din perioada în care a fost prefect de Sibiu, în ANB, fond Reforma agrară din 1945, judeţul Sibiu, dosar 5/1945-1947, f. 70-74, 78-79; idem, fond Ministerul Afacerilor Interne, Direcţia Administraţiei de Stat, dosar 97/1946, f. 10.

[66] ASRI, fond Documentar, dosar 4276, f. 212.

[67] Gheorghe Zane, *op. cit.*, p. 155.

[68] Cf. Tatiana Pochivailova, *Întâlnirea dintre Stalin şi Gheorghiu-Dej din februarie 1947 (Lupta pentru monopolul puterii în eşaloanele superioare ale P.C.R.)*, în „Analele Sighet", nr. 5, 1997, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sa demisie din guvern, cu consecințele aruncării sale, de către comuniști, în rândurile <dușmanilor poporului>"[69].

Până în anul 1947, P.C.R. nu reușise să se infiltreze decât într-o mică măsură în departamentul afacerilor externe, astfel că membrii corpului diplomatic ostili partidului informau în mod frecvent străinătatea despre realitățile din țară. Liderii comuniști, cunoscând această situație, au intervenit pentru a-și impune diplomații lor loiali în ambasade, legații și consulate[70]. În septembrie 1947, ministrul de externe a fost obligat să demită câteva sute de funcționari ai departamentului ce îl conducea, sub pretext că ar fi avut o orientare pro-occidentală. Două luni mai târziu, la 6 noiembrie 1947, Sorin Toma publica un articol în „Scânteia" în care critica în mod vehement pe miniștri liberali de externe și al finanțelor, cerând „extirparea putregaiului"[71]. Apoi, în ziua următoare, la insistențele lui Petru Groza, Tătărescu și cei șase membri ai cabinetului din gruparea lui au fost demiși din funcții. Regele s-a văzut nevoit să accepte numirea comuniștilor Ana Pauker la externe și a lui Vasile Luca la finanțe, iar la 23 decembrie 1947 Emil Bodnăraș a preluat funcția de ministru al apărării naționale[72]. Soarta fostului ministru de externe nu a fost diferită de aceea împărtășită de multe alte persoane care și-au oferit serviciile noului regim. După ce a fost îndepărtat din guvern, lui Tătărescu i-a fost impus domiciliul obligatoriu, la început în locuința sa din București, apoi pe moșia lui de la Poiana, județul Gorj. În noaptea de 5/6 mai 1950, a fost arestat și depus la Penitenciarul Sighet. Bunurile mobile și imobile i-au fost confiscate, iar arhiva și biblioteca arse[73].

La circa o lună după înlăturarea din guvern a miniștrilor liberali ai dizidenței lui Gheorghe Tătărescu, comuniștii au pus la cale planul de îndepărtare a regelui din fruntea statului român. Pregătirile pentru această acțiune au început în prima decadă a lui decembrie. În ziua de 10 a acelei luni, Statul Major al Inspectoratului General al Jandarmeriei a aprobat, cu ordinul nr. 103782, înființarea, din momentul primirii lui, unui post special de jandarmi pe Domeniul Coroanei din Broșteni, județul Neamț, a patru posturi fixe la fermele familiei regale Chirnogi, Mănăstirea Căldărușani, Moara Domnească și Cernica, toate din județul Ilfov, a două posturi de pază la spitalul Pantelimon și la ștrandul Kiselef, dependente de Legiunea de jandarmi București, a unui post special de pază la Castelul Bran, județul Brașov, și a unui post special de gardă în incinta fabricii de zahăr Bod, din același județ, acesta din urmă după ce s-ar fi terminat campania de fabricare a zahărului[74]. Ordinul de mai sus nu explică motivația măsurii, dar, dacă avem în vedere că în zonele respective familia regală deținea importante proprietăți imobiliare, el viza, de fapt, preîntâmpinarea unor eventuale reacții din partea susținătorilor monarhului în aceste zone.

---

[69] Șerban Rădulescu-Zoner, *Politica P.C.R. a „tovarășilor de drum". Cazul Gheorghe Tătărescu*, în „Analele Sighet", nr. 5, 1997, p. 164.

[70] Great Britain, Foreign Office, Public Record Office, 371/67233, p. 4.

[71] Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, 1990, p. 121; Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 169.

[72] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 61.

[73] Gheorghe Tătărescu, *Mărturii pentru istorie*, București, 1996, p. LXI.

[74] AN Iași, fond Inspectoratul de Jandarmi Iași, dosar 5/1947-1948, f. 439.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La 30 decembrie 1947, la numai nouă zile după întoarcerea suveranului din Marea Britanie, şeful guvernului, Groza, şi liderul comuniştilor, Gheorghiu-Dej, i-au cerut regelui, aflat la Sinaia, să vină la Bucureşti, unde i-a fost prezentată declaraţia de abdicare redactată de ei. Deşi, iniţial, suveranul a refuzat, pus în faţa ameninţării de intervenţie prin forţă, el a fost nevoit să o semneze, acceptând abdicarea. În momentul în care cei doi reprezentanţi ai noului regim se aflau în Palatul Elisabeta, clădirea a fost înconjurată de trupe, pentru a acţiona în cazul în care regele s-ar fi împotrivit[75]. În aceeaşi zi, iniţiatorii actului din 30 decembrie 1947 au difuzat în întreaga ţară „Tezele P.C.R. în legătură cu abdicarea regelui Mihai I şi proclamarea R.P.R.", o foaie volantă care proslăvea republica şi califica monarhia „drept cea mai puternică citadelă reacţionară burghezo-moşierească"[76]. Actul proclamării Republicii Populare Române încheia cea dintâi etapă a comunizării României[77].

1947 – THE ENDING OF THE LAST REMAINS OF DEMOCRACY IN ROMANIA

(Summary)

After Romania had signed the peace treaty on Paris (10 February 1947), the communists wanted to finish the power struggles, openly attacking the democratic parties, the Monarchy and even their former „comrades of marching". The agressivity of the communists made the vicepresident of the Government, Gh. Tătărescu, which was a liberal leader, to publicly denounce the abuses of the authorities in a memorial published on 24 May 1947. The accusations insisted on the mass arresting that had taking place since 1945, instead of the promise political amnesty. The protest had an opposite effect, rushing the crush of the last democratic actors in the public life. On 29 July 1947, the authorities abolished the National Peasant Party, led by Iuliu Maniu, that was the most powerful party at that moment, obviously embarrassing the communists. It was the apogee of a sustained campain of accusations, started in 1944 and provoked countless rumours, protests, political desertion and new arrestings. The Romanian and also Soviet authorities made direct threatenings to public personalities all over the country to force their cooperation in accusing the democratic leaders.

The last act of the tragic 1947 was the abolishing of the monarchy, that was carefully prepared, even by military decisions. On 30 December 1947, the King Mihai I was forced to sign the throne renouncing act, in the Royal Palace on Bucharest, surrounded by army troops, including Soviet tanks.

This was the end of the unfortuned series of events that made Romania another prisoner in the communist East European camp.

[75] Comandantul gărzii, colonelul Marcel Olteanu, a refuzat să se asocieze la acţiunea comunistă, părăsind Palatul. El avea să plătească cu câţiva ani de închisoare sentimentul său de datorie (cf. Gheorghe Zane, *op. cit.*, p. 161). Pentru alte detalii vezi şi Mircea Ionniţiu, *Amintiri şi reflecţiuni*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, p. 100 şi 165.

[76] Vezi *Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947. Preliminarii militare, consecinţe politice*, Bucureşti, 1997, p. 26.

[77] *Ibidem*, p. 202 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MIHAI DORIN

PRESĂ ŞI ISTORIOGRAFIE. CARIERA UNEI TEME ROMANTICE: ETNOGENEZA ROMÂNILOR

Esenţiala problemă a originilor a făcut obiectul unor preocupări constante în istoriografia română din ultimele trei secole. Încadrată uneori în sfera mitului, a enigmei istorice ori a fanteziei, pentru a ajunge, în cele din urmă, subiect de ştiinţă bazată pe certitudini, etnogeneza a fost dintotdeauna o chestiune fascinantă, o componentă activă a conştiinţei naţionale şi istorice. Problema a devenit subiect fundamental în gândirea istorică începând din secolul al XVII-lea şi un test semnificativ al maturităţii acesteia. Dacă în cultura modernă umanismul a inaugurat acest subiect, într-un moment de criză a conştiinţei europene, în care s-a încadrat şi cea românească[1], iar iluminismul i-a definit caracterul exemplar şi imperativ politic, romantismul avea să-l încadreze necondiţionat în mişcarea de idei a renaşterii naţionale, lărgindu-i sfera de cuprindere şi, nu mai puţin, de profunzime. Etnogeneza devine unul dintre subiectele preferate ale istorismului romantic[2]. Originea etnică este o problemă ce trebuie rezolvată în sens înnoitor, întrucât caracterul vital tranzitar, procesual al devenirii istorice, obligă la reformularea subiectului. Sentimentul moştenirii istorice şi idealul redefinirii personalităţii naţionale se structurează în sens istoric evolutiv pe temeiul constant şi peren al originii. Originea etnică justifică, întemeiază ori acuză, într-un sens mai larg vertebrează noua conştiinţă istorică din perioada romantică. Istoria sensibilizează şi stimulează, determină prezentul şi anticipează viitorul. Ea devine, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o parte integrantă a vieţii naţionale a popoarelor, cărora „le inspiră revendicările, la hrăneşte resentimentele şi nădejdile de mai bine"[3].

Rezolvată de o manieră ştiinţifică convenabilă, deşi continuă să se menţină poziţii divergente între istorici, remarca I.I. Russu[4], problema etnogenezei are în

[1] Vezi Paul Anghel, *Nouă arhivă sentimentală*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1975, p. 6-30.

[2] Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 484.

[3] E. Niederhauser, *Problèmes de la conscience historique dans les mouvements de renaissance nationale en Europe Orientale*, „Acta Historica", tom XVIII, nr. 1-2, 1972, p. 40.

[4] I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 27.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 203–214

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

devenirea sa un capitol semnificativ, chiar dacă îndeobşte ignorat: contribuţia publicisticii la redescoperirea şi popularizarea subiectului. Cu toate că rolul presei în cunoaşterea istoriei naţionale a făcut deja obiectul unor cercetări[5], chestiunea etnogenezei nu a fost încă explorată din această perspectivă[6]. În numeroase studii, datorate unor personalităţi ori simpli anonimi, români ori străini, în polemici, luări de poziţie, simple note, subiectul originilor etnice este prezent în toate periodicele româneşti din prima jumătate a secolului trecut.

O primă treaptă în analiza sa o reprezintă documentul, proba istorică sigură, temeiul oricărei construcţii istoriografice. Fascinaţia documentului întreţine un climat de acută sensibilitate, de comuniune intimă cu trecutul. Orice descoperire arheologică, dacică ori romană, este prompt adusă la cunoştinţa publicului prin intermediul periodicelor. Un anonim descrie cu lux de amănunte ruinele oraşului roman „Salinae adi Turda"[7], inscripţiile descoperite şi traduse de contele Iosif Kemeny, antichităţile de la Feldioara, şi militează pentru crearea unei societăţi arheologice care să pună bazele unui „Museu domesticu". Inginerul W. de Blarenberg[8] descrie inventarul arheologic a două morminte romane din Caracal, abţinându-se, prudent, să tragă concluzii până la efectuarea de noi cercetări. Descoperirile de la Herculane[9] ori cele de Turnu Severin[10] (acestea din urmă datorate inginerului A. Popovici) sau cele ale marelui ban Mihalache Ghica din Oltenia şi Muntenia[11] sunt atent şi minuţios descrise, iniţiativele arheologilor amatori fiind prezentate de redacţiile periodicelor ca modele demne de urmat. Popularizarea documentelor arheologice este justificată de maiorul Papazoglu prin necesitatea de „a arăta compatrioţiloru mei nişte dovezi solide care să adaugă pe lângă cele mai multe ce au Românii de nobleţa originei loru"[12].

Un act de acordare a cetăţeniei pentru 14 familii de împăratul Hadrian, descoperit în satul Grojdibodul, este prezentat ca primul document „scris chiar de mâna a celor împopulători ai Românici"[13]. Mai multe monede reprezentând, în viziunea autorului, chipuri de războinici daci, sunt considerate ca fiind emisiuni dacice şi mărturisind despre nivelul civilizaţiei acestora. Amintirea dacilor,

[5] V. Cristian, *Contribuţia primelor periodice la cunoaşterea trecutului naţional: exemplul „Albinei Româneşti"*, „Memoria Antiquitatis", I (1969), p. 241-252; idem, *Contribuţia primelor noastre periodice la cunoaşterea istoriei naţionale*, în „Universitatea «Al.I. Cuza» din Iaşi la a 50-a aniversare a P.C.R.". Iaşi, 1971, p. 138-168.

[6] O analiză a problematicii etnogenezei în istoriografia post-paşoptistă la Al. Zub. *A scrie şi a face istorie*. Iaşi, Editura Junimea, 1981, p. 145-163.

[7] *Anticitati Romano-Dacicae*, „Organul luminarei", I (1848), p. 321.

[8] *Tableux anciennes decouverts en Petite Valachie*, „Curierul românesc", VII (1836), p. 199-200.

[9] *Anticitati din Erculanum*, „Curierul românesc", IX (1838), nr. 20, p. 34 şi nr. 21, p. 3-4.

[10] „Naţionalul", I (1858), p. 56.

[11] D. Papazoglu, *Colecţie de antichităţi din România*, „Concordia", I (1857), p. 83-84; 91-92; 95-96; 112.

[12] *Ibidem*, p. 112.

[13] *Document a lui Adrian, dat unor familii Romane de a să împământeni in Ţara Românească*. „Cantor de avis şi comers", II (1838-1839), p. 229.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

conchide descoperitorul acestui mic tezaur, este vrednică „de respect şi de preţuire pentru toţi Românii care se interesează a şti că înainte de a aduce Romanii colonii... locurile acestea se numea cu un nume Dacia şi lăcuitorii Daci"[14].

Mereu inspirat de motivul istoriei, neobositul Cezar Bolliac[15] întreprinde o adevărată expediţie arheologică prin Ţara Românească, motiv de exaltare şi trăire romantică a trecutului. Impresiile şi descoperirile sunt minuţios expuse, mereu coroborate cu informaţii din istorici şi geografi antici. Tentaţia desciFrării, a cunoaşterii totale şi imediate, îl conduc pe înflăcăratul arheolog la concluzii fanteziste, impregnate de spiritul epocii, precum cele referitoare la etimologia unor toponime.

Gheorghe Săulescu[16] cercetează la Ghertina, ajungând la concluzia că cetatea de aici este vechea Caput Bovis din lista de oraşe a lui Ptolemeu, ba chiar mai mult, că aceasta ar fi vechea capitală a Moldovei. Aşezarea cetăţii, inventarul arheologic descoperit (30 de monezi, două statui, o coloană de marmură, 30 de elemente decorative de capiteluri, trei fragmente de inscripţii, ţigle şi cărămizi cu ştampile) sunt prezentate şi descrise atent. Descoperirile îl incită pe autor la concluzii tipic romantice, de genul: „prin ce vom putea zic dovedi nobila noastră genealogie şi a ne pune în rândul poporilor nobele ale Evropei?, nu prin alta fără prin Istoria Patriei şi a naţiei"[17].

O foarte sugestivă descriere a cetăţilor dacice şi romane din Haţeg o datorăm vicarului Ştefan Moldoveanu[18]. Ruinele dacice, drumurile romane, inscripţiile, dintre care unele depistate de autor în zidăria bisericii de la Densuş, sunt prezentate şi comentate elogios, autorul încercând identificarea unor aşezări, precum şi traducerea inscripţiilor. Etnonimul dac este considerat ca provenind din termenul *Audacia*, „care era virtutea de căpetenie a acestor oameni belicoşi"[19]. Dacia este cu mândrie denumită „Roma mică a coloniiloru romane"[20].

Primul nivel al etnogenezei îl reprezintă, în preocuparea periodicelor, dacii şi civilizaţia dacică. Dacă motivul dacic este prefigurat de istoriografia umanistă şi iluministă[21], romantismul a edificat dacismul, a definit cadrul osmotic care a permis temei să treacă „din sfera accidentalului în aceea a unei existenţe publice de

[14] „Muzeu Naţional", II (1837-1838), p. 10.

[15] *Călătorie Arheologică în România*, „Naţionalul", I (1858), p. 224-226; 234; 237-238; 245-246; 249; 253; 264-265; 277-278.

[16] *Descrierea istorico-geografică a cetăţii Caput Bovis*, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", I (1838), p. 81-88; 89-96; 99-102.

[17] *Ibidem*, p. 82.

[18] *Annotatiuni despre tiera Hatiegului*, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", XVI (1853), p. 253-254; 261-264; 269-271; 281-284; 289-294; 299-302; 307-310; 315-317; Idem, XVII (1854), p. 189-191; 197-198; 201-202; 209-210; 210-212; Idem, XVIII (1855), p. 217-219; 225-227.

[19] *Ibidem*, p. 253.

[20] *Ibidem*.

[21] Ovidia Babu-Buznea, *Dacii în conştiinţa romanticilor noştri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 3-37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anvergură"[22]. Motivul Daciei dobândeşte în epocă o dimensiune înnoitoare. determinată de concepţia romantică cu privire la raţionalitatea istoriei, reclamând recuperarea acesteia din interior, de la obârşiile arhaice şi arhetipale, nu exclusiv de la Roma, aşa cum procedaseră iluminiştii. Unicitatea românească este definită prin elementul dacic mai bine şi mai concludent. Apartenenţa la etnia românească nu este datorată doar Romei, ci mai ales factorului dacic. Cu toate că sursa romană impune o faimă consolidată de tradiţia istoriografică umanistă şi iluministă, Dacia câştigă treptat un rol exemplar, definit ca nou sigiliu de noblețe, chiar dacă lipsit de recunoaşterea universală a celui roman. Evident, simbolul Daciei nu se defineşte brusc. După tatonări, ezitări şi formule de compromis, asumarea motivului dacic se face în cele din urmă deplin şi irevocabil. Dezbaterea problemei originii etnice aduce mărturii semnificative despre nivelul gândirii istoriografice şi a mentalităţilor epocii. Un motiv politic imediat, relevat de Pompiliu Teodor, explică definitiva asumare a dacilor de către romantici: ideea restituirii României în vechile sale granițe[23].

Dacă Grigore Pleşoianu[24] îi consideră pe daci barbari şi victime ale cuceririi romane, iar Gheorghe Săulescu[25], fără a le minimaliza rolul şi personalitatea, crede stinsă viţa lor după cucerirea romană, cu toate că numele lor s-a perpetuat în epoca migraţiilor, când românii erau numiţi „dacieni sau decieni", Thalson[26] vorbeşte deja despre fenomenul de romanizare desfăşurat între anii 106-274 şi admite că dacii sunt, alături de romani, temelia istoriei românilor. Eventualii ezitanți sunt stigmatizaţi fără drept de apel: „În adevăr, cine se ruşinează a fi urmaş or al dacilor or al coloniştilor din Dacia este un bastard în sufletul său"[27].

Amalgamând, în spiritul epocii, informaţii documentare şi legende, Cezar Bolliac[28] vorbeşte cu nedisimulată mândrie patriotică despre daci şi civilizaţia lor. Ca orice romantic care se respectă, Bolliac crede că datele istorice se află în „cărticele bătrâne, în legende, în tradiţii şi în superstiţii"[29]. Apoteotic, poetul conchide că dacii „au fost o naţie mare şi tare dupe cum ne spun istoricii lui Ciru, ai lui Darie, ai lui Alexandru, ai lui Lisimac şi chiar ai lui Traian. Au avut o religie sublimă basată pe nemurirea sufletului... avea o limbă în care Ovid a putut să scrie un poiem lung...; aveau o noblețe care se suia până da mâna cu soarele"[30]. Poezia susținea eficient la acea vârstă demersul istoriografic.

---

[22] *Ibidem*, p. 37.

[23] P. Teodor, *Incursions dans l'historiographie roumaine du XIX siècle*, „Synthesis", VI (1979), p. 25.

[24] *Idee repede despre istoria românilor*, „Albina Românească", I (1829), p. 221.

[25] *Privire asupra stării politice, religioasă...*, „Arhiva Albinei", 1844, p. 1-51.

[26] *Românii*, „Albina românească", XVIII (1846), p. 361-362; 365-367; 369-371; 385-387.

[27] *Feilleton*, „Albina românească", XIX (1847), p. 173.

[28] *Despre daci*, „Românul", II (1858), p. 218-219; 230-231; 233.

[29] *Ibidem*, p. 218.

[30] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Invocându-i în cauză pe Herodot, Strabon, Cassius Dio, un autor anonim[31] glosează pe tema unităţii geţilor şi dacilor, a caracterului lor moral exemplar, a religiei şi civilizaţiei acestora. Nu scapă reflecţiei personalitatea emblematică a lui Decebal.

Dacă rolul dacilor în etnogeneză este marcat de unele ezitări, personalitatea fiindu-le însă unanim recunoscută, contribuţia romană, aureolată de valoare şi tradiţie istoriografică, este acceptată ca o certitudine. *Axis mundi*, Roma este definită orgolios ca semn al apartenenţei la o strălucită civilizaţie, la spiritul Europei înseşi, o Europă de care vitregiile istoriei ne-au îndepărtat. Roma este centru organizator şi civilizator *sine-qua-non* pentru înţelegerea istoriei naţionale. Prioritate în popularizarea ideii latine o au, evident, periodicele ardeleneşti. În numeroase studii publicate aici întâlnim şi cele mai puriste idei cu privire la etnogeneză. Dorinţa metamorfozată în realitate, din raţiuni polemice adesea, ţinteşte cuprinderea istoriei romanilor în cea românească. Romanticii italieni nu au procedat altfel cu istoria romană. Trecutul nu e doar cunoaştere, dar şi temei al voinţei imperative. Damaschin Bojinca[32] declară răspicat că astfel „vreau să slujesc neamului mieu". În istoria romanilor, cititorii pot găsi „învăţătură spre fericire şi folosul Neamului românesc"[33]. Mai rar apar şi unele note critice, precum cea a unui anonim ardelean, care admite şi etapa decadenţei romane[34].

Ultimul palier în abordarea subiectului îl reprezintă simbioza daco-romană. Contribuţia factorilor etnic şi de cultură dac şi roman este dezbătută, judecată şi reluată în zeci de studii şi articole. În numeroase cazuri, problema stârneşte polemici aprinse, cel mai adesea urbane, autorii duelându-se cu talent şi pricepere. *Mutatis mutandis*, istoria s-a repetat în termeni foarte asemănători în dezbaterea istoriografică din anii '80 ai secolului XX, de această dată pe fondul acţiunii de legitimare naţional(istă) a regimului comunist la vârsta crepusculului său.

Fără să ofere soluţii definitive, unele ezitări fiind naturale, autorii studiilor sunt motivaţi, fără excepţie, de dorinţa sinceră, în cele mai multe cazuri dublată şi de o informaţie documentară, de a clarifica problematica originii. Adesea, autorii reclamă cenzurarea entuziasmului facil, îşi pun legitime întrebări cu privire la argumentul probator, ori amână soluţiile definitive, trimiţând, cu discretă ironie, la vremea cercetării temeinice. Cele mai interesante şi vii dezbateri sunt găzduite de periodicele din Ţara Românească. În lipsa unei tradiţii bine încetăţenite care, în Transilvania, spre exemplu, a determinat o orientare latinistă conservatoare, studiile autorilor munteni ajung nu de puţine ori la concluzii originale. Într-un amplu şi erudit articol, pornind de la informaţii din Strabon, Cassius Dio şi

[31] *Câteva întâmplări scoase din istoria patriei*, „Foe literară", I (1838), p. 177-181; 185-190; 194-196.

[32] „Biblioteca românească", 1821, partea I-a, p. 69-87.

[33] *Prefaţie la Istoria romanilor*, „Biblioteca românească", 1829, partea I-a, pagina liminară; reprodus şi în 1834, partea I-a.

[34] *Despre romanii cei vechi*, „Invetiatoriul poporului", II (1848), p. 5-7; 11-12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ptolemeu, A.T. Laurian[35] dezvoltă însă cunoscuta schemă latinistă a Şcolii Ardelene, acceptând că „Dacia se deşărtase", deci Traian a adus aici colonişti romani care au rămas după retragere, deoarece, în 274, „desperându-se de a mai pute să ție Dacia", Aurelian a retras legiunile şi „o mare parte de provinţiali". În continuare, autorul arată că „stăpânirea goţilor n-a fostu atâtu de aspră", deci continuitatea a putut fi asigurată[36]. De altfel, problema continuităţii este tratată de o manieră categorică de către autor, deşi argumentele sunt, nu de puține ori, fanteziste. Spre exemplu, cu privire la organizarea autohtonilor în epoca postaureliană, autorul ajunge la concluzia că „ducii Daciei orientale" se numeau Joviani sau Ioani, nume tradus de greci prin Bogdan, de unde şi numele Ţării Moldovei. La fel de originală este şi etimologia Bucureştilor, ca provenind din numele voievodului Ilarii sau Bucuri[37]. Spre a demonstra continuitatea, autorul citează din *Gesta Hungarorum*, susţinând că ungurii şi-au impus numai suzeranitatea, fără a cuceri vreodată Transilvania[38]. Tot ca argumente ale continuităţii sunt invocaţi în cauză autori medievali precum Ana Comnena, Kinnamos, Chalcokondil, Papa Inocentiu al III-lea, Bonfinius. Acuzând izvoarele ungureşti de lipsă de sinceritate şi de tendenţiozitate, Laurian arată că numai doi autori unguri, Istvanfi şi Benkö fac excepţie, recunoscând corect romanitatea românilor.

Într-un incitant studiu cu privire la imperativul Unirii, Cezar Bolliac porneşte de la premisa unităţii Daciei, arătând că: „Romanii n-au pierdut nici o dată ideea de unitatea lor naţională pe tărâmul întreg al Daciei lui Traian"[39]. Unită doar, crede autorul, Dacia a putut rezista temporar romanilor. Dacii ar fi, după Bolliac, pelasgi, iar numele de vlah ar dovedi „că noi am venit din Vlacia, din centrul Italiei"[40]. Retragerea romană n-a afectat întreaga populaţie, întrucât, împreună cu goţii, românii s-au creştinat în secolul al IV-lea.

Un punct de vedere original cu privire la etnogeneză îl exprimă şi A. Ubicini[41]. Cunoscutul militant pentru cauza românească, abordând prima epocă din istoria românilor, denumită de el dacică, apreciază unitatea dacilor, obiceiurile, religia lor ce avea printre zeităţi chiar şi pe Mithra, al cărui cult a fost adus din Persia de către pelasgi. În aceeaşi ordine de idei, Ubicini elogiază civilizaţia lor, cu dovezi de pe Columnă şi Valul lui Traian. A doua epocă, cea romană, este bogată în documente care dovedesc „puterea şi geniul poporului din care Moldo-Românii sunt glorioşi de a descinde"[42].

[35] *Discurs introductiv la istoria Românilor*, „Magazin istoric pentru Dacia", I (1845), p. 15-82.
[36] *Ibidem*, p. 30.
[37] *Ibidem*, p. 32.
[38] *Ibidem*, p. 35-36.
[39] *Unitatea României*, „Republica română", nr. 2 (1853), p. 297.
[40] *Ibidem*, p. 293-295.
[41] *Despre anticităţile, monumentele, obiceiurile şi costumele Românilor*, „Oltul", I (1857), p. 48, 52, 56, 60, 68, 70, 84, 88, 92, 96, 108, 112.
[42] *Ibidem*, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Una din cele mai interesante teorii cu privire la etnogeneză o dezvoltă cunoscutul paşoptist I.C. Brătianu în paginile ziarului Românul[43]. Despre rezistenţa românilor în mileniul migraţiilor, autorul emite opinia eminamente romantică, că aceasta s-ar datora faptului că ei au adoptat „ceea ce fac naţiile nemuritoare, adică o idee"[44]. Etnicul românesc este, după Brătianu, o sinteză traco-galo-romană. Întrucât dacii nu erau nomazi, ei au rămas în Dacia şi după cucerirea romană, aşa cum relatează Cassius Dio. Cucerirea romană a avut ca efect, printre altele, stingerea discordiei dintre daci şi celţi, popoare care sunt considerate demne „de a fi numeraţi printre strămunii noştri"[45]. O foarte interesantă idee este exprimată cu privire la etnonimul român. Numele, atât de frapant amintind de Roma, ar fi fost conservat cu încăpăţânare, deoarece românilor le-a fost contestată originea romană. Cantemir este considerat drept „expresia cea mai înaltă a şcolii istorice care revendica dintr-o necesitate" originea românilor exclusiv de la romani[46]. Numai altoită pe un viguros trunchi dacic şi celtic a putut rezista românitatea. Problema etnogenezei este esenţială, întrucât de rezolvarea ei depind toate celelalte. Arătând că cercetarea etnogenezei s-a finalizat cu soluţii solide la francezi, germani, italieni şi slavi, Brătianu politizează subiectul, deoarece, într-un moment în care, „în laboratorul cel mare al Europei unde se plămădesc destinările lumii viitoare întregi, studiul originilor naţionalităţilor are mare preţ, fiecare popor îşi aduce materia ce-l priveşte, îşi constituă istoria şi îşi pregăteşte astfel un loc în corul genului omenesc"[47]. Prin logică, apelul constant la izvoare şi stăruinţa pentru lumina adevărului, studiul lui Brătianu se înscrie între momentele de vârf în dezbaterea problemei originilor. Nu întâmplător, publicarea lui stârneşte o aprigă polemică. Italianul naturalizat Marc Antoniu Canini[48] deschide polemica, acuzându-l pe Brătianu că a produs simple însăilări „de propositiuni fără probe şi nişte argumente prea slabe"[49]. Canini susţine, pe baza informaţiilor din Eutropius, Iulian, Gibbon, că Traian a distrus pe daci, iar puţinii supravieţuitori au fost asimilaţi de romani. Combătând ideea lui Brătianu, anume că ţăranii români sunt urmaşi ai dacilor, iar nobilimea a învingătorilor romani, Canini arată că teoria acestuia este periculoasă, întrucât românii au nevoie de concordie. În continuare, susţinând ideea paralelismului istoric româno-italian, autorul militează pentru coordonarea eforturilor politice ale celor două naţiuni. Contribuţia celţilor în etnogeneza românilor este infirmată de următorul raţionament: dacă dacii şi celţii ar fi supravieţuit cuceririi romane ei ar fi dat naştere la două popoare şi limbi deosebite.

[43] *Scene istorice asupra originilor naţionalităţii rumane*, „Românul", I (1857), nr. 37, p. 2-3; nr. 40, p. 2-3; II (1858), nr. 3, p. 10-11.

[44] „Românul", I (1857), nr. 37, p. 2.

[45] *Ibidem*, p. 3.

[46] „Românul", I (1857), nr. 40, p. 2.

[47] „Românul", II (1858), p. 10.

[48] *Studii istorice asupra originii Naţiunei Române*. „Naţionalul", I (1858), p. 177-178; 186-187; 194-195; 208-209; 215-216; 228; 239-241.

[49] *Ibidem*, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În final, Canini admite, pe linia unui compromis ipotetic, că deşi „elementul Romanu n-a fostu celu mai numerosu, elu a fostu fără îndoială celu mai puternicu".

Polemica în jurul studiului lui Brătianu este dezvoltată curând de un alt autor, care semnează Silvu[50]. Acesta îl etichetează pe Brătianu drept proscris, întrucât susţine că românii ar fi un amestec de popoare, iar cele două clase sociale fundamentale, ca având originea în cuceriţi, respectiv cuceritori.

Un paralelism între romanitatea românilor şi cea a francezilor imaginează publicistul francez Henri Martin[51]. Românii sunt, în opinia sa, sinteza a trei elemente: latin, tracic şi galic oriental. Din această sinteză a rezultat „Galo-România de la Dunăre". Cunoscute, neîndoielnic, lui Brătianu, aceste idei au fost temperate în studiul său. Revenind în dezbatere pentru a replica autorilor de la Naţionalul, Brătianu îi acuză de ignoranţă şi falsă înţelegere a problematicii pusă de el în dezbatere, nu din raţiuni polemice, ci din intenţia de a aprofunda studiul istoriei, întrucât „istoria noastră n-au ajuns încă în starea ei de ştiinţă"[52].

Periodicele ardeleneşti dezvoltă, în genere, teoria tradiţională a purismului etnic latin. Chiar autorii străini sunt selectaţi pornind de la acelaşi criteriu. Francezul D'Anville[53], spre exemplu, este tradus de Laurian cu un fragment din al său *Mémoire sur les peuples qui habitent aujourd'hui la Dace de Trajan*. Autorul admite, dintru început, ideea depopulării provinciei Dacia şi colonizarea sa cu italici. După retragerea aureliană, populaţia rămâne aici, drept argument fiind invocaţi istoricii Iordanes, Ana Comnena, Chalcokondil, Kinnamos, care, în opinia sa, vorbesc despre românii de la nordul Dunării şi nu despre cei din Tesalia. În mod paradoxal, ulterior, D'Anville admite o retragere temporară a romanilor în sudul Dunării, urmată de revenirea lor la nord. A.T. Laurian intervine prompt, exprimându-şi dezacordul faţă de inconsecvenţa autorului francez. Pornind de la informaţii documentare bizantine, armene şi occidentale, D'Anville susţine continuitatea românilor până la apariţia statelor centralizate. În ciuda unor idei contradictorii ori etimologii fanteziste, studiul lui D'Anville reprezintă unul din cele mai erudite şi complete studii despre etnogeneza românilor găzduite în paginile presei.

Confuz şi fantezist se dovedeşte A. Popovici[54], prin încercările sale de identificare a unor cetăţi romane: Stribon la Strehaia, Remesiana la Râmnic, Justiniana Prima la Curtea de Argeş, într-o temerară încercare de a reconstitui istoria anilor 257-594, având ca izvoare de bază pe Iordanes şi Priscus. Fantezia patriotică a recurs în epocă, adesea, la argumentul sigiliului nobleţei. Astfel procedează şi A. Popovici atunci când îi proclamă români pe împăraţii Aurelian, Maximus şi Justinian. Nimic nou sub soarele istoriografiei la vremea dimineţii sale.

[50] *Ibidem*, p. 149-150; 150-154.

[51] *Despre originea României*, „Românul", I (1857), nr. 1, p. 4.

[52] *Studii istorice asupra originelor naţionalităţii Rumâniei*, „Românul", II (1858), p. 147-148.

[53] *Pentru istoria românilor*, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), p. 369-374; 377-380; 385-389.

[54] *Idei repezi*, Idem, p. 114-118; 121-125.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O nuanţată, originală şi polemică idee despre continuitatea românilor îi aparţine unui anonim transilvănean[55]. Studiul este prilejuit de prezentarea *Hronicii* lui Cantemir. Umanistul moldovean a generat, în concepţia autorului, numeroase erori atunci când a susţinut că romanii au stăpânit Dacia şi după Aurelian, confundând Dacia traiană cu cea aureliană. Dimpotrivă, crede autorul, românii au trăit la nordul Dunării ca nesupuşi romanilor. Românii sunt urmaşi ai locuitorilor din Dacia, ei neputând veni mai târziu, întrucât „nu aflăm nici o urmă în istorie"[56], despre aceasta. Anticipându-l pe Xenopol, autorul arată că ulterior românii s-au retras în munţi, la fel ca şi alţi autohtoni (spre exemplu bascii şi scoţienii), din faţa cuceritorilor migratori. În acelaşi context, neostoitul critic al lui Cantemir acuză până şi limba Hronicului, ca fiind „neplăcută, fără dulceaţă". Prin ideile exprimate în acest studiu, problematica continuităţii a câştigat un plus de substanţă, contur şi logică.

Reconstituind lupta românilor pentru drepturi naţionale, unul dintre cei mai activi istorici ardeleni, l-am numit pe Gh. Bariţiu[57], dezbate în detaliu cunoscutele argumente invocate de istoricii austrieci şi maghiari împotriva continuităţii românilor: retragerea aureliană totală, revenirea românilor în secolul al XIII-lea, când apar invocaţi în Privilegiul Andreean din 1224 şi lipsa de logică a lui Annonymus[58]. Contraargumentând, Bariţiu invocă, înainte de toate, ponderea numerică a românilor în spaţiul nord-dunărean, interogându-se dacă ungurii au putut tolera un popor mai numeros. Cu privire la retragerea aureliană, Bariţiu arată că autorii invocaţi de inamicii continuităţii, anume Vopiscus şi Sextus Rufus, fie au trăit mult mai târziu (cazul celui din urmă), fie, în postura de panegirist (cazul celui dintâi), au deformat premeditat realităţile, neputând prezenta pe stăpânul Aurelian ca laş, prin faptul de a-i lăsa pe romani în mâinile barbarilor. Combătând ideea că dacii ar fi slavi, autorul susţine că originea lor este celtică. Romanizarea s-a realizat prin italici, datorită excedentului demografic din peninsulă. Migrarea românilor la nordul Dunării, în secolul al XIII-lea, este infirmată de descălecatul lui Negru Vodă, care atestă o mişcare inversă decât cea imaginată de autorii imigraţionişti. Anticipându-l pe Gh. Brătianu, autorul susţine mai apoi că o migraţie dinspre sudul spre nordul Dunării a românilor este ilogică, exact în momentul în care românii întemeiau, împreună cu bulgarii, un imperiu în Balcani. Argumentele lui Sulzer sunt metodic demolate cu o logică remarcabilă. Polemic şi erudit, studiul lui Bariţiu este unul din cele mai solide publicate în epocă. Argumentele sale ar merita, de altfel, o analiză specială, chiar dacă unii istorici de mai târziu ar trebui să renunţe la paternitatea unora dintre ideile lor.

---

[55] *Ceva despre Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor*, Idem, III (1840), p. 293-296; 297-301; 305-310.

[56] *Ibidem*, p. 307.

[57] Cu privire la activitatea istoriografică a paşoptistului ardelean, vezi studiul lui George Em. Marica, *Gh. Bariţiu – istoric*, în *Studii de istoria şi sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

[58] *Ce să fie cu românii?*, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", V (1842), p. 267-272; 273-280; 281-287.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Thalson[59] consideră limba română continuatoarea celei latine, „cu multu mai interesante de catu a tutuloru celoralaltu a ei surori", iar pe români urmaşi ai coloniştilor romani. Scopul declarat al autorului este ca prin istorie, românilor „să i se facu dreptate de care e demnu în facia a tota Europa". Polemizând cu Engel, autorul susţine că retragerea aureliană nu a fost totală. Cu privire la românii din sudul Dunării, Thalson crede că ei sunt urmaşii unui mic grup de români refugiaţi aici de teama hunilor. Ca probe a romanităţii şi continuităţii sunt puse în balanţă argumente istorice, arheologice, epigrafice şi etnografice, într-o concepţie remarcabil de modernă prin logica şi cuprinderea sa.

Călătorul englez M.W. Leake[60] se ocupă cu destulă uşurinţă şi discernământ de întreaga arie a românităţii, subliniind unitatea românilor de la nordul şi sudul Dunării, precum şi originea lor italică. Pe aceeaşi linie a latinismului şi afirmării categorice a nobleţei originii, ca suport al revendicărilor naţionale, se situează şi Aron Pumnul[61].

Într-un studiu privitor la organizarea Daciei romane, A.T. Laurian admite ideea de romanizare şi consideră limba română ca fiind „tipu celu mai curatu de romanitate".

Poate cel mai echilibrat dintre studiile de istorie din periodicele ardeleneşti aparţine lui Ion Maiorescu[62]. Eruditul profesor îşi exprimă ideile într-un articol polemic cu un ziarist sas de la Satellit. Motivul îl reprezintă acuzaţiile defăimătoare ale acestuia la adresa naţiunii române. Combătând părerea ziaristului, anume că românii sunt o naţie decăzută şi erau la fel chiar în momentul aşezării saşilor şi secuilor în Transilvania, proba invocată fiind starea lor de iobagi, Maiorescu susţine ideea romanităţii populare, care nu este pentru români deşertăciune, ci „iubire de adevăr". Numele de român a ajuns să fie sinonim cu starea socială a iobăgiei, deoarece ei au fost urgisiţi de barbari. Retragerea aureliană a fost parţială, afectând doar legiunile romane, sudul Dunării fiind o patrie nesigură, în timp ce Carpaţii o citadelă. Că românii nu sunt barbari o dovedeşte faptul că ungurii au tradus termenul Dacus prin Deác (= om învăţat). În continuare, autorul demonstrează prezenţa românilor în sudul Transilvaniei cu mult înainte de aşezarea saşilor. Admirabila critică a documentelor invocate şi ideile exprimate face, credem, valabil acest studiu până astăzi.

Periodicele moldoveneşti au o contribuţie ceva mai modestă, dar nu mai puţin semnificativă în dezbaterea problemei etnogenezei. Prioritară în istoriografia din această parte a ţării este subiectul romanizării Moldovei. Gheorghe Asachi, spre

[59] *Românii*, „Organul luminarei", I (1847), p. 263-267; 269-270.

[60] *Românii din Grecia*, Idem, p. 257-276; 281-282.

[61] *Viaţa năciunei romane*, „Invetiatoriul poporului", I (1848), p. 7-8; 9-10; 33-36; 41-42.

[62] *Despre vechimea Românilor în Ardeal şi deosebit în pământul ce se zice „Fundus Regis" adică „Pământul săsescu"*, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", V (1842), p. 164-168; 169-174; 177-182; 185-189.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

exemplu, se pronunţă ferm în acest sens: „Din istorie ştim că Moldova, care la romani se numea Dacia Transalpina, era lăcuită de colonii aduse din Dacia"[63].

Dintr-o perspectivă largă, comparatistă, adesea polemică, Thalson[64] abordează chestiunea romanizării, ajungând la concluzii interesante, pe baza argumentelor lingvistice cu deosebire.

Gh. Săulescu[65] concentrează toate argumentele, verificate sau fanteziste, spre a proba latinitatea şi continuitatea românească. Conceput în pripă şi aglomerând informaţii din cele mai diverse, textul profesorului ieşean încearcă să convingă cu orice preţ. Latinitatea limbii române şi originea numelui de vlah sunt, însă, abordate într-o manieră moderată.

Individualizându-se ca unul dintre subiectele preferate ale periodicelor româneşti din prima jumătate a veacului XIX, etnogeneza românilor a oferit prilejul unor ample dezbateri, subordonate de regulă dorinţei de clarificare şi fundamentare a idealului naţional, pe baza acestui esenţial temei al temeiurilor, cum a fost considerată în epocă etnogeneza românească. Tema a devenit un subiect central, coloană vertebrală nu doar a gândirii istorice, dar şi a idealului renaşterii naţionale. Fără a le supralicita menirea, credem că periodicele moldoveneşti au avut o contribuţie deloc neglijabilă în elucidarea fascinantei probleme a originilor etnice, iar prin impactul presei asupra opiniei publice, una nu mai puţin importantă în popularizarea subiectului şi întreţinerea emulaţiei istoriei. Originea românilor a devenit, prin intermediul periodicelor, bun public, idee-forţă, speranţă de regenerare prin istorie. Deşi fascinaţia descoperirii subiectului de către un public mult lărgit prin efectul presei incită la patetism, trăire romantică, exagerări ori simplificări, deşi nivelul cunoştinţelor nu răspunde în totalitate interesului public, etnogeneza este abordată cel mai adesea ca un subiect normal de analiză istorică, echilibrat şi dominat de dorinţa de a lumina adevărul prin soliditatea argumentelor. Numeroasele puncte de vedere exprimate, chiar dacă unele aparent ireconciliabile, analizate sintetic, definesc o imagine completă şi închegată asupra etnogenezei, evident, la nivelul cunoştinţelor epocii. Studiile de istorie găzduite de periodicele româneşti oferă, astfel, o imagine generoasă cu privire la romanitatea orientală, introduc în discuţie subiecte spinoase şi disputate până astăzi, precum romanizarea Moldovei, continuitatea, unitatea romanităţii orientale, oferind, nu de puţine ori, soluţii interesante. Temeritatea şi fantezia, zburdând în voie adesea, nu suplinesc cunoaşterea. De aici impresia de amalgam pe care o lasă multe articole. Dar faptul acesta nu a blocat dorinţa de cunoaştere, tema originii etnice neconstituindu-se într-o preocupare în sine.

---

[63] *Arhiologie*, „Albina românească", VII (1837), p. 23.

[64] Ibidem, p. 361.

[65] *Privire asupra stării politice, religioase, literară şi legislativă a ţărilor cuprinse în Dacia din învechime până astăzi*, „Arhiva Albinei", 1844, p. 11-51; reprodus şi în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", VII (1844), p. 185-188; 193-195.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prin multitudinea, curajul şi originalitatea ideilor exprimate, studiile de istorie din presa veche românească se constituie într-o veritabilă carte de istorie în foileton cu privire la începuturi.

LA PRESSE ET L'HISTORIOGRAPHIE. LA CARRIÈRE D'UN THÈME ROMANTIQUE: L'ETHNOGENÈSE DES ROUMAINS
(Résumé)

La diffusion des connaissances historiques a été l'une des préoccupations majeures de la presse roumaine à l'époque de la renaissance nationale. Les éditeurs des périodiques en langue roumaine de la Transylvanie, de la Moldavie et de la Valachie se sont entraînés dans cette action éducative dont le but était la formation de l'esprit civique modern. L'un des thèmes préférés par la presse c'est la compréhension de l'origine des Roumains. Le sujet est abordé dans l'esprit romantique de l'époque avec une note évidemment militante: par l'histoire vers la découverte de l'être national et la fondamentation de la direction moderne dans la culture.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DAN PRODAN

PREOCUPĂRI DE ORIENTALISTICĂ ŞI TURCOLOGIE ÎN OPERA LUI NICOLAE IORGA

George Călinescu caracteriza astfel locul şi rolul marelui savant în dezvoltarea istoriografiei româneşti: „Nu este cu putinţă să-ţi alegi un domeniu oricât de îngust şi umbrit din istoria română fără să constaţi că N. Iorga a trecut pe acolo şi a tratat tema în fundamentul ei"[1]. Pentru istoria universală, o apreciere asemănătoare la adresa lui Iorga a formulat-o istoricul francez Jérôme Carcopino: „Iorga nu se poate defini într-o specialitate, nici mărgini la o epocă sau la ţară. El este o forţă a naturii"[2].

Pornind de la aceste premize evaluative, subliniez realitatea incontestabilă că polihistorului N. Iorga nimic nu i-a fost străin în ceea ce priveşte istoria, cultura şi civilizaţia românească şi universală. În uriaşa sa creaţie istorică, ce a reprezentat „modalitatea umană de a depăşi omenescul"[3], *preocupările ştiinţifice de cercetare* şi *didactico-formativo-instituţionale universitare orientalistico-turcologice* au reprezentat un important element definitoriu, cu pronunţat caracter de originalitate şi pionierat în istoriografia românească şi universală. În întreaga sa activitate ştiinţifico-didactică, N. Iorga a acordat *turcilor otomani, Imperiului otoman şi relaţiilor otomano-române o atenţie specială,* iar rezultatele concrete ale acestor preocupări s-au dovedit a fi la înălţimea importanţei istorice a temelor abordate, a concepţiei istorice novatoare elaborate, a metodelor şi instrumentarului de lucru folosite.

Ca urmare, *preocupările de orientalistică-turcologie* ale lui N. Iorga s-au manifestat pe mai multe planuri:

1. *Descoperirea, traducerea şi editarea izvoarelor istorice otomano-orientale şi europene* referitoare la istoria Imperiului otoman şi/sau a relaţiilor otomano-române (secolele XIV–XIX);

---

[1] G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 542.

[2] Apud Dan Berindei, *N. Iorga: titan al istoriografiei*, în „Dosarele istoriei" (*infra* abreviat: D.I.), an VI. nr. 6(58), iunie 2001, Bucureşti, p. 3.

[3] Damian Hurezeanu, *Viziune organică la Nicolae Iorga,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997, p. 7-9.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII. 2001, p. 215–228

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. *Contribuţii cu caracter istoric, toponimic, lingvistic;*

3. *Iniţiative, acţiuni, finalităţi cu caracter instituţional-didactic universitar.* Cu un înalt grad de *complementaritate*, aceste preocupări de orientalistică-turcologie au alcătuit un corp unitar bine articulat, reprezentând o „durată lungă" istoriografică, cât o „viaţă de om", mai exact o jumătate de secol, în activitatea ştiinţifico-didactică a lui N. Iorga.

Preocupările de orientalistică–turcologie ale lui N. Iorga au constituit obiectul unor cercetări şi analize sistematice în ultimele şapte decenii. Enumăr aici, selectiv, contribuţiile semnate de: Franz Babinger[4], Barbu Theodorescu[5], Aurelian Sacerdoţeanu[6], Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru[7], Mihai Berza[8], Mihail Guboglu[9], Virgil Cândea[10], Tayyib Gökbilgin[11], B. S. Baykal[12], Tahsin Gemil[13], Al. Elian[14], Cristina

[4] Franz Babinger, *Nicolae Iorga zum 60. Geburtstag*, în „Deutsche Allgemeine Zeitung", Berlin, LXX. Jahrg., nr. 563/6 Dezember 1931.

[5] Barbu Theodorescu, *Bibliografia operelor lui Nicolae Iorga*, Bucureşti, 1931, VII+208 p.; idem, *Bibliografia istorică şi literară a lui Nicolae Iorga*, 1890-1934, vol. I, 1935, XXIV+381 p.; vol. II: *Bibliografia politică, socială şi economică a lui Nicolae Iorga, 1890-1934*, Bucureşti, 1937, VIII+370 p.; idem, *Bibliographie des travaux de Nicolae Iorga en langues étrangères*, în „Académie Roumaine. Bulletin de la section historique", t. XXII, m. 1, 1941, Bucarest, p. 13-55; idem, *Nicolae Iorga*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968, 382 p.+63 fotografii; idem *Nicolae Iorga, 1871-1940*, vol. I: *Cronologie şi bibliografie*, Bucureşti, E.Ş.E., 1976, 576 p.+planşe (bibliografia la p. 125-520).

[6] Aurelian Sacerdoţeanu, *Opera lui N. Iorga (1934-1941). Bibliografie*, în RA, anul IV-2, 1941, Bucureşti, p. 410-437, şi extras, idem, *N. Iorga. Contribuţii bibliografice*, Bucureşti, 1941, 39 p.

[7] Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *N. Iorga, historien de l'Empire Ottoman*, în „Balcanica", VI, 1943, Bucarest, p. 101-122; eadem, *Nicolae Iorga - a Romanian Historian of the Ottoman Empire*, Publishing House of the Academy of the S.R.R., Bucarest, 1972, 192 p.+1 map; eadem, *N. Iorga et l'histoire de l'Empire Ottoman*, în vol. omagial *Nicolas Iorga, l'homme et l'œuvre...*, Bucarest, 1972, p. 175-186.

[8] Mihai Berza, *Ştiinţă şi metodă istorică în gândirea lui N. Iorga*, Bucureşti, 1945, 64 p.; idem, *N. Iorga (1871-1940)*, Bucureşti, E.D.P, 1965, 58 p. + fig.

[9] Mihail Guboglu, *Nicolae Iorga – istoric al Imperiului otoman şi al relaţiilor româno-turce*, în AUBI, anul XXII, nr. 2/1973, Bucureşti, p. 25-48; idem, Nazimiye Toğan, *Nikolaye Yorga'nin Doğumunun yuzuncu yili dolaysiyle (Cu ocazia aniversării a 100 de ani de la naşterea lui N.I.)*, în revista „Turk Kulturu", X-ncu yili, nr. 113/Mart 1972, Ankara, p. 318-326 (cu un elogios *Cuvânt introductiv* de prof. dr. Ahmed Temir, p. 318-319).

[10] Virgil Cândea, *Nicolas Iorga, historien de l'Europe du Sud-Est*, în *op. cit.* la nota 7/3, p. 187-250; idem, *N. Iorga şi Europa de sud-est*, în MSŞIA, nr. 20, 1995, Bucureşti, p. 63-66.

[11] Tayyib Gokbilgin, *La conception de Nicolas Iorga sur l'Empire Ottoman*, în AIESEE Bulletin, IX-e annee, n-os 1-2/1971, Bucarest, p. 29-33.

[12] B.S. Baykal, *N. Yorga'nin Osmanli Tarihiye dair Fikirleri (Consideraţii asupra Istoriei Imperiului otoman a lui N. I.)*, comunicare prezentată în cadrul simpozionului româno-turc de istorie, 25-28 mai 1978, Bucureşti, apud Mihai Maxim, *Simpozionul româno-turc de istorie*, în RdI, t. 31, nr. 10/1978, Bucureşti, p. 1877-1878.

[13] Tahsin Gemil, *Nicolae Iorga – cercetător al istoriei otomane*, în vol. *Parlamentul României. Sesiunea omagială Nicolae Iorga – Virgil Madgearu, 27 noiembrie 1990*, Bucureşti, Imprimeria Coresi, 1991, p. 44-47.

[14] Al. Elian, *Nicolae Iorga şi istoria universală*, în SRdI, t. 18, nr. 6/1965, Bucureşti, p. 1261-1274; idem, *Nicolas Iorga et le Sud-Est européen*, în *loc. cit.* la nota 11, p. 12-21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Feneşan[15], Călin Felezeu[16], Ştefan Ştefănescu[17], Gheorghe Zbuchea[18], Constantin Buşe (coordonator)[19], Dan Prodan[20], I. Oprişan[21]. Toate aceste articole, studii şi monografii oferă, prin convergenţă şi complementaritate, o imagine de ansamblu, cu numeroase elemente de amănunt, a preocupărilor şi realizărilor lui N. Iorga în *domeniul orientalisticii-turcologiei* ştiinţifice de cercetare şi instituţional-universitare.

1. Descoperirea, traducerea şi editarea izvoarelor istorice otomano-orientale şi europene referitoare la istoria Imperiului otoman şi a relaţiilor otomano-orientale (secolele XV-XIX)

Plecând de la truismul că istoria se scrie pe baza interpretării izvoarelor istorice de diferite categorii, N. Iorga a identificat, a tradus şi a publicat în limba română sau în limbi de circulaţie internaţională numerose izvoare istorice otomano-orientale sau europene privitoare la tematica enunţată în subtitlu. Pe de altă parte, Iorga a recomandat unor colaboratori de-ai săi să editeze izvoare istorice otomano-orientale şi să le utilizeze în elaborarea diferitelor studii şi articole referitoare la varii aspecte ale istoriei otomane şi ale relaţiilor otomano-române.

Susţinând necesitatea valorificării critice, pozitiviste, a informaţiei istorice ce se desprindea din izvoarele istorice obiectiv şi echidistant analizate, N. Iorga s-a dovedit un reprezentant de marcă al „şcolii critice istorice" de la 1900. Istoricul român s-a dovedit a fi unul dintre cele mai ilustrative cazuri de cercetător „itinerant" european al generaţiei sale, mereu de căutare de noi şi revelatoare documente, cronici, jurnale de călătorie, inscripţii etc.[22] A străbătut Europa în lung şi în lat, explorând fonduri istorice din arhive, biblioteci, muzee etc., de la Londra la Istanbul, de la Königsberg la Neapole. A descoperit, astfel, zeci de mii de izvoare româneşti şi străine, pe care le-a editat, integral sau în regeste, cu introduceri analitice, în zeci de volume de documente şi cronici. Evident, câteva

[15] Cristina Feneşan (Rotman), *Relaţiile osmano-bizantine în opera lui Nicolae Iorga*, în vol. *Nicolae Iorga – istoric al Bizanţului*, Bucureşti, Editura Acad. R.S.R., 1971, p. 129-154.

[16] Călin Felezeu, *Nicolae Iorga – istoric al societăţii otomane*, în SUBBH, Cluj-Napoca, an 35, nr. 2/1990, p. 28-38; idem, *Nicolae Iorga – 50 de ani de la moarte*, în revista „Argeş", Piteşti, 25, nr. 11-12/1990, p. 9.

[17] Ştefan Ştefănescu, *Naţional şi universal în gândirea istorică a lui Iorga*, în DI, an VI, nr. 6(58)-iunie 2001, Bucureşti, p. 10-15.

[18] Gh. Zbuchea, *Iorga şi lumea sud-est europeană*, în *loc. cit.* la nota 17, p. 39-44.

[19] *Universitatea din Bucureşti, Nicolae Iorga. 1871-1940*, coordonator: Constantin Buşe, Bucureşti, 2001. 428 p.

[20] Dan Prodan, *Franz Babinger şi Nicolae Iorga. Corespondenţă*, în AIIX, Iaşi, t. XXXVI, 1999, p. 171-202.

[21] I. Oprişan, *N. Iorga – corespondenţă cu Karl Lamprecht*, în „Manuscriptum", an XIII, nr. 3/1982, Bucureşti, p. 72-84.

[22] Al. Zub, *De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX şi începutul secolului XX)*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1985, p. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sute din aceste mărturii erau *izvoare istorice otomano-orientale*, descoperite *direct* sau redescoperite *mediat*, prin intermediul traducerilor, regestelor, culegerilor de documente vest- şi/sau central-europene.

N. Iorga a fost *primul cercetător* în istoriografia românească modernă care a înţeles şi a promovat, prin conferinţe publice şi în scris, importanţa deosebită a izvoarelor istorice otomano-orientale în studierea istoriei relaţiilor româno-otomane în secolele XV-XIX, pe de o parte, necesitatea investigării sistematice a arhivelor, bibliotecilor, muzeelor otomane, în special din Istanbul, pe de altă parte. El însuşi a întreprins o astfel de explorare în capitala de pe Bosfor în 1906, fără însă a atinge finalităţile dorite ale unui astfel de demers documentologic[23]. Conduita deontologică a lui N. Iorga, subliniată anterior, poate fi dovedită cu numeroase exemple. Amintesc doar unul dintre cele mai sugestive cazuri. Analizând cele 215 documente otomane traduse în limba franceză pentru Academia Română în 1898-1899, Iorga a precizat: „Prin aceste izvoare, scoase de curând la lumină, se lămuresc multe puncte esenţiale din situaţia noastră faţă de Puterea suzerană şi se îndreaptă o sumă de păreri greşite cu privire la purtarea pe care au avut-o cârmuitorii turci, fără deosebire de timp, faţă de ţările tributare"[24].

Istoricul român a descoperit, a rezumat, a tradus în româneşte/ în limbi europene de circulaţie, a editat şi a utilizat în contribuţiile sale ştiinţifice peste *500* de documente otomano-orientale, referitoare la: *istoria* otomanilor şi a imperiului lor (perioada 1407-c. 1820), *relaţiile* otomano-române (1456-1842), relaţiile otomano-europene (1489-1859)[25].

Izvoarele cronistice otomano-orientale, jurnalele şi memoriile de călătorie prin Orientul otoman s-au situat, de asemenea, în centrul atenţiei lui N. Iorga. Acesta a subliniat tranşant, pentru *prima dată* în istoriografia românească, importanţa deosebită a acestor categorii de izvoare istorice pentru scrierea istoriei poporului român şi a relaţiilor otomano-române în evul mediu. A realizat o succintă trecere în revistă a ediţiilor de cronici otomano-orientale apărute în Europa vestică şi centrală până în 1928, comparând aceste reuşite cu situaţia precară din istoriografia românească şi propunând alcătuirea unui *corpus* cu toate fragmentele şi informaţiile din acele izvoare istorice referitoare la istoria românilor: „O concluzie se desface din acest studiu. *Trebuie să avem şi noi, stând la un loc, tot ce ne priveşte în cronicile*

[23] N. Iorga, *Prin Bulgaria la Constantinopol*, cu ilustraţii de pictorul Stoica, Bucureşti, Editura Minerva, 1907, 282 p.

[24] Idem, *Porunci turceşti din veacul al XVI-lea către Domnii noştri*, în idem, *Documente şi cercetări asupra istoriei financiare şi economice a Principatelor Române*, Bucureşti, 1900 (1902), extras din revista „Economia Naţională", p. 174.

[25] Deoarece spaţiul tipografic nu-mi permite să tratez pe larg această problematică şi să amintesc toate contribuţiile lui Iorga circumscrise editării izvoarelor istorice otomano-orientale, voi face trimitere la B. Theodorescu, *Nicolae Iorga, 1871-1940*, vol. I: *cronologie şi bibliografie*, 1976, p. 215, nr. 386; p. 236-238, nr. 356, 358; p. 239, nr. 361; p. 241, nr. 363; p. 247, nr. 374; p. 248, nr. 376; p. 251, nr. 385, 386; p. 253, nr. 398; p. 255, nr. 405; p. 257, nr. 420; p. 261, nr. 438, 439, 444; p. 262, nr. 445; p. 278, nr. 545; p. 286-287, nr. 585, 587; p. 300, nr. 658; p. 308-309, nr. 695; p. 369, nr. 936.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

osmanilor. Dar pentru aceasta ne trebuie orientalişti (subl. N. I.). Nu e o ruşine că până azi nu avem nici unul?"[26].

În întreaga sa activitate ştiinţifică, N. Iorga a utilizat peste **30** de cronici, relatări şi jurnale de călătorie otomano-orientale referitoare la tematicile precizate în subtitlu. La acestea s-au adăugat alte peste **100** de izvoare istorice de aceeaşi categorie de origine central- şi vest-europeană[27]. N. Iorga s-a arătat interesat şi de izvoarele *epigrafice* otomane din România, în special din Dobrogea. Pentru traducerea acestora în româneşte a cerut sprijinul istorico-filologic al turcologului german Franz Babinger[28]. Dar impactul izvoarelor epigrafice otomano-orientale în opera ştiinţifică a lui N. Iorga a fost *modest*.

N. Iorga a avut acces la izvoarele istorice otomano-orientale *mediat*, prin *traducerile* acestora în diferite limbi europene, inclusiv româna, pentru că *nu avea cunoştinţele necesare* de limbă, paleografie şi diplomatică turco-osmană, pentru a le folosi direct, în limba originală în care au fost redactate.

2. Contribuţii orientalistico-turcologice cu caracter istoric, toponimic, lingvistic

Mihai Berza, unul din primii analişti ai operei ştiinţifice a lui N. Iorga, a concluzionat că aceasta ar putea fi reprezentată „sub aspectul a trei cercuri concentrice, dintre care cel dintâi, cercul central, ar fi ocupat de istoria ţării sale, cel de-al doilea de istoria sud-estului european, iar cel de-al treilea de ansamblul istoriei universale"[29].

Deşi incompletă, pentru că îi lipseşte, de exemplu, verticala Timpului, această reducţie geometrizată poate fi acceptată pentru a înţelege mai bine relaţia dintre *naţional-regional-universal* în gândirea şi concepţia istorică a lui N. Iorga. Dacă am trasa o rază comună pentru cele trei cercuri concentrice, am observa mai bine *interrelaţionalitatea şi determinările succesive* între ele. Aceste conexiuni biunivoce pot fi abordate din două puncte de vedere. Privite din *centrul de putere românesc*, în „punctul 0" s-ar afla Ţările Române, la nivelul următor Europa sud-dunăreană şi Peninsula Balcanică, iar în al treilea cerc Imperiul otoman şi lumea musulmano-orientală. Evaluate din *centrul de putere de pe Bosfor*, din Istanbul, capitala sultanilor, în centrul cercurilor s-ar situa Imperiul otoman, ar urma la nord-vest Rumelia şi Europa sud-dunăreană, iar în cercul al treilea Ţările Române, „romanitatea orientală".

---

[26] N. Iorga, *Cronicele turceşti ca izvor pentru istoria românilor*, în AARMSI, s. III, t. IX, m. 1, 1928, p. 22.

[27] B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, I, 1976, p. 162, nr. 74, 75; p. 169, nr. 106; p. 173, nr. 109, 112, 115; p. 174, nr. 119, 121; p. 184-185, nr. 148-150; p. 198, nr. 226-228; p. 211-212, nr. 316, 319, 321; p. 215, nr. 326; p. 229, nr. 348; p. 236-237, nr. 356; p. 243-244, nr. 368; p. 253-254, nr. 399; p. 264, nr. 454, 458; p. 303, nr. 674; p. 319, nr. 735.

[28] Cristina Feneşan, *Franz Babinger: ein deutscher Beitrag zur romanischen Osmanistik*, în RESEE, XXXII-annee, nr. 3-4/1994, Bucarest, p. 320-322; Dan Prodan, *op. cit.*, p. 172-173.

[29] M. Berza, *Nicolae Iorga*, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. Iorga a studiat şi a prezentat istoria lumii musulmano-orientale şi a Imperiului otoman de la începutul secolului al IX-lea e.c. până în 1922, apoi naşterea Turciei moderne kemaliste, 1922-1935. Sinteza către care au convers diferite studii de caz turcologice ale istoricului român şi din care au rezultat ulterior alte contribuţii cu aceeaşi tematică, complementare acesteia, este *Geschichte des osmanischen Reiches, nach den Quellen dargestellt*[30].

La *originea* elaborării sintezei otomane (mai departe abreviat: ***G.O.R.***) s-au aflat o *nouă şi originală interpretare şi concepţie* asupra istoriei statului otoman. Iorga a înţeles că istoria otomană trebuia studiată în contextul evoluţiei generale a triburilor şi populaţiilor turcice, cărora le-a studiat originile etnice. Statul otoman a fost un „produs natural" al vieţii şi civilizaţiei türcice din Anatolia, provincie ce a constituit baza seculară a puterii otomane. Istoria Imperiului Otoman era „prea serioasă" pentru a mai fi tratată anecdotic, biografic sau poetic, cum au procedat autorii de sinteze otomane din secolele XVIII-XIX, a considerat, în mod critic şi obiectiv, savantul român.

Iorga a criticat concepţia unilaterală şi puerilă, acreditată până atunci în istoriografia turcologică, potrivit căreia turcii otomani ar fi fost cruzi, sălbatici, însetaţi de sânge, distrugători şi fanatici, demonstrând convingător că aceştia erau „democraţi" (în sensul medieval al termenului), toleranţi, receptivi la realităţile şi influenţele locale, cu o atitudine şi o politică bine stabilite şi consecvente. Ca urmare, otomanii au fundamentat în Asia Mică, în Europa sud-dunăreană şi în Orientul Apropiat „unitatea monarhică, liniştea sistemului absolut, ordinul unui singur stăpân": sultanul, padişahul. Imperiul otoman, elocventă expresie a caracterului peren al imperiului politic fondat pentru a concretiza aspiraţia omenirii către unitate şi universalitate, era păstrătorul tradiţiei mongolo-asiatice a monarhiei universale şi moştenitorul marii civilizaţii romano-bizantine. Insistând asupra condiţiilor diferite de dezvoltare a popoarelor balcanice sub stăpânire otomană, Iorga a subliniat contradicţia dintre concepţia feudală otomană a unităţii indivizibile a statului sultanilor şi tendinţa modernă a popoarelor balcanice către unitate şi independenţă naţională. Soluţia depăşirii acestui anacronism, a concluzionat istoricul român, era acordarea libertăţii popoarelor pe care otomanii nu le mai puteau stăpâni şi edificarea unui stat turc naţional, modern[31].

În elaborarea *G.O.R.* N. Iorga a folosit şi a analizat critic numeroase *izvoare istorice* documentare, cronistice, epigrafice, numismatice, cartografice etc. otomane (în diferite traduceri în limbi europene), bizantine, occidentale, româneşti, sud- şi est-slave etc. (subliniind această conduită chiar în titlul istoriei otomane:

[30] Gotha, vol. I, 1908, XX+486 p.; vol. II, 1909, XVII+453 p.; vol. III, 1910, XX+479 p.; vol. IV, 1911, XVIII+512 p.; vol. V, 1913, XX+633 p. Vezi B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, I, 1976, p. 169-173.

[31] N. Iorga, *G.O.R.*, I, 1908, *passim*; V, 1913, p. I-XX, 614-633; idem, *Les causes de la catastrophe de l'Empire ottoman*, conférence faite le 11 novembre à Belgrad, V•lenii de Munte, 1913, 20 p.; idem, *Cauzele catastrofei Imperiului otoman*, în „Minerva", 4-5 decembrie 1913, Bucureşti; Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *N. Iorga - a Romanian Historian*, p. 35-42; T. Gokbilgin, *op. cit.*, p. 29-33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„nach den Quellen dargestellt"), la care s-au adăugat ultimele contribuţii în domeniul respectiv ale orientaliştilor-turcologici din diferite ţări ale lumii[32].

Savantul român a urmărit să prezinte trecutul statului otoman în mod imparţial, fără resentimente „istorice", şi metodic, într-un binom fundamentat pe relaţii cauzale de filiaţie, interdependenţă şi simultaneitate între faptele şi fenomenele istorice. *Primul pas* în metoda de cercetare istorică aplicată în investigaţiile sale a fost analiza surselor istorice, pentru a realiza un contact direct cu realităţile trecutului.

Prin *al doilea pas*, Iorga a încercat să treacă de la izvoarele istorice la faptele istorice, încercând să descopere intenţiile reale ale celor implicaţi în evenimentele istorice şi să stabilească gradul de „sinceritate" al documentelor şi cronicilor.

Prin *al treilea pas*, folosind în mod original metoda comparaţiilor, similitudinilor şi paralelismelor între fapte şi împrejurări istorice, în conexiune cu metoda inducţiei istorice, savantul român a urmărit să realizeze o „explicaţie integrală" a rolului factorilor permanenţi şi determinaţi în evoluţia istorică a unei entităţi etno-politice în general, a celei otomane în particular: condiţiile cadrului natural; „rasa" („poporul"), influenţată de cadrul natural; viaţa spirituală („ideea")[33].

În contribuţia sa turcologică fundamentală, *G.O.R.*, Iorga a realizat analiza şi expunerea faptelor şi evoluţiilor istorice pe baza unui număr de *teze esenţiale*, cu un mare grad de originalitate pentru perioada în care au fost formulate. Aceste noutăţi, pe de o parte, cât şi aspectele discutabile, perfectibile, completabile ale *G.O.R., pe de altă parte*, au fost deja subliniate şi analizate în istoriografie[34], de aceea nu mai insist aici asupra lor.

Istoricul român a prefaţat *G.O.R.* cu o serie de studii apărute în deceniul anterior tipăririi vol. I al sintezei otomane, pe de o parte, şi a completat-o mereu, după 1913, cu diferite articole şi contribuţii de turcologie, pe de altă parte. Privită astfel, *G.O.R.* poate fi considerată, în acelaşi timp, atât un *început* al unor preocupări de turcologie, cât şi un *sfârşit* al acestora. Dar cum un început implică, legic şi logic, un sfârşit, orice sfârşit generând un (nou) început, toate contribuţiile turcologice minore ale lui Iorga *gravitează* în jurul nucleului ideatic, de concepţie, de metodă, de realizare, numit *G.O.R.* În felul acesta se întregeşte sfera preocupărilor de turcologie ale lui N. Iorga.

G.O.R. a fost un produs al epocii sale (începutul secolului al XX-lea), al unui anumit nivel de evoluţie şi dezvoltare a istoriografiei româneşti, al concepţiilor şi metodelor istorice caracteristice acesteia (abordarea critico-documentară a faptelor, evoluţiilor şi devenirii istorice)[35], realizare ştiinţifică cu mult peste nivelul valoric

[32] M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 42-59.

[33] *Ibidem*, p. 59-69.

[34] Vezi *supra*, contribuţiile citate la notele n-le 5-16, *passim*.

[35] A se vedea şi consideraţiile generale formulate de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 144-149; eadem, *N. Iorga et l'histoire*, p. 185-186; eadem, *N. Iorga, historien*, p. 117-122; M. Guboglu, *N. Iorga – istoric*, p. 40-48; Lucian Boia, *Evoluţia istoriografiei române*, Bucureşti, 1976, p. 259-260; Virgil Cândea, *Nicolas Iorga, historien de l'Europe du Sud-Est*, p. 200-201.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

al preocupărilor şi contribuţiilor contemporane europene în domeniu, conferindu-i autorului şi „şcolii critice" de la 1900 un loc de cinste în panteonul turcologiei mondiale[36].

Contribuţiile *minore* de turcologie ale lui N. Iorga, ce pot fi considerate şi articole/studii „de jertfă" gravitând în jurul nucleului *G.O.R.*, se împart în *două categorii*: cele cu tematică strict istorică, tratând diferite subiecte punctiforme geo-temporale, circumscrise perioadei sec. XIII – c. 1930; recenziile diferitelor producţii orientalistico-turcologice (lucrări ştiinţifice, culegeri de izvoare istorice, monografii, rapoarte diplomatice, relatări şi jurnale de călătorie, memorii etc.), ce acopereau Europa, Orientul Mijlociu şi Apropiat şi intervalul temporal c. 800 – c. 1935. Statistic apreciind, în prima categorie pot fi încadrate c. **60** de contribuţii[37], de la articolul de câteva pagini până la sinteza de 600 de pagini. În a doua categorie pot fi incluse c. **50** de alte contribuţii[38], ce pot constitui, reunite în volum, lucrări de turcologie unice în felul lor: o *Istorie a Imperiului Otoman prin călători europeni;* o *Istorie a Imperiului Otoman prin monografii istorice şi memorii/amintiri* ale unor persoane care au cunoscut, au observat şi au studiat din interior realitatea otomană în perioada: sf. sec. XIV – începp. sec. XX.

N. Iorga a analizat locul şi rolul *re'āyā*-lelor/*kazā*-lelor otomane pe pământ românesc în cadrul relaţiilor româno-otomane în perioada: sf. sec. XIV-1829[39]. De

[36] Prestigiul de care se bucură N. Iorga în lumea ştiinţifico-didactică universitară germană, franceză, engleză, italiană, otomană, sârbă etc. era imens. Astfel, *în Germania* era elogiat de specialiştii în domeniul orientalisticii-turcologiei; Belmont i-a solicitat colaborarea ştiinţifică; ziarul „Kolnische Zeitung" (19 septembrie 1912) a inserat un articol favorabil despre sinteza istorică otomană; în august 1909 decanul Facultăţii de Filozofie din Leipzig, prof. dr. W. Seeliger, l-a apreciat pe Iorga ca fiind „marele orientalist şi istoric al românilor", etc. *În Franţa*, prof. dr. L. Brehier a publicat o recenzie favorabilă la *G.O.R.*, vol. I, în „Revue Historique"/1908; G. Weigand a apreciat, de asemenea, sinteza istorică otomană. *În Anglia*, Iorga a fost, împreună cu K. Lamprecht, centrul atenţiei Congresului internaţional de studii istorice (martie 1913), unde a prezentat două importante şi apreciate comunicări ştiinţifice. *În Italia*, A. Pernice i-a propus să tipărească la Editura „Hoepli" o *istorie a Imperiului otoman* (1914). *Din Imperiul otoman* a primit vizitele unor grupuri de profesori şi studenţi turci (august 1910, mai 1914), care i-au mulţumit şi l-au felicitat pe istoricul român pentru sinteza otomană elaborată, iar după apariţia vol. IV (1911) însuşi sultanul Mehmed al V-lea Reşād, căruia i-au fost oferite în semn de omagiu vol. I-IV, i-a mulţumit personal (mai 1911); în ochii lumii intelectuale otomane, savantul român era cel mai mare istoric străin care a scris cea mai valoroasă sinteză istorică otomană de până atunci. *În Serbia*, Iorga a fost invitat să conferenţieze despre istoria popoarelor din sud-estul Europei (noiembrie 1913); în a doua expunere a analizat *Cauzele prăbuşirii Imperiului otoman*; vizita şi contactele ştiinţifico-culturalo-politice s-au bucurat de un imens succes. Şi exemplele ar putea continua. Vezi B. Theodorescu, *N. Iorga*, 1976, p. 48-63, *passim*.

[37] B. Theodorescu, *op. cit.*, 1976, p. 154-155, nr. 50, 52, 54; p. 156, nr. 59, 60; p. 161, nr. 69; p. 173, nr. 110, 113-117; p. 174, nr. 118, 120, 122; p. 179-181, nr. 134; p. 181, nr. 135; p. 182-183, nr. 138, 139; p. 187, nr. 159; p. 179, nr. 225; p. 205, nr. 276, 277; p. 207, nr. 290; p. 213, nr. 326; p. 261, nr. 438, 439; p. 265, nr. 467; p. 267-268, nr. 477; p. 269, nr. 484; p. 270, nr. 494; p. 271, nr. 496; p. 274, nr. 522; p. 275, nr. 524; p. 276, nr. 532; p. 284, nr. 569; p. 302, nr. 670; p. 303, nr. 673, 674; p. 309, nr. 696; p. 366, nr. 922; p. 371-372, nr. 948-950; p. 390, nr. 1027.

[38] *Ibidem*, 1976, p. 174-175, nr. 123, 124; p. 202, nr. 258; p. 203, nr. 264; p. 272, nr. 501; p. 275, nr. 524.

[39] *Ibidem*, 1976, p. 260, nr. 432; p. 291-292, nr. 612-614; p. 295, nr. 632, 634.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

asemenea, a studiat diferite aspecte ale toponomiei turcico-otomano-orientale în România, formulând concluzii valabile şi astăzi[40]. Istoricul român a încercat să abordeze, tangenţial însă, şi problematica *influenţelor lingvistice orientale în limba şi cultura română*, cu rezultate modeste însă, pentru că autorul nu avea pregătirea ştiinţifică de specialitate în domeniul filologiei turco-orientale[41].

Istoricul N. Iorga a fost dublat cu succes de *ziaristul N. Iorga*. Articolele „turcologice" ale gazetarului N. Iorga, apărute în marea majoritate în paginile „Neamului Românesc", au prezentat cititorilor români, cu obiectivitate, realism şi intuiţie gazetărească, evoluţiile complexe din spaţiul geografico-istoric al Imperiului otoman până în 1922 şi al Turciei moderne kemaliste până în 1936, surprinzând în detaliu dispariţia unei lumi depăşită de însăşi evoluţia istorică şi apariţia alteia, în concordanţă cu realităţile concrete, obiective, interne şi externe, din deceniul al III-lea al secolului al XX-lea. Fie reunite în volumul din 1912[42], fie rămase în paginile „Neamului Românesc", cele peste **100** de articole sunt un exemplu al modului cum intelectualitatea istorică românească a perceput evoluţiile complexe din Peninsula Balcanică şi Anatolia: *prăbuşirea Imperiului otoman multinaţional şi naşterea Turciei moderne kemaliste*[43].

După parcurgerea succintă a preocupărilor orientalistico-turcologice ştiinţifice de cercetare ale lui N. Iorga, se impun câteva *consideraţii*. Studierea trecutului Imperiului Otoman şi a relaţiilor româno-otomane a fost doar *una* din direcţiile prioritare ale fecundei activităţi ştiinţifice a savantului român. Magistrul de la Vălenii de Munte nu şi-a consacrat însă întreaga viaţă şi creaţie ştiinţifică doar studierii lumii otomano-orientale. Sinteza de istorie otomană *G.O.R.*, operă fundamentală timp de peste patru decenii în istoriografia de specialitate, a reprezentat *punctul culminant, convergent, al preocupărilor sale de turcologie*. Volumul V al sintezei otomane a fost tradus în limba turcă în 1948[44]. Activitatea orientalistico-turcologică a lui N. Iorga a fost receptată ca atare de orientaliştii lumii în prima jumătate a secolului al XX-lea, savantul român fiind apreciat ca *orientalist-turcolog* ***sui-generis***, unic în modalitatea sa de a manifestare ştiinţifică.

---

[40] N. Iorga, *Revelaţii toponimice pentru istoria neştiută a românilor. I. Teleormanul*, în AARMSI, s. III, t. XXIII, m. 14, 1941, Bucureşti, p. 333-350, şi extras, 18 p. Vezi şi: nota bibliografică semnată de C. Greceanu, în RIR, XI-XII, 1941-1942, Iaşi, p. 206-210; recenzia lui I. Donat, în „Arhivele Olteniei", XX, nr. 113-118/1941, Craiova, p. 279-286; B. Theodorescu, *op. cit.*, 1976, p. 275, nr. 530.

[41] N. Iorga, *Studiile d-lui Şăineanu despre influenţele orientale exercitate asupra noastră*, în „Noua Revistă Română", vol. III, nr. 26/15 ianuarie 1901, Bucureşti, p. 58-65; idem, *Cum răspunde dl. Şăineanu când îl lauzi*, în NRR, III, partea I, nr. 27/1 Februarie 1901, p. 131-136; partea a II-a, nr. 29/1 Martie 1901, p. 228-229; partea a III-a/I-IV, nr. 31-32/ 1-15 Aprilie 1901, p. 324-332, 369-380.

[42] Idem, *România, vecinii săi şi chestiunea Orientului*, Vălenii de Munte, 1912, 254+IV p.

[43] B. Theodorescu, *N. Iorga*, 1976, p. 181-182, nr. 136; p. 337-338, nr. 828; M. Guboglu, *N. Iorga – istoric*, p. 43-44.

[44] N. Yorga, *Osmanli Tarihi*, V-nci Cilt (1774-1912), çeviren: B.S. Baykal, G.M.G.T.A.O., Ankara, 1948, 690 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aproape toți analiștii turcologi, din ultimii 90 de ani, ai operei orientalistico-turcologice a lui N. Iorga au subliniat un ***paradox aparent*** în creația respectivă a polihistorului român: necunoscător al limbii turco-osmane și al alfabetului arab, neposedând cunoștințe elementare de paleografie, diplomatică, heraldică, numismatică, sigilografie turco-osmană, neavând astfel posibilitatea să studieze direct, nemediat, izvoarele istorice otomano-orientale și bibliografia istorică, geografică, filologică în aceste limbi, a elaborat totuși o viziune de ansamblu bine articulată, solid fundamentată pe izvoare istorice europeano-otomano-orientale, coborând uneori până la amănunt, a cărei coloană vertebrală este *G.O.R.*, valabilă și actuală, în multe privințe, încă și astăzi, asupra trecutului otomanilor și al statului lor.

Elaborând *G.O.R.* în perioada 1907-1912, Iorga a valorificat benefic o *șansă unică în viața sa*, aceea de a prezenta istoria otomanilor și a imperiului lor în principal pe baza izvoarelor istorice *neotomane* (bizantine, slave, central- și vest-europene) și în subsidiar interpretându-le mediat pe cele otomano-orientale editate până în acei ani. În deceniile următoare concepția istorică, metodele științifice și instrumentarul de cercetare turcologică au evoluat destul de mult, cerințele investigației istoriografice și spiritul critic au devenit tot mai exigente, astfel încât N. Iorga nu ar mai fi făcut față noilor provocări, complexe și multilaterale de altfel, ale turcologiei de la sfârșitul anilor '30.

G.O.R. a reprezentat ultima mare sinteză de istorie otomană elaborată de un singur autor, într-adevăr genial, din secolul al XX-lea[45]. Ea a făcut trecerea către *sinteza* de istorie otomană elaborată de un colectiv de turcologi-osmaniști, finalitate caracteristică istoriografiei turcologice din a doua jumătate a secolului al XX-lea. N. Iorga a fost, alături de D. Cantemir, J. von Hammer-Purgstall și J.W. Zinkeisen, ultimul membru celebru al „careului de ași" care a influențat benefic evoluția și dezvoltarea turcologiei mondiale de la începutul secolului al XVIII-lea până la mijlocul celui de-al XX-lea.

3. Inițiative, acțiuni, finalități cu caracter instituțional-didactic universitar

La începutul secolului al XX-lea, N. Iorga a încercat să sensibilizeze forurile de conducere universitare și academice, opinia publică românească, pentru perceperea utilității și necesității înființării unei *catedre* pentru studiul limbilor orientale în România, să capteze interesul și bunăvoința unor mecenați pentru crearea unor *burse* în străinătate destinate însușirii idiomurilor amintite. Istoricul român a subliniat cu regret o realitate românească cel puțin jenantă, dacă nu chiar rușinoasă: „[...] răposatul Grigore Buiucliu s-a gândit – a spus-o expres în testament – ca din venituri (ale averii sale) să se creeze *burse pentru studiul limbilor orientale. De acest studiu avem astăzi cea mai mare nevoie. E în adevăr o*

[45] În această apreciere ignor broșurile de popularizare a istoriei otomane, cu idei, concepții sau chiar fraze preluate identic și succesiv din ediții similare anterioare; de asemenea, trec cu vederea sintezele de istorie otomană fără carieră în istoriografia turcologică și care reprezentau, în cel mai bun caz, nivelul studierii problemei la o anumită dată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ruşine pentru noi [...] să n-avem nici o catedră în învăţământul superior românesc pentru studii orientale, că orientaliştii ne lipsesc în aşa grad [...]. E o pagubă reală că nu putem întrebuinţa o sumă de izvoare scrise în aceste limbi [...]" – (subl. – D.P.)[46]. Iorga a formulat un imperativ: *„În cel mai scurt timp va trebui să căutăm a recâştiga şi aici terenul pierdut"* (subl. – D.P.)[47]. Dar declanşarea primei conflagraţii mondiale a împiedicat materializarea, în folosul unor bursieri români, a lăudabilelor prevederi testamentare ale lui Grigore Buiucliu.

După ce a formulat şi a propus lumii ştiinţifice „un concept integrator: Europa Sud-Orientală"[48], N. Iorga a înfiinţat *Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale* (10 noiembrie 1913, inaugurat la 24 ianuarie 1914), pentru studiul interdisciplinar al respectivului areal geopolitic, istoric, cultural, religios, economic, social etc. În programul institutului era prevăzut şi *cursul practic de limba turcă*[49], dar acesta se va desfăşura în mod concret începând cu luna noiembrie 1920[50].

Acest curs practic a devenit o tradiţie în activitatea institutului, fiind semnalat, de exemplu, în anii 1926-1927[51] sau 1941[52].

Dar acest *curs de iniţiere* în limba turcă nu putea forma totuşi turcologi profesionişti, realitate tristă deplânsă de Iorga în 1928[53]. Pe de altă parte, demersurile profesorilor universitari bucureşteni Ioan Bianu (la 30 octombrie 1926) şi C.C. Giurescu (la 28 octombrie 1933) pentru înfiinţarea unei *catedre de limbi orientale*, în special: *turcă, arabă, tătară, persană, armeană*, la o universitate românească[54], au rămas simple intenţii lăudabile. Astfel, în condiţiile în care statul român nu părea interesat să transpună în practică amintitele deziderate universitar-formative, N. Iorga şi-a asumat răspunderea morală de a realiza în mod concret aceste obiective turcologice filologico-istorice. Istoricul român a înţeles că trebuia să cointereseze moral şi financiar[55] statul român în materializarea acestei iniţiative pe de o parte, că nu exista în ţara noastră prin 1935 un turcolog de renume european, cu care să colaboreze în realizarea amintitului demers, pe de altă parte.

---

[46] N. Iorga, *Armenii şi românii: o paralelă istorică*, în AARMSI, s. II, t. XXXVI, m. 1, 1913, Bucureşti, extras, p. 37.

[47] *Ibidem*. p. 38; vezi şi B. Theodorescu, *N. Iorga*, 1976, p. 215, nr. 336.

[48] Al. Zub, *op. cit.*, cap. VIII, subcap. 9, p. 233-244.

[49] N.A. Constantinescu, *Dare de seamă asupra întemeierii şi activităţii Institutului pentru Studiul Europei Sud-Estice*, Bucureşti, Editura I.S.E.S.E., 1926, p. 3-4, *passim*.

[50] B. Theodorescu, *N. Iorga*, 1976, p. 77.

[51] Arhiva Ministerului Apărării Naţionale, fond 6559, d. 183, f. 125, apud Gh. Nicolescu, I. Burlacu, V.F. Dobrinescu, *Documente despre Nicolae Iorga în Arhivele militare româneşti*, în vol. *Nicolae Iorga, omul şi opera*, II, Bacău, Editura „Plumb", 1994, p. 216-217.

[52] Ioana Ursu, Ioan Lăcustă, *În Bucureşti, acum 50 de ani (februarie 1941)*, în MI, s.n., XXV, nr. 2(287) / februarie 1991, Bucureşti, p. 42.

[53] N. Iorga, *Cronicele turceşti ca izvor pentru istoria românilor*, p. 22.

[54] Marin Popescu-Spineni, *Contribuţii la istoria învăţământului superior. Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti*, Bucureşti, Tipografia „Cultura Naţională", 1928, p. 41; Constantin Şăineanu, *Amintiri*, Bucureşti, Tipografia „Universul" S.A., 1947, p. 66.

[55] N. Iorga, *Corespondenţă*, vol. III, *Documente literare*, ediţie, note şi indici de Ecaterina Vaum, Bucureşti, Editura Minerva, 1991, p. 300-301.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În aceste condiții, opțiunea lui N. Iorga s-a îndreptat către turcologul german *Franz Babinger* (n. 1891 la Weiden-Wurzurg, Bavaria de Nord), cu o impresionantă carte de vizită științifică – de cercetare și didactică-universitară turcologică[56]. Fr. Babinger a fost *angajat cu contract* de către N. Iorga la Institutul pentru studiul Europei Sud-Estice (octombrie 1935-septembrie 1937) pentru a *preda* cursuri de istorie otomană și a relațiilor româno-otomane în evul mediu, de limbă și paleografie turco-osmană, pentru a *studia* populațiile musulmane din România și „epoca turcească în Balcani"[57]. În perioada noiembrie 1937-iunie 1943, turcologul german și-a desfășurat activitatea didactico-științifică la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din *Iași* și în cadrul *Institutului de Turcologie* din același oraș[58]. În cadrul acestor instituții universitare Fr. Babinger a depus o activitate didactică și științifică identică tematic cu cea desfășurată la București[59].

Institutul de Turcologie de la Iași, întemeiat la 1 aprilie 1940, a fost încadrat astfel: ***N. Iorga – director general onorific***, Fr. Babinger – director de studii și Mihail Guboglu – secretar științific (ulterior asistent) și bibliotecar[60]. Nu am descoperit, deocamdată, ecouri ale colaborării concrete a lui Iorga cu Institutul de Turcologie de la Iași. „Lunga vară fierbinte" din România anului 1940, urmată de „toamna legionară" și uciderea lui N. Iorga au redus la minimum această colaborare[61]. N. Iorga a avut un rol *fundamental* în crearea spiritului și a școlii turcologice naționale, în popularizarea acestei ramuri orientalistice și în inducerea curiozității științifice și didactice în rândul studenților și licențiaților români, în primele patru decenii ale secolului al XX-lea.

Închei sumara analiză a preocupărilor de orientalistică-turcologie ale lui N. Iorga cu aprecierile aceluiași George Călinescu, care a perceput caracteristicile generale ale activității științifico-didactice ale polihistorului român încă de la trecerea sa în neființă: „El (N. Iorga – n.n. – D.P.) e un specialist total, un istoric care a sorbit apa tuturor (...) În vreme ce epigonii lui N. Iorga duc lupta pe o singură specialitate, N. Iorga ține piept ca specialist pe toate laturile"[62].

---

[56] Franz Babinger, *Schriftenverzeichnis*, als Handschrift gedruckt im Herbst 1938, Werkbund-Druckerei Wurzburg, 1938, 30 p.; Dan Prodan, *Franz Babinger – turcolog celebru și agent secret?*, în MI, s.n., XXVIII, nr. 4(325), aprilie1994, București, p. 49-51.

[57] Dan Prodan, *Franz Babinger și Nicolae Iorga. Corespondență*, p. 192; originalul contractului păstrat la Arhivele Naționale ale României, Direcția Arhivelor Istorice Centrale, București, fond Ministerul Educației Naționale, d. 729/1938, f. 10.

[58] Idem, *Din tradițiile orientalisticii românești. Franz Babinger și Institutul de Turcologie de la Iași (1940-1945)*, în „Caietele Laboratorului de Studii Otomane", nr. 2/1993, București (p. 164-201), p. 172-188.

[59] *Ibidem*, p. 172, 174-175, 180-181, 184, 187-188; pentru activitatea științifică desfășurată de Fr. Babinger în România vezi: Cristina Feneșan, *Franz Babinger: ein deutscher Beitrag zur rumanischen Osmanistik*, în RESEE, XXXII-e année, nr. 3-4/1994, Bucarest, p. 320-322; Dan Prodan, *Studiile lui Franz Babinger referitoare la istoria românilor și a relațiilor româno-otomane în evul mediu (secolele XIV-XVII)*, în „Hierasus", X, 1996, Botoșani, p. 119-170.

[60] Dan Prodan, *Din tradițiile*, p. 180-183.

[61] *Ibidem*, p. 184.

[62] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 542.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PRÉOCCUPATIONS D'ORIENTALISME ET ÉTUDES TURQUES DANS L'OEUVRE DE NICOLAE IORGA
(Résumé)

Les préoccupations *d'orientaliste et turcologue* de N. Iorga ont visé plusieurs domaines d'activité, à savoir : **1.** *la découverte, la traduction et l'édition des sources historiques* ottomano-orientales et européennes concernant l'histoire de l'Empire ottoman et/ou les relations ottomano-roumaines dans la période allant du XIVe siècle vers 1920 ; **2.** la publication de *contributions ayant un caractère historique, toponymique, hydronymique, anthroponymique, linguistique*; **3.** l'amorce *d'initiatives, d'actions et démarches* ayant un caractère institutionnel et didactique universitaire. Toutes ces préoccupations furent hautement complémentaires, formant, dans une vision organique, un tout cohérent et bien articulé dans le cadre de l'activité scientifique et didactique d'un demi-siècle du titan N. Iorga.

1. *N. Iorga, l'infatigable fouilleur d'archives,* toujours à la chasse aux sources historiques, a pour la première fois dans l'historiographie roumaine souligné *l'importance inestimable* que présentent les documents, les chroniques, les inscriptions, les journaux et relations de voyage ottomano-orientales concernant l'histoire de l'Empire ottoman et les relations ottomano-roumaines du XIVe au XIXe siècles. Les précieuses informations offertes par ces catégories de sources historiques ottomano-orientales s'ajoutaient d'une manière *objective et réaliste* à celles provenant des sources européennes similaires, illustrant les mêmes périodes historiques. Iorga a beaucoup insisté sur la *complémentarité* des sources historiques ottomano-orientales et de celles d'origine centrale- et ouest-européennes, concernant le même événement ou fait historique. Ainsi, Iorga a découvert/identifié, résumé, traduit en roumain/langues européennes, a édité et utilisé dans ses contributions scientifiques plus de *500* documents ottomano-orientaux. S'y ajoutent plus de *1000* documents du même genre édités en Europe et utilisés par l'historien roumain. Iorga a publié certains documents ottomans accompagnés de fac-similés, méthode moderne d'édition des sources historiques.

Dans ses contributions scientifiques turcologiques, l'historien roumain a utilisé plus de *30* chroniques, journaux et relations de voyage ottomano-orientales, auxquelles s'ajoutent plus de *100* sources historiques de la même catégorie, d'origine centrale et ouest-européenne. Iorga a utilisé plus de *100* sources épigraphiques en alphabet arabe dans l'étude de l'histoire ottomane et des relations ottomano-roumaines. L'historien roumain a eu accès aux sources historiques ottomano-orientales de façon *indirecte*, par le truchement des *traductions* en diverses langues européennes, y compris le roumain, car il ne possédait pas les connaissances nécessaires de langue, de paléographie et de diplomatique turco-osmanli. Ses tentatives d'entreprendre, à titre personnel, des recherches documentaires dans les archives et les musées d'Istanbul (1906) furent vouées à l'échec, car sa formation de spécialité était insuffisante.

2. *Les études ayant un caractère historique, toponymique, hydronymique, anthroponymique, linguistique* comptent parmi les plus importantes contributions d'orientaliste et de turcologue de N. Iorga. Dans le cadre de cette catégorie thématique se sont imposés, par leur quantité et qualité, ses contributions historiques. Continuant la série des déterminations relationnelles, la colonne vertébrale de ces contributions historiques est représentée par la monumentale synthèse *Geschichte des osmanischen Reiches, nach den Quellen dargestellt*, en

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

5 volumes, Gotha, 1908-1913, vers laquelle convergent tant les études préparatoires parues jusque en 1912, que les études complémentaires publiées durant la période 1913–1940. Dans la perspective des neufs décennies écoulées depuis sa parution, *G.O.R.* apparaît comme la *synthèse de référence dans le domaine de la turcologie durant quatre décennies*, jusqu'au milieu des années '50. Sa valeur a résidé dans le mariage harmonieux entre la connaissance scientifique du type encyclopédique, la précision et l'érudition du contenu historique, la nouveauté et l'audace des conceptions, des idées et des conclusions formulées par N. Iorga. *G.O.R.* a été indubitablement supérieure, de tous les points de vue, aux synthèses ottomanes antérieures élaborés par J. von Hammer–Purgstall (*G.O.R.*, 1827-1835, 10 volumes, Pesth) ou par J. W. Zinkeisen (*G.O.R.E.*, 1840-1863, 7 volumes, Hambourg–Gotha).

G.O.R. a été un produit scientifique de son époque (début du XXe siècle), d'un certain niveau d'évolution et de développement de l'historiographie roumaine ("l'école critique d'histoire de 1900"), des conceptions et des méthodes historiques attenantes (l'analyse critique et documentaire des faits, des évolutions et du devenir historique), œuvre dépassant de loin le niveau et la valeur des préoccupations et des contributions européennes contemporaines du domaine. Tout cela assura à N. Iorga et à „l'école historique critique" roumaine une place d'honneur au panthéon de la turcologie mondiale.

Les contributions turcologiques „mineures" de Iorga – articles, commentaires ou éditoriaux – pourraient constituer à elles-mêmes, si on les réunissait dans des volumes indépendants, une *Histoire de l'Empire ottoman par les témoignages des voyageurs européens*, une *Histoire de l'Empire ottoman par les livres d'histoire, par les rapports diplomatiques et les mémoires/souvenirs de divers Européens*, ou bien une *Histoire de l'écroulement de l'Empire ottoman et de la naissance de la Turquie kémaliste par les éditoriaux de journaux.*

3. *Les démarches et les réalisations de N. Iorga dans le domaine turcologique institutionnel et didactique universitaire de spécialité* (L'Institut pour l'étude de l'Europe du Sud-Est – 1913-1914, Bucarest ; l'Institut de turcologie de Iaşi, 1940, dont il fut directeur général honorifique) ; l'organisation, dans le cadre de ces institutions, de cours et séminaires de langue, paléographie et diplomatique turco-osmanli ; l'invitation en Roumanie et l'embauche sous contrat du turcologue allemand Franz Babinger (1935-1937) pour réaliser des cours et des séminaires d'histoire de l'Empire ottoman et des relations ottomano-roumaines, de langue, paléographie et diplomatique turco-osmanli ; l'éveil de la curiosité et de l'intérêt pour la turcologie dans les rangs des étudiants et des professeurs d'histoire, du monde de l'historiographie roumaine.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

HANS-CHRISTIAN MANER

MARSCHALL ANTONESCU IN DER LITERATUR DES 20. JAHRHUNDERTS: ANMERKUNGEN ZUR KONTINUITÄT POLITISIERTER GESCHICHTSSCHREIBUNG

Bei einer Umfrage in Rumänien 1995 äußerten zwei Drittel der Befragten, eine „gute Meinung" von Ion Antonescu zu haben. Noch deutlicher wird der Zuspruch hinsichtlich der Institution, der er vorstand. Nach jüngsten Umfragen gilt die Armee nicht nur als einer der bedeutendsten Faktoren, der zur Erhaltung der nationalen Identität beiträgt, sondern als jene Institution, die am wenigsten korrupt ist[1].

Die Behandlung des Themas „Marschall Antonescu" in historischen und literarischen Werken in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts erfordert zunächst einige allgemeine Betrachtungen, bevor das eigentliche Thema angegangen werden kann[2]. Im Falle Antonescus hat der Beobachter zu unterscheiden zwischen der historischen Gestalt sowie den zumeist durch die verschiedenen Interpretationen bis heute intendierten politischen Absicht.

Der Historiker und sein Werk stehen stets unter dem Einfluß der jeweiligen gegenwärtigen Anforderungen und Interessen. Auch das politische Credo des Autors sowie das gesellschaftliche politische Klima widerspiegeln sich in dem Umgang mit historischem Fundus. Aus diesem Blickwinkel betrachtet, kann die ideologische Auseinandersetzung deutlich im historiographischen Disput wiedergefunden werden.

Dies gilt auch für die Literatur, die zwar eine andere, von der Historie verschiedene Möglichkeit der Vergegenwärtigung des Vergangenen darstellt. Der Romanautor bedient sich geschichtlicher und zeitgeschichtlicher Motive und Themen als Abbild der Veränderungen. Die Erschütterungen und die sie begleiten-

[1] Internet-Ausgabe von *Adevărul*, v. 18. und 19. Januar 2000.

[2] Aus der Reihe jüngster Untersuchungen vgl. Mariana Hausleitner, *War Antonescu ein Kriegsverbrecher?*, in: „Jahrbuch für Antisemitismusforschung 8/1999, 312-328"; Michael Shafir: *Marshal Antonescu's Postcommunist Rehabilitation: Cui Bono?*, in: Randoph L. Braham, „The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews during the Antonescu Era", New York, 1997, 49-410.

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 229–241

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

den menschlichen Aspekte der Veränderung werden zum Sinnbild verwandelt, sie erfahren aus der Feder des Schriftstellers ihre Deutung von innen heraus[3].

Es kommt zu einer permanenten Neubewertung und Rekonstruktion der Geschichte. Ein Mythos ersetzt den anderen. Geschichte wird zur Rechtfertigung und Bestätigung gegenwärtiger politischer Maßnahmen und Methoden herangezogen. Jede politische Ideologie legitimiert sich auf der Grundlage der entsprechend geordneten und präsentierten Vergangenheit. Dieser Mechanismus der spezifischen Reglementierung des historischen und literarischen Diskurses ist im Fall totalitärer, liberaler oder auch „offener" Gesellschaften anwendbar, auch wenn natürlich der Grad der Intensität der historischen Deformation variiert. Die politisch-historische Mythologie nimmt geradezu paradoxe Formen in totalitären, krisenhaften oder instabilen Systemen an. Die Geschichte wird in jenen Systemen zu einer politischen Waffe. Hartnäckige historische Mythologien entstehen, die der politisch-propagandistischen Botschaft untergeordnet werden. Die jeweilige politische Kraft legitimiert sich durch die Geschichte und rechtfertigt ihre politischen Entscheidungen[4].

Ion Antonescu wurde 1882 im muntenischen Piteşti geboren. Er durchlief alle Stufen der militärischen Hierarchie, vom Unterleutnant 1904, Brigadegeneral 1931 bis zum Marschall 1941. Während des Ersten Weltkrieges war er als Mitarbeiter General Prezans an der Elaborierung der militärischen Operationspläne beteiligt. In der Zwischenkriegszeit vertrat er als Militärattaché in London, Paris, Brüssel, Istanbul und Belgrad Rumänien, außerdem stand er als Kommandant der Militärschule im siebenbürgischen Hermannstadt sowie danach der Höheren Kriegsschule in Bukarest vor. In den 30er Jahren war er Leiter des Generalstabes, Verteidigungsminister sowie ad interim Minister für Luftfahrt und Marine. Außerdem beteiligte er sich an Plänen zum gewaltsamen Umsturz König Carols II[5]. Nach dem Auseinanderbrechen des Territoriums Großrumäniens - infolge des zweiten Wiener Schiedsspruches sowie des Hitler-Stalin-Paktes - betraute ihn Carol II. nach ursprünglichen Zwistigkeiten am 4. September 1940 mit der Regierungsbildung. Außerdem erhielt er außerordentliche Vollmachten. Nach dem Rücktritt König Carols am 6. September - dieser Schritt kam durchaus einem Staatsstreich Antonescus gleich - wiederholte der Nachfolger König Michael die übertragenen Vollmachten. General Antonescu leitete gemeinsam mit der Bewegung der Legionäre ein „autoritäres Regime" eines „national-totalitären

[3] Wilhelm Reiter, *Der rumäniendeutsche Roman von 1920 bis 1945 und seine zeitgeschichtliche Thematik. Betrachtungen zu einem bedeutenden Kapitel deutscher Literaturentwicklung in Rumänien*, in: „Beiträge zur deutschen Literatur in Rumänien seit 1918", Hg. v. Anton Schwob, München, 1985, 149.

[4] Leonard Drulă, *Ion Antonescu şi Mihai I între istorie şi politică*, in: „Mituri istorice româneşti", Hg. v. Lucian Boia, Bucureşti, 1995, 220-221.

[5] ASB, fond Direcţia Generală a Poliţiei, ds. 136/1936, f. 2, Polizeibericht v. 1, Februar 1936.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Staates".[6] Nach der Niederschlagung des dreitägigen Putschversuches der Legionäre im Januar 1941 regierte Antonescu das Land als Staatsführer diktatorisch gemeinsam mit Militärs und zivilen Fachleuten. Eine Verfassung sowie ein Parlament gab es seit dem September 1940 nicht mehr. Antonescu förderte eine Außenpolitik an der Seite der Achsenmächte. Im Juni 1941 entschied er sich für den Kriegseintritt zur Wiederherstellung des vor 1940 existierenden Grenzverlaufs. Nach der Wiedererlangung der Nordbukowina und Bessarabiens führte er den Krieg auch jenseits des Dnjestrs fort. Begleitet vom Klima eines fanatischen und pseudoreligiösen Antisemitismus war Antonescu außerdem verantwortlich für den Massenmord an Juden[7]. Die Niederlage von Stalingrad führte auch bei den rumänischen Militärs zu einem allmählichen Gesinnungswandel; es tauchten Überlegungen zu einem Kriegsaustritt auf. Das rasche Voranschreiten der Roten Armee beschleunigte die Ereignisse. Am 23. August 1944 ließ König Michael Marschall Antonescu sowie enge Mitarbeiter von ihm verhaften. Außerdem trat er auf die Seite der Alliierten und in den Krieg gegen Deutschland ein. Im September 1944 wurde Antonescu von der Roten Armee übernommen und bis April 1946 in der Sowjetunion in Haft gehalten. In Bukarest wurde er dann im Mai vor ein „Volkstribunal" gestellt, zum Tode verurteilt und am 1. Juni 1946 im Gefängnis Jilava hingerichtet.

In der Literatur, insbesondere in Werken, die sich mit der innenpolitischen Lage Rumäniens von 1940 bis 1944 befaßten, war der Staatschef Ion Antonescu bis fast gegen Ende der 60er Jahre kein Untersuchungsthema. Wenn er dennoch erwähnt wurde, dann geschah dies meistens nur in einigen äußerst polemischen Sätzen. So wurde der General und spätere Marschall in den Abhandlungen als „faschistischer Diktator" gesehen, der eine „kriminelle, antipopuläre und antinationale" Politik vertreten habe[8]. Antonescu erschien in dieser ersten Etappe der Historiographie sowohl in der Innen- als auch in der Außenpolitik als „willkürliches Werkzeug" Hitlers. Als solches erwies sich der rumänische

[6] Siehe hierzu die Quellen in *Iuliu Maniu – Ion Antonescu. Opinii şi confruntări politice 1940-1944*, Hg. v. Ion Calafeteanu, Cluj-Napoca, 1994, Dok. Nr. 4, v. 4, Dezember 1940 und Dok. Nr. 8, v. 22, Juni 1941, 27, 41-42, 74; vgl. auch Ioan Chiper, *Autoritäre Regime in Rumänien 1938-1944*, in: „Autoritäre Regime in Ostmitteleuropa 1919-1944", Hgg. v. Erwin Oberländer/Hans Lemberg/Holm Sundhaussen, Mainz, 1995, 201-203; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976, 38-46; ders.: *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979, 12-13, 19-23.

[7] Mariana Hausleitner, *Antonescu* [wie Fn. 2]; hierzu auch den Bericht v. Mircea Ionescu „Transnistrien, das Reich des Todes. Neuere Forschungen zum Holocaust in Rumänien", in *Literatur und Kunst der Neuen Züricher Zeitung*, v. 6, November 1999, in *Internet-NZZ Monatsarchiv*, v. 10, November 1999; Amory Burchard, *Holocaust in Rumänien?*, in *Der Tagesspiegel*, v. 12, Juli 1999.

[8] *23 August 1949. 5 ani de la eliberarea noastră naţională*, Bucureşti, 1949, 4; *La a zecea aniversare a eliberării patriei noastre*, Bucureşti, 1954, 10; *10 ani de la eliberarea patriei*, in „Lupta de clasă 34" (1954), 8, S. 27; I.M. Oprea, *Organizarea şi activitatea formaţiunilor patriotice de luptă*, in „Studii" 13 (1960), 4, 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Staatsführer, nach den Worten des ersten kommunistischen Hofhistorikers, Mihail Roller, in einer der frühen „Meistererzählungen" des neuen Regimes auch bei dem Angriff Rumäniens auf die Sowjetunion[9].

Mit dem politischen Umbruch nach dem 23. August 1944 entwickelte sich nämlich auch die bis dahin stark national orientierte rumänische Geschichtsschreibung immer stärker zu einer geistigen Filiale der sowjetischen Historiographie[10]. In mehreren Standortbestimmungen der rumänischen Historiographie wurde die sowjetisch-rumänische Zusammenarbeit auf dem Sektor der Geschichte stets hervorgehoben und wissenschaftliche Arbeiten hinsichtlich der russisch-rumänischen Beziehungen gelobt.[11] Der Anspruch einer rigorosen Lenkung und Kontrolle der Historiographie durch die Partei zeigte sich auch in der Veröffentlichung wichtiger Richtlinien, an die sich die rumänische Geschichtsschreibung zu halten hatte: die Betonung der Rolle der Volksmassen; die Behandlung der Rolle der „fortschrittlichen" Persönlichkeiten in der Geschichte; die Hervorhebung der rumänisch-sowjetischen Beziehungen im Kampf für Freiheit und Selbständigkeit; die Berücksichtigung des Beitrags der Slawen zur Entwicklung der rumänischen Gesellschaft u.a. „Wir haben uns von der Konzeption leiten lassen, daß die Geschichtswissenschaft - damit sie zu einer wahren Wissenschaft wird - die Geschichte der sozialen Entwicklung nicht mehr auf die Aktionen der Könige, der Armeechefs und der Unterdrücker von Staaten reduzieren kann, sondern daß sie sich vor allem mit der Geschichte der arbeitenden Massen und mit der Geschichte der Völker befassen muß."[12]

Doch auch solche theoretisch-ideologischen Vorgaben der Partei brachten nicht den erwünschten Erfolg. Die Anzahl der Arbeiten stieg nur zögernd. Dieses galt vor allem für die jüngste Geschichte, deren Interpretation den Wissenschaftlern Schwierigkeiten bereitete. Als Grund erwähnte Constantinescu-Iaşi „die schwache Vorbereitung der alten Kader und einige Schwierigkeiten bei der Heranbildung der neuen Kader"[13]. Der wissenschaftliche Ertrag der Forschungen zu den

[9] *Istoria R.P.R.*, Hg. v. Mihail Roller, Bucureşti, ²1956, 680, 690.

[10] Grundlegend dazu Alexandru Zub, *Romanian Historiography under Communist Rule*. Manuskript (1999); Şerban Papacostea, *Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule*, *European Historical Quarterly*, 26 (1996), 181-208; Hans-Christian Maner, *Zeitgeschichte Rumäniens als Politikum. Eine Studie über die rumänische Literatur zum 23. August 1944*, in *Südosteuropa* 41 (1992), 6, 388-412. In vergleichender Perspektive siehe auch Wolfgang Höpken, Zwischen „Klasse" und „Nation": *Historiographie und ihre „Meistererzählungen"*, in *Südosteuropa in der Zeit des Sozialismus (1944-1990)*, Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas 2 (2000), 15-60.

[11] Vgl. V. Cheresteşiu, *Desbateri privitoare la lucrările de istorie prezentate la sesiune*, in „Studii" 7 (1954), 1, 152-157; S. Chiriţă, *Adunarea generală a filialei Bucureşti a societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.*, in „Studii. Revista de istorie" 12 (1959), 3, 252; Petre Constantinescu-Iaşi, *Sesiunea istoricilor de la Chişinău*, in „Studii" 11 (1958), 6, 205.

[12] *Istoria R.P.R.* [wie Fn. 9], 3.

[13] *Istoria României, sarcină principală a istoricilor din patria noastră. Realizări şi probleme*, in „Studii" 13 (1960), 3, 19. Zum Schicksal der alten fähigen Historiker vgl. Wissenschaftlicher Dienst Südosteuropa 15 (1966) 5, 33f.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zeitgeschichtlichen Ereignissen blieb demnach in der ersten Nachkriegsperiode äußerst dürftig. Constantinescu-Iaşi, einer der markantesten Historiker aus diesen Anfängen bestätigte dies 1962 für die Zeitspanne, die als Vorgeschichte des 23. August 1944 gilt: „für die Epoche der Antonescu-Diktatur und des antisowjetischen Krieges befindet sich die marxistische Historiographie noch in ihren Forschungsanfängen".

Durch die Gleichschaltung aller Bereiche der Historiographie wurde diese schließlich vollends zum Sprachrohr der Partei- und Staatspolitik. Endgültig etabliert hatte sich die neue Weltanschauung erst Mitte der 50er Jahre[14]. Veränderungen in der Interpretation geschahen daher im Auftrag und mit Billigung der Partei. Somit sank die Geschichtsschreibung vor allem der neueren und neuesten Zeit als Legitimationsfaktor für die Herrschaft der Partei zum reinen Instrument der Politik herab.

Nach Mitte der 60er Jahre setzte auch in der Beurteilung und intensiveren Erforschung der Person Ion Antonescus und deren Aktivität eine neue Periode ein. Die Zeitspanne der sowjettreuen rumänischen Geschichtsschreibung wurde durch eine neue Phase abgelöst, die durch ihren nationalen Charakter zweifelsohne eher an die Traditionen der vorkommunistischen Geschichtsschreibung anknüpfte. Dadurch wurde nicht nur dem sowjetischen Totalitätsanspruch in der Politik, sondern auch dem sowjetischen Modell in der Historiographie, das eher einem Fremdkörper glich, ein Ende gesetzt.

Die neuen Töne in der rumänischen Geschichtsschreibung, die sich auch hinsichtlich der wissenschaftlichen Qualität der neuen Forschungsergebnisse vorteilhaft auswirkten, führten dazu, daß auch die wissenschaftliche Erforschung der jüngsten Geschichte Rumäniens auf breiterer Basis einsetzte. Im Zeichen neuer Analysen waren Bemühungen im Gange, die wissenschaftlichen Auslegungen auf eine breitere dokumentarische Grundlage zu stellen. Zu diesem Zweck publizierte eine neue populärwissenschaftliche Zeitschrift, Magazin istoric, 1968 und 1969 einzelne Dokumente, z. B. die letzte Unterredung zwischen Ion Antonescu und Hitler oder auch Fragmente aus dem 1956 in Hamburg erschienenen Buch von Hans Friessner „Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn". Erstmals wurden somit Quellen veröffentlicht, die den Staatsführer nicht wie bisher als „willkürliches Werkzeug" Hitlers und „faschistischen Diktator" sahen.

Erste historische Darstellungen konzentrierten sich darauf, den Umbruch 1944 in einem neuen Licht zu zeigen. Demnach wollte Antonescu die „politisch-militärische Krise des Regimes", die sich nach dem Kriegseintritt und den hohen

[14] Petre Constantinescu-Iaşi, *Raportul de activitate pe anul 1953 al secţiunii de ştiinţe istorice, filosofice şi economico-juridice al Academiei R.P.R.*, in „Studii" 7 (1954), 1, 147; Constantin Sporea, *Die sowjetische Umdeutung der rumänischen Geschichte*, in „Saeculum" 11 (1960), 221; Robert R. King, *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford, 1980, 1f. Geschichte wird somit als eine Wissenschaft gesehen, die nach bestimmten Gesetzmäßigkeiten (Historischer Materialismus) abläuft, deren Schlüssel zur Klärung der Marxismus-Leninismus besitzt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Verlusten an der Front einstellte, umgehen und nach einer Lösung suchen, um aus dem Krieg zu treten[15]. Die Versuche Ion Antonescus, für Rumänien den Krieg zu beenden, sah der Historiker Liveanu in seinen Untersuchungen in den 70er Jahren im Zusammenhang mit den Bemühungen Manius und Brătianus, die den Staatsführer noch unmittelbar vor dem 23. August 1944 zu einem Waffenstillstand bewegen wollten. Liveanu stellte fest, daß Antonescu, von der Notwendigkeit eines Waffenstillstandes überzeugt, selbst die Initiative ergriffen und um eine Audienz beim König für den Nachmittag des 23.8.1944 ersucht habe[16]. Der Marschall trat somit als Regierungschef auf, der noch in letzter Minute den Versuch unternahm, das Schicksal Rumäniens zu wenden.

In den Zeitschriften kamen auch Augenzeugen des 23. August 1944 zu Wort, die interessante Details erwähnten. Aufsehen erregten die Artikel u. a. von Emilian Ionescu, dem ehemaligen Adjutanten des Königs, einem ehemaligen General der Palastgarde des Königs, dem damaligen Oberbürgermeister Bukarests und Lucreţiu Pătrăşcanu, dem sogenannten „Salonkommunisten" der ersten Stunde. In einer kurzen Darstellung berichtete der ehemalige Adjutant Ionescu, daß der Staatsführer Antonescu auf Veranlassung des Königs von Offizieren des Palastes verhaftet worden sei. Damit setzte ein Prozeß ein, in dem es zur Enthüllung langgehegter Tabus kam.

Nationale Verdienste traten an erste Stelle. Fremdeinflüsse und Fremdeinwirkungen wurden gemindert. Während zu Beginn dieser Periode die ideologischen Methoden zunächst noch entwickelt wurden, zeigte sich, daß Anfang der 70er Jahre ein Prozeß einer verstärkten Ideologisierung und Dogmatisierung einsetzte. Für die Geschichtsschreibung sowie für zahlreiche Bereiche des öffentlichen Lebens bedeutete dies eine verstärkte Ausrichtung auf die nationale Vergangenheit und die Betonung der Partei sowie insbesondere ihres Führers Nicolae Ceauşescu als Vollstrecker und Endpunkt der „jahrhundertealten Hoffnungen" der Nation. So verfestigten sich dogmatische Normen einmal durch die Interpretation historischer Vorgänge nach einem aufoktroyierten Muster und dann durch die Interpretation historischer Persönlichkeiten im Sinne des offiziell gesteuerten nationalen Heldenkults.

In dieser Atmosphäre einer nationaldogmatischen Kulturpolitik betritt der Marschall sozusagen als handelndes Subjekt die Bühne der Geschichte Rumäniens.

---

[15] Emilian Ionescu, *Momente din timpul doborârii dictaturii militare-fasciste*, in „Analele de istorie" 9 (1965), 6, 39; ders., *Antoneştii în seiful castelului alb*, in MI 1 (1967), 5, 6; Ion Popescu-Puţuri, *Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militare-fasciste şi a agresiunii hitleriste*, in: „Analele de istorie" 9 (1963), 6, 82f.; Ecaterina Cimponeriu, *Criza guvernării antonesciene în lunile care au precedat istoricul act de la 23 August 1944*, in „Studii" 22 (1969), 4, 648; *Der Wortlaut der letzte Unterredung Antonescus mit Hitler, die die Distanzierung verdeutlichen soll wurde*, in MI 2 (1968), 3, 39-47 und 2 (1968), 7/8, 38-43 abgedruckt.

[16] Vasile Liveanu, *Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea insurecţiei naţionale antifasciste armate*, in RdI 27 (1974), 8, 1161f.; ders., *Cu privire la începutul insurecţiei din August 1944. Despre preliminariile arestării lui Ion Antonescu*, in RdI 30 (1977), 9, 1594f.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Jene Erscheinung, die mit einer Neubewertung Antonescus - Beobachter sprachen gar von seiner Rehabilitierung - aufwartete und damit als Sensation gewertet wurde, war keine fachhistorische Publikation, sondern ein zeitgeschichtlicher schöngeistiger Roman. „Delirul" (Das Delirium) des Bukarester Schriftstellers Marin Preda erschien 1975 in einer ersten Auflage von 35.000 Exemplaren, die in wenigen Tagen vergriffen war. Die oberste politische Führung stand, wenn nicht unterstützend und beauftragend, so zumindest wohlwollend duldend hinter dem Projekt. Trotz Einschränkungen des Papierverbrauchs - dem waren bereits seit einiger Zeit mehrere Zeitungen und Buchprojekte zum Opfer gefallen - erschien in kürzester Zeit - noch im selben Jahr - bereits eine zweite Auflage des Buches in gleicher Höhe[17]. Doch auch über dieses erste Jahr hinaus erlebte das Buch bis in die späten 80er Jahre immer wieder Neuauflagen.

Preda, das enfant terrible, der bekannte Vertreter der literarischen Szene Rumäniens, der in jenen Zeiten auch Gast im westlichen Ausland war (1967 Bundesrepublik), galt nicht als Autor, der der kommunistischen Partei- und Staatsführung nahestand. „Delirul" fügt sich in den in seinem ersten zweibändigen Familienroman „Moromeţii" geschaffenen Rahmen ein. Die Chronik der Bauernfamilie Moromete wird fortgesetzt, bzw. der Werdegang der Moromete-Söhne nach ihrer Übersiedlung in die Stadt weiter verfolgt. Konkret geht es darum, wie der ehrgeizige Bauernbursche Stefan Parizianu im zeitgeschichtlichen Panorama der Enddreißiger Jahre zum Redakteur einer vielgelesenen Bukarester Tageszeitung und zum Kriegskorrespondenten der rumänischen Armee im Rußlandfeldzug emporsteigt[18].

Das Neue und Sensationelle dabei ist weniger das Zusammentragen von Daten und Fakten, sondern der Versuch des Autors, die völkerpsychologischen Hintergründe für Aufstieg und Fall des Staatsführers aufzuhellen. Die Person Antonescus wird mit dem nationalen Interesse gleichgesetzt. Preda schildert seinen Werdegang, sein Aufstieg vom Hauptmann zum General sei alles andere als „auf Rosen gebettet" gewesen. Dennoch habe er sich nach dem Ersten Weltkrieg durchsetzen können, wobei ihm seine Unerbittlichkeit den Beinamen „der rote Hund" eingebracht habe.

Preda fügte auch Szenen ein, in denen Antonescu eher als Privatmann auftrat. „Das Staatsoberhaupt [...] *le Conducator* also befand sich eine halbe Stunde später in seiner früheren Wohnung, die jetzt seiner Mutter gehörte, und zog sich die Stiefel mit sichtbarer Erleichterung aus. ‚Ich weiß nicht, was ich statt der Stiefel tragen könnte', sagte er wie verwundert. ‚Wie groß sie auch sind, nach einigen Stunden schmerzen die Füße wie im Schraubstock. Ich bin alt geworden, Mutter.' ‚Das redest du dir ein', sagte sie, ‚Stiefel sind nun mal so! Versuch's doch mit

[17] *Der Spiegel*, Nr. 27, 29. Jg., 30. Juni 1975, S. 61; übergreifend auch Alexandru Zub, *Politische Änderung und Geschichtsdenken in Rumänien*, in AIIX, Bd. 30 (1993), 10.

[18] Marin Preda, *Delirul*, Bucureşti, ²1975; dazu auch Dionisie Ghermani, *Marschall Antonescu rehabilitiert?*, in *Wissenschaftlicher Dienst Südosteuropa*, 24. Jg., Heft 5, 1975, 106.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bädern, frag den Arzt ...' ‚Das passiert mir aber nicht immer', beruhigte der General sich selbst, zog einen Hausrock über und setzte sich zu Tisch."[19] Dem Leser wird dabei der „normale" Bürger Antonescu vorgeführt. Diese Schilderung sowie die Passage über den militärischen und politischen Werdegang erschien bereits 1975 auch in deutscher Übersetzung in der Zeitschrift des deutschen Schriftstellerverbandes Rumäniens „Neue Literatur"[20].

Zentrale Etappen der Zwischenkriegszeit kommen zur Sprache. Als Militärattaché in den ersten Nachkriegsjahren vertrat er rumänische Interessen. In der französischen Hauptstadt hatte es Antonescu nämlich, nach den Ausführungen des Romans, zum Abschlußbesten der Militärschule von Saint-Cyr gebracht, „wo es ganz selten geschah, daß einem Ausländer durch die französischen Professoren eine solche Anerkennung zuteil wurde"[21]. Preda zeichnet Antonescu als guten Organisator der Armee, als Symbol der Ordnung und der Disziplin, der gerade wegen seiner Moralvorstellungen mit König Carol II. in Konflikt geriet. Nach den territorialen Verlusten des Jahres 1940 erscheint der General im Roman als Mann der Vorsehung. Das Zusammengehen mit den Legionären sei ihm zwar unerwünscht, aber bedingt durch die Konjunktur unerläßlich gewesen. Die legionären Gewalttaten führten dann auch zu einem inneren Drama des Romanhelden Antonescu. Der Staatsführer wird als Retter charakterisiert, der von der Nation in der verzweifelten Lage als solcher befürwortet wurde. Daß es zwischen Führer und der breiten Bevölkerungsmasse zu Kommunikationsproblemen kam, wird den Mittlern zugeschrieben. „Wenn der General das wüßte" – heißt es dazu lapidar im Roman.

Der Krieg gegen Rußland wird dann als die nationale Tat dargestellt; die Rückgewinnung der verlorenen Gebiete sowie die Einheit der Nation werden zu zentralen Aussagen. Das Tabu-Thema Bessarabien gelangt damit in die Öffentlichkeit.

"Heut Nacht begann am Pruth der Krieg,
Rumänen marschieren hinüber,
Sie holen mit Waffen zurück,
Ihr Gut, das sie vorigen Sommer verloren ...."[22]

Vier Jahre, nachdem ein Roman den ersten Schritt zur Rehabilitierung Marschall Antonescus unternommen hat, erschien 1979 das Werk des Historikers Aurică Simion „Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din August 1944 [Politisch-diplomatische Voraussetzungen des rumänischen Aufstandes im August 1944]", das einen zweiten, bedeutsameren Schritt in diese Richtung darstellte. Ähnlich wie im Fall des Romans „Delirul" war eine dem Vernehmen nach 50.000 Exemplare zählende Auflage innerhalb kürzester Zeit vergriffen.

[19] *Neue Literatur*, 26. Jg., 12/1975, 25-26.
[20] *Ebd.*, 25-44.
[21] Marin Preda, *Delirul*, 157-158.
[22] *Ebd.*, 486-487.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Der im Geschichtsinstitut der Kommunistischen Partei tätige Forscher widerlegt durch eine detaillierte Untersuchung, die auf zahlreichen Dokumenten beruht, endgültig das Bild von der „antipopulären und antinationalen" Politik Antonescus. Der Regierungschef war laut Simion nach der Niederschlagung der Rebellion der Legionäre bemüht, die soziale Harmonie und Disziplin wieder einzuführen. Zugleich habe der General nicht um jeden Preis eine persönliche Diktatur verfolgt. Lediglich die Absage der Vorsitzenden der PNL und PNŢ an eine auf breiter Basis stehende Regierung hätten schließlich keine andere Wahl gelassen. „Antonescu hat Verbindung zu den entsprechenden Parteien (PNŢ, PNL) aufgenommen und versucht, einige führende Mitglieder hinsichtlich der Errichtung einer Regierung der nationalen Einheit zur Zusammenarbeit zu bewegen"[23].

Der Historiker hebt die gerechte Haltung seiner Hauptperson hervor, die um die Beseitigung der Korruption, die Erhaltung der öffentlichen Ruhe, das Verbot der Geldfälschung unter Androhung harter Strafen bemüht war. Antonescu tritt außerdem mit zivilisatorischem Auftrag für die Aufrechterhaltung guter Sitten auf: „Auf der Straße hatten Männer und Frauen dezent gekleidet zu sein, es war strengstens verboten, sich zu entkleiden und auf öffentlichen Plätzen zu tanzen."

Seine Politik des „nationalen Interesses" beschränkte sich nicht nur auf die „reaktionären Kreise", wie Roller 1956 festhielt, sondern umfaßte nach Simion auch die Bauern- und Arbeiterschaft[24]. Selbst gegenüber der politischen Opposition (PNŢ, PNL), die nicht verfolgt wurde, sei der Staatschef um enge Kontakte bemüht gewesen.

Auf außenpolitischer Ebene trachtete Antonescu den Untersuchungen Simions zufolge danach, die Grenzen des Landes wieder herzustellen. Die Beziehungen zu Deutschland, so der Historiker, waren auf mehreren Gebieten – Nord-Siebenbürgen, Wirtschaft – durch Gegensätze gekennzeichnet. In der Judenpolitik schrieb Simion Antonescu einen „gemäßigten Antisemitismus" zu, wobei er sich dem deutschen Vorschlag, 100.000 von Juden zu deportieren, widersetzt habe[25].

Sowohl Simion als auch neuere Arbeiten befaßten sich ausführlich mit den Waffenstillstandsbemühungen Ion und Mihai Antonescus. In einem Artikel aus dem Jahr 1979 vermerkte die Historikerin Campus sogar, daß Antonescu sich schon seit 1943 von Deutschland zu lösen versucht hätte. Der Marschall wurde in zunehmendem Maß nicht mehr als willkürliches Instrument Hitlers betrachtet, sondern als der selbständig handelnde Staatsführer[26]. In anderen Arbeiten wiederum steht die Behauptung, Ion Antonescu, der längst gewillt gewesen sei, Verhandlungen mit den drei Kriegsmächten einzugehen, habe jedoch auf Bitten

[23] Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice* [wie Fn. 6], 18.

[24] *Ebd.*, 85-103.

[25] *Ebd.*, 115f., 133-140.

[26] Dinu C. Giurescu, *Illustrierte Geschichte des rumänischen Volkes*, Bucureşti, 1982, 563 („Am 22. Juni 1941 [...] beschloß Ion Antonescu, als Verbündeter Adolf Hitlers am Krieg teilzunehmen.")

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Churchills, weiteren Widerstand gegen die nach Südosteuropa vordrängenden Sowjets zu leisten, gezögert. Antonescu erschien in dieser Art von Interpretation als tragische Gestalt, die zum Opfer der Abmachungen zwischen Churchill und Stalin geworden war.

Durch die Rehabilitierung wurde Marschall Antonescu von einem „faschistischen Tyrann" plötzlich zum „aufrechten Patrioten". Simion ergänzt durch diese Rehabilitierung des Militärs die Kontinuitätskette nationaler Führergestalten von den Dakerkönigen Burebista und Decebal über die längst rehabilitierten und glorifizierten mittelalterlichen Fürsten bis hin zum kommunistischen ‚Conducător' Nicolae Ceauşescu.[27]

Außer den vom kommunistischen Regime gesteuerten Publikationen vor 1989 in Rumänien erschien auch eine ganze Reihe von Abhandlungen außerhalb des Landes. Die Veröffentlichungen der Emigranten und Exilanten hingen vor allem von den jeweiligen Persönlichkeiten, dem überlieferten Material und den ökonomischen Grundlagen der einzelnen Gruppen ab. Die Arbeiten weisen allgemein zwei Hauptrichtungen auf. Vertreter aus dem Umkreis des Königs Michael und ehemalige Mitglieder der verschiedenen Parteien (PNŢ, PNL, PSD) verurteilten Ion Antonescu als einen mit dikatorischen Mitteln herrschenden Regierungschef, der nicht entschieden genug Waffenstillstandsverhandlungen vorangetrieben hätte. Ehemalige Vertraute Antonescus hingegen sahen in dem Marschall einen vom König und von politischen Persönlichkeiten der Parteien Verratenen. Er erschien als „Held des rumänischen Volkes" und Opfer einer Intrige des Königspalastes.

Prominentestes Beispiel für diese letzte Sichtweise ist das 1986 in Venedig erschienene mehrbändige Werk Iosif Constantin Drăgans „Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de reîntegire"... Die Verfestigung des Mythos Antonescu geschah im Einvernehmen mit der Bukarester Führung. In den 80er Jahren kam es nämlich fast jährlich zu Treffen zwischen Drăgan und Ceauşescu. In apologetischer Manier wird Antonescu zu einem Giganten, zu der alles beherrschenden Persönlichkeit aufgebaut. Die Figur des „Retters" wird hervorgehoben, der zum rechten Zeitpunkt am rechten Ort war.

Diese Sichtweise wird in der rumänischen Historiographie nach 1989 nicht nur nahtlos weiter gesponnen – die Bände Drăgans werden neu aufgelegt, Gheorghe Magheresçu, der Drăgan als Primärquelle diente, schreibt selber eine dreibändige Antonescu-Biographie –, die Antonescu-Literatur sowie insgesamt die Beschäftigung mit dem Marschall nimmt geradezu inflationär zu. Memoiren, Dokumenten- und Briefsammlungen, Artikel in Zeitschriften und der Presse, Filme mit historischen Aufnahmen werden ergänzt durch die Aufstellung von Statuen und die Umbenennung von Straßen[28].

[27] Dionisie Ghermani, *Marschall Antonescu* [wie Fn. 18], 222.

[28] Zur Beschäftigung mit Antonescu in der Historiographie nach 1990 vgl. Dan Berindei, *Pro und Kontra Ion Antonescu: Eine Geschichtsdebatte in Rumänien*, in *Südosteuropa* 45 (1996), 11-12, 840-854.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nach 1989 wird der Mythos Antonescu überdimensioniert aufgebläht. Die Person verkörpert die nationale Ehre und das nationale Ideal. Der Prototyp des Retters wird in seiner reinsten und klarsten Form zum Ausdruck gebracht. Eine Ausnahmepersönlichkeit wird entwickelt, deren Eigenschaften bereits bis in die Kindheit zurückverfolgt werden. Bereits mit zehn Jahren habe er sich vorbildlich verhalten, sei stets ausgezeichnet worden. Um Ion Antonescu rankt sich eine überladene Metaphorik: Im Ersten Weltkrieg sei er das „Gehirn der Armee" gewesen, der prädestinierte Verteidiger des Landes; er sei „als Soldat geboren" worden und habe ein Leben als Soldat geführt, „gleich einem auf die Sonne zielenden Pfeil"[29].

Antonescu erscheint als Beschützer der vielen, der die „Endlösung" der Juden nicht befürwortet und das Tragen des Gelben Sterns abgelehnt habe. Das Bild des strengen, aber gerechten Führers wird entwickelt.

In unkommentierten Dokumenten bezeichnet sich Antonescu als Exponent einer Revolution, „durch die ich, ohne eigenes Zutun oder Verbindung dazu mit dem Auftrag an die Führung des Staates gelangt bin, die Grenzen des Landes und die moralische Ordnung wiederherzustellen, sowie jene vor das Volksgericht zu bringen", die für die Lage verantwortlich sind. Sowohl die temporäre Zusammenarbeit mit den Legionären als auch den Krieg sah er als eine Prüfung an, die ihm zur Lösung aufgegeben worden war. Seine Lage nach der Verhaftung beurteilte er wie folgt: „In eine solche Lage ist ein Mensch geraten, der 40 Jahre wie ein Märtyrer für sein Land gearbeitet hat, der es zwei- bis dreimal von dem Abgrund bewahrt hat"[30].

Wir begegnen zunehmend dem Klischee des edlen und reinen Helden, der - enthoben jeder Schuld - bis zur Selbstaufopferung geht. Nicht die Menschen hätten das Recht über ihn zu richten, sondern allein die Geschichte. Der Mythos des idealen und charismatischen Staatsführers hat ein Gegenüber: die unfähigen Parteien, aber vor allem König Michael I. Eine Sequenz historischer Aufnahmen verdeutlicht diese geradezu hagiographische Überhöhung. Bilder seiner erfolgreichen militärischen und politischen Laufbahn auf hellblauem Untergrund werden auf der gleichen Seite jeweils Aufnahmen der Hinrichtung Antonescus mit trister grauer Umrahmung gegenübergestellt[31].

Diese neue Stufe der Rehabilitierung unterliegt natürlich den politischen Erfordernissen nach 1989. Auf der Suche nach Identität und Legitimation bemächtigten sich nationalistische Kreise der bereits während des Kommunismus begonnenen Entwicklung. Radikale Organe wie „România Mare" oder „Europa" verbreiten eine Folklorisierung der Geschichte. Jedes Jahr am 1. Juni wird des „Märtyrertodes des Marschalls Ion Antonescu" gedacht. In zahlreichen

[29] George Magherescu, *Adevărul despre mareşalul Antonescu*, Bucureşti, 1991, vol. I, 38. vol. II, 58; Mircea Agapie/Jipa Rotariu, *Ion Antonescu. Cariera militară*, Bucureşti, 1993, 56.

[30] *Ultimele zile ale Mareşalului Ion Antonescu*, in *Caietele Magazin Istoric o.J.*, 1, 3, 5.

[31] *Ebd.*, 12-17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

photographischen Aufnahmen wird die Person dem Leser nahegebracht. Seine Taten werden als Notwendigkeit für die Gegenwart vorgestellt. Gerade in den gewaltsamen Auseinandersetzungen in Siebenbürgen wurde davon Gebrauch gemacht und Antonescu als Beschützer der Rumänen bemüht.

Selbstverständlich gibt es auch die zwar weniger zahlreichen, aber dennoch existierenden Gegendarstellungen, in denen der Mythos Antonescu vernichtet wird. Der General erscheint als Mensch, der die Errichtung seiner persönlichen diktatorischen Herrschaft verfolgte. Hervorgehoben werden die Massendeportierungen von Juden und Roma, die Pogrome, die Errichtung von Ghettos. Außerdem habe Antonescu während der Phase des national-legionären Staates die Ermordung zahlreicher Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens toleriert, z. B. Nicolae Iorga, Virgil Madgearu u. v. a.[32]

Kaum ein Thema der Geschichte Rumäniens wird in der historischen wie belletristischen Literatur sowie in der Öffentlichkeit derart kontrovers diskutiert wie die Rolle Ion Antonescus in den Jahren 1940–1944. Man könnte sogar einen Vergleich zum Historikerstreit in Deutschland ziehen, doch erwiesen sich in Rumänien bisher die Auseinandersetzungen härter und die politischen Implikationen nachhaltiger.[33] Angesichts der zu zentralen Fragen noch kaum systematisch ausgewerteten Archivquellen steckt eine nüchterne Auseinandersetzung noch in den Anfängen. Die Ausrichtung der Öffentlichkeit an Kultfiguren ist Ausdruck einer noch nicht gefestigten Zivilgesellschaft sowie fehlender Orientierung. Ein Lichtblick besteht jedoch in der voranschreitenden Integration Rumäniens in die Europäische Gemeinschaft. Dadurch könnten Geschichtsmythen durchaus an Bedeutung verlieren und Marschall Ion Antonescu zum Gegenstand einer reinen historischen quellenkritischen Betrachtung werden.

MAREŞALUL ANTONESCU ÎN LITERATURA SECOLULUI XX: OBSERVAŢII PRIVIND CONTINUITATEA SCRIERII ISTORICE POLITIZATE

(Rezumat)

Studiul de faţă inventariază perspectivele, cel mai adesea politice, din care a fost tratată tema „mareşalul Antonescu" în cea de-a doua jumătate a secolului XX, atât în istoriografia românească, cât şi în diverse abordări literare. Astfel, printr-o primă fază a comunismului stalinist, care începe după 1944 şi durează până spre sfârşitul anilor 60 ai secolului trecut, problema mareşalului şi a regimului său nu au constituit teme de cercetare de sine stătătoare, apărând în noua istoriografie marxistă doar ca simple etichetări („dictator fascist", uneltă a

[32] Eduard Mezincescu, *Mareşalul Antonescu şi catastrofa României*, Bucureşti, 1993; dazu auch Darstellungen von Andrei Pippidi, Zigu Ornea; Armin Heinen, *Ethnische Säuberung. Rumänien, der Holocaust und die Regierung Antonescu*, in *Rumänien im Brennpunkt. Sprache und Politik, Identität und Ideologie im Wandel*, Hg. v. Krista Zach, München, 1998, 171, Anm. 10.

[33] Dazu die Rezension des Buches von Larry L. Watts, Romanian Cassandra. *Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941*, New York, 1993, in SOF, Bd. 53, 1994, 512.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui Hitler), concordante cu propaganda regimului comunist abia instituit. Vasta investigare a celei de-a doua perioade, a național-comunismului, urmărește răsturnările de imagini și chiar reabilitare lui Antonescu, atât în litaratură, cât și în istoriografie, tot sub comanda politicului, de astă dată insistându-se pe efigia mitică a bunului conducător al statului, simbol al ordinei și disciplinei, salvator al națiunii. reabilitarea a continuat și după 1989, când o serie de cercuri naționaliste, în căutarea unei alte legimități, au exploatat din plin teme Ion Antonescu, creând noi clișee, care au provocat reacții măsură. Dezbaterea acestei teme controversate în istoriogrsfie, literatură și în opinia publică, este departe de a se fiîncheiat. Doar studiile viitoare, scrise dintr-o altă perspectivă decât cea politică și bazate pe prelucrarea critică a izvoarelor, vor putea contribui la acest lucru.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PAUL PĂLTĂNEA

O CARTE PUȚIN FOLOSITOARE*

Bibliografia istorică dedicată oraşelor nu este prea bogată şi de aceea orice lucrare de acest gen este aşteptată cu mult interes, cititorul ei sperând să găsească eventuale noi modalităţi de tratare a subiectului şi, bineînţeles, o bogată informaţie documentară inedită.

Monografia oraşului Tecuci (conţinutul cărţii este însă departe de ceea ce ar trebui să constituie monografia unui oraş), pe care o vom discuta în cele ce urmează, întocmită de un grup de autori, cu modeste prestări ştiinţifice, care au optat pentru o veche metodă cronologică, aspectele fiecărei perioade istorice fiind reconstituite mai mult cu ajutorul materialului documentar edit, cunoscut parţial, şi mai puţin cu cel arhivistic inedit, bine reprezentat în fondurile Arhivelor Naţionale. Cei trei coordonatori ai lucrării, Gheorghe Lazăr, Ştefan Andronache şi Mircea Nicu, nici nu au fost preocupaţi de realizarea acestui deziderat, pentru că, în loc de apeleze la dl. Ion T. Sion, bun cunoscător al fondului arhivistic tecucean, au preferat o colaboratoare nefamiliarizată cu practica cercetării medievale, Gina Negruţ.

Lectura volumului te dezamăgeşte, în primul rând, prin dezinteresul manifestat de autori faţă de scrisul lor, lăsând, în textul tipărit, erori grosolane. Întâlneşti, astfel, numele lui C. Schuchhardt transcris şi Schuchhsardt, Weigand şi Wiegand, schimonosirea titlului german a lucrării lui Ion Nestor, sigur necercetată, şi a numelui capitalei Danemarcii, Copenhaga (p. 49-52). Decepţia este amplificată de *plagiatele* întrebuinţate de Gina Negruţ, ca şi de completarea notelor bibliografice cu titluri şi cote arhivistice nestudiate, furate de prin alte lucrări. Aceeaşi autoare, împreună cu Mircea Nicu, îşi fundamentează critica adusă etimologiei dată de I. Bogdan toponimului Tecuci (copiată cuvânt cu cuvânt dintr-o demonstraţie a lui Iorgu Iordan[1]) cu un document de la „Academia Republicii Socialiste România. *Documente* XI/69" (p. 62), care nu are, bineînţeles, nici o legătură cu afirmaţia autorilor. Nota a fost preluată din cartea lui Constantin C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, 1967, p. 292. Autorii nu ştiu că amintita instituţie are

* Gheorghe Lazăr, Ştefan Andronache, Mircea Nicu. *Monografia oraşului Tecuci*. Galaţi, Editura pentru literatură şi artă „Geneze", 1999, 504 p.

[1] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acum titulatura de *Biblioteca Academiei Române*, iar documentul citat de Const. C. Giurescu nu-i mai aparţine, fiind transferat la *Arhivele Naţionale al României*. Tot de la Const. C. Giurescu au luat şi titlul prescurtat al unui articol scris de G. Weigand. Modalităţi oneroase care dezvăluie, dintru început, superficialitatea *Monografiei*, netrebuitoare cercetătorului şi de prea puţin folos celor interesaţi de istoria oraşului Tecuci.

Cadrul geografic, care prefaţează „istoria" oraşului, redactat de Florin Dan Gavrilescu şi Dan Gavrilescu, este lipsit de discutarea unui aspect de importanţă majoră: structura geologică a zonei cu studierea elementelor care au determinat formarea importantului punct fosilifer de la Rateş (discutat, pe scurt, în capitolul următor) şi a zonei seismice Avrămeşti (jud. Vaslui) – Gohor – Tecuci – Iveşti – Tudor Vladimirescu[2]. Înregistrările staţiei meteorologice, creată în 1896, au fost trecute cu vederea, deşi ele se găsesc în lucrările publicate de Ştefan C. Hepites[3].

Capitolul redactat de Silvia Ţau şi Mircea Nicu suferă, la comentarea unor descoperiri arheologice, de lipsa informaţiei bibliografice recente. Este cazul cu lucrarea lui Ion T. Dragomir, pentru aşezarea de la Drăgăneşti[4], şi cea a lui Nicolae Gostar referitor la cetatea geto-dacică de la Bărboşi[5]. Autorii, neinformaţi, pretind că Radu Vulpe a fost „singurul cercetător al valului lui Athanaric, care a făcut un studiu complet" (p. 49). Cercetările au fost continuate de M. Brudiu, care a executat sondaje arheologice şi în zona nestudiată, în 1949, de Radu Vulpe[6].

Capitolul *Momente de istorie medie a (sic) oraşului Tecuci* semnat de Gina Negruţ şi Mircea Nicu, începe cu un *plagiat*, un paragraf extras din cartea lui Const. C. Giurescu, *Târguri sau oraşe*. La „note" citează pe Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, p. 370.

Târguri sau oraşe	**Monografia**
În privinţa originii numelui, există discuţii între filologi: cei mai mulţi dintre ei – şi citâm printre aceştia pe I. Bogdan, G. Weigand şi I. Iordan – afirmă că este slavă (p. 291).	În privinţa originii numelui de Tecuci există discuţii între filologi: cei mai mulţi dintre ei – I. Bogdan, G. Weigand şi I. Iordan – afirmă că este slavă (p. 53).

Comentariul pe care autorii îl fac asupra ipotezei lui I. Bogdan (neconsultată, pentru că citează doar I. Bogdan, *Diploma bârlădeană*, p. 107, aşa cum apare la Const. C. Giurescu, *Târguri sau oraşe*, p. 291; acesta indicase titlul complet la p. 28) este o improvizaţie ce conţine încă un *plagiat* după replica dată de I. Iordan, în 1937, lui G. Pascu, înclinat să creadă că toponimul Tecuci este de origine ucraineană[7]. O dovadă că autorii nu au cercetat studiul lui I. Bogdan, *Diploma*

[2] Amănunte la Ion Atanasiu, *Cutremurele de pământ din România*, Bucureşti, 1961, p. 69.

[3] *Materiale pentru climatologia României*, Bucureşti, 1894-1903, vol. I-XVII.

[4] *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, Bucureşti, 1983.

[5] *Cetăţile dacice din Moldova*, Bucureşti, 1969.

[6] M. Brudiu, *Cercetări arheologice în zona valului lui Athanaric*, în *Danubius*, VIII-IX, 1979, p. 151-162; Idem, *Cercetări privind valurile antice din sudul Moldovei*, Oradea, 1995, p. 232-233.

[7] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bârlădeană din 1134, ne-o oferă afirmația greșită, luată de la Al. Papadopol-Calimach[8], că presupusa „diplomă" s-ar fi găsit în Rusia „între hârtiile domnului Moldovei, Dimitrie Cantemir". Se știe din mărturisirea lui Bogdan P. Hașdeu, făcută la publicarea „diplomei", 1869, că a aflat-o „în hârtiile părintelui său"[9]. Falsitatea „diplomei" nu a fost demonstrată „de curând", cum afirmă autorii. A evidențiat-o, mai întâi, I. Bogdan, în 1890[10], și apoi P.P. Panaitescu în 1932[11].

În privința originii toponimului Tecuci, autorii nu iau în seamă probabilitatea influenței slave[12] și o admit pe cea a pecenegilor și cumanilor propusă de Alexandru Philippide[13]. Explicația dată de acesta toponimului, „marginea țării", nu corespunde realității istorice. Victor Spinei a demonstrat[14] că triburile cumane s-au răspândit și dincolo de Tecuci, închipuita „margine" de sud a țării.

Paragraful din scrisoarea voievodului Iliaș către regele Poloniei, 1 septembrie 1435, în care este amintit și „târgul Tecuci cu tot ocolul", nu-i este de nici un folos cititorului, pentru că traducerea lui M. Costăchescu, în care există formularea neadecvată „orașul Tecuci", a fost mult deformată. Dorința de a părea bine informați, și în această chestiune, nu le este prielnică. *Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea*, București-Paris, 1926, editat de I. Bogdan, pe care nu aveau de ce să-l menționeze, a devenit *Album paleogeografic* și *Album geografic*. Transcrieri care reliefează multa neștiință a autorilor într-un domeniu pe care, culmea, pretind că-l pot lămuri.

Continuând lectura, întâlnim un pasaj, copiat din amintitul volum al lui Const. C. Giurescu, citat de această dată, urmat de un altul extras din articolul lui Al. Papadopol-Calimach[15], privind privilegiul dat de Ștefan cel Mare negustorilor lioveni la 3 iulie 1460, fără să se precizeze, ceea ce ar fi trebuit să-i intereseze pe autori, obligația de a plăti și la Tecuci o vamă de doi zloți la un car, cu mărfuri duse și aduse din Țara Românească[16]. Necitind bine textul lui Al. Papadopol-Calimach, autorii greșesc afirmând că hrisovul a fost dat „negustorilor leopolitani (lioveni n.n.) din Suceava". Tot în acest context, reînnoiesc eroarea aceluiași autor, care propusese anul 1390 pentru „hrisovul cel mare" acordat de Ștefan voievod, unchiul lui Ștefan cel Mare. Privilegiul a fost emis la 18 martie 1434 în Suceava[17].

---

[8] Al. Papadopol-Calimach, *Scrisoare despre Tecuci*, în CL XIX, 1885, 5, p. 371.

[9] I. Bogdan, *Scrieri alese*. Ediție G. Mihăilă, București, 1968, p. 112.

[10] *Ibidem*, p. 130.

[11] P.P. Panaitescu, *Diploma bârlădeană din 1134 și hrisovul lui Iurg Koriatovici din 1374*, în RIR, II, 1932, p. 46-58.

[12] Vezi discuția la Const. C. Giurescu, *Târguri sau orașe*, p. 291-292.

[13] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 371.

[14] Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XV*, București, 1982, fig. 5.

[15] Al. Papadopol-Calimach, *Scrisoare*, p. 373.

[16] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II. București, 1913, p. 274, 279.

[17] M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 667-670. I. Bogdan afirmase în 1913 că „în arhiva Lembergului acest privilegiu nu s-a păstrat" (*op. cit.*, II, p. 277). L-a regăsit, ulterior, pentru că M. Costăchescu l-a transcris după copiile depuse de I. Bogdan la Academia Română (M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 673).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Folosindu-se, în continuare, de „Scrisoarea" lui Al. Papadopol-Calimach, autorii susţin că în anul 1495 Ştefan cel Mare a trecut pe la Tecuci şi i-a bătut pe turci, măcelărindu-i la Vadul Turcilor pe Siret (p. 58). Anul este greşit, iar evenimentele descrise privesc bătălia de la Podul Înalt, 10 ianuarie 1475, şi apar în *Letopiseţul Moldovei până la Aron Vodă*, dar numai în manuscrisele care conţin adausurile atribuite lui Misail călugărul. Interpolarea, care nu aminteşte trecerea voievodului prin Tecuci, face parte dintr-o strânsură de tradiţii populare despre Ştefan cel Mare[18], cu o cronologie greşită a întâmplărilor povestite.

Nereale sunt şi ştirile despre cea de a doua venire în domnie a lui Alexandru Lăpuşneanu, învestit de turci la Constantinopol, la sfârşitul lunii octombrie 1563. Izvorul lor este aceeaşi *Scrisoare despre Tecuci*, Al. Papadopol-Calimach copiind un paragraf din cunoscuta nuvelă a lui Constantin Negruzzi[19].

Aprecierea lui Charles Joppecourt, cu privire la Tecuci, „este un oraş de margine destul de bun", nu se referă la rolul pe care l-ar fi avut în economia ţării, cum lasă autorii să se înţeleagă[20], sugestionaţi tot de textul lui Al. Papadopol-Calimach, ci la poziţia strategică a târgului, favorabilă, pentru moment, trupelor lui Alexandru Movilă, care, la 24 ianuarie 1616, a risipit aici oştile lui Ştefan Tomşa, ce venea, cu ajutor muntean, să-şi reia tronul. Nu le sunt cunoscute autorilor nenorocirile provocate acum de „Alexandru Vodă Moghilă cu putere/a/ sa, cu cneazul Codreschi (Samuel Korecki n.n.) şi cu mulţi cazaci şi au robit Ţara de Gios"[21].

Comentarea răspunsului trimis de ispravnicul ţinutului Tecuci, banul Manolache Bogdan, cu privire la starea târgului, la o poruncă a generalului rus Elmpt, dată după 26 septembrie 1763, când acesta ocupă Iaşii[22], este însoţit de o transcriere greşită a numelui generalului, Flen, luată din *Marele dicţionar geografic al României*. Autorii nu ştiu că informaţia respectivă, împreună cu altele, provin dintr-o lucrare a lui Theodor Ciuntu[23], după cum nu cunosc documentul editat de M. Kogălniceanu, care conţine lămuririle oferite lui Elmpt de către dregătorii ţinutali[24]. Din aceeaşi neştiinţă nu-şi manifestă nici o rezervă faţă de exageratele precizări ale ispravnicului, făcute, probabil, pentru a obţine scăderea unor dări, că târgul fusese „pustiit" nerămânând nici o casă", pentru că de la o posibilă pârjolire a târgului, după bătălia de la Stănileşti, 18-22 iulie 1711, când „Ţara de Gios au

[18] *Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă, 1359-1599*. Ediţie de Const. Giurescu, Bucureşti, 1916, p. 58; Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Ediţie de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 47, 92.

[19] Vezi Constantin Negruzzi, *Opere*. Ediţie Liviu Leonte, 1974, p. 78.

[20] Opinie susţinută şi de un alt colaborator, Ştefan Andronache (*Monografia*, p. 192).

[21] DIR, A, XVII, V, p. 24, nr. 26. Pentru alte informaţii asemănătoare, *Ibidem*, IV, p. 7, nr. 11; p. 54-55, nr. 80; p. 97-98, nr. 135. *Călători străini despre ţările române*, IV, Bucureşti, 1972, p. 421.

[22] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, II, Bucureşti, p. 20. Alte rapoarte diplomatice folosesc forma Elmdt (*Ibidem*, p. 14-15). S-a întrebuinţat şi cea de Elm într-un text publicat de M. Kogălniceanu (*Arhiva românească*, I, Iaşi, 1860, Ediţia a II-a, p. 133).

[23] *Dicţionarul geografic, ştiinţific şi istoric al Judeţului Tecuci*, Bucureşti, 1897.

[24] *Arhiva românească*, I, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căzut toată în robie"[25], nu mai trecuse prin asemenea grozăvii. Tătarii l-au ocolit la 14 septembrie 1758, când „au lovit satele" din ținuturile Lăpușna, Fălciu, Covurlui, Vaslui, Tutova și Putna[26].

Presupunerea autorilor că în anul 1785 târgul Tecuci „era făcut la loc", nu poate fi susținută cu fragmentul, reprodus greșit, din jurnalul comitelui Hauterive, unde sunt notate impresii despre ispravnicul ținutului și o anume zonă a acestuia[27]. Este greu de înțeles de ce nu a fost citată prea folosita *Scrisoare* a lui Al. Papadopol-Calimach, care a cunoscut o ediție a jurnalului, și indică, în „note", *Marele dicționar geografic al României*.

Paragraful despre sigiliul târgului, cu care se încheie capitolul *Momente de istorie medie*, nu este lipsit de inadvertențe. Mărginindu-se la informațiile din 1956 ale lui D. Ciurea, autorii susțin că „vechile sigilii n-au format obiectul unui studiu atent". Ignoranța este din nou prezentă, fiindu-le străine lucrările lui Dan Cernovodeanu și Maria Dogaru, apărute după anul 1977. Pecetea târgului este cunoscută după cea aplicată pe un zapis din 20 noiembrie 1627[28]. V.A. Urechia a descris pecetea aflată pe un document emis în anul 1662[29], fără a afirma, cum pretind autorii, că atunci a fost creată.

Capitolul următor, *Vatra, hotarul și ocolul târgului Tecuci*, semnat numai de Gina Negruț, începe cu mai multe *plagiate* (p. 65, 67, 68) din articolul *Unele precizări în legătură cu hotarul și vatra târgurilor din Moldova (sec. XV-XVIII)* semnat de I. Toderașcu[30], pe care nu le mai exemplificăm. Practicând astfel de metode oneroase, este clar că autoarea nu s-a străduit să-și formeze o gândire istorică proprie, printr-o continuă cercetare a documentelor, susținută, necondiționat, de o cuprinzătoare cunoaștere a literaturii istorice. Sumarele note, care-i însoțesc capitolele ce le iscălește, sunt expresia evidentei incapacități de a emite concludente judecăți de valoare.

Sunt numeroase documentele care evidențiază dreptul domnitorului de a face danii din vatra târgurilor. Autoarea a ales, pentru Tecuci, hrisovul lui Vasile Lupu din 22 iulie 1645, care nu ilustrează o asemenea bunăvoință. Domnitorul a întărit, la data amintită, Mănăstirii Nicoriță de la Iași, stăpânirea pe o casă și o vie dăruite mănăstirii, mai înainte, de hatmanul Nicoriță. Autoarea mai notează și alte considerații despre vatra târgului, preluate tot din articolul lui I. Toderașcu. Printre ele și o nouă mostră de neștiință: „târgoveții plăteau domnitorului *camătă*". Este vorba de *camenă*, cum indicase și I. Toderașcu.

---

[25] Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, I, Ediție Const. A. Stoide, I. Lăzărescu, Iași, 1976, p. 339.

[26] Pseudo-Enache Kogălniceanu, Ioan Canta, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, 1987, p. 87.

[27] D'Hauterive, comite, *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie*, Bucarest, 1902, p. 324.

[28] DRH, A, XIX, p. 342-343, nr. 260; D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*. în SCSI, VII, 1956, 2, p. 161-162, pl. III.

[29] Miron Costin, *Opere complete*, Ediție V.A. Urechia, II, București, 1888, p. 565.

[30] Publicat în AȘUI, Istoric, XII, 1966, p. 153-163.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hotarul târgului este amintit în hrisovul din 22 februarie 1507 (în textul capitolului 2 februarie). Fusese constituit, desigur, la începutul secolului XV. Într-un hrisov al domnitorului Vasile Lupu din 9 martie 1642, pentru nişte cumpărături din moşia satului Buciumi[31], se aminteşte de „hotarul cel bătrân al Tecuciului"[32].

Necunoscând, în amănunte, documentele care se referă la moşia şi hotarul târgului, autoarea nu l-a reconstituit. Reţinem dintr-o judecată domnească încheiată la 5 mai 1669[33], pentru părţi din moşia târgului Tecuci stăpânite de Enache paharnic, că spre nord hotarul despărţea locul târgului de satul Săseşti. Vecinătatea nu datează din secolul XVI, cum scrie Gina Negruţ, pentru că acest sat este atestat la 27 iulie 1448[34]. În partea de apus, hotarul pornea din „matca Tecuciului" (astăzi Tecucelul) spre „apa Bârladului", separând târgul de moşiile satelor Mărceşti, Gulubi şi Ilceşti, toate pomenite în secolul XV[35] şi nicidecum în XVII, cum greşit propune autoarea. La sud, hotarul trecea pe lângă satul Cămuleşti, astăzi marginea de sud a cartierului Cernicari, şi se încheia, spre răsărit, în vecinătatea satului Matosăşti de pe lângă comuna Matca[36].

Autoarea a semnalat documentul din 8 septembrie 1632, cunoscut printr-un rezumat de catalog[37], prin care se întăreşte o danie din moşia târgului, dar nu-i stă în putinţă, din aceeaşi gravă necunoaştere a documentelor, să evidenţieze înmulţirea lor în doua jumătate a secolului XVII şi în cel următor. Cele două acte domneşti din 1692 (data completă este 30 martie) şi 15 iunie 1695 (nu 15 iulie), menţionate fără indicarea ediţiei folosite[38], nu lămuresc condiţiile în care Ilie

[31] Satul a dispărut. A fost între satele Cosmeşti şi Dobrineşti (com. Nicoreşti, jud. Galaţi). Moşia lui se întindea, spre răsărit, până în Siret.

[32] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, II, 1, Iaşi, 1906, p. 50-51.

[33] ASB, ms. nr. 573, f. 247v-248v.

[34] DRH, A, I, p. 402, nr. 282, în text Săseni, dar la 5 decembrie 1460 este numit Săseşti (*Ibidem*, II, p. 133, nr. 97). Nu este menţionat în nici un document emis de cancelaria domnească în secolul XVI, vezi Alexandru I. Gonţa, *Documente privind istoria României, A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*. Ediţie de I. Caproşu, Bucureşti, 1990, p. 225, voce. A fost în zona unde s-a format, în anul 1881, satul Tecuciul nou. La 24 decembrie 1881, câţiva locuitori din satul Coloneşti (com. în judeţul Bacău) mulţumesc guvernului pentru „pomana ce şi-au făcut cu noi... de ne-au împământenit pe moşia Odaia a statului, Tecuciul nou alipit la oraşul Tecuciul Vechi" (ASG, *Primăria oraşului Tecuci*, 1882, dos. 19, f. 36; TTRM, I, 2, p. 1184). Ştefan Andronache (*Tecuci. Repere cronologice*, 1995, p. 17) susţine că la 4 noiembrie 1878 „se pun bazele comunei Tecuciul Nou". La această dată au început împroprietăririle pe moşia Odaia.

[35] DRH, A, I, p. 402, nr. 282, în text Grozeştii lui Marco. La 2 septembrie 1632 se numea Mărceşti (*Ibidem*, XXI, p. 252-253, nr. 196). Nu putem preciza dacă documentele din 20 octombrie 1603 şi 5 iunie 1617 (Const. Solomon, C.A. Stoide, *Documente tecucene*, Bârlad, 1938, p. 6, 8) privesc acest sat. Satul Gulubi este atestat, de asemenea, la 27 iulie 1448, în forma Golimboanie. Pentru satul Ilceşti, vezi p. 13.

[36] ASB, *Documente istorice*, CCLXXX/249; Ion Lefterescu, C. Pintilie, *Monografia comunei Corod*, 1978, manuscris la ASG. Documentul din 1 iunie 1668 în care este trecut şi satul Matosăşti, menţionat de autoare numai cu anul, nu este publicat în DIR. Vezi ASB, *M-rea Răchitoasa*, XVIII/1, nr. 1; ms. nr. 573, f. 249.

[37] Originalul a fost publicat în DRH, A, XXI, p. 259-260, nr. 203.

[38] C. Solomon, C.A. Stoide, *Documente*, I, p. 45; ASB, *M-rea Răchitoasa*, XIII/1, nr. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Enache, mare clucer, amestecat, mai târziu, în uciderea fraților Velicico și Miron Costin[39], stăpân, pe o parte, dinspre răsărit, a moșiei târgului, vecină cu satul Matisăști. Era moștenire de la tatăl lui, Enache al doilea paharnic[40], care capătă, la 1 iulie 1668, un hrisov de danie de la domnitorul Iliaș Alexandru[41]. Jalbele de protest pe care târgoveții le duc la divanul domnitorului următor, Gheorghe Duca, rămân fără rezultat[42]. După moartea lui Ilie Enache, soția lui, Tofana, o dăruiește Mănăstirii Răchitoasa după 12 mai 1716, când aceasta încă trăia[43]. Anul 1801, indicat de autoare, este greșit.

După anul 1700, urmează alte danii domnești: lui Iordache Roset, mare vornic al Țării de Jos, la 26 aprilie 1704; Lupu Gheuca al treilea logofăt, în 1708; Nicolae Hrisoverghi, mare vornic, la 20 mai 1753[44]. Mănăstirea Proorocul Samoil din Focșani este înzestrată, la 26 februarie 1757, cu locul domnesc ce era „din sus de vatra târgului"[45]

Iancu Costin hatmanul a stăpânit părți din satul Țigănești (com. Munteni, jud. Galați), dar documentele citate în note sunt greșite[46]. Dafina, fiica lui Ionașco Jora, cea de a doua soție a domnitorului Eustratie Dabija, nu a stăpânit părți din satul Țigănești înainte de 19 septembrie 1661, începutul domniei lui Dabija, cum își închipuie autoarea (p. 71). Aceste ocine din Țigănești au fost cumpărate de Dabija, probabil în vremea boieriei sale, de la Alexandru, fratele vitreg al cronicarului[47]. Părțile de moșie vândute de răzeși Dafinei, în anii domniei lui Dabija, sunt amintite într-o poruncă, fără dată, a domnitorului Gheorghe Duca[48]. Satul nu a fost socotit domnesc niciodată, cum crede autoarea. După moartea lui Eustratie Dabija, a rămas în stăpânirea fiicei Maria.

Capitolul se încheie tot cu un *plagiat* din același studiu al lui I. Toderașcu.

Obișnuința pe care și-a format-o Gina Negruț, folosirea *plagiatelor*, este prezentă și în capitolul următor al „monografiei", *Administrația în perioada medie și*

---

[39] Pentru cariera lui, Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 399.

[40] Amănunte la N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 399, sub voce *Enache (Cunupi)*.

[41] ASB, *M-rea Răchitoasa*, XIII/1, nr. 1; ms. nr. 573, f. 249.

[42] Idem, ms. nr. 573, f. 247-248; ASI, *Documente*, 885/6.

[43] ASB, ms. nr. 573, f. 140.

[44] Idem, ms. nr. 628, f. 66; *Documente istorice*, CCCVII/1; Al. Papadopol-Calimach, *Scrisoare*, p. 384-386.

[45] ASG, *Primăria orașului Tecuci*, 1875, dos. 11, f. 40-42; *Ibidem*, 1845, dos. 1, f. 6v, fără lună și zi; Al. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 382, numai cu anul 1757.

[46] Documentul din 10 februarie 1617 (DIR, A, XVII, IV, p. 97-98, nr. 135) confirmă doar stăpânirea lui Drăguțul Bogdan (autoarea a transcris Drăguța, p. 70), socrul lui Iancu Costin. Amănunte la Paul Păltănea, *Precizări în legătură cu originea familiei lui Miron Costin*, în AIIX, 1992, XXIX, ArhGen, p. 494-495. Documentul din 17 iulie 1607 (C. Solomon, C.A. Stoide, *Documente*, I, p. 6) se referă la un alt sat Țigănești (com. Beneșți, jud. Bacău).

[47] Iulian Marinescu, *Documente relative la Maria Rusei, fata lui Eustratie Dabija voievod*, în ArhGen, II, 1913, p. 60-61.

[48] V.A. Urechia, *Din istoria secolului XVII*, în *Anuar pe anul universitar 1897-98*, București. 1899, p. 99.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

modernă. De data aceasta a copiat (p. 75) din volumul lui Nicolae Grigoraş, *Instituţii feudale din Moldova*, 1971. Paragrafele în care explică noţiunea de şoltuz (p. 77) conţin un alt *plagiat* dintr-un articol al lui D. Ciurea[49]. Prima menţiune sigură a voitului de Tecuci nu este în documentul din 31 martie 1633, ci în cel din 1 iunie 1603, când instituţia era reprezentată de Andrei vornicel, voitul de Tecuci[50]. Termenul de voit este folosit, alături de cel de şoltuz, şi la 2 august 1642, Macovei uitul-voitul[51].

Printre documentele care îi amintesc pe şoltuzi, unul are data greşită. Cel care îl menţionează pe Strata Hagi. A fost emis la 26 noiembrie 1668, cu ocazia unei cumpărări din satul Blăjeri (transcris greşit Blăjeni, p. 78). Autoarea nu ştie că instituţia şoltuzului a funcţionat şi în secolul XVIII. La 12 noiembrie 1720, Toader Bădărău asistă la hotărnicirea unui loc din moşia târgului[52]. Enunţarea unui „sfat mare al târgoveţilor" nu este însoţită de dovada prezenţei lui, pe care o semnalăm: „Toţi bătrânii târgului" depun mărturii, alături de şoltuzii Mereuţă şi Apostol, la 10 august 1640, cu prilejul unei judecăţi pentru hotarul târgului[53]. Documentul din 20 martie 1620, citat (p. 81), nu confirmă opinia că a fost încheiat „în faţă a tot târgul".

Copiind un alineat din studiul lui P.P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, autoarea acceptă ipoteza acestuia, că în secolul XVII (în text XVI) vornicul de târg este dublat sau înlocuit de ureadnic. Afirmaţie neacceptată de Const. C. Giurescu şi N. Grigoraş[54], comentariile acestora fiind lăsate de-o parte.

Nu s-a acordat mai de loc atenţie dregătorilor ţinutali, care-şi aveau reşedinţa în târg. Este amintit Gâlţ, fost staroste al ţinutului, 27 februarie 1578 (p. 92). Dregătorul avea îndatoriri fiscale, judecătoreşti şi militare. Titulatura se mai păstra la 12 septembrie 1643[55], cu toate că la 1 iulie 1637 se folosea şi denumirea de pârcălab[56]. După reforma lui Constantin Mavrocordat, aplicată în Moldova în cea de a doua domnie (1741-1743), acest slujbaş este numit ispravnic. La 21 iulie 1744, domnitorul Ioan Mavrocordat scrie lui Anastasie, ispravnicul Tecuciului, să hotărnicească moşia Piscul (com. Piscul, jud. Galaţi) a Mănăstirii Neamţ[57].

---

[49] *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în AIIAI, II, 1965, p. 182.

[50] DIR, A, XVII, I, p. 102, nr. 144.

[51] ASB, ms. nr. 656, f. 67.

[52] ASG, *Primăria oraşului Tecuci*, 1875, dos. 11, f. 55-56. Pentru prezenţa lor în alte târguri, vezi D. Ciurea, *op. cit.*, p. 193-194.

[53] ASB, *Documente istorice*, CCLXII/2; ASI, *Documente*, 456/5 nr. 54.

[54] Const. C. Giurescu, *Târguri sau oraşe*, p. 135; N. Grigoraş, *Instituţii feudale din Moldova*, Bucureşti, 1971, p. 366.

[55] ASB, *Documente istorice*, LXXII/43.

[56] Idem, ms. nr. 573, f. 175v-176. Regestul publicat de C. Solomon, C.A. Stoide, *Documente*, I, p. 15, cu data de 24 octombrie 1636, nu-i aminteşte pe cei doi pârcălabi prezenţi la hotarnica satului Mărceşti. Vezi şi N. Grigoraş, *Instituţii feudale*, p. 285. Autoarea a nesocotit seria articolelor scrise de o concetăţeană, Emilia Chiscop, cu titlul *Ţinutul Tecuci în evul mediu*, în *Glasul Tecuciului*, VIII, nr. 1, 15 ianuarie 1997 şi urm.

[57] C. Solomon, C.A. Stoide, *Documente*, III, p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Marele vătav, însărcinat cu atribuții fiscale, a fost și el prezent. Prin 1664 trăia la Tecuci, Lazăr căpitan de curteni[58], comandați de marele vătav. Dregătorie schimbată cu cea a marelui căpitan. La 20 mai 1753 slujea Neculai mare căpitan de Tecuci[59].

Marele vistiernic avea, în ținut, mai mulți slujbași, necunoscuți autoarei, care adunau dările. La 21 octombrie 1741 se dă poruncă goștinarilor din Tecuci să nu încaseze darea de la „oile împărătești", ce iernau prin ținut[60]. Impozitele erau strânse de zlotași. Acționau încă din secolul XVII. La scrierea unui zapis la Tecuci, 29 martie 1646[61], este martor și Radu zlotașul, șoltuz al târgului[62].

Textul de la sfârșitul capitolului despre sfatul și curtea domnească este de prisos, neavând nici o legătură cu istoria orașului Tecuci.

Următorul capitol al „monografiei", *Proprietatea domnească și cea a orășenilor din evul mediu în târgul Tecuci*, semnat tot de Gina Negruț, se deschide, după obiceiul pe care și l-a creat, cu *plagierea* unor fragmente (p. 87, 88) din lucrările *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*[63] și *Instituții feudale în Moldova* de N. Grigoraș (p. 14-15). Din *Viața feudală* a mai luat și afirmația că „domeniul privat al domnului" se numește „uric", termen de care îl transcrie „*unic*" (p. 88-89), greșeală repetată și la citarea unui document emis la 31 martie 1423 (p. 91). Oricâtă bunăvoință ai avea, este greu să înțelegi, cum poate absolventul unei facultăți să scrie asemenea enormități.

Schimbul de moșii pe care Ștefan cel Mare îl face cu Mitropolia Moldovei a avut loc la 20 septembrie 1479[64] (în text 1478, p. 89). Informația este luată din *Viața feudală* (p. 221), dar în „note" este indicat, fără de nici o jenă, corpusul de documente realizat de I. Bogdan. Cu alte *plagiate* din *Instituții feudale* (p. 30) sunt descrise câteva caracteristici ale domeniului public (p. 90-91).

Documentul din 5 decembrie 1466, folosit după *DIR* și nu după ultima lui ediție din DRH, este comentat greșit. Ștefan cel Mare nu i-a dăruit comisului Ivașco mai multe sate, printre care era și Săsești, pe Bârlad, din ținutul Tecuci, ci doar i-a întărit stăpânirea pe ele, după „pâra" ce-a avut-o cu alți megiești. Daniile din moșia târgului, către marele vornic Nicolae Hrisoverghi și Mănăstirea Samoil din Focșani au fost făcute de domnitorul Constantin Racoviță (1749-1753; 1756-1757).

[58] ASB, *M-rea Răchitoasa*, VI/30. Dată propusă de CDM, III, nr. 1099.

[59] *Condica lui Constantin Mavrocordat*, Ediția Corneliu Istrati, II, Iași, 1986, p. 148, nr. 301, p. 184, nr. 444, p. 214, nr. 538, p. 216, nr. 542, p. 232, nr. 588; ASB, *Documente istorice*, CCCVIII/1; Al. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 381; N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, București, 1968, p. 243.

[60] *Condica lui Constantin Mavrocordat*, p. 80, nr. 176.

[61] Editorul Gh. Ghibănescu (*Ispisoace și zapise*, I, 1, p. 231-232) nu a indicat data documentului. L-am completat după un hrisov al lui Vasile Lupu emis la 18 decembrie 1646 (ASB, *Documente istorice*, XLVI/125).

[62] Pentru alte mărturii din secolul XVIII, vezi *Condica lui Constantin Mavrocordat*, I, p. 89, 299; II, p. 182, nr. 894.

[63] V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVIII)*, București, 1957, p. 215.

[64] DRH, A, II, p. 337-338, nr. 221.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Folosirea expresiei onomastice Mihai Racoviță duce la confuzii regretabile. Autoarea, stăpânită de un amestec de incultură și comoditate, se folosește, și de această dată, de *Marele dicționar geografic al României*, deși documentele respective fuseseră semnalate de Al. Papadopol-Calimach[65].

Paragraful despre satul Dimești și altele învecinate, din ținutul Tecuci, este plin de greșeli. Numitul sat este atestat la 15 martie 1497[66] și nu 1479, cum este în textul autoarei. Nu se poate admite opinia lui M. Costăchescu[67], pe care nu-l citează, că cel de al doilea nume al satului, Iulcești (în text, greșit, Tulcești), s-ar fi impus în vremea lui Ștefan cel Mare. S-a folosit și forma Ilcești la 15 august 1631[68]. M. Costăchescu citează un document din 5 iulie 1661, când este numit Iulcești[69]. Satul l-a situat între Mărcești și Golumbi (în text, greșit, Columbi). Localizarea nu este exactă, pentru că într-o hotarnică a Iulceștilor din 7 iulie 1743[70] se arată că satul este între Movileni și Furceni (com. Cosmești). Or cele două sate, Mărcești și Golumbi, erau mai în sus de Furceni spre Cosmești. Satul Mărcești s-a numit și Grozești, transcris Grizești de autoare. Satul întărit lui Vitolt Mărățeanul la 25 mai 1610 s-a numit Boroșești și nu Baroșești. Satul denumit Spineni, în 1430, a fost pe teritoriul comunei Munteni, între satele Negrilești și Slobozia Blăneasa.

Datorită unui consecvent dezinteres în transcrierea numelor proprii, numele marelui vornic Nădăbaico a fost redat în forme greșite: Nădălaico (p. 99) și Năbădaico (p. 101). Miron Costin nu a stăpânit satul Măldărești, în text Marderaștii. Într-un document din 11 aprilie 1787 se precizează că a fost în stăpânirea lui Ion Costin hatmanul fiul cronicarului[71]. Miron Costin a stăpânit însă, în ținutul Tecuci, jumătate din satul Bozești. Provenea din zestrea soției, moștenită de la hatmanul Isac Balica[72].

Presupusul Iordache Rusu, amintit de autoare (p. 101), este Iordache Ruset, mare vornic al Țării de Jos, al cărui nume îl va transcrie apoi, corect. Viile din Slipotești (a fost pe teritoriul satului Ionășești, comuna Nicorești), au fost vândute, la 20 martie 1620 de răzeșul Luca (în text Iuca).

Capitolul se încheie (p. 103), ca și cel precedent, cu un *plagiat*, de data aceasta din lucrarea lui N. Grigoraș, *Instituții feudale* (p. 40).

Gina Negruț a mai semnat și capitolul *Viața economică în secolele XV-XVIII*, care debutează cu rânduri *plagiate* din cartea lui Alexandru I. Gonța, *Legături economice dintre Moldova și Țara Românească*, citată în „note" cu titlul greșit (p. 145). Alte trei paragrafe (p. 106-109) sunt copiate întocmai din lucrarea lui

[65] Pentru textul integral al danici făcute lui Nicolae Hrisoverghi, vezi ASB, *Documente istorice*, CCVII/1.

[66] DRH, A, III, p. 389, nr. 219.

[67] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 221.

[68] ASB, *M-rea Neamț*, LXIX/12, 13.

[69] Idem, ms. nr. 573, f. 211. C. Solomon, C.A. Stoide, *Documente*, I, p. 74.

[70] ASB, ms. nr. 573, f. 217, în text Ilcești.

[71] Idem, *Documente istorice*, MDXX/9. Satul Măldărești a fost înglobat în satul Negulești, com. Dealul Morii, jud. Bacău.

[72] Ion T. Sion, *Umbrărești. Vatră milenară de istorie*, Focșani, 1999, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, 1963, p. 63.

Viile de la Nicorești sunt amintite într-un document din secolul XVI, dar autoarea nu s-a străduit să-l identifice. În răstimpul 1 septembrie 1591-31 august 1592, domnitorul Aron Tiranul întărește lui Predevici pârcălabul mai multe sate și niște vii cumpărate la Nicorești[73]. Alineatul extras din documentul emis la 16 martie 1577, referitor la morile de lângă Tecuci, a fost transcris greșit. Textul are următorul conținut: „un sat în ținutul Tecuciului, anume Cămilești și un loc de mori în Bârlad și loc pentru două mori în gârla care iese din sus de sat din Bârlad și curge pe lângă sat". Boierul care cumpărase aceste mori de la domnitor a fost Bilăi mare vornic al Țării de Sus și nu un „pan" cum afirmă autoarea[74].

Paragraful despre „Drumul moldovenesc" (p. 110-111) a fost luat din amintita carte a lui Alexandru I. Gonța. Pentru privilegiul acordat de Ștefan cel Mare negustorilor din Lemberg (Lwow, Liov; la p. 57 aceștia „lioveni" sunt numiți „lipoveni"), la 3 iulie 1460 citează în „note": I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, dar comentariul ce-l adaugă este copiat din volumul lui Al. I. Gonța (p. 112). Neavând știință de cartea lui Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, 1965, autoarea nu a avut cum să sublinieze existența comerțului dintre Brașov și Tecuci atestat încă din 1508, când un singur negustor aduce aici marfă în valoare de 1200 aspri, pentru ca în 1549 să se înregistreze 22 de transporturi făcute de 18 negustori. Unul dintre aceștia se numea Dragoș[75]. Câțiva dintre ei se vor stabili, în timp, la Tecuci, cum o vor face, mai târziu, înainte de 1774, Andrei brașoveanul și Gheorghe brașoveanul[76].

Parte din considerațiile referitoare la formarea și dezvoltarea meșteșugurilor sunt o copie fidelă a unui fragment din cartea lui Mircea D. Matei, *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV-XVI)*, 1970, pe care o citează în „note". Sunt, într-adevăr, puține mărturii documentare din secolele XV-XVII care să ateste existența meșteșugarilor tecuceni. Putem, totuși, semnala prezența lui Constandin săpunarul, care semnează, la 6 aprilie 1651, un zapis pentru vânzarea unei părți din satul Brăișești[77]. Pentru secolul XVIII, reconstituirea activității meșteșugarilor se putea realiza cu ajutorul informațiilor extrase din recensământul făcut de autoritatea rusă de ocupație în vara anului 1774. Erau atunci 3 dulgheri; 3 fierari, toți țigani; un spoitor, de asemenea țigan; 9 croitori; 12 blănari; 6 ciubotari și câte

[73] DIR, A, XVI, IV, p. 35-36, nr. 39.

[74] *Ibidem*, III, p. 83-84, nr. 100.

[75] Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, 1965, p. 206, 262, 267, 275, 279, 282, 285, 290.

[76] Constantin A. Stoide, Ioan Caproșu, *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova*, Iași, 1992, p. 75.

[77] ASI, Epitropia generală Sf. Spiridon, Pac, 13, plic 3, nr. 107; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace*, II, 2, p. 235. Satul Brăișăști, numit și Brăhășești, a fost între com. Cosmești și satul Dobrinești, com. Nicorești, jud. Galați (P. Păltânea, *Din toponimia Județului Galați. Sate dispărute din bazinul Bârladului și Siretului*, în LR, XXXVI, 1987, 5, p. 443).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

un cizmar, conduragiu[78] şi curelar; câte un rachier, plăcintar, pitar, bragagiu, casap şi bacal. Alături de mulţimea localnicilor lucrau şi puţinii veniţi de prin alte părţi, ca Dumitru croitor, din Focşani, şi Ioniţă bărbier, din Bucureşti[79].

Nepriceperea de a reconstitui, evident din nerecunoaşterea izvoarelor documentare, unele aspecte din evoluţia pieţii interne, autoarea o înlătură printr-un amplu *plagiat* din volumul lui V. Mihordea, *Relaţiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, 1968, p. 42-43, 235, 260. Necuviinţele acestea – *plagiatele* –, atât de numeroase în capitolele semnate de Gina Negruţ, însoţite de greşite formulări gramaticale şi încălcări ale regulilor de ortografie, scad foarte mult valoarea informaţională şi prestigiul volumului.

Capitolul *Tecuciul şi Unirea*, semnat de Laurenţiu Groza şi Mircea Nicu, are nevoie de explicarea unor afirmaţii greşite sau incomplete. Amintirile profesorului gălăţean Alexandru Nicolescu, nepotul protopopului Gheorghe Dumitriu, destituit pentru activitatea lui unionistă, publicate în anul 1915, chiar dacă au fost copiate din ziarul citat, *Vocea Galaţilor*, autorii aveau obligaţia să consemneze că ele fuseseră folosite şi de G. Ursu[80]. Se impunea un comentariu critic al acestor însemnări memorialistice, pentru că lipsesc documentele care să le confirme.

Ioniţă Hrisanti, „directorul Tribunalului" din Tecuci, n-avea cum să obţină o diplomă de avocat la Târgovişte (p. 119). Natalia Costăchescu, autoarea unei schiţe biografice a unionistului tecucean[81], a fost nepoata lui Hrisanti şi nicidecum sora lui. Părerea că acesta a organizat furtul corespondenţei particulare a lui Nicolae Vogoride, prin soţia sa, Catinca, fiica nelegitimă a lui Costache Conachi, este de două ori inexactă. Mai întâi, pentru că nu există nici un document autentic care să indice pe autorul acestui gest patriotic. A doua eroare provine din faptul că nu se poate dovedi, cu acte, că logofătul Conachi a fost tatăl Catincăi. Darul făcut la căsătoria ei, nu poate fi un argument[82]. Nu se pot adeveri nici presupusele întâlniri cu M. Kogălniceanu, N. Bălcescu şi Ion H. Rădulescu, în vremea revoluţiei de la 1848.

Ştefan Andronache a greşit afirmând, în capitolul *Viaţa economică în secolul al XIX-lea*, că prima menţiune a „iarmarocului" de la Tecuci se află în relatarea misionarului catolic Antonio Giorgini (p. 150). Acesta aflase, la trecerea prin Tecuci, după anul 1675, că mai înainte fusese aici un frumos „târg" (în textul italian *fiera*, pe care Ştefan Andronache l-a tradus cu „bâlci", sinonim cu iarmarocul). Lui Antonio Giorgini i se povestise despre „zilele de târg" organizate, prin grija şoltuzului şi pârgarilor, la anume sărbători din an. La 6 martie 1662, domnitorul Eustratie Dabija dă poruncă şoltuzului şi pârgarilor din Iaşi să strige „la

[78] Meşterul care lucra „conduri", un soi de pantofi.

[79] *Moldova în epoca feudalismului*, VII, 1, Chişinău, 1975, p. 557-560.

[80] G. Ursu, *Tecuciul literar*, 1943, p. 45-47.

[81] Natalia Costăchescu, *Cine a fost Ioniţă Crissante*, în *Timpul*, VIII, nr. 2459, 15 martie 1944, p. 2. Articol citat greşit de autori.

[82] Argumente la Ion T. Sion, *Ştiri referitoare la poetul Costache Conachi şi unionistul Ioniţă Hrisanti*, în *Analele Moldovei*, s.n. 1993, p. 4-6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

toate zilele de târg" ce dări aveau să se plătească pentru vitele vândute[83]. Obișnuință pe care o regăsim și în hrisovul lui Scarlat Callimachi din 20 iulie 1827 prin care se iau măsuri împotriva abuzurilor ce se făptuiau „în zilele de târg și mai ales la iarmaroace", înființate, probabil, la mijlocul XVIII. Raportul lui Antonio Giorgini nu a fost publicat în 1688, cum pretinde autorul (p. 150), atunci a fost redactat. Inexactă este și opinia că la acel „târg" era preferată „vânzarea cailor". Misionarul amintise, de fapt, existența cailor de schimb, pentru diligența poștei.

Hrisovul lui Scarlat Callimach din vara anului 1817 prevedea și înființarea a două noi iarmaroace, la 9 martie și 24 iunie. La acesta din urmă sunt prezenți și câțiva negustori brașoveni chiar de la prima lui adunare din vara anului următor[84]. Despre brașovenii care negutau la Tecuci, Ștefan Andronache cunoaște doar o singură mărturie documentară, din 1847 (p. 158-159). Erau însă de pe la începutul secolului, 1807, când deschiseseră dughene Sterie Trandafir și Comșa Șohanul. Afaceri care le continuau pe cele ale lui Mihai Cimbru, încunoștiințat, la sfârșitul anului 1780, că la Tecuci ceara s-ar vinde cu 55 parale oca[85].

Nu se poate admite opinia că pe la 1700 meșteșugurile erau ca și inexistente la Tecuci (p. 152). Diversitatea meseriilor și numărul celor ce le practicau nu se mai cunoaște, pentru că s-au prăpădit documentele care le pomeneau. Chiar dacă târgul nu avea, în toamna anului 1646, 4.000 de locuitori (p. 251), trebuie să admitem că printre aceștia se aflau și mulți meșteșugari. La cei înșirați de autor, mai adăugăm pe mumgii – cei ce făceau lumânări. Aprovizionarea orașului cu produsele lor și carnea pe care o vindeau casapii – măcelarii – a fost arendată, pentru anul 1842-1843, de negustorul Toader Dobre din Bârlad[86]. Autorul a extras unele date despre meșteșugarii tecuceni dintr-un text al catagrafiei din 1845 aflat la Arhivele din Galați, care nu este inedit, pentru că acest recensământ a fost publicat, în cadrul unui amplu studiu, de Gheorghe Platon[87].

Capitolul *Etape ale procesului de urbanizare*, redactat de Ștefan Andronache, conține și informații care trebuie îndreptate, pentru că nu corespund realității istorice. Putea să lipsească din text exagerarea că asupra orașului s-au abătut unele „vicisitudini", care ar fi contribuit la „ștergerea numelui său de pe harta Moldovei" (p. 191). Pentru nici una din „pustiirile" amintite, cele din 1574, 1683, 1711 și 1758, nu sunt dovezi că s-au abătut și asupra târgului Tecuci. Ar fi putut menționa prădăciunile făcute, la începutul anului 1616, de trupele poloneze venite în ajutorul lui Alexandru Movilă, semnalate de noi[88]. Nenorocirile suferite de locuitori au fost repede îndreptate. La 16 mai 1611 stăpânul satului Târzii (astăzi Slobozia Cornii, com. Ghidigeni, la nord de Tecuci), capătă un nou zapis de stăpânire în locul

[83] *Uricariul*, X, 1888, p. 114; Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, II, Iași, 2000, p. 18, nr. 20.

[84] Constantin A. Stoide, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 270.

[85] *Ibidem*, p. 121-122, 209, 211-212, 266-271.

[86] ASG, *Prefectura Județului Tecuci*, 1842, dos. 9, f. 16.

[87] Gheorghe Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului XIX*, în *Carpica*, III, 1970, p. 5-32.

[88] Vezi nota 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„uricelor vechi" pierdute când „au lovit trădătorii noştri şi leşii"[89]. Nici bejeniile care s-ar fi întâmplat, în asemenea grele împrejurări, către satele de pe pârâul Tecucel, din apusul ţinutului, nu sunt pomenite prin documente.

Târgul Tecuci nu a fost ars de trupele muntene ale lui Radu Şerban la 25 martie 1602, cum susţine autorul, ci în preajma zilei de 13 august, când trista întâmplare este consemnată într-un document[90].

Este greşită afirmaţia, preluată, probabil, din *Scrisoarea* lui Al. Papadopol-Calimach (p. 373) că Tecuci este menţionat „pe harta întocmită în anul 1541 la Viena de către Georg Reicherstorffer". Harta pe care autorul a văzut-o la Biblioteca „V.A. Urechia", Galaţi, şi pe care o citează, a fost anexată la o retipărire din 1595 la Colonia (Köln) a ediţiei a doua a *Chorographiei Moldovei*. Maria Holban a presupus că această hartă din 1595 a fost realizată de un polon[91].

Intenţia logofătului Costache Conachi de a construi un spital la Tecuci nu s-a manifestat în anul 1836, cum susţine Ştefan Andronache (p. 349), ci la 4 septembrie 1835, când vinde târgoveţilor din Tecuci moşiile din vecinătate, Cosmeşti, Oncani şi Gioseni[92], „numai şi numai ca să fie facere de bine către această obştie". Acum cere să i se lase „o bucată de loc în măsură de 80 de stânjeni... în maidanul din gios de pocită (poştă – *n.n.*)... fiindcă am trebuinţă de a aşăza casă pentru trebuinţa mea sau pentru spitalul ce vroind Dumnezeu să hotărască a face". A renunţat la acest gând deoarece „a mea cea întâia datorie – preciza Conachi – este asupra mănilor lucrătoare cu care am răsturnat pământul de am agonisit bani"[93].

Capitolele din lucrare redactate de Ştefan Andronache, au, spre deosebire de cele anterioare, un plus de informaţii inedite extrase din fondurile de arhivă, preocupare care ar fi trebuit să se bucure de o atenţie deosebită, pentru a se putea reconstitui o imagine cât mai exactă a evoluţiei istorice a oraşului. Lipsa unor investigaţii de amploare şi de o durată mai îndelungată în Arhivele Naţionale şi Bibliotecile centrelor universitare, a lăsat încă în uitare multe, multe fapte, viaţa politică şi câteva instituţii: Justiţia, Presa, Primăria. S-a adăugat însă cărţii un capitol de *personalităţi tecucene*, redactat de Ştefan Andronache, de fapt o înşiruire de nume, însoţite de informaţii biografice extrase din diferite dicţionare, care nu-şi avea locul într-o „monografie", a cărei rescriere se impune, pentru că în forma actuală ea nu poate fi o lucrare de referinţă, necesară, fără îndoială, istoriografiei naţionale.

[89] DIR, A, XVII, IV, p. 7, nr. 11.

[90] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, 1, Bucureşti, 1944, p. 2.

[91] *Călători străini despre ţările române*, I, Bucureşti, 1968, p. 185.

[92] Este inexactă opinia că la această dată Costache Conachi ar fi cumpărat şi moşia Focşa din vecinătatea oraşului.

[93] P. Păltănea, *Costache Conachi. Mărturii din viaţa cea de toate zilele*, în *Istoria ca lectură a lumii*, Iaşi, 1994, p. 518.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

FLORIN MARINESCU, *ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ. ΑΡΧΕΙΟ ΠΡΩΤΑΤΟΥ (Documente româneşti de la Sfântul Munte. Arhiva Protatu)*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα, 2001, 658 p.

Cu toţii cunoaştem legendara îndărătnicire a călugărilor athoniţi de a-şi apăra tezaurele şi de a nu permite ochilor străini că cadă asupra comorilor de carte rară şi obiectelor străvechi de cult păstrate încă în tainiţele mănăstirilor de la Sfântul Munte. Călători români din secolul XX povestesc despre bucuria cu care erau întâmpinaţi de unii monahi, la ştirea că vizitatorii sunt străini, dar ortodocşi şi, totodată, de rezerva manifestă a unora când turiştii se declarau români; în unele cercuri nu se putea ierta domnitorului Al. I. Cuza secularizarea averilor mănăstirilor închinate. Lucrurile s-au schimbat mult în ultimul timp, cercetătorii greci în special, primind acordul comunităţii athonite de cercetare nelimitată. Mai mult, în premieră, în ultimii ani ai mileniului II, Muzeul Bizantin din Thessalonic în colaborare cu Athosul a organizat o expoziţie de obiecte de cult, carte veche şi alte obiecte folosite în viaţa de zi cu zi a monahilor din mănăstirile Sfântului Munte. Chiar dacă exponatele reprezentau o parte infimă a tezaurului bine păstrat, începutul fusese făcut, arătând o schimbare de mentalitate a locuitorilor micii autonomii din peninsula Chalcidică. Acum, organizaţiile feministe fac serioase presiuni pentru a se permite, fără discriminare de sex, accesul liber în acele locuri.

Oricum, cel puţin pe alocuri, monahii nu mai sunt la fel de conservatori în atitudinea lor faţă de vizitatorii laici. Cercetătorii care studiază acolo au parte de sprijinul autorităţii şi al celor care, de bună voie, au renunţat la plăcerile lumeşti pentru a se dedica slujirii Domnului. Modificarea de care vorbim era interpretată de profesorul Dumitru Năstase drept o dovadă a interesului călugărilor de a-şi vedea, prin autoritatea textului publicat (în cazul editărilor de documente din arhivele mănăstirilor), salvat viitorul proprietăţilor lor actuale şi mărturia fostelor drepturi asupra unor întinse terenuri ori importante surse de venit. Fără îndoială, bizantinistul român are dreptate, iar explicaţiei sale i se poate asocia, firesc, însăşi evoluţia lumii în care trăim astăzi.

Volumul semnat de Florin Marinescu a văzut lumina tiparului în aprilie 2001 şi este rodul unei munci perseverente, derulată pe o perioadă 15 ani. Autorul a inventariat, în tot acest interval, documentele arhivei româneşti a mănăstirii Protatu cum nimeni altul nu ar fi putut-o face. Calitatea muncii sale este aceeaşi cu care ne-a obişnuit deja în anii din urmă, aşa că nu voi insista asupra acestui aspect. De altfel, în numărul XXXVII al Anuarului am prezentat volumul aceluiaşi cercetător, *Documente româneşti de la Sfântul Munte. Arhiva Mănăstirii Xirpotamu* (lucrarea este, firesc, ca şi în cazul acesta, în limba greacă).

Structura cărţii este una complexă, dar nu exagerată ori greoaie: *Prologul* semnat de reprezentaţii sfintei comunităţi de la Muntele Athos. *Introducerea* (în fapt un veritabil studiu, în care cercetătorul de la Atena, un cunoscător profund al Sfântului Munte, face istoricul relaţiilor mănăstirii Protatu cu ţările române, în general raporturi de natură economico-financiară), *Diagrama arhivei*, *Descrierea morfologică a arhivei* (individualizarea cronologică şi pe criterii de limbă, după expeditor şi după formă), *Descrierea* propriu-zisă a documentelor, *Imagini*, *Indicele antroponimic*, *Indicele toponimic*, *Glosarul* şi, nu mai puţin important, un *Tabel* al corespondenţei numerelor curente ale documentelor arhivei mănăstireşti cu cele ale volumului de faţă.

Arhiva românească de la Protatu cuprinde, cum ne spune Florin Marinescu, 1169 unităţi de arhivă şi 27 de hărţi şi planuri, însumate în 6 pachete şi 4 corpuri separate. Majoritatea actelor sunt în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

română, dar există şi documente în slavonă (33 la număr, îndeosebi acte oficiale, hrisoave, închinări către Protatu), în greacă (42, traduceri ale hrisoavelor în slavonă sau acte originale). Din această ultimă categorie, cel mai însemnat document este, fără îndoială, actul de închinare al mănăstirii Cotroceni. Actele de la Protatu reprezintă hrisoave, rapoarte ale membrilor Divanului domnesc, plângeri ale egumenilor, corespondenţă a monahilor sau a particularilor.

Expeditorii (români, greci, armeni, evrei, unguri, turci, germani şi un italian, toţi prezenţi la indicele antroponimic) sunt ordonaţi în mai multe categorii, atent stabilite de autor. În primul rând, domnitorii Moldovei (47 de acte) şi Ţării Româneşti (doar 4), între care Mihai Racoviţă şi Vasile Lupu. Urmează mitropoliţii Moldovei, apoi episcopii de Roman, Rădăuţi şi Huşi, egumeni de mănăstiri închinate sau nu. Categoria laicilor cuprinde membri ai Divanului domnesc, negustori de toate categoriile, elemente ale burgheziei târgurilor (frizeri, croitori, blănari, ţesători, ceasornicari, plăcintari, măcelari), dar şi ţărani, soţii de domni şi ostaşi. Alte acte sunt semnate de instituţii politice, administrative ori judecătoreşti, orăşeneşti şi ţinutale.

Cele peste o mie de documente descrise de Florin Marinescu aduc informaţii despre averea mănăstirii Protatu în Moldova şi Ţara Românească, despre relaţiile unităţilor mănăstireşti şi bisericeşti închinate, ştiri despre numeroasele procese în care era implicată (majoritatea având ca obiect încălcarea hotarelor proprietăţilor ei), donaţii de terenuri agricole, bălţi, păduri, cărţi şi sume de bani. Interesante sunt şi documentele greceşti, semnate de greci din spaţiul românesc, pentru că ele cuprind noi date asupra diasporei greceşti din târgurile şi satele româneşti.

Leonidas Rados

CRISTIAN LUCA, DRAGOŞ MÂNDRESCU, *Rituri şi ritualuri funerare în spaţiul extracarpatic în secolele VIII-X*, Editura „Istros" a Muzeului Brăilei, 2001, 106 p.+III p. cu hărţi+XXIII p. cu ilustraţii

Volumul căruia îi dedicăm rândurile de mai jos abordează tema practicilor funerare din spaţiul extracarpatic în secolele VIII-X, subiect pasionant şi nesfârşit rezervor de polemici pentru exegeţii mileniului migraţiilor. Lucrarea este prefaţată de dr. Valeriu Sârbu şi se structurează în trei capitole, reduse ca amplitudine: *Istoricul cercetărilor* (p. 9-29), *Analiza descoperirilor cu caracter funerar din secolele VIII-X. Spaţiul est-carpatic* (p. 31-42), *Analiza descoperirilor cu caracter funerar din secolele VIII-X. Spaţiul sud-carpatic* (p. 43-68). Introducerea (p. 9-10), concluziile (p. 69-70), rezumatele în limbi străine (p. 71-78), un catalog al descoperirilor (p. 79-88), indicii, bibliografia şi un bogat material ilustrativ (hărţi, tabele, grafice, imagini) întregesc acest volum.

În cuprinsul introducerii autorii sintetizează obiectivele urmărite, şi anume creionarea unui tablou de ansamblu al practicilor funerare din arealul extracarpatic în secolele VIII-X prin valorificarea judicioasă şi exclusivă a descoperirilor arheologice. Utilitatea unui asemenea demers rezidă în remedierea unor „deficienţe" (p. 9) ale istoriografiei problemei, ce nu a valorificat satisfăcător rezultatele cercetărilor arheologice, şi în ambiţia de a oferi un „cuprinzător instrument de lucru care să reunească toate datele cunoscute despre descoperirile cu caracter funerar în zonele amintite" (p. 10).

Cel dintâi capitol, consacrat istoricului cercetărilor, este structurat în două părţi, tratând diferenţiat problematica descoperirilor din arealul est-carpatic, respectiv din spaţiul sud-carpatic. Partea întâi consemnează precaritatea vestigiilor funerare din spaţiul moldovenesc şi condiţiile vitrege de conservare, circumstanţe agravate printr-o cercetare de teren nu întotdeauna temeinică şi, frecvent, prin omiterea publicării exhaustive a săpăturilor. Realizând un succint bilanţ al descoperirilor (p. 12-14), autorii insistă asupra controverselor generate de atribuirea etnică a defuncţilor (p. 18-20) şi propun o clasificare a siturilor ce deosebeşte morminte indubitabil turanice (Băneasa, Bârlad, Bereşti, Grozeşti, Holboca, Pogoneşti, Todireni, Umbrăeşti), morminte aparţinând cu certitudine unor autohtoni creştini (Arsura, Călăraşi) şi morminte pentru care „cercetările de teren nu au furnizat, din varii motive, elementele minime necesare construirii unei argumentaţii veridice" (Dăneşti, Dodeşti, Dumeştii Vechi, Vineţeşti-Cordeni, Erbiceni, Galaţi, Iaşi, Jigălia, Năneşti, Şendreni, Ţurcani) (p. 20).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

A doua parte a primului capitol contabilizează descoperirile din arealul sud-carpatic şi principalele studii ce le-au fost consacrate, prilej de contestare a unor paradigme intens vehiculate în anii din urmă: creştinismul indubitabil al protoromânilor (p. 27), binomul inhumaţie-incineraţie interpretat ca expresie a convieţuirii românilor creştini cu slavii păgâni (p. 27-28), continuitatea autohtonilor în spaţiul amintit (p. 27).Comparativ cu situaţia din spaţiul moldav, materialul arheologic colectat este sensibil mai consistent, dar insuficient valorificat: numeroase descoperiri îşi aşteaptă încă publicarea iar determinările antropologice reprezintă, din păcate, mai degrabă o excepţie decât o regulă în cercetare.

Capitolul al doilea este consacrat analizei descoperirilor funerare din spaţiul est-carpatic în intervalul secolelor VIII-X prin raportare la riturile şi ritualurile sesizabile arheologic. Autorii apreciază că stadiul actual al cercetărilor nu poate oferi date concludente despre situaţia *de facto* din teren, de aceea este imposibilă conturarea unei planimetrii interne a necropolelor (p. 32-34). De asemenea, este dificil de apreciat ponderea reală a incineraţiei ori a practicii biritualismului în veacurile amintite, în condiţiile în care descoperirile acreditează inhumaţia în 94% din cazuri (p. 35). Tot din considerente obiective – absenţa unor săpături temeinice şi exhaustive – reconstituirea elementelor de ritual nu poate fi făcută decât parţial şi ipotetic (p. 38-43).

Capitolul al treilea se înscrie în aceleaşi coordonate ale analizei descoperirilor funerare din secolele VIII-X, atenţia autorilor focalizându-se acum asupra spaţiului sud-carpatic. În antiteză cu situaţia din arealul est-carpatic, materialul arheologic disponibil a permis cercetătorilor formularea câtorva concluzii în problema planimetrici interne a metropolelor. Reţinem în acest sens partajul realizat în teritoriul cimitirelor in funcţie de ritul practicat, dispunerea nucleală a mormintelor şi postulatul anteriorităţii ritului incineraţiei, acceptat „in linii generale" de către autori (p. 46).

Analiza riturilor funerare reflectă „echilibrul între cele două rituri cu o uşoară superioritate procentuală a incineraţiei" (p. 48). Elementele de ritual funerar sunt trecute în revistă sistematic, evidenţiindu-se structura mormintelor, caracteristicile gropilor, poziţia şi orientarea defunctului, algoritmul depunerii oaselor calcinate, mobilierul şi ofrandele funerare (p. 53-68).

În finalul acestui volum concluziile autorilor converg spre ideea că analiza practicilor funerare din spaţiul extracarpatic în veacurile VIII-X ilustrează prezenţa unui „mozaic etnic în acest areal, care cuprindea populaţie romanică, creştină şi păgână, slavi târzii şi mai apoi turanici" (p. 70). Totodată, diferenţele marcante de rit şi ritual sunt interpretate ca indici ai vieţuirii în comunităţi puternic individualizate. Coexistenţa în cadrul aceloraşi aşezări este pusă sub semnul întrebării, nu însă şi realitatea influenţelor reciproce (p. 70).

Pe ansamblu, apreciem această lucrare ca utilă, în primul rând prin prisma efortului de sistematizare şi traspunere în tabele şi grafice cu valoare statistică a datelor arheologice. Fără a minimaliza travaliul autorilor considerăm, totuşi, că tematica abordată impunea o tratare mai exhaustivă a materialului arheologic: lectura acestui volum lasă impresia unui simplu demers contabil căci analiza elementelor funerare este foarte succintă iar semnificaţia diverselor rituri şi ritualuri funerare trecută sub tăcere. De asemenea consemnăm tratarea expeditivă ori neglijarea unor aspecte direct relaţionate temei, cum ar fi, spre exemplu, problema etnicului şi a credinţelor defuncţilor din arealul sud-carpatic, abordată doar în subsidiar. Deşi autorii pun sub semnul întrebării ideea că diferenţierile ritului sunt sinonime cu delimitările etnice ale grupurilor ce le-au practicat, prezentul volum nu oferă o argumentaţie serioasă drept contrapondere la ideile lui Fiedler[1]. De asemenea, apreciem că maniera globală de tratare a descoperirilor nu lasă loc nuanţelor, statisticile trecând sub tăcere, spre exemplu, prevalenţa ritului incineraţiei în câmpia munteană pentru secolul al VIII-lea şi creşterea ponderii inhumaţiei în răstimpul secolului următor[2]. Credem că pentru spaţiul sud-carpatic s-ar fi impus, poate,

[1] U. Fiedler, *Studien zu Graberfeldern des 6. BIS9. Jahhrhunderts an der unteren Donau,* Teil 1, 2, Bonn, 1992.

[2] Al. Madgearu, *Continuitate şi discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII,* Bucureşti, 1997, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o prezentare a riturilor care să surprindă evoluţia raporturilor dintre cele două practici în discuţie. Bibliografia consultată nu este completă iar hărţile anexate sunt aproape ilizibile.

Interesant prin efortul de înnoire a cercetării arheologice, volumul trădează totuşi grabă şi superficialitate.

Marius Magdeş

MIHAI LAZĂR, *Realităţi fiscale din Ţara Moldovei. Dări de cotitate în sfera economiei păstoreşti (secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea)*, Iaşi, Editura Junimea, 2000, 265 p + 6 planşe.

Rod al unui îndelungat travaliu de documentare şi interpretare circumscris unui domeniu atât de „arid" precum este cel al fiscalităţii, lucrarea de faţă se constituie într-o operă importantă a istoriografiei româneşti din ultimele decenii. Demersul ştiinţific al autorului se concentrează asupra unui aspect fundamental al Evului Mediu românesc, deoarece „fiscalitatea a constituit în Evul Mediu mijlocul principal prin care statul şi-a asigurat resursele materiale şi financiare indispensabile funcţionării structurilor sale" (p. 9).

Cartea supusă recenziei noastre conţine o bogată *Listă de abrevieri* (p. 3-8), o *Introducere* pertinentă (p. 9-25), un *Excurs istoriografic* (p. 26-42), urmat de câteva capitole sugestive prin tematica lor: *Locul şi rolul creşterii vitelor în economia Ţării Moldovei în Evul Mediu* (p. 43-104), *Evoluţia sistemului de impunere cu privire specială la domeniul economiei animaliere* (p. 105-118), *Desetina (gorştina) de porci* (p. 119-136), *Gorştina de oi* (p. 137-156), *Sulgiul şi ialoviţa* (p. 157-168), *Folăritul* (p. 169-182), *Văcăritul, Alâmul, Cornăritul şi Cuniţa* (p. 183-202), *Prelevări fiscale din produse păstoreşti* (p. 203-216). *Concluzii* (p. 217-226), *Bibliografia selectivă* (p. 227-256), *Indice de nume şi materii* (p. 257-265), la care se adaugă şase planşe conţinând date utile specialiştilor, extrase din *Sămile Vistieriei Moldovei* din 1783, 1784, 1786, întregesc armonios demersul ştiinţific al autorului. Menţionăm faptul că acest demers a fost pregătit prin publicarea anterioară a 27 articole şi studii consacrate fiscalităţii medievale moldoveneşti (vezi lista acestora la p. 236-237).

Introducerea şi capitolele lucrării conţin foarte multe informaţii şi, de aceea, s-ar putea efectua numai cu mare greutate o recenzie amănunţită. De aceea, din raţiuni ce ţin de fluenţa expunerii şi economisirea spaţiului tipografic, vom oferi doar o scurtă descriere a conţinutului capitolelor, însoţită de nişte „mostre" semnificative din gândirea autorului sucevean.

Autorul justifică şi delimitează precis obiectul de studiu al cărţii sale. „Dată fiind complexitatea problematicii, pentru a da consistenţă studiului, am circumscris demersul nostru ştiinţific *dărilor de cotitate*, care formează un segment distinct în ansamblul obligaţiilor fiscale ale crescătorilor de vite" (p. 11). Lectura acestei cărţi ne demonstrează că M. Lazăr reuşeşte să analizeze *con brio* aceste dări de cotitate, oferind sugestii şi interpretări personale, reuşind să-şi îndeplinească astfel obiectivul programatic enunţat în *Introducere*. În continuare, analizând cauzele penuriei de informaţii din domeniul istoriei sistemului fiscal medieval românesc, universitarul sucevean conchide că, pe de o parte, sistemul de impozitare colectiv (*cisla*) şi răspunderea colectivă a contribuabililor „nu a necesitat operaţiuni de evidenţă statistică riguroase" (p. 14). Pe de altă parte, „puţinele catastife, catagrafii, condici şi sămi ale vistieriei ce se mai păstrează în depozitele instituţiilor arhivistice se caracterizează prin discontinuitate temporală şi surprind numai anumite aspecte şi momente ale politicii fiscale" (p. 15). Partea a doua a *Introducerii* continuă cu prezentarea principalelor categorii de surse documentare ale lucrării (catastife, catagrafii, *sămi*, cronici interne, relatări ale călătorilor străini) şi a principalelor ediţii disponibile ale acestora (p. 15-25).

Analiza propriu-zisă a acestor izvoare edite şi inedite este efectuată în capitolul I (*Excurs istoriografic*), capitol în care sunt analizate şi realizările istoriografice din acest domeniu, începând cu ultimul sfert al veacului al XIX-lea şi terminând cu apariţiile recente (p. 26-41). Sunt prezentate mai amănunţit contribuţiile ştiinţifice semnate de istoricii „clasici", A.D. Xenopol, N. Iorga, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu. La finalul acestui capitol, autorul emite interesante aprecieri cu privire la necesitatea efectuării unor cercetări interdisciplinare în domeniul fiscalităţii, arătând totodată că „se resimte încă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acut lipsa unor studii mai ample pentru anumite obligații fiscale. Numai odată cu aprofundarea componentelor structurale ale sistemului fiscal, se va putea trece la elaborarea unui studiu monografic complex, atât de necesar pentru cunoașterea temeinică a statului feudal și a funcțiilor sale" (p. 31).

În prima parte a capitolului al II-lea, cel mai întins al lucrării, sunt analizate și amendate critic informațiile despre creșterea vitelor în Moldova medievală, oferite de cronicari. Mai întâi autorul face o interesantă constatare, ce ține de domeniul mentalităților medievale, constatare pe care o redăm în cele ce urmează. „Proveniți, de regulă, din rândul categoriilor sociale privilegiate, ce manifestau reticență față de activitățile direct productive, ei au îmbrățișat subiecte mai «rafinate», care «meritau», în ochii contemporanilor, o consemnare specială în scris. Când își găseau totuși locul în cronici, informațiile despre îndeletnicirile economice erau prezentate foarte sumar, fiind subordonate, de obicei, aspectelor politico-militare și religioase" (p. 43).

În continuarea expunerii, informațiile referitoare la creșterea animalelor conținute în scrierile lui Gr. Ureche, Miron Costin, I. Neculce și D. Cantemir sunt comparate cu informațiile oferite de documentele interne și de relatările călătorilor străini și emendate critic. Analizând un pasaj din cronica lui Gr. Ureche, autorul conchide că, acesta, „povestindu-ne legenda descălecatului lui Dragoș și al vitejilor săi, ne înfățișează, de fapt, complexul proces al transhumanței oierilor ardeleni care, în căutare de pășuni, au cutreierat «drumurile de supt munte» ale Moldovei... Episodul, ca atare, ilustrează o realitate economică străveche – permanența legăturilor dintre populația românească de pe ambele versante ale Carpaților Orientali" (p. 44). Se arată apoi că „spre deosebire de călătorii străini care au rămas impresionați de mulțimea vitelor de orice fel, cronicarii moldoveni, obișnuiți cu această realitate, o trec, de cele mai multe ori, sub tăcere, prezentându-ne doar aspectele mai semnificative" (p. 45). Profesorul sucevean analizează apoi o afirmație a lui D. Cantemir, potrivit căruia în zonele de șes ale Moldovei, în special cele de la Nistru, creșteau – comparativ cu alte regiuni – mai puține oi, apreciind că „socotelile privind gorștina oilor arată, dimpotrivă, că aceste ținuturi erau dintre cele mai bogate în oi" (p. 45). De asemenea, o altă opinie a învățatului domnitor este socotită ca fiind neconformă cu realitatea. D. Cantemir arăta că, anual, moldovenii trimiteau spre Constantinopol peste 60.000 de oi. M. Lazăr conchide că această cifră este „inferioară datelor conținute de documentele interne, cronicile turcești și descrierile călătorilor străini" (p. 47).

În partea a doua acestui capitol sunt trecute în revistă opiniile călătorilor străini relative la creșterea vitelor în Moldova medievală. Se conchide că, potrivit aprecierilor acestor călători, „cea mai mare parte a teritoriului Moldovei era acoperită de păduri, pășuni naturale și fânețe, în timp ce pământul arabil era restrâns ca suprafață și situat mai ales în zonele din centrul și sud-estul țării" (p. 54), realitate confirmată inclusiv de călătorii străini dintr-o epocă mai târzie (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, vezi p. 55). Acești călători remarcau calitatea unor rase de vite din Moldova: „erau vestite *vitele albe*, robuste și nepretențioase la condițiile de climă și de hrană, precum și cele *sure*, mari și frumoase (p. 56). Este citată și mărturia lui Robert Bargrave din anul 1652, potrivit căruia „numărul și calitatea cailor" existenți atunci în Iași întrecea „cu mult pe cei ai ducelui Florenței sau ai regelui Angliei" (p. 57). Autorul face unele considerații interesante despre calitatea cailor moldovenești, arătând că, uneori, oile și caii erau mărfuri prohibite la export de către turci, în vreme ce comerțul cu porci și boi a rămas în continuare liber (p. 57). Brânzeturile și pastrama din Moldova erau mărfuri deosebit de apreciate pe piața externă. Într-o notă de subsol, autorul ne oferă o informație surprinzătoare: „Evlia Celebi pomenește de breasla pastramagiilor de vite din Istanbul. Cei mai mulți dintre membrii acestei bresle erau «gheauri, valahi și moldoveni»" (p. 61, nota 54).

Relativ la aparatul critic al lucrării, se cuvine menționat faptul că notele de subsol conțin de cele mai multe ori o cantitate neobișnuită de informații, complementare celor din textul propriu-zis, informații care altminteri ar fi îngreunat și lungit considerabil textul propriu-zis al lucrării. Apreciind strădania autorului de a „decongestiona" textul și de a-l face astfel mai ușor accesibil, sugerăm, totodată, cititorului de specialitate să parcurgă cu atenție notele din aparatul critic pentru a-și forma o imagine completă asupra lucrării. Menționăm că, uneori, etimologia și evoluția semantică a unor termeni medievali sunt trecute tot în notele de subsol.

Ultima parte a capitolului al II-lea reprezintă, fără îndoială, cea mai valoroasă contribuție a autorului la metodologia de cercetare a economiei păstorești și a fiscalității din Moldova medievală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Această metodologie este schițată pe parcursul a nu mai puțin de șase secțiuni: *Contribuții istoriografice* (p. 65-84), *Contribuții geografice* (p. 84-87), *Contribuții sociologice* (p. 87-88), *Contribuții filologice* (p. 89-90), *Perspective ale cercetării interdisciplinare* (p. 91-93).

În secțiunea intitulată *Contribuții istoriografice* sunt trecute în revistă și analizate principalele concepții referitoare la ponderea creșterii animalelor în economia feudală a Moldovei, autorul subliniind lipsa unei cercetări interdisciplinare. Astfel, se apreciază că „.... nu a fost înțeles imperativul cercetării inter și multidisciplinare, rezultatele științifice exprimând puncte de vedere unilaterale, adesea contradictorii. În asemenea condiții, nu este de mirare că nu s-a putut ajunge la încheganea unei viziuni coerente asupra rolului și locului creșterii animalelor în ansamblul economiei feudale" (p. 67). Istoricul sucevean arată că în deceniul al șaselea al secolului nostru în istoriografia română se impusese ideea că în Evul Mediu cultura plantelor predomina asupra creșterii animalelor și că, ulterior, această teză a suferit ulterior considerabile modificări. (p. 68). Sunt subliniate realizările notabile ale medieviștilor din Chișinău care, în perioada postbelică, au reușit „zonarea geografică a îndeletnicirilor agricole și prezentarea caracteristicilor esențiale ale economiei zootehnice" (p. 72).

Secțiunea *Contribuții geografice* prezintă succint caracterul cercetărilor întreprinse de geografi cu privire la caracterul economiei animaliere din Moldova medievală. Autorul conchide că „cercetări de amploare diferită, cu caracter geografico-economic privind creșterea vitelor, în general, și a păstoritului, în special, s-au întreprins atât la nivelul marilor unități de relief, cât și în cuprinsul unor subunități geografice mai mici, bine individualizate teritorial și economic" (p. 85). Secțiunea *Contribuții etnografice* analizează părerile unor reprezentanți ca N. Dunăre, Romulus Vuia, Ion Vlăduțiu, Valer Butură ș.a., relative la creșterea animalelor în Moldova medievală (p. 86-87).

În *Contribuții sociologice* este discutată amănunțit concepția lui Henri H. Stahl cu privire la economia pastorească a Moldovei feudale din celebra sa carte, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești* (vol. 1-3) și amintită concepția lui Traian Herseni care identifica trei tipuri de păstorit la români: sedentar, tranzitiv (transhumant) și semi-nomad (p. 87-88). Se cuvine să remarcăm faptul că ideile lui Henri H. Stahl și-au găsit puțini susținători în rândurile istoricilor. Secțiunea *Contribuții filologice* trece în revistă ideile unor filosofi și istorici reputați relative la evoluția terminologiei păstorești la români, un paragraf special fiind consacrat monografiei lui Ion Popescu-Sireteanu, *Contribuții la cercetarea terminologiei păstorești din limba română* (p. 90).

Ultima secțiune a acestui capitol, *Perspective ale cercetării interdisciplinare*, reprezintă un veritabil diagnostic al *stadiului* în care se află cercetarea interdisciplinară a economiei păstorești din Evul Mediu românesc. Pentru început, autorul trece în revistă autorii unor contribuții științifice, scrise în spirit interdisciplinar, arondați sferei de cercetare a acestei cărți. „Au existat și încercări de abordare mai largă, de factură interdisciplinară, dar în mod obișnuit acestea s-au limitat la domenii restrânse: lingvistică – folclor – etnografie (Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ovid Densușianu, Ion Diaconu, Octavian Buhociu); etnografie – sociologie (Traian Herseni, Paul Simionescu, Nicolae Dunăre); geografie – etnografie – istorie (Simion Mehedinți, George Vâlsan, Ion Conea, Ion Donat); sociologie – istorie (Henri H. Stahl); etnografie – istorie (Ion Vlăduțiu, Valer Butură, Corneliu Bucur, Gheorghe Iordache)... Spiritul abordării inter și multidisciplinare este promovat și susținut mai ales cu prilejul dezbaterilor prilejuite de simpozioanele de istorie și retrologie agrară a României, al căror mentor este (între timp a trecut în neființă, nota ns.) distinsul cercetător Eugen Mewes" (p. 91). Se concluzionează că datorită „stadiului descurajator" în care se află cercetările despre anumite localități, microzone și zone, nu poate fi întocmită în prezent o istorie (viabilă, nota ns.) a agriculturii din provinciile istorice sau din întreg spațiul românesc, „pretențiile de acest gen fiind fără îndoială utopice" (p. 92). În continuare, autorul emite o serie de considerații privind unele aspecte negative ale cercetării inter și multidisciplinare. Aceste considerații, împreună cu mai sus-amintita listă a cercetătorilor cu contribuții științifice de acest gen, sunt deosebit de utile cititorului, constituindu-se într-un punct de rezistență al lucrării. În continuare, redăm câteva considerații ale autorului privind stadiul cercetărilor în domeniul economiei păstorești din Moldova medievală. Astfel, se subliniază că „cercetarea economiei păstorești nu a fost înfăptuită în mod unitar, iar factorului geografic nu i s-a acordat atenția cuvenită" (p. 92), că cercetătorii de formație istorică circumscriu noțiunii de agricultură doar domeniul cultivării plantelor deși, în mod obișnuit, această noțiune subsumează și creșterea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

animalelor (p. 93). În final, istoricul sucevean consideră că „insuficient a fost abordată până în prezent problematica direcției comerciale a economiei zootehnice" (p. 93) și că impedimentele și minusurile de cercetare au contribuit la întârzierea elaborării unor „studii cuprinzătoare dedicate creșterii animalelor în epoca medievală" (p. 93). Cu toate aspectele negative semnalate, această secțiune se constituie într-o susținută pledoarie a autorului în vederea cercetării inter și multidisciplinare.

Capitolul al treilea, *Evoluția sistemului de impunere cu privire specială la domeniul economiei păstorești* este o reușită prezentare a evoluției sistemului de impunere în domeniul economiei păstorești din Moldova medievală. În introducerea acestui capitol sunt sugerate influențele vechi slave, cumano-pecenege, tătare, poloneze, bizantine și slave sud-dunărene asupra sistemului de impozitare din întreg spațiul românesc (p. 105-106). Ulterior este prezentată succint importanța dreptului superior de stăpânire a domnitorului asupra pământului întregii țări – *dominium eminens* – și a instituției vistieriei în conturarea unui sistem coerent de impozite în spațiul românesc (p. 106-108) și, în special, în Moldova medievală (p. 108-110). Ultima parte a acestui studiu este în general destinată creării unui cadru de analiză generală a dărilor pe animale din Moldova acelui timp. Totodată, este prezentată agravarea exploatării fiscale datorată ingerințelor puterii suzerane, Imperiul Otoman. Pentru a sugera cititorului măsura acestei exploatări, oferim un pasaj semnificativ. „Pe măsura accentuării dependenței față de Imperiul Otoman au fost supuse impozitării, practic, toate *veniturile*, precum și *sursele de venituri*, Vistieria și agenții fiscului nefăcând distincție între acestea. Astfel, în domeniul creșterii oilor s-au practicat, concomitent, trei tipuri de impuneri: pe *efectivele de oi*, *pe stâne* și pe *produsele păstorești*. Pe ansamblu, crescătorii de oi trebuiau să suporte într-un an nu mai puțin de opt dări de cotitate: *gorștină, sulgiu, unt, seu, piei, folărit, pielicele și cașcaval* (p. 111). Studierea amănunțită a sistemului de impunere din domeniul economiei păstorești se desfășoară pe parcursul capitolelor IV-IX, capitole ce poartă numele dărilor de cotitate pe animale percepute în Moldova medievală.

Capitolele consacrate dărilor de cotitate au o structură unitară. În primul rând, autorul ne oferă o explicație etimologică a cuvintelor cu care erau denumite dările de cotitate studiate, precizându-se și data (sau perioada) primei lor consemnări documentare. În al doilea rând, sunt prezentate modul de impunere, categoriile de slujbași care strângeau darea respectivă și evoluția cuantumului ei în timp. În finalul capitolului sunt prezentate persoanele juridice (mai ales mănăstirile „închinate" la muntele Athos) și fizice care beneficiau de scutirea de o anumită dare. În cele ce urmează vom oferi cititorului câteva considerații etimologice și cronologice ale profesorului sucevean, legate de dările de cotitate.

Astfel, termenul *goștină* ar deriva din slavul *gosti* (oaspete), derivat la rândul lui din latinul *hostes* (p. 138). Nu se propune în text o etimologie precisă pentru „gorștină", autorul mulțumindu-se să citeze în notele de subsol pe autorii care atribuie acestui termen o origine slavă. Gorștina în porci este consemnată documentar pentru prima dată într-un act din 11 martie 1446, emis de Ștefan al II-lea, iar gorștina în oi este consemnată documentar abia la sfârșitul secolului al XVI-lea, prin anii 1521/1523 (p. 139). *Sulgiul* era o dare destinată la început să aprovizioneze cu carne bucătăria domnească. Potrivit opiniei lui C.C. Giurescu și Dinu C. Giurescu acest cuvânt ar fi de origine tătară, desemnând o „dare ce se plătea pe carnea vitelor tăiate" (p. 161, nota 3). Darea este atestată documentar abia la sfârșitul secolului al XVI-lea (20 iulie 1586), deși dregătoria de *sulger* apare într-un document din 1456 (p. 157-158). *Ialovița* este o dare atestată încă din vremea lui Ștefan cel Mare. Pe atunci acest cuvânt avea sensul comun de „vacă de negoț" (p. 165). În ceea ce privește originea termenului *folărit*, autorul conchide că acesta derivă din cuvintele „foi", „foale", având inițial sensul de „sac de piele", „burduf" (p. 170).

Folăritul a dobândit ulterior două accepțiuni: dare pe stâne prelevată în burdufuri de brânză; dare globală pe stâne, prelevată din mai multe produse. Darea cu acest nume este consemnată (cu siguranță) într-un catastif din 1762 (p. 169). *Văcăritul* a reprezentat cea mai spolietoare dare din perioada Evului Mediu românesc („rană fără leac ce se chiamă lepra sau fistula în pântece" – Ion Neculce), impusă pentru prima dată în Moldova de Constantin Duca, în prima sa domnie. Există cercetători care plasează momentul impunerii văcăritului în vremea lui Gh. Duca sau Antioh Cantemir (p. 184, p. 191, nota 9). Văcăritul plătit de tătarii așezați în Moldova se numea *alâm*, fiind instituit în a treia domnie a lui Mihail Racoviță (p. 188). *Cornăritul* a fost introdus în a doua domnie a lui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Antioh Cantemir (1705-1707), desemnând o dare percepută pentru fiecare bou de negoţ, independent de taxa vamală (p. 189). *Cuniţa* a reprezentat o dare asemănătoare văcăritului („văcăritul de vară"), consemnată cu acest termen în deceniul al treilea al secolului XVIII (p. 197), fiind plătită şi de proprietarii de vite poloni şi turci (p. 198). În ceea ce priveşte prelevările de produse păstoreşti, o dare specială pe producţia de unt este menţionată în Moldova pentru prima dată într-un *izvod* din 26 iulie 1616 (p. 203), o alta pe producţia de seu („său domnesc" – 1621, „său împărătesc" – 1623, p. 209) şi, în sfârşit, o dare specială pe producţia de piei în 1627 (p. 213). Capitolele consacrate dărilor de cotitate din sfera economiei păstoreşti impresionează prin formă şi stil, prin analiză şi claritate.

Concluziile (traduse şi în limba franceză, p. 222-226) subliniază încă o dată carenţele care există în domeniul studiilor de istorie fiscală (p. 217), postulează necesitatea adâncirii cercetării pluridisciplinare în acest domeniu (p. 217-218) şi menţionează o serie de autori cu idei valoroase în domeniul istoriei fiscalităţii moldoveneşti, luate în considerare de către autor (p. 219). În continuare se arată faptul că „sistemul fiscal al Ţării Moldovei a cunoscut două etape distincte, având drept element de demarcaţie momentul instaurării hegemoniei otomane" (p. 219), când dările au devenit excesiv de apăsătoare. Autorul conchide că dările din Moldova medievală se ridicau la circa 15% din „produsul brut realizat de populaţie", în vreme ce, potrivit studiilor realizate la scară universală, nivelul normal ar fi trebuit să fie de doar 5% (p. 220).

La sfârşitul acestei recenzii, câteva aprecieri se impun cu necesitate. Ne permitem să sugerăm autorului adâncirea, în limita documentaţiei existente, a cercetărilor legate de dările de cotitate din sfera economiei păstoreşti la nivel zonal pentru a putea, eventual, stabili situaţia efectivelor de animale şi starea financiară a locuitorilor din diferitele părţi ale Moldovei. O serie de micromonografii zonale de acest gen (exemplul a fost oferit mai demult de celebra „Şcoală a Analelor"), realizate inclusiv prin coordonarea unor teme de licenţă, nu ar putea decât să ajute la progresul cercetării istorice. Fără îndoială, lucrarea profesorului sucevean reprezintă o contribuţie perenă într-un domeniu arid din punct de vedere informaţional şi puţin spectaculos din punct de vedere tematic.

Florin Pintescu

ALEXANDRU-FLORIN PLATON, *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2000, 248 p.

Premisele metodologice şi programul de cercetare anunţate acum şapte decenii de Marc Bloch şi Lucien Febvre în cadrul revistei «Analelor» şi-au găsit o fericită continuare imediat după ultimul război mondial şi, apoi, o necesară redimensionare, exprimată prin formula *noii istorii*, sub îndrumarea lui Jacques Le Goff. Văzută iniţial ca reacţie la pozitivism şi, ulterior, la neopozitivism, noua direcţie istoriografică şi-a elaborat în timp utilajul metodologic-conceptual, fără însă ca dinamismul domeniului să permită vreodată o circumscriere netă a unei arii proprii de cercetare şi, implicit, a instrumentelor de lucru specifice. Compusă din diverse istorii parţiale, *Istoria totală* include în sfera sa de preocupare fragmente de viaţă rezervate în trecut altor perimetre de cercetare. Oferta avansată în acest cadru cuprinde o problematică diversă, de la elemente de viaţă materială până la reflecţii asupra mentalului colectiv şi a imaginarului politic.

În istoriografia română, o puternică tradiţie pozitivistă, validată între cele două războaie mondiale de sinteze apreciate invariabil drept inalterabile iar, după 1946, imixtiunile ideologicului, au constituit factori de natură să tempereze eventualele iniţiative în direcţia amintită. Acestor constatări trebuie să li se adauge precizarea că cercetarea istorică românească, în general, medievistica în special (care în Occident constituise laboratorul în care au fost produşi germenii noului trend istoriografic), nu au beneficiat, decât în mică măsură, de materialul primar care să permită demararea unor investigaţii de mare profunzime.

Cu toate avatarurile *istoriei trăite*, cercetători ai trecutului precum Alexandru Duţu, Lucian Boia şi Toader Nicoară au urmărit cu consecvenţă preluarea şi adaptarea metodologiei occidental în spaţiul istoriografic autohton.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ultimele două decenii, şcoala istorică ieşeană a beneficiat de contribuţiile profesorului Alexandru-Florin Platon. Măsura temeiniciei preocupărilor ce l-au animat pe universitarul ieşean ne este dată deplin astăzi de lucrarea *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, publicată în colecţia *Historica* a Editurii Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi.

Într-un prim capitol, intitulat *Istoria mentalităţilor în istoriografia contemporană: emergenţă, caracteristici, domenii de investigaţie şi izvoare*, autorul oferă precizări privind conceptul de *mentalitate*, însoţite de ample referinţe bibliografice. Adversar al abordărilor facile, Alexandru-Florin Platon vorbeşte despre „metodele care orientează cercetarea în istoria mentalităţilor" (p. 56) conştient fiind de dificultatea, dacă nu de imposibilitatea acestui demers în condiţiile în care „fragmentarea", dacă nu „dispersarea" sau „pulverizarea" sa (p. 56) fac imposibilă o discuţie despre „o metodă sau un ansamblu de procedee universale" (p. 56). Cu toate acestea, istoricul aduce în discuţie „anumite demersuri comune sau, cel puţin, modalităţi asemănătoare de «a face», capabile de a-i restitui *ad hoc*, o temporară unitate" (p. 56). Propensiunile metodologice enunţate în text („preferinţa constantă arătată de toate anchetele de gen pentru metodele cantitative şi studiile de caz" – p. 56; principiul de a distinge „între nivelele culturale şi temporale ale unui ansamblul social" – p. 57) sugerează necesitatea recursului la interdisciplinaritate. Ochiului atent al exegetului nu-i scapă nici limitele structurale ale istoriei mentalităţilor: vaga raportare a expresiilor mentale la masa de date ale trecutului sau dificultatea de a discerne, în cadrul *faptelor de mentalitate* „ce anume constituie expresia unor atitudini şi comportamente *colective* şi cât reprezintă doar manifestarea unor sensibilităţi strict *individuale*" (p. 63).

Al doilea capitol, *Mentalul colectiv medieval: „o lume pe care am pierdut-o". Structuri definitorii*, încheie segmentul teoretic făcând, totodată, trecerea spre versantul analitic. Conştient că o lume a clivajelor, cum este cea medievală, exclude, în bună măsură, convergenţele, omologiile mentale şi de civilizaţie, autorul caută să identifice acele elemente ce ţin de structuri mentale, credinţe, fantezii şi care dincolo de poziţia socială, nivelul educaţiei, tradiţia culturală şi zona istorico-geografică a indivizilor sau a grupurilor umane, stimulează atitudini şi comportamente specifice epocii în ansamblul său.

Următoarele titluri (*Timpul şi spaţiul*; *Munca*; *Imaginarul. Viziunile, apariţiile şi visele*; *Simbolurile*; *Metafora corpului*; *Oralitatea. Gesturile*) nu fac, aşa cum poate ne-am aştepta, să ne plaseze exclusiv într-un orizont livresc, în care autorul navighează cu multă dezinvoltură. Dimpotrivă, acestea încadrează segmente consistente de analiză. Astfel, istoricul manevrează cu abilitate utilajul semantic specific domeniului în care îşi circumscrie demersul şi, în acelaşi timp, apelează la izvoare. Din această perspectivă, lucrarea de faţă ilustrează, în egală măsură, deschiderile potenţiale, dar şi limitele structurale proprii orizontului documentar al istoriografiei româneşti. În unele cazuri, imposibilitatea accesului direct la surse este, însă, suplinită prin apelul la modalităţile de informare oferite de universul bibliotecilor virtuale deschise de reţelele electronice.

Primul dintre capitolele menţionate supune atenţiei timpul şi spaţiul, aşa cum erau percepute în epocă, dincolo de existenţa lor obiectivă, la modul subiectiv. Astfel, durata era văzută de societăţile premoderne în sens *integrativ* şi *calitativ*, neomogen şi discontinuu, timp *profan*, „al vieţii cotidiene şi al activităţilor obişnuite" (p. 93) şi timp *sacru*, „ceremonial, al reactualizării permanente a originilor" (p. 93). Autorul subliniază „ruptura duratei creştine cu ciclicitatea arhaică" (p. 93) şi puternica înrâurire a tradiţiei iudaice asupra perspectivei *liniarităţii*. Dincolo de „eşafodajul filosofic pe care s-a articulat imaginea savantă a duratei" (p. 98) sunt supuse atenţiei *reprezentările subiective* ale timpului „specifice celor patru nivele culturale care structurau societatea medievală: *rural, seniorial, clerical* şi *urban*" (p. 98).

Interesante pagini îi sunt consacrate unei alte atitudini specifice medievalităţii: *intensa valorizare a trecutului* şi, legată în bună măsură de aceasta, o *sistematică devalorizare a noului*.

Aidoma timpului, şi spaţiul întruchipa trăsăturile fundamentale ale epocii: *concreteţea, intensa personalizare*, accentul pus pe *interpretarea naturii* în dauna *observării* ei. În legătură cu această raportare la spaţiu, este sugestivă atitudinea faţă de călătorie, pozitivă sau negativă în funcţie de finalitatea sa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De o valorizare ambiguă s-a bucurat și *munca* așa cum reiese din capitolul al IV-lea al lucrării. Grefându-se pe un fond divers, greco-roman sau germanic, preluând, mai mult sau mai puțin dintr-o tradiție sau alta dar, în mare măsură expresie a unui context material și spiritual specific, civilizația medievală, proiectată pe durata lungă, a avut o percepție dinamică asupra muncii. Această evoluție specifică a impus, treptat, o ajustare a nomenclatorului activităților ilicite trecându-se, prin subtile elaborări teozofice, de la o devalorizare absolută la o reținută și apoi totală acceptare.

Imaginarul. Viziunile, aparițiile și visele se încadrează într-o altă sferă de interes. Aici autorul intuiește necesitatea unor precizări conceptuale susținute de consistente referiri documentare ce articulează discursul privitor la manifestările imaginarului. Capitolul al VI-lea încadrează o temă capitală: *Simbolurile*. Gândirea simbolică, intrinsecă universului mental medieval, se răsfrânge în *cuvinte, numere, elemente ale naturii, figuri geometrice, semne cerești* sau *mișcări ale astrelor*. Semnificația acestora ne este amplu dezvăluită de reflecția profesorului Alexandru-Florin Platon.

Metafora corpului primește un consistent spațiu în cadrul capitolului al VII-lea, întrucât imaginea acestuia ipostaziază organizarea socială, în acord cu valențele simbolice cu care a fost înzestrat de gândirea medievală.

În final, *oralitatea* și *gesturile*, vehicule fundamentale de comunicare în lumea medievală, fac obiectul celui de al VIII-lea titlu. Utilitatea unei astfel de abordări nu poate fi astăzi tăgăduită, cu atât mai mult cu cât civilizația evului de mijloc este tot mai frecvent considerată una a cuvântului rostit și a gestului.

Prin conținut și abordare, lucrarea supusă atenției sugerează necesitatea unei schimbări de perspectivă în medievistica românească. Astfel, dincolo de utilitatea acumulărilor cantitative, înțelese tot mai frecvent ca un stadiu preliminar al cercetării, restituirea trecutului reclamă un demers comprehensiv bazat pe diversificarea surselor și investigarea lor exhaustivă. Acest demers nu este, așa cum însuși autorul o mărturisește, lipsit dificultăți. Dincolo de imponderabilele metodologice deja menționate, textul profesorului Alexandru-Florin Platon trădează o serie de „neclarități", specifice de altfel unei asemenea abordări. Refuzul deliberat al cronologizării, în fapt accesoriu superfluu al unei istorii a mentalităților, implică interogații legitime legate de măsura în care este posibilă atât decantarea schimbărilor pe durată lungă cât și modalitățile prin care poate fi surprinsă „evoluția unor fenomene și structuri, în condițiile unei precarități atât de marcate a reperelor temporale?" (p. 227). În această situație este firesc să se țină seama de condiționările structurale intrinseci unei astfel de întreprinderi, „preferând analizei explicative a aspectelor de mentalitate detectate, o repertoriere preponderent descriptivă, fără a insista prea mult asupra evoluției lor" de-a lungul amplului segment temporal supus analizei (p. 227). Aceste rigori nu interzic, totuși, schițarea unor parametri temporali ai schimbărilor de mentalitate, decelabili în cazul modificării de atitudine față de spațiu și timp, precum și a interpretării noțiunii de muncă, a diverselor profesiuni între secolele XI-XIII/XIV. Considerațiile finale circumscriu, de asemenea, reflecții privind măsura în care structurile generale și particulare ale mentalului colectiv sunt comune tuturor societăților medievale vest-europene iar, în situația unui răspuns afirmativ, cum s-au tradus acestea în manifestările diverselor entități etnice și cultural-lingvistice ale Occidentului și în ce constau acestea? După cum mărturisește autorul asemenea răspunsuri implică „acumularea unor cercetări – în primul rând documentare – mult mai aplicate și profunde decât aceea la care ne-am încumetat noi aici" (p. 228).

Cartea profesorului Alexandru-Florin Platon este o lucrare de erudiție și, totodată, un instrument al didacticii universitare. Printr-un conținut ce privilegiază latura metafizică a existenței invită la o reflecție sistematică într-o largă perspectivă ontologică iar, prin modalitatea de abordare, solicită o grabnică reevaluare a practicii istorice.

Bogdan-Petru Maleon

VASILE DOCEA, *Relații româno-germane timpurii*. Presa Universitară Clujeană, 2000, 212 p.

Prefațată de Al. Zub, cărturarul grație căruia „germanismul" a proliferat la Iași, atât ca direcție istoriografică, cât și ca manieră de exprimare a discursului, lucrarea constituie teza de doctorat a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

autorului, realizată sub îndrumarea ştiinţifică a academicianului Gheorghe Platon, dascălul care i-a supravegheat altminteri şi paşii formativi în profesie.

Prin relaţii româno-germane, într-o vreme în care părţile sau partenerii nu se constituiseră încă în state naţionale, istoricul Vasile Docea decodifică „legăturile dintre Principatele române şi statele germane, fie că este vorba de legături economice, fie de raporturi politice sau de altă natură". Între acestea din urmă a fost inclusă chestiunea colonizărilor germane în Principate, iar cadrul relaţiilor politice a fost extins – dincolo de contactele sau legăturile bilaterale materializate în epocă – şi asupra proiectelor, a intenţiilor, a semnalelor sau gesturilor de atitudine reciproce nefinalizate, dar care, potrivit avertismentului motivat pe parcurs, „au fost precumpănitoare în acea perioadă a începuturilor, caracterizată prin încercări şi tatonări reciproce".

O necesară şi consistentă *Introducere* oferă cititorului mai mult sau mai puţin avizat cuvenitele precizări tematice, cronologice şi metodologice, urmate de un riguros examen critic asupra înfăptuirilor istoriografice în domeniu, de la primele încercări reperate către sfârşitul secolului al XIX-lea până la ultimele studii datorate cercetătorilor contemporani. Iar decantarea contribuţiilor efective din ansamblul intenţiilor exprimate şi proiecţia propriilor obiective circumscrise elaborării unei sinteze asupra evoluţiei, conţinutului şi importanţei relaţiilor româno-germane de la finele veacului al XVIII-lea până la mijlocul celui următor, recomand din start competenţa şi autoritatea ştiinţifică a autorului.

Primul şi cel mai amplu capitol al lucrării este consacrat *Consulatelor Prusiei în Moldova şi Ţara Românească (1784-1850)*. În existenţa acestora, analistul desluşeşte trei etape distincte, corespunzătoare intereselor manifestate de factorii decizionali de la Berlin faţă de Principatele române: cea dintâi, individualizată prin înfiinţarea consulatului şi funcţionarea primului său reprezentant la Iaşi (1784-1788), s-ar defini precumpănitor, nu prin interesul subit al Prusiei în spaţiul românesc, ci prin obiectivele mai largi ale politicii europene promovată de regele prusac Friedrich al II-lea, în care se regăseau şi raporturile sale cu Imperiul Otoman; a doua, cuprinzând perioada dintre reînfiinţarea consulatului, la Bucureşti, în 1816, şi instituirea primului consulat general la Iaşi, în 1842, s-ar ilustra prin aceeaşi prioritate acordată obiectivelor generale ale politicii externe prusace, care, deşi „distanţată" încă de spaţiul românesc, impusese – în virtutea unui „mimetism diplomatic" – reactivarea vechilor reprezentanţe consulare în Principate; în sfârşit, a treia etapă, debutând la 1842 şi urmărită doar până la 1850 (deşi încheierea ei firească se va produce mult mai târziu, odată cu înfiinţarea agenţiei diplomatice a României la Berlin în 1872 şi ridicarea ei la nivel de legaţie, în 1880), marchează progresul evident al relaţiilor româno-prusiene (germane) la mijlocul veacului al XIX-lea, progres exprimat prin proliferarea instituţiilor culturale, prin sporul de profesionalism al titularilor şi prin „agresarea" procedurilor de acreditare şi de reprezentare a consulilor, care, laolaltă, au plasat Prusia, din perspectivă diplomatică, într-o poziţie avantajoasă Principatelor şi, desigur, neconvenabilă Curţii suzerane.

Următorul capitol al lucrării examinează *Legăturile economice* între lumea germană şi cea românească, detectate – ca proiecte sau înfăptuiri – şi supuse analizei de fond în dinamica lor din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, până la mijlocul celui de al XIX-lea. Integrate şi raportate condiţiilor generale şi specifice de dezvoltare a fiecăreia dintre cele două lumi, legăturile economice româno-germane – al căror cadru juridic a suportat modificări succesive până la statuarea Zollvereinului şi a uniunii vamale moldo-muntene – au avut de înfruntat nu puţine piedici de-a lungul timpului, generate de cauze „extrem de diverse, de la cele de ordin structural, până la cele de conjunctură, de la cele obiective, legate de sfera economicului, până la cele subiective, constând în mentalităţi şi obiceiuri". Dar obstacolul primordial în calea extinderii comerţului german spre răsărit rămânea, neîndoielnic, stăpânirea rusească a gurilor Dunării. Aceasta avea să şi explice atitudinea Prusiei în vremea războiului Crimeii, iar până atunci să motiveze încercările domnitorilor M. Sturdza şi Gh. Bibescu de a se folosi de sprijinul german pentru a îndepărta influenţa rusă din Principate, ca o condiţie a înfăptuirii programului naţional.

Ultima parte a cărţii este consacrată *Interferenţelor politice* româno-germane, aspect oarecum vitregit sub raportul înfăptuirilor istoriografice, cel puţin pentru interstiţiul propus, fapt ce nu l-a împiedicat pe autor să găsească răspunsuri pertinente la numeroasele întrebări pe care însuşi şi le-a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pus în legătură cu natura intereselor politice reciproce în etapa incipientă a contactelor bilaterale, canalele de contact, poziția și rolul Prusiei în evoluția de ansamblu a „chestiunii orientale" cu reflexele ei românești etc. Abordând, în final, pretinsa dimensiune politică a inițiativelor sau proiectelor de colonizare germană în Principate, îndeosebi cele din deceniul V al secolului al XIX-lea, Vasile Docea – pe temeiul unei riguroase analize – ajunge la concluzia că implicarea cabinetelor sau a altor factori decizionali de la Berlin nu se confirmă, cel puțin pentru prima jumătate a amintitului veac.

Un dens paragraf concluziv, *În loc de încheiere*, ilustrativ asupra capacității de esențializare a autorului și un foarte util *Indice onomastic* alăturat necesarelor *Abrevieri* completează fericit o lucrare bine închegată, echilibrată și convingătoare. Contribuția științifică a lui Vasile Docea la cunoașterea, dintr-o mai largă perspectivă, a unui capitol distinct din istoria legăturilor româno-germane este indubitabilă și evidentă, atât sub raport informativ-documentar, cât și interpretativ. Stăpân pe mijloacele de expresie, autorul, un autentic stilist, dispune și de capacitatea de persuasiune chiar și atunci când informația-argument e mai lacunară.

Desigur, lectura atentă a cărții îngăduie pe alocuri și formularea unor rezerve menite a exprima sau elimina interogații poate subiective, a imagina soluții alternative pentru raționamente considerate încă discutabile. Bunăoară, privitor la „arhitectura" lucrării, personal aș fi adoptat criteriul cronologic, inclusiv periodizarea propusă cândva de N. Iorga, și nu cel structural, de abordare problematizată a temei, din două rațiuni: prima, să-i spunem formală, ar fi eliminat riscul repetițiilor de la un capitol la celălalt, risc diminuat cu meșteșug, până la cote acceptabile de către autor; a doua ține însă de fond și privește necesitatea circumscrierii problematicii economice (îndeosebi comerciale), chiar și celei politice adeseori, în sfera de activitate sau numai existențială a consulilor. Pentru că, în pofida reglementărilor în timp, a stabilirii drepturilor și atribuțiilor specifice acestei instituții, diferența între teoria și practica activității consulare – evidentă și în cazul altor reprezentanțe din Principate, precum austriacă, rusească și (mai târziu) americană – a relevat implicarea directă și fără complexe a consulilor în domenii doar aparent prohibite lor. În lipsa unor reprezentanțe diplomatice oficiale în Principate și a unei reprezentări consulare românești în afară, consulii străini și-au depășit cu regularitate statutul, asumându-și rolul de intermediari ai legăturilor economice și politice între părți, adevăr remarcat și de autor și întărit prin sublinierea rostului „preponderent politic" al primului consulat prusac de la Iași.

Apoi, „mimetismul diplomatic" la care analistul face trimitere în motivarea deciziei Prusiei pentru reînființarea consulatelor de la București (1816) și Iași (1842) este întrucâtva mai greu de imaginat în cazul unei puteri ce depășise relativ repede izolarea-i diplomatică de după Tilsit (1807) și dovedise – prin medierea păcii ruso-turce de la Adrianopol (1829) – știința recuperării prestigiului internațional și a afirmării progresive ca factor decizional și în chestiunea orientală. Or, asemenea ipostază, ilustrată prin suficiente și convingătoare argumente în carte, pare (dacă nu și este) incompatibilă cu spiritul imitativ ce ar fi însoțit sau impus reprezentarea consulară a Prusiei în Principate.

De asemenea, subscriem opiniei „frecvent exprimată în istoriografia română", dar combătută de Vasile Docea, conform căreia, începând cu tratatul ruso-turc de la Kuciuk-Kainargi din 1774 s-a produs „îngrădirea monopolului turcesc" asupra comerțului (extern) românesc. Este drept, textul tratatului, ca și actele ulterioare invocate, nu face nici o referire în direcția îngrădirii sau dominării acelui monopol, dar nu trebuie pierdut din vedere noul statut pe care Rusia și-l va impune de aici înainte, ca protectoare *de facto* a Principatelor și în virtutea căruia avea să-și asigure, în fostele până atunci „chelare" ale Imperiului Otoman, proviziile necesare susținerii deselor campanii în zonă. Breșa astfel creată se va lărgi odată cu pierderea Basarabiei (1812), când noua graniță moldo-rusă practic nu va mai constitui un impediment major pentru trecerea mărfurilor din stânga în dreapta Prutului.

Fără pretenția de a rosti adevărul absolut și de a oferi soluțiile ideale pentru cele câteva chestiuni în „litigiu", mărturisesc încă o dată că observațiile de mai sus (opinii personale) mi-au fost prilejuite de lectura unei excelente lucrări a cărei finalizare a presupus un volum considerabil de muncă în biblioteci și arhive din țară și străinătate, răbdare, pasiune și pricepere din partea unui autor format și hirotonisit ca istoric la Iași. Cu asemenea însușiri și antecedente, în rândul cărora includ și recenta carte apărută în prestigioasa editură a Universității clujene, actualul dascăl timișorean

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Vasile Docea oferă temeinicie zicalei că „Banatu-i fruncea" şi lasă loc certitudinii unor noi şi frumoase realizări profesionale.

Dumitru Vitcu

ARMIN HEINEN, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mişcare socială şi organizaţie politică. O contribuţie la problema fascismului internaţional*, traducere din germană de Cornelia şi Delia Eşianu, control ştiinţific de Florea Ioncioaia, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, 546 p.

Temele de istorie contemporană par inepuizabile, iar cercetătorii se apropie de acestea cu diverse metode şi interpretări teoretice. Istoriografia românească nu face excepţie de la această stare de lucruri, dar nici nu poate, nu trebuie să neglijeze reconstrucţia obiectului ei predilect de studiu. Parte a unei culturi mici – în sensul că oferă puţin şi primeşte mult – istoriografia noastră nu se poate izola de marile dezbateri teoretice internaţionale, aşa cum s-a făcut timp de decenii, cu consecinţe dezastruoase.

În perioada în care istoria era considerată doar o anexă a demersului politic, majoritatea temelor de istorie contemporană erau imposibil de abordat la un nivel acceptabil. Puţini specialişti români au reuşit să realizeze studii serioase privind perioada interbelică îndeosebi, refugiindu-se în reconstrucţii minuţioase, riguros documentate, pe subiecte de istorie economică şi socială, ocolind însă istoria politică sau istoria ideilor etc. Acestea au ajuns să reprezinte apanajul aproape exclusiv al unor personaje cu rău nume atunci ca şi azi.

Cercetarea istoriei formaţiunilor politice din România interbelică nu a făcut excepţie de la regulă. Istorii ale PNŢ, PCR ori ale Legiunii „Arhanghelul Mihail" sau doar anumite aspecte ale manifestării acestora au putut să apară, dar deformarea era regula de bază, abordarea detaşată constituind o excepţie. De aceea nu e de mirare că cele mai bune lucrări pe subiecte de acest gen au fost realizate nu în România, ci în Occident. Este cazul unor istorii ale PCR[3], dar şi ale Gărzii de Fier. După ce în anii '60-'70 fuseseră publicate studiile lui Eugen Weber[4], Zeev Barbu[5], Nicolas M. Nagy-Talavera[6] etc., în anii '80 aveau să vadă lumina tiparului, tot în străinătate, două lucrări importante despre Mişcarea Legionară, prima semnată de Armin Heinen, iar cea de-a doua de Francisco Veiga[7].

Dacă celei din urmă i-am consacrat o recenzie cu ceva timp în urmă[8], în paginile următoare vom avea în vedere cartea lui Armin Heinen. În limba germană, lucrarea a apărut în 1986[9], fiind la

---

[3] Vezi şi: Ghiţă Ionescu, *Communism in Romania. 1944-1962*, Oxford University Press (cu o ediţie românească: *Comunismul în România*, traducere din limba engleză de Ion Stanciu, Bucureşti, Editura Litera, 1994); Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Stanford, 1980.

[4] Eugen Weber, „Romania", in: Hans Rogger, Eugen Weber (eds.), *The Europeran Right*, Berkeley, 1965 (ediţia în limba română: *Dreapta europeană. Profil istoric*, traducere de Margareta Boacă, Fraga Cusin, Mihaela Dumitrescu, Mihai Moroiu, Ileana Osiceanu, Marie-Jeanne Tudoran, Bucureşti, Editura Minerva, 1995).

[5] Zeev Barbu, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives on the Iron Guard, the Fascist Movement of Romania", in Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet, Jan Peter Myklebust (eds.), *Who were the Fascist*, Bergen-Oslo-Tromsø, 1980.

[6] Nicolas M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others, A History of Fascism in Hungary and Romania*, Stanford, 1970 (cu o traducere în limba română: *O istorie a fascismului în Ungaria şi România*, traducători: Măriuca Stanciu şi Ecaterina Geber, Bucureşti, Editura Hasefer, 1996).

[7] Francisco Veiga, *La mística del ultranacionalismo (Historia del Guardia de Hierro). Rumania, 1919-1941*, Barcelona, 1989 (cu ediţia românească: *Istoria Gărzii de Fier. 1919-1941. Mistica ultranaţionalismului*, traducere de Marian Ştefănescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993).

[8] În *Xenopoliana*, an V, 1997, nr. 1-4, p. 249-251.

[9] Armin Heinen, *Die Legion "Erzengel Michael" in Rumänien soziale bewegung und politische organisation. Ein Beitrag zum Problem des internationalen Faschismus*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1986.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

origine o teză de doctorat, rodul unor cercetări care s-au extins pe durata mai multor ani. Ceea ce surprinde plăcut chiar de la parcurgerea cuprinsului este clara structurare pe capitole, secțiuni și subsecțiuni. Cartea are 11 capitole: I. „Introducere"; II. „România între cele două războaie mondiale"; III. „Principatele Române în secolul al XIX-lea"; IV. „Primul război mondial și consecințele sale"; V. „Antisemitism studențesc, LANC. Legiunea «Arhanghelul Mihail»"; VI. „Drumul către mase sau cele două faze ale ascensiunii"; VII. „De la stagnare la mișcarea de masă"; VIII. „Carol și «pericolul de dreapta»"; IX. „Profilul social"; X. „Germania și legionarii în perioada 1939-1945; XI. „Definirea conceptuală a Mișcării Legionare". Capitolele au un număr de secțiuni și subsecțiuni. Tabele, hărți, o listă de abrevieri, bibliografia și un indice întregesc lucrarea. Prezentării capitol cu capitol îi preferăm surprinderea liniilor principale ale lucrării.

„Introducerea" dezvăluie punctul de unde pornește interesul lui Armin Heinen. Nu atât cercetarea senzaționalului a determinat începerea acestei întreprinderi dificile. După cum se înțelege chiar din titlu, lucrarea s-a dorit „o contribuție la problema fascismului internațional". Beneficiind de o bună pregătire teoretică, Armin Heinen sintetizează în introducere stadiul în care se găsea în acel moment (începutul anilor '80) discuția politică și cea științifică despre fascism la nivel mondial. După ce analizează mișcările fasciste din sud-estul Europei, istoricul german ajunge la Legiune. Întrucât aceasta a avut mai multe denominații de-a lungul existenței sale – Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Gruparea „Corneliu Zelea-Codreanu", „Totul pentru Țară", Mișcarea Legionară – pe parcursul lucrării sunt utilizate toate, în funcție de context.

Legiunea a fost una dintre puținele formațiuni politice de dreapta care au influențat în mod deosebit politica internă a unei țări europene. Ea a ajuns să reprezinte o forță în perioada interbelică; extrem de dinamică, a dispus de un mare număr de membri sau adepți, a obținut un scor electoral remarcabil la ultimele alegeri democratice din România interbelică, pentru ca, în cele din urmă, într-un context european favorabil, să acceadă la guvernare, chiar dacă pentru un timp foarte scurt.

Pentru a întocmi o asemenea cercetare, piedici nu existau doar în România, după cum aminteam anterior, ci și în Occident. Era vorba mai întâi de posibilitatea documentării. În acel moment lipseau edițiile de izvoare, memoriile și jurnalele actanților (multe se aflau în inaccesibilele depozite ale Securității din România). Totuși, puteau fi consultate colecții de periodice – la bibliotecile din București, îndeosebi la cea a Academiei Române, dar și în străinătate, spre exemplu la Biblioteca Română din Freiburg, unde se află cea mai bogată colecție de publicații ale exilului legionar – sau documente din arhivele occidentale, mai ales germane și britanice.

Armin Heinen afirmă că dacă se dorește definirea fascismului este necesară mai întâi scrierea istoriei sale, „cu toate caracteristicile și diferențele sale naționale". De aceea, insistă în lucrarea sa mai mult pe contextul general românesc în care a apărut Legiunea, evoluția acesteia de la o formațiune de cadre către o mișcare de mase. Situația de după asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu nu este neglijată, dar nu-i este consacrată decât un spațiu restrâns în economia lucrării. Consecvent cu ceea ce-și propusese, istoricul german a avut în vedere realizarea unei lucrări care să fie utilă în cele din urmă pentru încadrarea teoretică a Legiunii.

Adresându-se unui public care inițial nu era cel românesc, Heinen prezintă în două capitole situația Principatelor Române în secolul XIX și a României interbelice, în care se observă capacitatea deosebită de sinteză. Politicul, economicul, socialul și culturalul sunt avute în vedere deopotrivă. Ceea ce se remarcă este existența unui spațiu, a unei societăți periferice la începutul secolului XIX, care se îndreaptă apoi spre Occident, ales ca model. Schimbările din vestul Europei au determinat de altfel dezvoltarea politică, economică și culturală a României. Dihotomia național-universal, atât de dragă multor români, nu are un suport real. Cel puțin nu în forma exprimată în numeroase lucrări ale istoriografiei române. Nu e vorba de a minimaliza cauzele interne în explicarea fenomenelor istorice și de a supralicita influența externă, ci de a oferi explicații conforme cu ceea ce – dincolo de ușoara ambiguitate a termenului – numim realitate istorică. România s-a dorit o țară liberală după unirea Moldovei cu Valahia, însă pretențiile sale s-au aflat în contradicție cu realitatea. Au fost puse față în față două culturi deosebite, generate de etici diferite. Influența Occidentului s-a manifestat nu doar în preluarea modelor și a formelor instituționale, ci și în cea a ideilor. Autorul observă că o cercetare care ar ține doar de istoria ideilor nu ar fi în măsură să explice singură evenimentele (p. 53), dar

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

circulația și influența acestor idei nu poate fi neglijată. Heinen observă impactul naționalismului în spațiul românesc, îndeosebi în Moldo-Valahia, după 1830. Propagat de o pătură restrânsă de intelectuali români care au circulat în Occident, naționalismul avea să devină „un element al politicii culturale" și avea să fie „comun tuturor grupărilor politice". Componentele sale aveau să fie trecutul idealizat, ortodoxia și xenofobia. Procesul de formare a națiunii române a fost lent, el nefiind încă încheiat în 1918, când s-a realizat ceea ce s-a numit în epocă, dar și după aceea, *România Mare*.

Existența unei crize a identității avea să se manifeste cu putere în cele două decenii interbelice. Liberalismul românesc a fost slab din punct de vedere doctrinar în secolul XIX și la începutul secolului XX, chiar dacă un partid cu acest nume a format în repetate rânduri guvernele de la București. El a fost dominat de statocrație, având prea puțin de-a face cu dezbaterea de idei, care a marcat evoluția liberalismului occidental. De altfel, în confruntarea cu practica politică, liberalismul românesc a pierdut mereu. Conservatorismul, bine reprezentat înainte de război, și-a văzut erodată baza politică și avea să dispară repede de pe scena politică românească. În schimb, aveau să apară formațiuni politice de factură populistă (cel mai bun exemplu pentru primii ani interbelici a fost Liga Poporului), precum și partide predominant rurale (Partidul Țărănesc, devenit Național Țărănesc prin fuziunea cu Partidul Național Român din Transilvania). Pe fondul crizei identitare și a celor politice și economice, aveau să se afirme cu putere formațiunile politice numite și autodefinite drept naționaliste.

Întrebările fundamentale de la care a pornit Armin Heinen pot fi rezumate astfel: A fost Legiunea „Arhanghelul Mihail" o formațiune fascistă? Dacă da, cum se explică apariția și succesul său și care au fost modalitățile predilecte de manifestare?

Cea mai importantă dintre formațiunile de extremă dreapta interbelice, Legiunea „Arhanghelul Mihail", are rădăcini în Liga Apărării Național Creștine. Constituită în iunie 1927 de Corneliu Zelea Codreanu – un om cu o structură psihică asemănătoare cu a lui Hitler: „aceeași voință extraordinară, aceeași trăsătură de bază infantilă, aceeași gândire orientată într-o singură direcție" (p. 125) – Legiunea a avut un parcurs sinuos, rămânând mult timp doar în zone din Moldova și apoi Ardeal. Ea a trebuit să facă față nu doar sistemului politic dominat de partidele de centru dreapta sau de centru stânga, ci și sau mai ales concurenței altor formațiuni de extremă dreapta. Legionarismul a păstrat unele din ideile și practicile comune extremei drepte românești, dar a vehiculat și concepte necunoscute în politica românească. Poate nimic nu a fost mai surprinzător decât conceptul de „om nou", pe care, pentru exactitate, îl întâlnim mai apoi și la comuniști.

Nucleul inițial al Legiunii era compus din studenți de la Universitatea din Iași. Strânși în jurul lui Codreanu, supranumit „Căpitanul", ei aveau să se constituie în „cuiburi", care cuprindeau de la 3 la 13 oameni. Femeile aveau să se constituie în „cetățui", în vreme ce tinerii formau „frățiile de cruce". Erau forme de organizare simple și eficiente. Ritualurile de tip haiducesc, aura de mister care înconjura organizațiile legionare, atitudinea de revoltă tipică adolescenței aveau să atragă îndeosebi pe tineri. Pentru cei care nu erau legionari, dar simpatizau cu aceștia, s-a constituit organismul denumit „Prietenii Legiunii". Un „Senat" legionar, cu membri numiți de „Căpitan", reunea personalități care-și puneau prestigiul lor în slujba cauzei legionare. După ce ascensiunea sa a devenit vizibilă, aveau să constituie așa numitele „corpuri legionare": Corpul Răzleților, Corpul Muncitoresc Legionar, Corpul Studențesc Legionar etc.

Istoria Mișcării Legionare a fost marcată de numeroase turbulențe. Violența ei – însuși Codreanu a fost autorul fizic al unei crime politice – a atras-o pe cea a autorităților. Din păcate, guvernanții înșiși încălcau Constituția, ei neținând cont de un principiu elementar, care s-ar rezuma în faptul că democrația poate fi trainică numai dacă nu îi sunt abandonate valorile. Bunul plac domina viața politică dintre cele două războaie mondiale, firava democrație românească, și așa „dirijată", cunoscând o infuzie de mentalități și practici rurale. Arhaismele dorite încă de sămănătoriști păreau să aibă câștig de cauză. Însă ar fi nu doar facil ci și inexact să definim Legiunea drept o mișcare arhaizantă. În fapt, ea a fost un rezultat al încercării de modernizare a societății românești și al intrării maselor în viața publică. Din acest punct de vedere societatea românească se sincroniza cu Europa occidentală, unde extrema dreaptă se manifesta energic după război și avea să ajungă la putere în două dintre țările importante, Italia și Germania.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În zece ani (1927-1937), Legiunea avea să parcurgă traseul de la un grupuscul concentrat în zona Iaşi la o formaţiune cu un impact puternic în viaţa politică a României. De la cei sub 1.000 de adepţi în 1929, avea să ajungă la 270.000 de membri spre sfârşitul anului 1937 şi la 15,58% din sufragii la alegerile generale din acel an, ceea ce înseamnă că aproximativ 470.000 de oameni îşi dăduseră votul pentru Gardă. Aceasta îi situa pe legionari pe poziţia a treia între formaţiunile politice. Votul dat atunci a fost oarecum atipic pentru alegerile interbelice. Pentru prima dată, electoratul românesc a refuzat să mai confirme partidul care organiza scrutinul şi prin aceasta clasa politică tradiţională. Criza democraţiei româneşti avea să deschidă drumul dictaturilor. Pentru o scurtă perioadă de timp, între 14 septembrie 1940-21/23 ianuarie 1941, legionarii s-au aflat la putere în compania generalului Ion Antonescu, dar au pierdut partida în confruntarea directă cu acesta. Chiar dacă Legiunea a continuat să existe *underground*, ea nu avea să mai recâştige vreodată importanţa din perioada interbelică.

Demonstraţia lui Armin Heinen este convingătoare, ceea ce îi permite să susţină că mişcarea înfiinţată de Codreanu nu poate doar să fie încadrată în familia fascismelor, dar că, în acelaşi timp, este singura formaţiune politică din România interbelică cu adevărat fascistă (p. 465). Mai vechile clişee de genul Legiunea ca „agentură a hitlerismului" nu se susţin, iar istoricul german le deconstruieşte cu inteligenţă şi pe baza unor mărturii credibile, demonstrând originile româneşti ale Legiunii, care de altfel i-au şi explicat succesul. Germanii nu i-au susţinut decât târziu pe legionari, preferând legăturile cu alte partide de extremă dreapta. Abia după schimbările de ordin militar din Europa avea să beneficieze Legiunea, însă doar conjunctural, de sprijinul Reichului.

Ediţia românească a cărţii lui Armin Heinen a beneficiat de o îngrijire atentă, datorată eforturilor lui Florea Ioncioaia. Retraducerea din germană în română a sintagmelor sau citatelor prezente în volum ar fi fost neinspirată, de aceea s-a ales varianta identificării lucrărilor româneşti, în general greu accesibile. A fost un efort suplimentar, dar ediţia românească a avut de câştigat. Este şi acesta un exemplu de seriozitate, de lucru bine făcut, de remarcat în contextul atâtor traduceri prost elaborate şi lipsite de o minimă verificare ştiinţifică.

În spatele lucrării pe care o avem în vedere este clar că se află un istoric cu un laborator bine întocmit. *Legiunea „Arhanghelul Mihail"* reprezintă un model de cercetare aplicată, cu „forţă interpretativă", pe un subiect care nu a încetat niciodată să fie „cald", să inflameze spiritele, să suscite întrebări, să aştepte răspunsuri. Autorul a ţinut cont de cele dintâi aspecte, dar ca în orice demers academic a fost preocupat în mod special de ultimele două. Rezultatele au fost pe măsură şi oricine parcurge lucrarea lui Armin Heinen – lectura nu e uşoară, dar stilul e clar, fără evaziunile deseori prezente în asemenea realizări – va avea nu doar un câştig de informaţie, ci şi un exemplu de tratare detaşată a istoriei.

Dorin Dobrincu

GHEORGHE ZANE, *Memorii. 1939–1974*, Bucureşti, Editura Expert, 1997. 344 p.

Jurnalele şi memoriile reprezintă un gest de confesiune, dar şi justificarea propriilor atitudini şi acţiuni. Numeroşii ani de represiune pe care i-a cunoscut societatea românească în secolul XX au întârziat apariţia unor asemenea confesiuni, în vreme ce altele au ieşit mutilate din birourile cenzurii. Unele memorii au aşteptat vremuri mai bune pentru întâlnirea cu publicul. Din cea din urmă categorie fac parte şi memoriile lui Gheorghe Zane, apărute sub îngrijirea lui Alexandru Bârlădeanu (care a realizat atât prefaţa, cât şi câteva note pe marginea textului), Daniela Poenaru (semnatara unei note bio-bibliografice) şi Irina G. Zane-Marcu, fiica fostului profesor ieşean. De asemenea, cartea beneficiază de un studiu introductiv realizat de Dan Berindei.

Despre economistul şi istoricul Gheorghe Zane puţini mai ştiu astăzi câte ceva, exceptându-i pe cei care-i utilizează lucrările de istorie şi teorie economică ori sunt interesaţi de istoria Partidului Naţional Ţărănesc. Născut la Galaţi, Gheorghe Zane a făcut studii liceale în oraşul natal şi apoi la Iaşi, unde a urmat şi cursurile Facultăţii de Drept, absolvită în 1919, după ce, între timp, trecuse şi prin tranşeele primului război mondial. În 1921 a devenit conferenţiar la Universitatea din Iaşi, şi-a luat

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

doctoratul în 1923, pentru ca din 1929 să devină titularul catedrei de economie politică, finanțe și istorie economică la aceeași universitate. Activitatea didactică și-a desfășurat-o în cea mai mare parte la Iași, abia către sfârșitul celui de-al doilea război mondial primind pentru câțiva ani catedra de economie politică a Institutului Politehnic din București.

Activitatea didactică a lui Gheorghe Zane a fost susținută de o intensă activitate de cercetare. În perioada interbelică a realizat zeci de lucrări, dintre care amintim doar cunoscuta lucrare *Economia de schimb în Principatele Române* (1930), la care se adaugă îngrijirea unor volume privind opera și corespondența lui Nicolae Bălcescu. Bibliografia anexată la sfârșitul volumului (p. 281-324) dezvăluie amploarea acestei activități. De asemenea, Gheorghe Zane a manifestat un deosebit interes pentru viața culturală și politică a societății românești. Cu convingeri de stânga, însă în sfera democratică, a criticat politica Partidului Național Liberal după primul război mondial, după cum avea să se pronunțe împotriva devierii spre extrema dreaptă a studențimii ieșene. În 1923 a inițiat chiar publicarea unui săptămânal civic, *Îndrumarea*, din care au și apărut mai multe numere.

Convingerile sale aveau să-l ducă spre Partidul Țărănesc, care a fuzionat în 1926 cu Partidul Național. În 1928, la 31 de ani, Zane a fost ales deputat țărănist de Iași în Parlamentul României. A devenit unul dintre membrii importanți ai organizației PNȚ Iași, fiind ales președintele acesteia după ce Carol al II-lea suprimă partidele politice, în 1938. Avea să ajungă chiar în delegația permanentă a partidului. După ce refuză oferta unora din foștii colegi – pentru care are cuvinte grele – de partid de a trece de partea lui Carol al II-lea, războiul avea să-l pună pe Gheorghe Zane în fața unor noi provocări.

De altfel, memoriile lui Gheorghe Zane se circumscriu anilor 1939-1974. Autorul a considerat izbucnirea celui de-al doilea război mondial ca „momentul de răscruce al istoriei contemporane" (p. 43), motiv pentru a începe depănarea amintirilor chiar din primul an de conflict. Anii celei de-a doua conflagrații mondiale sunt bine surprinși, marcați de momente grave atât pentru profesor, cât și pentru România. Nonconformist, Zane evocă cedările teritoriale din vara anului 1940, în special a Basarabiei. El scrie că aceasta „era în mod laș abandonată; istoria cunoaște puține exemple când un popor își părăsește o parte din țară pentru ca avuții lui să-și păstreze averile. Evenimentele din iunie 1940 și cele care vor urma, în august din acel an, nu vor da dreptul istoricilor români să poată să spună: *tout est perdu, sauf l'honneur*" (p. 49).

În scurta perioadă în care s-au aflat la guvernare, legionarii, pe care-i criticase anterior în repetate rânduri, l-au amenințat cu moartea. Ulterior, în iunie 1941, profesorul a fost oripilat de masacrarea evreilor ieșeni. Era atunci la București, însă a fost însărcinat de Iuliu Maniu să efectueze cercetări cu privire la acest episod controversat. Concluzia lui Zane a fost că vinovați erau germanii, deși astăzi știm că autoritățile române au avut o parte considerabilă din culpă. Rămâne ca istoricii să cerceteze această controversată problemă, eliberați de dorința de a edulcora realitățile, dar și de resentimente. Oricum, cuvintele sale de înțelegere pentru populația evreiască – lovită în drepturile elementare, umilită (inclusiv obligată să poarte steaua galbenă; din păcate, la noi nu s-au găsit oameni politici, asemenea situației din Danemarca, care să poarte infamantul semn, pentru a face caducă măsura punitivă), deportată, masacrată – sunt remarcabile.

În paginile memoriilor lui Gheorghe Zane se observă grija sa pentru viitorul României. În fața înaintării armatelor sovietice, administrația și o parte a populației din zonele de nord-est ale României s-au refugiat în alte regiuni ale țării. Zane a jucat un rol important în evacuarea Universității din Iași și salvarea a ceea ce se putea din înzestrarea celei mai vechi universități românești. Însă averea personală, adunată într-o viață, nu a mai putut fi salvată. Aflat în refugiu la Alba Iulia, a fost unul dintre inițiatorii și semnatarii scrisorii intelectualilor ieșeni, care-i solicitau mareșalului Ion Antonescu, în primăvara anului 1944, scoaterea țării din alianța cu Reichul, pentru evitarea consecințelor previzibil dezastruoase. Era crezul unui om care nu fusese de acord nici cu politicile autoritar-represive ale lui Carol al II-lea, nici cu cele ale legionarilor, și care acum nu le aproba nici pe cele ale lui Antonescu, după cum nu va abdica de la principiile sale nici în fața comuniștilor.

Lovitura de stat de la 23 august 1944 a readus speranța într-o revenire durabilă la democrație. Zane a fost cel care, ca președinte al Comisiei de reformă agrară a PNȚ, a realizat celebrul proiect țărănist de reformă agrară, care prevedea exproprierea tuturor proprietăților care depășeau 30 de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

hectare la câmpie şi 50 la munte. Revenit la Iaşi în mai multe rânduri, în 1945-1946, profesorul a găsit oraşul complet distrus. Descrierea lui este, probabil, cea mai realistă din câte se cunosc: „Jalnică era starea Iaşului. De cum intrai în gara Nicolina, Iaşul părea cu totul distrus; verdeaţa lui aşa de abundentă nu mai era. Căsuţe albe, cu grădinile lor, abia de se mai vedeau. Mormanele de ruine erau tot mai dese cu cât ne apropiam de gara Iaşi.

În gara părăginită, cu ferestre astupate cu scânduri, peronul, sălile de aşteptare – murdare. În piaţa gării – nici o brişcă, nici o maşină. Fiecare călător îşi ducea singur bagajele la deal. Departe am văzut un tramvai care cobora încet, fricos, înţesat de lume (...).

În Piaţa Unirii încerc un sentiment de deprimare; unele clădiri parţial distruse de bombardament, altele rămase intacte, triste, întunecate, cu ferestrele închise, ca nelocuite; în plină vară.

Clădirile de pe Păcurari – distruse; în locul lor, de la capăt şi până departe la Cişmeaua Păcurari – ziduri singuratice şi mormane de moloz, cărămizi. Ici colo câte o casă în picioare.

Pe Strada Carol în sus – urme de război; zidurile de la case, zdrelite de schije sau gloanţe" (p. 123). Sunt doar câteva extrase dintr-o descriere mai întinsă, dar care ne oferă o imagine despre ceea ce au însemnat confruntările militare de la Iaşi în vara anului 1944.

Profesorul Zane a candidat în 1946 pe listele PNŢ la Iaşi, unde a organizat campania electorală a acestui partid, foarte popular, în care cei mai mulţi îşi puseseră speranţele. Zane scrie în memoriile sale că ideea naţională a fost cea care i-a unit pe oameni atunci. Ţăranii şi-au dat voturile în cea mai mare parte acestui partid, la fel funcţionarii din Iaşi. Populaţia evreiască, care era reprezentată în PNŢ Iaşi de Solomon Palack, deşi formal era proguvernamentală, a mers în bună parte alături de ţărănişti. Alegerile la Iaşi ar fi fost astfel câştigate de PNŢ cu un scor atât de bun încât în Parlament ar fi trebuit să intre toţi deputaţii partidului. Lucrurile nu s-au petrecut însă conform aşteptărilor, deoarece datele reale au fost schimbate din ordine superioare (p. 128-135). În cele din urmă doar profesorul Zane a devenit parlamentar de Iaşi pe listele ţărăniste.

Însă vremurile nu erau propice pentru manifestările democratice. În iulie 1947 avea să aibă loc înscenarea de la Tămădău, urmată de desfiinţarea PNŢ, de arestarea liderilor şi procesul acestora. Gheorghe Zane a fost reţinut câteva luni la sfârşitul anului 1947, apoi între 1952-1954, trecând prin mai multe lagăre ale gulagului românesc.

Om cu reale aptitudini de cercetător, Gheorghe Zane a fost angajat ca documentarist la Institutul de Istorie din Bucureşti. Alături de alţi istorici valoroşi, s-a aflat sub supravegherea politrucilor care patronau atunci istoriografia română, energiile sale fiind utilizate pentru acele extenuante operaţiuni de căutare şi fişare a lucrărilor din cazarele bibliotecilor. Concomitent, oameni lipsiţi de vocaţie şi pregătire, dar cu un bun dosar de cadre, ocupau funcţiile importante în cercetare, asemenea tuturor sectoarelor societăţii româneşti. Deteriorarea vieţii politice, sociale, economice şi culturale a fost o realitate dureroasă, trăită de autor şi redată în paginile memoriilor sale. Referindu-se la propria experienţă profesională în primul interval, care coincide cu o dură represiune, avea să declare, plin de amărăciune: „am pierdut 12 ani (1947-1959, D.D.) de activitate publicistică şi mai ales ani de maturitate şi deplină formaţie". Cu toate acestea, după obţinerea dreptului de semnătură, avea să publice meticuloase şi valoroase studii şi ediţii. Avea să ajungă cercetător la Institutul de Cercetări Economice, unde va înfiinţa chiar secţia de istoria gândirii economice. Ca semn de recunoaştere târzie sau poate ca o încercare a regimului de a-şi apropria capitalul simbolic al unui fost inamic, la care probabil se vor fi adăugat demersurile lui Alexandru Bârlădeanu, fostul său student, Gheorghe Zane avea să devină membru corespondent al Academiei Române, în 1965, iar titular în 1974.

Asemenea tuturor realizărilor genului, memoriile lui Gheorghe Zane sunt utile pentru cei interesaţi – specialişti sau marele public – de istoria României între 1939-1974.

Dorin Dobrincu

VASILE LAZĂR, *Şase ani în infern*, Timişoara, Editura Marineasa, 2000, 204 p.

La peste zece ani de la căderea regimului comunist continuă să apară numeroase memorii, aparţinând fie unor nomenclaturişti, fie unor foste victime ale regimului. În categoria celor din urmă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se înscrie şi lucrarea lui Vasile Lazăr, *Şase ani în Infern*, care cuprinde două părţi: *Despre unii partizani şi rezistenţa lor anticomunistă din Munţii Bucovinei* şi *Din crunta osândă anticomunistă*. La acestea se adaugă o **Addenda**, *Despre avocatul Hurmuz Aznavorian, ca apărător în procesul foştilor miniştri antonescieni, în 1946*.

Prima secţiune aduce unele informaţii la încă atât de puţin cunoscuta rezistenţă anticomunistă din România, aici fiind vorba de segmentul bucovinean. Interesat în mod deosebit de opoziţia la comunizarea României, în special a celei armate, voi insista cel mai mult asupra acestei părţi din volumul lui Vasile Lazăr. Rezistenţa armată din Bucovina a avut o durată deosebit de lungă, dar şi intensităţi variabile. În martie 1944, trupele sovietice pătrundeau în nord-estul României. Populaţia din zonă a cunoscut repede binefacerile „eliberării", cum numea propaganda sovietică ocuparea unui teritoriu care nu-i aparţinea: rechiziţii/jafuri, muncă pentru trupele de ocupaţie etc. Locuitorii din zona frontului au avut o situaţie şi mai grea: locuinţele distruse, strămutarea obligatorie în spatele frontului sovietic, uneori la distanţe apreciabile de locurile de obârşie, invariabilele rechiziţii/jafuri, abuzurile „bravilor ostaşi ai Armatei Roşii" etc. În aceste condiţii, numeroşi locuitori din satele bucovinene s-au refugiat în zona dintre liniile româno-germane şi cele sovietice, în aşa-numita *„no man's land"*. Unii dintre localnici erau înarmaţi, dar încă nu constituiau grupuri de partizani. Acestea aveau să fie înfiinţate la iniţiativa Armatei Române, la instruirea şi înarmarea lor contribuind şi trupele germane din Bucovina. De altfel, încă dinainte de 1944, Marele Stat Major al Armatei Române organizase mai multe batalioane fixe regionale de-a lungul Carpaţilor Orientali. Între acestea s-a numărat şi batalionul regional fix „Bucovina", comandat de colonelul Bătătorescu. De asemenea, în mai 1944 s-a constituit un grup de partizani, denumit „Vulturii", sub comanda căpitanului Cucu. Pentru instruirea luptătorilor care urmau să opereze în spatele frontului sovietic, au fost organizate şcolile de partizani de la Sadova şi Fundu Moldovei, în care aveau să fie instruite, până la 23 august 1944, trei serii de luptători în acţiuni de gherilă. Pentru o mai mare eficienţă, Marele Stat Major a dispus crearea „unităţilor mobile", compuse dintr-un număr restrâns de oameni. Au fost constituite mai multe grupuri mobile, dintre care merită menţionate: cel din Voitinel, Horodnic şi Vicov, condus de Vladimir Macoveiciuc, operativ de la 15 aprilie 1944; grupul din Sucevita, al lui Ion Vatamaniuc, la 28 aprilie 1944; grupul din Putna, având în frunte pe Constantin Cenuşă, în mai 1944. Cel mai eficient s-a dovedit grupul lui Vladimir Macoveiciuc, care a reuşit să lichideze într-o ambuscadă statul major al unei divizii sovietice din armata a 40-a, frontul 2 ucrainean.

După 23 august 1944 şi în mod special după 6 martie 1945 (instalarea guvernului Petru Groza) rezistenţa anticomunistă din Bucovina a intrat într-o altă fază. Acum nu mai era vorba numai de o luptă antisovietică, cum fusese până la schimbarea de front a României, deşi un pronunţat caracter ideologic avusese şi aceasta, ci în primul rând de o luptă anticomunistă. Despre situaţia de după martie 1945 ne oferă unele informaţii Vasile Lazăr. Tânăr avocat, originar din comuna Voitinel, judeţul Rădăuţi, se afla atunci în Bucureşti. În martie 1945 a fost vizitat de un consătean, care nu era altul decât Vladimir Macoveiciuc. Acesta i-a spus cine este, ce a făcut în calitate de şef de grup de partizani în Bucovina, solicitându-i sprijinul. Vasile Lazăr i-a facilitat o întâlnire cu locotenentul de rezervă Filon Lauric, originar din Calafindeşti, pe atunci în judeţul Rădăuţi; de asemenea, a mai îndrumat doi mesageri de-ai lui Vladimir Macoveiciuc la Filon Lauric. Abia după căderea comunismului, mai exact în 1993, a aflat autorul că Vladimir Macoveiciuc fusese pus de Filon Lauric în legătură cu Nistor Chioreanu. Acesta, fost şef al Regionalei Legionare Ardeal (unii spun că al celui de Sud), fusese paraşutat în toamna anului 1944 de către germani, împreună cu Nicolae Pătraşcu, secretar general al Mişcării Legionare, locţiitorul lui Horia Sima în România. Mai erau şi alţi fruntaşi legionari în acest grup, precum şi Andreas Schmidt, şeful Grupului Etnic German din România. Scopul lor era crearea condiţiilor propice unei întoarceri a României în tabăra germană şi scoaterea din ţară a armatei sovietice. Aceasta era doar o iluzie, după cum s-a şi dovedit ulterior. Însă pe firul acestei acţiuni nu intraseră numai serviciile represive ale statului român, ci şi cele sovietice, îndeosebi temutul N.K.V.D. Aşa a ajuns şi Vasile Lazăr în vizorul acestuia, fiind arestat în august 1945. Totul se întâmplase datorită trădării lui Simion Tudose, unul dintre curierii lui Vladimir Macoveiciuc. Devenit omul N.K.V.D.-ului, S. Tudose a dat mulţi partizani pe mâna autorităţilor. Vasile Lazăr a petrecut mai multe săptămâni în arest, fiind anchetat de câţiva ofiţeri sovietici. A fost eliberat

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

condiționat, în cele din urmă reușind să dejoace planurile anchetatorilor, care, după propria-i dezvăluire, voiau să-l facă informator.

Deși se afla în acea perioadă la București, Vasile Lazăr știa ce s-a petrecut cu grupul de partizani condus de Vladimir Macoveiciuc. Datorită informațiilor oferite de Simion Tudose, zeci de locuitori din mai multe comune ale fostului județ Rădăuți au fost arestați, pentru a se putea da de urma lui Vladimir Macoveiciuc. Ancheta (la Suceava) a fost deosebit de dură, unii intrând după aceea și pe mâna N.K.V.D.-ului. Evident, pe sovietici îi interesau implicațiile mai largi ale acțiunilor lui Macoveiciuc, mai ales că, după sfârșitul războiului cu Germania, se pregăteau de un alt război, de această dată cu anglo-americanii. În eventualitatea unui asemenea conflict voiau să aibă spatele asigurat, o mișcare de partizani părându-le extrem de periculoasă. De altfel, sovieticii au acționat cu hotărâre împotriva tuturor mișcărilor antisovietice/anticomuniste din Estul Europei, exemplele cele mai concludente fiind Polonia, Ucraina Occidentală, Lituania, Letonia, Estonia și, bineînțeles, România.

În județul Rădăuți, se întreceau pentru prinderea lui Macoveiciuc, șeful Siguranței din Județ, Biener și comandantul Legiunii de Jandarmi Rădăuți, I.D. Popescu. A fost arestată soția lui Vadimir Macoveiciuc, Domnica, și fiul cel mic, Victor, și supuși unor cumplite anchete, pentru a destăinui unde se ascundea „banditul". În cele din urmă, Vladimir Macoveiciuc a fost încercuit la Vicovul de Jos, pe 8 iulie 1946. Un om al lui I.D. Popescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Rădăuți, fusese infiltrat în grupul partizanului bucovinean. Locuința în care se afla Macoveiciuc a fost incendiată. Fiul său cel mai mare, Silvestru, a reușit să scape, însă Vladimir a fost ucis în confruntare, împreună cu cumnatul său, Veleșcu Fănică, și cu încă o altă persoană neidentificată.

Autoritățile au operat ulterior alte arestări în rândurile susținătorilor lui Vladimir Macoveiciuc, trecuți prin anchete și deferiți Curții Marțiale Iași, cap de lot Filon Lauric. În mod, încă, inexplicabil, procesul nu s-a judecat, inculpații fiind eliberați. Peste câțiva ani, în 1949, au fost arestați din nou. Pentru aceleași fapte, pe baza acelorași acte și declarații, schimbându-se doar numărul dosarului, au fost judecați de același Tribunal Militar Iași și condamnați la mulți ani de închisoare.

Vasile Lazăr nu oferă informații decât despre partizanii cu care a avut o legătură oarecum directă, ceea ce dă credibilitate relatărilor sale. De altfel, multe dintre informațiile sale se confirmă prin documente sau alte mărturii. În ceea ce privește etapa ulterioară a rezistenței din Bucovina, aceasta a durat până spre sfârșitul anilor '50, ultimii fugari izolați fiind capturați la începutul anilor '60. Tot în această perioadă s-au evidențiat partizani ca Gavril Vatamaniuc, Constantin Cenușă, Cozma Pătrăuceanu, Vasile Motrescu etc.

În partea a doua a volumului, autorul descrie perioada detenției sale sau, pentru a folosi chiar cuvintele lui, „crunta osândă comunistă". Arestat la 14 iunie 1948, a fost dus la Rădăuți, apoi la Suceava. În procesul care a avut loc în martie 1949, judecat de Tribunalul Militar Iași, aflat în deplasare la Suceava, a fost acuzat, împreună cu alții, că era „bandit" și că încercase, prin legăturile întreținute cu „imperialiștii" englezi și în mod deosebit cu cei francezi, să pregătească terenul pentru o nouă conflagrație mondială etc. Condamnarea lui a fost de 7 ani închisoare corecțională, executându-i la Aiud (1949-1951) și apoi la Canal (1951-1954).

Înzestrat cu talentul descrierii, autorul ne introduce în universul închisorilor și coloniilor de la Canal. Oferă informații despre situația din închisoarea Suceava. Acolo și tocmai în perioada în care autorul se afla încarcerat, Alexandru Bogdanovici inițiia reeducarea în rândurile studenților, care avea să fie continuată la Pitești de Eugen Țurcanu. Închisoarea Aiud ne este înfățișată cu regimul de exterminare sistematică la care erau supuși deținuții (*„Deținutul politic, spre deosebire de cel de drept comun, trebuia exterminat prin foame, sedentarism, lipsa medicamentelor în caz de boală și vizita medicală de formă, lipsită de orice eficiență"*), perioada de relativă îmbunătățire a situației, scoaterea la lucru în fabrica din incinta închisorii. Insistă asupra unor paznici (Farcaș, directorul închisorii; maiorul Dorobanțu, cu o comportare diferită de a celorlalți, ceea ce *„îl făcea chiar simpatic"*; gardienii Maier, *„o huidumă de om necioplit, o brută, o bestie"*, și Man, care *„nu era mai omenos"*) și asupra unor deținuți. Erau câțiva pictori, ca Tomaziu, din Dorohoi, cu studii în străinătate; Suciu și Popp, cu studii în țară. Un personaj interesant era Păsărică, un comunist din ilegalitate, închis deoarece îl criticase pe Gheorghiu-Dej înainte de 23 august 1944, acuzându-l într-o ședință de partid,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în care se analiza situaţia din timpul detenţiei, că a pactizat cu Siguranţa „burghezo-moşierească". Dej nu a uitat şi, în toamna lui 1944, Păsărică a fost ridicat şi încarcerat la Aiud. Nu înţelesese că liderii comunişti nu acceptă nici un fel de critică, mai ales pe cea de pactizare cu „duşmanul de clasă". Autorul descrie cu multe amănunte situaţia înfiorătoare de la Canal: brutalitatea majorităţii brigadierilor, alimentaţia deficitară şi normele foarte mari. Toate acestea au cauzat suferinţe inimaginabile tuturor deţinuţilor, mulţi murind înainte de vreme (să nu uităm că însuşi Gheorghiu-Dej spusese despre Canal că trebuie să fie *„mormântul burgheziei române"*).

Eliberat în 1954, Vasile Lazăr a purtat în permanenţă, asemeni tuturor foştilor deţinuţi politici, stigmatul de „duşman al poporului". Din fericire, a apucat să vadă prăbuşirea regimului care i-a distrus tinereţea, putând să ne povestească experienţele sale, unele dovedindu-se utile pentru înţelegerea unor aspecte ale istoriei recente atât de puţin cunoscute încă.

Dorin Dobrincu

GEORGE VOICU, *Zeii cei răi. Cultura conspiraţiei în România postcomunistă*, Iaşi, Polirom, 2000, 246 p.

Lucrarea furnizează câteva repere teoretice utile într-o dezbatere foarte importantă pentru istoriografia românească, cea legată de prezenţa miturilor în scriitura ştiinţifică. Cartea-eveniment a lui Lucian Boia *Istorie şi mit în conştiinţa românească*[10] a deschis această amplă dezbatere, în care au venit să-şi spună cuvântul nu numai istorici importanţi, ci şi numeroşi nespecialişti. Din păcate, caracterul deseori pătimaş sau pur mediatic al dezbaterilor a afectat schimbul de argumente, deturnându-l spre căi străine interesului ştiinţific. Apoi, slaba vocaţie teoretică a abordărilor a contribuit la sporirea confuziei.

Lectura de tip mistificator, care a ajuns acum la modă, avantajează abordarea rechizitorială a miturilor istoriografice. De cele mai multe ori, miturile sunt doar *numite*, cu titlu de inventar, cu credinţa că simpla numire implică o explicaţie. De exemplu, când cineva descoperă în filigranul unei argumentaţii o teorie conspiraţionistă are tendinţa să se rezume la a spune: „aici este vorba despre mitul conspiraţiei universale". La fel, în cazul mitului „ţapului ispăşitor" sau al altor mituri binecunoscute. În acest procedeu, numirea implică, în acelaşi timp, şi o condamnare, o dezaprobare. Discursul ştiinţific demistificator îşi asumă, în această perspectivă, un rol raţionalizant şi justiţiar, dar ignoră rostul comprehensiv pe care ar trebui să-l aibă demersul istoriografic. Nu este locul aici să detaliem această problemă aşa cum nu putem insista şi asupra altor dezavantaje, mai delicate, ridicate de lectura de tip demistificator[11].

Ne rezumăm la a aprecia că practica denunţului în abordarea problemei miturilor este păguboasă prin faptul că inhibă analiza. Este adevărat, aşa cum scrie Roland Barthes, că „lectura mitului se epuizează dintr-o dată"[12], numai că resorturile interne ale acestuia pot fi detectate doar printr-o scrutare atentă şi empatică. Demascarea prin numire, în ţesătura unui discurs, a mitului conspiraţiei nu ajută la mai precisa definire a nebulosului concept „mit" sau la lămurirea funcţiilor acestuia. Foarte multe din lucrările dedicate miturilor „de actualitate" au decăzut într-un soi de manierism prin faptul că se limitează de a face inventare, care se substituie analizei.

---

[10] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, Humanitas, 1997. Cea mai recentă discuţie pe marginea cărţii lui Lucian Boia este prezentă şi la Al. Zub, *Discursul istoric şi seducţiile imaginarului*, comunicare prezentată în cadrul simpozionului „Identitate şi istorie", Iaşi, 6 octombrie 2000.

[11] Vezi pentru aceasta Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în istoria culturii umane*, trad. Constantin Coşman, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 104-153; Paul Veyne, *Au crezut grecii în miturile lor? Eseu despre imaginaţia constituantă*, traducere Bogdan Ghiu, prefaţă de Zoe Petre, Bucureşti, Editura Univers, 1996, *passim*; Roland Barthes, *Mitologii*, traducere Maria Carpov, Iaşi, Institutul European, 1997, p. 235-293, în special p. 257-261.

[12] Roland Barthes, *op. cit.*, p. 260.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din această perspectivă atribuim virtuți abordării lui George Voicu. Cu toate că în economia lucrării *Zeii cei răi* dosarul temelor conspiraționiste din discursul public post-comunist este preponderent, autorul dedică destule pagini problemelor teoretice. Materialul empiric este încadrat între două părți teoretice, una cu rost introductiv, cealaltă cu intenții concluzive.

Voicu oferă o definiție operațională conspirationismului, insistând asupra funcțiilor acestuia. Așa cum le-am sistematizat urmându-l îndeaproape pe autor, aceste funcții, care, în opinia noastră, pot fi extrapolate la toate miturile, sunt următoarele:

- funcția simplificatoare și ordonatoare: mitul reduce nebuloasa realității la o sumă de elemente ușor perceptibile, o organizează în conformitate cu un scenariu tipic și extrage cauzalitatea dintr-o sursă unică (complotul, în cazul nostru);

- funcția explicativă: mitul conferă sens și coerență realității;

- funcția evaluativă: mitul nu este neutru în fața realității, ci oferă standarde de evaluare a ei: cel mai adesea, o împarte după binomuri maniheiste; în cazul conspirationismului, binomul este victimă-demon complotist;

- funcția mobilizatoare și orientativă: miza cunoașterii asigurate de conspirationism nu este de natură epistemică, ci mobilizatoare: mitul dramatizează, oferă motivațiile acțiunii și modele comportamentale (pe care le poate ritualiza); indică și un parcurs pentru canalizarea energiilor – în general, în jurul unui salvator și cu prețul unui sacrificiu; astfel, cunoașterea asigurată de mit este doar parte a unui act de credință;

- funcția legitimantă: mitul justifică acțiunile sociale, politice și economice;

- funcția compensatoare: mitul victimizează, consolează, exonerează și confortează, plasând vinovăția sau responsabilitatea în altă parte;

- funcția socializantă și terapeutică: oferind o cheie de decriptare a realității (și mai ales a versantului nocturn al acesteia), mitul îl ajută pe individ să se integreze social și să-și diminueze spaimele provocate de necunoscut;

Iată, în plus, câteva dintre particularitățile conspirationismului așa cum sunt observate de George Voicu: este „o combinație imposibilă de fatalism și voluntarism, ambele în exces" (p. 215); amestec de simplitate și complicație: „*Simplicitatea* modelului său «explicativ» îi asigură popularitatea și, deci, răspândirea, iar *dificultatea* – prestigiul" (p. 15); se desfășoară după un tipar teist: „zeii și, respectiv, conspiratorii guvernează discreționar lumea, potrivit bunului lor plac" (p. 219); este o cunoaștere teoretică închipuită, care capătă autonomie față de realitate și se comportă inerțial în legătură cu ea (p. 205); se bazează mai mult pe dimensiunea afectivă decât pe cea intelectuală (p. 215); implică o dimensiune eticistă frapantă: „Apelul la morală în discursul conspirationist vrea mereu să sublinieze atitudinea ameliorare a poziției retorului" (p. 225);

În fine, autorul surprinde cu finețe și profilul conspiratorului: acesta este invizibil (poate fi depistat doar de către inițiați), ubicuu, unic, atotputernic, diabolic, tenace, beneficiază de o organizare perfectă și acționează implacabil.

Până acum, am folosit termenul „mit" pentru a desemna fenomenul conspirationist. Aceasta în ciuda faptului că George Voicu nu o face. Autorul tinde să definească conspirationismul ca o ideologie politică. Spunem „tinde" pentru că nu pare decis în această privință.

Într-un loc, Voicu scrie următoarele: „... conspirationismul este un ingredient esențial al multor ideologii politice radicale, dacă nu chiar o ideologie politică de sine stătătoare" (p. 227). Câteva pagini mai departe, chiar la finalul cărții, având de ales între doi termeni – ideologie sau mit, autorul înclină balanța spre primul: „... ceea ce se întâmplă acum cu viziunea conspiratici în cultura română se apropie mai mult de ideologie decât de mitologie (pentru care atitudinea contemplativă e esențială) chiar dacă forma fantastă – și, deocamdată, lipsa de finalitate practică – a multor conspirationisme ar părea să trădeze o gratuitate politică. Sursa ei mitologică e, fără îndoială, importantă, fără ca aceasta să fie singura. Morfologia conspirationistă arată însă limpede că avem de-a face cu o «îmbogățire» continuă a argumentelor, toate selectate și orientate politic, astfel menite să creeze un teribil eșafodaj antidemocratic ca resort pentru acțiunea politică. (...) De aceea, se poate spune că miza reală a conspirationismului în România de astăzi este una ideologică. Și de aceea se mai poate spune că în societatea românească postcomunistă, conspirationismul este în primul rând o ideologie politică. O

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ideologie al cărei proiect este destul de nebulos, dar nu într-atât încât să nu se vadă că e vorba despre o «societate închisă», autarhistă şi autoritaristă, care-şi face din izolarea societăţii şi din controlul indivizilor principalele mijloace de «carantină» politică în vederea exorcizării demonului reprezentat de Conspiraţie" (p. 234).

Aceasta este definiţia cu care autorul îşi încununează analiza. Din construcţia cărţii, înţelegem că definirea conspiraţionismului ca ideologie este principala miză a radiografiei din *Zeii cei răi* (nu ştim dacă are legătură, dar ultimul pasaj citat mai sus este extras pe coperta IV pentru a ilustra conţinutul lucrării). Dacă aşa stau lucrurile ne surprind ezitările, din final, ale autorului în argumentarea identităţii dintre conspiraţionism şi ideologie.

În cele ce urmează, ne întrebăm cît de întemeiată este dislocarea „conspiraţionismului" din înţelesul său curent de „mit". Bibliografia temei este covârşitoare în această privinţă: cele mai multe dintre lucrările dedicate conspiraţionismului se servesc de cuvântul „mit" pentru a identifica terminologic fenomenul. Dar nu vom apela la de acest argument de autoritate pentru a nega valabilitatea definiţiei lui George Voicu. Afirmăm doar, pe urmele lui Giovanni Sartori care vede în cuvinte „purtătoare ale experienţei"[13], că dislocările de înţelesuri curente pot crea confuzii, mai ales atunci când sunt slab argumentate. Acelaşi Giovanni Sartori observă că termenul „ideologie" are tendinţe hegemonice, încorporând adesea cuvinte din acelaşi câmp semantic cum ar fi filosofie, teorie, doctrină, idei, idealuri, opinii, crezuri, mituri, utopii, etc[14]. Această precizare ne ajută să vedem că, în cazul nostru, termenul „ideologie" se află într-un raport de forţă cu „mitul", înlocuindu-l şi negându-i specificul.

Ceea ce poate duce la confuzia între mit şi ideologie este abordarea funcţională a acestora. Se observă uşor că modelul funcţional schiţat mai sus pentru conspiraţionism este aplicabil în egală măsură mitului şi ideologiei. Există însă suficiente alte criterii pentru a distinge între cei doi termeni. În opinia noastră, diferenţa cea mai importantă este de natură morfologică.

Să amintim, cu oarecare pedanterie, că, de cele mai multe ori, ideologiile sunt definite ca sisteme de idei, pe când miturile, fie acestea arhaice sau politice, sunt descrise ca naraţiuni. Ideologia se bazează pe o structură, pe când mitul se construieşte pe baza unui scenariu. Ideologia este teoretică, pe când mitul este nonteoretic[15]. În al doilea rând, să observăm că ideologiile au identităţi politice mai pronunţate şi, prin aceasta, un mai mare grad de autonomie şi proiecte mai bine definite. Nu întâmplător cele mai obişnuite modele pentru ideologii sunt marile „isme" sau au la bază doctrinele politice clasice. De cealaltă parte, mitul este mai greu identificabil politic[16] (nici nu are, spre deosebire de ideologie, autor cunoscut sau important) şi această calitate îl ajută să aibă o mai profundă inserţie socială. Discursul ideologiei este autoritar, pe când cel al mitului este insidios. Profilul nebulos al mitului şi stilul său aparent inocent îl ajută să migreze liniştit de la „ismele" pozitive la cele negative. Un liberal poate fi la fel de uşor contaminat de conspiraţionism ca un comunist. Dar mitul nu supravieţuieşte politic şi, în general, ca principiu explicativ puternic, dacă nu este grefat pe corpul unei ideologii. Acest transplant este în avantajul ambelor părţi: mitul supravieţuieşte, iar ideologia se revitalizează cu ajutorul universului fantasmatic mitologic.

În cazul nostru, conspiraţionismul nu se bazează pe o un sistem de idei, ci pe o naraţiune. Nu este reductibil la o structură (în sensul ei sincronic), ci la un scenariu. Apoi, chiar dacă oferă un principiu explicativ unic, cu pretenţii universaliste, conspiraţionismul nu este suficient pentru construcţia unui proiect amplu de felul celor proprii ideologiilor. Între autorii românii de scenarii conspiraţioniste[17] citaţi de Voicu, nici un om politic important nu pune în centrul acţiunilor sale acest mit, iar dintre „teoreticieni" puţini şi neimportanţi sunt cei care plasează conspiraţionismul ca axă a

[13] Giovanni Sartori, *Teoria democraţiei reinterpretată*, Iaşi, Polirom, 1999, p. 255-270.

[14] *Ibidem*, p. 431.

[15] Ernst Cassirer apreciază că, deşi combină un element teoretic cu un element al creaţiei, mitul este, în esenţă, nonteoretic, *op. cit.*, p. 106-108.

[16] Barthes afirmă chiar că "mitul este o vorbire depolitizată", *op. cit.*, p. 273-275.

[17] De fapt, ar fi mai nimerit să vorbim nu de autori de scenarii conspiraţioniste, ci de actori sau chiar victime ale paradigmei conspiraţioniste.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

teoriei lor. Cel mai adesea vedem mitul conspirației grefat pe discursul naționalist, îmbogățindu-i imagistica. Naționalismul conține mitul conspirației și nu invers. Așa cum scrie, indecis, chiar autorul „conspirationismul este un ingredient esențial al multor ideologii politice radicale". În această idee, este greu de văzut în conspirationism un echivalent al fascismului sau comunismului.

O sursă a confuziei pe care autorul o face între mit și ideologiei ar putea fi supoziția acestuia că mitul are un caracter exclusiv contemplativ. Dar mai este oare nevoie să amintim că mitul nu este neutru? Că îndeamnă la acțiune, chiar dacă se îmbracă în hainele inocenței? Este adevărat că ideologia proclamă îndemnul la acțiune, pe când mitul doar îl sugerează. Dar funcția mobilizatoare le este comună.

Toate acestea ne determină să vedem în conspirationism un mit și nu o ideologie. Ceea ce nu înseamnă însă că „mit" este un concept operațional perfect.

Observațiile de până acum capătă importanță dacă le raportăm la una din marile mize ale unei analize de felul celei făcute de George Voicu: care este ponderea conspirationismului în cultura politică a românilor. Autorul lucrării *Zeii cei răi* nu se aventurează pe acest teren instabil deși, credem, aceasta ar fi trebuit să fie una dintre exigențele științifice ale cărții. Altfel, aflăm că există conspirationism, dar nu știm câtă atenție să-i acordăm. Voicu emite doar ipoteze. Iată una dintre ele: „Mineriadele, diverse forme ale protestului social (blocarea drumurilor, a gărilor, vandalizarea unei prefecturi etc.) și mai ales «rationalizarea» contestației (este obsesivă în rândul populației, dar și al multor partide – că situația economică a uneia sau alteia dintre unitățile economice este rea pentru că «se vrea» să fie astfel) atestă că interpretarea conspirationistă poate deveni operațională" (p. 231). Nu poți să nu fii de acord cu această afirmație, dar rămâne întrebarea cît explică conspirationismul din fenomenele sociale respective.

Răspunsul se află în explorarea culturii politice. Dar *Zeii cei răi* nu poate oferi răspunsuri sigure pentru că are două deficiențe metodologice. În primul rând, autorul se concentrează asupra emitentului de scenarii conspirationiste și îl ignoră pe receptor. Știm ce forme ia conspirationismul în viziunea propagatorilor, dar nu avem imaginea reprezentării sociale[18]. Pentru aceasta ar fi fost nevoie măcar de o cercetare psiho-sociologică minimală. În al doilea rând, așa cum s-a observat deja[19], George Voicu extrage cea mai mare parte a materialului empiric din surse relativ marginale, cum ar fi revista „România Mare", sau chiar obscure, cum sunt teoriile lui Ion Coja. Această opțiune metodologică ridică semne de întrebare în legătură cu relevanța diagnosticului.

Toate aceste observații critice par nedrepte dacă ținem cont că autorul nu a făcut un proiect ambițios în jurul problemei. Eforturile sale, demne de apreciere, s-au concentrat spre alcătuirea dosarului conspirationismului post-decembrist. George Voicu deschide un drum, oferă material empiric și sugestii teoretice foarte utile pentru analize cu o mai mare acoperire.

Adrian Cioflâncă

MICHEL FOUCAULT, *Trebuie să apărăm societatea*, Cursuri ținute la College de France, 1975-1976, București, Editura Univers, 2000, 334 p.

Chiar dacă există teme comune între studiile publicate și cursurile susținute la College de France de către Michel Foucault, acestea nu se dublează. Cursurile nu constituie o schiță a cărților, au propriul statut și regim de prezentare. Ele țin, totodată, de definirea, de surprinderea raporturilor genealogice cunoaștere/putere în continuarea unei arheologii a formațiunilor discursive, dominantă până atunci. Foucault își aborda cursurile ca un explorator, date fiind și regulile impuse de activitatea didactică la College de France. Aici, profesorii trebuiau să-și expună în fiecare an o cercetare originală, care să nu se supună regulilor clasice de examinare, participarea fiind cu totul liberă și lipsită de obligații.

[18] Ignorarea fenomenului receptării este reproșul care poate fi adus celor mai multe dintre lucrările dedicate miturilor politice, inclusiv cărții lui Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*.

[19] Ștefan Borbely, *Conspirativita*, în "22", anul XII (567), nr. 2, 9-15 ian. 2001, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cartea pe care o semnalăm acum, „Trebuie să apărăm societatea", grupează prelegerile ținute între 7 ianuarie și 17 martie 1976. Tema lor este puterea care, prin cunoaștere, a reușit să confișteadevărul și să transforme discursul istoric într-o unealtă. La mijloc nu este vreo recidivă pozitivistă, imaginată ca marșul triumfal al istoriei către propria ei eliberare. Relativizările privitoare la imaginea și statutul actual al istoriei fac parte dintr-o viziune ludică, ușor ironică asupra lumii. Autorul nu crede în constante antropologice, într-o teorie generală a istoriei, rațiune sau metodă; el se situează în interiorul unor discursuri în care psihanaliza, structuralismul, marxismul și fenomenologia s-au combinat în cele mai neașteptate dozaje. Împotriva celor care văd în istoria civilizației un proces neîntrerupt, condus de raționalitatea crescândă a omenirii, Foucault pune accentul pe discontinuitate, ruptură și incertitudine. Pentru Foucault, nonraționalul și arbitrarul au avut un rol semnificativ în istoria ideilor. Poate și de aceea, recuperarea operei lui din punctul de vedere al istoricilor s-a dovedit o provocare dificilă.

La momentul rostirii acestor cursuri, Foucault a fost întâmpinat cu scepticism. Istoricii, deși se aflau într-un moment în care perspectivele deschise de Școala Analelor păreau că își epuizaseră limitele conceptuale, iar marxiștii glosau, deja plictisitor și rigid, pe cadrele acelorași teme, au fost luați prin surprindere de această viziune necanonică. Folosind termenii sau obiectele de investigație ale ambelor domenii într-un mod complementar, Foucault a reușit să învrăjbească atât breasla istoricilor, cît și pe cea a filosofilor, plantând dispute situate doar aparent la marginea preocupărilor lor.

Prima parte a cursului este o întoarcere în timp, o altfel de fondare, o schimbare a perspectivei, urmărind dotarea cu o altă metodă, o „altă hartă a cunoașterii". Până să ajungă la întrebarea când s-a spus *adevărul*, și în ce fel și de către cine, Foucault își pune problema felului în care discursul de adevăr fixează limitele de drept ale puterii, înțeleasă și în sens politic. Întrebării „Care sunt regulile de drept pe care relațiile de putere le pun în operă pentru a produce discursuri de adevăr", autorul îi dă răspunsuri diverse, ramificate, aplicate domeniilor de cunoaștere. Implicit, și aici este una din marile provocări ale cursului, amplu dezvoltată în cadrul acestei prezentări: cum este discursul istoric prins în aceste relații de putere? Care este biografia politică a discursului istoriografic și când devine conștient de propria sa importanță? Există, realmente, o „independență" a istoriei?

Metoda pe care o preferă Foucault ocolește linia generală a analizei juridice. Dreptul nu este înțeles din perspectiva unei legitimități ce trebuie fixată, ci a raporturilor de aservire pe care le întrebuințează. În loc de suveranitate și supunere, Foucault observă dominația și aservirea. De aici și excursul pe care îl formulează ulterior, când, acestei discuții de ordin general, autorul îi găsește aplicația particulară în investigarea gândirii juridice occidentale din Evul Mediu.

Elaborarea reflecției juridice, apreciază Foucault, s-a făcut numai în jurul puterii regale, servindu-i drept instrument și justificare. Eșafodajul juridic al societăților, bazat pe dreptul roman, avea ca unic obiect puterea regală. „Puterile monarhului nu sunt îngrădite de normele juridice, cum în mod tradițional se interpretează raportul de forțe într-un stat, ci stabilesc și traversează regulile juridice". De aceea, „funcția esențială a teoriilor de drept pe întreg parcursul Evului Mediu a fost legitimarea puteri regale și a suveranității sale". Parcurgând firul raportului de dominație, pe care regalitatea reușește să-l impună prin drept, Foucault se oprește asupra „procedurilor efective de aservire" și a modalității în care se reușește „diluarea, dizolvarea dominației brute".

Metoda lui Foucault este aparte: în loc să inițieze investigații în textele filozofice, caută mărturiile capilare retrase din prim-planul vizibil și situate periferic la nivelul instituțiilor și al sistemelor de pedepsire. Sunt teme pe care le-a dezvoltat în „A supraveghea și a pedepsi" sau „Istoria nebuniei în epoca clasică". De aici și regula complementară a acestei investigații: trebuie lăsată la o parte analiza puterii la nivelul intențiilor. Aceasta ar trebui surprinsă din interior, acolo unde se utilizează mecanismele de aservire, respectiv, nu cum apare servitutea, ci cum este e constituită. O altă precauție de metodă și, de altfel, proprie lui Foucault, care a devenit în sine un demers științific de ordin sociologic, este cercetarea puterii din perspectivă relațională. Subiecții nu sunt nici un mo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ment inerții care consimt această putere, ci relele ei. Puterea tranzitează prin indivizi, nu se aplică unilateral acestora[20].

Dacă dreptului îi revenea rolul să justifice suveranitatea monarhului, ce funcție mai îndeplinea istoria? Potrivit lui Foucault, discursul istoricului nu a fost altceva decât o ceremonie care trebuia să producă, la rândul său, o întărire a acestei puteri. Așadar, pentru Foucault, funcția esențială a istoricilor până în secolele XVI-XVII a fost aceea de a enunța dreptul puterii și a-i intensifica strălucirea. Este vorba nu numai de a-i subordona pe oameni prin stabilitatea legii, ci mai ales de a-i fascina prin gloria exemplelor. Istoria, asemenea celorlalte ceremonii, avea funcția unui simplu operator de putere.

În acest caz, ce va însemna tranziția spre modernitate? Foucault identifică în secolele XVII-XVIII apariția unui fenomen important (în paralel cu inventarea unor noi mecanici de putere, a „puterii disciplinare", instrumente cu totul noi la rândul lor): istoria încetează să mai însemne discursul suveranității sau chiar al rasei, devenind discursul raselor, al înfruntării dintre rase. Termenul rasă nu are aici un înțeles biologic, ci se referă la grupurile care nu au aceeași origine, aceeași limbă și de cele mai multe ori nici religie comună. „Două grupuri care nu au format un ansamblu sau o unitate decât cu prețul unor războaie, al unor invazii, cuceriri, cu prețul unor violențe. Se regăsesc, prezentate aici, într-o formă particulară, temele alterității, generatoare de controverse în miezul lor istoric. Este vorba de două grupuri care, în ciuda coabitării, nu s-au amestecat din pricina unor diferențe, disimetrii, baraje datorate privilegiilor, cutumelor și drepturilor, repartizării averilor și modului de exercitare a puterii". În discursul luptei dintre rase se situează cele două categorii de actori ai istoriei: dominatori și supuși, învingătorii și învinșii, care invadează Europa cu amintirile și strămoșii cărora nimeni nu le cercetase până atunci biografia. De aceea, se poate spune că avem de-a face cu o contra-istorie: se lasă la o parte rezervorul de exemple din trecut și se scoate la iveală faptul că puterea, regii treceau sub tăcere faptul că apăruseră din injustiția bătăliilor.

Se inaugurează astfel un tip de discurs antitetic în motivație față de dreptul suveranității.

„Postulatul conform căruia istoria celor mari o conține inclusiv pe a celor mici îi va lua locul un principiu de eterogenitate: istoria unora nu este și istoria celorlalți". Ceea ce fusese victorie pentru unii, pentru ceilalți devenise o înfrângere. Demonopolizarea discursului istoric a provocat apariția discursurilor concurente, rezultatul fiind nu numai demistificarea puterii dar și mari deblocaje în constituirea cunoașterii istorice.

Astfel, Foucault identifică în acest tip de discurs originea maladiilor care au marcat secolele XIX-XX: marxismul metamorfozat în comunism, rasismul în nazism și febra naționalistă. Discursul revoluționar apărut în Anglia secolului XVII, iar în Franța un secol mai târziu, a folosit această istorie revendicativă, o „istorie insurecție". „Ce ar fi ideea, practica, proiectul revoluționar, fără voința de aduce la lumină un război real, care s-a desfășurat și continuă, încă, să se desfășoare, dar pe care tocmai ordinea tăcută a puterii are funcția și interesul să-l înăbușe și să-l disimuleze?". Istoria practicii și a ideii revoluționare nu poate fi disociată de această contra-istorie. Este momentul în care societatea - a cărei conștiință istorică rămânea încă de tip roman, centrată pe ceremoniile suveranității – ia contact cu o conștiință centrată pe revoluție, pe niște promisiuni de eliberare. În prima jumătate a secolului al XIX-lea are loc transformarea luptei dintre rase în luptă de clasă, recodificarea celei dintâi în termenii celei din urmă. Atunci când se formează o istorie de tip revoluționar începe să se constituie și o contraistorie plină de biologie-medicală, ceva ce ulterior se va numi nazism.

Foucault ne provoacă aici la o reflecție delicată: dacă istoria ne învață că suntem în război, noi ne luptăm unii cu alții prin intermediul istoriei. Este ceea ce autorul va numi „maladia istoricismului", marea tentație pentru științele furnizoare de cunoaștere. Succesul unui proiect științific, credibilitatea sa nu se susține, și chiar nu există, la limită, dacă nu este anti-istoricist. Dar, totodată, oricine se pretinde an-istoricist, nu dă dovadă decât de o ipocrizie gratuită. Este mult mai firesc ca acest istoricism să fi asumat, transferat în planul public ca pe o condiție originară a cunoașterii.

[20] Presupunând că cititorii sunt într-o măsură acceptabilă familiarizați cu terminologia, nu am insistat asupra definițiilor. Pentru o rapidă și succintă punere în temă recomand adresa de pe Internet: http://www.synaptic.bc.ca/ejournal/foucault.htm

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În momentul când în secolul al XVIII-lea monarhia devine vulnerabilă tocmai în fața aliatului său tradițional, istoria, regele întreprinde o amplă operațiune de reapropiere a discursului istoric. În numele istoriei, care devenise câmp de înfruntare, monarhia urmărește refondarea unui drept propriu, bazat pe o istorie care și-o dorește din nou fidelă. Provocarea pare a fi pe măsura posibilităților monarhiei. Încercarea monarhului a mai avut și motivația, indirectă, de a codifica în interesul statului și de a face discursul inaccesibil utilizării celorlalte tabere. Astfel statul va ajunge, apreciază Foucault, să își dea acceptul înființării unui minister al istoriei, al unui mare depozit de arhive, ce corespunde unui proces de disciplinare a cunoașterii. Ceea ce va obține, însă, va fi, normal, o întărire a istoriei anti-statale, a istoriei supușilor aflați în luptă.

Aici Foucault demontează seria de pozitivisme dedicate perioadei „luminilor". Așadar, secolul al XVIII-lea este conform genealogiei de cunoaștere, care apelează la axa discurs-putere, nu acela al înfruntării între ignoranță și cunoaștere, între superstiție și știință. Nu aveam nici „lumini", nici „întuneric". Secolul „luminilor" este al luptei „cunoașterilor", unele împotriva altora. Cum era previzibil, statul a fost arbitrul acestei competiții. El este singurul capabil să întreprindă, prin mecanismele instituționale de care dispune, o descalificare a cunoașterilor inutile, reușește să conecteze cunoștințele unele cu altele și, implicit, să le ierarhizeze, iar peste toate să le centralizeze. Fenomenul a fost perfect orchestrat și organizat prin inițierea Enciclopediilor. După expresia lui Foucault, știința, deci nu științele, începe să se manifeste ca o „poliție disciplinară", îndeosebi prin intermediul universităților. Timpul savantului amator trecuse. Deconectat de la noile reguli de cunoaștere, impuse de instrumentarul științific, știința sa particulară se sufocă în singurătate. Care sunt modificările survenite în politică și în istoriografie?

Secolul al XVIII-lea este perioada generalizării unui tip de discurs istoric care devine comun unor serii de istorici diferiți. Pentru ca diferiți subiecți să vorbească, să poată ocupa poziții tactic opuse, opoziția dintre ei să fie atât în ordinea cunoașterii, cât și în cea a politicii, trebuie ca să existe o rețea foarte strânsă care să regularizeze cunoașterea istorică. „Altfel spus, reversibilitatea tactică a discursului depind direct proporțional de omogenitatea regulilor de formare ale acestui discurs. Regularitatea câmpului epistemic, omogenitatea în modul de formare a discursului sunt cele care îl fac utilizabil în niște lupte extra-discursive".

Care să fie cauza transformării dualității naționale în principiul de inteligibilitate al istoriei? Însărcinat de Ludovic al XIV-lea să prezinte „Starea Franței" Boulainvilliers a căutat, mai presus de orice, să găsească un conflict inițial (bătălie, război, cucerire). Problema era, după Boulainvilliers, cum să reînnoade firul strategic al acestor bătălii inițiale și să se vadă cine a greșit. Totodată, la Boulainvilliers apare concepția unei istorii ciclice și cuplarea noțiunii de constituție cu cea de revoluție. Această filosofie a istoriei, concepută ca filosofie a timpului ciclic, devine posibilă cu începere din secolul al XVIII-lea, din clipa în care au fost introduse în joc cele două noțiuni: de constituție și raport de forță.

Este momentul în care intervine în dezbaterea juridică tema sălbaticului și a barbarului. Problema era, în fond, aceea a acceptării barbarului și cea a barbariei: cum poate fi filtrată dominația barbară pentru a împlini revoluția constituantă? De ce „sălbaticul" va fi preferat „barbarului"? Pentru că primul acceptă semnarea unui contract social, este, prin urmare, compatibil cu o convenție juridică întemeietoare, și va fi păstrat pentru a reconstitui raportul de forță care se cuvine să susțină regatul. Concepția lui Foucault este că acest ansamblu de discursuri istorice din secolul al XVIII-lea este dominat de următoarea problemă: „nu revoluție sau barbarie, ci revoluție și barbarie".

Cu istoricii monarhiști, punctul de greutate al analizei istorice se plasează nu asupra victoriei militare, ci asupra unei „uzurpări interne", care ar fi apărut din momentul invaziei merovingiene. Nobilimea apărută cu acest prilej este prezentată ca o categorie de escroci politici.

Problema era și de a distinge între două monarhii: una, a germanilor, care va deveni barbaria cea rea și, pe de altă parte, barbaria galilor, aducătoare de libertate. Prin aceasta se întoarce pe dos concepția lui Boulainvilliers: libertatea nu mai este o chestiune germanică, iar romanitatea una de absolutism. Ceea ce înseamnă că Galia Romană devenise, în noua geografie, un spațiu depozitar de libertate, teze ulterior valorificate de Augustin Thierry sau Guizot, istoricii burghezi ai secolului

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

al XIX-lea. Libertatea devine un fenomen compatibil cu absolutismul roman, este un fenomen galic, dar, mai presus de toate, un fenomen urban, invenție a mediului citadin roman. Se naște, astfel, din răsturnările succesive de discursuri istorice, teza Stării a treia. Pentru prima dată istoria instituțiilor urbane va putea fi integrată în analiza istorică, unde Starea a Treia apare nu ca urmare a concesiilor date de rege, ci grație bogăției comerțului ei, grație unui drept urban foarte elaborat, preluat din dreptul roman.

Foucault se folosește de textul lui J.E. Sieyes despre Starea a Treia, mai precis de cele trei întrebări: „Ce este starea a Treia? Totul. Ce a fost ea în ordine politică până acum? Nimic. Ce solicită ea să fie? Să devină ceva." Cu Sieyes vom avea o definiție dedublată a națiunii, că se poate vorbi de o națiune fără a vorbi în mod necesar despre existența unui rege. Din acest moment și pentru prima oară, romanitatea, care în gândirea istorică și politică a secolului al XVIII-lea avusese întotdeauna culoarea absolutismului și fusese întotdeauna de partea regelui, se va colora cu liberalism. Burghezia va începe să reinventeze modernitatea, sub forma municipiului galo-roman, ca fiind, într-un fel, titlul său de nobleță. Municipalitatea galo-romană este nobleța stării a Treia. De unde faptul că burghezia, contrar a ceea ce se spune, a fost, în secolul al XVIII-lea, cu siguranță cea mai reticentă, cea mai rezistentă față de istorie, pentru că nu se regăsea pe sine în ea. În schimb, aristocrația a fost profund istorică. Burghezia începe să ceară o constituție care este nu atât anti-istorică cât an-istorică. Ea încearcă să se sustragă istoricismului, dar sub presiunea discursurilor concurente, întrebuințate de celelalte stări apelează și ea la o serie de reactivări: în momentul convocării Stărilor Generale, caietele de doleanțe abundă în informații istorice. Astfel sunt reînviate în timpul Revoluției două mari forme istorice: o reactivare a Romei, a imaginii sale republicane, virtuoase și cea a cetății galo-romane, de unde și sărbătoarea romană, cu ritualizarea ei politică.

Cea mai amplă operațiune va fi reelaborarea politică a ideii de națiune. Dacă discursul istoric a făcut din război principiul fundamental de analiză al raporturilor politice, acest război nesfârșit va fi izolat în pericole regionale sau transcris sub formă de crize și violențe. Se petrece un fel de dialectizare internă a discursului istoric, concomitent îmburgheziri lui. Secolul al XVIII-lea corespunde momentului în care burghezia se dotează cu o istorie, plecând de la reelaborarea politică a noțiunii de națiune, noțiune din care aristocrația făcuse până atunci subiectul și obiectul istoriei.

Respingând automatismele cercetării istorice și exemplificând variabilitatea categoriilor de gîndire sau structurărilor sociale, Foucault ironizează universaliile căutând rezultatul interacțiunii dintre discursurile eterogene și practicile independente. Apărut cu mare greutate, dar beneficiind de un excelent aparat critic datorat editurii Gallimard, care îi situează și îi clarifică mesajul, volumul continuă celebrul „Cuvintele și lucrurile" și, totodată, prefațează tangențial temele din „A supraveghea și a pedepsi". Indicarea inexactă sau enumerarea incompletă a tipurilor și categoriilor de documente analizate de Foucault, i-au determinat pe mulți istorici să susțină relativitatea celor afirmate de acesta, dar nu și să conteste viabilitatea proiectului teoretic prezentat.

Mihai Chiper

BOGDAN MURGESCU, *A fi istoric în anul 2000*. București, Editura All Educațional, 2000, 134 p.

Dacă în ansamblu tagma istoriografică e sesizată, de la un timp, ca fiind prea timidă în demersurile teoretice, ca și în cele de caracter aplicativ, o parte a ei, cea tânără de tot sau încă tânără, manifestă, dimpotrivă, o anume dezinvoltură în ambele direcții. Exemple destule ar putea fi aduse în sprijinul acestei constatări, fiindcă s-a scris totuși mult în deceniul din urmă, cu toate că persistă impresia de penurie, întemeiată probabil pe lipsa unei sinteze monumentale, comparabilă cu marile sinteze din trecut. Faptul acesta nu trebuie să mire pe nimeni, întrucât experiența aduce cu anii un spirit autocritic care poate avea efecte inhibante sau măcar susceptibile să redimensioneze mai modest proiectele. Este o remarcă și nu o scuză, fiindcă în mod normal sinteza ar trebui să aibă loc la toate vârstele, cu atuurile și dezavantajele de rigoare. Dacă nu se întâmplă tocmai așa, cel puțin în ultima

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vreme, este – poate – şi din cauza unei stări de spirit care nu serveşte marile construcţii nici în istoriografie.

Cu toate astea, în interstiţiul amintit, s-au produs câteva sinteze, la nivel de compendiu sau de naraţiune larg accesibilă (Florin Constantiniu, Neagu Djuvara etc.), iar *Istoria românilor* de Vlad Georgescu, apărută în exil, circulă în mai multe ediţii, umplând cumva un gol şi răspunzând trebuinţei fireşti de a îmbrăţişa cu mintea o durată cât mai lungă din istoria comunităţii aparţinente. Nu lipsesc nici studiile monografice, pe diverse teme, deşi numărul lor e încă redus faţă de nevoile existente, nici biografiile de personalităţi ale trecutului, îndeosebi pentru figurile expulzate, ocultate, falsificate, minimalizate sub regimul comunist.

Cât despre tentativele cu rost teoretizant sau metodologic, ele se prezintă oarecum la fel, conturând o direcţie destul de promiţătoare pentru istoriografia română. E destul să amintim e.g. ultimele cărţi publicate de Alexandru Duţu, înainte de a se stinge, *Essai sur une théorie de l'histoire* de Eugen Cizek, *Istoriografia antică* de Mircea Ignat, *Mentalităţi colective şi imaginar social: istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii* de Simona şi Toader Nicoară, *Istorie şi mentalitate* de Florea Stănculescu, *Istoria depersonalizată* de Codrin Liviu Cuţitaru, *Epistemologia istoriei* de Cecilia Tohăneanu, *O fenomenologie a gândirii istorice româneşti* de Adrian Pop, *Generaţie şi schimbare în istoriografia română* de Lucian Nastasă, un loc aparte ocupându-l eseurile scrise de Lucian Boia: *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, *Jocul cu trecutul – istoria între adevăr şi ficţiune*, *Două secole de mitologie naţională* etc. Să mai notăm, în aceeaşi direcţie de idei, cărţile atât de temeinic elaborate de Sorin Antohi, vizând chiar un al treilea discurs, o *introducere în antropologia istorică*, publicată de Alexandru Florin Platon sub titlul *Societate şi mentalităţi în Europa medievală*, apoi excelenta carte subscrisă de Andrei Pippidi, *Despre statui şi morminte*, gândită ca pledoarie *pentru o teorie a istoriei simbolice*. Se adaugă şi unele tentative de a extinde cadrul spre zonele conexe, ca în *Metafizica istoriei* de Constantin Portelli, *Antropologie filosofică* de Elena Puha şi N. Stratone, *Introducere în filosofia istoriei* de Gheorghe Gr. Radu, titlu similar de altfel cu cel recuperat, postum, din opera lui Mircea Florian. Un volum de *Filosofia istoriei ca istorie a filosofiei* a mai tipărit, în ultimul timp, Dan Oprescu.

Am amintit aceste titluri, dintr-o serie mai amplă, numai spre a sugera existenţa unor preocupări constante într-un domeniu acuzat, adesea fără temei, de lipsa iniţiativelor. Noi înşine am publicat, în aceeaşi perioadă, câteva cărţi pe teme conexe, tinzând la definirea aceluiaşi domeniu în ultima jumătate de secol: *Chemarea istoriei; Discurs istoric şi tranziţie; Orizont închis-istoriografia română sub dictatură*. Revista *Xenopoliana*, care iese ritmic din 1993, la Iaşi, a dedicat mai multe fascicule problemelor cu care istoriografia se confruntă la ora actuală.

De unde rezultă totuşi insatisfacţia, mărturisită, ici şi colo, în forme diverse, de unii comentatori ai fenomenului? Când e vorba de comentatori ocazionali ori de simpli jurnalişti gata de gâlceavă la orice pas, indiferent de temă, nu e loc de supărare, nici de a reacţiona în vreun fel. Se întâmplă însă ca opinii analoage să fie diseminate chiar de unii specialişti, în graba lor de a-şi semnala prezenţa în economia profesiei, de unde şi nota hipercritică ce răzbate în analiză. Am întâlnit, în presa din ultimii ani, destule asemenea judecăţi, la fel de sumare pe cât de neîntemeiate, cele mai multe subscrise de tineri cu reale calităţi, dar nu şi dispuşi a respecta „regulile jocului". Ceea ce frapează, mai întâi, e lipsa de informaţie corectă, apoi generalizarea pripită, la care se adaugă presumţia (enormă câteodată) de a da răspunsuri personale înainte de a fi dobândit o competenţă reală în domeniu.

Nu e locul să insistăm aici asupra unei situaţii de care şcoala (de orice nivel) e responsabilă în primul rând. Fără disciplina intelectuală care se deprinde acolo, nu se pot obţine rezultate valabile în nici o profesie umanistă, cu atât mai puţin în istorie, „ştiinţa cea mai dificilă", după opinia lui Fustel de Coulanges, admisă acum de mai toată lumea.

Excepţii onorabile se pot semnala din când în când. Una dintre ele este eseul *A fi istoric în anul 2000*, publicat de Bogdan Murgescu (n. 1963), cadru didactic la Universitatea Bucureşti, al cărui absolvent (1986) şi doctor (1995) este. După un studiu despre lumea românească în secolele VII-XVIII şi după un altul, cu orizont mai restrâns dar nu mai puţin interesant, despre circulaţia monetară în spaţiul carpato-danubio-pontic (sec. XVI), tânărul confrate semnează acum un eseu despre condiţia

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

istoricului azi. Este un răspuns la o interogație pe care nici un profesionist în domeniu n-o poate ocoli, chiar dacă puțini dintre închinătorii lui Clio se încumetă să răspundă sistematic.

Motivându-și demersul, într-un *argument* preambular, autorul proclamă legitimitatea unei asemenea interogații și a răspunsurilor pe care ea le provoacă mereu, considerând că punerea în chestiune a istoriei ca disciplină e mai curând un semn de vitalitate decât unul de criză. Cum trebuie să o privim, acum, la cumpăna dintre milenii? Răspunsul lui Bogdan Murgescu e o tentativă de a redefini istoria, ca domeniu cognitiv, în strânsă, organică relație cu realitatea de care se ocupă. „Studiem istoria pentru a cunoaște trecutul", conchide autorul, fără a ignora scepticismul pe care unii profesioniști ai domeniului îl manifestă cu privire la „capacitatea noastră de a cunoaște cu adevărat trecutul" (p. 9).

Ideea de a porni de la imperativul *identității* pentru a explica de ce oamenii se interesează de trecutul lor se arată productivă în paginile dedicate rosturilor istoriei. „Ancorele identitare" nu pot fi ocolite nici azi, când se cultivă destul de intens „eliberarea de istorie", abolirea selectivă a trecutului, astfel ca istoria să nu mai constituie, în sens nietzschean, un impediment pentru „viață", să nu împieteze așadar asupra plenitudinii acesteia. Gardian al memoriei colective („bătrân prin experiență", spunea Iorga), istoricul nu se mai bucură totuși de acel prestigiu simbolic care a făcut din el, multă vreme și mai cu seamă în secolul XIX, un personaj de prim plan. Politicul l-a folosit, în diverse forme, alterându-i puritatea discursului, nici ea fără umbre și fără contestații. Regimurile totalitare l-au aservit în bună parte, afectându-i sensibil credibilitatea. Între uz și abuz (ca să folosim din nou o expresie clasică), istoricul s-a văzut prins mereu, ca într-o dilemă fără leac, ajunsă o temă de neocolit a condiției sale. Comanda socială falsifică și ea, chiar dacă mai subtil, discursul acestuia, ținut mereu (ca în sintagma lui Marc Ferro) „sub supraveghere" și aservit unei cauze, fie aceasta și onorabilă. Apelul la istorie, selectiv prin însăși natura lui, e condamnat parcă să nu fie inocent decât în zona „tehnică", a instrumentarului, dacă nu cumva și aceasta e atinsă, mai subtil, de un anume interes. Producția pseudo-istoriei se extinde mereu, subminând cumva legitimarea socială a meseriei de istoric, conchide Bogdan Murgescu, preocupat să apere pe cât posibil profesionalismul, dar sceptic în ce privește putința de a-l scuti de imixtiuni alterante. Ca și confrații din vechime, el consimte a defini totuși „istoria ca știință a trecutului", una servind „la înțelegerea prezentului și la previzionarea viitorului" (p. 13), chiar dacă în linii mari și numai ca mijloc de a preveni, la o adică, repetarea erorilor. Soluțiile imaginate de „psiho-istorie", așa cum le evocă autorul, nu pot fi încă luate în seamă. Rămânând pe terenul meseriei sale, istoricul se recomandă azi prin materia pusă la îndemâna oricui, ca suport cognitiv pentru înțelegerea omului, dar și prin atenția la contigent și prin viziunea sa integratoare, elemente utilizabile în orice știință conexă. „Evidențierea conexiunilor și a reconstituirii ansamblului" rămâne, oricum, una din misiunile istoricului, oricâte rezerve s-ar face cu privire la precaritatea poziției sale. Validarea temporalității reale n-o poate face decât istoricul, căruia îi revine de altfel și misiunea, deloc ușoară, de a legitima faptele cu care lucrează științele umane, științe ale căror modele teoretice trebuie să se confrunte mereu cu realitatea istorică.

Eseul *A fi istoric în anul 2000*, atât de generos ca titlu și nu mai puțin angajant pentru autor, constituie un bun exercițiu de sistematizare a problemelor cu care istoriografia se confruntă la acest final de crug, unul dintre cele mai impresionante, desigur, pe linia procesualității istorice, ca și sub latura imaginarului istoriografic.

Concluziile practice care se degajă din text merită nu mai puțină luare aminte. Autorul trece în revistă ideile și direcțiile mai de seamă (școala critică, pozitivismul, „Analele", istoria socială, marxismul, istoria ideilor și mentalităților, antropologia culturală, istoria narativă, psiho-istoria etc.), inclusiv cele sesizabile în istoriografia română, folosindu-se de analizele existente și subliniind exigența unei mai bune sincronizări cu „experimentele" ce se fac în lumea apuseană. „Lipsa unei reflecții teoretice sistematice" îi pare evidentă (p. 40), ca și preeminența istoriei politice, în dauna istoriei social-economice și a dialogului real cu alte științe. Pentru studiul relațiilor internaționale se recomandă *introducerea* lui P. Renouvin, indispensabilă desigur, dar există atâtea soluții înnoitoare mai recente, ca în lucrările lui J.-B. Duroselle și Thierry de Montbrial, pentru a nu aminti aici și alte nume semnificative. Cât despre istoria culturală produsă la noi, se remarcă unele „încercări de înnoire", ilustrate mai ales de Alexandru Duțu, dar nu se poate spune că au fost doar „încercări", după

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cum nu trebuie să se treacă atât de uşor peste alte demersuri, uneori eminente, ca acelea iniţiate de Sorin Alexandrescu, Pavel Chihaia, Paul Cornea, Adrian Marino, Andrei Pippidi, Pompiliu Teodor etc., dacă e să ne limităm şi aici la nume de o notorietate fără dubiu. Lipsa de ecou a teoriilor postmoderniste e mai puţin reală decât presupune autorul, dacă ne gândim la ultimele studii publicate de Sorin Antohi şi de altele întreprinse de istorici literari.

Mai bine întemeiat se vădeşte Bogdan Murgescu atunci când se ocupă de aspecte pragmatice ale breslei. Cu drept cuvânt el îi reproşează lipsa de comunicare, formalismul instituţional (când există şi acesta), incongruenţa proiectelor, amânarea sintezelor colective, carenţa „filonului critic" şi a dialogului interdisciplinar. Însă şi pe acest tărâm se impuneau poate unele nuanţe, ca în judecata excesivă a rezervei lui David Prodan faţă de pluridisciplinaritate. Regretatul istoric de la Cluj nu refuza *de plano* metoda în cauză, ci pretindea, nu fără motiv, măsură şi modestie în folosirea ei. Accentele puse pe didactica istorică (în sens larg) denotă o bună experienţă în domeniu şi ar merita să fie discutate mai amplu.

Relaţia istoricului cu societatea, o veche sursă de controverse, ocupă şi în analiza de faţă un loc aparte, autorul formulând soluţii de ameliorare a statutului respectiv. Breasla istoricilor ar trebui să afle ea însăşi căi de solidarizare activă, dinamică, eficientă, în cadrul unei strategii care să vizeze totodată dimensiunea cognitivă, deontologia şi iradiaţia socială. În bună măsură, această ultimă parte din text e o schiţă de cod deontologic, a cărei discuţie, în sânul breslei, n-ar fi deloc inutilă, mai ales că autorul vede în istorici nucleul forte al intelectualităţii umaniste. Profesionalism şi rigoare deontologică, iată calea spre orice împlinire, fie aceasta individuală sau colectivă. O regăsim mereu în eseul la care ne-am referit, eseu ce nu va rămâne, se poate spera, fără ecou în sânul breslei istoricului, căreia îi oferă, nesistematic, un bilanţ şi o pledoarie pentru regândirea ansamblului.

Al. Zub

ADRIAN MARINO, SORIN ANTOHI, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie şi politică în România*, Iaşi, Polirom, 2001

Importanţa cărţii *Al treilea discurs* nu constă în noutatea sa. Cine i-a urmărit pe cei doi autori angajaţi în dialog – Adrian Marino şi Sorin Antohi – poate recunoaşte uşor în *Al treilea discurs* idei formulate anterior de fiecare dintre ei. Marino resuscitează temele discutate în prealabil în *Politică şi cultură*[21], în *Pentru Europa*[22] sau în articole-manifest din *Sfera Politicii*, în timp ce Sorin Antohi revine asupra unor formulări din *Românii în anii '90: geografie simbolică şi identitate colectivă*[23] sau din articole şi interviuri publicate în revista *22*.

Volumul este important prin perspectiva sa dialogală. Aspectul este observat chiar de Adrian Marino pe parcursul discuţiei cu Sorin Antohi: „Trebuie să recunoşti că este un moment simbolic, un moment rar în cultura română: doi oameni să fie de acord fără să se fi pus de acord" (p. 75). Asocierea – în exteriorul reţelelor culturale consacrate – în jurul câtorva idei germinative este mai importantă aici decât argumentaţia propriu-zisă (cine doreşte rigoare argumentativă va trebui să apeleze la lucrările-sursă abia amintite). „Alianţa" intelectuală este semnificativă cu atât mai mult cu cât implică două personalităţi extrem de individualizate în peisajul cultural românesc. Prin aceasta, ceea ce, ieri, era o opinie originală poate deveni schiţa unui program; două identităţi intelectuale insulare pot constitui baza unei viitoare şcoli sau „direcţii".

Dialog şi asociere constructivă – iată ideile nu numai enunţate, ci şi ilustrate, puse în scenă tocmai prin discuţia dintre cele două personalităţi. Solicitând schimb cultural, spirit critic constructiv, deschidere, urbanitate, Adrian Marino şi Sorin Antohi înfăptuiesc ilocuţionar exact ceea ce reclamă.

[21] Adrian Marino, *Politică şi cultură. Pentru o nouă cultură română*, Iaşi, Polirom, 1996.

[22] Idem, *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice şi culturale*, Iaşi, Polirom, 1995.

[23] În Sorin Antohi, *Exerciţiul distanţei. Discursuri, societăţi, metode*, Bucureşti, Nemira, 1998, p. 292-316.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din această cauză, *Al treilea discurs* trebuie tratat, în primul rând, ca un document cultural. Analiza de conținut care pierde din vedere acest aspect riscă să fie o analiză incorectă.

Oralitatea cărții imprimă radicalitate formulărilor, iar mesajului, eficiență. Deoarece cursul fatalmente neregulat al dialogului suprimă inferențele elaborate, diagnosticele puse diferitelor realități culturale românești pot părea în multe cazuri severe și chiar gratuite. Acesta este încă un motiv pentru ca *Al treilea discurs* să fie luat în discuție doar în contextul bio-bibliografiilor celor doi autori. Dar simplificarea și radicalizarea tonului prezintă și virtuți, iar cea mai importantă dintre ele este penetrabilitatea crescută a mesajului. Deși ideile lansate de Adrian Marino sunt, în general, cele din *Politică și cultură*, impactul public al cărții *Al treilea discurs* a fost incomparabil mai mare (în discutarea cărții implicându-se intelectuali de prestigiu, reviste culturale, postul de radio BBC etc).

Pe scurt, discuția dintre Adrian Marino și Sorin Antohi ar putea fi stenografiată astfel: cei doi se inserează în disputa parcă eternă din cultura română, dintre tradiționalism și modernism pentru a propune o soluție de ieșire. Al treilea discurs este soluția, calea de mijloc între două extreme, între autohtonism, naționalism, izolaționism, pe de o parte, și cosmopolitism dizolvant, imitație umilă, epigonism complexat, pe de alta. La prima vedere, formula ar trăda o rezolvare facilă – sinteza dintr-o schemă dualâ, și o modă – a treia cale. Există însă în *Al treilea discurs* destule nuanțe care scot discuția din zona facilului, iar implicarea biografică a interlocutorilor imprimă seriozitate și onestitate dezbaterii.

Ceea ce atrage atenția din primul moment este fervoarea revoluționară cu care în special Adrian Marino însoțește soluția celui de-al treilea discurs. Numeroase teme ale discursului revoluționar pot fi sesizate în intervențiile sale: **tema revenirii la origini** („Simt nevoie vitală să reiau contactul profund cu izvoarele culturii române. În felul acesta voi face sinteza celui de-al treilea discurs: între totalitatea achizițiilor noastre internaționale și realitățile noastre, fondul «tradițional» românesc", p. 115); **tema fondului pur, ascuns și nevalorificat** („... se va vedea că a existat (...) o reală cultură alternativă, o cultură independentă, o cultură care nu respectă canoanele, judecățile și dispozițiile oficiale", p. 33; **tonul mesianic** („Noi avem (...) conștiința că în spatele nostru sunt aproape 250 de ani de cultură română. Așa cum a fost ... Iluminismul român a fost o realitate. Paşoptismul român a fost o realitate. Cultura sub Carol I a fost o realitate, epoca marilor clasici... Noi nu venim pe un vid. Avem conștiința că putem construi pe această bază solidă", p. 46); **critica prezentului și a trecutului apropiat** (ilustrată pe întreg parcursul cărții); **accentul pus pe ideologie** (în sensul ei primar, de teorie reformatoare non-utopică, nu în înțelesul derivat, dominant acum, de dogmatică).

Adrian Marino își asumă fraza Catherinei Durandin, conform căreia revoluția de la 1848 nu e terminată nici astăzi (p. 68). „Noi nu avem încă o țară construită. Suntem o țară improvizată, o țară încropită", scrie Marino. Pornind de aici, el se prezintă ca neo-paşoptist, considerând că proiectul revoluționar din secolul trecut își păstrează actualitatea (prin impulsul modernizator, europenitate, prin promovarea valorilor liberale, enciclopedism, spirit critic, patriotism așezat, etc).

Teza „revoluției neterminate" ne duce aproape automat cu gândul la François Furet, care proclama încă din 1978 că „revoluția franceză s-a terminat". Cu alte cuvinte, istoricul francez aprecia că ideile deceniului revoluționar din secolul XVIII au încetat a-și exercita puterea de fascinație asupra prezentului și că societatea franceză (și, prin extrapolare, cea occidentală) are a-și căuta alte repere, altă genealogie culturală, o formă de modernitate alternativă la cea prescrisă de modelul revoluționar.

În cazul nostru, vedem că Marino imaginează al treilea discurs în interiorul experienței modernității așa cum a fost ea construită ideologic în secolul XIX, mai exact ca fază finală în procesul modernizării. Din retorica sa cu accente revoluționare lipsesc temele rupturii refondatoare, conflictului și noutății absolute (nici Marino, nici Antohi nu se reclamă, de pildă, de la post-modernism și nici nu își prezintă modernitatea ca o avangardă). Dimpotrivă, ei vorbesc despre procesualitate, noutate legată de tradiție (alternativă). Această pledoarie pentru gradualism combinată cu retorica revoluționară sugerează o nouă tensiune internă a celui de-al treilea discurs, una de strategie a schimbării, implicită în text, care se adaugă tensiunii identitare explicite dintre naționalism și europenism. Marino și Antohi își asumă experiența post-paşoptistă, a traumelor provocate de schimbări neasimilate, precum și pe cea târzie a modernizării forțate comuniste, pentru a îndemna în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

același timp la schimbare și regăsire de sine. Acest revoluționarism temperat, conservativ, restaurator, corespunde nu întâmplător ideologiei „slabe" a schimbărilor politice din preajma anului 1989.

Discuția dintre Adrian Marino și Sorin Antohi confirmă o intuiție a lui Matei Călinescu: Cearta dintre Antici și Moderni tinde să fie înlocuită de Cearta dintre Moderni și Contemporani[24]. Marino, cu precădere, este modern fără a fi foarte contemporan („aparțin și nu aparțin epocii actuale", afirmă la un moment dat, p. 44). El avertizează asupra riscului de a fi „prea sincronici" (p. 113, p. 189-190) – așa cum făcea și Andrei Pleșu, într-o conferință despre elitele din Estul Europei[25]. Din acest motiv, *Al treilea discurs* lasă în planul doi critica României retrograde, autohtoniste, ruraliste (a „rezervației folclorice") pentru a se ocupa pe îndelete de „auto-colonizarea culturală", sub fascinația modelelor occidentale. Abordarea acestui aspect într-un mediu cultural idiosincratic este o dovadă de curaj intelectual.

După formula unui intelectual bulgar, Alexander Kiossev, Antohi afirmă că noi înșine ne-am colonizat cultural, alegând un model occidental, nu am fost colonizați (p. 58). Rezultatul a fost o subcultură (involuntar) parodică (p. 113), bazată pe colportaj și plagiat (p. 53), o cultură a metaforei, dominată de foiletoniști, de publiciști (p. 41). Sincronizarea rapidă (cerută, de exemplu, de H.R. Patapievici) comportă riscul de a reitera acest tip de cultură.

În viziunea lui Marino și Antohi, al treilea discurs trebuie să fie o sursă de originalitate. Sinteza pe care o propun nu este una de confirmare a geniului locului (așa cum apare în concepția naționaliștilor), ci una originală. Despre care nu se știe deocamdată cum va arăta.

Adrian Cioflâncă

[24] Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardism, decadență, kitsch, postodernism*, București, Editura Univers, 1995, p. 86.

[25] Andrei Pleșu, *Elitele – Est și Vest*, în *22*, nr. 37, 12-18 septembrie 2000, p. 9-11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SEBASTIAN BROCK, *Efrem Sirul*, I. *Ochiul luminos. Viziunea spirituală a lumii la Sfântul Efrem Sirul*, traducere: pr. Mircea Ielciu, studiu introductiv: diac. Ioan I. Ică jr., II. *Imnele despre Paradis*, traducere: diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 1998, 228 p.

În viziunea autorului, profesorul oxfordian Sebastian Brock, obiectivul volumului este acela de a studia gândirea şi viziunea spirituală a unui Sfânt Părinte al bisericii secolului al IV-lea – diacon al Bisericii din Nisibisul natal, apoi al celei din Edessa, unde s-a refugiat din pricina persilor, şi unde a trecut la cele veşnice în 373 –, care a scris în limba siriacă. Aceasta este o limbă semitică, având la bază dialectul aramaic din Edessa – în aramaică a vorbit Hristos Însuşi şi a fost predicată Evanghelia, înainte de a fi aşternută în scris în greacă –, limbă vorbită până în secolul al VIII-lea, când a fost înlocuită de arabă. Azi, siriaca a rămas limbă liturgică pentru maroniţii şi sirienii catolici, sirienii iacobiţi, nestorieni şi alte biserici. Importanţa Sfântului Efrem Sirul constă în faptul că este singurul scriitor major reprezentativ pentru creştinismul semitico-asiatic, în forma sa neelenizată. Chiar dacă el activează la distanţe considerabile în spaţiu de contemporanii săi, Sfinţii Atanasie, Vasile şi cei doi Grigore, el este una cu ei în ce priveşte înţelegerea misterului Sfintei Treimi. Astfel, cartea dăruieşte publicului românesc adevărata imagine a *Efremului siriac*, prilejuindu-i un contact cu gândirea sa teologico-simbolică, mai întâi prin intermediul unei excelente introduceri sintetice în universul său spiritual, iar mai apoi printr-o traducere a capodoperei reprezentată de cele cincisprezece *Imne despre paradis*. *Imnele* exprimă uimitoarea sinteză a elementelor simbolice, specifice creştinismului semitico-aramaic, dându-ne astfel seama că Sfântul Efrem a asimilat, deopotrivă, motive biblice cu reprezentări mitice arhaice mesopotamiene, iudaice şi iudeo-creştine. De semnalat, în context, conexiunile decisive dintre cosmologie, antropologie, ecleziologie, eschatologie, precum şi realismul încarnat, tipic semitic, al viziunii paradisiace efremiene, destul de depărtat de spiritualismul exegezelor alegorice similare din patristica elină. Pe de altă parte, *paradizologia* simbolică efremiană trebuie citită şi în perspectiva, mai largă, a istoriei arhetipului paradiziac, a interpretărilor lui succesive şi a funcţiilor jucate de acesta în imaginarul civilizaţiei europene. De altfel, după Sfântul Efrem, în creştinismul medieval occidental, Paradisul avea să sufere o serie întreagă de metamorfoze semnificative. Sfântul Efrem accentuează în *Imne*, încă de la început, faptul că relatarea biblică privitoare la Rai (*Facere* 2-3), conţine o învăţătură mai adâncă, pe care nici o lectură literală a textului nu ar putea să o sugereze. Prin urmare, lectura noastră trebuie să fie însoţită, în mod adecvat, atât de un simţământ al fricii, cât şi unul al iubirii. Cea de a doua parte a poemului priveşte relaţia topografică a Raiului cu lumea căzută: mai întâi, în perspectiva lui Adam şi a descendenţilor săi nemijlociţi, apoi din perspectiva eschatologică, plecând de la parabola săracului Lazăr şi a bogatului nemilostiv (*Luca* 16, 19-31).

La Sfântul Efrem Sirul, în concordanţă cu fizionomia sa morală, adevărul şi iubirea reprezentau cele două aripi ale sufletului. În acelaşi timp, teologul din el se simţea sfâşiat între tăcere şi cuvânt, iar penitentul din el se găsea împărţit deopotrivă între frică şi iubire. Dar această tensiune existenţială nu poate fi decât fecundă la un creştin pentru care dragostea şi mila divină se reconciliau în misterul Tatălui şi în cel Treimic, deopotrivă.

Constantin Ittu

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 291–298

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

OLIMPIA MITRIC, *Catalogul manuscriselor slavo-române din biblioteca Mănăstirii Sucevița*, Suceava, 1999, 144 p.

Majoritatea manuscriselor inventariate de autoarea cărții de față aparțin secolului al XVI-lea; cel mai vechi text copiat la Sucevița este *Tipicul* ce datează din 1431, mergându-se pe firul timpului până la 1815, de când se păstrează *Pravila* scriptorului Ghenadie Zaharovici, redactată în limba rusă. De altfel, cel mai mare număr de texte catalogate de Olimpia Mitric în acest volum sunt scrise și în alte scriptorii decât ctitoria Movileștilor: la Rădăuți, Siret, Moldovița, Solca etc. Autoarea asigură cititorul, care poate fi, în egală măsură, istoric, filolog, lingvist sau specialist în artă, că toate acestea sunt copiate la Sucevița. Încă o dată formația de filolog și cercetător a Olimpiei Mitric își spune cuvântul, evidențiată în urma analizei limbii și scrisului, a ornamentației, a mențiunilor întâlnite pe marginile de manuscris, precum și a modului general de înfățișare a textelor.

Autoarea remarcă, în cuvântul introductiv al cărții, preocuparea voievodului Ieremia Movilă pentru înfrumusețarea bisericii neamului său și, mai cu seamă, inovațiile aduse de domn în modul de ornamentare și ilustrare a manuscriselor, ce au însemnat, indubitabil, „începutul unei etape noi, originale în arta miniaturii moldovenești, în care se îmbină bogatele tradiții locale cu modalitățile specifice de exprimare ale artei bizantine și care și-au aflat apogeul în școala mitropolitului Anastasie Crimca de la Dragomirna" (p. 9).

Valoarea volumului reiese din prezentarea textelor slave și a însemnărilor românești cu slove chirilice grație folosirii atât a transcrierii interpretative, cât și a descrierii analitice a fiecărui manuscris. De asemenea, anexele științifice corespunzătoare unei lucrări de factura celei de față nu sunt nici ele uitate: o listă cu abrevierile utilizate, indicele numelor de persoane și de locuri, un indice cronologic și altul tematic. În încheiere, sunt expuse câteva din cele mai reprezentative manuscrise medievale românești: *Apostolul* copiat în secolul al XVII-lea, *Tipicul* datat în a doua jumătate a veacului XVI, *Tetraevanghelul* copiat pe la 1613 pentru mănăstirea Moldovița. Așteptăm cu interes apariția unui catalog național de texte vechi, manuscrise, care să cuprindă lucrări de tipul celor alcătuite de autoarea volumului aflat în atenția noastră.

Cătălina Iliescu

ΕΦΗΜΕΡΙΣ. Η αρχαιότερη Ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί. Βιέννη 1791-1797. Εκδοτες οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου. ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ Κυρία Ονόματα και Γλωσσάριο, Ακαδημία Αθηνών Κέντρον Ερευνής του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Αθήνα, 2000, 324 p.

Indicele celui mai vechi periodic grecesc salvat reprezintă volumul cu numărul șapte al seriei *Efimeris*, program derulat de *Centrul de cercetare a elenismului medieval și modern*, de pe lângă Academia din Atena. Inițierea proiectului se leagă de numele regretatului Leandros Vranousis, bizantinistul care, conștient de valoarea generală a instrumentelor de lucru pentru cercetarea științifică, considera republicarea critică a revistei editate de frații Puliu, care să conțină un cuprins și indice, drept un imperativ al instituției pe care o conducea, stabilind de altfel, și criteriile generale ale seriei.

Structura volumului de față este una foarte simplă, element care ușurează mult căutarea: o *Notă introductivă*, semnată de Kostas Lappas, un istoric al culturii deosebit de apreciat la Atena, *Indicele* de nume proprii – rezultatul muncii colective – și un *Glosar*, acesta din urmă realizat de filologul Georgios Papadimitriou.

Constatăm că *Indicele* de nume proprii cuprinde, pe lângă toponime și antroponime (în marea majoritate străine, nu grecești), titluri de carte (mai rar) și chiar nume de corăbii. Muntenii (vlahi) și Țara Românească (Vlahia) sunt foarte des prezenți în paginile revistei (anul 1791 mai ales, dar și 1792, 1794 și 1797) și la fel Moldova (Vlahobogdania, Moldovlahia Moldavia, Maldovia) și moldovenii (moldovani), semn al prestigiului de care se bucurau cele două Principate și al atenției cu care erau urmărite noutățile de aici. Între orașele de la noi, cel mai des amintit este Iașul (Ghiasi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ghiasion, Iasion), apoi Bucureştiul (Vukuresti, Vukoresti, Bucuresti), Galaţiul (Galatszi) şi Braşovul (Vrasovon, Korona, Kronstad, Brasovo). La fel, semn al actualităţii publicaţiei, domnitorii fanarioţi cei mai des invocaţi sunt Alexandru Moruzi şi Constantin Moruzi.

Pentru a uşura identificarea, numele de persoane (majoritatea sunt, spre surprinderea noastră, germane, franceze, ruse şi turceşti, iar nu greceşti) sunt însoţite de alte amănunte, desprinse din revistă, ca de exemplu originea, profesiunea sau calitatea. De asemenea, cum în publicaţia de la Viena numele proprii apăreau grecizate, uneori fiind dificil de identificat personajul ori locul, volumul de faţă oferă şi numele original. Cu toate acestea, în numeroase cazuri identitatea unor persoane rămâne necunoscută, câtă vreme în paginile publicaţiei de la finele veacului XVIII nu avem elemente care să faciliteze acest lucru iar grecizarea numelui este realizată adesea aproximativ.

Dacă mai luăm în considerare şi greşelile de tipar, frecvente la acea vreme, avem măsura dificultăţilor întâmpinate de colectivul de specialişti ai *Centrului de cercetare a elenismului medieval şi modern* de la Atena în efortul lor de alcătuire a unui *Indice* valabil.

La rândul său, *Glosarul*, alcătuit selectiv de Georgios Papadimitriou este revelator pentru limba *Efimeridelor*, în fond limba comunităţii greceşti de la Viena sfârşitului de veac XVIII. Se păstrează echilibrul între termenii străini, neologisme şi cuvintele greceşti ale epocii; din glosar se pot afla nu doar sensurile neologismelor pătrunse atunci în limba greacă, ci şi proveniența lor, calea parcursă.

Fără să facem abstracţie de obstacolul care poate fi limba neogreacă, noua ofertă editorială a *Centrului de cercetare a elenismului medieval şi modern* de la Atena reprezintă, fără îndoială, un important instrument de lucru pentru cercetătorii secolului XVIII, util atât în aria studiilor prosopografice, cât şi pentru cercetările culturii europene.

Leonidas Rados

FRANÇOIS FURET, *Revoluţia în dezbatere*, traducere de Gabriela Scurtu Ilovan, Iaşi, Editura Polirom, 2000, 186 p.

Volumul reuneşte mai multe articole despre revoluţia din 1789 şi replicile sale ulterioare din Franţa şi alte părţi ale Europei, articole scrise pentru revista *Le Débat* între 1980 şi 1997 (anul morţii sale). *Revoluţia în dezbatere* se află în prelungirea *Reflecţiilor*, nuanţând unele idei lansate în volumul din 1978. Teza lui Furet este că întreaga istorie politică a Franţei ultimelor două secole este marcată de revoluţia de la sfârşitul secolului XVIII (de fapt, de „revoluţiile" de atunci, pentru că fiecare dintre grupările politice franceze se revendică de la diferite episoade revoluţionare – fie de la faza monarhiană, fie de la cea iacobină sau thermidoriană, de la efemerul episod socialist sau de la faza bonapartistă).

Furet nu surprinde prin noutatea tezei, ci prin radicalismul formulării ei. Istoricul francez afirmă tranşant: „... istoria politică a Franţei din secolul al XIX-lea prezintă caracterul unic de a fi repetitivă şi de a străbate mereu regimurile apărute succesiv pe parcursul revoluţiei". Iar în alt loc: „În Franţa secolelor al XIX-lea şi XX, istoria reprezentărilor noastre politice continuă să existe în interiorul configuraţiilor reperabile încă din primul sfert sau din prima jumătate a secolului al XIX-lea". Iată o sfidare a tezelor marxiste. Furet nu pune la baza revoluţiilor din secolul trecut cauze economice, ci insistă pe fascinaţia exercitată de modelele Marii Revoluţii şi pe fenomenul de contagiune culturală. „Burghezia din Iulie (1830) a refăcut în stradă ceea ce învăţase din cărţi", scrie istoricul francez, sugerând o direcţie de interpretare pentru toate revoluţiile ulterioare (inclusiv pentru evenimentele revoluţionare din Rusia anului 1917).

Furet indică şi explicaţia pentru omnipotenţa modelului revoluţionar: revoluţia franceză, spre deosebire de cea engleză sau de cea americană, reprezintă o ruptură radicală de trecut şi nu se termină. Istoricul francez afirmă că viziunea revoluţionară franceză reduce timpul la imaginea aurorală. Fiecare dintre revoluţiile franceze este o tentativă de fondare şi are ambiţia să ducă la capăt proiectul revoluţionar din 1798. Această ambiţie, sursă de energie politică timp de două secole, îşi pierde relevanţa

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

abia spre sfârşitul secolului XX, când, aşa cum se ştie, Furet proclamă că „revoluţia franceză s-a terminat".

Adrian Cioflâncă

ROBERT DARNTON, *Marele masacru al pisicii şi alte episoade din istoria culturală a Franţei*, traducere de Raluca Ciocoiu, Iaşi, Polirom, 2000, 264 p.

Prin destinul său intelectual, istoricul Robert Darnton se află în fericita situaţie de a putea utiliza cu uşurinţă instrumentele a două şcoli istorice importante: şcoala franceză a mentalităţilor şi şcoala americană de antropologie. Cu o activitate intensă în arhivele franceze, Darnton îşi valorifică cunoştinţele peste ocean, în calitate de profesor la Princeton University, într-o operă devenită de referinţă pentru noile direcţii ale istoriei culturale. Inspirat intelectualiceşte de „istoria mentalităţilor", Darnton s-a convertit în SUA, sub influenţa lui Clifford Geertz, la antropologie. Încântat de noua paradigmă epistemologică, el ajunge chiar să critice lipsa de coerenţă a istoriei mentalităţilor: „În ciuda unor prelogomene şi a discursurilor despre metodă (...), francezii nu au dezvoltat o concepţie coerentă a *mentalităţilor* ca domeniu de studiu"[1]. Mai important, istoricul american se distanţează de interpretarea „totală", generalizantă, a trecutului, favorizată de Şcoala Analelor. Pe urmele lui Geertz, Darnton se dedică micro-istoriei, abordării de tip *thick description*, istoriei culturale „scrise cu litere mici". Din punct de vedere metodologic, aceasta înseamnă recuperarea surselor marginale, recitirea celor binecunoscute şi explorarea în profunzime pentru depistarea diferenţei, nu a generalului. Studiile sale despre Franţa Vechiului Regim nu intenţionează să schiţeze portretul ţăranului tipic sau al burghezului reprezentativ, urmărind în schimb tipologii sociale regionale. Pentru aceasta, Darnton dă dovadă de o extraordinară imaginaţie în găsirea surselor („...poţi «citi» un ritual sau un oraş tot astfel cum citeşti un basm popular sau un text filosofic", scrie istoricul în prefaţa de la *Marele masacru al pisicii*).

Povestea care inspiră titlul studiului ales de Robert Darnton pentru a-i reprezenta cartea, tradusă de editura Polirom (apărută pentru prima dată în 1984), este aparent banală. Muncitorii dintr-o tipografie a Parisului secolului 18 se revoltă pentru că proprietarul, un burghez, îi trata cam prost, ba chiar îi umilea. Mai respingătoare decât orice li se părea mâncarea, la fel de proastă ca hrana pisicilor. Una peste alta, tipografii au decis să se răzbune. Cel mai descurcăreţ dintre ei se urcă câteva nopţi la rând pe acoperişul casei stăpânului, miorlăind înfiorător pentru a-l trezi. Drept pentru care burghezul şi soţia acestuia le cer ucenicilor să scape de pisici. Ucenicii execută ordinul cu bucurie: masacrează toate pisicile de pe lângă casă, începând cu preferata stăpânei, după care organizează un proces-parodie, prin care declară animalele vinovate şi le atârnă de ştreanguri, în curte, spre groaza stăpânilor.

Printr-o extraordinară demonstraţie, Darnton pleacă de la această poveste simplă pentru a face incursiuni în istoria socială a Franţei preindustriale, pentru a glosa pe tema imaginii burghezului în secolul XVIII şi mai ales pentru a face schiţa antropologică a unei părţi a societăţii franceze înaintea izbucnirii revoluţiei, în 1789.

Nici un amănunt al anecdotei amintite mai sus nu rămâne neexplicat. Pentru a depista cauzele revoltei simbolice a tipografilor, Darnton explorează în egală măsură situaţia socială a lucrătorilor din domeniul tipăriturilor şi practicile rituale ale societăţii franceze, în general, şi ale meşteşugarilor, în special. Autorul arată că explicaţia monistă, de tip marxist, nu este suficientă pentru a da seamă de comportamentul violent al muncitorilor. Nu doar situaţia socială precară a lucrătorilor din tipografii provoacă revolta acestora. Darnton inventariază o serie de practici ceremoniale care dădeau contur grupurilor constituite în cadrul societăţii şi le perpetuau diferenţa. Punctul de plecare îl constituie carnavalul, o formă sărbătorească de contestare simbolică a ordinii existente, prin intermediul căreia ucenicii parodiau nu doar regulile Vechiului Regim, ci şi obiceiurile noilor potentaţi, ale burghezilor.

[1] Robert Darnton, *Intellectual and Cultural History*, in *The Past Before US: Contemporary Historical Writing in the United States*, ed. Michael Kammen (Ithaca, N.Y., 1980), p. 346.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Carnavalului i se adaugă mai multe ceremonii specifice tipografilor, menite să consolideze grupurile (definindu-i identitatea şi impermeabilizându-i graniţele) şi să le afirme interesele. Urmează explicaţia pentru rolul pisicilor în aceste ritualuri. În Franţa secolului XVIII, pisica trimitea în primul rând la practica vrăjitoriei. Masacrarea pisicilor era, prin urmare, un gest de igienă a comunităţii. În al doilea rând, pisica era identificată cu gospodăria. Făcând rău pisicii îl atacai, indirect, pe stăpânul casei. În fine, această „insultă metonimică", cum se exprimă Darnton, o viza în primul rând pe stăpână, pentru că referinţa cea mai delicată a utilizării pisicilor într-un ritual era de natură sexuală. Pisica simboliza seducţia diabolică, amorul vinovat sau batjocura încornorării. Omorând pisica preferată a stăpânei, muncitorii o numesc implicit vrăjitoare şi stricată, iar stăpânul este arătat ca încornorat.

Pentru cei preocupaţi de metodă, studiul lui Darnton este exemplar. Combinarea tabloului general cu aspectul particular, completarea incursiunii istorice cu interpretarea sociologică şi antropologică sunt instrumentele unei demonstraţii fără fisură. Cartea mai conţine alte cinci studii care exploatează, la fel, texte aparţinând literaturii minore (folclorul ţărănesc, rapoartele poliţiei pariziene despre intelectualii Franţei pre-revoluţionare etc.) în care Darnton găseşte informaţii utile pentru reconstituirea imaginarului Franţei secolului XVIII.

Adrian Cioflâncă

VLAD GHIMPU, *Biserici şi mănăstiri medievale în Basarabia. Monografie*, Chişinău, Editura Tyiagetia, 2000, 220 p.

Arhitectura ecleziastică din Basarabia, cu toate că nu a cunoscut anvergura expresiei artistice atinsă în cazul lăcaşurilor de cult de dincoace de Prut, nu ar trebui să fie pentru istoricii de artă mai puţin interesantă. Cel puţin două motive pledează pentru o astfel de abordare: primul ar fi identificarea soluţiilor adoptate într-o zonă supusă unor dese distrugeri, în decursul timpului, ca urmare a războaielor şi invaziilor străine; iar al doilea argument ar fi surprinderea elementelor artistice apărute într-un mediu de interferenţă culturală.

Un prim pas către conturarea unei viziuni de ansamblu asupra arhitecturii ecleziastice din Moldova a fost făcut în perioada interbelică. Totuşi, timpul scurt şi mijloacele, la acea vreme, destul de precare, nu au dus decât la rezultate preliminare care ar fi necesitat reevaluări. Acest proces a fost însă întrerupt după a doua conflagraţie mondială când regimul sovietic a urmărit cu obstinaţie ştergerea oricărei identităţi naţionale şi religioase, multe dintre bisericile şi mănăstirile basarabene suferind o degradare accentuată. În plus, studiile pe marginea artei medievale din acest spaţiu apărute, în special, în literatura istorică de limbă rusă au fost viciate de excluderea colaborării cu istoricii de artă din România dar şi de încercările de a nega apartenenţa acestor vestigii la spaţiul cultural românesc. Lipsa unui dialog a făcut, din păcate, ca şi în literatura istorică din dreapta Prutului să se constate o neglijare a importanţei artei medievale din răsăritul Moldovei, şi aceasta pe fondul revenirii în permanenţă la scrierile de gen din perioada interbelică, ale căror rezultate, aşa cum am menţionat, nu au fost decât parţial conturate.

Lucrarea lui Vlad Ghimpu se integrează în aria încercărilor de revenire la o analiză globală a artei moldoveneşti din evul mediu. Autorul, asimilând o bogată bibliografie în limbile română şi rusă a fost conştient, aşa cum mărturiseşte în capitolul dedicat istoriografiei domeniului studiat, că o tratare temeinică a problematicii artei ecleziastice nu poate fi încununată de succes fără o detaşare de teoriile apărute în condiţiile interferenţei păgubitoare a factorilor politici cu cercetarea ştiinţifică. O tratare monografică a presupus din partea lui Vlad Ghimpu asumarea unor riscuri şi dificultăţi impuse de stadiul actual al cunoştinţelor şi o permanentă examinare critică a surselor istoriografice. Participarea autorului la vastele săpături arheologice întreprinse la mănăstirea Căpriana şi prospectările iniţiate la majoritatea lăcaşurilor avute în vedere a sporit consistenţa ştiinţifică a demersului. Remarcabilă este expunerea foarte detaliată a complexelor monahale rupestre situate pe valea Nistrului şi a Răutului. Autorul a înfăţişat structura planimetrică a acestora, descifrarea inscripţiilor parietale şi alte aspecte

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

specifice ale acestor categorii de monumente religioase de o valoare deosebită datorită tehnicii speciale de construcție.

Investigația a fost extinsă în timp până la anul 1711, fără ca această dată să devină o limită cronologică de netrecut în condițiile în care unele monumente au pretins depășirea ei.

Vlad Ghimpu are meritul de a fi încercat prin această lucrare să readucă în atenția cercetării științifice un domeniu care merită o reevaluare absolut necesară întregirii imaginii despre arta medievală românească.

Marius Chelcu

MIHAIL M. ANDREESCU, *Istoricul Mănăstirii Trivale*, București, 2001, 344 p.

Volumul de documente întocmit de Mihail M. Andreescu se înscrie în efortul general de depistare, adunare și mai ales de publicare a izvoarelor istorice. Lucrarea este alcătuită din două părți distincte. Prima, se dorește „o monografie a mănăstirii și a domeniului acesteia până la 1800" (p. 8). Sunt prezentate aici opinii legate de întemeierea și evoluția domeniului funciar, viața spirituală și conducerea mănăstirii, metohurile și alte bunuri ale așezământului. Potrivit tradiției orale începuturile acestui lăcaș de închinăciune ar coborî până la mijlocul secolului al XV-lea. Primele informații documentare concrete despre existența Mănăstirii Trivale le avem abia două secole mai târziu, în timpul domniei lui Matei Basarab, pe care autorul îl consideră, fără o argumentație temeinică, drept ctitor. Probabil, ca mai peste tot unde au fost construite biserici din piatră, și aceasta se află amplasată pe locul alteia, mai veche, din lemn. Pisania și actul de închinare a mănăstirii ca metoh al Coziei fac precizarea că a fost construită, din temelie, de mitropolitul Varlaam.

În partea a doua sunt publicate 272 documente aflate în diferite fonduri de arhivă, cele mai multe dintre ele, după afirmația autorului, fiind inedite. Fără a se respecta criteriile de editare a documentelor, acestea, prin conținutul lor, ne oferă o imagine de ansamblu a ceea ce a însemnat Mănăstirea Trivale din Pitești, în cadrul mai larg al vieții monahale din Țara Românească.

Lucrarea are meritul de a fi strâns la un loc fondul documentar al mănăstirii, cercetătorilor revenindu-le misiunea de a clarifica acele probleme care nu și-au găsit rezolvarea în cuprinsul acestei lucrări.

Silviu Văcaru

DEMIR DRAGNEV, ION VARTA, *Istoria românilor. Epoca modernă*, Chișinău, Editura Civitas, 2000, 268 p. + 2 hărți.

Sintezele dedicate unor perioade istorice presupun, de la început, stabilirea unor jaloane temporale, atât pentru încadrarea epocii în general, cât și pentru delimitarea unor faze distincte în cadrul acesteia. Autorii prezentului tratat de istorie modernă a românilor s-au confruntat cu această problemă deoarece identificarea momentului trecerii societății românești spre modernitate a suscitat numeroase dezbateri. În acest context, Demir Dragnev și Ion Varta, raportându-se la cele mai noi teorii legate de problema modernizării în spațiul românesc, au recunoscut că începutul Epocii Moderne poate fi plasat în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, renunțând la a mai considera momentul 1821 ca fiind definitoriu pentru modernizarea societății românești. În a doua jumătate a secolului XVIII pot fi surprinse suficiente evenimente de ordin politic, economic și cultural care justifică o astfel de periodizare. Semnele modernizării s-au conturat în plan politic și economic după modificarea, prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi, a statutului juridic al Principatelor, pentru ca în sfera culturală să se facă simțită o tot mai evidentă raportare a societății românești la valorile și exemplele europene. Următorul interval temporal (1821-1848) a fost pus sub semnul renașterii naționale, prefacerile de natură ideologică conducând la transformarea definitivă a conștiinței de neam, specifică evului mediu, în conștiință națională. Următoarea perioadă (1849-1878) a fost marcată de procesul constituirii statului modern și independent, iar ultima etapă s-a particularizat prin efortul de afirmare a României moderne și realizarea unității naționale depline.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În cazul acestui volum remarcăm preocuparea autorilor de a urmări într-o manieră mult mai aprofundată transformările petrecute în spațiul dintre Prut și Nistru. Cei doi istorici consideră că desprinderea acestui teritoriu de organismul statal românesc în curs de afirmare și consolidat după Unirea din 1859 nu ar trebui să se constituie într-un motiv de ignorare a evoluțiilor spre modernitate identificabile și în cazul Basarabiei. Cert este că manifestările politice și culturale generate de cristalizarea conștiinței naționale, în cazul românilor basarabeni, au avut o anvergură mult diminuată în comparație cu cele din alte teritorii aflate sub dominație străină. Această situație își găsește explicația în specificitățile acestei părți a Moldovei dar și ale regimului de ocupație țarist care a aplicat o politică de deznaționalizare mult mai agresivă în comparație cu cea la care au fost supuși românii aflați sub autoritatea habsburgică sau austro-ungară.

Marius Chelcu

SORIN ANTOHI, VLADIMIR TISMĂNEANU (ed.), *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*, Budapesta, Central European University Press, 2000, 348 p.

Împlinirea a zece ani de la revoluțiile din 1989 a prilejuit organizarea unui simpozion la Budapesta (26-29 martie 1999), sub auspiciile Universității Central Europene. Principalele intervenții au fost reunite de editorii Sorin Antohi și Vladimir Tismăneanu într-un volum intitulat *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*.

Rememorând entuziasmele, deziluziile și realitățile anilor '90, autorii ne propun un bilanț lucid și prospectiv. Se caută înțelesurile acelui „an mirabil", câștigătorii și învinșii tranzițiilor, vulnerabilitățile noilor structuri est-europene, eventualele soluții de cooperare paneuropeană. Editorii au reușit să evite consensul academic și superficial, selectând puncte de vedere contradictorii dar bine argumentate. Dezbaterile au fost orientate spre abordări comparative, spre deconstruirea sloganurilor, spre chestionarea reprezentativităților și critica iluziilor retrospective. Dat fiind excesul de informații tipic istoriei recente, autorii s-au axat pe reașezarea unor noțiuni mult prea expuse uzurii: „democrație", „civism", „proprietate", „alegeri", „naționalism" etc.

În 1989 s-au negociat despărțiri incomplete de trecut și rețete de compromis pentru viitor. Cele din urmă au fost încredințate, în bună parte, unor construcții verbale excesiv de optimiste, la care au subscris, pentru scurt timp, și spectatorii occidentali. Asamblarea stângace a unor cadre democratice, subminată de solicitarea imperativă a tuturor libertăților refuzate până atunci, a creat însă dezechilibre de durată. Democrația nu se putea impune doar politic. Instituțiile se pot decreta, dar nu și mentalitățile necesare pentru a le susține (Agnes Heller). Demarajul greoi al societăților ex-socialiste pare cu atât mai explicabil cu cât anii '90 aduc aici primele intenții democratice după îndelungate dictaturi, nu doar comuniste.

Pentru intelectualii care evaluează resorturile schimbării în societățile postcomuniste, marile repere ale democratizării sunt civismul și civilitatea, susceptibile să înlocuiască ideologia și habitudinile vechilor regimuri. Socialismul de cazarmă a creat mase de indivizi apolitici, ridiculizând cetățeanul și cultivând descurcărețul (Jacques Rupnik). Chiar și elitele prooccidentale descoperă că democrația are periferiile și restricțiile sale: libertatea de expresie poate să amplifice confuziile, economia concurențială dar incontrolabilă poate produce un șomaj peste așteptări, subangajare, devalorizarea muncii (Jeffrey C. Isaac). Bâlbele democratice se acumulează, prin urmare, în folosul unor nostalgii născute din frustrările și fricile noilor timpuri.

Comunismul se revendica de la un moralism agresiv, acceptat de toată lumea ca trăncăneală festivă: egalitatea tuturor în fața unora, supravegherea strictă a moravurilor, paternalismul atotștiutor al statului. Discursul oficial era puternic subminat încă din anii '80 de un individualism rapace – suprapus instinctului de conservare – și de corupția omniprezentă. Libertățile clamate în 1989 nu au făcut decât să le oficializeze. Ceea ce în comunism părea imoral a devenit, în vremuri de tranziție, ceva nu neapărat lăudabil, dar cu siguranță legitim. Minima moralia s-a erodat continuu, solidaritatea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anticomunistă din 1989 părând acum incredibilă. Perioada democratică nu a reuşit să creeze un spirit comunitar acolo unde nu a existat niciodată.

În ultimii ani, tot mai mulţi cetăţeni refuză participarea la deciziile de interes public, sub pretextul ineficienţei instituţiilor. Astfel, societatea civilă posttotalitară nu există decât punctual şi inconsecvent. Foştii disidenţi se retrag, lăsând multe adevăruri nespuse, dar bine valorificate de profesioniştii politicii. Şocurile economice ale tranziţiei i-au redus pe cei dintâi la rolul disgraţios de ideocraţi veşnic suspectaţi de optimism pueril sau de criticism neconstructiv. Cei care în 1989 erau acceptaţi ca profesori sau lideri de opinie au devenit simbolul unor entuziasme eşuate. Vrând-nevrând, intelectualii redevin opozanţi, spre a denunţa colectivismele agresive, carismele de carton (Vladimir Tismăneanu).

Regimurile postcomuniste s-au sprijinit în tot cursul anilor '90 pe organizarea de „alegeri libere". Deşi plebiscitară, această procedură a surprins adesea prin rezultatele nu tocmai democratice. Exprimând confuzia populaţiei, alegerile pot fi libere până la iresponsabilitate. Perspectivele incerte explică de ce alegătorii îşi doresc o creştere imediată a autorităţii statale sau măcar iluzia acestei creşteri, întreţinută de personaje zgomotos justiţiare, salvatoare de patrie (Ilya Prizel).

Dezbaterile publice revin cu obstinaţie la mecanismele şi evoluţiile economice, în centrul atenţiei aflându-se regimul proprietăţii ca sistem cultural, sistem de relaţii sociale şi sistem de putere (Katherine Verdery). Sistemul socialist nu valoriza proprietarul, ci administratorul. Drepturile de exploatare, multiple şi suprapuse ierarhic, permiteau nesfârşite tranzacţii, parţial cunoscute de proprietarul suprem, statul. Economia socialistă, la nivel naţional sau domestic, funcţiona pe baza unor complexe reţele de schimb, de favoruri, complicităţi, bacşişuri sau înrudiri. O adevărată „economie de dar" a speculat abilităţile fiecăruia de a-şi construi propriul eşafodaj de relaţii. Individul s-a obişnuit astfel să depindă de alţii, să inventeze noi limite ale legalităţii şi să îşi uite eşecurile în graniţele cam abstracte ale spaţiului public. Este un personaj fundamental străin de ceea ce tranziţia încearcă să producă: individul autonom, perfecţionist şi cointeresat în chestiuni cu implicaţii civice. Saltul de la o epocă la alta e incomod şi mereu nesigur, privatizarea nerezumându-se la o simplă redistribuire de bunuri. Reuşita este dată, în realitate, de valorificarea capitalului uman, ceea ce, de obicei, nu rezultă din statisticile simpliste referitoare la export, inflaţie, şomaj sau venituri pe cap de locuitor.

Totuşi, criteriile economice rămân cele mai comode în jurizarea zonei postcomuniste, recunoaşterea celor merituoşi concretizându-se în adoptarea lor de către familia marilor democraţii. Intervine aici şi îndemânarea sau lipsa de inspiraţie în construirea imaginii de sine, tot mai „gri", să o recunoaştem, pe măsura înaintării spre Est. Treptat, se construieşte o geografie simbolică a celor buni, a celor recuperabili şi a celor exotici (Sorin Antohi). Primii sunt cei care se autosituează în spaţiul nostalgic al unui fost imperiu civilizator, într-o Europă centrală a „revoluţiilor de catifea" (Cehia, Ungaria, Slovenia, Polonia şi chiar Ţările Baltice). Centralii se consideră europeni şi sunt curtaţi ca atare, delimitându-se categoric de balcanicii agresivi şi necooperanţi (Bulgaria, Serbia, România, Albania ş.a.). La rândul lor, balcanicii se prezintă ca locuitori decenţi dar defavorizaţi ai sud-estului Europei, consideraţi pe nedrept o periferie a lumii civilizate. Se recomandă ca „rău mai mic", printr-o perpetuă raportare la vecinătăţile ex-sovietice, mereu enigmatice, marcate de tensiuni insurmontabile şi de tot felul de spaime: dezintegrare şi autocraţie, războaie şi fanatisme care definesc profilul unui „continent" cu identitate instabilă (Ilya Prizel).

Situarea României pe această hartă a credibilităţii este încă descurajantă, dar pe măsura unei societăţi care se simte salvată cu forţa. Mereu în zone „de trecere" şi în timpi intermediari, românii îşi văd viitorul prin lentila trecutului, foarte aproape de un 1989 pe dos. Nedepăşind stadiul talk-showului, al eprubetei, termeni ca „postcomunism", „posttotalitarism" sau „democraţie" nu pot caracteriza Balcanii acestui sfârşit de mileniu.

Cătălina Mihalache

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Memoria. Revista gândirii arestate", nr. 1–33, 1990–2000. 144 p. (ficcare număr)

Editată de Fundaţia Culturală Memoria sub egida Uniunii Scriitorilor din România, revista *Memoria* a fost fondată de scriitorul Banu Rădulescu, plecat *ad patres* în 1998. De-a lungul celor mai bine de 10 ani de existenţă ai revistei, Colegiul de redacţie a cunoscut şi el modificări. Dacă în primele numere erau trecuţi Ernest Bernea, Ana Blandiana, Ştefan Aug. Doinaş, Adrian Marino, Ion Negoiţescu, Alexandru Paleologu, Banu Rădulescu (redactor şef), Dumitru Stăniloaie, Petre Ţuţea, Ion Vianu şi Romulus Vulcănescu, retragerea sau dispariţia unora dintre cei amintiţi a făcut necesară cooptarea altor membri: Nicolae Balotă, Mircea Dinescu, Virgil Ierunca, Eugen Ionescu, Monica Lovinescu, Alexandru Ciorănescu, Ion Ioanid, Sergiu Grossu, Mircea Carp, Micaela Ghiţescu etc. Sunt nume prea bine cunoscute în cultura, ştiinţa şi acţiunea civică românească din ţară şi exil.

Prezentarea unui deceniu de apariţie a unui periodic ridică probleme legate mai ales de maniera cea mai potrivită de abordare. Recenzarea articol cu articol se înţelege că iese din discuţie, după cum nu este realistă nici varianta descrierii număr cu număr. Cea mai potrivită soluţie rămâne reliefarea locului în revuistica românească şi a direcţiilor principale de interes. La momentul apariţiei revistei, cunoştinţele despre istoria reală a comunismului românesc erau foarte puţine, în orice caz fără o riguroasă bază documentară. Arhivele erau în continuare zăvorâte de o putere direct „emanată" din cea precedentă şi interesată să menţină o situaţie care o favoriza. O soluţie era crearea unor spaţii unde să poată fi expuse experienţele personale ale celor care cunoscuseră în diferite moduri regimul comunist. Astfel a apărut revista *Memoria*, deschisă pentru publicarea mărturiilor, investigaţiilor şi observaţiilor unui public divers, care cuprinde atât intelectuali foarte bine cotaţi, cât şi oameni care în mod obişnuit nu scriu, dar care au totuşi un interes special pentru istoria recentă a României.

Trecând peste piedicile inerente oricărui început, dar amplificate la începutul anilor '90 de lipsurile materiale (se poate da ca exemplu apariţia numărului 4 al revistei doar sub forma copertelor), *Memoria* s-a permanentizat, devenind o adevărată instituţie culturală. Unele rubrici ale sale au avut o durată mai scurtă sau mai lungă, câteva s-au permanentizat. Pentru crearea unei imagini cât mai cuprinzătoare a diversităţii tematice, merită amintite: **Geografia detenţiei**; **Biografii încarcerate**; **Amintiri din locurile morţii**; **Copii în temniţele comuniste**; **Istoria furată**; **Memoria aproapelui nostru**; **Memoria ţăranului român**; **Memoria Armatei Române**; **Memoria muncitorului român**; **Memoria Bisericii româneşti**; **Memoria textelor furate**; **Rezistenţa armată anticomunistă din România**; **Comunismul văzut din interior**; **Al doilea cerc al suferinţei**; **Al patrulea cerc al suferinţei: exilul românesc**; **Procesul comunismului în România**; **Unde sunt cei care nu mai sunt. „Catalogul" celor ucişi în lupta contra comunismului** sau **în temniţele comuniste**; **În căutarea omului pierdut** etc.

Multe dintre aceste rubrici au un rol reparator, chiar terapeutic. Un bun exemplu îl oferă secţiunea **În căutarea omului pierdut**, unde mulţi români au aflat sau comunicat date despre cei dispăruţi în Gulagul românesc sau executaţi pe margini de drumuri ori în locuri neştiute.

Revista a beneficiat de colaborarea unor cercetători specializaţi în trecutul comunist al României. Spre exemplu, **Unde sunt cei care nu mai sunt. „Catalogul" celor ucişi în lupta contra comunismului** sau **în temniţele comuniste** nu s-ar fi putut realiza fără cercetările lui Cicerone Ioniţoiu. Departe de a fi completă – prin specificul ei, o asemenea întreprindere va fi mereu perfectibilă – această listă a fost un pas înainte pe drumul reconstituirii din nenumărate fragmente a crimelor comunismului în România. Publicarea „catalogului" s-a întins pe parcursul celor 33 de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

numere, modul de aranjare fiind cel alfabetic: s-a pornit de la litera A (nr. 1, 1990) şi s-a ajuns la litera Z (nr. 33, 2000).

Redacţia s-a arătat receptivă la observaţii, completări. De altfel, la p. 144 a fiecărui număr a fost publicat un *Apel*: „În vederea reconstituirii universului concentraţionar românesc, ne adresăm: foştilor deţinuţi politici, foştilor deportaţi sau strămutaţi, foştilor prizonieri, foştilor dizidenţi, foştilor anchetatori, magistraţi, gardieni, rudelor, prietenilor sau cunoscuţilor lor, oricăror altor persoane care au avut un contact nemijlocit cu detenţia politică, să ne furnizeze orice date privitoare la împrejurările arestării, începând cu ancheta, procesul, condiţiile deportării sau locurile de detenţie, condiţiile penitenţei (cazare, alimentaţie, torturi etc.), amintiri despre ei înşişi sau despre persoanele cunoscute de ei, ori să ne semnaleze unele evenimente mai deosebite la care au fost martori.

Fiecare mărturie trebuie să respecte cu stricteţe adevărul.

Aceste date fac parte din patrimoniul moral şi istoric al naţiunii noastre şi nu trebuie să dezertăm de la datoria de a le face publice".

La apelul de mai sus au răspuns mai ales cei care au suferit în perioada comunistă. Au fost prezentate numeroase şi utile mărturii ale unor foşti deţinuţi politici trecuţi prin multele închisori, lagăre, colonii de muncă etc. Nu au lipsit mărturiile unor rude ale celor dispăruţi în Gulag sau care au trecut pe acolo, dar s-au stins mai repede sau mai târziu după ce scăpaseră din grozăviile sistemului. Au fost publicate şi câteva mărturii ale unora dintre cei care s-au aflat de cealaltă parte a baricadei, dar ca simpli executanţi şi care ulterior au intrat chiar ei în uriaşul „malaxor" al represiunii. După cum este bine cunoscut, cei cu mari responsabilităţi în impunerea şi susţinerea regimului comunist nu au făcut după 1989 decât să-şi justifice poziţia, nicidecum să ofere explicaţii plauzibile sau să-şi exprime regretul pentru participarea la ororile trecutului.

În revistă nu au fost prezentate doar materiale care privesc memoria românilor, ci şi a altor popoare, criteriul de includere fiind „arestarea gândirii" acelor comunităţi naţionale. Aşa a fost inclus lungul serial al lui Mahatma Gandhi, „Viaţa mea"; extrase din volumul *Nomenklatura* al lui Mihail Voslenski; un text al lui Václav Havel, „În numele copiilor", citit în cadrul unei reuniuni a ONU; Raymond Aron, „Hitler şi Stalin"; un fragment din romanul lui Ismail Kadaré, „Primăvara albaneză"; Vladimir Bukovski, „Eşecul unui sistem"; Dmitri Volkogonov, „Genealogia familiei Ulianov", dar şi „Moartea călăului Beria", „Mihail Gorbaciov – ultimul secretar al PCUS"; Fernando Pessoa, „Premoniţia unui mare spirit"; Stéphane Courtois, „De ce?"; un text semnat de José Augusto Seabra, ministrului Portugaliei la Bucureşti, „Căderea unei dictaturi" ş.a.

Spre deosebire de alte reviste care au publicat cu precădere mărturii ale unor supravieţuitori ai Gulagului românesc, *Memoria* a fost de la bun început circumscrisă unui clar program civic, care viza orice acţiune a –ismelor (comunism, fascism, nazism etc.) contra gândirii, contra oamenilor în cele din urmă. Alături de materialele referitoare la perioada comunistă – în mod firesc, dacă avem în vedere cei 45 de ani de comunism în România, acestea predomină – sunt prezente şi amintiri ale celor care au suferit din partea fascismului european sau românesc, bunăoară.

Publicul revistei este divers, deşi reţeaua de distribuţie nu o ajută foarte mult. Cel puţin la Iaşi şi Bucureşti, revista poate fi procurată la librăriile Humanitas, ea neîntâlnindu-se la obişnuitele agenţii de difuzare mass media. Aici este o problemă legată nu atât de revistă, cât mai degrabă de slaba profesionalizare a pieţei cărţii şi a publicaţiilor culturale.

După ani de apariţii neregulate, s-a reuşit stabilizarea trimestrială a *Memoriei*, deci publicarea a patru numere anual. Din punct de vedere al formei, revista a cunoscut îmbunătăţiri evidente. Dacă primele numere erau pe o hârtie ordinară, ultimele se remarcă prin calitatea superioară. De asemenea, a fost o bună decizie numerotarea integrală a paginilor, spre deosebire de situaţia existentă până la numărul 31. În fond, paginaţia are un caracter practic, servind unei rapide identificări a chestiunilor care interesează pe cititor. De semnalat că majoritatea numerelor revistei sunt ilustrate cu lucrările unor artişti plastici români, din ţară sau care trăiesc în străinătate: Ana Lupaş, Corneliu Baba, Vladimir Mihai Zamfirescu, Mircea Spătaru, Henry Mavrodin, Horia Bernea, Ana-Maria Orban, Florin Pucă, Corneliu Petrescu, Paul Vasilescu, Ion Bolborea, Ioan Pârvan, Petre Popescu Gogan, Marin Gherasim, Constantin Zgâmbău, Sorin Ilfoveanu, Camilian Demetrescu etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În paralel cu activitatea revistei, Fundația Culturală Memoria și-a constituit filiale în numeroase localități din țară, dar și în câteva centre din străinătate. De asemenea, a inițiat și un proiect, iar în 1997 s-a semnat o convenție cu Ministerul Justiției, privind realizarea unui „Memorial" la Jilava, Fortul 13, unde a existat principala închisoare în România comunistă (vezi nr. 20, din iunie 1997, p. 91-92, și nr. 24, din iunie 1998, p. 11-17). Este cunoscut că destul de repede Gulagul românesc a ajuns să se „specializeze" (demnitarii la Sighet, studenții la Pitești, elevii la Târgșor, legionarii la Aiud, bolnavii de tuberculoză la Târgu Ocna etc.), dar prin Jilava au trecut cei mulți deținuți în anii '40-'60, fiind închisoarea de tranzit sau „închisoarea-depozit" a sistemului penitenciar românesc. Ideea de a păstra penitenciarul într-o stare cât mai apropiată de aceea din vremea funcționării lui este de apreciat, existând un contraexemplu cu închisoarea Sighet, transformată în muzeu cu ajutorul unor fonduri însemnate, dar care prin restaurarea nu prea bine elaborată a ajuns să arate ca un sanatoriu. O asemenea concepție nu poate oferi o imagine veridică a condițiilor de detenție în cumplitii ani '40-'60. Din lipsă de fonduri, probabil și din alte cauze, proiectul „Memorialului Jilava" nu a avansat foarte mult, deși demersuri pentru sprijin s-au făcut în ultimii ani pe la diverse instituții.

Studiile unor istorici nu lipsesc din revistă, dar ele sunt destul de puține, iar textele sunt adaptate specificului revistei, evitându-se încărcarea cu aparat critic. Poate ar fi de preferat ca în viitor ponderea acestora să crească, având în vedere că revista pătrunde în cercuri unde realizările de tip strict academic au mici șanse să ajungă. Pentru cercetătorii care se ocupă de istoria secolului XX, *Memoria* reprezintă un reper de neocolit. Întrucât este bine ancorată în peisajul publicistic românesc, avem toate motivele să sperăm că își va face în continuare simțită prezența.

Dorin Dobrincu

„Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei", serie nouă, I/1995; II-III/ 1996-1997, 336 p.

În 1921, la scurt timp după înființarea Muzeului Municipal din Iași, apărea, ca un apendice al activității acestuia, revista *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași*, din inițiativa și sub coordonarea comitetului *Societății istorico-arheologice* constituit din: Gh. Ghibănescu, N.A. Bogdan, M. Costăchescu, Sever Zotta și A.D. Atanasiu. Revista cu profil „istorico-arheologic" își propunea să publice materiale referitoare cu precădere la istoria orașului Iași, dar și la istoria Moldovei. Revista își încheie apariția în 1933, cu numărul al zecelea.

După 62 de ani, în 1995, la inițiativa doamnei Rodica Radu, director al Muzeului de Istorie a Moldovei, publicația *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei (serie nouă)* prelua nu numai titulatura vechii reviste, dar și dezideratele sale. Astfel, noua serie dorește să urmeze aceeași traiectorie, publicând studii axate pe probleme de istorie locală, regională și probleme de patrimoniu muzeal. În același timp, revista dorește să aducă și unele înnoiri (impuse de evoluția înregistrată în domeniul muzeografiei) manifestate prin publicarea unor studii referitoare la conservarea și restaurarea patrimoniului muzeal, la probleme de legislație, prin preocupările pentru mediatizarea activităților și promovarea tinerilor cercetători.

Până în prezent au apărut trei numere, I/1995 și II-III/1996-1997. Primul număr este structurat pe următoarele secțiuni: *Studii și articole, Din istoria Iașilor, Patrimoniu, Note și prezentări, Viață științifică*. Menționăm din cuprinsul revistei articolul lui C. Asăvoaie, care face o analiză a politicii în domeniul construcțiilor civile, militare și ecleziastice a domnilor Țării Moldovei până la Ștefan cel Mare, studiile despre târguri din vechea Moldovă – Târgu Frumos (M. Lutic), Hârlău (D. Botezatu), Cernăuți (C. Cojocaru), Iași (S. Iftimi), conferința *Răpirea Bucovinei după Sulzer* susținută de Ion Nestor, în 1932, la Cernăuți, însoțită de note și comentarii semnate Gh. Iutiș și un interesant studiu privitor la activitatea Muzeului Municipal Iași. Din primul număr nu lipsesc edituri care introduc în circuitul științific documente aflate în patrimoniul Muzeului de Istorie a Moldovei sau a filialelor sale (P. Irinciuc, Z. Pungă, R. Radu). Secțiunea *Viață științifică* prezintă ședințele de comunicări, simpozioanele și expozițiile muzeului precum și ultimele piese intrate în patrimoniu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Următorul volum reunește două numere ale *Buletinului*, II-III/1996-1997, și prezintă două noi secțiuni: *Mihai Costăchescu – In memoriam* și *Izvoare documentare*. Așa cum s-a dorit, paginile acestei ultime apariții din seria nouă cuprind lucrări ale unor tineri istorici, Dan Floareș, Lorand-Mihály Deszpa, Cătălin Hriban, Dan Dumitru Iacob, cu toții tineri absolvenți ai Facultății de Istorie, promoția 1997. Lipsește din acest volum, din păcate, prezentarea manifestărilor științifice desfășurate sub patronajul muzeului în anii 1996 și 1997 (simpozioane, expoziții etc.).

Nu putem să nu semnalăm faptul că, datorită lipsei fondurilor dar și a unei proaste organizări, difuzarea revistei este deficitară. Dacă vechiul *Buletin* avea în 1925, deci la patru ani de la apariție, un număr de 75 de abonați și se înregistrau solicitări și de la diverse instituții și persoane particulare, urmașul său riscă să rămână necunoscut. Dacă nu va circula, nu va exista.

Carmen Ungureanu

„Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei", serie nouă, II-III, 1996-1997, 336 p.

Ultimul număr din seria nouă, de această dată dublu, găzduiește materiale referitoare, în special, la istoria medievală și modernă a vechii Moldove, având, totodată, rubrici speciale dedicate studiilor de istorie locală și regională, precum și izvoare istorice inedite; fondată în 1921 de Gh. Ghibănescu, revista „se adresează cercetătorilor, profesorilor, studenților și tuturor iubitorilor de istorie".

Rubrica de *Studii și articole* este susținută de Virgil Pâslariuc, care redă aspecte din domniile lui Bogdan III, de către Dan Floareș, cu informații noi despre Gașpar Grațiani, precizări în legătură cu hotarul și ocolul curții domnești de la Târgu Frumos în secolele XV-XVII (Marcel Lutic), noutăți despre Ținutul Iașilor în Evul mediu (Sorin Iftimi), a cărui analiză este adâncită de anexarea unor hărți ținutale, foarte necesară înțelegerii configurației și transformărilor survenite de-a lungul timpului în limitele acestuia; contribuții cu privire la istoria raialei Hotinului aparțin lui Ion Gumenâi. Momente din viața culturală și religioasă a Moldovei sunt schițate de Elena Chiaburu (*Un tipograf moldovean din secolul al XVIII-lea: Mihail Strelbitchi)* și de Ruxanda Moașa (*Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei*). Contribuțiile privitoare la istoria locală sunt relevate de comunicarea rezultatelor lucrărilor arheologice de la Palatul Culturii din Iași (Elena Gherman și Senica Turcanu) sau ale celor de la „Casa Dosoftei", executate în noiembrie 1997 (Lorand-Mihály Deszpa și Cătălin Hriban), precum și de informații despre biserica Nicoriță, cu hramul „Sf. Ioan cel Nou de la Suceava" (Dan Jumară) și ipotezele formulate de Constantin Ostap referitoare la „Obeliscul Leilor" din Grădina Copou. Un interesant articol circumscris istoriei urbane aparține lui Dan Dumitru Iacob ce are ca temă sistemul de pază al Iașilor în secolele XVIII și XIX.

Constituită drept o revistă aparținând celui mai important complex muzeal din Moldova, nu putea lipsi, firește, rubrica de „Patrimoniu", în cadrul căreia sunt prezentate noile achiziții muzeistice, rezultate ale unor restaurări, piesele colecției de pictură universală a Pinacotecii ieșene, dar și dezbateri privitoare la paternitatea unor tablouri din Galeria Universală a acesteia. Menită a fixa amintirea unui mare istoric, Mihai Costăchescu, rubrica *In memoriam* trece în revistă contribuțiile sale aduse dezvoltării literaturii istorice (Rodica Radu), este prezentat fondul arhivistic ce îi poartă numele, adăpostit de Arhivele Naționale - Filiala Iași (Carmen Voroneanu), precum și corespondența întreținută între 1928 și 1943 cu unul din susținătorii operei sale, de sprijinul căruia a beneficiat și în cazul publicării volumelor de documente sub patronajul și cu fondurile fundației „Regele Ferdinand", anume Gheorghe Teodorescu Kirileanu (Dan Jumară). Contribuții întemeiate pe izvoare inedite (semnate de Gh. Pungă, Ioan Caproșu și Violeta Onișoru) și notele bibliografice de pe ultimele pagini întregesc volumul și acesta, din păcate, aflat în mare întârziere. Valoarea științifică a revistei prezentate justifică interesul pentru apariția următorului număr.

Cătălina Iliescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Arhivele Moldovei", III-IV, 1996-1997, 194 p.

Editată de Asociația arhiviștilor și prietenilor arhivelor „Gh. Asachi" din Iași, revista aflată în atenția noastră – și al cărei ultim număr a apărut în 1999, fiind, așadar, într-o mare întârziere – ar avea toate motivele pentru a-și face simțită din nou prezența în spațiul istoriografic românesc.

Revista cuprinde studii, contribuții documentare, note și comentarii, evocări, prezentări de fonduri arhivistice, recenzii. Crâmpeie din istoria culturii sunt evocate de N.A. Ursu, când identifică pe autorul primei traduceri românești a operei lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, în persoana lui Ioan Nemișescu, și de Silviu Văcaru, care aduce informații noi privitoare la rolul diecilor în cultivarea limbii române. Un studiu despre formula blestemului în documentele moldovenești aparține istoricului basarabean Ioan Scripcariuc, în timp ce Sorin Iftimi evocă semnificația și atribuțiile „fuștașilor", cei care formau principalul corp de gardă al curții domnești. Totodată, istoricii Gh. Pungă și Zamfira Pungă închină articolul lor despre satul Bobulești, unul dintre cele mai întinse și bogate așezări din regiunea delimitată de cursul inferior al Bașeului, de râul Prut și de pârâul Corovia (Corogea), prof. univ. dr. Vasile Băcăoanu, născut pe aceste meleaguri (1926-1990). Sunt schițate aspecte din istoria catolicismului din Moldova (Mircea Ciubotaru și Alois Morariu); momentele un diferend între Eforia Școlilor și mănăstirea Trei Ierarhi privitor la stăpânirea asupra satelor Răchiteni, Iugani și Adjuveni, desfășurat în anii '40-'50 ai secolului XIX sunt zugrăvite, pe baza materialului documentar inedit, de către Dănuț Doboș. Se remarcă, în aceeași măsură, însemnate și utile contribuții documentare referitoare la izvodul despăgubirii scutelnicilor pe sfertul I – ianuarie-martie (Costică-Ioan Gârneață), pergamentul cu capsulă sigilară aurită a Raliței Hrisosculea, privind „Mortasipia Doamnei" din Târgul Iașilor – 22 dec. 1759 (Sorin Iftimi), 100 de ani de la inaugurarea Palatului Universitar din Iași și de la deschiderea cursurilor în noul local (1897-1898) (semnat de Ioan Agrigoroaiei), un grupaj epistolar între Teodor Balan și Constantin Turcu, în cuprinsul căruia se regăsesc amănunte despre istoricul pasionat de studiile de genealogie și heraldică, Sever Zotta.

Fiind o revistă scoasă de arhiviști, nu putea să lipsească din conținut rubrica destinată prezentării de fonduri, cel personal al lui Gheorghe Băileanul (Carmen Voroneanu), precum și acela al unei condici de documente din 1816 (Costică-Ioan Gârneață). Note și comentarii, evocarea lui Traian Ichim (1880-1929), personalitate emblematică a Arhivelor ieșene (Virginia Isac), recenzii alimentează rubrica de critică. Credem că cele prezentate sunt suficiente argumente ce se constituie într-o invitație la revenire revistei în câmpul publicisticii noastre.

Cătălina Iliescu

„Historia Urbana", VI, nr. 1-2/1998, 210 p.

Structura tematică a celui de-al VI-lea tom al revistei Comisiei de Istorie a Orașelor din România a fost impusă de publicarea rezultatelor unui colocviu cu tema *Meșteșugurile în viața orașelor* ale cărui lucrări s-au desfășurat la Sighișoara în intervalul 12-13 iunie 1998. Primul grupaj de studii întrunește contribuții care au abordat aspecte generale referitoare la subiectul supus analizei: *Concepția despre lume a meșteșugarilor* (Hans Klein), *Probleme ale cercetării meșteșugarilor în orașele medievale din Țara Românească* (Gheorghe I. Cantacuzino) sau „... *Supunerea față de imperativele naturii. Disciplinarea socială benevolă pe exemplul statutelor de breaslă medievale din Transilvania* (Konrad Gündisch) – în care autorul, pornind de la conceptul de „disciplinare socială" teoretizat de Gerhard Oestreich, constată că statutele de breaslă din Transilvania pot reprezenta surse documentare pentru cercetarea acestui fenomen social. Disciplinarea comunităților urbane din Transilvania, la fel ca în Occident, transpare din necesitatea asumării de către colectivitățile orășenești a unor mecanisme destinate să asigure un climat de securitate.

Sub un titlu cu o largă cuprindere: *Meșteșugurilor în orașele medievale și moderne*, studiile grupate în cea de-a doua secțiune rămân în sfera dezbaterilor cu caracter general. Astfel, de la analiză Mariei Dogaru care reconstituie activitatea meșteșugărească prin lumina izvoarelor heraldice și cea a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui Paul Niedermaier care urmăreşte o identificare a resorturilor evoluţiei oraşelor medievale, pe baza raporturilor dintre diferite ocupaţii în economia urbană, până la conturarea de către Judit Pál a locului meşteşugurilor în spaţiul economic al oraşelor din Transilvania, în prima jumătate a secolului XIX. pasajele acestei rubrici ne oferă posibilitatea de a constata varietatea unghiurilor din care pot fi abordate anumite elemente ale structurilor urbane. Locul desfăşurării colocviului a impus organizatorilor acordarea unui spaţiu special în cadrul dezbaterilor discutării unor probleme referitoare la istoria oraşului gazdă: *Programe de arhitectură publică din Sighişoara. Localuri de şcoli din perioada 1870-1900* (Ruxanda Beldiman), *Locuinţe şi reşedinţe în cetatea Sighişoara* (Corina Popa) şi *Reclama scrisă ca formă de adaptare la economia interbelică. Cazul oraşului Sighişoara* (Cornel Crăciun). Fragmente de istorie locală circumscrise temei generale *Meşteşugurile în economia oraşelor* se regăsesc în studiile grupate în ultima diviziune a publicaţiei. Majoritatea acestor studii urmăresc evoluţia activităţii meşteşugăreşti şi implicit organizarea acesteia în oraşele medievale din spaţiul românesc. Amintim aici doar câteva titluri: *Meşteşugurile în geneza şi evoluţia oraşului Brăila (secolele XIV-XV)* (Ionel Cândea), *Mediaşul la începuturile sale economico-urbane: de la meşteşuguri la bresle* (Michel Tănase), *Viaţa oraşului reflectată în documentele de breaslă. Exemplul Braşovului. O introducere* (Klaus Popa), *Meşteşugurile din Chilia, Cetatea Albă şi Tighina în secolul al XVI-lea* (Ion Chirtoagă). Cele mai noi apariţii editoriale pe teme de istorie urbană sunt analizate în cadrul rubricii *Recenzii, note bibliografice*. Remarcăm faptul că toate studiile scrise în limba română sunt însoţite de rezumate în limba germană opţiunea redactorilor fiind explicabilă în condiţiile în care Comisia de Istorie a Oraşelor din România îşi are sediul la Sibiu într-o zonă cu veche tradiţie urbană de factură germană.

Marius Chelcu

„Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova", I, Chişinău, 1998, 166 p.

De curând, în Moldova de dincolo de Prut, şi-a făcut apariţia o nouă revistă de specialitate. Editată de către Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova, Arhiva Naţională a Republicii Moldova şi Arhiva Organizaţiilor Social-Politice a Republicii Moldova, aceasta se vrea a fi o continuatoare a trei periodice care au apărut la Chişinău în secolul din urmă: „Trudy Bessarabskoj Gubernskoj Učennoj Archivnoj Komissii" (Lucrările Comisiunii Ştiinţifice a Arhivelor din Gubernia Basarabia), vol. I-III/1900, 1902, 1907; „Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie şi geografie a Moldovei dintre Prut şi Nistru", 1929-1938; „Trudy Central'nogo Gosudarstvennogo Archiva Moldavskoj SSR" (Lucrările Arhivei Centrale de Stat a RSS Moldoveneşti), vol. I, 1962.

Editorii (redactor şef: Vasile Isac; secretar ştiinţific: Silviu Andrieş-Tabac) văd în noua publicaţie, intitulată sugestiv „Pergament", o tribună de exprimare pentru cercetătorii din domenii conexe arhivisticii şi istoriei (arheografie, paleografie, diplomatică, cronologie, metrologie istorică, heraldică, sigiliografie, genealogie, istoria instituţiilor, geografie istorică, demografie istorică, onomastică), avându-se în vedere, în special, valorificarea bogatelor fonduri de documente din capitala basarabeană. Informaţii bogate despre acestea conţin de altfel studiile lui Vasile Isac, (p. 11-17), Dumitru Antonovici (p. 35-40), Ludmila Socolov (p. 41-44) şi Galina Volkov (p. 45-49), întregite şi de unele extrase din legislaţia Republicii Moldova privitoare la fondul arhivistic (p. 19-33).

Studiile publicate în primul număr vin în sprijinul ideii de a pune în circuitul ştiinţific câte mai multe documente păstrate în Arhivele din Chişinău. Astfel, Silvia Corlăteanu-Granciuc, în *Vama Sculeni - tradiţie sau necesitate? Aspecte din istoria vămilor Basarabiei în secolul al XIX-lea* (p. 77-82), Rita Voloşin, în *Istoria apariţiei şcolilor lancasteriene în Basarabia* (p. 83-87), Vera Biliban, în *Maria Nagovskaia – fondatoare a trei şcoli de fete din Chişinău* (p. 89-92), Vladimir Anichin, în *Urma basarabeană a adepţilor lui Petraşevski* (p. 93-101), Lidia Volânschi, în *Apariţia şi statornicirea oraşului Ocniţa* (p. 103-107), Silviu Andrieş-Tabac, în *Heraldica Chişinăului: trecut şi viitor* (p. 109-126) şi Evghenii Rumeanţev, în *Neamul Alecsandri în Basarabia, secolul XIX* (p. 127-134) redau cercetării istorice o serie întreagă de acte mai puţin cunoscute.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu lipsită de interes este şi dorinţa echipei editoriale de a se apleca şi asupra unor chestiuni de ordin teoretic şi metodologic, venind, astfel, în sprijinul noii generaţii de arhivişti din Basarabia. Într-un prim pas, în acest sens, se constituie traducerea şi republicarea a două studii a lui A.D. Stepanski, profesor la Institutul de Stat de Istorie şi Arhivistică din Moscova: *Baza arheografică şi fondul arheografic ale ştiinţei istorice* (p. 55-59), *Arheografia: termenul, obiectul şi materia de studiu* (p. 61-70).

Nu ne rămâne decât să felicităm colegii de la Chişinău pentru acest important demers editorial şi să-i urăm „Pergamentului" o viaţă cât mai lungă.

Flavius Solomon

„Cercetări istorice", serie nouă, XVI, 1997; XVII/1, XVII/2, 1998

Sub conducerea prof. univ. Ilie Minea, în anul 1925, vedea lumina tiparului revista Seminarului de istoria românilor de la Universitatea din Iaşi – „Cercetări istorice" –, cu subtitlul „Revistă de istorie românească".

„Cercetările istorice" nu au avut o apariţie continuă şi unitară. Astfel, în perioada 1925-1947, au apărut doar 11 volume. În 1970, după o întrerupere de 23 de ani, publicaţia reapare, simultan cu înfiinţarea Muzeului de Istorie a Moldovei, sub egida acestuia. Şi această serie nouă se vede suspendată după apariţia volumelor XIV-XV (pe anii 1983-1984).

Abia în 1997 tradiţia este (din nou) reluată, cu volumul XVI. În acest opus, ponderea majoră o au studiile de istorie veche şi medievală, grupate în diferite secţiuni („Studii şi cercetări arheologice", „Cercetări interdisciplinare", „Instituţii româneşti în pragul modernităţii", „Cultură şi civilizaţie", „Relaţii internaţionale"). Istoria modernă este, am spune, subreprezentată (**cantitativ**) prin două studii, semnate de Gheorghe Cliveti şi Ecaterina Negruţi. E drept, propensiunea către modernitate reiese din cuprins, prin însuşi titlul secţiunii dedicate „Instituţiilor româneşti în pragul modernităţii" (cu studii semnate de Corneliu Cojocaru şi Ioan Caproşu); am optat însă, în consideraţiile de mai sus, pentru periodizarea aşa-zis clasică a istoriei. Perioada contemporană beneficiază de o secţiune specială („Românii şi secolul XX"). În cadrul ei, Leon Eşanu, Daniel Lazăr, Dumitru Şandru, Gheorghe Onişoru şi Barbu Berceanu analizează aspecte mai puţin cunoscute din trecutul nostru recent. Prezentarea noutăţilor editoriale, ca şi actualitatea ştiinţifică beneficiază şi ele de secţiuni speciale („Note de lectură", respectiv „Viaţa ştiinţifică şi culturală").

Anul 1998 a adus o dezvoltare în plus a „Cercetărilor istorice", prin publicarea a două volume (XVII/1 – rezervat istoriei vechi şi arheologiei, şi XVII/2 – istoriei medie, modernă şi contemporană). Selecţia colaboratorilor a fost una generoasă, pe lângă angajaţii Muzeului de Istorie a Moldovei fiind prezenţi şi autori de la alte muzee de profil, de la Universitatea „Al. I. Cuza", cercetători din cadrul Academiei Române şi din afara României.

Volumul XVII/1 este un *Omagiu lui Dan Gh. Teodor* (la a 65-a aniversare). Secţiunilor de „Studii interdisciplinare" şi „Note bibliografice" li se adaugă un foarte substanţial grupaj de „Studii şi articole", precum şi unul privind „Conservarea".

Volumul XVII/2 are un sumar elaborat şi echilibrat, „distribuit" în secţiunile „Instituţii, mentalităţi", „Relaţii internaţionale", „Documente", „Economie şi societate", „Românii din afara graniţelor", „Istoriografie", „Artă şi arhitectură urbană", „Recenzii şi note bibliografice". Pe lângă titulaturile ce amintesc, în mod clar şi reconfortant, de şcoala de la *Annales*, considerăm inspirată înfiinţarea secţiunilor „Documente" şi „Românii din afara graniţelor".

Cu regretul că nu putem insista asupra autorilor şi studiilor publicate, ne exprimăm speranţa că rigorile (prost înţelese) ale economiei de piaţă, nu vor impune un nou şi nefericit „hiatus" în apariţia acestei reviste, care şi-a câştigat un loc notabil în bibliografia istorică românească.

Iulia Moldovan

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Südost-Forschungen. Internationale zeitschrift für geschichte, kultur und landeskunde südoseuropas". Begründet von Fritz Valjavec. Im Auftrag des Südost-Institutes München. Geleitet und Herausgegeben von Edgar Hosch und Karl Nehring. Redaktion: Konrad Clewing. Rezensionen, Band 57, 1998, R. Oldenburg Verlag, München, p. 295-668.

Institutul de studii sud-est europene din München publică în fiecare an două volume: primul conținând articole și studii, al doilea fiind dedicat recenziilor.

Volumul de recenzii pe care încercăm să-l prezentăm are următoarea structură (care este în general aceeași în fiecare an, deși nu lipsesc și excepțiile, de exemplu au fost ani în care nu a apărut nici o recenzie privind una din țările sud-est europene): 1. Recenzii privind lucrări cu caracter general sud-est european; 2. Recenzii privind lucrări dedicate Bizanțului și Greciei; 3. Recenzii privind lucrări dedicate Imperiului otoman și Turciei; 4. Recenzii privind lucrări dedicate Monarhiei habsburgice și Austriei; 5. Recenzii privind lucrări dedicate Albaniei; 6. Recenzii privind lucrări dedicate Bulgariei; 7. Recenzii privind lucrări dedicate statelor moștenitoare ale fostei Iugoslavii („Nachfolgestaaten Jügoslawiens"); 8. Recenzii privind lucrări dedicate României; 9. Recenzii privind lucrări dedicate Ungariei.

Recenziile sunt în marea lor majoritate publicate în limba germană; sunt doar câteva excepții și anume recenzii publicate în engleză. Nici o recenzie nu este publicată în franceză sau altă limbă de circulație.

Ca o trăsătură generală putem remarca faptul că recenziile sunt în parte axate pe discutarea aparatului critic al lucrărilor recenzate (erorile de tipar, indexul de materii sau de persoane, erorile privind datele sau numele sau locurile menționate, lipsa citării sau folosirii ultimelor publicații pe aceeași temă); nu lipsesc evident analizele privind problemele discutate în lucrările recenzate, deși o bună parte a recenziilor se limitează la o „disecție" a volumelor analizate evitându-se luările de poziție, recenzii pe care le-am putea denumi „neutre".

Câteva nume de recenzenți apar mai frecvent (de exemplu Walter Puchner, Harald Roth, Horst Fassel, Armin Heinen).

Am cita câteva titluri din lucrările recenzate: 1. Din prima secțiune, privind lucrările cu caracter general sud-est european: Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, New York, 1997; *Religion und Gesellschaft in Südosteuropa*, Hg. Hans-Dieter Döpmann, München, 1997; *Der Balkan. Eine europäische Krisenregion in Geschichte und Gegenwart*, Hg. Jürgen Elvert, Stuttgart, 1997; *Românii de la sud de Dunăre*. Hgg. Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbuchea ș.a., București, 1997; Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*. 2 vol., Chișinău, 1993-1997; *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944-1949*, Hgg. Norman Naimark/ Leenid Gibianski. Oxford, 1997; Ivan T. Berend, *Central and Eastern Europe, 1944-1993. Detour From the Periphery to the Periphery*, New York, 1996; Claus Neukirch, *Die Republik Moldau. Nations-und Staatsbildung in Ost-europa*, Münster, 1996; *Über Muttersprachen und Vaterländer. Zur Entwicklung von Standardsprachen und Nationen in Europa*, Hg. Gerd Hentschel, Frankfurt, 1997; Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, 1997; 2. Din secțiunea privind Bizanțul și Grecia: *Greek Society in the Making, 1863-1913. Realities, Symbols and Visions*, Hg. Philip Carabott. London. 1997; Heinz A. Richter, *Griechenland im Zweiten Weltkrieg*. Mannheim, 1997; Ulrike Krasberg, *Kalithea. Männer und Frauen in einem griechischen Derf*, New York, 1996; 3. Din secțiunea privind Imperiul otoman și Turcia: Halil Inalcik, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea*, Bd. 1: *The Customs Register of Caffa, 1487-1490*, Cambridge, Mass, 1996; *Türkische Wirtschafts-und Sezialgeschichte (1071-1920)*, Akten des IV, Internationalen Kongresses, München, 1986, Wiesbaden, 1995; M. Şükrü Hanioglu, *The Young Turks in Opposition*, New York, 1995; 4. Din secțiunea privind Monarhia habsburgică și Austria: Barbara Haider, *Die Protokolle des Verfassungs ausschusses des Reichsrates vom Jahre 1867*, Wien, 1997; Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachengerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867-1918*, Wien. 1995; 5. Din secțiunea privind Albania: Antonia Young, *Albania. Revizised Edition*, Oxford, 1997; *International Journal of Albanian Studies*, New York, 1997; 6. Din secțiunea privind Bulgaria: Richard J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge, 1997; Alf Grannes, *Turco-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bulgarica. Articles in English and French Concerning Turkish influence on Bulgarian, Wiesbaden, 1996; 7. Din secțiunea privind statele succesoare ale Iugoslaviei: Eva Holz/Henrik Costa, *Laibacher Kongress 1821*, Ljubjana, 1997; Lorraine M. Lees, *Keeping Tite Afloat. The United States, Yugoslavia and the Cold War*, University Park, 1997; 8. Din secțiunea privind România: sunt recenzate nu mai puțin de 43 de lucrări de autori străini și români (menționăm unele din acestea: Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, București, 1996; Friedrich Müller, *Erinnerungen. Zum Weg der siebenbürgisch-sächsischen Kirche 1944-1964*, Wien, 1995; *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, Iași, 1997; *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, I, București, 1996; Ion Bulei, *Scurtă istorie a românilor*, București, 1996; Mehmet Ali Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, București, 1994; Maja Philippi, *Kronstadt: Historische Betrachtungen Über eine Stadt in Siebenbürgen. Aufsätze und Vorträge*, Bukarest, 1996; Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în țările române în secolul al XVI-lea*, București, 1996; Marieta Adam Chiper, *Vechi însemnări românești ca izvor istoric*, București, 1996; Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997; Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997; *Relații româno-americane în timpurile moderne*, Hg. Gh. I. Florescu, Iași, 1993; *Evreii din România în timpul războiului de reîntregire a țării, 1916-1919*, București, 1996; Othmar Kolar, *Rumänien unde seine nationalen Minderheiten bis heute*, Wien, 1997; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947. Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, București, 1996; Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, 1996); 8. Din secțiunea privind Ungaria: *Die Ungarn. Ihre Geschichte und Kultur*, Budapest, 1994, Hg. László Kósa; Éva H. Balazs, *Hungary and the Habsburgs, 1765-1800. An Experiment in Enlightened Absolutism*, Budapesta, 1997.

Prin cele circa 70 de pagini ale volumului dedicate celor peste 40 de recenzii afectate lucrărilor cu tematică referitoare la istoria României, revista, având ca obiect studiile sud-est europene, dovedește interesul existent pentru cunoașterea țării noastre, a trecutului și a prezentului ei.

Betinio Diamant

„AIO. Anuarul Institutului de Istorie Orală", I (1998), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, 479 p.; II, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, 498 p.

Cercetătorul istoriei contemporane – cu diferitele ei accepții: istorie recentă, istorie imediată, istorie a timpului prezent – trebuie să-și diversifice sursele. După cum bine se știe, orice poate fi un izvor: arhivele oficiale și neoficiale, documente emise de autorități sau date acestora în administrare, scrisori, inscripții pe piatră, metal, os sau pe alt suport, picturi, sculpturi, filme etc. Interviurile, conduse sau nu de istoric, reprezintă și ele o sursă. A utiliza mai multe tipuri de informații nu poate constitui un handicap decât pentru cei comozi. Una dintre sursele intens utilizate în istoriografiile vestice după al doilea război mondial a fost *istoria orală*.

Reticențe față de istoria orală s-au manifestat încă din momentul apariției sale. Cu toate acestea, în 1965, în SUA, existau deja 89 de centre specializate în *oral history*. Același scepticism s-a făcut simțit și atunci când noua disciplină traversa oceanul. Dar, până la urmă, istoria orală este la fel de veche ca și istoria însăși. Herodot și Tucidide, ca să-i amintim doar pe întemeietorii disciplinei noastre, nu au făcut altceva decât istorie orală, utilizând atât observațiile directe, cât și frânturi de informație adunate de la diverși martori (militari, marinari, negustori etc.). Astăzi însă nimeni nu mai este intrigat de tipul de istorie practicat de ei, uneori chiar fiind creditați ca autorități, iar aserțiunilor lor atribuindu-li-se o mare valoare probatorie. Într-adevăr, o problemă a istoriei orale este legată de credibilitatea ei. Unele informații sunt constituite din declarații făcute independent, în timp ce altele sunt create de cercetător, care în același timp este și judecător și parte. Totuși, utilizând arma sa principală – critica metodică – istoricul poate să apeleze la istoria orală. În același timp, e de domeniul evidenței că datele obținute în acest mod trebuie coroborate cu informații din alte surse.

„Istoria cu martori", după expresia lui J.-P. Azema, a început să fie prezentă și în România. După 1989 au apărut la noi lucrări de interviuri – uneori prelucrate sau însoțite de ample comentarii, în text sau la note – atât cu martori de la vârful vieții sociale, așa zișii „mari martori", cât și cu cei în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mod obişnuit nevăzuţi sau „micii martori". Lucrările de interviuri sunt în fapt istorie orală, ele încetând totuşi să mai fie orale prin fixarea pe hârtie. O dată cu adunarea lor programată se constituie ceea ce, nu chiar impropriu, se poate numi arhiva orală. În condiţiile în care la noi accesul la sursele tradiţionale de documentare a fost şi încă este restrictiv, istoria orală poate suplini lipsa de informaţie pentru diferite teme ale istoriei contemporane. Dar nu e vorba doar de a suplini, ci şi de a permite nuanţări atât de necesare în abordarea trecutului. Probabil că cele mai importante contribuţii ar putea fi pe linia memoriei comunităţilor mai mici sau mai mari. Memoria indivizilor şi a grupurilor se redefineşte în permanenţă, iar istoricul poate avea un câştig din înţelegerea acestor chestiuni.

Istoria orală datorează enorm altor discipline, îndeosebi etnologiei, antropologiei, sociologiei şi psihologiei sociale. La nivel mondial există specialişti care o privesc în diferite moduri: cei care o văd ca pe o disciplină separată, dispunând de un domeniu aparte, cu scopuri diferite şi beneficiind de metode specifice; cei care o consideră o sursă importantă, dar care nu-i conferă un rol exclusiv nici în documentare, nici în natura demersului ştiinţific. Din cea din urmă concepţie se desprind diverse tendinţe minimaliste şi maximaliste[1]. Datorită rupturii care a existat vreme de decenii între disciplinele sociale din România, precum şi a evasiizolării de lumea occidentală, istoria a rămas în general încremenită în stadiul antebelic, ba chiar în unele privinţe a cunoscut un regres. Metodele istoriei orale au fost aplicate spaţiului românesc chiar înainte de 1989, de către antropologi occidentali, veniţi pentru documentare în România anilor '70-'80. Cei mai cunoscuţi sunt Katherine Verdery, Gail Kligman şi Claude Kamooh. Lucrările lor, publicate la noi în anii '90, demonstrează necesitatea interdisciplinarităţii. Nu doar ca justificare sau numai ca dovadă exterioară că suntem „sincronizaţi", ci datorită cerinţelor unor abordări moderne, care să ofere instrumentarul necesar realizării unor scenarii explicative, aspect încă atât de slab prezent la noi. În România, preocupări remarcabile de istorie orală există de aproape un deceniu în câteva instituţii de nivel academic sau de recuperare a memoriei comune: Fundaţia Academia Civică (Bucureşti), Centrul „Gheorghe Brătianu" – Radio România (Bucureşti), Grupul „A Treia Europă" (Timişoara), Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" (Iaşi) etc.

Recent a apărut şi un institut specializat în istorie orală, la Cluj, principalul centru universitar şi cultural al Transilvaniei. Iniţiativa înfiinţării Institutului de Istorie Orală – titulatura oficială – a aparţinut lui Doru Radosav. Domnia sa a manifestat interes faţă de recuperarea unor subiecte netratate înainte de 1989 în România din motive ideologice. Între acestea, deportarea unei părţi a germanilor din România în URSS la începutul anului 1945. Lucrarea lui Doru Radosav – *Donbas. O istorie deportată*[2], care tratează deportarea şvabilor sătmăreni – marca începutul unei activităţi susţinute de promovare a istoriei orale în Transilvania. Anul 1997 avea să ducă, după o inteligentă campanie de marketing intelectual, la înfiinţarea Institutului, pe lângă Catedra de Istorie Medie şi Istoriografie, din cadrul Facultăţii de Istorie şi Filosofie a Universităţii „Babeş-Bolyai". Institutul de Istorie Orală a beneficiat de susţinerea unor specialişti de la Universitatea din Utrecht (Olanda), de la Universitatea Bloomington-Indiana (S.U.A) şi de la Universitatea Central-Europeană-Budapesta (Ungaria). Problemele metodologice au putut fi soluţionate cu ajutorul acestor colaborări externe, în condiţiile în care bibliografia necesară era aproape de negăsit în România. În paralel, la Universitatea „Babeş-Bolyai" a apărut, din anul universitar 1997-1998, un masterat de istorie orală (titlul său: *Studii aprofundate de istorie orală*), care deocamdată face pionierat în România.

Declarat, din punct de vedere teoretic, Institutul de Istorie Orală merge pe linia şcolii italiene din jurul prof. Luisa Passerini: „mărturiile orale sunt, în primul rând, surse adiacente reconstituirii istoriei-realitate, dar care produc semnificaţii multiple: culturale, lingvistice, sociologice etc. Mărturia

[1] Pentru o încadrare interesantă în contextul istoriei recente şi pentru o privire sintetică asupra principalelor şcoli de istorie orală, vezi Jean-François Soulet, *Istoria imediată*, traducere şi note de Mircea Platon, prefaţă de Florin Constantiniu, Bucureşti, Editura Corint, 2000, p. 66-72.

[2] Doru Radosav, *Donbas. O istorie deportată*, volum editat de Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in der Bundesrepublik Deutshland e.v., Ravensburg, 1994. Ulterior, studiosul de la Cluj avea să publice în colaborare încă o lucrare pe acelaşi subiect (Helmut Bener, Doru Radosav, *Und keiner weiss warum. Donbas. Eine deportierte Geschichte*, Ravensburg, 1996).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

orală nu este un scop în sine, ci este structurată, decupată şi inserată ca citate cu valoare documentară în construcţia discursului istoriografic". Direcţiile de cercetare ale noii instituţii privesc rezistenţa armată anticomunistă din România (cu investigaţii pe teren, în Munţii Rodnei, Munţii Apuseni, Munţii Banatului, Munţii Făgăraş, Munţii Bucovinei etc.), viaţa religioasă în perioada comunistă, colectivizarea, evenimentele din decembrie 1989 etc. Însă preocupările colectivului de la Cluj nu se limitează doar la perioada comunistă, ci ating şi perioada celui de-a doilea război mondial, dar şi cea de după prăbuşirea sistemului totalitar. S-a acordat importanţă organizării unei arhive audio şi a bazei de date potrivit interviurilor realizate. Rezultatele muncii de pe teren se cer întotdeauna bine sistematizate, pentru a putea fi utilizate cu real folos.

Cum se cuvine din partea unei instituţii serioase, Institutul de Istorie Orală de la Cluj a editat şi o publicaţie. Numele noii reviste – *AIO* – este un acronim, transcrierea unor iniţiale (*Anuar de Istorie Orală*). Însă, aşa cum cu reţinut umor remarca Doru Radosav, există un verb latinesc, *aio*, care înseamnă „a afirma", „a spune". Ca orice întreprindere care pleacă la drum este în firea lucrurilor ca noua revistă să-şi dorească afirmarea, impunerea în viaţa academică românească.

Cele două numere ale *AIO* care au apărut cuprind o diversitate tematică de apreciat, de la participarea românilor la cea de-a doua conflagraţie mondială, trecând prin rezistenţa armată anticomunistă, colectivizarea agriculturii, persecuţiile religioase din perioada comunistă, prăbuşirea regimului comunist în 1989 şi până la încercări de definire conceptuală a domeniului istoriei orale. Contribuţiile incluse în cele două volume se datorează atât unor specialişti cunoscuţi, cât şi unor tineri care debutează acum. Fie şi o enumerare a studiilor şi articolelor strânse între coperţile *AIO* ar fi utilă pentru cei interesaţi, dar care nu au aflat încă sau nu au putut avea acces la această revistă.

În nr. I/1998, pe lângă partea introductivă, incluzând „Cuvântul înainte" al lui Pompiliu Teodor (p. 7-9), „Nota redacţiei" a lui Doru Radosav (p. 10) şi prezentarea lui Florin Cioşan, „Institutul de Istorie Orală din Cluj Napoca. Actualitate şi perspectivă" (p. 11-33), şase secţiuni relativ bine definite reţin atenţia. **1. Biografie şi istorie** cu realizările lui Doru Radosav, „Biografie şi istorie (sec. XX). Moş Ivănescu din Rusca" (p. 37-71); Irina Nicolau, Carmen Huluţă, „O arhivă de istorii orale. Addenda la un concurs" (p. 72-83); Gabriel Andreescu, „Mărturia unui disident" (p. 84-94). **2. Viaţă socială – viaţă privată**: Cornel Jurju, „Românii pe frontul de est. Războiul între moarte, viaţă şi captivitate" (p. 95-117); Valentin Orga, „Sărbătoarea pierdută. Conotaţii ale agresiunii comuniste în satul tradiţional românesc" (p. 118-134); Remus Anghel, „Poveste cu ţigani maghiari" (p. 135-176); Elena Bărbulescu, „Femeia şi avortul în perioada 1966-1989" (p. 177-193); Constantin Bărbulescu, „Imaginarul corpului uman. Aspecte metodologice" (p. 194-211). **3. Rezistenţa armată anticomunistă**: Claudiu Şular, „Mişcarea de rezistenţă anticomunistă a «grupului Alexandru Podea» din Negrileşti" (p. 215-126); Radu Hriniuc, „Rezistenţa naţională armată anticomunistă. Profil de partizan – Gheorghe Paşca" (p. 237-258); Cosmin Budeancă, „O înscenare regizată de Securitatea hunedoreană. Organizaţia «Garda albă»" (p. 259-285). **4. Memorie şi colectivizare**: Ionuţ Costea, „Procesul colectivizării şi memorie generaţională. Studiu de istorie orală" (p. 289-297); Florin Cioşan, „Colectivizarea agriculturii. Studiu de caz (localităţile Tcaca şi Coniţa, jud. Bistriţa-Năsăud). Cercetare de istorie orală" (p. 298-336); Nicolae Luca, „Procesul colectivizării în Şpălnaca între 1949-1962" (p. 337-352); Petre Din, „Colectivizarea la Sînpetru de Câmpie" (p. 353-361). **5. Represiune şi persecuţie**: Lucreţia Scurtu, „Religie şi prigoană. Măsuri opresive asupra elitei preoţeşti şi a credincioşilor greco-catolici din comuna Feldru (Bistriţa), în timpul persecuţiei comuniste, 1948-1989" (p. 365-374); Maria Avram, „Strategii clandestine în practica religioasă greco-catolică din comuna Maieru, judeţul Bistriţa Năsăud, în timpul persecuţiei comuniste, 1948-1989" (p. 376-385); Almira Enuţă, „Fenomenul Piteşti. Represiune extremă în variantă românească" (p. 386-427). **6. Repere metodologice în Istoria Orală**: Daniel Pennel, „Mission, issues, and approach in oral history. A review essay" (p. 431-437); Ioana Boca, „Arhiva de Istorie Orală a Memorialului Sighet" (p. 438-444); Mariana Conovici, „Consideraţii privind transcrierea, editarea şi indexarea interviurilor" (p. 445-454).

Nr. II al *AIO* se deschide cu un „Editorial" semnat de Doru Radosav (p. 7-10) şi cu o prezentare a lui Cornel Jurju, „Institutul de Istorie Orală (1999-2000)" (p. 11-22). Ca şi în numărul precedent, studiile şi articolele sunt dispuse tot în şase secţiuni, ordinea lor fiind mai bine gândită, începând cu **1. Repere metodologice şi istoriografice**: Petre Iluţ, „Integralism şi multiperspectivism

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în analiza socio-umanului" (p. 25-43); Gheorghe I. Florescu, „Iași, 14 decembrie 1989. Considerații istoriografice" (p. 44-57). **2. Biografie și memorie**: Irina Nicolau, Carmen Huluță, „A treia dimensiune a genealogiei" (p. 61-77); Maria Radosav, „Strategii de supraviețuire în Holocaust în memoria feminină" (p. 78-104); Petre Din, „Mișcarea legionară între istoria oficială și istoria orală" (p. 105-123). **3. Viață socială – Viață privată**: Flore Drăgan, „Imaginea prizonieratului sovietic" (p. 127-151); Florin Stan, „Stalinizarea școlii românești. Studiu de caz – Turda" (p. 152-166); Radu Hriniuc, „Emigrația românească în Statele Unite ale Americii după 1945. Motivații și strategii de emigrare" (p. 167-181); Maria Avram, „Rolul tradiției în revenirea la greco-catolicism după 1989 (com. Maieru, Bistrița Năsăud)" (p. 182-187); Lucreția Scurtu, „Credincioșii greco-catolici după 1989. Studiu de caz: comuna Feldru (jud. Bistrița-Năsăud)" (p. 188-196); Gabriela Otescu-Bica (coordonator), „Copilăria și adolescența în Teregova anilor 1920-1970" (p. 197-239). **4. Rezistența armată anticomunistă**: Cornel Jurju, „Rezistența anticomunistă în zona Huedin. Grupul «Capota-Dejeu»" (p. 243-264); Valentin Orga, „Rezistența armată anticomunistă din zona Huedin. Organizația «Cruce și spadă»" (p. 265-279), Gabriela Otescu-Bica, „Rezistența armată anticomunistă în zona Teregova. Grupul «Blănaru-Ionescu»" (p. 280-292); Silvia Angelescu, „«Născută din nevoile țăranilor». Rezistența anticomunistă din Dobrogea. 1944-1952" (p. 293-310); Iosif Milotai, „Revoluția din Ungaria (1956) și impactul său asupra elevilor maghiari din Oradea" (p. 311-325). **5. Memorie și colectivizare**: Rodel Rujan, „Procesul colectivizării agriculturii în Mândruloc și Cicir, jud. Arad" (p. 329-350); Cosmin Budeancă, „Colectivizarea agriculturii în Regiunea Hunedoara. Studiu de caz: satul Aurel Vlaicu" (p. 350-376); Mirena Roman, „Colectivizarea agriculturii în zona Luduşului. Studiu de caz: localitățile Chețani și Hădăreni, jud. Mureș" (p. 377-399); Kápolnasi Zsolt, „Procesul colectivizării în satul Ciceu, județul Harghita, 1949-1962" (p. 400-415). **6. Represiune și persecuție**: Veronica Dudnic, „Campania «podurilor măturate» din anii 1946-1947 în Basarabia" (p. 419-430); Smaranda Vultur, „Le travail de la mémoire dans les récits de vie des anciennes déportés sur Bărăgan: formes, valeurs, arguments" (p. 431-446); Andrea Dobeș, „Memoria închisorii Sighet" (p. 447-459). O secțiune rezervată recenziilor și notelor de lectură întregește cele două numere ale *AIO*.

Ca sugestie, ar fi de preferat ca numele autorilor să apară chiar pe prima pagină a studiilor pe care le semnează, păstrându-se maniera trecerii la sfârșit doar în cazul recenziilor. De asemenea, o corectură mai atentă ar înlătura unele erori care altfel produc o impresie nu tocmai plăcută.

Constituirea Institutului de Istorie Orală și apariția revistei sale – *AIO* – nu pot decât se ne bucure, fiind un indiciu că în pofida recuperărilor enorme pe care le-a avut de făcut, la care s-a adăugat depășirea piedicilor încă numeroase după 1989, istoriografia română nu este lipsită de suflu novator. Întreprinderile de acest gen merită aprecierea profesioniștilor.

Dorin Dobrincu

„Mentalites / Mentalités. An interdisciplinary journal / Un journal interdiciplinaire", volume / tome 4, number / numero 1, 1999

Mentalities/Mentalitiés este publicația Institutului pentru Istoria Mentalităților din Hamilton, Noua Zeelandă. *Coordinating Editor* este Norman Simms, iar *Honorary Editor* un român, Alexandru Duțu (decedat în același an al apariției tomului 4, nr. 1 al revistei de la antipozi). Din *Advisory Panel* fac parte și câțiva români: Gheorghe Florescu, Andrei Marino și Romulus Vulcănescu. Împreună cu ei sunt specialiști din sfera disciplinelor umane din Franța (Hélene Arhweiler, Emmanuel Le Roy Ladurie), SUA (Robert P. Creed, Immanuel Wallerstein), precum și din Austria, Belgia, Bulgaria, Canada, Elveția, Germania, Israel, Rusia și Spania.

Volumul 4, numărul 1 conține patru studii și o rubrică de recenzii. Meir Rafeld, de la Universitatea Bar-Ilan, Israel, are în vedere „On the Interpretation of a Purim Sugya in Rabbinic Literature" (p. 1-9). Crucial în istoria evreilor, momentul Purim este menționat pe larg în *Biblie* (cartea *Estera*). Aflați în robie, evreii erau în pericol de a fi exterminați de către Haman, vizirul împăratului persan Ahașveroș. Planul demnitarului persan a fost dejucat, însuși Haman fiind ucis, împreună cu alți dușmani ai evreilor. Purim a devenit o mare sărbătoare evreiască, alături de Paște, Sărbătoarea Săptămânilor etc. În mod previzibil, ea a dat naștere unei bogate literaturi rabinice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Florian Galler, din Zürich, Elveţia, se apleacă asupra unui subiect de psihoistorie, „Mania on the Stock Market" (p. 10-16).

Carlos Barros, de la Universitatea Santiago de Compostela, Spania, semnează „Common Paradigm of Twentieth-Century Historians" (p. 17-34). Potrivit autorului, secolul XX a cunoscut o „revoluţie istoriografică". În timp ce secolul XIX fusese caracterizat de istoria narativă, politică, biografică, pozitivistă şi istoricizantă, secolul XX, asemeni altor sfere ale vieţii culturale, a fost plural şi în domeniul istoriografiei. S-a produs o „revoluţie istoriografică": Şcoala Analelor, materialismul istoric, neo-pozitivismul, curentele postmoderniste. Îndeosebi asupra primelor două insistă profesorul Carlos Barros.

Boris Berenzon Gorn, de la Universidad Nacional Autónoma de México, semnează „Un puent deseos... de la historia de las mentalidades a la historia cultural" (p. 35-51).

Rubrica Book Review conţine câteva recenzii semnate de Norman Simms, editorul coordonator al publicaţiei *Mentalities/Mentalités*.

Dorin Dobrincu

„Revista de istorie a Moldovei", nr. 1-2 (37-38), ianuarie–iunie 1999, 116 p.

Revistă ştiinţifică cu apariţie trimestrială, publicaţia este editată la Chişinău de Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova începând din anul 1990, prin efortul colectiv al istoricilor români de pe ambele maluri ale Prutului. Ca semnificaţie şi realizare ştiinţifică, publicaţia se înscrie în efervescenţa culturală ce caracterizează viaţa intelectualilor basarabeni, dar trebuie subliniat faptul că, deşi este concentrată în primul rând asupra zonei Moldovei istorice, *Revista de Istorie a Moldovei* este departe de a fi o publicaţie regională. Tematica abordată este variată, iar pasiunea şi rigoarea ştiinţifică bine coordonate au fost de natură să îmbogăţească peisajul istoriografiei româneşti cu o apariţie remarcabilă. Studiile, comunicările şi documentarele apărute aici – este vorba de: *Romanizarea Daciei răsăritene în prima jumătate a mileniului I d.H.* (Ion Ioniţă), *Semnificaţia etnoculturală a vaselor de lut folosite în evul mediu timpuriu de către populaţia din spaţiul pruto-nistrean* (Ion Hâncu), *Administrarea cetăţii şi a ţinutului Soroca (sec. XV-începutul sec. al XIX-lea)* (Andrei şi Valentina Eşanu), *Proprietatea devălmaşă şi structura socială a proprietarilor ei în ţinuturile Lăpuşna, Orhei, Soroca (sec. XV-începutul sec. XVIII)* (Angela Popovici), *Din istoria mentalităţilor în Ţara Moldovei: imaginea morţii în societatea urbană (mijl. sec. XVII - mijl. sec. XVIII)* (Alina Felea), *Opere istorice şi materiale epistolare ale lui Dimitrie Cantemir din Arhiva istorico-militară de Stat a Rusiei (or. Moscova)* (Victor Ţvircun), *Un proiect de Institut în Moldova la începutul sec. al XIX-lea* (Arina Kraijdan) – constituie contribuţii ştiinţifice valoroase la problemele cercetate. La rubrica *Plai natal*, Ion Gumenâi prezintă *Briceni – o localitate cu vechi tradiţii istorice*, iar Dinu Poştarencu face unele *Precizări privind primele menţiuni documentare ale localităţilor: Briceni, Dominteni, Donduşeni, Drochia, Fântâniţa, Frasin, Horodişte, Mileşti, Ocniţa, Pelinia, Valea lui Vlad, Ciocâlteni*. Publicaţia mai conţine rubricile *Recenzii* şi *Viaţa ştiinţifică*.

Am lăsat, în mod intenţionat, la sfârşit prezentarea evenimentului căruia i-a fost consacrat numărul 1-2 (37-38), din 1999, al *Revistei de Istorie a Moldovei*, pentru a-i accentua, o dată în plus, importanţa. Aşa cum se precizează pe prima pagină, „prezentul număr al revistei este oferit profesorului universitar dr. Ioan Caproşu cu ocazia împlinirii vârstei de 65 de ani". Pentru a-i contura mai precis personalitatea sunt amintite datele importante ale biografiei profesorului Ioan Caproşu. Absolvent al Facultăţii de Istorie şi Filologie a Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi în anul 1958, a fost cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" până în 1979 (în 1972 a fost ales şef al Sectorului Istorie Medievală). În 1979, sub îndrumarea profesorului Constantin Cihodaru, obţine titlul de doctor în istorie cu teza *Camăta în Moldova până la mijlocul secolului al XVIII-lea*. De activitatea reputatului cercetător Ioan Caproşu la Institutul de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi este legată şi editarea *Anuarului* al cărui secretar ştiinţific a fost între anii 1966 şi 1978, din 1979 şi până în 1984 îndeplinind funcţia de redactor-şef. Cariera ştiinţifică a profesorului Caproşu s-a concentrat încă de la început pe culegerea şi editarea documentelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

medievale româneşti. Amintim doar contribuţiile, împreună cu alţi cercetători, la editarea colecţiei *Documenta Romaniae Historica. Seria A, Moldova* ajunsă, deja, la volumul 24, precum şi a monumentalei *Biblii din 1688*. Lista lucrărilor ştiinţifice ale profesorului Caproşu, inserată în prezentul număr al *Revistei de Istorie a Moldovei*, este, de asemenea, impresionantă.

Dincolo de activitatea ştiinţifică remarcabilă, ceea ce a făcut din Ioan Caproşu un mare profesor este generozitatea cu care şi-a împărtăşit studenţilor săi experienţa acumulată, precum şi pasiunea pe care a ştiut să o cultive colaboratorilor săi, atât pentru cercetarea istorică, cât şi pentru abordarea serioasă a domeniilor în care activează. Profesor universitar, şef de catedră, decan al Facultăţii de Istorie din cadrul Univ. „Al. I. Cuza", Ioan Caproşu a reuşit să formeze o adevărată şcoală de istorici medievişti, fondând, totodată, una din cele mai serioase şcoli de paleografie slavonă şi chirilică din România. Activitatea didactică a profesorului Caproşu s-a desfăşurat şi în străinătate, ca *Visiting Profesor*, la Universitatea Portland, Oregon, S.U.A. (între 1981 şi 1983), la School of Slavonic and East European Studies din Londra şi Universitatea din Cambridge (între 1983 şi 1986).

În paginile *Revistei de Istorie a Moldovei* este evidenţiată colaborarea lui Ioan Caproşu cu istoricii din Basarabia. Datând de peste trei decenii, aceasta a însemnat atât de mult pentru intelectualii români de peste Prut, încât a generat o butadă: „lumina vine de la Răsărit, dar cărţile de la Caproşu".

Vă mulţumim şi vă urăm, Domnule Profesor, *La mulţi ani*, cu sănătate şi putere pentru a duce la îndeplinire frumoasele proiecte, care, nu ne îndoim, vor îmbogăţi cultura noastră.

Elena Chiaburu

„Revue roumaine d'histoire", XXXVIII, nr. 1–4, 1999, 304 p.

Întemeiată de Andrei Oţetea şi patronată de Secţia de Ştiinţe Istorice şi Arheologie a Academiei Române, prestigioasa revistă cuprinde studii circumscrise, îndeosebi, istoriei moderne şi contemporane româneşti, interferenţelor politice cu spaţiul general european. Relaţiile franco-române de-a lungul secolelor XIX-XX constituie laitmotivul unora din textele cuprinse în volum: politica externă franceză şi Principatele române la începutul secolului XIX (Jean Nouzille), activitatea diplomatică a omului de litere şi politicianului George Bengescu (1848-1922) (Mihai Sorin Rădulescu), atitudinea Franţei faţă de România în timpul negocierilor româno-sovietice desfăşurate între anii 1931-1932, în timpul cărora se distinge personalitatea diplomatului Nicolae Titulescu (Valeriu Fl. Dobrinescu şi I. Pătroiu), evocarea perioadei în care statul francez a fost reprezentat la Bucureşti de către Paul Morand, numit ambasador în 1943 (Jean-Paul Bled), perspectiva geopolitică a Consulatului român de la Strasbourg după deschiderea sa în 1992 (Anne-Marie Cassoly). Reţinem şi studiul lui Dan Berindei despre un moment decisiv din istoria acestor relaţii, identificat de istoric ca o criză a sistemului politic românesc declanşată de abdicarea lui Cuza, cu manifestări profunde până la instalarea definitivă a principelui Carol, în condiţiile existenţei divergenţelor de opinii politice externe în privinţa condiţiilor de acordare a creditului politic. Acestea fiind împrejurările, „le soutien de la France fut essentiel pour que les nouveaux faits accomplis soient acceptés et validés par les Puissances garantes et par la Cour suzerain". În continuare, subiecte relative la raporturile româno-austriece sunt abordate cu temei de Max Demeter Peyfuss (*Der Wiener Medailleur Anton Scharff und Rumänien*) şi de Mihai Sorin Rădulescu (*Familien österreichischer Abstammung in der rumänischen Gesellschaft im XIX.-XX.Jh.*). Klaus Schönherr subscrie un text despre implicaţiile situaţiei militare de la 1944 în relaţiile româno-germane, urmat de reflecţiile asupra câtorva probleme de politică externă ale României, în deceniile 7-9 ale secolului XX, aparţinând lui Mihnea Berindei şi Marc de Bellet. Cei doi istorici readuc în memorie episoade ale regimului Ceauşescu, între care atitudinea secretarului general faţă de evenimente externe de mare importanţă, precum cele din fosta Cehoslovacie (în 1968). În ceea ce priveşte ultima lui călătorie peste hotare, în Iran, „il trouvait là une des seules occasions de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

présenter sa phraséologie, avec le concours d'un partenaire susceptible de l'appuyer dans cette tentative" (p. 199).

Nu lipsesc din tomul de față rubricile curente de note, discuții, informare bibliografică, viață științifică.

Cătălina Iliescu

„Analele Universității București", *istorie*, XLVIII, 1999, 128 p.

Ultimul fascicol al seriei de *istorie* din „Analele Universității București" cuprinde șase contribuții două dintre acestea fiind scrise în limba engleză, trei în limba franceză și una în limba română. Viorel Panaite, în articolul *Southeastern Europe Historians: Palmira Brummett and Jane Hathaway*, oferă scurte portrete științifice a două tinere cercetătoare din Statele Unite. Activitatea celei dintâi, mult mai vastă, pornește de la o teză de doctorat cu tema: *Transformări în hegemonia politică și comercială: Veneția și expansiunea otomană, 1505-1517*. Jane Hathaway având aceeași specializare în otomanistică își îndreaptă atenția în special asupra transformărilor sociale și politice din Egipt și Yemen, în consecință asupra unor zone mai îndepărtate de țările române. Chiar și în aceste condiții preocupările acesteia nu ar trebui neglijate deoarece se pot descoperi numeroase analogii cu istoria relațiilor româno-otomane, cele două regiuni, ca provincii de graniță, având o poziție aproximativ similară cu cele românești.

Prin studiul *Discours d'homme, paroles de femme. De la construction et de l'incorporation de l'habitus féminin – la fin du XIXe siècle roumain* Ionela Băluță încearcă să regăsească originile feminismului românesc la sfârșitul veacului trecut. Purtând titlul *Diplomația culturală românească: promovare, recuperare, compromitere. Cazul franco-român. 1955-1960* contribuția lui Ovidiu Bozgan se transformă într-o analiză a distorsiunilor generate de preeminența ideologiei comuniste în relațiile culturale dintre România și Franța.

Ultimele trei studii sunt grupate în cadrul temei *Imaginarea Africii* tratând aspecte culturale generate de contactul a două civilizații *Tombouctou: o legendă* (Simona Corlan-Ioan); politice legate de expedițiile coloniale și rezistența din estul Africii, cu referire specială la expediția lui Oscar Baumann în Usambara (Walter Sauer); și ideologice François-Xavier Fauvelle-Aymar, cercetător la Centrul de Cercetări Africane, din cadrul Universității din Paris, încercând să răspundă la întrebarea: *Ce este africanismul?*

Marius Chelcu

Federația Comunităților Evreiești din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, „Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a evreilor din România", nr. 4-5, București, 2000, 152 p.; aceeași revistă, nr. 6, 2000, 132 p.; Academia Română, Filiala Iași, și Federația Comunităților Evreiești din România, „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", IV, coordonatori Silviu Sanie, Dumitru Vitcu, București, Editura Hasefer, 1999, 284 p.

Toate cele trei volume sunt axate pe ideea publicării materialelor privind istoria evreilor din România, istorie care prezintă un dublu interes: în raport cu istoria mondială a poporului evreu (Weltgeschichte des Jüdischen Volkes, cum și-a intitulat Dubnov cunoscuta istorie a evreilor) și în raport cu istoria României; în prezent mai există în România doar circa 10.000 de evrei (înainte de al doilea război mondial erau circa 800.000, din care mai mult de jumătate au emigrat în Israel).

Referitor la cele două volume ale Buletinului Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a Evreilor din România, menționăm că primul dintre ele, nr. 4-5, are următoarea structură: sumarul în română și engleză, materialele publicate și „Poșta Buletinului"; caracterul eterogen al ambelor volume (4-5 și 6) este evident; materialele publicate în nr. 4-5: articolul semnat de Dumitru Hîncu și intitulat „Un crâmpei de istorie mai puțin cunoscut" (este vorba de istoria evreilor din Bucovina, de la ocuparea acesteia de către austrieci în 1774 și până la Unirea Bucovinei cu România în 1918; în 1886 trăiau în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cernăuți 15.000 de evrei din populația totală de 45.000 locuitori; autorul articolului consideră că „Pentru populația evreiască, evenimentele consecutive anului 1849 și, mai cu seamă, adoptării Constituției imperiale din 1867, care îi garanta drepturi cetățenești depline, exercitarea oricăror meserii și posibilitatea de a dobândi proprietăți agricole, au avut o influență benefică atât asupra stării economice, cât și asupra dezvoltării ei culturale"; în 1913 primar al orașului Cernăuți a fost ales „fruntașul evreu" Salo von Weisselberger); articolul „Un slogan care poluează istoria sau confruntarea cu istoria unui slogan", semnat de Hary Kuller (este combătut – cu folosirea datelor statistice și articolul are anexate și trei documente – sloganul „Evreii au adus comunismul în România"); articolul intitulat „Drama seducției" (subintitulat „Din amintirile unui fost deportat din Transnistria"), semnat de Ioan Vaida (în legătură cu soarta evreilor deportați în cursul celui de al doilea război mondial în Transnistria există o bogată bibliografie, din care menționăm: Jean Ancel. *Transnistria*, 3 volume, colecția Destine, București, 1998; Matatias Carp, *Cartea neagră*, 3 volume, editura Diogene, București, 1996; *Martiriul evreilor din România*, editura Hasefer, București, 1991); „Revista Israelită – Mărturii despre începutul secolului XX", articol semnat de Prof. I. Șerbănescu (Revista Israelită a apărut în două serii: 1885-1892, 1908-1910; în concluzia articolului se arată: „... nu trebuie niciodată slăbită strădania de a scoate la lumină atitudinile raționale, umaniste, ale unei părți importante a intelectualității românești, care a respins și sunt convins că și astăzi respinge prejudecățile xenofobe"); articolul intitulat „Dr. W. Filderman despre antisemitism și xenofobie", semnat de Lya Benjamin (după 1989 au apărut lucrări de „restituire" a activității și personalității lui W. Filderman, ca și a serviciilor pe care le-a adus în folosul populației evreiești în timpul războiului); articolul intitulat „Activitatea <Uniunii Femeilor Israelite> din București", semnat de Ada Felan; o notă intitulată „Evreii secolului" (este reprodusă o serie de nume dintr-o listă de 50 de personalități care „au schimbat lumea", listă publicată în Jerusalem Magazine (menționăm din această listă pe următorii: Franz Kafka, Robert J. Oppenheimer, Martin Buber, Arnold Schönberg, Marcel Proust, Albert Einstein; tot în această notă este reprodusă o serie de nume dintr-o listă publicată în revista Minimum, care apare în Israel în limba română, nume cuprinzând pe „cei mai importanți evrei-români ai secolului XX" și citâm din această listă pe Moses Gaster – filolog, Dr. Alexandru Șafran – fost Șef Rabin, Mihail Sebastian – scriitor, Dr. W. Filderman – lider al Comunității evreilor din România într-o perioadă critică, A.L. Zissu – scriitor și conducător sionist, Tristan Tzara – poet și fondator al mișcării Dada, Paul Celan – poet, B. Fundoianu – poet, Marcel Iancu – pictor, Clara Haskil – pianistă, I. Peltz – scriitor, F. Aderca – scriitor); articolul intitulat „Asociații și societăți evreiești", semnat de Cella Vasiliu (este vorba de o serie de asociații și societăți de la sfârșitul secolului XIX și din prima jumătate a secolului XX și anume: Asociații filantropice organizate pe baze profesionale, Alte societăți filantropice, Societăți de ajutor reciproc, Societăți pentru sprijinirea activității culturale și cultuale, Asociații și societăți sioniste); articolul intitulat „Fondul de documente Joseph Kaufmann", semnat de Ioana Constantinescu (Joseph Kaufmann este considerat în articol „Drept unul dintre pionerii istoriografiei evreiești din România" și sunt menționate două dintre lucrările publicate de acesta: „Evreii luptători în revoluția românilor din 1848", apărută în 1900 și „Cronica comunităților israelite din județul Neamț", în două volume, apărută la Piatra Neamț în 1928-1929), articolul intitulat „Jubileu – Școala de meserii <Ciocanul>", semnat de Hary Kuller; articolul intitulat „Evacuați din bucovina și nordul Moldovei în Oltenia", semnat de Prof. Albert Zimbler (sunt anexate și o serie de documente în facsimil), articolul intitulat „90 de ani de la înființarea Uniunii Evreilor Pământeni", semnat de Lya Benjamin (are și câteva anexe, printre care „Petiția Evreilor Pământeni adresată Corpurilor legiuitoare", în februarie 1910); nota intitulată „Documente despre istoria evreilor din Grecia", semnată H.D. (este vorba de o prezentare a volumului „Documents on the History of the Greek Jews", care a apărut la Atena, editura Kastaniotis); articolul „Gala Galaction și evreii", semnat H.D. (sunt reproduse o serie de pasaje din al doilea volum al Jurnalului lui Gala Galaction; scriitorul Gala Galaction, traducător într-o limbă română literară a bibliei, a fost și primul ambasador al României în statul Israel; din eroare această notă nu este menționată în indexul – nici în cel în română și nici în cel în engleză – de la începutul volumului); nota intitulată „Azilul Elisabetheu", semnată C.V.; nota semnată „Studiul Holocaustului – o provocare pentru educație în secolul XXI", semnată F.A.; nota intitulată „Japonia – Centrul educațional asupra Holocaustului (H.E.C.)"; volumul se încheie cu „Poșta buletinului".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Volumul 6 al Buletinului are şi acesta o structură eterogenă, conţinând: sumarul în română şi engleză; nota semnată de Dumitru Hîncu, intitulată „Dr. Alexandru Şafran – 90 ani" (Dr. Alexandru Şafran a fost numit în 1939, la vârsta de 29 de ani, Şef Rabinul României şi în timpul războiului a depus o activitate deosebită pentru atenuarea regimului impus populaţiei evreieşti şi „pentru salvarea coreligionarilor săi de cumplita soartă ce le era destinată"; este silit să părăsească România în 1948 şi se stabileşte la Geneva unde devine Şef Rabin al Comunităţii geneveze); „Declaraţia Cultelor pentru integrarea României în Uniunea Europeană", două articole semnate de Ţicu Goldstein şi Dr. G. Brătescu dedicate aniversării unui centenar de la naşterea învăţătului dr. M.A. Halevy (Piatra Neamţ 1900 – Paris 1972); articolul intitulat „O dezbatere mereu actuală", semnat de Prof. I. Şerbănescu (sunt discutate materialele publicate în 1900 în „Noua Revistă Română" cu tematica „Cestiunea israelită" – este vorba de problema în legătură cu acordarea sau nu de drepturi cetăţeneşti evreilor, deoarece între 1878-1918 numai câteva sute de evrei au obţinut încetăţenirea individuală pe baza articolului 7 al Constituţiei din circa 250.000 locuitori evrei); nota intitulată „Zilele europene ale moştenirii culturale iudaice" (Bucureşti, 3-5 septembrie 2000); o notă semnată Hary Kuller despre Muzeul de Istorie a evreilor din România „Şef Rabin Dr. Moses Rosen" (inaugurat la 15 ianuarie 1978; nota cuprinde o largă descriere a secţiilor muzeului, cu tematicile la care se referă: economie, literatură, religie, ştiinţă, presă, pictură, teatru, muzică, viaţă comunitară); tableta lui Tudor Arghezi intitulată „Israel" şi care fusese publicată în revista *Adam*, nr. 9, din 15 octombrie 1930; reproducerea unui text de I. Eliade Rădulescu, intitulat „Talmudul şi rabinii", însoţit de un comentar semnat de Dumitru Hîncu; o notă privind Congresul de la Montpellier (congres desfăşurat în zilele de 25-27 septembrie 2000 şi având ca temă „Les Juifs en Roumanie au XIX-ième et XX-ième siècle, permanences et ruptures" şi având ca responsabil ştiinţific pe istoricul Carol Iancu); articolul intitulat „Supravieţuirea ca rezistenţă" (articol documentat, cu anexe, bibliografie, copii de pe documente, printre care şi un memoriu trimis de Dr. W. Filderman – în numele Federaţiei Uniunilor de Comunităţi Evreieşti din Ţară, la data de 19 octombrie 1941; autoarea articolului, Lya Benjamin, susţine că nu trebuie neglijată – în studiul istoriei evreilor – şi activitatea pozitivă, chiar în acele condiţii, dusă de organele oficiale recunoscute ale obştii evreieşti, ca şi activitatea şcolară, de presă, artistică şi se susţine următoarea teză: „Aşadar, intenţia evreilor nu a fost de subminare sau de răsturnare a regimului. Dimpotrivă, ei au sprijinit material şi moral efortul de război al României, cerând chiar dreptul de a lupta în cadrul armatei de unde au fost eliminaţi"); articolul intitulat „Procesul de permanenţă-ruptură în dinamica postbelică a evreilor din România", semnat de Hary Kuller (la începutul anului 1947 existau în România 428, 312 evrei, în 1970 erau 30.000, în 1980 circa 40.000, în prezent sunt circa 10.000; se menţionează apariţia, după 1989, a unor gazete conţinând articole cu caracter antisemit; autorul scrie: „Desigur au existat mulţi comunişti evrei, dar nu mulţi evrei au fost comunişti"); articolul intitulat „Cum se fabrică o diversiune", semnat de Prof. E. Cimpoieru; alte două articole privesc amintiri din perioada deportării în Transnistria; volumul se încheie cu o recenzie semnată de Paul Cernovodeanu, membru de onoare al Academiei Române, despre „Izvoare şi mărturii", vol. III/1-2, 1801-1849, publicat de editura Hasefer în 1999 şi cu o notă despre „Evreii din China", semnat D.H., însoţită de reproducerea titlurilor câtorva lucrări dedicate istoriei având ca obiect pe cei denumiţi „Chinese Jews".

Al treilea volum pe care îl vom prezenta (*Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, IV, Bucureşti, Editura Hasefer, 1999, 283 pagini) conţine materiale de nivel ştiinţific meritoriu şi cuprinde 5 părţi: cuvântul coordonatorilor (Dr. Silviu Sanie şi Dumitru Vitcu) şi câteva articole, Acta, Miscelanea, Recenzii, Muzeologie, Autorii.

În cuvântul coordonatorilor se precizează că „Obiectivele majore ale revistei, acelea de a întregi o parte a istoriei naţionale a României şi în acelaşi timp a unei etnii care, în secolele de coabitare, a luptat şi pentru a-şi apăra identitatea, implică incursiuni în diferite perioade şi abordarea unei tematici de mare diversitate".

Prima parte cuprinde următoarele articole: „Informaţii privind rabinii din Transilvania, 1591-1920", semnat de Eugen Glück (în 1850 numărul evreilor din Transilvania – inclusiv Banatul, Crişana şi Maramureş – era de 61.767 persoane, iar în 1920 era de 181.340; în 1900 funcţionau în Transilvania 178 rabini şi 44 ajutori de rabini; articolul este însoţit de o listă bibliografică ce cuprinde 33 de titluri); articolul intitulat „Târguşoare moldoveneşti slab închegate sau slab dezvoltate" (autor

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

I. Kara; sunt indicate de la început sursele bibliografice şi aceasta în afara celor 193 de citate bibliografice de la finele articolului; articolul cuprinde o listă a târguşoarelor la care se referă, fiind interesant de remarcat că preocuparea autorului se referă nu la acele aşezări care au prosperat, ci la unele care „au ratat", dacă ne putem exprima astfel); articolul intitulat „Personalităţi ale vieţii economice din secolul al XIX-lea: bancherul moldovean Israil Chaim Daniel", semnat de Dumitru Vitcu (Israil Chaim Daniel – fiul lui Michel Daniel – despre care un ziar german scria „casa de bancă Daniel din Iaşi joacă rolul de Rotschild al Moldovei" – a primit încetăţenirea individuală după războiul din 1877; a avut un titlu de boierie încă înainte de încetăţenire, a sprijinit băneşte pe Domnitorul Mihail Sturdza şi ulterior pe familiile soldaţilor români căzuţi în războiul din 1877; cererea sa de încetăţenire individuală a fost sprijinită, printre alţii, de Mihail Kogălniceanu; a fost prieten apropiat al lui Petre P. Carp şi Dim. A. Sturdza, a fost decorat cu ordinul „Coroana României" şi cu „Steaua României", ambele în gradul de ofiţer; s-a stins din viaţă la vârsta de 90 de ani, în 1902, după ce la vârsta de 80 de ani se recăsătorise cu o tânără de 23 de ani; articolul se încheie cu următoarea concluzie: „Ataşamentul său pentru Moldova a fost sincer şi total, neagreând... ideea emigrării coreligionarilor săi... Dincolo de elementele pitoreşti, sau de picanteriile ce i-au particularizat traiectul biografic, nici o cercetare autentică nu va putea face abstracţie de contribuţia-i consistentă în cristalizarea, evoluţia şi consolidarea structurilor economico-financiare premoderne şi moderne ale societăţii româneşti"); articolul „Catagrafia evreilor din Piatra Neamţ din anul 1859", articol semnat de Pincu Pascal; articolul intitulat „O <societate> secretă antisemită la Iaşi, în 1875", autor Gh. Platon; articolul „<Chestiunea evreiască> în viziunea lui P.P. Carp. Anii de început" (articolul este semnat de Cătălin Turliuc; omul politic conservator P.P. Carp, prieten cu bancherul Michel Daniel, ... şi-a construit poziţia faţă de evrei, întemeindu-o pe raţiune şi propria experienţă, pe luciditate şi pragmatism, necedând niciodată unor impulsuri viscerale sau unor stereotipuri sau zvonuri otrăvite"); articolul intitulat „De la imperiul austro-ungar la statul român. Cazul evreilor din Banat", autor Victor Neumann (articolul este însoţit de 62 note bibliografice; este axat pe următoarele teme: Extinderea vieţii comunitare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Aspiraţiile sociale şi culturale, problema asimilismului. Opţiuni politice în anii de tranziţie de la monarhia austro-ungară la statul român, De la integrare la sionism, Statutul economic şi contribuţia la civilizaţia României interbelice; articolul reprezintă un capitol al cărţii Istoria evreilor din Banat, ce urma să apară: în 1910 erau 6.728 evrei în Banat, adică 15,5% din totalul populaţiei, iar în acelaşi an erau 910.000 evrei în întregul Imperiu, ceea ce reprezenta 5% din întreaga populaţie); articolul intitulat „Comunitatea evreilor din Cernăuţi în perioada administraţiei româneşti între cele două războaie mondiale", de David Schaari (în 1930, din 112,427 locuitori ai oraşului Cernăuţi 42.592 erau evrei; din articol se desprinde configuraţia tuturor tendinţelor politice care se manifestau în cadrul organizaţiilor evreieşti în perioada de la Unire până la al doilea război mondial; articolul este, însoţit de 79 note bibliografice; din întreg articolul se desprinde ideea puternicei şi directei influenţe pe care orientările politice ale partidelor româneşti au avut-o asupra orientării locuitorilor evrei din Cernăuţi); articolul „Sfârşitul unor comunităţi şi câteva aspecte ale cercetării istoriei evreilor din România", autor Silviu Sanie; articolul „Asupra câtorva tragedii mici petrecute în cadrul unei tragedii mari numită Struma", autor Shimon Rubinstein (pe Struma, scufundată în 1942 în apele Mării Negre au murit 769 evrei ce sperau să ajungă în Palestina); articolul „Naţionalism şi antisemitism în legislaţia regimului autoritar al regelui Carol al II-lea, România, 1938-1940", autor Lya Benjamin (este discutată şi teza că „Doar interese de conjunctură ar fi împins regimul carlist să adopte o politică antisemită, sperând că astfel va câştiga simpatia Germaniei naziste").

Partea intitulată „Acta" conţine trei note cu caracter documentar (Dumitru Agache: Mărturii documentare referitoare la evreii din Moldova în secolele XVI-XVIII; Leon Eşanu: 80 de ani de la crearea Asociaţiei generale a studenţilor evrei din Iaşi; Mircea Coloşenco: Mărturii privind construirea Teatrului Naţional Habimah, 1935-1936).

Partea intitulată „Miscelanea" cuprinde trei articole intitulate: Memorie colectivă, memorie individuală, autor Andrei Corbea; Amintiri pentru viitor – din perspectivă evreiască, autor Erhard Roy Wienn; Un cărturar uitat: Mendel P. Mendel, autor Mircea Coloşenco.

În partea intitulată „Recenzii", Şeiva Sanie publică o prezentare a cărţii istoricului Carol Iancu, carte intitulată „La Shoah en Roumanie. Les Juifs sous le régime d'Antonescu (1940-1944).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Documents diplomatiques français inédits". Collection Sem, Université Paul Valéry, Montpellier, 1998, 190 pages.

Volumul se încheie cu o prezentare (autor Carol Marcusohn) a Muzeului comunității evreilor din Bacău și cu lista autorilor materialelor publicate în volum (este vorba de scurte note biografice și cu indicarea activității științifice și publicitare a fiecărui autor).

Betinio Diamant

„Studii și materiale de istorie medie", volumul XVII, 1999, 262 p.; volumul XVIII, 2000, 308 p.

Primul fascicol luat în discuție se deschide cu o evocare a unei personalități care a marcat istoriografia românească postbelică, cea a istoricului Nicolae Stoicescu trecut în neființă la 15 septembrie 1999. Constantin Bălan oferă un scurt expozeu al unei impresionante activități științifice, iar Mariana Mihăilescu printr-o *Bibliografie selectivă* completează această imagine.

Volumul este structurat tematic, prima secțiune fiind aceea dedicată izvoarelor. Având conotații mai curând teoretice în domeniul editării surselor diplomatice din Transilvania, studiul lui Zsigmond Jakó pe această temă a fost preluat din *Erdélyi Okmánytár* (Diplomatariu transilvan, Oklevelek, levelek és más irásos emlékek Erdély történetéhez (Diplome, scrisori și alte izvoare scrise privitoare la istoria Transilvaniei), vol. I, *1023-1300*, publicat în 1997, la Budapesta, de profesorul clujean. Urmează două contribuții cu un conținut mai strict având la bază analiza unor documente medievale privitoare la *Cucerirea Cetății Albe de către turci la 1484 într-un izvor italian mai puțin cunoscut* (Ionel Cândea) și *Noi «Avvisi» din Veneția relative la istoria românilor în veacul al XVII-lea* (Cristian Luca). Grupajul dedicat izvoarelor este încheiat de articolul Violetei Barbu prin care autoarea rememorează controversele ce au marcat geneza colecției *Documenta Romaniae Historica*.

Un alt capitol al anuarului este dedicat istoriei ideilor întrunind studiile lui Șerban Papacostea care sub un titlu foarte generos *De la romanii la România. Formarea unei națiuni* realizează, plecând de la teza enunțată de Nicolae Iorga, cea a existenței *romaniilor populare*, realizează o schiță a succesiunii etapelor care au condus, la cumpăna veacurilor XIII și XVI, la formarea statelor medievale românești. Gheorghe Lazăr reia o temă destul de frecvent dezbătută cea a modelului politic polonez, insistând asupra reflectării regimului de Stări în sursele documentare românești din secolul XVII. Intitulându-și studiul *Dinamica politică în reprezentare rituală. O molitvă de încoronare copiată de Dionisie Eclesiarhul (1813)*, Radu G. Păun pornind de la un text inedit în limba greacă ia în discuție o altă temă din cadrul istoriei ideilor, cea a formelor de manifestare ale puterii reflectate în ceremonialul de încoronare al domnilor.

În cuprinsul rubricii *Comerț și diplomație* sunt abordate subiecte legate de realități economice și politice din secolele XIII-XVI: *Veneția și problema Strâmtorilor* (Ovidiu Cristea), *Problema exportului de cereale din țările române către spațiul pontic în secolul al XV-lea* (Ștefan Andreescu), *Supraviețuiri bizantine în sistemul fiscalității comerciale otomane (secolul al XVI-lea)* semnat de Anca Popescu și *Gurile Dunării și Strâmtorile Mării Negre în planurile de luptă antiotomană în secolul al XVI-lea* (Ileana Căzan). Aceste demersuri pun în lumină poziția bazinului Mării Negre ca spațiu conexiune comercială între Occident și Orient dar și de vii dispute politice.

Două interesante studii abordează *Relațiile politice internaționale*, primul aparținând lui Eugen Denize, *Problema Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, mai precis divergențele apărute în legătură spațiul care desemna „Basarabia" în acel veac, anume partea sud-estică a Moldovei cuprinzând Cetatea Albă și Chilia; și cel de-al doilea datorat lui Paul Cernovodeanu tratând *Politica orientală engleză între 1733-1739* (I). *Anglia și războiul de succesiune a Poloniei (1733-1735)*. Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, în cadrul rubricii *Documentar* integrează o lucrare de memorialistică privitoare la *Campaniile generalului Federico Veterani în Transilvania și Banat (1688-1694)*, iar studiile *Vornicii moldoveni din domniile lui Petru Rareș* (Maria Magdalena Székely), *Cetatea Gherlei. Cronologie (II)* († Gheorghe Sebestyén) și *Banii de Caransebeș și Lugoj. Considerații asupra atribuțiilor și competențelor acestora (II)* (Dragoș-Lucian Țigău) sunt circumscrise rubricii *Varia*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ultima secţiune a revistei este dedicată memoriei lui Alexandru Elian (1910-1998), Corneliei Papacostea-Danielopolu (1927-1998) şi Alexandru Duţu (1928-1999), trei istorici a căror pierdere istoriografia noastră o va resimţi pregnant.

Fascicolul XVIII se deschide cu un grupaj de studii intitulat *Marea Neagră: interferenţe politice şi comerciale*, o rubrică anunţată în numărul anterior al revistei prin contribuţiile din secţiunea *Comerţ şi diplomaţie*. Astfel, sunt urmărite fenomene de natură economică şi politică generate de transformarea acestui spaţiu într-o veritabilă zonă de contact a intereselor unor mari puteri de-a lungul veacurilor XIII-XVIII, iar titlurile contribuţiilor sunt sugestive pentru susţinerea acestei concluzii: *Enigme ale diplomaticii: primele tratate tătaro-genoveze* (Virgiliu Ciocîltan), *Relansarea politicii veneţiene în spaţiul egeano-pontic (1310-1332)* (Ovidiu Cristea), *Drumurile comerciale internaţionale şi geneza statelor româneşti în viziunea lui Nicolae Iorga* (Şerban Papacostea), *Note despre Cetatea Albă* (Ştefan Andreescu), *Itinerarii danubiano-pontice şi realităţi balcanice în relatările călătorilor germani (secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea)* (Ileana Căzan), *Politica orientală engleză între 1733-1739. II. Anglia şi războiul austro-ruso-turc (1736-1739)* (Paul Cernovodeanu).

Secţiunea *Documentar* din acest număr continuă studiile lui Zsigmond Jakó, *Cercetarea izvoarelor medievale diplomatice în Transilvania* şi cel al Mariei M. Alexandrescu-Dersca Burgaru, *Campaniile generalului Federico Veterani în Transilvania şi Banat (1686-1694). II. (1690-1694)*, iar Gheorghe Lazăr propune o serie de *Documente privitoare la negustorii Pepano şi ctitoria lor de la Codreni "pe Mostiţe" (I)*. Studii ca *Umanistul Ioan Laskaris şi românii* (Nicolae-Şerban Tanaşoca), *Mitropolia Goţiei într-o diplomă otomană de învestire a Patriarhului de Constantinopol* (Anca Popescu), *Două portrete româneşti în Malta* (Andrei Pippidi) sau *Preliminarii la o istorie a nopţii în Ţările Române* (Maria Magdalena Székely) sunt doar câteva dintre cele care compun rubrica *Varia*. Anuarul se încheie cu un consistent capitol de recenzii şi note bibliografice la cele mai noi apariţii editoriale din domeniul istoriei medievale.

Marius Chelcu

„Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", IV, Bucureşti, Editura „Hasefer", 1999, 284 p.; V, Bucureşti, Editura „Hasefer", 2000, 386 p.

Revista „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae" are o apariţie anuală – începând din anul 1996 – şi este rodul iniţiativei unui colectiv de cercetători de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", în frunte cu prof. univ. dr. Dumitru Vitcu, şi dr. Silviu Sanie de la Institutul de Arheologie, cei doi fiind şi coordonatorii publicaţiei. Editată în colaborare cu Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, revista s-a bucurat încă de la debut de aprecierea specialiştilor, impunându-se printr-o abordare ştiinţifică academică într-un domeniu atât de sensibil ca cel al minorităţilor. Relaţiile interetnice şi în special cele care de-a lungul timpului au cunoscut trasee sinuoase, oscilând între o convieţuire normală şi manifestări xenofobe, nu pot fi dezbătute decât într-un cadru detaşat de urmele vechilor disensiuni; doar aşa vom putea dobândi o imagine reală a unor fenomene şi evenimente dintr-o istorie comună.

Primul compartiment, şi cel mai consistent, al volumului IV reuneşte studii istorice acoperind trei perioade istorice începând din ultimii ani ai secolului XVI până în anii 40 ai secolului XX. O echilibrare cantitativă a materialului în funcţie de intervalele istorice nu a fost posibilă deoarece, aşa cum semnalează şi coordonatorii în cuvântul introductiv, rubrica a fost organizată în funcţie de ofertele primite din partea colaboratorilor revistei. Lucrări de sinteză privitoare la organizarea cultului mozaic în spaţiul românesc, ca cel al lui Eugen Glück referitor la rabinat şi familiile rabinice din Transilvania, vor contribui la formarea unei perspective mai clare asupra rolului religiei în păstrarea identităţii comunităţilor evreieşti. De asemenea, informaţiile cuprinse în studiile: *Târguşoare moldoveneşti slab închegate sau slab dezvoltate* (I. Kara), *Personalităţi ale vieţii economice din secolul al XIX-lea: bancherul moldovean Israil Chaim Daniel* (Dumitru Vitcu) sau *Comentarii privind catagrafia evreilor din Piatra Neamţ din anul 1859* (Pincu Pascal) sunt relevante pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

identificarea modalităților de integrare a populației iudaice în acest spațiu și contribuția acesteia la procesul de urbanizare al unor regiuni. Interesante sunt și contribuțiile care tratează manifestările mișcării sioniste: *O „societate" secretă antisemită la Iași în 1857* (Gheorghe Platon), *„Chestiunea evreiască" în viziunea lui P.P. Carp. I. Anii de început* (Cătălin Turliuc). Din cadrul aceleiași secțiuni mai amintim titlurile unor articole revelatoare pentru complexitatea fenomenului abordat: *De la Imperiul Austro-Ungar la statul român. Cazul evreilor din Banat* (Victor Neumann), *Comunitatea evreilor din Cernăuți în perioada administrației românești între cele două războaie mondiale* (David Schaari), *Sfârșitul unor comunități și câteva aspecte ale cercetării istoriei evreilor din România* (Silviu Sanie), *Asupra câtorva tragedii mici petrecute în cadrul unei tragedii mari, numită „Struma"* (Shimon Rubinstein) și *Naționalism și antisemitism în legislația regimului autoritar al regelui Carol al II-lea. România, 1938-1940* (Lya Benjamin).

În cuprinsul secțiunii *Acta* regăsim preocuparea coordonatorilor revistei pentru introducerea în circuitul științific a surselor documentare privitoare la istoria evreilor din România. În plus, dorința mărturisită de a spori valoarea publicației prin diversificarea unghiurilor de analiză a unor fenomene istorice, transpare din îmbogățirea sumarului cu o nouă rubrică *Miscelanea*. Rubrică ce întrunește studiile: *Memorie colectivă, memorie individuală* (Andrei Corbea), *Amintiri pentru viitor – din perspectivă evreiască* (Erhard Roy Wienn) și *Un cărturar uitat: Mendel P. Mendel* (Mircea Coloșenco).

Numărul al V-lea al revistei „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae" a căpătat un caracter special prin întrunirea majorității comunicărilor susținute în cadrul Simpozionului Internațional „Istoria evreilor din România" desfășurat la Iași între 6 și 9 octombrie 1999. Din simpla urmărire a sumarului acestui fascicol putem remarca semnele unui curent ale cărui contururi sunt tot mai clare în dezbaterile academice din ultima vreme, și anume cel al unei recuperări obiective a trecutului comunităților evreiești din spațiul românesc. Aria preocupărilor și a modalităților de abordare a subiectelor din acest domeniu s-a diversificat considerabil, de la observații metodologice ca cele enunțate de Hary Kuller în legătură cu o posibilă istorie în date a evreilor din România, sau comentarii cu caracter demografic și social de natura celor cuprinse în studiul *Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între anii 1832-1858* (Dumitru Ivănescu), până la dezbateri pe marginea fenomenologiei unor momente critice ale acestei convietuiri, amintind aici: *Contribuții privind istoria antisemitismului din Transilvania (sec. XI-1918)* (Eugen Glück), *Concepția mareșalului Antonescu privind soluționarea problemei evreiești în România* (Lya Benjamin), *Deportarea evreilor din Basarabia (1940-1941)*.

Marius Chelcu

„Annales. Histoire, sciences sociales", Paris, 55e année, nr. 1-6, 2000.

Cunoscuta revistă de istorie și științe sociale editată de L'École des Hautes Études en Sciences Sociales și Centre National de la Recherche Scientifique confirmă, încă o dată, preocuparea de a-și asigura o prezență activă în dezbaterile curente de idei în domeniul istoric, moral, social-politic. Remarcăm, din capul locului, aceeași structurare a celor șase tomuri în registre tematice diverse și atractive, atât pentru cercetători, cât și pentru publicul larg, iubitor de istorie. Conținutul cuprinzător, foarte bine documentat și sistematizat al articolelor, eseurilor, notelor critice și observațiilor acoperind un spectru tematic destul de larg întărește valoarea științifică a publicației.

Reflecții cu privire la raportul între sacru și profan în religiozitatea greco-romană (Paul Veyne), atitudini și comportamente ale colectivităților în timpul primului război mondial (Stéphane Audoin-Rouzeau, John Horne) și implicațiile așa-numitului război total asupra mentalului colectiv, surprinse în cercetările istoricului Annette Becker, având ca punct de plecare lucrarea lui Sigmund Freud, cu titlul *Considérations actuelles sur la guerre et sur la mort* (Paris, 1915), descoperirea Franței sfârșitului de secol XVIII (André Burguière), și a Rusiei anilor 1861-1914 (Alessandro Stanziani), prin intermediul anchetei sociale, a statisticilor, sunt teme abordate în primul număr. Contururi ale epocii romane (J. Wirth), Contrareforma și difuziunea culturii iezuite în Renaștere (A. Romano), evocarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

personalității istoricului Marc Bloch (O. Dumoulin, P. Schöttler) sunt repere tematice ale celui de-al doilea număr. Încercarea de a defini raportul între arheologie și istorie, complementaritatea lor, se datorează lui Philippe Braunstein, Philippe Leveau, Étienne Hubert, Michel Gras și John Scheid în al treilea număr; rubrica privitoare la conflictele politice din Vechiul Regim între Franța și monarhia spaniolă găzduiește câteva contribuții, dintre care reținem pe acea aparținând lui Frédéric Schaub (*Révolutions sans révolutionnaires? Acteurs ordinaires et crises politiques sous l'Ancien Régime (note critique);* în scopul înțelegerii mișcărilor politice în Europa acelor timpuri, precizează autorul, se impune aplicarea unei metodologii complexe și a intuiției, „l'enquête sur les mouvements sociaux, sur l'historicité des désignations, des catégories sociales, sur l'évolution des conceptualisations politiques, sur l'importances de la tradition et sur l'invention normative dans les processus d'institutionnalisation de la société" (3, p. 652). Titlul provocator al primului studiu din numărul 4, aparținând lui Paul Ricoeur reține dintr-un început atenția: *L'écriture de l'histoire et de la représentation du passé*, închinat memoriei lui François Furet; o temă frecvent abordată în literatura istorică străină, și a cărei prezență se face simțită și la noi, aceea a relației dintre memorie și istorie în reconstituirea trecutului. „Reste ainsi ouvert la question de la compétition entre la mémoire et l'histoire dans la représentation du passé. À la mémoire reste l'avantage de la reconnaissance du passé comme ayant été quoique n'étant plus; à l'histoire revient le pouvoir d'élargir le regard dans l'espace et dans le temps, la force de la critique dans l'ordre du témoignage, de l'explication et de la compréhension, la maîtrise rhétorique du texte et, plus que tout, l'exercice de l'équité à l'égard des revendications concurrentes des mémoires blessées et parfois aveugles au malheur des autres" (4, p. 747). Structură a cotidianului, istoria alimentației este atinsă în același număr de François Sabban și Arouna P. Quédgrago. Conceptul de politică publică și acțiuni strategice în contextul descentralizării în Europa contemporană reprezintă subiectul anchetei întreprinse de Philippe Corcuff și Max Sanier, în timp ce problema cezaro-papismului la Gilbert Dagrou și a sacralității imperiale este supusă reflecției de Evelyne Patlagean și Aloisi Boureau. Tema colonizării și a sclavajului a grupat în a cincea fasciculă două studii revelatoare pentru importanța subiectului: Josep Torró (în *Jérusalem ou Valence: la première colonie d'Occident*) identifică semnificația conceptului de colonizare și inițiativele medievale occidentale în acest sens, în vreme ce Roger Botte își propune lămurirea unor chestiuni de ordin juridic relative la servitute și drept asupra pământului, după abolirea sclavajului african în 1848 (*L'esclavage africain après l'abolition de 1848. Servitude et droit du sol*).

Subiecte de intensă actualitate oferă și numărul 6 al publicației, între care se distinge cel privitor la chestiunea cuplului, a codurilor sale lăuntrice, în contradicție de cele mai multe ori cu morala publică, surprinsă fie la curtea regală a Abassizilor (Gadi Algazi și Rina Brory), în Țările basce între secolele XIV-XVII (Iñaki Bazán Diaz, Francisco Vásquez Garcia și Andrés Moreno Mengibar), fie în societatea orientală a secolelor XIX-XX (Omar Carlier). Totodată, autorii revistei supun analizei rolul și semnificația monezii, cu scopul de a oferi perspective multiple și variate asupra unui obiect foarte des considerat în unicitatea sa absolută și intangibilă. Tocmai de aceea, notele critice aduse pe marginea cărții semnate de Michel Aglietta și André Orléan, intitulată *La monnaie souveraine* (Paris, 1998) aparțin, pe rând, unui istoric, unui economist și unui antropolog (Jean-Yves Grenier, Fréderic Lordon și Stéphane Breton).

Cătălina Iliescu

„Xenopoliana". Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol". Iași, VIII, nr. 1-4, 2000, 162 p.

Istorie și identitate constituie tematica tomului VIII al revistei coordonată de Cătălin Turliuc și Alexandru Zub, „una dintre cele mai ardente și mai obsesive, explorată cu mijloace diverse și adusă pe cât posibil la zi" (p. 3). Definirea *identității* dispunând de mijloacele interdisciplinarității este subiectul primei rubrici, alcătuită pe baza contribuțiilor Nicoletei Turliuc (*Conceptul de identitate: conținut și procese*), Valerius M. Ciucă (*Some elements of the theory of the relational identity criteria*), Daniel Șandru (*Globalizare și identitate în orizont contemporan*) și Andi Mihalache (*Dileme identitare în istoriografia perioadei 1954-1964*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Conţinutul variat al celei de a doua justifică pe deplin titlul sub care sunt anunţate studiile ce o compun, privitoare la: „identitatea politică" a Principatelor Române în secolul XVIII în viziune otomană (Veniamin Ciobanu), problema regimului fanariot în spaţiul românesc (Mihai Chioveanu), aspecte ale coabitării greco-romane la nordul Dunării în secolul XIX (Leonidas Rados), afirmarea identităţii naţionale la românii bucovineni între 1774-1848 (Mihai-Ştefan Ceauşu), statutul evreilor în Principatele Române la mijlocul secolului XIX (Dumitru Ivănescu), profilarea identităţilor naţionale croată şi sârbă, într-un spaţiu geografic restrâns şi în pofida unor afinităţi lingvistice (Flavius Solomon), români şi alogeni după al doilea război mondial (Dumitru Şandru), situaţia grupurilor etnice în România contemporană (Cătălin Turliuc şi Nicoleta Turliuc). Rubrica de restituiri istoriografice oferă un text în consonanţă cu tema aflată în dezbatere semnat de istoricul A.D. Xenopol despre problema deznaţionalizării, urmată de prezentarea activităţii ştiinţifice a Fundaţiei pe anul 2000, rubrică alcătuită de secretarul ştiinţific al acesteia, Flavius Solomon.

Cătălina Iliescu

„Xenopoliana". Buletinul Fundaţiei Academice „A.D. Xenopol", Iaşi, IX, 1–4, 2001.

Discursul istoric la început de secol şi de mileniu este o temă generoasă, aflată nu numai în atenţia istoricilor, ci şi a ziariştilor, sociologilor, politologilor. Ea a suscitat şi intervenţiile din acest număr al revistei, unde au semnat atât istorici consacraţi, cât şi tineri cercetători din Iaşi, Bucureşti, Budapesta.

Efortul oamenilor de profesie de a închega un discurs istoric coerent şi convingător, necesitatea înnoirilor metodologice, problema organizării de conferinţe, anchete, congrese în colaborare cu istorici din Occident, dar şi absenţa construcţiilor sintetice atât înainte de 1989, cât şi în anii '90 sunt câteva din punctele atinse de profesorul Al. Zub în studiul de început. Faţă de examenul foarte critic făcut de istoricul mai sus menţionat, mai moderat în discursul privitor la acest fenomen pare a fi profesorul Gh. Platon: „Istoriografia (...) nu şi-a pierdut statutul, nu şi-a modificat structura", orientată, datorită libertăţii de gândire şi de abordare a tematicii, „spre ecourile şi sugestiile venite de la istoriografia occidentală, receptate creator, pentru a se ajunge la acomodarea şi încadrarea în ritmurile şi în metodologia acesteia" (p. 8). *Istoriografia română astăzi: răspunsuri şi întrebări* este titlul articolului din care am citat şi care reprezintă imaginea unei radiografieri succinte şi convingătoare, în acelaşi timp, a unora din subiectele cel mai frecvent supuse analizei, în ideea clarificării lor, din unghiul specialistului. Istoriografia în anii regimului totalitar, prezenţa şi locul acesteia în epoca de tranziţie, problema întocmirii manualelor alternative, elaborarea Tratatului de Istorie a românilor sub egida Academiei Române, convergenţele şi disfuncţionalităţile dintre istoriografia română şi discursul istoric european, situaţia şi rolul *şcolilor* de istorie din Iaşi, Cluj sau Bucureşti, precum şi lămuriri în privinţa unui prezumtiv conflict între generaţiile de istorici, constatări în legătură cu starea actuală a istoriografiei noastre, faţă de care ne-am afla, potrivit autorului, într-un *stadiu de aşteptare* a unei „analize concrete şi pragmatice, adaptată realului istoric" sunt principalele repere cuprinse în articolul care, de departe, ne atrage atenţia.

În căutarea de posibile răspunsuri se angajează şi istoricul Alexandru-Florin Platon, în viziunea căruia „tranziţia" înseamnă, de fapt, construcţia ezitantă a unei noi societăţi, a unui nou sistem politic şi a unei noi culturi (în sens antropologic) (p. 31). Alte contribuţii la fel de incitante, circumscrise aceleiaşi sfere de preocupări, sunt cele legate de prezenţa şi receptarea discursului lui Richard Rorty despre obiectivitate, relativism şi adevăr în ştiinţele sociale (Mihai Chiper), conturarea profilului postmodernismului (Bogdan Moşneagu), precum şi scoaterea la lumină a unor surse noi, absolut necesare decelării adevărului istoric despre perioada comunistă, anume documentele Securităţii (Sorin Ivănescu).

Complementarităţi şi antinomii în discursul istoric aflat la hotarul dintre realitate şi ficţiune sunt reliefate în expunerile ce urmează, semnate de Steliu Lambru, Dragoş Petrescu şi Mihai Chioveanu, doctoranzi în cadrul Universităţii Central Europene din Budapesta.

Problematica istoriei şi memoriei continuă să fie, încă, o dezbatere activă în câmpul istoriografic contemporan. Politicile uitării în perioada postcomunistă (Adrian Cioflâncă), dosarele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

serviciilor secrete comuniste din România (Andi Mihalache), aplicarea unei metode, pe cât de inedită, pe atât de practică, constând în chestionarea elevilor cu privire la raportul dintre prezent şi istoria recentă (Cătălina Mihalache) sau cosmetizarea trecutului prin apelul la elemente fondatoare, alese din istoria medievală, în scopul legitimării unei identităţi dorite (Bogdan-Petru Maleon) sunt argumente ce conving, credem, asupra importanţei memoriei în construirea discursului politic postbelic.

Nu putea lipsi, firește, rubrica de *Restitutio,* ce găzduieşte expunerea principiilor fundamentale ale istoriei, enunţate de A.D. Xenopol la sfârşitul veacului XIX, în cadrul unei comunicări ţinute la Academia Română. Cu evocarea activităţii Fundaţiei Academice „A.D. Xenopol" se încheie prezentul număr al revistei.

Cătălina Iliescu

„Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", XXXVIII-XXXIX (1999-2000), 272 p.

Ultimul volum al anuarului clujean, având o componenţă redacţională nouă, pune în circuitul ştiinţific 17 articole grupate în registre tematice, 4 contribuţii documentare, obişnuitele rubrici ce cuprind opinii, discuţii, recenzii şi note bibliografice.

Studiile cuprinse în tomul de faţă se circumscriu, cu precădere, istoriei moderne şi contemporane, doar unul acoperind un segment de istorie medievală românească, cel referitor la activitatea diplomatică a dregătorului muntean Radu Mihalcea – mare boier în timpul domniilor lui Matei Basarab, Constantin Şerban şi Mihnea III –, desfăşurată în Transilvania celor doi principi Rakocky. Celelalte articole sunt reunite în rubrici privitoare la „biserică şi societate" (Şerban Turcuş, Marcel Ştefan), „economie şi societate" (Klára Papp, Ludovic Báthory), „România în relaţiile internaţionale. Instituţii şi istoriografie" (Radu Alexandru State, Adrian Ivan, Stelian Mândruţ), „acţiune politică la românii din Transilvania" (Gelu Neamţu, Minerva Lovin, Constantin Brătescu), „artă şi civilizaţie" (Camil Mureşanu, Daniela Gui). În cadrul rubricii *Documentar* sunt semnalate câteva documente păstrate în fonduri arhivistice clujene, provenite de la Biblioteca Centrală din Blaj, sunt valorificate acte despre imaginea gimnaziului de la Blaj în timpul sejurului lui Eminescu, petrecut între iunie-septembrie 1866 în Transilvania; pe baza unui alt tip de documente, anume raportul întocmit de Harry V. Harlan, expert al departamentului agriculturii al SUA, în urma călătoriei sale în 1919 în această zonă, este înfăţişată percepţia americană asupra situaţiei din Europa Centrală, la scurtă vreme după încheierea primului război mondial. Alte documente completează informaţiile privitoare la planul de atac al armatei maghiare împotriva României datând din 26 august 1940. Anuarul mai cuprinde foarte utile note, opinii şi discuţii, în cadrul cărora cei interesaţi de numismatică găsesc clarificări în legătură cu un tezaur monetar clujean.

Cătălina Iliescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE „A.D. XENOPOL" ÎN ANUL 2001

Activitatea științifică a Institutului de Istorie „A. D. Xenopol" a fost, și în anul 2001, bogată în conținut și variată în formele ei de manifestare. Pe lângă programele și proiectele de cercetare care ne legitimează în viața comunității academice, cercetătorii ieșeni au organizat și participat la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale, au elaborat, editat sau coordonat un număr important de volume și au îngrijit apariția câtorva periodice care se bucură de o bună apreciere din partea specialiștilor. Tot în anul 2001, membrii Institutului nostru au întreprins investigații fructuoase în arhivele din țară și străinătate, au tipărit un număr semnificativ de studii și articole, au obținut și definitivat mai multe granturi. La toate cele spuse mai sus e de adăugat participarea cercetătorilor la schimburile interacademice, precum și activitatea de coordonare în cadrul doctoratului efectuată de către patru din componenții colectivului nostru.

De mai mult timp, Institutul nostru și-a restructurat maniera de organizare a cercetării, renunțând la vechiul sistem al colectivelor și apelând la unul mai adecvat, alcătuit din programe. Fiecare program, în raport de amploarea lui și numărul de participanți, are o durată cronologică de execuție mai mare sau mai mică. Așa după cum este știut, pe parcursul elaborării programului, colectivul de cercetare valorifică rezultatele obținute prin intermediul articolelor și studiilor, a comunicărilor științifice susținute sau chiar prin tipărirea unor volume. Din acest motiv, deși în textul de față ne referim la activitatea științifică din anul 2001, pentru ca cititorii să aibă o imagine mai apropiată de realitate despre eficiența acestui mod de cercetare, a programelor și proiectelor, ne-am permis, în cadrul fiecărui program, să menționăm, pe scurt, principalele rezultate obținute din momentul derulării lui. Așa încât nu trebuie să surprindă menționarea unor titluri care au ca an de apariție 1999 sau 2000.

Programul 1, *Forme și manifestări ale puterii în istoria românilor*, coordonat de prof. dr. Ștefan-Sorin Gorovei, c.p.I, cuprinde un singur proiect:

1.1. *Manifestări ale puterii suverane în Moldova medievală* (elaborat de prof. dr. Ștefan-Sorin Gorovei, c.p.I, și Maria-Magdalena Székely (Gorovei), c.p.III.

În cadrul programului, au fost tipărite mai multe studii și susținute mai multe comunicări, iar teza de doctorat, *Sfetnicii lui Petru Rareș*, autor Maria-Magdalena Székely (Gorovei), ca și lucrarea *Arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol*, de Ștefan-Sorin Gorovei, și Maria-Magdalena Székely (Gorovei), ambele în curs de apariție, sunt în strânsă legătură cu tema.

Programul 2, *Construcție națională și comunicare interetnică: alogeni în spațiul românesc*, coordonat de prof. dr. Dumitru Vitcu, c.p.I, cuprinde șase proiecte:

2.1. *Emigrația evreilor din România la începutul sec. XX. Motivații, direcții, consecințe* (prof. dr. Dumitru Vitcu, c.p.I);

2.2. *Problema evreiască (1832-1866): origini, evoluție, implicații interne* (dr. Dumitru Ivănescu, c.p.I);

2.3. *Bibliografia Basarabiei, 1812-1918* (dr. Flavius Solomon, c.p.III);

2.4. *Partide politice și parlamentarism în Bucovina habsburgică, 1861-1914* (dr. Mihai-Ștefan Ceaușu, c.p.I);

2.5. *Evrei în viața politică a României, 1918-1925* (dr. Gheorghe I. Florescu, c.p.I);

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 323–347

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2.6. *Minoritățile etnice în România „democrației populare", 1945-1954* (dr. Cătălin Turliuc, c.p.II).

La acest programul au fost elaborate mai multe studii, publicate în revistele din țară și străinătate. Numerele V (2000) și VI (2001) din SAHIR și vol. VIII (1-2/2000) din „Xenopoliana" (*Identitate și istorie)* cuprinde marea majoritate a acestor studii.

De asemenea, autorii proiectelor au elaborat sau coordonat mai multe volume, din care menționăm: Flavius Solomon, *Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie,* Edit. Fundației Academice „A.D. Xenopol", 2001, Iași, 200 p; Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc și Florin Cântec, *Vârstele Unirii. De la conștiința etnică la unitatea națională*, Edit. Fundației Academice „A.D. Xenopol", 2001, Iași, 230 p; Al. Zub, Flavius Solomon, *Basarabia. Dilemele identității*, Edit. Fundației Academice „A.D. Xenopol", 2001, 320 p; Cătălin Turliuc și Flavius Solomon, *Punți în istorie. Studii româno-germane*, Ed. Cantes, 2001, Iași, 180 p.

Programul 3, *Direcții și modele în cultura română (sec. XIX-XX),* coordonator prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, cuprinde cinci proiecte:

3.1. *Teorie și metodă în istoriografia română interbelică* (prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române);

3.2. *Elite, concepții și practici educative în epoca regulamentară* (dr. Florea Ioncioaia, c.p.II);

3.3. *Discurs politic și spațiu public în Moldova regulamentară, 1834-1849*, (Adrian Cioflâncă);

3.4. *Revoluția maghiară din 1956 și implicațiile mediului intelectual din România* (dr. Lucian Nastasă, c.p.I);

3.5. *Studioși din Țările Române la Universitatea din Atena în sec. XIX* (Leonidas Rados, c.s.).

Primele rezultate concrete au intrat în circuitul public prin studii și comunicări științifice, apoi prin tipărirea de volume, din care amintim: Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Edit. Institutul European, Iași, 2000; Al. Zub, *Vasile Pârvan: efigia cărturarului,* Edit. Junimea, Iași, 2001; Al. Zub și Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Edit. Polirom, Iași, 2001; Lucian Nastasă, *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1965),* Cluj, 2001, 600 p. Alte volume se află la tipar (Florea Ioncioaia, *Educație, practici și mentalități culturale în Principatele Române în epoca regulamentară*). În cadrul programului se elaborează două teze de doctorat de către Leonidas Rados și Adrian Cioflâncă.

Programul 4, *România sub regimul comunist. Anii stalinismului*, coord. dr. Gheorghe Onișoru, c.p.I, însumează trei proiecte:

4.1. *Stalinismul politic: 1948-1956* (dr. Gheorghe Onișoru, c.p.I);

4.2. *Concepții și metode în istoriografia românească postbelică*, 1948-1965 (dr. Andi Mihalache, c.p.III);

4.3. *Rezistența armată anticomunistă* (Dorin Dobrincu, c.s.).

În acest program s-a elaborat o teză de doctorat (Andi Mihalache), iar în anul viitor va fi susținută o alta (Dorin Dobrincu), și au apărut următoarele lucrări: Gheorghe Onișoru, *Instaurarea regimului comunist în România*, Edit. CNSAS, 2001, București; Gheorghe Onișoru (ed.). *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă*, Edit. CNSAS, 2001; volumul VII din „Xenopoliana", editat de Andi Mihalache și Gheorghe Onișoru, *Comunismul în România. Ideologie, întemeieri, dileme,* Iași, 1999.

Programul 5, *Problema orientală. Factori și implicații în Europa Est-Centrală,* cuprinde proiectul *Puterile nordice, Principatele Române și Problema Orientală*, 1699-1815, la care lucrează dr. Veniamin Ciobanu, c.p.I. Mai multe studii, publicate în reviste românești și străine, comunicări susținute la diverse manifestări științifice și două volume de documente scoase din arhive germane și suedeze tipărite în străinătate (*Europe and the Porte: New Documents on the Eastern Question. Volume I: Swedish Diplomatic Reports 1795-1797*, Introduction and Notes translated by Lucian Dîrdală, The Center for Romanian Studies, Iași-Oxford-Portland, 2001, 396 p; *Europe and the Porte: New Documents on the Eastern Question. Volume II: Swedish Diplomatic Reports 1798-1799*, Introduction and Notes translated by Lucian Dîrdală, The Center for Romanian Studies, Iași-Oxford-Portland, 2001, 291 p.) stau la baza viitoarei monografii dedicate temei respective.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Programul 6, *Instrumente de lucru: Evul Mediu*, coordonat de dr. Silviu Văcaru, c.p.III, cuprinde două proiecte. La primul proiect s-a finalizat în acest an volumul IV din *Documenta Romaniae Historica*, seria A. Moldova, de către prof. dr. Ioan Caproşu şi Marius Chelcu. De asemenea, cercetătorii dr. Silviu Văcaru, c.p.III, Dumitru Agache, c.p.III, drd. Marius Chelcu, Cătălina Iliescu, lucrează în vederea predării la tipar a vol. XXVII (1643-1644) din *Documenta Romaniae Historica*, seria A. Moldova. La proiectul 2, dr. Viorel Butnariu, c.p.II, continuă activitatea la *Repertoriul numismatic medieval românesc*, partea a III-a, *1651-1711*, cu investigaţii în arhive, muzee şi biblioteci. În cadrul acestui din urmă proiect, dl. Viorel Butnariu a depus la tipar două volume: *Monnais et parures du Musée National de la Bucovine de Suceava*, 132 p., şi *Monnais et parures du Musée d'Histoire de la Moldavie de Iaşi*, 170 p.

În anul 2001, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" a avut o bogată activitate editorială. Este cazul a evidenţia, în primul rând, volumele de autor, cu precizarea că cele care poartă ca dată de editare anul 2000 au apărut, de fapt, la începutul anului 2001:

- Mihai-Ştefan Ceauşu, *Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", 1990-2000*, Iaşi, Edit. Fundaţiei Academice „A.D. Xenopol", 2001, 90 p.
- Dumitru Ivănescu, *Alexandru Ioan Cuza în conştiinţa posterităţii*. Edit. Junimea, Iaşi, 2001, 315p.
- Gheorghe Onişoru, *Instaurarea regimului comunist în România*, Edit. CNSAS, Bucureşti, 2001.
- Flavius Solomon, *Identitate etnică şi minorităţi în Republica Moldova. O bibliografie*, Edit. Fundaţiei Academice „A.D. Xenopol", 2001, Iaşi, 250 p.
- Silviu Văcaru şi Vasile Chirica, *Podgorii ieşene*, Ed. Helios, 2000, Iaşi, 250 p.
- Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iaşi, Institutul European, 2000.
- Al. Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română sub semnul modernităţii*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2000.
- Al. Zub, *Vasile Pârvan: efigia cărturarului*, Iaşi, Junimea, 2001.
- Al. Zub şi Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România*, Iaşi, Polirom, 2001.

Se adaugă la acestea mai multe lucrări colective şi ediţii:

- Veniamin Ciobanu (ed.), *Europe and the Porte: New Documents on the Eastern Question. Volume I: Swedish Diplomatic Reports 1795-1797*, Introduction and Notes translated by Lucian Dîrdală, The Center for Romanian Studies, Iaşi-Oxford-Portland, 2001, 396 p.
- Veniamin Ciobanu (ed.), *Europe and the Porte: New Documents on the Eastern Question. Volume II: Swedish Diplomatic Reports 1798-1799*, Introduction and Notes translated by Lucian Dîrdală, The Center for Romanian Studies, Iaşi-Oxford-Portland, 2001, 292 p.
- Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc şi Florin Cântec, *Vârstele Unirii. De la conştiinţa etnică la unitatea naţională*, Ed. Fundaţiei „A. D. Xenopol", Iaşi, 2001, 200 p.
- Dumitru Ivănescu şi Virginia Isac (ed.), Gheorghe Ungureanu, *Mihai Eminescu în documente de familie*, ed. a II-a, (Prefaţă, note şi glosar), Ed. Junimea, Iaşi, 2001, 530 p.
- Lucian Nastasă şi Andreea Varga (ed.), *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare. Ţiganii din România (1919-1944)*, Cluj, C.R.D.E., 2001, 684 p.
- Lucian Nastasă, Andreea Andreescu şi Andreea Varga (ed.), *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1919-1944)*, Cluj, C.R.D.E., 2001, 630 p.
- Gheorghe Onişoru, *Totalitarism şi rezistenţă, teroare şi represiune în România comunistă*, Bucureşti, 2001.
- Cătălin Turliuc şi Flavius Solomon, *Punţi în istorie. Studii româno-germane*, Iaşi, 2001, Edit. Cantes, 180 p.
- Al. Zub (ed.), Vasile Pârvan, *Memoriale*, Bucureşti, Cartea Românească, 2001.
- Al. Zub şi Cătălin Turliuc, *Populism, demagogie sau realism politic?*, Iaşi, Edit. Fundaţiei „A.D. Xenopol", 2001, 170 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

- Al. Zub și Flavius Solomon, *Basarabia. Dilemele identității*, Edit. Fundației „A.D. Xenopol", 2001, Iași, 300 p.
- Al. Zub și Adrian Cioflâncă, *Identitate și globalizare în spațiul românesc*, Culegere de studii cu ocazia CISH, Oslo, 2000, Iași, Edit. Universității, 2001.

Sub egida Institutului a apărut, în acest interval, volumul VI din *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* (ed. Silviu Sanie și Dumitru Vitcu), Edit. Hasefer, București, 360 p., 2001.

La lucrările prezentate mai sus trebuie adăugate 207 studii și articole tipărite în revistele din țară și străinătate ce poartă semnătura cercetătorilor noștri.

În anul 2001, colectivul Institutului, în afara obligațiilor contractuale, a obținut și definitivat nouă granturi, dintre care patru internaționale:

a. Naționale

1. Dr. Viorel Butnariu, c.p.II (responsabil), drd. Dumitru Agache, c.p.III, drd. Marius Chelcu, a.c, *Rațiuni de stat și strategii de integrare a Moldovei în economia de schimb europeană, secolele XIV-XVIII*, grant MEC.

2. Prof. dr. Dumitru Vitcu, c.p.I, dr. Dumitru Ivănescu, c.p.I, dr. Cătălin Turliuc, c.p.II, *Modernizarea și comunicare socială în România. Minoritarii de la Regulamentele organice la Marea Unire*, grant MEC.

3. Dr. Flavius Solomon, c.p.III, *Bibliografia istorică a Basarabiei, 1912-1918*, grant MEC.

4. Prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Andi Mihalache, c.p.III, drd. Adrian Cioflâncă, a.c., *Istoriografia română postbelică. Școli, discursuri, metode*, grant al Academiei Române.

5. Dr. Cătălin Turliuc, c.p.II, prof. Ion Agrigoroaiei ș.a., *Modernizare și europenism în România interbelică. Instituții politice și sociale*, grant CNCSIS.

b. Internaționale

6. Dorin Dobrincu, *Colectivizarea în România (1849-1962)*, grant coordonat de Katherine Verdery și Gail Kligman (SUA).

7. Prof. dr. Ștefan-Sorin Gorovei, c.p.I, grant internațional oferit de Fundația „Alexander S. Onassis" din Atena.

8. Dr. Gheorghe Onișoru, *Comunismul și minoritățile în România*, grant Volkswagen, 2001-2003, coord. dr. Hildrun Glass, de la Univ. din München.

9. Dr. Flavius Solomon, *Bibliografia minorităților etnice din Europa de Sud-Est*, proiect coord. de Südost-Institut München.

Pe parcursul anului 2001, Institutul a organizat, singur sau în colaborare, următoarele simpozioane, congrese și mese rotunde:

a. Naționale

- **22 februarie**, simpozionul național *Acad. Gheorghe Platon la 75 de ani*, organizatori prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, și dr. Dumitru Ivănescu, c.p.I. Au participat: prof. dr. Ioan Ciupercă, prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Gheorghe Cliveti, dr. Dumitru Ivănescu, c.p.I, prof. dr. Vasile Cristian, dr. Cătălin Turliuc, c.p.II, conf. dr. Mihai Cojocariu.
- **3 mai**, simpozionul național *Leonid Boicu. In memoriam – 70*, organizatori prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, și prof. dr. Dumitru Vitcu. Au participat: acad. Gheorghe Platon, prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Vasile Cristian, prof. dr. Gheorghe Cliveti, prof. dr. Dumitru Vitcu și dr. Veniamin Ciobanu, c.p.I.
- **5 octombrie**, *Istoriografia română la început de nou secol și nou mileniu*, simpozion național organizat în cadrul *Zilelor Academice Ieșene* de către prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, și dr. Andi Mihalache, c.p.III. Au participat la această

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

manifestare, din cadrul Institutului, următorii cercetători: Al. Zub, Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu, Veniamin Ciobanu, Mihai-Ştefan Ceauşu, Cătălin Turliuc, Flavius Solomon, Sorin D. Ivănescu, Leonidas Rados, Dorin Dobrincu, Adrian Cioflâncă şi Bogdan Schipor.

b. Internaţionale

• **3-5 iulie**, simpozionul internaţional *România: A Crossroads of Europe (România: răscruce de drum a Europei)*, în colaborare cu *The Center for Romanian Studies*, organizatori prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Dumitru Ivănescu şi dr. Kurt Treptow. Dintre cercetătorii Institutului, au susţinut comunicări: Dumitru Agache, Mihai-Ştefan Ceauşu, Veniamin Ciobanu, Dorin Dobrincu, Gheorghe I. Florescu, Dumitru Ivănescu, Flavius Solomon, Cătălin Turliuc şi Al. Zub.

• **8-11 iulie**, Sighet. Al optulea simpozion – *Memorial Sighet* – s-a bucurat de prezenţa unor cercetători din Statele Unite, Anglia şi România. Au susţinut comunicări prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, şi Dorin Dobrincu.

• **8-12 iulie**, Suceava, *Fourth International Congress on Romanian Studies*, în colaborare cu American Society for Romanian Studies, Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava şi Academia Română, organizatori prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Dumitru Vitcu şi dr. Dumitru Ivănescu, c.p.I. Au participat cu comunicări următorii cercetători ieşeni: Dumitru Agache, Viorel Butnariu, Mihai-Ştefan Ceauşu, Veniamin Ciobanu, Dorin Dobrincu, Gheorghe I. Florescu, Florea Ioncioaia, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc şi Al. Zub.

• **13-16 septembrie**, simpozion internaţional româno-german, intitulat *Mişcări de populaţie în Europa de Sud-Est. Emigrări, strămutări, refugieri, deportări în spaţiul carpato-dunărean*, în colaborare cu Institut für Deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas din München, organizatori din partea română prof. dr. Al. Zub, dr. Flavius Solomon şi dr. Dumitru Ivănescu. Au susţinut comunicări, printre alţii, prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Dumitru Ivănescu, dr. Lucian Nastasă, dr. Gheorghe Onişoru, dr. Mihai-Ştefan Ceauşu, dr. Cătălin Turliuc şi dr. Flavius Solomon.

• **21-22 septembrie**, simpozion internaţional româno-ceho-slovac, *Sovietizarea României şi Cehoslovaciei: istorie, analogii, consecinţe*, precedat de lucrările Comisiei mixte de Istorie Româno-Cehă. Organizatori, din partea română, prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Dumitru Ivănescu şi dr. Flavius Solomon. Au prezentat comunicări prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Gheorghe Onişoru, dr. Cătălin Turliuc, dr. Flavius Solomon, dr. Gheorghe I. Florescu şi drd. Dorin Dobrincu.

• **8-9 octombrie**, Iaşi, şi **10-11 octombrie**, Chişinău, simpozion internaţional *Republica Moldova în căutarea identităţii*, organizat în colaborare cu Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat din Chişinău. Manifestarea a avut loc în cadrul *Zilelor Academice Ieşene* şi s-a bucurat de sprijin financiar din partea Guvernului României. Au luat parte peste 40 de specialişti din România, Germania, Israel, Statele Unite, Anglia şi Republica Moldova. Organizatori: prof. dr. Al. Zub şi dr. Flavius Solomon. Au avut intervenţii următorii cercetători: prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Veniamin Ciobanu, dr. Mihai-Ştefan Ceauşu, dr. Dumitru Ivănescu, dr. Lucian Nastasă, dr. Florea Ioncioaia şi dr. Flavius Solomon.

• **6 noiembrie**, simpozion internaţional în colaborare cu Centrul Cultural German din Iaşi şi Fundaţia Konrad Adenauer din Bucureşti, intitulat *Populism, demagogie sau realism politic*, organizatori prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, şi dr. Mihai-Ştefan Ceauşu. Au avut intervenţii: prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Cătălin Turliuc, c.p.II, Adrian Cioflâncă, a.c.

La fiecare dintre aceste manifestări, cercetătorii noştri au avut intervenţii bine apreciate. Cele mai multe comunicări constituie materia unor volume aflate în curs de tipărire, altele vor fi cuprinse în publicaţiile pe care le editâm (*Anuar, Xenopoliana, SAHIR*).

În plus, au continuat tradiţionalele şedinţe bilunare şi cele patronate de Comisia de Heraldică şi Genealogie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În afara manifestărilor menționate mai sus, cercetătorii Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" au prezentat comunicări cu prilejul unor simpozioane și conferințe, multe dintre ele având un caracter internațional. Astfel, Dumitru Agache a fost prezent la Iași și Suceava; Viorel Butnariu la Iași; Mihai-Ștefan Ceaușu la Suceava și Iași (simpozionul internațional *Noi perspective asupra istoriei sociale în Franța și România, sec. XVII-XX*, organizat de universitățile din Iași și Angers, 1-3 nov.); Veniamin Ciobanu la Iași, Suceava (simpozionul internațional *Polacy i Rumuni – na drodye do wzajemnego poznania*, 14-16 sep.) și București (Colloque de la Commission d'Historiens Roumains et Polonais, la 11e réunion, 25-26 nov.); Adrian Cioflâncă la Iași (simpozionul internațional *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*); Dorin Dobrincu la Iași, Suceava, Sighet și București; Gheorghe I. Florescu la Focșani, Iași, Suceava și Târgoviște; Ștefan-Sorin Gorovei la Iași (Congresul internațional de Genealogie și Heraldică), Vaslui, Suceava și București; Maria-Magdalena Székely-Gorovei la București și Iași (Congresul internațional de Genealogie și Heraldică); Cătălina Iliescu la Iași; Florea Ioncioaia la Suceava și Iași (simpozionul internațional *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*); Dumitru Ivănescu la Ruginoasa, Suceava și Iași; Sorin D. Ivănescu la Iași; Andi Mihalache la Iași (simpozionul internațional *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*); Lucian Nastasă la Iași și Cluj (simpozionul internațional *Contribuția evreilor la știința, literatura și educația din Transilvania*, 16-18 oct.); Leonidas Rados la Iași; Bogdan Schipor la Iași; Flavius Solomon la Iași; Cătălin Turliuc la Sighișoara (simpozionul internațional *Reflectarea istoriei grupurilor etnice în manualul de istorie*, 25 oct.), Iași (simpozionul internațional *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*), Suceava și București; Dumitru Vitcu la Ruginoasa, Suceava și Iași; Silviu Văcaru la Suceava și Iași; Al. Zub la București (simpozioanele internaționale *Nietzche, precursor al secolului XX*, 25 nov. 2000, *Nation et identité etnoculturelle à l'époque de la globalisation*, 6 apr. 2001, și *Comunicare și schimbare culturală*, 20-22 apr.), Iași (simpozioanele *Michel Foucault*, 19 apr., *Europenism și francofonie în cultura românească*, 10 mai, și *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, 1 nov.), Vârful Câmpului, Sighet, Bârlad, Suceava.

Pe durata anului 2001, o parte din cercetătorii Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" au plecat peste granițe, fie în cadrul schimburilor interacademice, fie datorită unor burse sau proiecte oferit de centre academice din străinătate. Directorul Institutului, prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, s-a aflat în Ungaria în intervalul 14-16 mai 2001, pentru a participa la simpozionul internațional *L'Europe et identités*. Cu acest prilej, a conferențiat despre *Integration europèenne et solidarité règionale*. În 10-11 octombrie a fost invitat la Chișinău, cu ocazia simpozionului internațional *Republica Moldova în căutarea identității*, unde a prezentat comunicarea *Identitatea națională – o problemă permanentă*.

Cu burse oferite de Central European University și Fundația pentru o Societate Deschisă, în intervalul 9-20 iulie 2001, s-au aflat la Budapesta cercetătorii dr. Andi Mihalache și Adrian Cioflâncă. Ei au participat la Școala de vară a Universității Central Europene (organizată de Sorin Antohi și Jörin Rüsen) în cadrul seminariului *History and Memory: The Twentieth Century in Retrospect*, la care au prezentat comunicările *The Problem of Communism Secret Service Files. A Case of Pseudoamnesia* (Andi Mihalache) și *Politcs of Oblivion in Post-Communist Romania* (Adrian Cioflâncă). Ambii au făcut investigații arhivalice la Open Society Archives și CEU Library.

Ca urmare a unui grant internațional oferit de Fundația „Alexander S. Onassis", în perioada 15 nov. 2000 – 15 mai 2001, au efectuat un stagiu în Grecia dr. Ștefan-Sorin Gorovei și dr. Maria-Magdalena Székely (Gorovei). Cei doi au făcut cercetări în arhive și au descoperit circa 150 de documente românești ce au făcut parte din arhiva socotită pierdută a Metohului Sfântului Mormânt de la Constantinopol. În același timp, Ștefan-Sorin Gorovei a conferențiat la Institutul de Studii Neoelene din Atena (*Relații româno-elene în sec. XIV-XVI. Direcții pentru cercetări viitoare*, 25 ian. 2001), la Universitatea din Ioanina (*Istorie și istorici la Iași*, 20 apr.) și Societatea de Genealogie și Heraldică din Atena (*Cercetări genealogice și heraldice în România*, 4 mai). Tot în Grecia, în lunile iunie-iulie 2001, la invitația Departamentului de Studii Balcanice a Universității „Aristotel" din Thessalonic, secția Florina, a fost Leonidas Rados. În afara cercetărilor documentare în vederea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

definitivării tezei de doctorat, colegul nostru a prezentat în fața gazdelor comunicarea *Locul preocupărilor de bizantinistică în istoriografia română la cumpăna dintre milenii.*

Dr. Mihai-Ștefan Ceaușu a fost, în perioada 18 nov.-1 dec., la Viena, unde a întreprins un stagiu de documentare, în arhive și biblioteci, cu o bursă oferită de Academia Austriacă de Științe. La finele anului 2001, dr. Veniamin Ciobanu a participat, în intervalul 13-15 dec., la simpozionul internațional *Ignatius Mouradgea d'Ohsson. Dragoman, Artist, Reformer*, organizat la Istanbul, în Turcia, și a susținut comunicarea *Mouradgea d'Ohsson and the Eastern Question in European Power Politics.*

O prezență activă în exterior a avut, în anul 2001, colegul dr. Gheorghe Onișoru. În zilele de 23-27 feb. a fost la München (Germania) pentru a participa la o conferință internațională, între 26-30 sep. la Sofia (Bulgaria) și 21-23 oct. la Varșovia (Polonia), cu prilejul unor întâlniri pe probleme referitoare la arhivele serviciilor secrete, la 1-6 nov. a fost la Paris, unde a conferențiat despre *Securitatea românească și exilul*, iar între 15-21 dec. s-a aflat la Tell Aviv (Israel) și a susținut comunicarea *Cazul Vasile Luca.*

La fel de fructuoasă s-a dovedit în anul amintit mai sus și activitatea întreprinsă în străinătate de dr. Florea Ioncioaia. El a făcut deplasări pentru documentare în arhivele și bibliotecile din Germania (7 sep.-20 oct. și 28 nov. 2001-20 feb. 2002) și, de asemenea, a participat la două manifestări științifice internaționale organizate în Polonia și Iugoslavia. Prima dintre ele, o conferință internațională intitulată *Etich and Historiography*, a avut loc la Cracovia, unde colegul nostru a prezentat comunicarea *The Educator Historian. Scholarly and Public Discourse in Recent Romanian Historiography.* Cea de a doua, un simpozion internațional, a fost organizată de British Council și University College of London, la Belgrad, în zilele de 18-26 nov., și a purtat titlul *Historians and the Future/History of Prezent.* Cu acest prilej, colegul nostru a prezentat comunicarea *The End of Historian. Politics, History and Public Discourse in Recent Romania.*

O călătorie de documentare în China (Beijing) a efectuat, în intervalul 10 iul.-20 aug., dr. Lucian Nastasă.

În fine, contacte semnificative cu mediile academice din străinătate au întreținut și colegii dr. Cătălin Turliuc și dr. Flavius Solomon. Primul s-a aflat în luna ianuarie la Paris, pentru un stagiu de documentare în arhive și biblioteci, în 4-8 aug. în Germania la Osteuropa Zentrum (Berlin), unde a ținut comunicarea *Problema germană în România, 1961-1964*, și în 10-11 oct. la Chișinău, pentru a conferința despre *Etnic și național în Basarabia secolului XX.* Cel de al doilea s-a deplasat la Chișinău (în zilele 20 iun.–8 aug.) și München (9-15 aug.) pentru documentare și la Osteuropa Zentrum (13 aug.) și Chișinău (10–11 oct.) pentru a prezenta comunicările *Reflectarea crizei Berlinului, iulie-august 1961, în presa sovietică* și, respectiv, *„Români" – „moldoveni" în discursul politic din Republica Moldova.*

Încheind această dare de seamă este cazul să arătăm că producția științifică a cercetătorilor de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" trebuie apreciată și în raport cu periodicele scoase sub egida sa (*Anuarul, Xenopoliana* și *SAHIR*), dar și cu activitatea celor patru conducători de doctorat (Al. Zub, Dumitru Șandru, Veniamin Ciobanu și Dumitru Vitcu).

Dumitru Ivănescu

STAGIU DE CERCETARE LA COLLEGIUM BUDAPEST (OCT. 1999 – IUL. 2000)

Destul de târziu, față de vârsta subsemnatului, am avut șansa de a lucra un întreg an academic la *Institutul de Studii Avansate* care este *Collegium Budapest*, creație a perioadei postcomuniste, institut a cărui faimă în lumea științifică e deja bine stabilită. A rezuma aici, în câteva linii, experiențele mele intelectuale, sociale, umane din acest interstițiu nu e posibil. Căci e vorba de o experiență desfășurată la diferite nivele și fiecare dintre acestea reclamă anumite precauții pentru a fi bine înțelese și bine integrate în ansamblul sejurului meu budapestan.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ca istoric român, am fost mereu interesat să cunosc țările vecine, convins că un contact durabil cu realitățile respective susține efortul de comprehensiune mutuală și conferă discursului istoric o anume soliditate. Cu atât mai mult când e vorba de Ungaria, a cărei istorie și cultură sunt așa de importante pentru români, chiar și istoria recentă, care a marcat puternic propriul meu destin. Căci am stat un timp în închisoare, alături de colegi maghiari, ca urmare a evenimentelor din 1956. Nu e deci surprinzător că „modernistul" care eram la începutul carierei a lunecat spre istoria contemporană și chiar spre această modernitate târzie care își caută încă paradigma.

Istoric al istoriografiei, aplecat spre fenomenul românesc în perspectivă comparată, am propus pentru stagiul meu la *Collegium Budapest* o sinteză critică asupra evoluției acestei istoriografii, de-a lungul secolelor, proiect ambițios, a cărui împlinire cerea însă un instrumentar destul de complex și oricum o bibliotecă specializată. Finisarea proiectului va fi deci făcută după încheierea stagiului, cu ajutorul atelierului personal, a cărui absență era firesc să o resimt la *Collegium*.

În ce privește activitatea legată de programul de la *Collegium Budapest*, trebuie să menționez mai întâi întâlnirile de lucru săptămânale, care mi-au fost întotdeauna utile. Prezența activă a colegienilor, discutând temele asumate de fiecare, m-a stimulat incontinuu. La rândul meu, am susținut o conferință, *Historisme et nationalisme en Roumanie: approche diachronique* (23 mar. 1999). Am încercat să surprind în ea problemele unei societăți în tranziție, fără a ignora însă rădăcinile istorice ale patologiei postcomuniste. Rolul istoricilor într-un asemenea context îmi părea cu deosebire semnificativ, deși prestigiul lor a scăzut fără încetare în ultimul deceniu.

Proiectul *History Textbook for Schools*, strâns legat de tema precedentă și derulat cu ocazia dezbaterii *Multiple Modernity - Multiple Antiquities* (9 dec. 1999), mi-a dat ocazia să fac o scurtă expunere asupra problematicii românești din ultimii ani, insistând asupra inițiativelor din Iași: mese rotunde, simpozioane româno-ungare, un volum de studii istorice etc. Proiectele de viitor, sub acest unghi, nu lipsesc.

În aceeași serie de activități, trebuie amintită „Conferința" *Time and Knowledge (Humanities and Sciences)*, coordonată de Henry Krips, în cadrul căreia am abordat o temă care mă preocupa de mult: *Historians encountering „la durée" – retrospective and prospective* (10 mai 2000). Era o nouă ocazie de a pune în lumină caracterul consubstanțial al istoriei și istoriografiei.

În afara Colegiului, la alte instituții budapestane, am luat parte la simpozionul *Nation-building Regionalism and Democracy: comparative perspectives on issues of nationalism in Rumania and Hungary*, organizat la Institutul „Teleky" (14 dec. 1999). Contribuția mea a constat într-o tentativă de a reflecta *Sur la nationalisme roumain au XX siècle*, ținând seama, firește, de aspectele europene ale fenomenului în cauză. În același loc, sub egida Universității Central Europene, am luat parte de asemenea la simpozionul *National heritage, European patrimony* (28 apr. 2000), făcând unele observații cu privire la problematica românească de azi.

Alte comunicări și conferințe, făcute în străinătate, completează oarecum imaginea activității mele în timpul acestui an academic: *Die Bedeutung der Memorienliteratur für die deutsch-rumänischen Beziehungen* (Iași, 28 oct. 1999); *Europa în istoriografia română* (Praga, Ambasada României, 1 ian. 2000); *L'historiographie roumaine sous le régime communiste* (Institutul de Istorie Comtemporană, Praga, 12 ian. 2000); *„Europa" in der rumänischen Kultur: diachronische Übersicht* (Berlin, 11 feb. 2000); *L'historien et la durée immédiate: l'apport de l'ego-histoire* (Colegiul Noua Europă, București, 7 apr. 2000); *Centralism statal și autonomie locală: perspectivă istorică și probleme actuale* (Universitatea de Vest, Timișoara, 31 mai 2000); *Un program de resurecție națională la Iași în 1957* (Memorial Sighet, 8 iul. 2000).

Conferințele rostite de diverse personalități la Colegiu sau oriunde în Budapesta m-au ajutat să înțeleg mai bine lumea academică din Ungaria și deschiderile ei mondiale.

Apreciez nu mai puțin eforturile Colegiului de a asigura mijloace de cunoaștere mutuală între membrii săi și a acestora cu specialiștii invitați la diverse ocazii pentru conferințe ori să participe la simpozioane.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Încheind aceste linii de bilanț fugitiv și provizoriu, mă simt îndemnat să mulțumesc din nou, cordial, profesorului Gábor Klaniczay, rector al Colegiului, lui Fred Girod, secretar, și întregii echipe care a asigurat, în forme admirabile, munca mea în acest Institut de Studii Avansate.

Al. Zub

„MIGRATION IN THE BALKANS: CONFLICT AND INTEGRATION" (THESSALONIKI, GRECIA, 12-13 MAI 2000)

Redescoperirea Balcanilor ca zonă predispusă conflictelor a favorizat, în anii 1999-2000, un nou val de simpozioane, mese rotunde și seminarii interdisciplinare privind situația acestui colț al Europei. Un asemenea eveniment a fost și seminarul „Migration in the Balkans: Conflict and Integration", Thessaloniki, Grece, 12th-13th May, 2000, din cadrul unui proiect vast, *Southeast European Joint History Project*. Organizatorii, *Center for Democracy & Reconciliation in Southeast Europe* cu sediul la Thessaloniki și *The Winston Foundation for World Peace* cu sediul la Washington s-au achitat perfect de sarcina lor; primul a asigurat logistica și a gestionat pregătirea și desfășurarea întâlnirii, iar fundația cu sediul în capitala S.U.A. a contribuit financiar.

Dacă despre *The Winston Foundation for World Peace* se cunosc amănunte, trebuie să oferim câteva lămuriri în legătură cu *Center for Democracy & Reconciliation in Southeast Europe*. Conducerea sa este alcătuită din personalități din sferele politicului, finanțelor ori științei: Jens Reuter (director executiv), Matthew Nimetz (președinte), Smaranda Enache (vicepreședinte), Albert Koeders (secretar), Nikos Efthimiadis (trezorier), Costa Carras și John Brademas (raportori). Aceștia au angajat deja centrul în numeroase proiecte între care unele sunt încă în curs de desfășurare.

De asemenea, comitetul științific al manifestării a numărat nume celebre din disciplinele istorie, sociologie și etnografie sud-est europene. Ne face plăcere să amintim aici profesorii Maria Todorova (Florida), Klaus Roth (Munchen), Adanir Fikret (Bochum), Karl Kasser (Graz), Ioannis Koliopoulos (Thessaloniki). Deși membri ai comitetului, profesorii Al. Zub (Iași) și Paschalis Kitromilidis (Atena) nu au putut ajunge în timp util pentru a lua parte la lucrări.

Încă de la început trebuie spus că acești seniori ai disciplinelor amintite au gestionat admirabil discuțiile, nelăsând spiritele să se încingă, evitând cu tact tentația devierii de la subiectele propuse. Dar cu adevărat revelator, cel puțin pentru mine, a fost capacitatea lor de a observa și sublinia nuanțele. Dialogul, acceptarea punctului de vedere al părții opuse, după survolarea insistentă a întregii arii de discuție, a contribuit masiv la succesul seminarului.

Lucrările prezentate de cei peste 20 de participanți au abordat subiecte diferite, în principal din perioadele modernă și contemporană, dar nu au lipsit și incursiuni în medievalitate. Cum era și firesc, subiectele tratate trădau originea etnică a referenților. Astfel, Yulia G. Ghazaryan a vorbit despre politica refugiaților în Armenia, Rula Gianuhalidou despre memorie și identitate în cazul refugiaților greci din Asia Mică, Dilek Guven despre revolta antigrecească din Istanbul (1955), Marijana Jakimova a prezentat o lucrare despre emigrația bulgarilor în Austria secolului XX și integrarea lor pașnică, iar Korra Sonila despre comunitatea albaneză din America. Deosebit de interesante au fost abordările neconvenționale ale lui Tanja Petrovic din Iugoslavia (*Speaking a Different Serbian Language. Refugees in Serbia between Conflict and Integration*) și Elpida Voglie din Grecia (*Refugees and the Question of Citizenship in Insurgent Greece*, cu referire la perioada războiului grec de independență).

Referenții din spațiul românesc au tratat subiecte conform formației lor profesionale. Astfel, Șt. Dorondel și Ionel Stelu Șerban au vorbit despre înrudire și comunitate în satul Zabala, Covasna (*Relative and Community in Zabala Village, Covasna District. Migrations and its Oral History*), Gabriel-Iulian Lataianu a prezentat modul de alcătuire și acțiune al unui stereotip privitor la români în societatea polonă actuală (*Image of the Romanian Citizens in Gazeta Wyborcza. How a Stereotype is Emerging*), Tudor Pitulac a analizat mecanismele și consecințele migrației forțate de la sat la oraș în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

societatea românească postbelică (*The Mechanisms and Consequences of Forced Migration and Natural Re-Migration inside Romania in the Last Five Decades*). Leonidas Rados a adus în discuție o direcție ignorată a deplasărilor în scopuri educative, cea către mediul grecesc (*Students from the Romanian Land in Athens in the Second Half of the 19th Century*), iar Maria-Nicoleta Turliuc a abordat un subiect privind imigrația evreiască în România veacului XIX (*Jewish Immigration in Romania in he late 19th Century. The Psychosocial Impact on the Natives Romanians*).

În mod cert, seminarul nu a fost doar o ocazie pentru organizatori de a mai înscrie o acțiune în lista de activități a centrului sau pentru finanțatorii americani. Câștigul a fost real, pentru că se adresa unei serii de tineri cercetători, încă în formare, încercând să ofere un model de discuție din care să fie eliminat cât mai mult din naționalism, ca și un exemplu de identificare a nuanțelor istoriei acestei zone și de tratare a subiectelor. De asemenea, prin finețea observațiilor profesorilor din bordul științific, cei prezenți au putut vedea un alt tip de profesor decât acela cunoscut nouă, arogant sau superficial, pe care universitățile românești încă îl mai găzduiesc. Spre deosebire de acest model autohton, în cadrul seminarului am putut vedea tipul formatorului atent, cu o reală experiență, specialist pe domeniul său, care ia în serios tendințele și direcțiile promovate de cei pe care îi modelează, îi sprijină când este convins că proiectul lor este viabil și chiar așteaptă de la ei noi perspective, gata a le integra în propriul sistem de gândire.

Leonidas Rados

CONGRESUL MONDIAL DE ISTORIOGRAFIE (OSLO, 6-13 AUG. 2000)

Congresul Internațional de Științe Istorice (CISH), formă superioară de expresie a breslei, începută odată cu secolul XX, se desfășoară cincinal, amploarea lui sporind mereu în deceniile din urmă. Ultimul congres, al XIX-lea, cu care se și încheie secolul nostru, atât de convulsiv și aporetic, a avut loc la Oslo între 6 și 13 august 2000. A fost, desigur, o alegere simbolică, în amintirea altui congres, din 1928, care, la un deceniu după întâia conflagrație mondială, a voit să fie, tot în capitala Norvegiei, „congresul reconcilierii". Reuniunea de acum, la zece ani după căderea regimurilor comuniste din Europa Est-Centrală, a fost gândită și ea ca un nou efort internațional pe linia căutării unui raport cât mai bun între istoria – realitate și discursul pe care, în forme diverse, ea îl produce în mod inerent. Un asemenea bilanț, la sfârșit de secol și de mileniu, trebuia să aibă, desigur, o semnificație aparte. A și fost prezentat, în textele promoționale, drept „Congresul Mileniului", organizatorii căutând a-i asigura pe acest temei și o expresie mediatică pe măsură.

Am avut ocazia să iau parte la noul Congres de la Oslo grație câtorva factori. Primul a fost chiar Academia Română, care a căutat să obțină, prin secția de resort, sprijin financiar pentru unii membri interesați de eveniment. Al doilea, Ministerul Educației Naționale, care a asigurat transportul. Al treilea, Universitatea „Al. I. Cuza", care a acoperit în parte costurile înscrierii și ale sejurului. Al patrulea, decisiv pentru mine, a fost un istoric din Oslo, Jardar Seim, care m-a invitat să locuiesc la el, pe Gobelsgate 37, unde numeroși români găsiseră mai înainte adăpost în diverse ocazii. Acestei conjuncții de factori îi datorez participarea mea, evasi utopică inițial, la amintitul congres, important pentru orice istoric, cu atât mai mult pentru unul care se ocupă cu predilecție de istoria istoriografiei.

Ajuns prea târziu ca să pot asista la deschiderea solemnă a Congresului (Concert Hall), m-am edificat asupra acestuia din program și din alte „materiale" puse la îndemână de organizatori. În afară de saluturile de rigoare, au fost invitați să facă aprecieri despre istoriografia secolului XX Ivan T. Berend (USA), Roger Chartier (Franța), Romila Thapar (India), Hans Ulrich Wehler (Germania). Cum era și firesc, a fost pusă în lumină, cu această ocazie, însemnătatea istoriei pentru comprehensiunea prezentului și elaborarea viitorului, fără a se ignora nici pericolul unei utilizări abuzive. În pofida aparențelor și a unui scepticism care în veacul nostru s-a manifestat mereu, adesea în forme eclatante, rolul istoriei devine tot mai important, ca mijloc de a situa perspectivic problemele cu care se confruntă lumea, și ca reacție la viteza în continuă sporire a schimbărilor. Dacă Oslo a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

găzduit întâiul congres de acest fel, sub egida comitetului internațional de resort, tot lui i-a revenit cinstea de a-i reuni pe istoricii din toată lumea în ajun de nou secol și nou mileniu. Nicicând clepsidra, aleasă ca simbol al manifestărilor de acest fel, n-a fost mai evocatoare și mai incitantă la reflecție. Ea trebuia să reamintească oricui (dacă mai era nevoie) că istoria înseamnă curgere ineluctabilă, că nimic din ce e omenesc nu rămânc neatins de schimbare. Evenimentul a coincis dealtfel cu aniversarea unui mileniu de istorie a orașului Oslo, circumstanță pe care organizatorii Congresului (Even Lange, Ellen Schrumpf etc.), ca și conducătorii metropolei, au știut să o valorifice.

Lucrările propriu-zise s-au desfășurat într-un vast campus universitar (Blindern), care îngăduia manifestări sincrone (circa 2000 participanți) și treceri rapide de la o secțiune la alta. Anvergura lucrărilor se poate estima oarecum dacă amintim că au fost implicate 56 comitete naționale, 24 organisme afiliate și 16 comisii interne, fiecare având interesul de a-și etala rezultatele la care a ajuns în răstimpul scurs de la precedentul congres (Montreal, 1995).

Primele trei zile au fost ocupate de tot atâtea *teme majore*, fiecare având două subdiviziuni oarecum egale ca amplitudine.

Întâia temă (7 aug.) privea *Mondializarea istoriei: concepte și metodologie* (în expresie engleză: *Global History*), ea cuprinzând o secțiune despre „posibilitatea unei istorii universale", organizată de Jörn Rüsen și având un coraportor în persoana lui Patrick O'Brien, comentatori pe A. Chubariyan și Jürgen Osterhammel, iar ca „discutanți" pe Ida Blom, Christopher Lloyd, Gregory Blue, Andrew Sherrat, Kaoru Sugihara ș.a. Secțiunea cealaltă, despre „întâlnirile culturale între continente de-a lungul istoriei", a fost coordonată de Jerry Bentley (USA), comentatori fiind Natalie Zemon Davis și Valery Tichkov, iar comunicanți pe John R. McNeill, Patricia Seed, Takeshi Hamashita etc.

A doua temă principală (8 aug.), articulată pe parcurs de Reinhart Koszeleck (Germania), cunoscutul teoretician al istoriei, acum absent însă de la congres, a reunit într-o primă secțiune specialiști în „construcția și diviziunea timpului" (Masauki Sato, François Dosse, Harbans Mukhia, Jörn Rüsen, Thomas Lee, Stephen Humphreys, Giuseppe Ricuperati etc.), iar în a doua (*Escatologie, mișcări milenariste, viziuni asupra viitorului*), condusă de André Vauchez și având ca discutanți pe Bernard McGinn, Saïd Amir Arjomand, Marina Caffiero, Roland Goetschel etc.

Ultima temă majoră, *Uzurile și abuzurile istoriei*, coordonată de Georg G. Iggers (USA) și François Bédarida (9 aug.), a avut o secțiune pentru epocile premoderne, alta pentru timpurile mai noi și încă una despre funcția critică a istoriei, aceasta din urmă vădindu-se și cea mai consistentă prin contribuțiile lui Anto De Boets, Benny Morris, Sorin Antohi, Wulf Kansteiner etc.

Temele specializate, nu mai puțin de 20, au fost puse în discuție pe 9 și 10 aug., lărgind sensibil spectrul de interese. Nu putem aici decât să le enumerăm, menționându-i în paranteză și pe organizatori: 1. *Bilanțul istoriografic al secolului XX: profesionalizare, curente metodologice, scrieri* (Rolf Torstendahl); 2. *Memorie colectivă și identitate: cum își construiesc societățile trecutul și cum îl gireză* (Estevao Chavez de Rezende Martins); 3. *Descoperiri științifice, transmisia și recepția rezultatelor* (Claire Salomon-Bayet); 4. *Teoria și practica justiției: drept, normativitate, deviață* (Clive Emsley, René Lévy, Xavièr Rousseaux); 5. *Societățile musulmane în istorie* (Tsugitaka Sato); 6. *Religia și raportul masculin/feminin* (Phyllis Mack, Marjan Schivegman); 7. *Misiuni, modernizare, colonizare și decolonizare* (Andrew Walls); 8. *Structuri familiale, demografie și populație: compararea societăților europene și asiatice* (Carlo Corsini, Akira Hayami); 9. *Regiuni și regionalizare* (Einar Niemi); 10. *Practicile sociale ale scrisului și lecturii din antichitate până azi* (Roger Chartier); 11. *Masculinitatea: realități și reprezentări* (Karen Hagemann); 12. *Totalitarisme și dictaturi* (Sigrid Meuschel); 13. *Evoluția cronotopică a formelor și definițiilor muncii* (Jürgen Kocka); 14. *Culturi minoritare și majorități dominante* (Shulamit Volkov); 15. *Europa Centrală: unitate și diversitate* (Horst Haselsteiner); 16. *Noi abordări despre lumea Pacificului* (Daizaburo Yui); 17. *Modernitate și tradiție în America Latină* (Enriquc Tandeter); 18. *Mutații în istoria mediului* (Franz-Josef Brüggemeier); 19. *Moduri de comunicare din antichitate până acum* (Franz Baltzarek); 20. *Putere, violență și moarte: secolele XIV-XX* (Joseph Canning, Hartmut Lehmann, Jay Winter). Simpla enunțare a temelor poate edifica, oarecum, asupra diversității de preocupări reflectate în programul Congresului și nuanțate prin comentariile făcute din sală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Încă mai multe (25) mese rotunde desfășurate concomitent (7-10 aug.) alimentează aceeași impresie de amploare tematică, imposibil de sugerat chiar într-o asemenea dare de seamă: revoluția și tehnicile comunicării în raport cu munca istoricului; învățământul istoric: tehnici, manuale, educație; istoria comparativă: metode și modele; producția radiofonică și televizuală ca sursă a istoriei; armată și putere în antichitate; voiaje de explorare în Atlanticul de Nord; întâlniri și confruntări între sistemele juridice europene și non-europene; istoria homosexualității; familie și mariaj, proprietate și moștenire; noblețea: perspective comparate; cooperație și sistem economic cooperativ; sport și sex de-a lungul secolelor; sex, rasă, xenofobie, naționalism; creștinarea în Nordul, Estul și Centrul Europei; lumea baltică în istorie; China și lumea în secolul XVIII; istoria maladiei; istoria sinuciderii; arhivele și istoria comunismului; propaganda și imaginile puterii; războiul rece în istoriografie; turism și istorie; tratate de pace și reconciliere; individul și viața privată; revistele de istorie: de la ambiții generaliste la hiperspecializare.

Evident, asemenea teme, puse în discuție la „mesele rotunde" ale Congresului, trebuie socotite ca fiind complementare față de „temele specializate", ca și în raport cu cele inițiate, oarecum pe loc, de persoane dorind a-și comunica anumite concluzii la care au ajuns în cercetările lor. Asemenea „poster sessions"/ „sessions par affiches" au fost destul de numeroase (8-11 aug.), nuanțând sensibil tematica Congresului.

Sesiuni aparte au inițiat (10-12 aug.) organismele afiliate, extinzând și ele raza preocupărilor aduse în fața Congresului de la Oslo. Nu le putem înșira aici, firește, dar ele privesc sud-estul european, istoria contemporană a Europei, dreptul și instituțiile, economia, al doilea război mondial, istoria femeilor, studiile bizantine, istoriografia, mișcările și structurile sociale, istoria ecleziastică, istoria maritimă, istoria militară, numismatica, studii slave, adunări de stări, universități, orașe, relații internaționale, studii renascentiste și panamericane, iudaism, didactica istoriei, studii arabe.

Altă activități au fost organizate de comisiile interne ale CISH, comisii cu programe foarte diverse: manipularea istoriei, spațiul african, paleografia latină, metrologia istorică, Revoluția franceză, revuistica de istorie, demografie diplomatică, revoluția rusă, conservarea și editarea surselor contemporane, media, metodele cantitative, istoria educației, studiul suveranității, istoria păcii, cruciadele și estul latin. Complementaritatea lor este evidentă, ca și aceea propusă de așa-zisele „regional workshops", cu aplicații la Europa Est-Centrală, Sub-Sahara, Africa de Sud, America Latină, Scandinavia, difuziunea creștinismului, frontiere istorice în Europa. La fel se cuvin estimate și „atelierele" privind istoria și tehnologia informației, pentru care s-au făcut trimiteri la datele de pe internet.

Să mai adăugăm, pentru a întregi pe cât posibil tabloul, „simpozioanele-satelit", despre care echipa de organizatori era pregătită să ofere date privind sistemele socio-tehnice, energia și etica, piețele de energie, tehnologia și cultura, apa și mediul, „culturile cunoașterii", coastele nordice sub unghi cultural etc.

Un volum de rapoarte, rezumate și prezentări de mese-rotunde (*Proceedings/ Actes*, Oslo, 2000), a fost pus la dispoziția congresiștilor, împreună cu *Scandinavian Journal of History* (1-2/ 2000) dedicat acestui congres și cu un număr special din revista *Apollon* (University of Oslo, 2000), toate presupunând reflecții privitoare la rostul istoriografiei în epoca noastră, „puterea istoricilor", ca tagmă păzitoare a memoriei, uzul și abuzul în acest domeniu, nevoia de continuă revizuire a discursului istoric. Deoarece istoria scrisă presupune selecție și interpretare, personalitatea istoricului prezintă întotdeauna un interes aparte. Felul în care acesta își utilizează „puterea" diferă, însă nu poate fi escamotat. Problema ce se pune tot mai insistent este aceea de a-i spori credibilitatea într-un moment de resurecție a scepticismului în domeniu. Cazul lui David Irving, al cărui discurs revizionist a produs destulă vâlvă în ultimul timp, rămâne semnificativ pentru disponibilitatea critică a breslei. Relația dintre uz și abuz în istorie este foarte complexă, după cum au demonstrat, la Congresul din Oslo, G.G. Iggers, Jörn Rüsen, Eric Hobsbawm ș.a. O *Historikerstreit*, în spiritul celei care i-a mobilizat pe germani și francezi în anii '70-'80, e necesară peste tot, în orice comunitate care a trăit experiențe analoage. Norvegia însăși îi acordă, acum, un loc destul de însemnat în istoriografie, după cum ne previne Johan L. Tonnesson în revista *Apollon* (2000, p. 10-13). Datoria istoricilor e mai cu seamă să explice, după cum s-a putut auzi mereu în timpul Congresului și se poate vedea în actele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acestuia sau în culegerea de studii despre *Istoriografia nordică în secolul 20*, editată de Frank Meyer și Jan Eivind Myhre (Oslo, 2000). Accentul pus pe profesionalism nu poate fi decât salutar într-un moment când „revizuiri" de tot felul amenință a submina însăși credibilitatea istoricului.

Nu se pot rezuma lucrările unui congres mondial de o asemenea anvergură. Am încercat doar să-i definim, succint, structura, liniile de direcție, căutările degajabile din program, din actele publicate și din unele texte puse în circulație ocazional de autori sau de gazde. Ar trebui să adaug faptul că s-a afectat un spațiu generos expozițiilor de carte, reviste etc., astfel că multe țări (inclusiv România) și edituri au putut prezenta lucrări de ultimă oră, întregind tabloul istoriografiei de azi.

Cât despre participarea românească, trebuie spus că ea a fost destul de numeroasă (22 pe lista afișată, la care se pot adăuga încă 3, veniți din afara țării), dar slab reprezentată în programul Congresului. Numai 3 se regăsesc în sumar (Sorin Antohi despre istoriografia română la ora actuală, Costin Feneșan despre accesul la arhivele Securității, Camil Mureșanu despre conceptul de „Mitteleuropa"), alții fiind adăugați pe parcurs în foile volante ce anunțau schimbări de program, îndeosebi la organisme afiliate, comisii interne, „ateliere", mese-rotunde. Ca președinte al Comitetului Național și membru în mai multe comisii, acad. Dan Berindei a participat efectiv la lucrări, ca și acad. Răzvan Theodorescu, profesorii Grigore Ploeșteanu, Ion Aurel Pop, Ioan Scurtu ș.a.

În ce mă privește, am asistat la „marile teme", convins că ele înlesnesc cea mai bună privire asupra domeniului, luând parte apoi la comisia de istoriografie, căreia îi aparțin din 1980, la sesiunile organizate de Asociația de Studii Sud-Est Europene, intervenind acolo unde mi se părea că experiența românească poate fi utilă. Puținul răgaz de care am dispus la finele Congresului l-am folosit, firește, pentru muzee, colecții de artă, monumente publice. Am avut norocul să fiu ghidat, în asemenea ocazii, de un distins coleg norvegian, Jardar Seim, cunoscător excelent al istoriei noastre, despre care a și scris mereu în ultimul sfert de secol. Ultima lui carte, *Ost-Europa etter murens fall* (Forum/ Aschenhoug, 1999), cu un capitol și numeroase referințe despre România, ar merita desigur să fie tradusă și la noi.

Dacă dezbaterea din prima zi a fost închinată *Secolului XX în istorie și istoriografie*, sesiunea finală a prilejuit, dincolo de alocuțiile protocolare, o amplă discuție despre *Perspectivele istorice ale secolului următor*, discuție moderată de Geir Lundestad și având ca preopinenți pe Eric Hobsbawm, Hayden White, Francis Sejevited, Juan Linz și Kethleen Burk. Nota ei distinctă mi s-a părut a fi un scepticism bine temperat, sesizabil de altfel și în micul discurs rostit, cu aceeași ocazie, de noul președinte al CISH, profesorul german Jürgen Kocka, în aula Universității, vegheată simbolic de celebra frescă a lui Eduard Munch pe tema vieții și a istoriei.

Estimări mai exacte asupra Congresului de la Oslo se vor putea face numai după editarea acelui *Volume commémoratif*, promis de organizatori și reunind o selecție din comunicările făcute la „marile teme", alături de un disc compact la îndemâna oricui va dori să se edifice mai deplin asupra ansamblului.

Propuneri pentru viitorul congres (Sydney, 2005) s-au și difuzat în timpul lucrărilor, astfel ca istoricii să poată reacționa mai rapid. O mai bună comunicare cu noul comitet și cu organizatorii Congresului XX se anunță indispensabilă pentru a pune în valoare propriile noastre resurse istoriografice.

Al. Zub

„RELAȚII GRECO-ROMÂNE: INTERCULTURALITATE ȘI IDENTITATE NAȚIONALĂ" (COLOCVIU GRECO-ROMÂN, ATENA, 26-27 SEPT. 2000)

Relațiile româno-grecești în domeniul istoriografiei, reactivate la începutul anilor '90, estompate mai apoi din motive lesne de înțeles, au cunoscut în ultimul timp o evoluție ascendentă care merită a fi pusă în lumină. Între altele, bicentenarul morții lui Rigas a făcut ca mai mulți istorici români să fie invitați la manifestările comemorative din 1998, care erau totodată și încercări de a aprofunda cunoașterea personalității respective în contextul epocii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La 26-27 sept. 2000, Centrul de Studii Neoelenice, condus de profesorul Paschalis M. Kitromilides, un distins „dixhuitiemist", a organizat la Atena un colocviu internațional cu tema *Relații greco-române: interculturalitate și identitate națională*, în ideea de a stimula pe cât posibil acest domeniu.

Invitat, împreună cu alți colegi de breaslă, am avut bucuria să iau parte la acea manifestare, organizată la sediul amintitului Centru (Vas. Constantinou 48), într-o frumoasă aulă, unde numeroși specialiști au putut transmite rezultatele la care au ajuns și opiniile puse în circulație de alții.

La deschiderea lucrărilor (26 sept.) au luat parte și unele oficialități, semn de interes deosebit pentru asemenea reuniuni, menite să stimuleze cunoașterea mutuală, dialogul, proiectele solidarizante. Ambasadorul României la Atena, acad. Dan Rădulescu, a rostit alocuția de rigoare, subliniind nevoia de a se depune eforturi permanente pe această linie, iar seara a oferit o recepție la sediul ambasadei (Em. Benaki 7), spre a înlesni astfel un dialog mai puțin formal între participanți.

Am avut onoarea să prezidez, împreună cu Paschalis Kitromilides, prima sesiune a colocviului, dedicată tradiției post-bizantine. Din partea română, referatul de rigoare a fost prezentat de Andrei Pippidi, ocupându-se de acea tradiție ca un fenomen situat „între moștenire și imitație". Au putut fi puse la lucru în acest fel noi reflecții, bazate pe o deplină cunoaștere a domeniului. Din partea greacă, Maria Nystazopoulou-Pelekidou a evocat tradiția post-bizantină și elenismul în Principatele Danubiene, subliniind o dată în plus menirea acestui spațiu în destinul culturii elene. Intervenții complementare au pus în lumină chestiuni de plastică în același spațiu (Eugenia Drakopoulou), cazul voievodului-despot (Andronikos Falangas), aspecte ale istoriei româno-atonite (Kriton Chryssochoidis).

În sesiunea următoare, dedicată „construcțiilor istoriografice", m-am putut ocupa eu însumi de „integrarea europeană și solidaritatea sud-estică" la istoricii români din secolul XX, apreciind că atitudinile menționate se vădesc complementare, ca dimensiuni inerente ale domeniului în cauză. Am insistat, cum era și firesc, asupra contribuției lui N. Iorga, definitorie pentru epocă și nu mai puțin pentru căutările de azi. Dacă noțiunea de Balcani, aplicată zonei, nu convenea nici științific, nici moral, date fiind conotațiile ei peiorative, conceptul *Sud-Est European* putea deveni (cum a și fost un timp) o bună temelie pentru acea solidaritate regională de care avem și acum trebuință pentru a ajunge la o integrare europeană autentică, armonioasă, productivă. Reflecții complementare (*From common history to national histories and beyond*) a propus apoi P. Kitromilides, mereu atent la avantajele metodei comparative, sensibil nu mai puțin la exigența depășirii vechilor aprehensiuni când se antamează ideea națională. Chestiuni identitare au abordat, ca intervenienți, Georges Tolias (admirabil cunoscător al „spațiului fanariot"), Mihai Țipău (interesat de conexiunea etnonimelor cu identitatea națională", Neophytos Charilaou (atent la critica societății fanariote), Anca Dobre (preocupată de istoriografia greco-română a fanariotismului).

A treia sesiune, moderată de Vassiliki Papoulia și Andrei Pippidi, a avut ca temă curentele estetice în literatură și arte frumoase, domeniu în care Răzvan Theodorescu s-a ocupat de efemer și dinastic în arhitectura epocii fanariote, Anna Tabaki de „reconsiderarea comparativă" pe acest tărâm, iar G. Kehagioglou de curente în literatura neoelenică în epoca modernă, toate suscitând un interes deosebit. Intervenții pe tema comparatismului (Walter Puchner, Victor Ivanovici), a unei traduceri din Addison (Stessi Athini), a discursului autobiografic (Rania Polycandrioti) s-au vădit nu mai puțin utile în raport cu ansamblul dezbaterilor.

Ultimele două sesiuni s-au desfășurat în a doua zi a colocviului (27 sept.), fiind anume dedicate cercetărilor de arhivă (IV) și diasporei grecești ca factor de interculturalitate (V). Florin Marinescu a făcut un bilanț al studiilor întreprinse până acum pe seama documentelor românești din Grecia, iar Mia Rafailă a pus în lumină importanța fondurilor arhivalice de la Academia Română pentru problematica în cauză. Completări interesante a făcut apoi Claudiu Turcitu cu privire la documentele *karamanlis*.

A cincea sesiune a concentrat atenția, în fine, la diaspora greacă din spațiul carpato-danubian, fiind coordonată de Loukia Droulia și Maria Nystazopoulou-Pelekidou. O trecere în revistă a temei a făcut Olga Cicanci, iar din partea gazdelor Athanassios Karathanassis, fiind completați apoi de E. Georgitsoyanni, Youla Koutsopanagou, E. Nikolaidis, Maria Efthymiou, cu date noi, demne de tot interesul și suscitând vii discuții.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din ansamblul lucrărilor, s-a putut degaja concluzia că asemenea studii se cer extinse și aprofundate, că ritmul tipăririi lor se cuvine a fi mai viu, iar metoda comparativă pusă la lucru mai insistent. Este ceea ce profesorul P. Kitromilides a subliniat la încheierea colocviului, angajându-se să editeze cât mai curând „actele" acestuia și să caute mijloace pentru a sprijini încă mai mult proiectele asumate de cercetătorii din noua generație. El venea astfel în întâmpinarea unei trebuințe care, în România, s-a conturat demult, fără a beneficia însă de o susținere pe măsură.

Pentru noi, colocviul amintit constituie încă un impuls pe linia unei instituționalizări mai riguroase a colaborării greco-române în istoriografie, ceea ce presupune un complex program de durată, unul asupra căruia însă nu se poate insista aici.

Al. Zub

CONVEGNO ITALO-ROMENA „NICOLAE IORGA" (9-10 NOV. 2000)

După colocviul din primăvară, dedicat lui Mihai Eminescu, *Istituto Romena di Cultura e Ricerca Umanistica* din Veneția (Palazzo Correr, Cannaregio 2214) a fost gazda unei alte reuniuni internaționale, având ca temă personalitatea lui N. Iorga. O asemenea inițiativă nu era decât firească din partea unui așezământ la originea căruia se află chiar inegalabilul nostru savant. S-a dorit astfel comemorarea a șase decenii de la moartea ctitorului, dar și un gest evaluativ cu privire la opera sa. Ministerul Culturii, Ministerul Afacerilor Externe, Universitatea „Al. I. Cuza" au sprijinit, în forme specifice, realizarea acestui proiect, de care s-a ocupat, cu multă osârdie, ca director al institutului-gazdă, profesorul Ion Bulei. Au contribuit la aceasta și unele instituții italiene, mai ales *Centro di Studi sull' Europa Orientale*, condus de profesoara Bianca Valota, și Universitatea Ca' Foscari, al cărei rector a rostit de altfel și un cuvânt de salut.

O inscripție comemorativă a fost dezvelită cu acest prilej lângă intrarea în imobil: „In quest antico e nobile palazzo Correr, ***Nicolae Iorga***, 1871-1940, illustre storico e amico di Venezia, ha voluto che i giovani dotti e gli artisti romeni venissero a maturare la loro vocazione".

Colocviul însuși, deschis de profesorul Ion Bulei, s-a bucurat de o selectă participare. Un reprezentant al Ambasadei a asistat la lucrări, subliniind în cuvântul său preocuparea statului român de a dezvolta, pe toate căile, relațiile cu Italia. Cuvinte de salut au mai rostit Bianca Valota (Università degli Studi di Milano), Andrei Pippidi (Universitatea din București), Al. Zub (Academia Română), Ștefan Andreescu (Institutul de Istorie „N. Iorga").

Lucrările colocviului s-au desfășurat în trei sesiuni, fiind prezidate, succesiv, de Domenico Caccamo, Al. Zub și Bianca Valota.

În sesiunea matinală din 9 noiembrie, am avut onoarea să mă ocup de *Nicolae Iorga ou la synthèse dynamique de l'histoire*, schițând astfel un cadru convenabil pentru situarea istoriografică a marelui savant. Bianca Valota l-a raportat, mai strict, la contemporanii săi din Europa sud-estică, făcând interesante legături mai ales cu istoricii italieni. Angela Giustino Vitolo, care a scris și o disertație despre A. D. Xenopol, s-a ocupat de astă dată de *Istoriologia umană*, sinteză la care Iorga tocmai lucra în momentul asasinării sale. Precizări despre cronistica italiană la care a avut acces N. Iorga a făcut apoi un tânăr istoric, Șerban Marin, al cărui stagiu venețian se vădește rodnic pentru medievistica noastră. El s-a ocupat, de altfel, împreună cu directorul instituției, de *Annuario*, anno 2 (2000), „lansat" cu acest prilej.

Sesiunea post-meridiană din aceeași zi, dedicată îndeosebi legăturilor lui N. Iorga cu Veneția, Italia, Europa, a pus în valoare elaborate subscrise de Andrei Pippidi, Domenico Caccamo, Ștefan Andreescu, Raluca Tomi, Maria Luisa Cicalese, interesele istoricului extinzându-se de la spațiul venețian la Italia, iar de la aceasta la Europa, istoria și istoriografia îngemănându-se în activitatea sa mereu, pe linia conexiunii legitime între națiune, continent și alteritate.

A treia sesiune (10 nov.), moderată de Bianca Valota, a reunit contribuții care îl puneau pe N. Iorga în raport mai strâns cu spațiul românesc (Francesco Guida), dezbaterile interbelice (Valeriu Râpeanu) și marii orientaliști la care se cuvine raportat autorul sintezei *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Gianfranco Giraudo).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Fără să aibă ambiția de a trage concluzii din ansamblul lucrărilor, Andrei Pippidi și Bianca Valota, nepoți ai veneratului istoric, au căutat apoi să identifice ideile, sugestiile, problemele puse în discuție și capabile să alimenteze finalmente un volum de studii privitoare la N. Iorga. S-a putut constata la specialiștii italieni o bună cunoaștere a operei în cauză, mai cu seamă a celei referitoare la Veneția și la „generalitățile" emise de savant. Identificarea de elemente comparatiste, în plan istoriografic, constituie una din reușitele reuniunii, fie că era vorba de gândirea istorică italiană sau de un spațiu mai amplu, cuprinzând centrul și sud-estul Europei.

Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica *are deja un program de studii menite să pună în valoare date noi, furnizate de arhive și biblioteci, dar și să întrețină un necesar dialog între istoricii din cele două țări. Tinerii găzduiți acolo, pe seama unor burse acordate de statul român, vor putea adânci și extinde asemenea preocupări.*

Am folosit ocazia, în ce mă privește, pentru a stabili relații de cooperare cu istoricii italieni, la colocviul din Veneția, dar și cu ocazia unei conferințe rostite la Universitatea din Padova, în cadrul Facultății de Litere și Filosofie, unde există deja o *Società di Studi Romeni „Miron Costin"*, condusă momentan de profesorul Lorenzo Renzi, titular al departamentului fiind cunoscutul românist Roberto Scagno. M-am ocupat în acea conferință de problematica actuală în domeniu: *Fin de siècle en lecture historique – le cas roumain*, expunerea având loc în sala „Diego Valeri" din Palazzo Maldura (7 nov.) și bucurându-se de ample discuții.

Adaug că vizita la Padova și cea din Veneția mi-au dat posibilitatea să văd o parte din valorile tezaurizate acolo, valori ce constituie pentru orice istoric repere ineluctabile. Prezența Stolnicului Cantacuzino la Padova (tablou și bust în *Palazzo del Bo*) și cea a lui N. Iorga la Veneția, dacă ne-am limita numai la vârfuri ale istoriografiei noastre, constituie un motiv de reflecție pentru oricine vrea să găsească temeiuri mai vechi pentru noile proiecte de interes mutual.

Al. Zub

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL „NIETZSCHE" (BUCUREȘTI, 24-25 NOIEMBRIE 2000)

Într-un moment când personalitatea lui Friedrich Nietzsche era evocată, peste tot în lume, la un secol de la moartea filosofului, Fundația Culturală Secolul 21 a organizat, cu sprijinul Institutului „Goethe" și al Fundației Culturale Europene, un colocviu internațional despre Nietzsche precursor al secolului XX.

Lucrările colocviului (24-25 nov. 2000) s-au desfășurat la Institutul „Goethe" (str. Henri Coandă 22), sub președinția unui reputat specialist în domeniu, filosoful Gianni Vattimo, din a cărui operă au fost traduse deja și la noi câteva lucrări de cel mai viu interes.

La festivitatea de deschidere au rostit alocuții Fried Nielsen (atașat cultural la Ambasada RFG), Hans-Georg Thönges (director al Institutului „Goethe"), Ștefan Aug. Doinaș (președinte al Fundației Culturale Secolul 21), Gianni Vattimo, președintele colocviului.

Lucrările înseși au fost structurate în patru secțiuni, câte două pe zi.

În prima secțiune, moderatorul însuși, Ștefan Aug. Doinaș, s-a ocupat de Nietzsche și legislația metaforei, temă de mare actualitate, pe seama căreia s-au și înfiripat semnificative discuții. Mihai Șora a făcut unele considerații despre Nietzsche și noi, cu referire anume la traducerile inițiate pe când el însuși desfășura o muncă editorială. Mihailo Djuric (Belgrad), specialist în materie, a căutat să prezinte apoi Interogațiile lui Nietzsche cu privire la gândirea est-asiatică, interogații ce nu și-au epuizat încă resursele, judecând anume după comentariile suscitate în auditoriu.

În secțiunea secundă, Emilia Mineva (Sofia) a prezentat Supraomul și/sau umanitatea divină. Vladimir Soloviev despre Nietzsche, iar Stephan Günzel (Berlin), comunicarea Seismografie – aspecte geofilozofice în opera lui Nietzsche, ambele texte stârnind comentarii adecvate. Ele s-au prelungit, sub bagheta lui Mihai Șora, într-o masă-rotundă despre Nietzsche și moartea lui Dumnezeu, la care au mai luat parte Mircea Flonta și Ion Ianoși.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Seara, la Institutul Italian de Cultură (str. Sf. Ștefan 3), Gianni Vattimo a rostit o incitantă conferință: La filosofia europea dopo il tramonto della metofisica – dalla verità alla carità, conferință la care a asistat și ambasadoarea Italiei, iar un public la fel de entuziast pe cât de tânăr a făcut ca reuniunea să se prelungească sensibil.

A doua zi, lucrările simpozionului au fost reluate la Institutul „Goethe", noua secțiune grupând alte câteva texte: „Nietzsche sau filosofia viitorului (Gianni Vattimo); Educație sau creștere la Friedrich Nietzsche (Bernhard Irrgang); Realitate, ideal, percepția devenirii, eroism, jertfă (Janos Molnar, Budapesta); V.V. Rozanov despre Nietzsche (Haralambi Panicidis, Sofia).

Ultima secțiune, a patra, a reunit la o masă-rotundă, condusă de Gianni Vattimo, analiști interesați de problema confiscărilor politice, pornind anume de la cazul lui Nietzsche. Ștefan Aug. Doinaș a făcut un tur de orizont, întemeiat îndeosebi pe Georges Bataille, pentru a pune în lumină ratiunea și miza manipulării de care a avut parte filosoful încă din timpul vieții. Daniel Barbu a sugerat posibilitatea de a recupera moștenirea lui Nietzsche prin intermediul lui Foucault, insistând asupra depolitizării discursului. Semnatarul acestor rânduri a identificat unele repere semnificative în abordarea aceleiași opere, subliniind nevoia unei lecturi cât mai desprinse de pasiunile politice. În fine, Ioan-Bogdan Lefter, mai sensibil la sfera literaturii, a căutat să definească principalele atitudini față de filosoful „eternei reîntoarceri" sub regimul comunist, stăruind asupra nevoii de a disocia pe cât posibil planurile când e vorba de o asemenea operă.

Lucrările simpozionului vor alimenta un volum din revista Secolul 20, editată de Fundația organizatoare. Nu încape îndoială că va fi, ca și cel privitor la Paul Valéry, un volum de referință, suscitând interes atât pentru cunoașterea lui Nietzsche ca atare, cât și pentru înțelegerea destinului său postum. Istoriografia însăși, se poate nădăjdui, va trage din el un real profit.

Al. Zub

SIMPOZION „ACAD. GHEORGHE PLATON, LA 75 DE ANI"

Institutul nostru a organizat, la 22 februarie 2001, în cadrul activităților sale publice, un simpozion aniversar, *Acad. Gheorghe Platon, la 75 de ani*, în cadrul căruia s-au făcut comunicări menite să scoată în evidență aportul personalității omagiate la cunoașterea istoriei moderne a României.

S-au făcut, cu această ocazie, expuneri despre vocația cercetătorului (Al. Zub), activitatea didactică (Ioan Ciupercă), debutul carierei universitare (V. Cristian), pașoptismul românesc (M. Cojocariu), epoca Unirii (D. Ivănescu), relațiile externe (Gh. Cliveti), ideea națională (C. Turliuc), texte ce urmează a fi publicate în *Anuarul* Institutului nostru pe anul în curs.

Profesorul Gheorghe Platon a făcut, la urmă, unele aprecieri relative la jumătatea de secol în care și-a desfășurat munca științifică și didactică.

Au luat parte la simpozion cercetători, cadre didactice, doctoranzi, studenți.

Al. Zub

COLOCVIU INTERNAȚIONAL DESPRE NAȚIUNE ȘI NAȚIONALISM (6-7 APR. 2001)

Din inițiativa Centrului de Istorie a Imaginarului, a avut loc, la Colegiul Noua Europă (NEC, București), un colocviu internațional cu tema: *Națiune și ideologie națională – trecut, prezent, perspective*. S-a înscris în seria de analize și dezbateri inițiate peste tot în lume, spre a înlesni o mai bună înțelegere a fenomenului amintit.

Primele două sesiuni au avut loc pe 6 aprilie a.c., fiind moderate, succesiv, de Urs Altermatt, Lucian Boia, G.M. Tamás și Al. Zub. Întâia temă pusă în discuție regrupa câteva concepte de larg interes (națiune, naționalism, etnicitate), la care s-au referit, în ordinea din program, Lucian Boia (*La fin de la nation?*), Robert Bideleux (*What does it mean to be „European"? The problems of*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

constructing a pan-european identity), G.M. Tamás (*Etnarchy and ethno-anarchism*), Al. Zub (*Nation et identité ethno-culturelle à l'époque de la globalisation*), Marlène Laruelle (*L'imaginaire oriental russe: la steppe dans le discours identitaire des eurasiens*), Keith Hitchins (*The emergence of the idea of nation among the Romanians of Transylvania*), Irina Livezeanu (*After the Great Union: intellectuals, modernism and ethnicity in interwar Romania*), Leon Volovici (*Comment expliquer aux étrangers „le spécifique national"*), Sorin Alexandrescu (*Romanian nationalism in the interwar period*), Catherine Servant (*Le „geste mystificateur" dans la culture tchèque du XIXe siècle*), Simona Corlan-Ioan (*Une nouvelle identité pour une Afrique sans frontières nationales*).

Ultimele două sesiuni (7 aprilie a.c.), prezentate de Andreas Wimmer, Leon Volovici, Robert Bideleux și Keith Hitchins, a pus în discuție comunicări făcute de Philip L. Kohl (*Nation – building and the archaeological record*), Alexandru Niculescu (*Nationalism and the representation of society in Romanian archaeology*), Ioana Both (*Portrait du poète national en jeune dieu*), Mirela Murgescu (*"Fatherland" and „nation" for schoolchildren textbooks and the concept of nationhood in Romanian schools*), Augustin Ioan (*Building the national identity: case study – Romanian architecture*), Andreas Wimmer (*Shadows of modernity: State building, nationalism and ethnic conflict*), Urs Altermatt (*Language, ethnicity and the nation state*), Adrian Cioroianu (*Les avatars d'une „nation ex-communiste"*), Bruce A. Haddock/Ovidiu Caraiani (*Legitimacy, national identity, and civil association*), Cristian Preda (*La nation dans la constitution*).

Lucrările s-au bucurat de un viu interes din partea comunicanților, ca și a publicului, numeros și sensibil la temele puse în discuție.

Câteva concluzii a formulat, la urmă, Lucian Boia, directorul Centrului de Istorie a Imaginarului de la Universitatea București, instituție care a mai organizat câteva manifestări de același gen.

Textele urmează a fi publicate în volum, sporind astfel seria în care au apărut deja unele culegeri tematice: Mituri istorice românești (1995); Miturile comunismului românesc (1995); Insula – despre izolare și limite în spațiul imaginar (1999).

Al. Zub

SIMPOZION INTERNAȚIONAL „MICHEL FOUCAULT" (BUCUREȘTI, IAȘI, 18-20 APR. 2001)

Între 18-20 apr. a.c., a avut loc, la București și Iași, un simpozion internațional dedicat lui *Michel Foucault*. Se împlineau tocmai 75 ani de la nașterea cărturarului și 35 de la vizita făcută în România, un dublu temei aniversar, la care se adaugă desigur unul permanent, degajabil din operă. Câteva instituții cointeresate (Centrul Cultural Francez, Universitatea „Al. I. Cuza" și Biblioteca Centrală Universitară din Iași, Institutul Francez din capitală, Ambasada Franței, Forumul IRTS din Lorraine și Primăria orașului Poitiers au contribuit la realizarea programului, implicați direct fiind îndeosebi Janine Dejoughe (IRTS Lorraine), Philippe Hauser (Nancy), Florin Platon și Corneliu Bâlbă (Iași).

Început la Institutul Francez din București (18 apr. a.c.), sub semnul călătoriei întreprinse de Foucault în România (martie 1966), simpozionul *Actualité de la pensée de Michel Foucault* a continuat la Iași, într-una din sălile Bibliotecii Centrale Universitare, această nouă fază (19 apr.) fiind coordonată de Alexandru Cătinescu (directorul instituției gazdă) și Paul-Elie Lévy (directorul Centrului Cultural Francez).

Faza ieșeană a fost gândită în „cinci timpi", tematic, beneficiind de un larg interes public și antrenând comentarii pe măsură. La deschidere, a fost citit un text de Bogdan Ghiu privitor la prezența lui Foucault în cultura română și s-au rostit saluturile de rigoare.

A doua sesiune, moderată de Florin Platon, a cuprins comunicări despre *Foucault parmi les historiens* (Al. Zub), *Théories du pouvoir: Hobbes et Foucault* (Sorin Alexandrescu), *Michel Foucault et Paul Ricoeur, esquise d'une analyse comparative* (Florin Cântec), *Peinture et philosophie: l'interprétation des „Ménines" par Foucault* (Rareș Zaharia).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

A treia, condusă de Sorin Alexandrescu, a reunit contribuții subscrise de Ștefan Afloroaei (*Foucault en tant qu'interprète – une application*), Pascal Michon (*L'hermeneutique comme histoire du sujet*), Maria Carpov (*Philosophie du langage et archéologie du savoir*), Corneliu Bâlba (*La pensée du dehors et la question du langage chez Foucault*).

A patra, condusă de Nicolae Crețu, a avut în program analize despre *Le dire vrai comme pouvoir sur la vie: autour du communisme* (Daniel Barbu), *Le concept de biopouvoir* (Ciprian Mihali), *Une métaphysique de la résistance* (Bogdan Ghiu).

A cincea, moderată de Almos Bela Trif, a cuprins texte despre *Foucault et le discours de l'antipsychiatrie* (Gaston Josse), *Foucault historien de la psychiatrie et interprète de la folie* (Constantin Romanescu), *Légitimer la parole. Michel Foucault et l'expérience du Groupe d'information sur les prisons* (Philippe Artieres).

Un concert de jazz românesc, cu Romeo Cosma Quartet, a încheiat manifestările la Centrul Cultural Francez.

Al. Zub

SIMPOZIONUL „TIMP ȘI ISTORIE ÎN DISCURSUL IDENTITAR ROMÂNESC" (BUCUREȘTI, 21 APR. 2001)

În cadrul unor manifestări mai ample, desfășurate la Universitatea din București, sub titlul *Comunicare și schimbare culturală* (20-22 apr. 2001), a avut loc un simpozion despre *Timp și istorie în discursul identitar românesc* (21 apr.), inițiat de prof. dr. Sorin Alexandrescu și coordonat de asist. Laura Mesina.

Concepută în trei serii tematice, sesiunea *Comunicare și schimbare culturală*, inițiată de Monica Spiridon, a cuprins mai întâi (20 apr.) texte despre *Cultură și culturi în era mass-media*, subscrise de Mihai Dinu, Dan Grigorescu, Monica Spiridon, Stelian Dumistrăcel, Brînduşa Armanca, Doru Pop, Ana-Maria Teodorescu, Dan Popescu, Olga Bălănescu.

A doua serie, condusă de Sorin Alexandrescu (asistat de Laura Mesina), s-a referit la *Timp și istorie în discursul identitar românesc* (21 apr.) și a cuprins trei nuclee tematice: 1. *Metodologii sub semnul dublului: ipseitate/alteritate*, cu intervenții făcute de Sorin Alexandrescu, Caius Dobrescu, Laura Mesina, Adrian Lăcătuș; 2. *Închideri și efecte ale discursului identitar*, coordonat de Zoe Petre (și având ca intervenienți pe Cristian Preda, Silvia Marton, Ioan Stanomir; 3. *Tipologii ale identității în istoria și cultura românilor*, condus de Al. Zub și având coreferenți pe Mihai Răzvan Ungureanu, Florin Țurcanu, Florin Platon.

A treia serie, *Managementul identității (Marketing Aesthetics)*, gestionată de Miriam Costea, Georgiana Dragu, Loredana Manolache (22 apr.), a avut un caracter mai tehnic și a beneficiat de un alt public.

Pe lângă tema sinelui și alterității, discursul identitar a constituit tema unor analize de un real interes, pe linia individului sau pe aceea a comunității, apoi sub unghi tipologic, fie că s-a avut în vedere linia „esențialistă" sau cea „contigentă" a identității. Momente și modele au fost evocate deopotrivă, de la umaniștii secolului XVII și școala ardeleană la pașoptism, direcția critică, disputele interbelice și evoluțiile mai noi în acest domeniu.

Nu poate fi decât pozitivă preocuparea de a limpezi asemenea chestiuni, încă atât de confuz abordate în mass-media și chiar în unele publicații speciale.

Al. Zub

SIMPOZIONUL „UNIVERSITATEA POPULARĂ ȘI EDUCAȚIA PERMANENTĂ" (BOTOȘANI, 12 MAI 2001)

Între inițiativele demne de interes din ultimii ani, Universitatea Populară din Vârful Câmpului (jud. Botoșani), creată în cadrul Societății culturale „Ecoul Siretului", merită o specială luare-aminte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ea se leagă, pe de o parte, de tradiția interbelică în domeniul educației permanente, iar pe de alta de eforturile locale de a valoriza resursele existente în ultimele trei decenii. Activități care până la schimbarea regimului se desfășurau aproape clandestin, la adăpostul unor formule de circumstanță, au putut fi regândite acum mai sistematic, în acord cu legislația existentă și cu noul „orizont de așteptare" al localnicilor. În loc de sesiuni compozite și de acțiuni ocazionale, s-a conceput un program, relativ coerent, inspirat în parte din activitatea complexului socio-cultural de la Ungureni, condus de Eugen D. Neculau în perioada interbelică. În afară de activitățile înscrise în „programa analitică", anul acesta a fost organizat și un simpozion, având ca temă *Educația permanentă prin Universitatea Populară*.

Au luat parte la noul simpozion cadre didactice și alți intelectuali din comuna Vârful Câmpului, dar și invitați de la Ministerul de resort, Ministerul Culturii și Cultelor, Consiliul Județean Botoșani, Prefectură, Inspectoratul Școlar etc. Profesorul Aristide Zub a prezentat, cu acel prilej, *Statutele* (Botoșani, 2001, 70 p.) și micromonografia *Școlii Generale nr. 1* din localitate (Botoșani, 2001, 168 p.), marcând astfel un debut publicistic de bun augur pentru ceea ce se așteaptă de la comunitatea respectivă.

De la Iași, au fost invitați profesorii Mircea Huțanu (Agronomie), Adrian Neculau (Universitatea „Al. I. Cuza") și subsemnatul, fiecare tratând tema simpozionului din perspectiva specialității sale. Adrian Neculau a făcut o expunere despre *Educația adulților azi*, mie revenindu-mi sarcina de a evoca *Istoria ca sursă de educație permanentă*.

S-a inaugurat, cu acel prilej, un muzeu al comunei Vârful Câmpului (responsabil Nicolae Costea), în incinta Școlii Generale nr. 2, eveniment nu mai puțin semnificativ pentru ansamblul activităților culturale din zonă.

Al. Zub

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL „EUROPA ȘI IDENTITĂȚILE" (BUDAPESTA, 15 MAI 2001)

Tema identității, privită sub diverse unghiuri, constituie una din preocupările constante ale lumii de azi. La 15 mai 2001, i-a fost dedicat, la Budapesta, un simpozion cu participare internațională, la care am avut bucuria să fiu invitat, împreună cu Nicolae Balotă, cunoscutul critic estetician și istoric literar, a cărui operă îl recomanda și pentru analiza discursului identitar contemporan.

Organizat de redacția revistei *Nagyvilág* în palatul „Károlyi" (Károlyi Mihály 16), simpozionul *Europa și identitățile* a beneficiat de un interes legitim din partea unor specialiști maghiari, ca și de contribuțiile unora din afară.

Programul a fost întocmit de Anikó Fázsy (directoarea publicației) și Jenö Farkás (profesor la Facultatea de Litere), personalități al căror palmares cuprinde numeroase acțiuni de acest fel.

Gândit în două sesiuni, simpozionul a fost deschis de Anikó Fázsy, care a motivat demersul făcând trimiteri la acțiunile consonante din lume, acțiuni ce au deja o bogată istorie, însă care sunt motivate acum și de presiunile globalizării.

Prima sesiune, moderată de Yves Hersant (EHESS, Paris), a cuprins o expunere a moderatorului însuși despre *conceptul de identitate*, o alta despre *regiuni și globalizare* făcută de György Granasztói, director al Institutului „Teleki László", și încă una, întreprinsă de subsemnatul, despre *integrarea europeană și solidaritățile regionale* sub unghi istoriografic. Ele au stârnit un legitim interes și discuții menite a limpezi unele aspecte ale temei.

A doua sesiune, prezidată de sociologul Gyula Tellér, a prilejuit o comunicare a prezidentului despre *identitatea națională și memoria colectivă*, alta mai personală (*În căutarea unei identități pierdute*), de Nicolae Balotă și încă una de Albert Gábor despre *identitate, națiune, Europa*.

A rezultat, din texte și din comentariile adiacente, că globalizarea e un proces inevitabil, dar că efectele lui negative pot fi diminuate printr-o mai bună gestiune a identităților.

S-a putut constata, de asemenea, că integrarea europeană însăși trebuie gândită ca fiind într-un raport de complementaritate cu solidaritățile regionale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Discuțiile avute cu gazdele, în afara sesiunilor amintite, au condus la proiectarea a două volume de interes bilateral, unul de interviuri consemnate de Jenö Farkás, altul de studii privitoare la cultura română contemporană, ca număr tematic al revistei *Nagyvilág*.

Al. Zub

„SOVIETIZAREA ROMÂNIEI ȘI CEHOSLOVACIEI: ISTORIE, ANALOGII, CONSECINȚE" (SIMPOZION INTERNAȚIONAL, IAȘI, 21-22 SEPT. 2001)

Cooperarea româno-cehă în cadrul Comisiei mixte de istorie a prilejuit, în acest an, organizarea unei prime reuniuni științifice comune. Institutul de istorie „A.D. Xenopol" a găzduit, în perioada 21-22 septembrie 2001, simpozionul internațional *Sovietizarea României și Cehoslovaciei: istorie, analogii, consecințe*", la care au participat istorici din România, Republica Cehă și Slovacia. Este vorba despre prof. dr. Al. Zub, prof. dr. Dumitru Șandru, dr. Gheorghe Florescu, dr. Flavius Solomon, dr. Gheorghe Onișoru, dr. Cătălin Turliuc, drd. Dorin Dobrincu, Emanuela Chiriac, din partea română, prof. dr. Oldřich Tůma, Mariná Zavacká, prof. dr. Miroslav Tejchman, Mgr. Jiří Hoppe, dr. Jiří Jindra, dr. Jiří Kocian și dr. Dušan Janák, din partea cehă.

Lucrările prezentate s-au referit la primele trei decenii de după instaurarea comunismului în cele două țări și s-au ocupat, în general, de impactul politic, social și cultural produs de procesul sovietizării. Subiectele abordate au fost dintre cele mai variate, lucru lesne de observat chiar din lista comunicărilor: Al. Zub, *Sovietizarea în România: implicații istoriografice*; O. Tuma, *Planul Marshall și Cehoslovacia*; M. Zavacká, *Dimensiunea socială a propagandei oficiale în Slovacia, 1956-1962*; C. Turliuc, *Sovietizarea în România. Aspecte socio-culturale*; M. Tejchman, *Reluarea relațiilor româno-cehoslovace după cel de-al doilea război mondial*; D. Șandru, *Emigrarea cehilor și slovacilor din România după cel de-al doilea război mondial*; J. Hoppe, *Modele de interpretare a Primăverii de la Praga, 1968*; J. Jindra, *Sovietizarea științelor naturii în Cehoslovacia. 1945-1960*; Gh. Florescu, *Manualul școlar, un ghid al „omului nou"*; F. Solomon, *Minoritățile etnice în „democrațiile populare" din Europa de Est*; E. Chiriac, *Minorități etnice și confesionale în primii ani ai sovietizării României*; J. Kocian, *Partidele politice din Cehoslovacia și atitudinea lor față de sovietizarea Europei Centrale și de Est, 1945-1956*; D. Janák, *Sistemul concentraționar din Cehoslovacia, 1945-1955*; D. Dobrincu, *Sovietizarea/comunizarea serviciilor represive în România postbelică*.

Cele mai multe comunicări au surprins distanța dintre discursul oficial și realitatea epocii, între măsurile de sovietizare plănuite și cele puse în practică, între mesajul regimului și parțiala lui receptare. Fie că s-au oprit asupra culturii, a științelor umane sau a celor exacte, autorii comunicărilor au subliniat de fiecare dată acest decalaj, susceptibil să contureze un tablou complex al deceniilor staliniste, mai complicat decât eram înclinați să credem.

S-a propus cuprinderea lucrărilor prezentate într-un volum tematic. În ședința comisiei mixte româno-cehe s-a stabilit ca următorul simpozion organizat în comun să se desfășoare în Cehia, în 2003, și să aibă ca temă *Relațiile româno-cehoslovace în cadrul sistemului de la Versailles*.

Al. Zub

„MIȘCĂRI DE POPULAȚIE ÎN EUROPA DE SUD-EST. EMIGRĂRI, STRĂMUTĂRI, REFUGIERI, DEPORTĂRI ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREAN ÎN SECOLUL XX" (SIMPOZION, IAȘI, 13-16 SEPT. 2001)

În perioada 13-16 septembrie 2001, s-a desfășurat la Iași simpozionul internațional *Mișcări de populație în Europa de Sud-Est: emigrări, strămutări, refugieri, deportări în spațiul carpato-dunărean în secolul XX*. Manifestarea a fost organizată de *Institutul de Istorie „A.D. Xenopol"* din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Iaşi, în colaborare cu *Institut für Deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas* din München, iar lucrările s-au desfăşurat în biblioteca Institutului de Istorie. Este pentru a doua oară, în ultimii ani, când colaborarea dintre cele două instituţii se materializează în organizarea unei reuniuni la Iaşi. În 1999, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" şi *Institut für Deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas* au organizat, în perioada 28-30 octombrie 1999, simpozionul cu tema *Germani, români, etnici germani în memorialistică".*

Simpozionul a beneficiat de prezenţa a numeroşi oaspeţi din străinătate: dr. Krista Zach, dr. Cornelius R. Zach, prof. dr. Anton Sterbling, dr. Günter Klein, dr. Mariana Hausleitner (Germania), dr. Liviu Rotman (Israel), prof. dr. Anatol Petrencu, dr. Igor Caşu (R. Moldova), Zuzana Polackova. Acestora li s-au adăugat participanţii din România: prof. dr. Al. Zub, dr. Flavius Solomon, dr. Mihai-Ştefan Ceauşu, prof. dr. Dumitru Ivănescu, prof. dr. Dumitru Şandru, dr. Lucian Nastasă, dr. Gheorghe Onişoru, dr. Cătălin Turliuc, dr. Marius Bălan. Programul a mai cuprins o conferinţă rostită de Mihai-Răzvan Ungureanu, emisar regional al Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, despre mişcările demografice din fosta Iugoslavie.

Temele lucrărilor prezentate au fost migraţia evreilor şi germanilor (D. Ivănescu, D. Şandru, L. Rotman, K. Zach, C.R. Zach, G. Klein, I. Caşu, L. Rotman), politica demografică în Bucovina (M. Ceauşu, M. Hausleitner), deportarea ţiganilor în Transnistria şi Basarabia (L. Nastasă), deportarea românilor şi evreilor din Basarabia şi Bucovina (A. Petrencu), emigraţia politică (C. Turliuc, Z. Polackova), schimburile de populaţie (F. Solomon), relaţia emigraţie-represiune politică (Gh. Onişoru), mişcările de populaţie şi dreptul internaţional (M. Bălan), alte mişcări de populaţie în Europa de Est (G. Nikolic, Z. Polackova).

Prezentările făcute de profesorii Al. Zub şi Anton Sterbling au servit drept cadru istoriografic şi conceptual pentru întreaga discuţie. Primul a observat, observat, în conferinţa inaugurală, că lectura demografică a timpurilor noastre este descurajantă, ţinând cont că sintagma „genocid demografic" a intrat deja în vocabularul nostru. După cum a subliniat vorbitorul, marile mişcări de populaţie din secolul XX au produs importante mutaţii identitare şi grave probleme sociale şi politice. Ţinând cont de complexitatea fenomenului, a reieşit din expunerea introductivă, mişcările de populaţie trebuie studiate în profunzime pentru că dau seamă de numeroase aspecte ale vieţii politice şi sociale din secolul abia încheiat. În aceeaşi idee, profesorul Sterbling s-a oprit asupra migraţiei „ca paradigmă pentru cercetarea şi prezentarea structurilor demografice". El a făcut câteva distincţii teoretice foarte utile pentru clarificarea discuţiei. Cea mai importantă dintre ele se referă la diferenţa dintre migraţie forţată şi mobilitate socială. Aşa cum s-a observat şi la discuţia finală, cele mai multe din mişcările de populaţie din secolul XX au fost migraţii forţate. După unele date, se pare că 50 de milioane de persoane şi-au schimbat locul de şedere după cel de-al doilea război mondial. Efectele acestor mutaţii se văd şi astăzi.

Al. Zub

„ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ LA ÎNCEPUT DE NOU SECOL ŞI MILENIU" (SIMPOZION, IAŞI, 5 OCTOMBRIE 2001)

În cadrul Zilelor Academice Ieşene (4-6 octombrie 2001), Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" a organizat vineri, 5 octombrie a.c., dezbaterea intitulată Istoriografia română la început de nou secol şi mileniu.

Manifestarea, moderată de prof. dr. Al. Zub (membru corespondent al Academiei Române), director al Institutului, acad. Gheorghe Platon şi prof. dr. Victor Spinei (membru corespondent al Academiei Române), s-a bucurat de un larg interes, la discuţii participând cercetători (Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu, Mihai-Ştefan Ceauşu, Veniamin Ciobanu, Cătălin Turliuc, Flavius Solomon, Sorin Ivănescu, Leonidas Rados, Dorin Dobrincu, Adrian Cioflâncă, Bogdan Schipor), cadre universitare (prof. dr. Ion Agrigoroaiei, prof. dr. Gheorghe Cliveti, prof. dr. Gheorghe Iacob,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

conf. dr. Nelu Zugravu, Petronel Zahariuc, Ovidiu Buruiană, Bogdan Malcon), reprezentanți ai mass-mediei (Mihai Chiper ș.a.), studenți.

Intervențiile au avut în vedere prezentarea de ansamblu a cercetării în domeniu și a conduitelor istoriografice, evaluarea tendințelor și a istoricilor activi la finele secolului trecut, inventarierea opțiunilor metodologice, a strategiilor discursive încă în vigoare. Nu au putut fi ocolite referirile la perioada comunistă precum și raportările comparative la istoriografiile din celelalte țări din sistemul sovietic (Polonia, Cehoslovacia, Ungaria etc.). Vorbitorii au încercat abordări mai nuanțate cu privire la istoriografia secolului XX, pornind, uneori, de la figuri uitate sau ignorate, de la teme noi, ca și de la nevoia unei conștiințe istorice mai adecvate timpului de față.

Au fost puse și probleme de ordin instituțional sau logistic, unele luări de poziții prilejuind vii controverse.

Examinând numeroase inițiative, organizatorii au urmărit să obțină unele sugestii pentru o sinteză compatibilă cu opțiunile deja exprimate în primul deceniu post-comunist și cu cele mai recente exigențe ale domeniului.

Dezbaterile urmează a fi tipărite într-un volum menit a defini pe cât posibil orientările din veacul abia încheiat și să ofere sugestii pentru cercetările viitoare.

Al. Zub

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL „REPUBLICA MOLDOVA ÎN CĂUTAREA IDENTITĂȚII" (IAȘI, 8-9 OCTOMBRIE; CHIȘINĂU, 10-11 OCTOMBRIE 2001)

Printre reuniunile științifice organizate în ultimul timp de către Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași se numără și Simpozionul internațional *Republica Moldova în căutarea identității*. Desfășurat în două etape, sub înaltul patronaj al Academiei Române și în co-organizarea Facultății de istorie a Universității de Stat din Chișinău, acesta s-a bucurat de participarea a peste 40 istorici, filologi, literați, sociologi, politologi din Republica Moldova, România, Germania, Israel și Statele Unite. În același timp, este de amintit prezența unui public numeros – studenți, cadre universitare, cercetători etc. – și interesul mass-mediei din cele două state.

Sesiunile din primele două zile au avut loc în Sala „H. Coandă" a Palatului Culturii din Iași. La festivitatea de deschidere au rostit alocuțiuni prof. dr. Al. Zub, director la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", acad. Gheorghe Platon, din partea Filialei Iași a Academiei Române, acad. Silviu Berejan, reprezentând Academia de Științe a Republicii Moldova, prof. dr. Alexandru Moșanu din partea Asociației Istoricilor din Republica Moldova și Ion Ungureanu, vicepreședinte al Fundației Culturale Române. Vorbitorii au insistat asupra actualității temei, sub unghi științific și în contextul evenimentelor din Republica Moldova, atrăgând totodată atenția asupra importanței pe care o poate avea reuniunea pentru consolidarea raporturilor științifice și culturale dintre cele două state românești.

În prima sesiune de comunicări, prezidată de Gheorghe Platon, Al. Zub a susținut o interesantă conferință despre *Basarabia și discursul istoriografic*. Mai apoi, Ion Ungureanu, fost ministru al culturii în primul guvern post-sovietic de la Chișinău, a vorbit despre evoluțiile actuale din Republica Moldova, Silviu Berejan a insistat asupra dezbaterilor lingvistice de la Chișinău, iar Dumitru Irimia a făcut o captivantă prelegere despre rolul jucat de limba română în geneza conștiinței naționale românești.

Au urmat alte două sesiuni consacrate istoriei Basarabiei în secolul XIX și începutul veacului următor, cu intervenții ale unor istorici de la Chișinău și Iași: Veniamin Ciobanu (*Problema Basarabiei în contextul „chestiunii orientale"*); Igor Șarov (*Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX*); Mihai-Ștefan Ceaușu (*Românii din Bucovina și Basarabia în secolul XIX*); Dumitru Ivănescu (*Raporturile româno-ruse și problema Basarabiei în perioada 1856-1878*) și Ion Eremia (*Problema identității etnice a românilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ultima parte a zilei de 8 octombrie și sesiunea matinală următoare au fost rezervate fenomenului cultural și lingvistic basarabean, din perspectiva construcției identitare. Liliana Armașu a prezentat rezultatele unor investigații, întreprinse alături de Irina Livezeanu (Universitatea din Pittsburgh), privind identitatea colectivă la scriitorii din Republica Moldova, înainte și după independență, Ion H. Ciubotaru a captivat audiența cu o excelentă expunere despre reperele culturii populare din Basarabia, Stelian Dumistrăcel a conferențiat despre intertextualitatea bilingvă în vorbirea moldovenilor de la Est de Prut, Alexandru Dârul a susținut un referat privitor la idiomurile românești din Transnistria, Lucia Cireș s-a oprit asupra folclorului din dreapta și stânga Prutului. Florin Olariu a insistat asupra legăturii dintre dezbaterile lingvistice și disensiunile identitare din Republica Moldova, Loreta Handrabura a analizat romanul istoric basarabean, din perspectiva modelelor identitare, iar Tamara Cărăuș a încercat să definească mecanismele identificării naționale în Republica Moldova.

Tot în ziua de 9 octombrie, au fost susținute alte câteva importante prelegeri privitoare la problematica națională în Basarabia. Pornind de la simbolurile de stat sovietice moldovenești, Silviu Tabac, director adjunct la Arhivele Statului din Chișinău, a insistat asupra politicii de deznaționalizare promovate de U.R.S.S. în Moldova de la Est de Prut. Tot la perioada sovietică s-au referit și alți doi vorbitori de la Chișinău, Lilia Crudu și Igor Cașu, cu referate despre elita politică din Moldova Sovietică, respectiv etnicitate și politică în RSSM. În continuare, Igor Ojog s-a oprit asupra manualelor de istorie a românilor în școlile din Republica Moldova, iar Sabine Krause (Universitatea din Leipzig) și Valeriu Mutruc (Universitatea Liberă din Berlin) au venit cu o perspectivă germană asupra identității basarabene. În sfârșit, trebuie amintită intervenția venerabilului profesor Michael Bruchis, de la Universitatea din Tel-Aviv, despre controversele identitare la evreii basarabeni din Israel.

Prima parte a zilei de 10 octombrie a fost rezervată deplasării participanților la Chișinău. Aici, lucrările au continuat în Sala de conferințe a hotelului „Turist", la sesiunea inaugurală fiind prezent și prof. dr. Gheorghe Rusnac, rector al Universității de Stat din Chișinău, împreună cu prof. dr. Ion Niculiță, decanul Facultății de istorie.

Prima sesiune din a doua etapă a Simpozionului, prezidată de Al. Zub, a fost consacrată istoriei Basarabiei între 1918 și 1944. Cu această ocazie, au făcut comunicări Ion Agrigoaroaiei despre integrarea Basarabiei în statul național român, Gheorghe Palade, despre identitatea națională în Basarabia în perioada interbelică și Lucian Nastasă, despre deportarea țiganilor în Basarabia și Transnistria în timpul celui de-al doilea război mondial.

Ziua de 10 octombrie s-a încheiat cu un șir de comunicări, deosebit de interesante, pe seama cărora s-au înfiripat discuții de cel mai viu interes. Larisa Schippel, de la Universitatea Humboldt din Berlin, a susținut o prelegere despre *Oralitate și cultura comunicării în Republica Moldova*. Unele dintre concluziile autoarei, în special cele privitoare la scenariile posibile în evoluția raporturilor lingvistice din Basarabia, au stimulat un intens schimb de opinii. Au urmat Cătălin Turliuc, cu un referat despre *Etnic și național în Basarabia secolului XX*, Flavius Solomon cu o analiză asupra dezbaterilor identitare din Republica Moldova după 1989, Pavel Parasca, cu o expunere despre originea și evoluția termenului „moldovean", Dan Mănucă cu o prelegere despre regionalismul literar basarabean și Eliza Botezatu cu o intervenție privind dimensiunile identitare ale literaturii din Moldova de la Est de Prut.

Comunicările prezentate în ultima zi a Simpozionului au pus în lumină problemele democrației contemporane (Dionisie Ghermani), relațiile politice dintre România și Republica Moldova (Constantin Solomon), demonopolizarea și modernizarea sistemului de învățământ din Republica Moldova (Valeriu Cozma) și restanțele istorice ale Republicii Moldova față cu procesul de integrare europeană (Vitalie Ciobanu).

Ultima parte a reuniunii a fost rezervată dezbaterilor finale, în cadrul cărora s-a consumat un folositor schimb de opinii, iar Al. Zub a încercat să formuleze unele concluzii pe marginea ansamblului.

Cele peste 40 comunicări prezentate la Simpozion vor constitui un volum de studii privitoare la *Dilemele identitare basarabene*. Nu încape îndoială că va fi o lucrare de referință, care va suscita atât interesul specialiștilor – istorici, filologi, sociologi, literați –, cât și pe cel al oamenilor politici.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din păcate, Simpozionul s-a desfășurat într-o perioadă când relațiile politice dintre România și Republica Moldova cunosc o răcire semnificativă, ca urmare a unor inițiative recente ale regimului de la Chișinău. Alături de declarațiile făcute de înalte oficialități basarabene la adresa României, sunt de amintit și încercările de a exclude din programele școlare cursurile de *limba și literatura română* și *istoria românilor*. Ținând cont de aceste evoluții, participanții au adoptat o declarație către opinia publică și clasa politică din cele două state, declarație care a și fost remisă mass-mediei din România și Republica Moldova.

Flavius Solomon

„POPULISM, DEMAGOGIE SAU REALISM POLITIC" (SIMPOZION, IAȘI, 6 NOV. 2001)

În ziua de 6 noiembrie 2001 s-a desfășurat, la Institutul nostru, simpozionul *Populism, demagogie sau realism politic*, organizat împreună cu Fundația Konrad Adenauer și Goethe Zentrum din Iași.

Simpozionul s-a bucurat de colaborarea unor prestigioși cercetători și cadre didactice din țară și străinătate, precum și de participarea unui public numeros, format din membri ai comunității academice, studenți, oameni politici, reprezentanți ai presei etc. Sesiunile simpozionului au fost moderate de dna Sabine Habersack – președinta Fundației Konrad Adenauer din România, prof. dr. Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, dr. Anneli Ute Gabanyi (Germania). Au prezentat comunicări: Al. Zub, membru corespondent al Academiei Române, Liviu Antonesi (Universitatea „Al. I. Cuza"), Cristian Pârvulescu (Universitatea București), Valeriu Ciucă (Universitatea „P. Andrei"), Alexander Rubel (directorul Centrului „Goethe" din Iași), Daniel Șandru și Georgeta Condur (Universitatea „P. Andrei"), Cătălin Turliuc (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol"), Dimitrie Almeda (Universitatea „Al. I. Cuza"), Alexandru Călinescu (directorul Bibliotecii Central Universitare „M. Eminescu"), Adrian Cioflâncă (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol"). Numeroase intervenții au avut loc și în afara programului, sporind conținutul științific și ideatic al manifestării.

Temele lucrărilor prezentate au vizat realismul politic, naționalismul ca sursă a populismului, demagogia și politicianismul, discursul violenței și dimensiunile neopopulismului în secolul XX ca și în prezent. Nu au lipsit abordările istoriografice, cele comparative și cele din perspectiva științei politicului sau a dreptului. Discuțiile au clarificat aspecte metodologice și au pus în lumină noi elemente factologice, fenomene și procese analizate în comunicări.

Interesul major pentru o asemenea tematică, precum și calitatea științifică a lucrărilor au condus la decizia Fundației Konrad Adenauer de a sprijini publicarea lucrărilor într-un volum, sub auspiciile Institutului nostru.

La finele simpozionului au fost apreciate eforturile organizatorilor de la Institutul „A.D. Xenopol" și s-a reînnoit interesul comun de cooperare.

Cătălin Turliuc

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Acad. CORNELIA BODEA
LAUDATIO

Pentru unii oameni de ştiinţă, mai cu seamă în sfera *umanioarelor*, recunoaşterile vin destul de târziu, dar se instalează cu atât mai deplin în conştiinţa publică. Acad. Cornelia Bodea face parte dintr-o asemenea categorie, care în ştiinţele istorice formează deja o lungă serie. Până de curând, domnia sa a avut o modestă poziţie socială, deşi dispunea de un statut eminent în istoriografie. Stima de care se bucură azi în lumea istoricilor nu e decât o minimă răsplată.

Născută la 9 aprilie 1916, în zona Aradului, dintr-o familie de preoţi şi luptători pentru cauza românească, Cornelia Bodea a studiat la Universitatea din Bucureşti, unde a avut norocul să se formeze sub îndrumarea lui N. Iorga, G. Brătianu şi alţi profesori de seamă, cărora le-a devenit repede colaboratoare. Studiile de arhivistică şi paleografie i-au inculcat de la început un spirit de rigoare, aplicaţie şi metodă, atât de benefic în cercetarea istorică.

Doctor în istorie *magna cum laude* din 1941, Cornelia Bodea a avut şansa de a lucra, pe tărâm didactic sau în cercetare, alături de profesionişti eminenţi ai domeniului, fiind apreciată ca un spirit viu, erudit şi stăruitor, ale cărui contribuţii istorice s-au impus numaidecât. Când nu a mai putut profesa la catedră, graţie valului de epurări din 1949, a intrat în cercetare, la Institutul de Istorie din capitală, unde s-a remarcat prin studii de mare acribie şi de un spirit critic indispensabil totdeauna şi salutar în acele timpuri de distrugere a culturii naţionale şi dogmatism în istoriografie.

Două sunt direcţiile în care şi-a investit Cornelia Bodea resursele intelectuale şi deontologice: formarea statului naţional român, cu toate implicaţiile unui asemenea fenomen şi legăturile noastre, sub diverse forme, cu lumea din afară. Erau direcţii afine şi conexe, cărora a ştiut să le extindă bazele documentare şi orizontul cognitiv, contribuind esenţial la redefinirea lor cât mai exactă.

A început prin a se ocupa (nu fără o motivaţie personală, ca descendentă pe linie maternă) de *Moise Nicoară (1784-1861) şi rolul său în lupta pentru emancipare naţional-religioasă a românilor din Banat şi Crişana*, studiu ce i-a adus suprema calificare ştiinţifică, fiind publicat la Arad în 1943. Faptul că spre finele carierei, după o jumătate de secol, a simţit nevoia să insiste asupra temei, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ideea de a lămuri „motivația unui mit", denotă nu numai o benefică stăruință în proiect, dar și un devotament profesional dintre cele mai alese.

Cu monografia amintită, Cornelia Bodea a pătruns în problematica regenerării naționale și a constituirii statului român modern, la cunoașterea căreia a adus importante contribuții. Cea mai semnificativă e desigur *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834-1849* (București, 1967), volum de o frumoasă ținută profesională și tehnică, rămas de atunci un reper de neocolit în studiul pașoptismului nostru. Primul enunț din introducerea la volum sună ca o inscripție memorabilă, rezumând parcă sensul unui *credo* istoriografic: „Românii ca popor au trăit, timp de secole, pe întinderea vastă și rotundă a teritoriului lor de formare, în unități statale și provinciale distincte, despărțite prin hotare politice impuse de vicisitudinile istoriei. În ciuda aprehensiunilor străine care au împiedicat dezvoltarea sa unitară, poporul român și-a păstrat în tot lungul acestor secole coeziunea și solidaritatea izvorâte din comunitatea etnică și de limbă, din fondul spiritual comun. Unitatea lui s-a întărit printr-o comunitate culturală neîntreruptă, prin legături economice permanente, ca și prin robustețea câtorva mari afirmări pe plan politic – Mircea, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul... El a pășit astfel în istoria modernă cu toate elementele de bază necesare formării națiunii și statului național unitar". Regăsim aici, schițat cu mână sigură, cadrul în care Cornelia Bodea înțelegea să-și plaseze cele mai însemnate eforturi de cercetare și reconstrucție, pe urmele marilor istorici din Transilvania natală, dar preluând cumva și spiritul în care unul din protagoniștii epocii, N. Bălcescu, gândise istoria neamului său. Dacă a ales perioada regulamentară ca segment de bază al investigației este fiindcă cele trei lustre i s-au părut decisive pentru cristalizarea unui program românesc de unitate și modernizare, în pofida situației geopolitice existente. În acest interval a forat tot mai adânc, după vechea și înțelcapta deviză: *non multa, sed multum*. Sub semnul lui *multum* se cuvine definită opera întreagă a Corneliei Bodea, una din cele mai prestigioase din istoriografia contemporană. Ea înseamnă, înainte de orice, o perspectivă tot mai amplă asupra întregului și analiză tot mai nuanțată a unui fragment cronotopic bine ales și bine gestionat științific. Au rezultat de aici studii pe segmente semnificative, restituții documentare, reconstituiri exemplare.

Cea mai spectaculoasă restituție e desigur *1848 la români*, o masivă „istorie în date și mărturii", din care două volume au apărut în 1982, iar al treilea în 1998, la o distanță ce a impus și reeditarea celorlalte, ca un triptic esențial pentru epocă. Tipul de istorie documentară practicat de autoare, pe baza unei masive recuperări de informații, restituiri de secvențe caracteristice, dar și reconstrucții de contexte socioculturale și geopolitice, pe seama unei viziuni clare asupra fenomenelor, constituie un model de care noile generații de istorici, atât de grăbite în fabricarea de cărți cu titluri pompoase ori sofisticate, ar trebui să țină seama.

Restituiri și rectificări istorice, subtitlu folosit de Cornelia Bodea la câteva din studiile mai noi, constituie în fond o direcție de cercetare și ar putea deveni titlul unui frumos volum, dacă nu al unei serii, de cea mai mare utilitate pentru cultura română. Primează, în această serie tematică, figuri de cărturari, publiciști și diplomați străini, de la Charles și Felix Colson la David Urquart și Gustave d'Eichtal, de la sprijinitori străini ai cauzei românești din 1848 la marele militant pentru desăvârșirea unității noastre de stat în 1918 R.W. Seton-Watson, a cărui corespondență Cornelia Bodea a publicat-o în două fastuoase volume (1988), adăugându-le apoi și masivul, prețiosul jurnal subscris de Burton Y. Berry (2000). *Creatori de imagini despre români și țara lor*, titlu sub care s-a ocupat de relațiile româno-americane până la 1880, ar putea reuni și alte studii ale autoarei, ca să-i definească o preocupare la fel de productivă în timp pe cât de constantă.

Cornelia Bodea face parte din tagma aleasă a cărturarilor care nu se mulțumesc a fi numai eruditi și năzuie spre construcții cât mai vaste, în care viziunea istorică, documentația exhaustivă, spiritul de discernământ și expresia cea mai aleasă, adică cea mai adecvată, se unesc pentru a servi sinteza.

Să ne bucurăm că Universitatea de Stat din Arad îi conferă acum titlul de *doctor honoris causa*, în preajma unui nou popas aniversar și cu speranța că istoriografia română va ști să-i pună în valoare opera.

Al. Zub

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PROFESORUL ION AGRIGOROAIEI LA 65 DE ANI. SUBTILITATE ŞI MODERAŢIE

Între profesorul Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, Ion Agrigoroaiei este foarte cunoscut şi apreciat dintotdeauna, pentru echilibrul său rar întâlnit, pentru personalitatea sa care impune o deferenţă ce nu reclamă şi o justificare anume. Jovialitatea sa francă nu este întru nimic artificială şi nu ascunde intenţii ce se pot confunda, eventual, cu pretinse manifestări de preţiozitate. Calm, dar nu liniştit din fire, Profesorul Ion Agrigoroaiei îşi întâmpină interlocutorul probabil – coleg, student, necunoscut etc. – cu un zâmbet sincer, care predispune la destăinuiri şi apropieri de durată, deci trainice. Are prieteni buni, dintre cei pentru care cordialitatea nu se confundă vreodată cu indelicateţea. Pentru cei din jur, Domnia sa este un reper, din multe puncte de vedere, şi un seamăn în care te poţi încrede. Cei care îl cunosc se simt privilegiaţi – pentru statornicia trăirilor sale –, întrucât vremurile din urmă au răvăşit o ordine fără de care viaţa noastră pare a se afla mereu la o răspântie, dincolo de care nu poate aştepta nesiguranţa, în noi şi în ceilalţi, deopotrivă.

S-a născut la 30 decembrie 1936, la Chişinău, detaliu biografic care s-a repercutat, probabil, asupra memoriei sale afective. În 1954 s-a numărat printre absolvenţii celebrului Liceu „C. Negruzzi" din Iaşi, înscriindu-se într-o tradiţie impusă de mari nume ale literaturii române, ale ştiinţei, istoriografiei, artei etc. Între anii 1954 şi 1958, a urmat cursurile Facultăţii de Filologie şi Istorie a Universităţii „Al. I. Cuza", fiind studentul unor profesori pe care i-a admirat şi de care îşi aminteşte, mereu, cu o nedezminţită recunoştinţă. La 1 decembrie 1959 a fost angajat ca preparator la Catedra de Istoria României, urcând, cu înţelegere pentru nişte vremuri care excludeau competiţia şi ascensiunea firească, deci recunoaşterea valorii, treptele profesionale care i-au permis a ajunge, în 1990, profesor universitar. În 1974 a devenit doctor în istorie, titlu ştiinţific dobândit cu o valoroasă lucrare despre evoluţia vieţii politice româneşti în intervalul imediat următor Primului Război Mondial şi întregirii teritoriale a ţării.

Calitatea care l-a impus în conştiinţa unei epoci, dar mai întâi în cea a intelectualităţii ieşene – şi nu numai a acesteia, bineînţeles – este aceea de educator. De-a lungul anilor, a îndrumat numeroase promoţii de studenţi, introducându-i în tainele trecutului şi pregătindu-i pentru confruntarea cu viaţa. A predat, începând din 1982, cursul intitulat *Istorie contemporană a României* (1918–1944). În timp, a mai predat şi alte cursuri sau a condus seminarii speciale de istorie modernă şi contemporană, privitoare la România în contextul relaţiilor internaţionale, la implicaţiile dobândirii graniţelor naţionale post 1918 etc. După 1990, a predat diferite cursuri şi la Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat din Chişinău.

Între 1985 şi 1989, a fost decan al Facultăţii de Istorie şi Filosofie a Universităţii „Al. I. Cuza", iar între 1993 şi 1997 a condus, în calitate de director, Arhivele Naţionale din Iaşi. Începând din 1990 este conducător ştiinţific în cadrul sistemului de doctoratură, îndrumând până în prezent un mare număr de cercetători, care au devenit doctori în istorie şi şi-au publicat apoi – unii dintre ei – lucrările cu care au dobândit acest onorant titlu. În prezent este şeful Catedrei de Istoria Contemporană a Românilor şi Universală din cadrul facultăţii de Istorie a Universităţii ieşene. Este, de asemenea, membru în Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior.

O dimensiune esenţială a biografiei Profesorului Ion Agrigoroaiei o reprezintă, aşa cum era şi de aşteptat, activitatea ştiinţifică. Aria investigaţiilor circumscrise acestui domeniu coincide, în general, cu aceea a cursurilor sale universitare. În 1980, s-a numărat printre autorii volumului *România în relaţiile internaţionale. 1699–1939* (Iaşi, Editura Junimea), pentru ca trei ani mai târziu să publice, împreună cu alţi colegi, lucrarea: *Iaşi. 1600–1859–1918. Aspecte ale luptei pentru unitatea naţională* (Iaşi, Editura Junimea). Este, de asemenea, autor al *Istoriei Universităţii din Iaşi* (Iaşi, Editura Junimea, 1985) şi colaborato al culegerii de studii intitulate *1907 în perspectivă istorică* (Iaşi, Editura Junimea 1988).

După 1989, şi-a continuat vechile preocupări ştiinţifice, publicând, în 1992, împreună cu D.D. Rusu, *Istoria Românilor. Epoca contemporană* (Chişinău – Galaţi, Editura Porto-Franco),

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întregite, 1918–1940 (Chișinău, Editura Universitas). Tot în 1993 a publicat împreună cu Gheorghe Platon, Vasile Russu, Gheorghe Iacob și Vasile Cristian lucrarea: *Cum s-a înfăptuit România modernă* (Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza") și a editat *Prelegeri universitare inaugurale. Un secol de gândire istoriografică românească(1843–1943)* (Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza"). A redactat, apoi, împreună cu Gheorghe Iacob și Gheorghe Iutiș, *Istoria Liceului internat „C. Negruzzi" Iași (1895–1995)* (Iași, Editura Polirom, 1995). Un an după aceea, s-a aflat printre autorii volumului *Istoria Românilor. Compendiu* (Iași, Editura Cultura fără Frontiere). A editat, alături de Ion Toderașcu, volumul intitulat *Noul Palat Universitar de la Copou. 100 de ani de la inaugurare* (Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1997).

În ultimii ani, istoricul Ion Agrigoroaiei, ajuns la deplina maturitate a celui o viață întreagă asupra cărții și a documentului inedit, a publicat trei cărți valoroase, dar mai întâi trebuitoare, care relevă măsura exactă a dimensiunilor unei opere istoriografice care se impune prin exactitatea informațiilor, prin claritatea și finețea scriiturii și, desigur, prin varietatea tematică. Astfel, în 1998, a publicat cartea *Iașii în anii 1916–1918*, Partea I, *Opinie publică și stare de spirit în timp de război, 1916–1917* (Iași, Editura Anteros), pentru ca în anul următor să publice încă una, dedicată *Unirii Basarabiei cu România în presa vremii (1918)* (Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza"). În sfârșit, în 2001, a tipărit o lucrare monografică – *România interbelică* (Volumul I, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza") –, care adună în paginile ei rezultatele unor investigații îndelungate, însoțite de meditațiile suscitate de evoluția țării într-o perioadă mai mult decât promițătoare a debenirii națiunii române. Așa cum se poate repede observa, cercetătorul Ion Agrigoroaiei ne lasă a înțelege că în anii care vor urma va publica încă multe cărți interesante, a căror lipsă o resimt, ca pe o incompletitudine, istoricii, politicienii, sociologii, dar și literații, economiștii, diplomații etc.

Chiar și într-o grabnică trecere în revistă, așa cum este aceasta, se cuvine a aminti că lipsa împlinirilor istoriografice ale Profesorului Ion Agrigoroaiei este departe de a fi completă fără o simplă transcriere a titlurilor studiilor, articolelor și a recenziilor publicate de Domnia sa de-a lungul a peste trei decenii și jumătate de explorări științifice. O asemenea operație, care nu face obiectul acestor succinte însemnări, va fi în măsură să învedereze direcția sondajelor întreprinse de un studios ajuns azi la vârsta sintezelor, diversitatea lor tematică, propensiunea interpretativă și, desigur, ipostaza ineluctabilă de a trăi într-un timp anume, grevat de autoritarisme eclectice și egalitariste.

Respectat de breasla cercetătorilor, opera dlui Ion Agrigoroaiei s-a bucurat de o apreciere care nu putea să întârzie, consacrată fiind de opiniile exprimate de-a lungul anilor de cei care au făcut referiri pe marginea ei. Recunoașterea academică a survenit în 1985, atunci când Academia Română i-a acordat Premiul „N. Bălcescu". Pe lângă alte confirmări științifice, ce au recompensat eforturile specifice unei activități care nu e la îndemâna oricui, istoricul Ion Agrigoroaiei a primit în anul 1993 Premiul „Revistei Militare" din București.

Pe lângă toate, a făcut parte din redacția unor publicații academice, universitare și muzeale, iar în prezent este Redactor responsabil al „Analelor Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", Seria Istorie. A participat, cu intervenții, binevenite și temeinice, la numeroase întruniri științifice naționale și internaționale, însușindu-și, nu o dată, ipostaza de organizator și moderator.

Azi, ajuns la vârsta la care istoricul atinge înălțimea reclamată îndeobște de monografia totală și de investigarea exhaustivă, dar mai ales de sinteza aducătoare de ordine și limpezime, Profesorul Ion Agrigoroaiei, rămas acela pe care îl știm de mult, adică subtil și moderat, ne promite a continua o recomandabilă operă didactică și științifică, pe care o judecă, înainte de toate, ca pe o imuabilă îndatorire de conștiință.

La 65 de ani, îi urăm numai succese în activitatea didactică, împliniri științifice pe măsura celor deja dobândite, bucurii și ***La Mulți Ani !***

Gheorghe I. Florescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LEONID BOICU

I

LEONID BOICU: VOCAŢIA ISTORICULUI

Ar fi împlinit, acum, dacă soarta nu-i curma prematur zilele, şapte decenii, vârstă la care un istoric se află, de regulă, în plină activitate creatoare. Leonid Boicu s-a stins însă, mai curând, fără a-şi fi dat măsura întreagă a capacităţii sale. Cu toate astea, colegii de breaslă îl percep ca pe o culme a domeniului, opera sa fiind socotită ca un model în istoriografia privitoare la epoca modernă, îndeosebi a raporturilor internaţionale.

Născut la 1 mai 1931, Leonid Boicu a parcurs un traseu profesional a cărui însemnătate nu se limitează la cei cu care a avut de-a face direct, în domeniul istoriei, nici la generaţia sa, atât de supusă la încercări de tot felul, ci comportă o bună relaţie cu istoriografia în ansamblu. Anevoie se poate estima astăzi corect un palmares ca acela pe care Leonid Boicu l-a construit cu atâta osteneală, dar şi cu însuşiri dintre cele mai alese, cum rar se întâmplă într-o generaţie. Venit de peste Prut, în împrejurări nespus de grele, el a păstrat nostalgia unei lumi ce merita nu numai compasiune, dar şi sprijin, fie şi cu mijloacele de care dispunea ca istoric. Se poate spune, fără a-i diminua contribuţiile în alte sectoare ale istoriei, că marea problemă studiată de Leonid Boicu, decenii în şir, cu virtuozitate şi abnegaţie, a fost aceea a situării poporului său în lumea modernă, pe linia relaţiilor cu vecinii, fie aceştia puteri imperiale sau neamuri mai modeste în căutarea unei identităţi durabile.

Lăsând la o parte unele studii de istorie economică, socială, culturală, deloc nesemnificative, trebuie spus că dinamica geopolitică, relaţiile interstatale, „concertul european" faţă cu interesele românilor constituie miezul dur al operei sale. Direcţia indicată, de la general la particular, de la universal la naţional, decurgea dintr-o atitudine bazată deopotrivă pe viziune şi metodă. Dacă e bine înţeleasă, istoria (o spusese şi H. Pirenne) nu poate fi decât universală. Tocmai de aceea Leonid Boicu

Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", tom. XXXVIII, 2001, p. 353–372

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-a ocupat, într-o amplă disertație, de *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii*, pornind așadar de la un complex imperial spre micile țări carpato-danubiene aflate încă sub o dublă „protecție". Tot astfel a tratat *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*, alături de alte studii monografice pe seama cărora putem avea azi o idee mai exactă despre situația românilor în lume de la finele secolului XVII până la al doilea război mondial. Simpla înșirare a volumelor publicate, singur sau în colaborare, ne-ar edifica sub acest unghi. Autorul a voit să procedeze sistematic, atât în privința explorării surselor, cât și relativ la restituțiile propuse, pe epoci, momente, personalități. L-a interesat mereu fenomenul românesc și contextul său internațional în epoca modernă, motiv pentru care atribuia evoluțiilor de la jumătatea secolului XIX un rol proeminent în analizele întreprinse. Dacă s-a ocupat îndeosebi de epoca Unirii nu e decât firesc, după cum firească se vădește atenția acordată unor momente dinainte sau posterioare acelui timp. Perspectiva e totdeauna importantă, chiar și atunci când se cercetează evenimente din sfera politică. Asta înseamnă că abordarea de mici segmente cronotopice riscă să dea imagini false și că spiritul critic al istoricului, relativizant și iubitor de nuanțe, trebuie să stea mereu de veghe.

Ne convinge de acest lucru și ultima sa carte, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, îngrijită de Victor Spinei la *Institutul European*, carte pe care autorul o gândise, evident, în cadrul unui proiect mai amplu, de restituiri monografice menite a contura relațiile noastre politice cu lumea în epoca modernă. Citându-l pe N. Iorga, autorul fixa astfel noima propriului său demers: „Nu este vorba aici de a rescrie istoria românilor înșiși, ci de a-i așeza într-un fel mai exact în cadrul vieții de obște a lumii și, mai cu seamă, de a arăta momentul și felul în care au înrâurit și ei acest întreg". Este o idee prețioasă, pe care Leonid Boicu a formulat-o și anterior, la diverse ocazii. În volumul despre *Diplomația europeană și cauza română (1856-1859)*, de exemplu, polemizând discret, el a ținut să-și prevină cititorii că „în istoria politică, ca și în oricare alt domeniu al vieții sociale, împrejurimile și impulsurile externe, oricât de puternice ar fi ele, rămân exterioare. Din nimica, cum se spune, nu se poate naște nimic; ca să se exercite, o înrâurire din afară trebuie să aibă un obiect influențabil care, la rându-i, a fost, este și va fi întotdeauna factorul decisiv al propriei sale deveniri". Era un fel de a estima realist și pertinent un raport pe seama căruia cursese destulă cerneală, fără a se ajunge totuși la un consens definitiv.

Apariția ultimului volum elaborat de Leonid Boicu este o bună ocazie de a reflecta pe marginea unei opere și a unei personalități de excepție. Câștigul cel mai de seamă ar rezulta, neîndoielnic, din asimilarea spiritului ce a prezidat la întocmirea acelei opere, spirit semnificând orizont amplu, construcție judicioasă, rigoare metodologică. Un asemenea spirit poate rodi mai departe, după cum ne sugerează și Victor Spinei în prefața volumului: *O ascensiune eclatantă frântă spre apogeu – Leonid Boicu*.

Ne rămâne să sperăm că vreun discipol devotat va face acum pasul următor, adunând studiile risipite în revuistica de specialitate și articolele din presă, pentru a înlesni astfel accesul la partea mai greu de găsit a operei în cauză.

Al. Zub

Text apărut în „Monitorul" nr. 105, din 5 mai 2001, p. 6A.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

II

UN DESTIN INTELECTUAL EXEMPLAR: LEONID BOICU

Nu știu de ce, dar, atunci când mă gândesc la Leonid Boicu – îndatoririle profesionale mă apropie mereu de lucrurile sale, de recunoscută valoare pentru istoria noastră modernă – îmi revin în minte versurile poetului francez despre existența scurtă a trandafirului:

> Mais elle était du monde, ou les plus belles choses
> Ont le pire destin,
> Et rose, elle a veçu tant vivent les roses:
> L'éspace d'un matin.

Când a trecut în lumea umbrelor, Leonid Boicu depășise vârsta considerată a fi „de maturitate" pentru un istoric. Colegii și prietenii, care l-au admirat și l-au prețuit, i-au consacrat, la împlinirea vârstei de 65 ani, un volum de incontestabilă ținută academică (*Itinerarii istoriografice*, Iași, 1996, coordonator Gabriel Bădărău). Un an mai târziu (în 1997), istoricul s-a stins, răpus de o boală necruțătoare, cu care s-a luptat, tenace, până în ultima clipă, pentru a-și putea împlini destinul intelectual ce i l-a hărăzit Providența. Respectând opinia membrilor breslei, unul dintre colaboratorii săi apropiați, profesorul Victor Spinei, a publicat ultima carte a istoricului, când acesta trebuia să împlinească 70 ani (*Principatele române în raporturile politice internaționale*, Iași, 2001), numind un bine simțit și motivat cuvânt înainte cu un titlu care, într-un oarecare sens, dădea expresie și propriilor mele gânduri – *O ascensiune eclatantă frântă spre apogeu*. Asociam versurile poetului francez nu vârstei fizice, calendaristice, a istoricului, ci aceleia a creației științifice, aflată în plenitudinea forței sale de expresie.

Mi-a dăruit cărțile sale, începând cu cea dintâi-masivă monografie consacrată politicii Austriei în Principate și sfârșind cu cea din urmă, în care evalua Unirea Principatelor din 1859 în semnificațiile sale internaționale, europene, manifestându-și „respectul", „admirația colegială", „afecțiunea" și „dragostea", rămase statornice. I-am răspuns – nu puteam să nu-i răspund – cu aceleași sentimente. Am apreciat și am stimat pe mulți dintre confrații cu care am împărtășit bucuriile și necazurile vieții în breaslă. Pentru Leonid Boicu – de care m-am simțit legat prin fire nevăzute – am avut, întotdeauna, sentimente distincte; la cele manifestate față de colegi, s-au adăugat admirație și dragoste. Toate aceste simțăminte se decantau într-o stare de plăcere și bucurie, de care eram pătruns ori de câte ori îl întâlneam sau apelam la cărțile sale. Aceeași stare, în care și-a făcut loc adânca mâhnire că nu-l mai pot avea în preajmă, mă încearcă și acum, ori de câte ori, cu gândul, mi-l apropii.

Nu voi stărui asupra operei lui Leonid Boicu. Ca cercetător al istoriei noastre moderne, în perimetrul căreia sunt înscrise lucrările sale, se poate afirma, fără nici o rezervă, că ele reprezintă contribuții determinante la progresul științei istorice. Studiile privind dezvoltarea economică și socială, aparținând începutului de drum și, mai apoi, cele consacrate relațiilor internaționale, sunt adevărate modele, excelând prin informare exhaustivă, prin integrare perfectă în realul istoric, cu obiectivitate, capacitate de a construi sintetic, cu asocieri și sugestii subtile, comunicate într-o formă concisă, elegantă și, mai cu seamă, convingătoare.

Contribuțiile sale privind industria, transporturile, căile de comunicație, structura socială a orașului din Moldova la mijlocul secolului al XIX-lea au reprezentat și pentru mine importante puncte de reper în construirea sintezelor spre care năzuiam. Propriile mele cercetări consacrate dezvoltării orașului m-au convins cu privire la riguroasa sa metodă de cercetare, prin atenția deosebită acordată materialului faptic descoperit în arhive, prin importanța pe care o acorda studiului lui metodic, prin maniera superioară în care știa să-l utilizeze și să-l valorifice, cu profesionalism și inteligență. Doresc să mă opresc asupra câtorva momente sau aspecte legate de activitatea sa, care-i pun în relief trăsăturile umane ce-l înnobilau pe istoric.

Leonid Boicu a terminat cei patru ani de studii la Facultatea de istorie din Iași în anul 1954. Fiind apreciat de profesorul D. Berlescu, mai cu seamă, decan, atunci, al Facultății și conducător al colectivului de istorie modernă de la Institutul Filialei din Iași a Academiei Române, a fost reținut, ca

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cercetător, la acest Institut. La rândul meu, întors în Iaşi, după satisfacerea stagiului militar, mi-am reluat postul la acelaşi Institut, pe care-l deţinusem, încă din 1950. Drept urmare, am lucrat împreună cu Leonid Boicu şi cu alţi absolvenţi ai Facultăţii (Ecaterina Negruţi, Iuliu Ciubotaru, Corneliu Istrate) în cadrul aceluiaşi colectiv, în care alcătuiam *curtea mărunţă*, aşa cum ne plăcea să ne definim statutul.

Au fost ani de ucenicie, când ne-am iniţiat în tainele profesiunii, alături de nume ilustre ale vieţii academice ieşene: profesorii C. Angelescu, Valentin Georgescu, Emil Diaconescu, de Gh. Ungureanu, director al Arhivelor Statului. Sub îndrumarea profesorului D. Berlescu ne-am format ca cercetători. Cei *mărunţi*, noi, mai tineri, eram mereu împreună, petrecându-ne cea mai mare parte a timpului sub acoperişul ospitalier şi ocrotitor al Arhivelor din Iaşi, în atmosfera intelectuală sobră, de extremă seriozitate, pătrunsă însă şi de căldură umană, dominantă în acest important lăcaş de cultură. Am acumulat aici, cu toţii, cunoştinţe temeinice, am avut satisfacţii profesionale depline, durabile. În aceste împrejurări şi în acest cadru l-am cunoscut mai temeinic pe Leonid Boicu.

Încă de la început – îl cunoşteam pe L. Boicu din anii în care a fost student – l-am admirat şi l-am stimat pentru inteligenţa şi spiritul său, aflate mereu în activitate febrilă, care-i confereau un farmec şi o atracţie deosebită. În dezbaterile *curţii mărunte*, ce aveau loc periodic, când se citeau, se discutau şi se amendau, prin coroborarea datelor, referate de lucru sau lucrări pregătite pentru tipar, L. Boicu îşi manifesta din plin cunoştinţele, îşi dezvăluia farmecul, tactul şi delicateţea cu care ştia să-şi formuleze opiniile. La una din aceste şedinţe, în toamna anului 1958, am prezentat o lucrare destinată să fie inclusă pe agenda sesiunii jubiliare, care urma să aibă loc în ianuarie 1959, când se împlineau 100 ani de la Unirea Principatelor. Concluziile şefului de Catedră, care nu mă agrea, au fost total defavorabile, în dezacord cu observaţiile formulate de *mărunţii* colegi ai *curţii* comune, care – cunoscând valoarea materialului şi intensitatea efortului depus –, au făcut observaţii pertinente, la obiect, într-un desăvârşit spirit colegial. Le-am reţinut, mai ales, pe cele ale lui Leonid Boicu: inteligente, la obiect şi deplin încurajatoare. Destinul lucrării – prin publicarea şi aprecierea ei – a pus în evidenţă şi valoarea celor două categorii de opinii, formulate în împrejurări în care tinerii cercetători aveau nevoie de încurajare, îndrumare şi sprijin. Observaţiile şi aprecierile formulate de Leonid Boicu „mi-au mers la inimă" şi acolo au rămas, pentru totdeauna.

Relaţiile dintre noi s-au sprijinit, mereu, pe o simpatie reciprocă, pe care nici unul din noi nu o ascundea, pe respect şi pe nevoia, de multe ori manifestată, de a ne verifica, reciproc, cele gândite sau scrise. Am colaborat la alcătuirea mai multor volume; am făcut-o, întotdeauna, cu interes şi plăcere: întâlnirile cu specialistul şi discuţiile cu „omul" confereau acestei colaborări o notă aparte, temeinicie şi savoare.

În 1975, Editura Junimea m-a solicitat să prezint – la Vaslui (nu am înţeles de ce) – cartea scrisă de L. Boicu, consacrată *Genezei chestiunii române ca problemă internaţională*. Am acceptat, firește. Cartea, de proporţii reduse, concentrează în ea informaţie solidă, spirit critic şi inteligenţă analitică ce ar fi putut fi valorificate în cuprinsul unui volum de proporţii. După terminarea „ceremoniei" de prezentare l-am întrebat pe L. Boicu de ce nu a dat cercetării extensiunea pe care o solicită subiectul, el fiind mai în măsură să o poată da, preferând să realizeze doar un ghid, este drept, excepţional de temeinic, ca informaţie şi interpretare. M-a ascultat cu atenţie, a reflectat şi, în cele din urmă, mi-a dat dreptate. Tema, o veritabilă şi oportună introducere în istoria relaţiilor internaţionale ale României, ar fi avut nevoie de o desfăşurare mai largă. Când i-am citit, apoi, şi celelalte lucrări am înţeles, exact, *stilul* de muncă al istoricului.

În scrisul său, lui L. Boicu i-au rămas străine speculaţiile sterile, divagaţiile empirice, encomiastice. Îl caracterizează soliditatea şi sobrietatea expresiei (o excesivă sobrietate, chiar), selectarea cu rigurozitate a materialului, ascuţimea spiritului critic, concizia şi eleganţa formei, preocuparea constantă de a asocia erudiţiei şi metodei o etică a căutării adevărului.

Inteligenţa, cunoştinţele întinse şi variate, spontaneitatea şi umorul, note distincte ale personalităţii lui Leonid Boicu, i-au asigurat audienţa şi în afara cadrului profesional. Era o veritabilă plăcere să-l asculţi povestind, să-i auzi replicile pline de duh. În asemenea împrejurări, se comporta ca un adevărat actor, fără să alunece însă în şarja ieftină. Îmi amintesc de un asemenea moment, petrecut

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la Freiburg im Breisgau, în preajma congresului internațional de istorie de la Stuttgart, din anul 1985. Găzduiți, cu generoasă ospitalitate, în casa atât de primitoare pentru români a profesorilor Paul Miron și Elza Lüder, într-una din serile dinaintea plecării, Leonid Boicu a oferit un adevărat recital de umor inteligent.

Într-o atmosferă cordială, în care convenienţele restrictive, respectate în țară, lipseau cu desăvârșire, pentru a mulțumi gazdelor, în numele nostru, L. Boicu a alcătuit o *dellă* (nume generic ce face obiectul unui dosar – unitate arhivistică) scrisă în limbajul secolului al XIX-lea, într-un stil savuros, cu care ne obișnuise colegul C. Istrate, membru – și el – al *curții mărunte*. După ce înfățișa, cu lux de detalii amuzante, locul ocupat de fiecare din participanți în ierarhia *Curții mărunte*, precum și temeiurile vizitei în „țara nemțească", în document se aduceau mulțumiri gazdelor pentru sprijinul acordat nouă, celor din „țară", de a ne bucura de „dulceața" „Europei luminate".

Deși scris în grabă, documentul a dat expresie deplină inteligenței, inventivității și umorului autorului său, fiind răsplătit cu aplauze. Discuția s-a prelungit până târziu, în noapte, fiind dominată de Leonid Boicu, aflat într-o vervă deosebită. Am fost printre primii care, din cauza oboselii, m-am decis să mă retrag. Ca „logofăt de Divan" (titlu pe care autorul mi l-a acordat în ierarhia Curții) nu puteam să lipsesc de la ceremonia sorbirii paharului de șampanie, care punea capăt aventurii noastre în lumea Occidentului european.

Am evocat acest moment deoarece este unul dintre cele mai reprezentative pentru a reliefa o altă fațetă a personalității complexe a istoricului ieșean. În numeroase alte împrejurări, în care am fost de față – fie la colocviile ocazionale în jurul unei sticle de Cotnari, fie în „crama" primitoare a prietenului comun Petrișor Cazacu, trecut și el prea devreme în lumea umbrelor – am avut prilejul să descifrez, cu mai multă limpezime, trăsăturile care-l definesc pe *Omul* L. Boicu. Îi plăcea să asculte, să-și verifice propriile opinii, să afle lucruri noi. La „colocviile" amintite mai sus, la care participau membri ai breslei, dar și oameni din afară, se povesteau întâmplări, se precizau detalii legate de diferite împrejurări și, de multe ori, se rosteau vorbe de duh, care au rămas și au circulat pentru tâlcul și savoarea lor. Remarcile au rămas și unele din observațiile formulate de L. Boicu, pe marginea unor asemenea întâlniri. Acestea sintetizau nu numai tema și atmosfera discuțiilor; ele reliefau fapte de importanță, mai puțin cunoscute, caracterizau oameni și comportamente. Seriozitatea sa împletea cu umorul fin, transformând descrierile în povestioare, care vădeau talent, imaginație și o cunoaștere ieșită din comun a firii umane.

Despre *basarabeanul* Leonid Boicu, despre generozitatea omului, dragostea pentru locul natal – Dondușeni – și suferința față de soarta fraților de peste Prut, alături de care s-a simțit mereu și pe care i-a sprijinit din toate puterile, s-ar putea scrie mult. La fel de mult și de expresiv s-ar putea scrie despre dragostea nemăsurată față de familie.

S-a luptat cu boala, care-i măcina sănătatea, până-n ultima clipă. Nu a renunțat un singur moment să-și îndeplinească îndatoririle profesionale și să manifeste interes pentru tot ceea ce se întâmpla în jur. Deși evoluția bolii îi diminuase, sensibil, forțele, a acceptat să fie referent la susținerea tezei de doctorat a fiului meu – Alexandru-Florin Platon – pe care-l aprecia. A fost una din marile bucurii ale lui Saşa – cum îi spunea el – pentru care Leonid Boicu a reprezentat un model, și de satisfacție deosebită pentru mine. A alcătuit un referat cu adevărat magistral, expresia unui stil nu numai al personalității, ci și al scrieturii. A fost un adevărat cântec de lebădă; nu unul tânguitor, însă, ci unul care punea în lumină victoria spiritului asupra materiei.

Leonid Boicu s-a stins în liniște, modest, așa cum i-a plăcut să trăiască. A lăsat în urmă o operă durabilă, amintirea unei personalități remarcabile, a unui suflet pasionat și generos, a unui model intelectual și profesional. A fost o prezență determinantă în comunitatea istoricilor de prestigiu ai vieții noastre contemporane și în galeria oamenilor de seamă ai orașului pe care l-a iubit și l-a cinstit.

Gh. Platon

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

III

LEONID BOICU – ISTORIC AL RELAȚIILOR POLITICE ROMÂNO-POLONE ÎN EPOCA MODERNĂ

Cercetarea istoriei relațiilor internaționale ale României, în epoca modernă, reprezintă o constantă a îndelungatei și prodigioasei sale activități de cercetare. *Prodigioasă*, nu atât prin *numărul* contribuțiilor sale istoriografice, cât, mai ales, prin *cantitatea* și *perenitatea ideilor*, precum și a *metodologiei* utilizată pentru *interpretarea* fenomenelor istorice pe care le-a abordat. Și nu este câtuși de puțin exagerat să se afirme, din perspectiva operei sale istoriografice, că pentru el cercetarea istorică, în general, cea a istoriei relațiilor internaționale, în special, nu a fost niciodată un *„joc al erudiției sterile, un fel de artă pentru artă"* (s. Ven. C)[1]. Concepția sa, potrivit căreia *„principiile, definirea și metodologia relațiilor internaționale ca un compartiment distinct și supraaglomerat al istoriografiei derivă din statutul acesteia din urmă"*[2], a constituit motivația principală care l-a determinat să facă stăruitoare demersuri, menite să creeze **un cadru organizat, pentru o desfășurare coerentă a cercetărilor din domeniul istoriei relațiilor internaționale,** în Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol" din Iași. Așa a luat ființă acel „colectiv minuscul de istoria relațiilor internaționale", cum îi plăcea lui să-l „dezmierde"[3].

O altă motivație a acelor demersuri a constituit-o însușirea de către istoricul Leonid Boicu a principiului, după care „o istorie a relațiilor internaționale nu poate fi scrisă în respectul adevărului, prin ignorarea entităților naționale mici, fie și numai pentru că ele au fost de regulă victime ale marilor Puteri, au întărit sau au slăbit prin propria jertfă forța acestora din urmă, au fost în permanență obiect al necurmatelor dispute și, mai presus de toate, au contribuit la sporul vieții materiale și spirituale a umanității"[4]. Or, după cum bine se știe, din această categorie fac parte atât poporul român, cât și cel polonez, a căror istorie aproape că s-a „suprapus", dacă se are în vedere poziția pe care au avut-o în anumite etape ale evoluției relațiilor politice din Europa, în general, din zona ei est-centrală, în special. Ca urmare, *descifrarea impactului pe care l-au avut relațiile lor bilaterale asupra configurației peisajului politic est-central european, pe de o parte, iar pe de alta, stabilirea măsurii în care evoluția amintită și-a pus amprenta asupra conținutului și a formelor de concretizare a raporturilor bilaterale româno-polone* au constituit *coordonatele principale* ale abordării de către istoricul Leonid Boicu a raporturilor politice româno-polone în epoca modernă.

Prima serie de cercetări, *speciale*, în acest domeniu, a deschis-o, potrivit cunoștințelor subsemnatului, cu studiul intitulat *Din corespondența inedită a lui C. Suțu cu Adam Czartoryski*[5]. Abordarea acestui subiect a justificat-o prin necesitatea de a contribui la sporirea mijloacelor de asigurare a unei cât mai *corecte interpretări* a rolului pe care l-au avut relațiile româno-polone, în „perioada luptei pentru unirea Principatelor române"[6]. Faptul că acele relații „nu numai că nu au slăbit în comparație cu perioada precedentă, ci, dimpotrivă, s-au lărgit și chiar s-au întărit într-o anumită măsură" a fost explicat de istoric ca fiind reflexul unei necesități politice vitale, resimțită de cele două popoare. Anume, că „reconstituirea Poloniei și crearea statului național unitar român alcătuiesc două aspecte ale aceleași probleme: dobândirea drepturilor social-politice de către popoarele subjugate, a căror luptă în acea epocă se împletea, luând un avânt fără precedent"; căci, „deși cele două popoare trăiau și luptau în condiții diferite, totuși conștiința necesității strângerii relațiilor între ele în vederea

[1] Așa cum caracteriza Fernand Braudel opera istoriografică a lui Lucien Febvre (cf. Leonid Boicu, *Despre studiul istoriei relațiilor internaționale ale României*, în „Xenopoliana", I, 1993, 1-4, p. 54.

[2] *Ibidem*, p. 53.

[3] *Ibidem*, p. 57.

[4] *Ibidem*, p. 57-58.

[5] Publicat în SCSI, Anul XIV, fasc. 1, 1963, p. 85-90.

[6] *Loc. cit.*, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

atingerii scopului final era vie" (s. Ven. C.)[7]. Iar, la marele număr de *mărturii documentare* care probează aserțiunea sa, Leonid Boicu le-a mai adăugat pe acestea câteva, pe care le-a depistat în Secția de Manuscrise a Bibliotecii Czartoryski din Cracovia.

Un alt moment critic din evoluția relațiilor politice internaționale a fost marcat de războiul Crimeii, pe fundalul căruia s-a înregistrat și o intensificare a raporturilor politice româno-polone. Care au fost conținutul, direcțiile lor de evoluție și finalitatea unui segment al acestora sunt tot atâtea întrebări la care istoricul Leonid Boicu s-a angajat să răspundă, în cuprinsul unui alt studiu, intitulat *Memoriile lui Michal Czajkowski (Sadâk Pașa) ca izvor documentar pentru istoria României în vremea războiului Crimeii*[8].

Nefolosite, încă, până la acea dată, în istoriografia română, memoriile lui Michal Czajkowski, puse în circuitul științific de Leonid Boicu, au răspuns integral și fără echivoc la întrebările amintite, motiv pentru care istoricul și-a trecut în „palmares" o nouă *contribuție efectivă* la promovarea cercetărilor din domeniul istoriei relațiilor internaționale, în speță, a celor româno-polone. Deoarece, nu s-a limitat la a reproduce fragmentele de interes mai extins sau mai restrâns, ci le-a analizat, din punctul de vedere al valorii pe care o reprezintă pentru cercetarea istorică. Pentru că, a ținut el să precizeze, „memorialistica rămânând un izvor de mâna a doua pentru istorie, capătă un spor de însemnătate în măsura în care memorialistul ocupă un loc și joacă un rol mai important în evenimentele pe care ni le înfățișează, în măsura în care cunoștințele lui despre ele sunt mai amănunțite și mai temeinice"[9]. Ceea ce, constata autorul, nu era și cazul memoriilor în discuție, întrucât „Sadîk Pașa, la început prieten al românilor și sprijinitor al cauzei lor vreme îndelungată ajungând în epoca de care ne ocupăm general turc prin favoarea sultanei Valide, supus credincios al sultanului și adversar al aspirațiilor românești, a rămas un comandant de unitate pe un front secundar"[10]. Ca urmare, dacă nu prezintă importanță pentru „marea politică", în schimb, „sunt, înainte de toate, un izvor documentar interesant pentru cercetătorul campaniei de la Dunăre, pentru istoricul legiunilor zise poloneze, pentru situația armatei turcești, pentru relațiile româno-turco-austriece pe teritoriul Principatelor în vremea ocupației lor de către turci și austrieci"[11]. Apoi, este de reținut și o altă pertinentă precizare a istoricului, în sensul că Sadîk Pașa nu a fost „totuși un oarecare comandant de unitate, ci un om cu o îndelungată activitate politică", ceea ce „adaugă *Memoriilor* sale un spor de interes în ceea ce privește emigrația polonză și intrigile turco-austriece la Constantinopol și București"[12]; deci, o atenționare foarte utilă cercetătorului care sporește valoarea științifică și acestei contribuții.

În aceeași notă de responsabilitate față de cercetarea istoriei relațiilor internaționale a elaborat un alt studiu, consacrat tot reliefării valorii *memorialisticii*, ca mijloc pentru sesizarea unor eventuale *elemente specifice* care au marcat evoluția raporturilor politice româno-polone. De data aceasta, a luat în discuție memoriile lui Wladyslaw Czartoryski pe care le-a analizat în cuprinsul unui studiu intitulat *Raporturile româno-poloneze oglindite în memoriile lui Wladislaw Czartoryski*[13].

Unul din elementele care conferă valoare științifică și acestui studiu îl constituie și semnalarea de către autorul lui a faptului că, spre deosebire de cele ale lui Michal Czajkowski, în cazul celor ale lui Czartoryski „cercetătorul de astăzi se află în fața unor acte oficiale și autentice și nu în fața unor vagi amintiri sau notații subiective"[14]. Din perspectiva discuției angajate de istoric, el a considerat, și pe bună dreptate, că apelul cercetătorilor la această sursă de informare, pusă, în cea mai mare parte, abia atunci în circuitul științific în urma unor investigații personale în fondurile Bibliotecii

[7] *Loc. cit.*
[8] Publicat în AIIAI, VI, 1969, Iași, p. 203-213.
[9] *Loc. cit.*, p. 204.
[10] *Loc. cit.*
[11] *Loc. cit.*
[12] *Loc. cit.*
[13] Publicat în AIIAI, VIII, 1971, Iași, p. 279-286.
[14] *Loc. cit.*, p. 280.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Czartoryski, din Cracovia, este şi mai necesară, dacă se are în vedere importanţa pe care a acordat-o Wladyslaw Czartoryski – devenit, din anul 1861, şeful partidei aristocratice a Marii Emigraţii Poloneze şi reprezentant al guvernului Naţional Polonez pe lângă guvernele francez, englez, italian, suedez şi otoman – raporturilor româno-polone. O atenţie care era motivată, constata autorul, de "trecutul istoric" al acelor raporturi, precum şi de „poziţia geografică a Principatelor Române, cu deosebire a Moldovei, şi similitudinea obiectivelor luptei sociale şi naţionale"[15], ale românilor şi polonilor. Critica ştiinţifică – una din dominantele operei sale istoriografice – nu putea să fie abandonată nici în acest caz, în pofida simpatiei sale, abia disimulată, faţă de celebrul om politic polonez. Ea a fost formulată pe cât de lapidar, pe atât de clar şi convingător, ca în toate cazurile în care a folosit-o: *„memoriile lui Wl. Czartoryski nu cuprind, într-adevăr, nimic senzaţional referitor la raporturile româno-polone, dar numeroase informaţii întregesc cunoştinţele noastre în acest domeniu"* (s. Ven.C.)[16].

Cu aceeaşi acurateţe ştiinţifică a abordat Leonid Boicu şi celălalt aspect al istoriei raporturilor politice româno-polone, anume măsura în care fluxurile şi refluxurile din raportul de forţe de pe Continent, ca şi marile seisme politice din Europa au influenţat direcţionarea acelora. *Raporturile româno-polone în timpul revoluţiei de la 1848 în context internaţional*[17] constituie unul din argumentele care probează această constatare. În primul rând, Leonid Boicu a evidenţiat similitudinile şi diferenţele care au marcat poziţia celor două popoare pe plan european, în timpul revoluţiilor de la 1848-1849. Astfel, constata el, „o tipologie a revoluţiilor de la 1848-1849 ar include neîndoielnic situaţia Poloniei şi a Principatelor Române în aceeaşi categorie, obiectivele urmărite de cele două popoare fiind relativ identice: abolirea feudalităţii şi emanciparea naţională"[18]. Au existat, însă, şi diferenţieri determinate de „particularităţile stării de fapt în care se aflau cele două naţiuni. Polonezii nu aveau stat, dar aveau o puternică şi experimentată emigraţie, cu relaţii speciale pe continent, cauza lor fiind o cauză recunoscută ca atare. Românii aveau două state, lipsite însă de independenţă şi erau supuşi unui statut juridic internaţional particular, «chestiune română» ca problemă internaţională aflându-se încă în stare de geneză. Şi românii şi polonezii erau dominaţi sau stăpâniţi de uriaşe forţe externe care şi-au pus pecetea pe evoluţia istorică în această parte a continentului"[19]. Odată fixat cadrul, istoricul a trecut în revistă convergenţele şi divergenţele dintre interesele românilor şi cele ale polonilor care au marcat atitudinea lor faţă de Imperiul otoman, Rusia, Austria, Franţa sau Anglia, pe de o parte, iar pe de alta, atitudinea amintitelor puteri faţă de posibila colaborare, efectivă, a celor două popoare, în vederea realizării unităţii teritoriale şi a dobândirii independenţei[20].

Acest studiu poate fi considerat, însă, ca o „avanpremieră" a unuia mult mai extins, şi anume *Emigraţia polonă în ţările române în vremea revoluţiei din 1848-1849*[21]. Deşi „anii revoluţiei din 1848-1849 se constituie într-un moment distinct şi de cea mai mare importanţă în istoria modernă (de după prăbuşirea statului polonez) a raporturilor româno-polone"[22], Leonid Boicu şi-a limitat investigaţia doar la *„urmărirea acţiunii emigraţiei polone pe teritoriul românesc în acei ani"* (s. aut.)[23]. Cum a înţeles istoricul să abordeze şi acest capitol din istoria relaţiilor politice româno-polone reiese limpede din următoarele precizări, care îi aparţin, şi care, am convingerea că nu mai necesită nici un fel de comentarii: „activitatea emigraţiei polone pe teritoriul românesc în anii 1848-1849 a angajat ineluctabil contacte şi cultivarea lor, cu românii. Pătrunderea şi descifrarea lor corectă ar fi fost

[15] *Loc. cit.*
[16] *Loc. cit*, p. 285.
[17] Publicat în AIIAI, XII, 1975, Iaşi, p. 187-191.
[18] *Loc. cit.*, p. 187.
[19] *Loc. cit.*
[20] *Loc. cit.*, p. 188-191.
[21] Partea I-a, în AIIAI, XVIII, 1981, Iaşi, p. 87-116; partea a II-a, în *loc. cit.*, XIX, 1982, Iaşi, p. 153-176.
[22] Cf., partea I-a, *loc. cit.*, XVIII, p. 87.
[23] *Loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

alterată în cazul ignorării a două elemente fundamentale, în ciuda simțămintelor și străduințelor în epocă de apropiere, până la confundare: 1) emigrația polonă țintește la un front al colaborării, dar un front pus în serviciul, deci subordonat, cauzei polone; corifeii mișcării naționale române recunosc însemnătatea europeană a cauzei polone dar, firește, nu pot accepta nici cea mai mică atingere la adresa țelurilor proprii naționale. Terenul pe care se situează românii este cel al *colaborării* (s. aut.), în care fiecare oferă ceea ce are. Compromisurile n-au lipsit, dar cele două linii directoare au rămas, în fond și mărturisit, neabandonate. *Este istoria acelor ani așa cum s-a întâmplat ea*" (s. Ven. C.)[24].

Așadar, am readus în memoria istoricilor numai acele contribuții care privesc *nemijlocit* cercetarea istoriei raporturilor politice româno-polone, în epoca modernă. În realitate, acestea sunt mult mai numeroase, fiind răspândite în diversele sale demersuri istoriografice, cu aplicare la acest domeniu. Cele pe care le-am amintit nu sunt nici numeroase, nici de mare întindere tipografică. Este, însă, în afară de orice îndoială că acestea, ca și întreaga sa operă istoriografică, de altfel, nu vor fi supuse, niciodată, **uzurii morale,** deoarece, așa cum afirmam și la începutul acestor rânduri, nu sunt „produse de conjunctură", menite, ca în atâtea alte cazuri de „creații istoriografice", să epateze prin **număr** și **risipă de erudiție,** ci **lucrări științifice, în cel mai strict sens al sintagmei,** ce pot fi utilizate, cu un real profit pentru istoriografia română, și străină, atât pentru abordarea unor „cazuri particulare", cât și a unor teme de larg interes pentru domeniul istoriei relațiilor internaționale. Ca urmare, **memoria sa științifică** și nu numai va fi perpetuată, fără îndoială, de toate generațiile de istorici care vor continua opera istoriografică pe care a ilustrat-o atât prin valoarea ideilor pe care le-a introdus în circuitul științific, cât și prin generozitatea care l-a caracterizat, în raporturile personale cu toți colegii săi.

Veniamin Ciobanu

[24] *Loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

IV

BUCURIA UNEI PRIETENII

Nu am putut participa când Leonid Boicu a fost sărbătorit pentru împlinirea a 65 de ani. Mi-a trimis însă ultima sa carte împreună cu o scrisoare de la care voi porni, chiar dacă are caracter personal, pentru a explica natura rândurilor de față.

Exprimându-și regretul că „lucrurile evoluează (adică involuează) în așa fel încât comunicăm prin poștă", ținea să-mi mulțumească pentru articolul (*Leonid Boicu și catedra*) publicat în *Itinerarii istoriografice*, asigurându-mă în final că știe să-și apropie „rarele nestemate ale prieteniei și a le prețui ca un dar rarisim". Scrisoarea însă era mai ales în legătură cu modul în care a fost organizată aniversarea sa. Pornind de la constatarea că „de câțiva ani, societatea românească încearcă să se revigoreze mai mult prin sfeștanii", continua, și voi cita în întregime pentru a nu altera sensul:

„O asemenea sfeștanie mi-a fost și mie pregătită la 1 mai. Surpriza mea a fost totală, de vreme ce, avertizat, am refuzat-o și refuzul a fost acceptat. Cum poți însă refuza prezența la o lansare de carte (cărțulie)? Aici am fost prins pe picior greșit. Repet ceea ce am spus și la Institut: statura mea socială și motivațiile strict profesionale nu-mi îngăduie să primesc omagii publice!

Răul a fost făcut printr-un abuz *conjunctural!*

Culmea: *volum omagial!*" Iar spre sfârșit revenea cu știuta-i modestie și inevitabila tristețe: „Sunt dezbrăcat de orice urmă de velcitarism. În lupta pe care o duc pentru supraviețuire toate mi se par deșertăciuni".

O asemenea scrisoare, absolut caracteristică omului Boicu, pe lângă faptul că ne sugerează că nu ar fi fost de acord nici cu reuniunea de astăzi, mă determină să pornesc pe o altă direcție decât cea obișnuită în reconstituirile istoriografice. Îmi este imposibil să scriu despre Leonid Boicu ca despre Dimitrie Cantemir de pildă, sau despre vecinii săi din *Enciclopedia istoriografiei românești* (unde articolul ce-l privește nu a fost dus până la capăt) Vasile Bogrea sau Damaschin Bojincă. Suntem tentați adeseori să afirmăm despre personalitățile științifice, culturale, mai recent sportive, că omul se confundă cu opera, încercând o enumerare, uneori chiar o inventariere a investigațiilor și contribuțiilor, a operelor literare sau lucrărilor de artă, a numărului și rezultatelor în competiție. Ce-i drept, într-o anumită măsură omul se suprapune cu opera. El este însă mult mai complex decât aceasta. În prezentarea sa omitem adeseori să luăm în considerare loviturile pe care le-a primit, piedicile care i s-au pus, împrejurările care au frânat actul creației. Tocmai la acest aspect mi-am propus să mă refer în rândurile de față, încercând să urmez regula cronicarului (Macarie cf. Manasses) care i-a plăcut atât de mult: „nici prin scurtime să ne întoarcem, băgând sabia în teacă, nici lungind vorba să golim râul cu lingura" întrucât, cunoscându-l pe Leonid Boicu încă în vremea când eram student, am rămas mereu aproape de el, inclusiv în perioada când întâlnirile noastre aveau loc la, sau lângă policlinica din Copou, unde și-a făcut analizele până în momentul în care a renunțat la ele. Ne-am întâlnit deci în împrejurări din cele mai diverse. În vechiul sediu al Academiei Mihăilene (unde s-a aflat până în 1963 Institutul) în legătură cu lucrarea de licență, apoi cu prima mea recenzie, aspră critică („păcatele tinereților") regretată ulterior, la adresa modului cum erau prezentați românii în monumentala *Istorie a relațiilor internaționale*, a lui Pierre Renouvin. Am participat, cu firească stimă, la lansarea solidei monografii *Austria și Principatele Române*, dar am jucat o dată și fotbal, până la febră musculară. Am asistat la, cred, toate comunicările sale prezentate într-o manieră fermecătoare, ca și la intervenții, unele memorabile, în legătură cu alte comunicări, după cum am discutat și lucrurile cele mai banale. Am participat împreună la reuniuni științifice internaționale, dar și la o consfătuire politico-ideologică la București, unde, din aceeași lojă, am ascultat (eram curios să aflu ce gândește în acel timp Leonid Boicu) cuvântări ale unor șefi din acea perioadă, inclusiv a celui mai mare, discuțiile cele mai interesante având loc, firește, după terminarea programului, în una din camerele noastre unde eram vecini cu profesorii Cihodaru și Platon. Oricum, am avut posibilitatea să-i cunosc relativ bine destinul, chiar dacă înnăscuta sa discreție îl făcea să vorbească mai rar despre sine.

S-a născut, se știe, fapt care i-a marcat existența, la Dondușeni, localitate cu o mică fabrică de zahăr, unde s-au oprit mai multe utilaje de la marea și modernizata fabrică de zahăr de la Ripiceni,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pornită în 1944 în excursie către întreprinderile similare de la Odesa şi Baku. În acelaşi an, împreună cu părinţii, Leonid Boicu s-a stabilit la Râmnicu-Sărat, oraş producător, deopotrivă, de ironii şi oameni de valoare. Probabil experienţa copilărici l-a îndreptat către istorie, studiile făcându-le însă nu în mai apropiata capitală, ci în Iaşii aflaţi la mai puţin de douăzeci de verste de Prutul despărţitor. Studiile au fost strălucite, iar profesorul Dimitrie Berlescu, marele dascăl din timpuri grele, care l-a apreciat în mod deosebit, a ţinut să-l aibă colaborator la catedră, dar nu a putut-o face decât pentru puţină vreme. Datorită originii sale, Leonid Boicu a trebuit să devină cercetător la Institutul de Istorie.

Institutul era atunci compus din specialişti mai în vârstă, foşti profesori, care din raţiuni politice sau presupus politice nu mai putuseră rămâne la Universitate, şi din tineri, care din aceleaşi motive, nu puteau aspira la catedra universitară. Prin calităţile sale, Leonid Boicu s-a integrat şi s-a impus repede în colectivul de cercetare, fapt ilustrat şi de contribuţia pe care a avut-o în editarea publicaţiilor Institutului. A primit Premiul Academiei pentru lucrarea *Economia Moldovei între 1848 şi 1864* (lucrare elaborată în colectiv, elogiată printre alţii de Fischer-Galaţi, care aprecia şi contribuţiile „mai tinerilor" Dimitrie Ciurea şi Nicolaie Corivan), fiind cooptat şi la redactarea volumului IV al tratatului de *Istoria României*, după ce în discuţiile preliminare se pronunţase critic asupra modului cum erau concepute unele părţi ale acestuia. Întrucât în acel moment, la Iaşi, nu exista încă un conducător ştiinţific pentru istorie modernă, s-a înscris la un profesor din Bucureşti, căruia nu-i trebuia titlul de doctor, ca să poată fi conducător. A făcut o susţinere strălucită, marcată, fapt de excepţie, de aplauzele unui amfiteatru bucureştean la adresa unui istoric ieşean. Pentru publicarea ei, conform obiceiurilor vremii, au fost necesari câţiva ani.

Greutăţile în calea activităţii lui Leonid Boicu nu au lipsit nici în continuare, ele amplificându-se chiar când cineva din familie a preferat să plece în străinătate. Şi acest fapt a însemnat ivirea unor dificultăţi în legătură cu participarea la manifestări ştiinţifice peste hotare. Propus, împreună cu un coleg din Iaşi să facă parte din delegaţia română la Congresul Internaţional de Ştiinţe Istorice de la San-Francisco, nu a mai reuşit să o facă, considerându-se probabil că Bucureştii sunt mult mai aproape de Pacific decât Iaşii. La unul din colocviile anuale organizate în colaborare de universităţile din Freiburg şi Iaşi, alternativ în Germania şi România, faptul că Leonid Boicu, care luase parte chiar la primul, desfăşurat la Iaşi, invitat de partea germană nu a putut ajunge în RFG, în 1977, l-a determinat pe prorectorul Gauger, care ţinuse să se asocieze principalului organizator, profesorul Paul Miron, să refuze declarat participarea la lucrări. Pentru colocviul organizat în 1979, la Regensburg, Leonid Boicu, ca şi Alexandru Zub, au primit viza în ultimul moment pentru a se putea alătura delegaţiei. Ce a fost atunci şi mai târziu în inima sa îmi este greu să spun, chiar dacă la Regensburg m-a invitat să-l însoţesc în aşteptarea surorii şi cumnatului care veneau din Elveţia. Am asistat numai la începutul tulburătoarei lor întâlniri. A plecat împreună cu ei spre Freiburg unde ne-am reîntâlnit. Aici, printre altele, în frumoasa tradiţie a sectorului de istorie modernă, tradiţie inaugurată şi ilustrată de Cornelie sân Popii Istrate, Leonid Boicu a făcut o neaşteptată dar admirabilă „delă". Cu mult umor vorbea despre „un podghiaz de lefegii moldo-valahi, care au tăbărât în Ţara Nemţască, mare pagubă pricinuind cămării dumnisale dascălului Miron ot Boroaia". Ceea ce ne-a impresionat însă a fost că, vorbind despre sine, spunea că „numai unul stătea mai departe ca un cotoi bătut".

A fost ultimul colocviu organizat de cele două universităţi. Următorul, care trebuia să se desfăşoare în România, nu a primit aprobarea. Relaţiile cu Freiburgul au continuat totuşi şi am obţinut aprobarea ca pentru Congresul Internaţional şi Ştiinţe Istorice de la Stuttgart să plece, în cadrul schimburilor, la Freiburg, nouă istorici ieşeni. Revelator pentru caracterul lui Leonid Boicu este că, inclus firesc printre cei nouă, a renunţat în favoarea unui coleg mai tânăr.

În acel moment Leonid Boicu mai suferise experienţa amară în legătură cu catedra. Nu dezvolt problema pe care am tratat-o în *Itinerarii istoriografice*. Amintesc numai că, după introducerea în 1977 a cursului de *Probleme fundamentale ale istoriei patriei* în întreg învăţământul superior, a trebuit să apelăm normal şi la colegii de la Institut. Primii pe care i-am solicitat, invocând şi argumentul prieteniei, au fost Leonid Boicu şi Ioan Caproşu. Pentru Leonid Boicu am creat şi un post de conferenţiar la istorie modernă. Cererea facultăţii, sprijinită de conducerea Universităţii, s-a lovit însă de zâmbetul primului secretar al judeţului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În împrejurări dificile (aici nu am amintit decât unele şi am lăsat deoparte grelele probleme de sănătate) Leonid Boicu a realizat o operă ştiinţifică impresionantă, durabilă. Martor al preocupărilor sale ştiinţifice m-aş putea referi atât la modul în care şi-a conceput diferitele lucrări, cât şi la felul în care le aprecia după apariţie. Voi reţine numai modul în care amintea această carte de referinţă *Geneza chestiunii române ca problemă internaţională*; referindu-se la formatul ei redus, care părea să impună o anume modestie, dar păstrând şi o afecţiune particulară, o numea invariabil „Visul Maicii Domnului".

O expresie a realismului lui Leonid Boicu o constituie şi *România în relaţiile internaţionale*. Într-o discuţie în doi mi-am exprimat părerea că istoricii ieşeni ar putea realiza o lucrare colectivă, ca replică la lucrarea lui Iorga *Românii în istoria universală*. Leonid Boicu a argumentat că în acel moment, ca lucrare pregătitoare, putem elabora la Iaşi o sinteză privind *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939*, sinteză care a şi fost publicată. *Românii în istoria universală* a rămas un obiectiv realizat mai târziu, într-o altă manieră.

Lucrările lui Leonid Boicu sunt în general bine cunoscute, deşi nu întotdeauna puse suficient în valoare pentru ceea ce reprezintă în istoriografia contemporană. Se ştie însă mai puţin în legătură cu ceea ce a scris şi n-a publicat, ca şi în legătură cu ceea ce a pregătit fără să poată scrie. Aici doar câteva exemple.

În 1975 s-a hotărât ca cele trei Institute de istorie să realizeze tratate de specialitate pentru ţările din apropiere. Institutul „Nicolae Iorga", fireşte, pentru istoria Bulgariei, Institutul din Cluj-Napoca, istoria Ungariei, Institutul „A.D. Xenopol" istoria Rusiei (atunci URSS). Responsabil al acesteia a fost desemnat Leonid Boicu. La puţin timp a venit la mine cerându-mi să accept a fi coresponsabil, dată fiind originea sa, care ar putea da naştere la interpretări. După ce am acceptat şi am stabilit în linii mari tematica şi colectivul, am constatat că dacă pentru perioada modernă abordarea este relativ simplă iar Rusia medievală, cu toate necunoscutele ei, nu era chiar inaccesibilă, lucrurile se schimbau complet odată cu istoria propriu-zisă a URSS. În consecinţă, Leonid Boicu a avut ideea să apelăm pentru ultima parte la Alexandru Vianu ca al treilea coordonator. Acesta a acceptat, ba chiar a avut, în cadrul unui colocviu de istorie româno-rus, o interesantă discuţie cu prietenul său Erusalimski, care i s-a adresat: „Veţi face istoria voastră folosind lucrările noastre şi documentaţia noastră: atunci care va fi deosebirea între istoria scrisă de voi şi istoria scrisă de noi?" Alexandru Vianu i-a răspuns cu înţelepciune specifică: „Deosebirea va fi în aceea că noi vom folosi mai puţin epitete".

Alexandru Vianu caracteriza aici, fără s-o urmărească, maniera de lucru a lui Leonid Boicu, sobră, precisă, strânsă, în care adjectivul apărea doar ca o rară excepţie. Respectându-şi statutul de coordonator, în 1976 a efectuat un studiu şi a întocmit raportul preliminar privind modul în care în istoriografia sovietică se reflectă principalele probleme ale istoriei Rusiei – periodizare, dezvoltarea industriei, agriculturii, transporturilor, comerţului, problemele socio-politice, formarea ideologiei moderne, absolutismul rus, politica colonială, politica externă. A insistat cu deosebire asupra modului în care aceste probleme se manifestă în perioada 1825-1861, trebuind şi să redacteze capitolul respectiv, dar având în vedere evoluţia generală a Rusiei în secolele XVII-XIX. A fost ferm în anumite constatări, prudent însă acolo unde constata că „în stadiul actual al cercetărilor noastre nu ne este îngăduit să formulăm o opinie proprie, bine argumentată". A constatat contradicţiile uneori majore dintre istoricii sovietici, inconsecvenţele lor, concluzia finală fiind că „nu datele, informaţiile documentare lipsesc ci fermitatea şi consecvenţa ştiinţifică în interpretarea lor suferă".

Pornind de aici primul capitol pe care şi l-a ales pentru studiu şi l-a redactat a fost *Politica colonială a Rusiei*. Se observă, este o îndepărtare de la logica urmărită în referatul preliminar. Această aparentă abatere este, chiar lăsând deoparte unele elemente personale, absolut explicabilă pentru o istoriografie în care Xenopol a dat o lucrare cu titlul *Războaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra Ţărilor Române*. Dealtfel, considerând că aspectul rămâne „una din cele mai spinoase probleme ale sintezelor ruse", că „expunerea politicii coloniale ţariste este împânată de contradicţii în toate sintezele", Leonid Boicu observa mai întâi că „tema este strict subordonată comandamentelor politice actuale". Referindu-se la modul în care este privit caracterul colonialismului rus, sesiza că se poate ajunge „la paradoxul să vorbim de jafuri progresiste şi jafuri neprogresiste". Acest capitol, care nu a putut fi publicat, circulând, pentru a folosi o expresie adecvată temei, în sistemul samizdat, ca şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

raportul preliminar, ar merita publicate. Istoriografia sovietică nu poate fi totuşi neglijată chiar dacă acum, pentru o bună parte din istorici, cunoaşterea limbii ruse pare a se transforma în antonimul virtuţii proclamate odinioară.

Este aproape de prisos să adaug că tratatul de istoria URSS nu a mai apărut. Acţiunea s-a înscris în seria de eforturi sterile ale istoriografiei noastre din preajma anului 1980, când a avut loc la Bucureşti al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice. Ca titluri pe o carte de vizită românească erau planificate printre altele un tratat de istoria românilor, altul de istorie universală. Leonid Boicu era colaborator la ambele dar, după cum se ştie, niciunul nu a apărut, deşi s-a lucrat relativ mult pentru fiecare din cle. Tratatul de istorie universală nu a fost publicat pentru că nu a fost publicat tratatul de istoria românilor. Acesta nu a apărut întrucât primul său volum, deja cules, prezenta istoria veche aşa cum a fost în loc să o prezinte aşa cum ar fi trebuit să fie după părerea unor specialişti în istoria partidului. Leonid Boicu a mai contribuit, deasemenea, cu un dens capitol privind relaţiile internaţionale în secolele XVII-XVIII pentru un manual care nu a mai apărut, iarăşi din motive extraştiinţifice.

Un savant rămâne pentru posteritate prin ceea ce este pentru aceasta, prin opera devenită publică. Poate însă, măcar uneori, este bine să ne gândim şi la ceea ce nu a reuşit să facă. Este ceea ce am încercat în aceste câteva rânduri. Am făcut-o pentru un om care a meritat şi merită un deplin respect, un om care aproape sigur nu a avut duşmani (Marin Sorescu ar fi putut să-l definească „Singur printre prieteni"). Prietenia pentru Leonid Boicu a fost – şi cred că pot vorbi şi în numele unor colegi – una singulară. De mai multă vreme mi-a cerut, aproape m-a obligat, să-i spun pe nume. Dar astăzi încă, atunci când vorbim, cei ce i-am fost apropiaţi îi spunem invariabil Domnul Boicu.

V. Cristian

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

V

UN NEDREPTĂȚIT: LEONID BOICU

Când, în urmă cu exact cinci ani, ne-am întrunit în aceeași primitoare dar sobră încăpere spre a ne omagia prețuitul coleg, devotatul prieten și, după caz, pe admirabilul dascăl sau povățuitor în ale științei, dar și în ale vieții, istoricul Leonid Boicu, nu bănuiam, ori pur și simplu refuzam funestul gând al iremediabilei și foarte curândei despărțiri. Ori, aceasta a venit mult prea devreme, mai repede decât poate ne-am fi așteptat (dacă de așteptare poate fi vorba), boala incurabilă răpunându-l după o îndelungată și nemeritată suferință, peste numai un an, la 3 mai 1997.

Abia împlinise 66 de ani, vârstă aproximată a fi, potrivit unor opinii, a maximei performanțe profesionale pentru istorici; iar ultimele sale lucrări, chiar dacă au fost scrise la umbra tot mai deasă a aceleiași suferințe, mascată cu grijă protectoare pentru cei din jur și pentru familie în primul rând, par să îndrituiască asemenea ipoteză. De aceea, s-ar putea spune – fără însă a reproșa ceva, cuiva, câtă vreme stăm cu toții sub oblăduirea Proniei cerești – că destinul a fost nedrept cu Leonid Boicu, despărțindu-l mult prea timpuriu de această lume imperfectă, dar totuși dezirabilă.

A fost ultima și suprema injustiție, în fața căreia durerea cedează cu timpul locul resemnării, ulterior și uitării, neexistând teoretic sau faptic cale de recurs pentru tot ceea ce este pământean. Ultima, dar nu și singura, pentru că viața i-a rezervat lui Leonid Boicu – alături de multe bucurii, satisfacții și împliniri repertoriate îndeobște în ocazionalele schițe bio și biobibliografice – numeroase nedreptăți și privațiuni, pe care, fie le-a înfruntat cu demnitate, fie le-a ignorat cu discretă și amară eleganță, ori le-a traversat cu modestia și pudoarea înțeleptului încrezător până la sublimare în forța rațiunii. Asupra câtorva dintre acestea, nemărturisite public vreodată, dar cunoscute segmentar de cei care i-au stat în preajmă și în momentele de cumpănă (familie, rude, prieteni și colegi de-a valma) mă voi opri în rândurile următoare, fără a le și detalia de teamă de a nu-i tulbura liniștea postumă.

Dramatică i-a fost mai întâi copilăria și adolescența, trăite sub semnul gravelor primejdii ce pândeau zona de răsărit a țării după izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale. Născut în Dondușanii Sorocăi și trimis la Iași spre a-și face studiile liceale (pe care doar le-a început la Liceul Național și le-a continuat la Râmnicu Sărat), războiul l-a îndepărtat o bună bucată de vreme de părinți și definitiv de locurile natale. Pentru că, dacă pe cei dintâi avea să-i recupereze norocos de la ultimul tren scăpat de „cizma eliberatoare", satul natal, în care nu s-a mai întors vreodată, i-a rămas ca simplă noțiune geografică de tristă și dureroasă amintire.

Nici tinerețea nu i-a fost scutită de traume sufletești cu impact vădit asupra destinului. După încheierea studiilor universitare la Iași, în 1955, performanțele școlare strălucite înregistrate de-a lungul anilor de studii, conjugate cu subțirimea corpului profesoral, i-ar fi îngăduit lui Leonid Boicu să ocupe un binemeritat post în cadrul catedrei, cu atât mai mult cu cât era și preferatul ilustrului său magistru (și al multora dintre noi), profesorul Dimitrie Berlescu. Deși șansa i-a și surâs pentru moment, se pare că modificarea statutului civil al tânărului asistent – prin căsătoria cu cea care i-a fost apoi o devotată soție și admirabilă protectoare până în ultimele clipe ale vieții, Rodica Ionescu – l-a făcut indezirabil vigilentului serviciu de cadre al Universității. Înrudirea cu o familie ce suportase rigorile naționalizării a fost considerată incompatibilă cu activitatea didactică circumscrise formării omului de timp nou și, în consecință, Leonid Boicu a fost îndrumat către „munca de jos", în cercetare, la Institutul de Istorie și Filologie al Filialei Iași al Academiei RPR.

Mai târziu, la vârsta deplinei maturități profesionale, când experiența și zestrea științifică acumulate – pe temeiul muncii fără preget, dar și al înțelepciunii și harului său – l-au consacrat ca pe unul dintre cei mai în vogă istorici, o autentică autoritate în câmpul istoriei moderne și al relațiilor internaționale, Leonid Boicu s-a lăsat ispitit sau iluzionat, pentru a doua oară în viață, de activitatea didactică, pentru care prestațiile conjuncturale anterioare îi reconfirmase vocația. Episodul noii injustiții, consumat sub semnul aceleiași discrete dezamăgiri, dar și al unei exemplare verticalități morale, este admirabil surprins și comentat, cu ilustrarea documentară de rigoare, de apropiatul său colaborator, prof. Vasile Cristian, în volumul omagial *Perspective istoriografice*. Nedreptatea fiind în general eliptică de motivație, pretextul pentru neomologarea dosarului de conferențiar nu este

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dezvăluit, dar nu şi necunoscut celor din preajmă. Plecarea intempestivă din ţară şi stabilirea în Elveţia a iubitei lui surori, Silvia, în vara anului 1970, i-a provocat, pe lângă trauma sufletească a despărţirii frateme, suita de privaţiuni în plan profesional, în care poate fi înscrisă şi „întâmplarea" consumată atunci când Universitatea împlinea 120 de existenţă.

Acelaşi pretext, inoperant în cazul altor semeni, care au găsit repede calea răscumpărării pretinsului păcat, i-a blocat pentru multă vreme lui Leonid Boicu şansa dialogului ştiinţific direct cu lumea exterioară şi definitiv accederea spre funcţiile de comandă ale vieţii academice, acolo unde opera şi alesele-i însuşiri de caracter îl îndreptăţeau şi-l recomandau cu prisosinţă. Fără a fi nutrit vreodată ambiţii arivistice, pe care le-a respins şi disprefuit organic, a preferat poziţia modestă de şef al colectivului de istoric a relaţiilor internaţionale în cadrul institutului, colectiv pe care însuşi l-a creat şi direcţionat câtă vreme sănătatea i-a îngăduit-o.

Supralicitând încrederea în oameni, în colegi şi colaboratori îndeosebi, pentru ajutorarea cărora şi-a sacrificat cu generozitate şi consecvenţă timpul şi neuronii, Leonid Boicu n-a beneficiat de capitalul de recunoştinţă cuvenit din partea semenilor, pe măsura investiţiilor făcute de-a lungul anilor. Altminteri, nici n-a pretins vreodată. Gestul colectiv săvârşit în 1996, din iniţiativa şi cu osteneala lui Gabriel Bădărău, s-a constituit într-o fericită excepţie şi a venit destul de târziu pentru ca bucuria să-i mai poată atenua suferinţa provocată de starea tot mai precară a sănătăţii.

De altfel, schimbarea macazului politic la sfârşitul anului 1989, cu toate că teoretic lăsa loc speranţei de mai bine, înlăturând în cazul său armătura vechilor injustiţii (prin deschiderea graniţelor spre est, ca şi spre vest), biografia lui Leonid Boicu a rămas cantonată în continuare în zona disconfortului moral, datorită, pe de o parte, bolii ce-l şubrezea progresiv şi, pe de alta, din pricina noilor deziluzii ridicate pe soclul trecutelor abuzuri. La catedră nu a mai fost invitat, deşi era greu de presupus că ar fi acceptat, după experienţa trăită cu un deceniu mai înainte şi pe fondul noilor convulsii provocate de revoluţie, ca pretutindeni, şi în lumea universitară ieşeană. În institut, unde s-a bucurat mereu şi plenar de respectul şi preţuirea cuvenite unei autorităţi ştiinţifice şi unui factor de echilibru în raporturile interumane, nu a dorit să se implice administrativ, declinând politicos şi motivat orice ofertă, altminteri incomodă şi cronofagă. A continuat însă să lucreze şi să participe la viaţa ştiinţifică a instituţiei (considerată a doua familie), realizând, prin eforturi numai de el ştiute în ultimii ani de viaţă, alte două lucrări de sinteză şi câteva studii analitice ce-i reconfirmă clasa şi rasa.

Adăugate apariţiilor anterioare, acestea rotunjesc o operă, impresionantă prin substanţă, rigoare şi limbaj, operă pe care sper şi cred că posteritatea o va preţui mai mult decât au făcut-o contemporanii. Pentru că, deşi s-a impus de timpuriu în rândul breslei ca un autentic expert în problematica largă şi complexă a epocii moderne (fiind încununat cu premiul Academiei la vârsta de 33 de ani) şi cu toate că, graţie doar meritelor ştiinţifice reale şi nu închipuite sau cosmetizate, a fost mereu solicitat ori consultat în elaborarea şi înfăptuirea proiectelor istoriografice de interes naţional, noua şi totuşi vechea Academie, reorganizată în 1990 şi împrospătată succesiv în cursul anilor următori, a omis a-i înscrie numele printre „nemuritori" alături de celelalte personalităţi reprezentative ale istoriografiei româneşti. Nu risc comparaţii, asocieri ori clasificări, acestea stau la îndemâna oricărui avizat în domeniu, dar, ca simplu breslaş, cu experienţa lecturilor istoriografice din autorii mai vechi ori mai noi, cu sau fără aură sau titluri academice, îndrăznesc a afirma că lui Leonid Boicu i s-a făcut o ultimă şi mare nedreptate, tocmai acolo unde binemerita mai mult, adică în operă. Aproape fără de cusur, fixând jaloane factologice şi interpretative într-un spectru larg al modernităţii româneşti şi al conexiunilor acesteia cu lumea exterioară, deloc atinsă de viruşii ideologizării sau vulgarizării ce transformau adesea păcatul în virtute, într-un cuvânt ştiinţifică, opera sa nu a convins încă pe diriguitorii înaltului for academic, ale căror criterii sau exigenţe pot fi doar comentate, nu şi judecate de noi, muritorii de rând. Personal, mărturisesc convingerea că timpul, atât de grăbit cu omul Leonid Boicu, va fi mai drept cu istoricul omonim şi-i va aşeza numele şi opera acolo unde de fapt le este locul. Iar până la judecata de apoi a istoricilor, îmi îngădui a sugera direcţiei Institutului ca, în memoria ilustrului nostru coleg, să atribuie sălii în care-şi desfăşoară activitatea colectivul de istorie a relaţiilor internaţionale, fondat şi îndrumat de domnia sa, numele lui Leonid Boicu.

Dumitru Vitcu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VI

„CHESTIUNEA ROMÂNĂ" – PERSPECTIVA „MARII POLITICI"

Pentru *istoricul* din secolul XX, mai ales din a doua parte a acestuia, aspirația de a fi *mare* nu a mai putut ține neapărat de realizarea „marii sinteze de autor" („istorie universală', „istorie națională"), ci de a ilustra la un cât posibil mai înalt calificabil nivel un anumit domeniu: istoria socială, istoria politică, istoria economică, istoria culturii și ideilor, istoria relațiilor internaționale. Relevantă într-un atare sens apare și „funcționalitatea sectorială" a congreselor internaționale de Științe Istorice. *Marile sinteze* au și devenit, nu întâmplător, „întreprinderi de echipe", cele „de autor" retrăgându-se, mai de regulă, în zona „uzualelor" (manuale, cursuri universitare) sau a „cărților de popularizare", ajutate „profesional" de atribuite sugerând „scurtimea", condiția de compendiu, sinonimă, adesea, în fapt, compilației, „sinceritatea discursională" etc. Ca *opere istoriografice mari*, cu necesar coeficient de originalitate, de creativitate specifică, au ajuns a fi recunoscute cele de aprofundare a unor „domenii de specializare". Este și cazul *operei* lui Leonid Boicu, care, dincolo de unele „exerciții" de istorie economică, de istorie socială, de istorie a ideilor, s-a impus ca una *exemplară* în domeniul mai nou numit al istoriei relațiilor internaționale. *O operă* care, deși atât de dureros frântă de trecerea în neființă a autorului, de-abia ajuns la „deplina maturitate profesională", și-a apropiat meritul de a fi nu doar „o excepțională performanță în sine", ci și un act de autoritară certificare a studiului în amintitul domeniu istoriografic, marcat de o mereu și naturală căutare de autodefinire, de afirmare ca „ramură viguroasă a istoriei generale".

O „ramură" care a avut de suportat din plin provocările conceptuale, metodologice, discursionale din partea atât de des invocatei *noi istorii*. Provocări suplimentare la cele parvenind din însăși dispunerea în timp a respectivei „ramuri". Ea nu s-a definit dintotdeauna ca „istorie a relațiilor internaționale". Accepțiunea ei a diferit, mai mult poate decât a oricărei alteia dintre cele ale „istoriei generale", de la o epocă la alta. Au diferit realitățile. Au diferit mărturiile. Au diferit cuvintele. Titulatura de *istorie a relațiilor internaționale* s-ar putea aplica, în deplina consonanță a termenilor ce-o susțin, doar realităților aferente ei din epoca modernă sau din cea contemporană. Ca un fapt interesant, devenirea relațiilor internaționale nu a fost privită, nici chiar pentru epoca modernă, ce a conferit „sens propriu" termenilor de „național" și „internațional", din aceeași perspectivă istoriografică. În cazul „duratei" corespunzătoare „sistemului internațional westphalic" (1648-1814) s-a pus accentul pe relevarea devenirii raporturilor internaționale aproape exclusiv ca „istorie a tratatelor", orientată de expresiile „cadrului eminamente juridic", de interrelaționarea entităților statale la condiția de „subiecte de drept internațional". Sub impactul revoluției franceze și al războaielor zise „napoleoniene" a devenit „la ordinea zilei" problema „intereselor generale", a „ordinii politice internaționale". Statele, fără a abdica de la calitatea de „subiecte de drept", au ajuns angrenate de interrelaționarea lor cu prevalență ca *factori de putere*, în acerbă aspirație de a prinde prim-planul „marii politici europene", în accelerată expansiune spre a fi mondială. Devenirea raporturilor interstatale s-a impus a fi de competența unei „istorii eminamente politice", denumită și „istoria diplomatică", intitulație sub care se regăsesc, e drept, și „scrieri" anterioare perioadei sale „de vogă", aceasta cuprinzând secolul XIX și prima parte a secolului XX, pentru ca, sub presiunea *noii istorii*, să-i fie, în ultimul timp, amendate serios deschiderea fenomenologică și stilul discursional. Reacția față de „tradiționala istorie diplomatică" a fost inițiată de Lucien Febvre, cu ale sale *Combats pour l'histoire*, potențată de Pierre Renouvin și de Jean-Baptiste Duroselle, aprofundată și nuanțată de contribuțiile meritorii ale altor istorici. Ceea ce se reproșa „istoriei diplomatice" ar fi că aceasta, punând accentul pe rolul „oamenilor de cabinet..., admite sau pare să admită că evoluția raporturilor între state depinde, înainte de toate, de vederile personale ale acestor oameni, de caracterul lor, de capacitatea lor („de leur savoir-faire) sau de erorile lor. În mare, ea adoptă orizontul care a fost acela al cancelariilor (guvernamentale). Orizont prea restrâns", cum aprecia Pierre Renouvin. Aceleași „istorii diplomatice" i se reproșa, în fond, înclinația de a fi „prevalent politică, strâns legată de povestire, de eveniment", putându-i-se recunoaște doar o anumită „prioritate", bazată, în opinia lui J. Huizinga, „pe ușurința elaborării și pe claritate". Pentru a-și refortifia „disciplinaritatea... în drum spre o nouă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(esență de) istorie", studiul raporturilor interstatale a tins întru deschiderea de orizont a „istoriei relațiilor internaționale", a cărei fenomenologie se revendică dintr-o „determinare de substrat", presupunând „interacțiunea oamenilor de Stat și a forțelor profunde" (sociale, economice, teritorial-demografice, spirituale).

Edificat asupra unor atât de susținute „dezbateri istoriografice", Leonid Boicu a încercat și a reușit, ca nimeni altul în mediul intelectual românesc, să confere, prin *opera sa*, mai multă substanță și amplitudine identitară studiului devenirii raporturilor internaționale, domeniu căruia i s-a dedicat cu predilecție. Dedicație sugerată, inspirat, de profesorul Dimitrie Berlescu, căutată, până la un punct, „pe urmele" lui A. Oțetea, încercată, se pare, de fascinația ce i-au produs-o *cărțile* lui Albert Sorel sau ale lui E. Tarlé. S-a dedicat, cum însuși a ținut a preciza într-un articol, cu valoare testamentară, apărut, cu egal măsurabilă valoare programatică, în primul număr al revistei „Xenopoliana", unui domeniu „uzat (nu doar „la noi") prin enunț și mai puțin prin studiu sistematic". Domeniu în care incursiunile „de profunzime" i-au servit mult în tentativa „de limpezire a apelor", cu deosebire în partea „de dispută" între adepții „istoriei diplomatice" și cei ai „istoriei relațiilor internaționale". Și-a luat ca „reper de bază" plasarea demersului de specialitate *în perspectiva istoriei totale*, refuzând a accepta cuprinderea abuzivă a acesteia de orizontul prin definiție particularizant al oricăruia dintre „domeniile de specializare", în speță de cel al „istoriei sociale", suspectată a fi „un fel de sociologie", cu riscul de a-și pierde „rațiunea de a fi" (ca *istorie*). Raportându-se la *istoria totală* ca la o etern încercabilă *perspectivă* și nu ca la o comprimare „de detalii", desfășurabile „orizontal" și, ca urmare, incitante pentru „exerciții în sine de erudiție", a demonstrat inadecvența distincției *de plano* între „istoria diplomatică" și cea „de noutate" (a relațiilor internaționale). Important pentru istoric rămâne „recursul înalt calificat la surse", reconstituirea *evenimentului*, decelabil la dimensiunile *umanului*, nu ale *individualului*, recunoașterea *Statului* ca factor referențial în relațiile internaționale, acceptarea și penetrarea „jocului forțelor profunde", însă nu și privindu-le ca acționând *en tant que telles* la nivelul unor acte cu determinare și responsabilizări specifice unui „domeniu al politicii". Considerații având darul a confirma un strălucit exponent al *demersului istoriografic clasic*.

Inadecvența rigidei distincții între „istoria diplomatică" și cea „a relațiilor internaționale" i-a fost dat lui Leonid Boicu a o verifica în legătură cu devenirea raporturilor externe ale entităților statale românești, pentru o perioadă corespunzătoare, în mare, secolului XVIII, premiselor și împlinirii Unirii Principatelor. O perioadă axată de geneza „chestiunii române", de recunoașterea internațională și transarea ei prin acte de energie națională. Proces istoric ce s-a impus a fi „privit din afară înspre interiorul realităților românești", altfel spus, din perspectiva marii politici internaționale. Perspectivă pe care, cu spirit deosebit de percutant și cu *arta cuvântului*, a realizat-o nu în disonanță cu cea a realităților românești, sub nici un chip prin diminuarea rolului factorului național. Din ceea ce *a scris*, din comunicările, prelegerile ce le-a ținut, din discuțiile ce nu arareori le-am avut, s-a desprins constatarea că „perspectiva din afară" a considerat-o aplicabilă perioadei în care statele românești (Principatele) nu au avut posibilitatea „exprimării externe" ca entități deplin suverane (subiecte de drept internațional). Un asemenea „înțeles al realității" a fost relevat și de *exemplaritatea proiectului istoriografic* al lui Leonid Boicu. Firul ideatic al întregului proiect îl constituie luminoasa carte *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*. Celelalte *cărți*, de reținut aici, „în ordinea" perioadelor lor de referință istorică și nu în cea a apariției lor: *Principatele Române în raporturile politice internaționale. Secolul al XVIII-lea*, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, *Diplomația europeană și cauza română (1856-1859)*, *Din istoria diplomației europene: anul 1859 la români*, fiind *capitole* ale unei cel puțin intim dorite *sinteze*, intitulabilă *Principatele Române în raporturile politice internaționale*, singura parte lipsă, delimitabilă de anii 1822 și 1852, părând a fi fost amânată, poate și din condescendență colegială față de „alte încercări" de abordare a ei, în chiar perimetrul „școlii ieșene", dar care parte ar fi fost mult fericită istoriograficește de „pana" lui Leonid Boicu.

Abordarea „chestiunii române" din perspectiva „marii politici" s-a constituit într-un autoritar liant elucidativ între cercetările privind „locul Principatelor Române" în raporturile internaționale din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

secolele XVI-XVIII (cercetări aproape „sufocate" de obsesia aprofundării „statutului politico-juridic" al entităților statale românești) și cele relative la partea de secol XIX marcată de procesul afirmării și consacrării statalității naționale (proces incitând un discurs cu predispoziții „militante" sau „căuzașe"). Un aspect sub care opera istoriografică a *maestrului* și-a vădit din plin valențele *exemplarității*, autorul distingându-se prin *harul* atât de rar al *mentorului de școală istorică*. A fost inițiatorul și spiritul rector al colectivului de *Istoria relațiilor internaționale*, la Institutul „A.D. Xenopol". A iradiat multă lumină și în ocaziile, puține, din păcate, când i-a fost dat a se produce la Catedră, „rațiunile de cadre" ale regimului comunist vădindu-se ostile împlinirii deziderатului său profesional cel mai fervent și de reală vocație. Fără a acuza deschis „dureroase frustrări", a colaborat strâns și fructuos cu „cei de la Universitate", numărându-ne între cei cu *marea șansă* de a-l fi avut ca *adevărat mentor* în studiul istoriei relațiilor internaționale. Un *mare istoric*, căruia contingențe și mai puțin explicabile decât cele ce i-au obstaculat cariera universitară i-au tăiat accesul deplin meritat la cel mai înalt titlu academic. Dincolo, însă, de asemenea „părți triste din biografia sa", *opera* l-a impus definitiv pe Leonid Boicu între cele mai luminoase figuri ale istoriografiei române din secolul XX.

Gheorghe Cliveti

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VII

DIPLOMAȚIA EUROPEANĂ ȘI TRIUMFUL CAUZEI ROMÂNE (1856-1859)

Una dintre cele mai cunoscute lucrări ale regretatului istoric Leonid Boicu (cea apărută la Editura Junimea, Iași, 1978) suferă de o „bizară" particularitate: are două titluri! Astfel, pe copertă vedem *Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856-1859)*, iar pe foaia de titlu – *Diplomația europeană și cauza română (1856-1859)*! „Eroarea" nu-i aparține autorului și nici redactorului de carte, ci este intenționată, are mica sa istorie, un „episod" al relației, adesea nervoase, dintre Leonid Boicu și cenzura regimului de dinainte de 1989.

Într-adevăr, prin 1981 sau 1982, chiar Domnia Sa ne-a atras atenția (era și colegul Gh. Cliveti de față) că *titlul său*, cel „adevărat", este acela de pe foaia de titlu *(Diplomația europeană și cauza română)*, deci să-l luăm în considerare ca atare. Ulterior, profesorul Vasile Cristian ne-a dezvăluit câteva amănunte, pe care le cunoștea direct de la Leonid Boicu: volumul era deja tipărit, când cenzura a pretins imperativ să fie schimbat titlul – indicând și noua formulare: *Diplomația europeană și triumful cauzei române* – și, de fapt, întreaga copertă. *Răsăritul de soare tricolor* de pe noua copertă (o metaforă a cărei semnificație se potrivește momentului 1859) trebuia, desigur, să sublinieze, o dată în plus, *triumful* „cauzei române" în disputa cu „diplomația europeană", altfel spus, primatul „factorului intern" asupra aceluia „extern", un „comandament", în fond, al concepției oficiale despre istoria națională.

Problema în sine, a raportului intern-extern, cu referire specială la momentul 1859, al constituirii statului național român, nu este, însă, nicidecum una artificială, dimpotrivă: însuși Leonid Boicu și-a înfățișat apăsat punctul de vedere, de câte ori a avut prilejul, mai cu seamă în textele cu caracter, să spunem așa, „programatic". Astfel, în 1975, plecând de la premisa că „nici un popor european intrat în era civilizației n-a viețuit izolat – o regulă de la care nu face excepție nici poporul nostru", Domnia Sa admitea „un adevăr axiomatic și anume că formarea și dezvoltarea poporului român, a națiunii, ca și evoluția organizării statale nu sunt rezultatul împrejurărilor externe", în sensul că „politica internațională" nu a făcut altceva decât să pregătească „apropierea momentului soluției naționale a «chestiunii române», așa cum românii înșiși au definit-o și impus-o" *(Cuvânt înainte* la *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*, Editura Junimea, Iași, 1975, p. 7-8). Dar, în același timp, „nu este de conceput studiul istoriei naționale, cu precădere al unei mici entități statale, prin deprecierea dimensiunii externe" *(Avertisment* la *Principatele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)*, Editura Junimea, Iași, 1986, p. 6). Totuși, la 1859, „românii preiau, pentru a nu o mai ceda, cârma propriului lor destin politic"; pentru viitor, „independența și desăvârșirea unității naționale intrau ca obiective nemijlocite în tactica și strategia *politicii de sta"* *(Introducere* la *Din istoria diplomației europene. Anul 1859 la români*, Institutul European, Iași, 1996, p. 6, subliniere Leonid Boicu). Aprecierea conform căreia „Unanimitatea istoricilor de profesie recunoaște că înșiși românii sunt artizanii Unirii" (*ibidem*) o vedem, aproape identic formulată, și în *Cuvântul înainte* al cărții cu două titluri din 1978: „influența condițiilor politice externe asupra luptei românilor pentru formarea statului național unitar n-a fost niciodată negată, ci dimpotrivă. Numai că istoriografia română, ca și unii istorici străini au demonstrat fără putință de tăgadă că românii înșiși au fost artizanii propriei lor organizări național-statale" (p. 5).

Această impresionantă consecvență principială a istoricului Leonid Boicu nu poate să fie una conjuncturală, eventual pentru liniștirea cenzurii, deși, fără îndoială, există și o importantă conotație „politică": într-adevăr, a considera factorul extern (= „diplomația europeană") hotărâtor în realizarea unirii Principatelor înseamnă, implicit, a accepta un caracter de artificialitate (și, deci, de provizorat) al noii construcții politice; statul național român putea să fi considerat (așa au și susținut dușmanii unității românești!) mai curând ca un experiment fără viitor al Puterilor decât ca o împlinire firească a procesului de „renaștere" națională. Chiar și denumirea oficială a noului stat, impusă de „Europa", *Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești*, era una foarte periculoasă, căci ea perpetua, în fond, cele două entități statale. Foștii separatiști moldoveni, deveniți, peste noapte, „conservatori-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

progresiști", puteau să jubileze, căci Europa, menținând ființa „surorilor confederate", nu a făcut altceva decât să recunoască justețea punctului lor de vedere!

Acesta nu a fost (și nici nu putea să fie) și punctul de vedere al marelui istoric Leonid Boicu. Pentru dânsul, cei doi termeni ai raportului *(diplomația europeană și cauza română)* sunt egali, deși ordinea nu este întâmplătoare: ea, însă, este dictată de o anumită *opțiune metodologică* („privim fenomenul istoric românesc «din afară», adică expunerea are ca punct de plecare și cadru al desfășurării mobilurile și conduita Puterilor europene față de lupta românilor pentru constituirea statului național unitar într-una din fazele ei culminante; vezi *Diplomația...*, p. 5) și nicidecum de o pretinsă susținere a „primatului" factorului extern, fapt de natură a pune pe jar cenzura comunistă. Dar, cum s-a văzut, „reacția" acesteia s-a produs neîntîrziat, ea impunând *titlul-axiomă de* pe coperta cărții (care, adică, nu ar mai avea trebuință de o demonstrație, de o confruntare cu ceea ce în mod obișnuit numim realități istorice).

De altfel, Leonid Boicu însuși accepta realitatea succesului *românesc*, dar într-un anumit moment al confruntării cu „Europa", și anume în toamna anului 1858 și începutul următorului, adică în ultima fază a luptei pentru unitatea Principatelor: ultimul capitol al cărții din 1978 este intitulat, deloc întâmplător, *Triumful cauzei române*! Încă o dată, cenzura oficială se dovedea atentă la cuvinte, la formule, la aspectul exterior al lucrurilor, ignorând (în unele cazuri, posibil, intenționat) fondul „problemelor".

M. Cojocariu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

POMPILIU TEODOR

Ne-a părăsit, brusc, la 7 septembrie 2001, după o lungă suferință, unul dintre cei mai distinși istorici, profesorul clujean Pompiliu Teodor, membru al Academiei Române, a cărui operă științifică și didactică se bucura demult de o vastă recunoaștere.

Născut la 19 iulie 1930, a urmat studiile medii la Deva, iar pe cele superioare la Cluj, unde a beneficiat de competente îndrumări, grație unor profesori de elită ce supraviețuiseră, la începutul anilor '50, în Universitatea clujeană. A avut apoi norocul să ucenicească la Biblioteca Academiei, filiala locală, alături de unele personalități de seamă ale culturii noastre, între care și Lucian Blaga. Cercetător, un timp, la Institutul de Istorie, a avut șansa de a lucra împreună cu distinși profesioniști ai domeniului, șansă sporită considerabil de o specializare în medievistică la Viena și de un stagiu, nu mai puțin important, de „visiting professor" la Urbana, în Statele Unite. Școala clujeană de istorie, mediul academic german și cel anglo-saxon au jucat, se poate spune, un rol la fel de mare în formația tânărului istoric, devenit curând un reper inconfundabil în istoriografia română.

Dascăl de vocație, dublat de un cercetător la fel de înzestrat și de temeinic, Pompiliu Teodor s-a împărțit cvasi egal între proiectele științifice și activitatea de catedră. Proiectele, de o elevație frapantă în epocă, i-au adus o largă notorietate în lume, în timp ce catedra i-a dat ocazia să îndrume serii după serii de studioși, dintre care mulți sunt acum istorici de aleasă condiție. Cercetătorul a dat istoriografiei noastre, într-o epocă deloc fastă, lucrări de medievistică și modernitate emergentă, de istoria istoriei și de metodologie, pe când pedagogul se dăruia cu generozitate unei opere formative nu mai puțin însemnate.

Ar fi cu totul fastidios a-i prezenta aici palmaresul științific. E destul să amintim că a fost preocupat mereu de marile teme ale istoriei noastre, între care un loc aparte ocupă ideea unității românești, iluminismul, evoluția gândirii istorice, mișcarea pașoptistă, marile figuri ale istoriografiei române, asupra cărora a stăruit cu devotament și comprehensiune. A coordonat în același timp numeroase culegeri de studii, care însemnau tot atâtea șanse de a-i îndruma și motiva pe noii studioși ai domeniului, unii de o aleasă ținută profesională.

Atașat școlii istorice transilvane din perioada interbelică, Pompiliu Teodor a avut norocul să stea în preajma unora și să-i evoce apoi cu știință și simpatie umană, conturând un întreg program de recuperare. Proximitatea lui D. Prodan, în anii dictaturii comuniste, s-a dovedit benefică nu numai

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru el. Personal sau prin elevii săi, Pompiliu Teodor a realizat o mare operă de cercetare a câmpului faptic şi de restituţii istoriografice, studiul de arhivă şi efortul analitico-sintetic îmbinându-se, în această viziune, pe seama unui program coerent.

Ultimele sale cărţi, publicate în timp ce lupta cu o nemiloasă maladie, denotă un mare devotament profesional şi o dorinţă clară de a umple golurile impuse de vechiul regim: *Istorici români şi probleme istorice* (1993), *D. Prodan: puterea modelului* (1995), *Incursiuni în istoriografia română a secolului XX* (1995), *Incursiuni în opera istorică a lui G.I. Brătianu* (1999), *Introducere în istoria istoriografiei universale* (2000), *Sub semnul luminilor, Samuil Micu* (2000), aceasta din urmă o exemplară monografie, un *opus magnum* la care se va face mereu apel cu folos, toate denotând stăruinţa cu care autorul şi-a urmărit (adesea într-o colaborare exemplară) proiectele. A încheiat, sub presiunea bolii, încă o sinteză istoriografică, a cărei publicare n-ar trebui să întârzie nici o clipă.

În ce mă priveşte, dispariţia istoricului Pompiliu Teodor înseamnă şi pierderea unui prieten, a cărui delicateţe, colegială şi frăţească, m-a întărit mereu de-a lungul anilor.

Al. Zub

Text apărut în „Monitorul", nr. 204, din 8 sept. 2001, p. 6A, sub titlul: *Un savant şi un prieten. Pompiliu Teodor.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"

TABLA DE MATERII A TOMURILOR XXXI (1994) – XXXVII (2000)*

EDITORIALE

1. ZUB Al., *Istorie şi prospectivă în concepţia lui A.D. Xenopol* ..... XXXII (1995), p. XIII-XIX
2. ZUB Al., *Profesorul M. Petrescu-Dîmboviţa la 85 de ani* ..... XXXVII (2000), p. 1-4

STUDII, ARTICOLE, NOTE

3. AGACHE Dumitru, *Reşedinţe şi itinerarii domneşti ale lui Vasile Lupu* XXXI (1994), p. 17-24
4. ANDREESCU Ştefan, *Relaţiile lui Mihai Viteazul cu Polonia: misiunea spătarului Constantin Vorsi* ..... XXXII (1995), p. 53-68
5. BODALE, Arcadie M., *Semnificaţiile actelor ctitoriceşti de pe valea Suceviţei* ..... XXXVII (2000), p. 37-50
6. BOLD Emilian, DINESCU Valeriu, *Nazi Germany's Rearming and Public Opinion's Attitude (II)* ..... XXXI (1994), p. 133-153
7. BULGARU, M.M. Alexandrescu-Dersca, *Observaţiile lui N. Iorga despre influenţa turcă în arta populară românească* ..... XXXII (1995), p. 487-495
8. BUTNARIU, Viorel M., *Introducerea talerului-leu în Moldova lui Vasile Lupu* ..... XXXI (1994), p. 59-71
9. BUTNARIU, Viorel M., *Legitimitate şi inovaţie în statutul politico-juridic al regatului maghiar. Anii 1526-1570* ..... XXXII (1995), p. 37-51
10. BUTNARIU, Viorel M., POSTICĂ Gheorghe, *Tezaurul de la Malinovka* ..... XXXII (1995), p. 531-533
11. BUTNARIU, Viorel M., SION, Ion T., *O veche descoperire din sudul Moldovei: tezaurul de la Umbrăteşti (secolul XVIII)* ..... XXXII (1995), p. 535-540
12. CAŞU Igor, *Integrare sau asimilare? Politica etnoculturală a Uniunii Sovietice în Basarabia (1944-1989)* ..... XXXIV (1997), p. 271-294
13. CAZACU Matei, *Dimitrije Ljubavic (c. 1519-1564) et l'imprimerie slave dans l'Europe du Sud-Est au XVIe siècle. Nouvelles contributions* ..... XXXII (1995), p. 187-207
14. CEAUŞU Mihai-Ştefan, *Politica iosefinistă de reformare a bisericii ortodoxe din Bucovina* ..... XXXIII (1996), p. 147-158

* Întocmită de Andi Mihalache şi Mihaela Daniluc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

15. CEAUŞU Mihai-Ştefan, *Şcoală şi educaţie în Bucovina în perioada iosefinistă şi postiosefinistă* ..... XXXI (1994), p. 219-237
16. CEAUŞU Mihai-Ştefan, *Bucovina în sistemul parlamentar al monarhiei de Habsburg, 1848-1918* ..... XXXVII (2000), p. 145-160
17. CHIABURU Elena, *Tipografia din Moldova şi lumea ortodoxă în secolul al XVII-lea* ..... XXXVII (2000), p. 105-125
18. CIOBANU Veniamin, *Elite şi diplomaţie românească în secolul XVII*.. XXXV (1998), p. 19-36
19. CIOBANU Veniamin, *„Raţiune de stat" şi „solidaritate creştină" în secolul XVII* ..... XXXII (1995), p. 69-90
20. CIOBANU Veniamin, *Coroana: simbol al puterii monarhice şi al statutului (Sec. XII - XVII. Consideraţii generale)* ..... XXXIII (1996), p. 1-22
21. CIOBANU Veniamin, *Implicaţii ideologice ale impactului otoman asupra Europei (secolele XIV-XVII). Câteva consideraţii* ..... XXXI (1994), p. 171-194
22. CIOBANU Veniamin, *Informaţii documentare privind politica orientală a Angliei (1786-1791)* ..... XXXVII (2000), p. 223-247
23. CIOBANU Veniamin, *Titluri atribuite principilor Transilvaniei, domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti - expresie a statutului lor juridic (secolul XVII)* ..... XXXIV (1997), p. 23-38
24. CIOCAN Nistor, *Consideraţii privind politica internă a lui Vasile Lupu în prima parte a domniei* ..... XXXI (1994), p. 9-16
25. CIUPERCĂ I., *Contribuţii la istoria marinei militare româneşti (1919-1939) (I)* ..... XXXI (1994), p. 273-297
26. CIUPERCĂ I., *Contribuţii la istoria marinei militare româneşti (1919-1939) (II)* ..... XXXII (1995), p. 111-132
27. CLIVETI Gheorghe, *Preludiile concertului european (I). Tentaţia „păcii generale"* ..... XXXVII (2000), p. 249-269
28. DENIZE Eugen, *Imaginea Italiei în opera lui Dimitrie Cantemir* ..... XXXIII (1996), p. 175-189
29. DENIZE Eugen, *Moldova, Liga Sfântă şi lupta antiotomană în anii 1538-1541* ..... XXXI (1994), p. 195-218
30. DIACONESCU Marius, KATO Erika, *Incursiunea moldovenilor în Maramureş, în 1395. Un aspect al relaţiilor moldo-polone* ..... XXXII (1995), p. 147-155
31. DOBOŞ Dănuţ, *Ingerinţe politice în viaţa universitară clujeană (1945-1958)* ..... XXXIII (1996), p. 225-239
32. DOBRINCU Dorin, *Începuturile rezistenţei armate anticomuniste în România* ..... XXXIV (1997), p. 111-136
33. DOCEA Vasile, *Carol I şi Academia Română* ..... XXXIII (1996), p. 209-216
34. DOCEA Vasile, *Profesori germani în Iaşii primei jumătăţi a secolului XIX* ..... XXXIV (1997), p. 159-184
35. DOCEA Vasile, *Relaţiile economice româno-germane în prima jumătate a secolului XIX. Rute comerciale, proiecte şi eşecuri* ..... XXXV (1998), p. 61-81
36. DUMITRESCU, Ionel Claudiu, *Activităţi informative româneşti în serviciul Porţii Otomane (secolele XVI–XVII)* ..... XXXV (1998), p. 37-60
37. FLORESCU Gheorghe I., *basarabia: o temă a istoriografiei americane (1945-1995)* (II) ..... XXXIV (1997), p. 355-364
38. FLORESCU, Gheorghe I., *Aliaţi fără alianţă* ..... XXXII (1995), p. 505-511
39. FLORESCU, Gheorghe I., *Basarabia: o temă a istoriografiei americane (1945-1995) (I)* ..... XXXIII (1996), p. 191-207
40. FLORESCU, Gheorghe I., *Relaţii americano-române (1940-1990)* ..... XXXII (1995), p. 405-422
41. FLORESCU, Gheorghe I., *Un nou Eminescu* ..... XXXII (1995), p. 513-519
42. GOROVEI, Ştefan S., *Când a primit Lupu vornicul domnia Moldovei?* XXXI (1994), p. 3-8
43. GOROVEI, Ştefan S., *Moldova lui Vasile Lupu şi Arhiepiscopia de Ohrida* ..... XXXI (1994), p. 111-117

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

44. GOROVEI, Ştefan S., *Relaţii bisericeşti româno-ruse în secolele XV-XVIII* ..... XXXI (1994), p. 601-609
45. GROSSUL, V. I., *Arhiva mitropolitului Arsenie Stadniţki ca sursă pentru istoria Bisericilor ortodoxe rusă şi română* ..... XXXI (1994), p. 577-593
46. IFRIM Marcela, *Statutul dinastic în Ţara Moldovei (prima jumătate a secolului XVI)* ..... XXXIV (1997), p. 1-22
47. IFTIMI Sorin, *Curtea doamnei (II). Anturajul feminin al doamnelor Moldovei şi ale Ţării Româneşti (sec. XV-XVIII)* ..... XXXVII (2000), p. 81-103
48. IFTIMI Sorin, *O ipoteză privind Trei Ierarhii* ..... XXXI (1994), p. 77-82
49. IFTIMI, Sorin, *Curtea Doamnei. I. Dregători şi slujitori ai Doamnelor Moldovei* ..... XXXII (1995), p. 423-440
50. ILIESCU Cătălina, *Petru Şchiopul, iniţiator al procesului desfiinţării ocoalelor domneşti în Moldova* ..... XXXVII (2000), p. 69-79
51. IONCIOAIA Florea, *Nicolae Iorga, istoric al educaţiei* ..... XXXVII (2000), p. 315-334
52. IONESCU Adrian-Silvan, *Politică şi modă la cumpăna secolelor XVIII-XIX* ..... XXXIII (1996), p. 57-84
53. IONESCU, Dumitru P., *Proiecte şi concesiuni feroviare în vremea lui Cuza Vodă* ..... XXXI (1994), p. 239-272
54. IORDAN Constantin, *La place de la Roumanie dans les relations internationales de la Turquie républicaine jusqu'en 1925* ..... XXXI (1994), p. 119-131
55. IVĂNESCU Dumitru, *Alexandru Ioan Cuza în conştiinţa posterităţii. Consideraţii generale* ..... XXXVII (2000), p. 19-35
56. IVĂNESCU Dumitru, *Andrei Oţetea, director la Teatru Naţional din Iaşi* ..... XXXVI (1999), p. 37-44
57. IVĂNESCU Dumitru, *Constituirea statului român modern în context european* ..... XXXIv (1997), P. 61-94
58. LEU Valeriu, *Călătoriile lui Benedetto Emanuele Remondi prin Moldova lui Vasile Lupu* ..... XXXVI (1999), p. 83-100
59. LEUŞTEAN Lucian, *De ce nu s-a alăturat România „Micii Înţelegeri" în vara anului 1920?* ..... XXXVII (2000), p. 271-294
60. LEUŞTEAN Lucian, *România, Ungaria şi Conferinţa de pace de la Paris (ianuarie–martie 1919)* ..... XXXV (1998), p. 103-124
61. LIGOR Alexandru, *Valoarea artistică a documentelor româneşti tipărite în vechime* ..... XXXII (1995), p. 227-238
62. MACOVEI Adrian, *Din evoluţia urbanistică a Iaşilor* ..... XXXII (1995), p. 57-163
63. MANER Hans-Christian, *Confesiunile în viaţa parlamentară din România interbelică* ..... XXXVI (1999), p. 113-124
64. MATEESCU Tudor, *Pomicultura în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* ..... XXXI (1994), p. 377-383
65. MĂRIEŞ Stela, *Medici germani în Iaşi (prima jumătate a secolului XIX)* ..... XXXIV (1997), p. 185-232
66. MÂNDRUŢ Stelian, *I. I. Nistor, doctor în filosofie al Universităţii din Viena (1909)* ..... XXXIV (1997), p. 341-354
67. MÂRZA Eva; MÂRZA Iacob, *Bibliotheca Migazziana Viennensis (Sugestii pentru o reconstituire)* ..... XXXII (1995), p. 239-250
68. MIHAIL Zamfira, *Exercices philologiques de Nicolae Milescu (1669): Le codex des prières offert à Thomas Smith* ..... XXXII (1995), p. 209-226
69. MIHALACHE Andi, *Ideologie şi politică în istoriografia română (1948-1965)* ..... XXXVI (1999), p. 45-66
70. MUREŞANU Camil, *Din corespondenţa arheologului Teohari Antonescu: date cu privire la cercetările şi publicaţiile sale dintre anii 1904-1910* ..... XXXIV (1997), p. 333-340

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

71. NASTASĂ Lucian, *A.D. Xenopol şi „Şcoala critică"* ..... XXXVI (1999), p. 25-36
72. NASTASE Dumitru, *Coroana împărătească a lui Vasile Lupu* ..... XXXI (1994), p. 43-52
73. NĂSTUREL, Petre Ş., *Pomelnicul pe cahlă al bisericii Trei Ierarhi din Iaşi* ..... XXXI (1994), p. 83-85
74. NEGRUŢI Ecaterina, *Negustorii şi meşterii evrei din Moldova în informaţiile statistice din secolul XIX* ..... XXXIV (1997), p. 137-157
75. NEGRUŢI Ecaterina, *Tulburările antievreieşti din 1859 în Moldova* ..... XXXII (1995), p. 177-183
76. ONIŞORU Gheorghe, *„Vin americanii!" – de la speranţă la iluzie în România postbelică* ..... XXXI (1994), p. 299-313
77. ONIŞORU Gheorghe, *Interzicerea şi procesul partidului naţional ţărănesc* ..... XXXIV (1997), P. 95-109
78. ONIŞORU Gheorghe, *Preliminarii politice la 6 martie 1945. Activitatea guvernului Rădescu* ..... XXXII (1995), p. 133-146
79. PAIUL Vera, BUTNARIU, Viorel M., BOLDUREANU Ana, *Note numismatice* (IV) ..... XXXII (1995), p. 541-551
80. PĂLTĂNEA Paul, *Contribuţia lui Costache Conachi la redactarea regulamentului organic* ..... XXXIV (1997), p. 39-60
81. PETAC Emanuel, *Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române: reluarea unei tradiţii* ..... XXXII (1995), p. 523-524
82. PLATON, Alexandru Florin, *Impactul aristotelic asupra gândirii medievale a Occidentului latin (II)* ..... XXXI (1994), p. 155-169
83. POKIVAILOVA, T.A, ŞAROVATOVA, R.S., *Noi materiale de arhivă şi probleme de istoriografie privitoare la relaţiile sovieto-române între anii 1939 şi 1948* ..... XXXI (1994), p. 595-599
84. POPA Anghel, *Contribuţia laşilor la comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare (1904)* ..... XXXI (1994), p. 385-393
85. POPOVICI Rodica, *Şantierul arheologic Mănăstirea Barnovschi (Iaşi) - 1991: descoperiri monetare* ..... XXXII (1995), p. 525-529
86. PRODAN Dan, *Anul 1649 în relaţiile otomano-transilvane* ..... XXXVII (2000), p. 205-222
87. PRODAN Dan, *Reacţii la Iaşi şi Bucureşti la moartea lui N. Iorga* ..... XXXII (1995), p. 459-485
88. RADOS Leonidas, *Imaginea românilor în scrierile istorice bizantine din veacul XV* ..... XXXVI (1999), p. 67-82
89. RADOS Leonidas, *Students from Romania at the University of Athens (1845-1890)* ..... XXXVII (2000), p. 295-314
90. RUS, Ioan Aurelian, *The Roots and Early Development of Moldovan-Romanian Nationalism in Bessarabia (1900-1917)* ..... XXXIII (1996), p. 287-301
91. SAIZU I., *Funcţia modernizatoare a culturii în România interbelică* ..... XXXVI (1999), p. 147-162
92. SAIZU I., TACU Al., *Criterii moderne de sporire a eficienţei sociale a învăţământului tehnic superior (perioada interbelică)* ..... XXXIII (1996), p. 217-223
93. ŞANDRU Dumitru., *Controverse pe tema problemei agrare în România interbelică* ..... XXXII (1995), p. 91-110
94. ŞANDRU Dumitru, *Jandarmeria din Moldova în anii 1944-1945* ..... XXXI (1994), p. 395-406
95. ŞANDRU Dumitru, *Amintirile nu pot înlocui izvoarele documentare* ..... XXXII (1995), p.503-504
96. ŞANDRU Dumitru, *Băncile populare din România între cele două războaie mondiale* ..... XXXVII (2000), p. 179-203
97. ŞANDRU Dumitru, *Imigrarea şi emigrarea evreilor (1944-1948)* ..... XXXIV (1997), p. 251-270
98. ŞANDRU Dumitru, *Ţărăniştii şi ţăranii în România interbelică* ..... XXXVI (1999), p. 101-112
99. ŞANDRU Dumitru, ONIŞORU Gheorghe, *19 noiembrie 1946* ..... XXXIII (1996), p. 103-118
100. SEMENOVA, L.E., *Relaţiile Bisericii din Moldova şi Muntenia cu Biserică rusă în secolul XVII* ..... XXXI (1994), p. 561-570
101. SOLOMON Flavius, *Domnie şi biserică în Ţara Moldovei în a doua jumătate a secolului XIV. Implicaţii haliciene* ..... XXXII (1995), p. 25-35

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

102. SOLOMON Flavius, *Modernisierung gegen Traditionalismus. Kirche und Gesellschaft im orthodoxen Osteuropa* ..... XXXIV (1997), p. 321-332
103. SOLOMON Flavius, ŞAROV Igor, *Imaginea lumii medievale la Aron Gurevic* ..... XXXII (1995), p. 399-403
104. SOLOMON Flavius, *Schismă şi unitate creştină în prima jumătate a secolului XV. Cazul moldovenesc* ..... XXXIII (1996), p. 133-146
105. STANCIU Laura, *Nicolae Olahus în „Istoria pentru începutul românilor în Dacia" a lui Petru Maior* ..... XXXII (1995), p. 251-255
106. SUVEICĂ Svetlana, *Integrarea administrativă a Basarabiei în România (1918-1925)* ..... XXXVI (1999), p. 125-146
107. SZÉKELY, Maria Magdalena, *Femei-ctitor în Moldova medievală* ..... XXXII (1995), p. 441-457
108. SZÉKELY, Maria Magdalena, *Pe marginea unei cărţi* ..... XXXII (1995), p. 497-501
109. SZÉKELY, Maria Magdalena, *Un proiect nerealizat: mitropolia de la Trei Ierarhi* ..... XXXI (1994), p. 73-76
110. ŞIMANSCHI Leon, *Criza politică din Moldova dintre anii 1432 şi 1437* XXXIII (1996), p. 23-34
111. ŞIMANSCHI Leon, AGACHE Dumitru, *Moldova între anii 1469 şi 1473: program de guvernare şi conjuncturi politice* ..... XXXV (1998), p. 1-18
112. THEODORESCU Răzvan, *Vârstele artei vasiliene şi începutul modernităţii moldoveneşti* ..... XXXI (1994), p. 35-42
113. TRAŞCĂ Ottmar, *Aderarea României la Pactul Tripartit* ..... XXXIII (1996), p. 85-101
114. TURLIUC Cătălin, *Ponderea şi rolul naţionalităţilor în România modernă. Cazul evreilor (1866-1918)* ..... XXXIII (1996), p. 263-286
115. TURLIUC Cătălin, *Statutul juridic al naţionalităţilor în România modernă (1866-1878)* ..... XXXVII (2000), p. 161-177
116. UNGUREANU Mihai-Răzvan, *Izvoare nefolosite pentru istoria Moldovei lui Vasile Lupu* ..... XXXI (1994), p. 53-57
117. URSU, N.A., *Nicolae Costin, autor al Cronicii anonime a Moldovei de la 1661 până la 1709* ..... XXXI (1994), p. 315-360
118. URSU, N.A., *O cronică politică a Europei din anul 1825, tradusă şi adnotată de comisul Ionică Tăutu* ..... XXXII (1995), p. 257-275
119. URSU, N.A., *Paternitatea lui Alexandru Amiras asupra „Cronicii anonime" a Moldovei de la 1661 până la 1729* ..... XXXIII (1996), p. 159-174
120. URSU, N.A., *Traducerile logofătului Toma Dimitriu de la Mitropolia din Iaşi* ..... XXXVI (1999), p. 7-24
121. URSU, N.A., *Traducerile ierodiaconului Gherasim Putneanul de la episcopia Romanului* ..... XXXVII (2000), p. 127-143
122. VACARU Silviu, *Contribuţia lui Vasile Lupu la dezvoltarea arhitecturii moldovene* ..... XXXI (1994), p. 87-97
123. VELCIU Dumitru, *Dimitrie Cantemir, Axinte Uricariul şi Letopiseţul cantacuzinesc* ..... XXXI (1994), p. 361-375
124. VINOGRADOV, N.N., *Rusia şi Balcanii (secolul XIX – începutul secolului XX)* ..... XXXI (1994), p. 571-576
125. VITCU Dumitru, *Carol Mihalic de Hodocin în Moldova. Idei şi fapte* (I) ..... XXXIII (1996), p. 241-261
126. VITCU Dumitru, *Carol Mihalic de Hodocin în Moldova. idei şi fapte* (II) ..... XXXIV (1997), p. 233-249
127. VITCU Dumitru, *De la Cuza Vodă la Carol I. Meditaţii politice eminesciene* ..... XXXVII (2000), p. 5-18
128. VITCU Dumitru, *Diplomatul american Charles J. Vopicka în România anilor 1913–1920* ..... XXXV (1998), p. 83-102
129. VITCU Dumitru, *Nicolae Bălcescu şi contemporanii săi din Moldova*. XXXII (1995), p. 165-175
130. ZAHARIUC Petronel, *Date noi despre legăturile Ţărilor Române cu Epirul* ..... XXXVII (2000), p. 51-68

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

131. ZAHARIUC Petronel, *Relaţiile lui Vasile Lupu cu Biserica sârbă – un nou document* ..... XXXI (1994), p. 99-110
132. ZAHARIUC Petronel, *Sfatul domnesc al lui Gheorghe Ştefan (I)* ..... XXXIII (1996), p. 35-55
133. ZUB Al., *Accente româneşti în Europa sud-orientală pe timpul lui Rigas* ..... XXXVI (1999), p. 1-6
134. ZUGRAVU Nelu, *Mărturii despre „creştinismul popular" în Moldova lui Vasile Lupu* ..... XXXI (1994), p. 25-34
135. ZUGRAVU Nelu, *Obiecte paleocreştine din Dobrogea, Dacia şi alte teritorii romane. Privire comparativă* ..... XXXII (1995), p. 1-23
136. ZUGRAVU Nelu, *Păgâni şi creştini în spaţiul extracarpatic în veacul al IV-lea (I)* ..... XXXIII (1996), p. 119-132
137. ZUGRAVU Nelu, *Păgâni şi creştini în spaţiul extracarpatic în veacul al IV-lea* (II) ..... XXXIV (1997), p. 295-320

DOCUMENTE

138. BUCUR Marin, *Tineri trimişi la învăţătură la München în primele decenii ale secolului XIX* ..... XXXIII (1996), p. 335-344
139. CONSTANTINOV, Valentin Alexei, *Un document puţin cunoscut de la Petru II* ..... XXXVII (2000), p. 335-338
140. GRECEANU, Radu Sc., *Din istoria relaţiilor româno-elene. (1898-1905). Fondul Dimitrie I. Ghica (acte diplomatice)* ..... XXXII (1995), p. 299-334
141. IVĂNESCU Dumitru, *Situaţia politică a Principatelor Române înaintea desăvârşirii Unirii, oglindită într-un memoriu francez inedit* ..... XXXI (1994), p. 465-478
142. IVĂNESCU Dumitru, *A.D. Xenopol în documentele arhivelor ieşene* .. XXXV (1998), p. 169-195
143. LUCA Cristian, *Câteva „avvisi" inedite relative la politica externă a principelui Gabriel Bethlen (1628-1629)* ..... XXXVI (1999), p. 163-170
144. ONIŞORU Violeta, PUNGĂ Zamfira, *Două documente câmpulungene din 1787* ..... XXXIII (1996), p. 323-333
145. PĂLTĂNEA Paul, *Un zapis inedit al unui şoltuz bârlădean* ..... XXXIII (1996), p. 319-322
146. PRODAN Dan, *Franz Babinger şi Nicolae Iorga. Corespondenţă* ..... XXXVI (1999), p. 171-202
147. STAN Valeriu, *M. Kogălniceanu – antreprenor de poşte în Moldova* (I) ..... XXXI (1994), p. 443-463
148. STAN Valeriu, *M. Kogălniceanu – antreprenor de poşte în Moldova* (II) ..... XXXII (1995), p. 277-298
149. ŞANDRU Dumitru, *Instrucţiunile de aplicare a decretului nr. 83/1949* XXXIII (1996), p. 353-358
150. ŞANDRU Dumitru, ONIŞORU Gheorghe, *Un document privitor la manifestaţia din 8 noiembrie 1945* ..... XXXII (1995), p. 335-338
151. UNGUREANU Mihai-Răzvan, *O catagrafie din 1828 a clerului ieşean* ..... XXXI (1994), p. 407-442
152. UNGUREANU Mihai-Răzvan, *O hartă a comunităţilor catolice din Moldova* ..... XXXIII (1996), p. 345-352
153. ZAHARIUC Petronel, *O icoană pe pergament din veacul al XVII-lea* . XXXV (1998), p. 159-168

DISCUŢII

154. CIUDIN Nicolae, *Cu privire la originea toponimicului Ţuţora* ..... XXXII (1995), p. 351-355
155. CLIVETI Gheorghe, *Un capitol aparte al documentaristicii moderne: editarea „marilor colecţii de tratate internaţionale" (secolele XVII-XVIII)* ..... XXXIII (1996), p. 303-318

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

156. COJOCARU Corneliu, *„Terra Sepenicensis" şi hotarul nordic al Moldovei* ..... XXXII (1995), p. 339-349
157. MADGEARU Alexandru, *Romanizare şi creştinare la nordul Dunării în secolele IV-VII* ..... XXXI (1994), p. 479-502
158. PIPPIDI Andrei, *„Metodă nouă" şi greşeli vechi* ..... XXXII (1995), p. 357-363
159. PUNGĂ Gheorghe, *Consideraţii privitoare la cetatea Chilia Nouă* ..... XXXIV (1997), p. 365-384
160. SZÉKELY, Maria Magdalena, *„Pe Siret, pe tină, la Dolješti"* ..... XXXI (1994), p. 503-516
161. ŞLAPAC Mariana, *Enigma Cetăţii Chilia* ..... XXXIV (1997), p. 385-392
162. TODERAŞCU Ion, *Politică şi limbaj. Note pe marginea unor expresii documentare* ..... XXXV (1998), p. 125-133
163. URSU, N.A., *Traducerile arhidiaconului (apoi arhimandritului) Gherasim de la Mitropolia din Iaşi* ..... XXXV (1998), p. 135-158

STUDII DOCUMENTARE

164. BERCEANU, Barbu B., *Numele oficial al statului român* ..... XXXII (1995), p. 365-374
165. BURLACU Gheorghe, *Bourul Moldovei – semn de hotar* ..... XXXI (1994), p. 517-543
166. BUTNARIU, Viorel M., ŞTIRBU Angela, *Tezaure monetare din secolele XV-XVII descoperite în Moldova (III)* ..... XXXI (1994), p. 555-559
167. FLORESCU Gheorghe I., *William S. Culbertson şi Bucureştii* ..... XXXI (1994), p. 545-553
168. LEUŞTEAN Lucian, *Extrema dreaptă românească interbelică. Consideraţii doctrinare* ..... XXXII (1995), p. 375-397

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

169. ACCOCE Pierre, RENTCHWICK Pierre, *Aceşti bolnavi care ne guvernează* (Cristian Sandache) ..... XXXII (1995), p. 600
170. ACHIM Viorel, *Ţiganii în istoria României* (Marius Chelcu) ..... XXXVI (1999), p. 238
171. AGRIGOROAIEI Ion, *Iaşii în anii 1916-1918. Opinie publică şi stare de spirit în timp de război, 1916-1917* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVI (1999), p. 213-215
172. Arhivele Statului din România, *Minorităţile naţionale din România. 1918-1925. Documente*; Arhivele Naţionale ale României, *Minorităţile naţionale din România. 1925-1991. Documente* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXV (1998), p. 221-224
173. Arhivele Statului din România, *Viaţa politică în documente*, coordonator: Ioan SCURTU (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 415-422
174. *Armata Roşie în România. Documente*, I (I. Saizu) ..... XXXIII (1996), p. 449-450
175. ARNĂUT Tudor, URSU NANIU Rodica, *Vestigii getice din a doua epocă a fierului în interfluviul pruto-nistrean* (Nelu Zugravu) ..... XXXIV (1997), p. 451
176. BACON, Walter M. Jr., *Nicolae Titulescu şi politica externă a României, 1933-1934* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000), p. 362-365
177. BĂDĂRĂ Doru, *Tiparul românesc la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea* (Elena Chiaburu) ..... XXXVII (2000), p. 355-358
178. BĂLĂNESCU, Ioan M., *Epureni 500 – File de monografie* (Constantin M. Bularda, Petru Gh. Mihăileanu) ..... XXXVII (2000), p. 350-351
179. BĂLĂNESCU, Ion M., *Epureni 500 - File de monografie* (Constantin M. Bularda, Petru Gh. Mihăileanu) ..... XXXIII (1996), p. 425-427
180. BÂGU Gheorghe, *Mărturisiri din întuneric* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 458-459
181. BEATON Roderick, *The Medieval Greek Romance* (Leonidas Rados) ... XXXIV (1997), p. 455

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

182. BEJAN Adrian, *Banatul în secolele IV-XII* (Nelu Zugravu) ..... XXXIV (1997), p. 452-453
183. BENEA Doina, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV* (Nelu Zugravu).... XXXIV (1997), p. 451-452
184. BENJAMIN Lya, *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. II. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri; Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. III. *1940-1942: Perioada unei mari restrişti* (Betinio Diamant)..... XXXVII (2000), p. 365-367
185. BERDEAEV Nikolai, *Destinul omului în lumea actuală* (Cristian Sandache)..... XXXII (1995), p. 599-600
186. BERSTEIN Serge, MILZA Pierre, *Istoria Europei*, I *Moştenirea antichităţii* (Nelu Zugravu)..... XXXIII (1996), p. 359-360
187. *Bibliografia istorică a României* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 393-396
188. *Bibliografia istorică a României* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000), p. 339-341
189. BÎRZU Ligia, BREZEANU Stelian, *Originea şi continuitatea românilor. Arheologie şi tradiţie istorică* (Nelu Zugravu)..... XXXII (1995), p. 554-556
190. BOECKH, Katrin, *Von den Balkankriegen Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und etnische Selbstbestimmung auf dem Balkan* (Vasile Docea)..... XXXIII (1996), p. 385-388
191. BOIA Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 437-442
192. BOIA Lucian, *Jocul cu trecutul* (Andi Mihalache)..... XXXVI (1999), p. 236
193. BOIA Lucian, *Mituri istorice româneşti* (Florea Ioncioaia) ..... XXXIII (1996), p. 409-414
194. BOIA Lucian, *Miturile comunismului românesc* (Florea Ioncioaia)..... XXXIII (1996), p. 415-421
195. BRANDES Detlef, *Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonisten und die Balkansiedler in Neurussland und Bessarabien 1751-1914* (Vasile Docea)..... XXXIII (1996), p. 382-383
196. BRĂTIANU Maria G., *Roumanie 1938-1940, vue de France. Recherches dans les archives françaises* (Gheorghe Onişoru)..... XXXIII (1996), p. 446-447
197. BRĂTIANU, Gheorghe I., *Cuvinte către români* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIII (1996), p. 389-392
198. BRĂTIANU, Gheorghe I., *Originile şi formarea unităţii româneşti* (Gheorghe I. Florescu)..... XXXVI (1999), p. 203-206
199. CASTELLAN Georges, *Histoire des Balkans, XIVe-XXe siècles* (Mihai-Ştefan Ceauşu)..... XXXII (1995), p. 595-597
200. CAZACU Mihai, *Bizanţul* (Leonidas Rados) ..... XXXIII (1996), p. 430-431
201. CÂNDEA Ionel, *Brăila. Origini şi evoluţie până la jumătatea secolului al XVI-lea* (Vasile Cotiugă)..... XXXIII (1996), p. 423-425
202. CÂNDEA Ionel, *Brăila. Origini şi evoluţie până la jumătatea secolului al XVI-lea* (Vasile Cotiugă)..... XXXVII (2000), p. 351-353
203. CÂNDEA Virgil, *Mărturii româneşti peste hotare. Mică enciclopedie de creaţii româneşti şi de izvoare despre români, în colecţii din străinătate* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000), p. 345-347
204. CHAMOUX François, *Antoniu şi Cleopatra – ultimul principe al Orientului grec* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 592-593
205. CHARLE Christophe, *La République des universitaires. 1870-1940* (Lucian Nastasă) ..... XXXIII (1996), p. 467-468
206. CICANCI Olga, *Probleme politice sud-est europene înfăţişate în presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea* (Leonidas Rados) ..... XXXIV (1997), p. 404-405
207. CIHODARU Constantin şi CAPROŞU Ioan, *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova* (Marius Chelcu)..... XXXVI (1999), p. 226

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

208. CIOBANU Veniamin, *Statutul juridic al Principatelor Române în viziune europeană. Secolul al XVIII-lea* (Mihai-Ştefan Ceauşu) .... XXXVII (2000), p. 391-393
209. CIPĂIANU George, *La răscruce (toamna anului 1917 – primăvara lui 1918). Marea Britanie şi încheierea de către România a unei păci separate. At the Cross-Roads (Fall 1917 – Spring 1918). Great Britain and Romania's Making a Separate Peace* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 460-462
210. CIUCEANU Radu, CHIPER Ioan, CONSTANTINIU Florin, VĂRATEC Vitalie (editori), *Misiunile lui A.I. Vâşinski în România. Din istoria relaţiilor româno-sovietice, 1944–1946. Documente secrete* (Dumitru Şandru) ..... XXXIV (1997), p. 465-566
211. CIUPERCĂ I., *Opoziţie şi putere în România anilor 1922-1928* (Dumitru Şandru) ..... XXXII (1995), p. 582-584
212. CLIVETI Gheorghe, *Liberalismul românesc. Eseu istoriografic* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIII (1996), p. 403-407
213. CLOŞCĂ Constantin, DORIN Mihai, NEAGU Cornelia, *Istoria învăţământului tehnic superior ieşean* (I. Saizu) ..... XXXIII (1996), p. 470-471
214. CONSTANTINESCU Şerban, *Bombardamentele anglo-americane efectuate asupra României în al doilea război mondial* (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXIII (1996), p. 460-461
215. CONSTANTINESCU, Leontin Jean, *Jurnal, 1947-1958* (Dorin Dobrincu) ..... XXXVII (2000), p. 369-372
216. CORMAN Igor, *Contribuţii la istoria spaţiului pruto-nistrean în epoca Evului Mediu timpuriu (sec. V-VII d.Chr.)* (Nelu Zugravu) . XXXVI (1999), p. 206-208
217. COUTAU Herve, *Le phenomene „Nouvelle Histoire". Grandeur et decandence de l'école des „Annales"* (Lucian Nastasă) ..... XXXIII (1996), p. 421-422
218. DAMIAN Ancu, PĂUNESCU Emil, *Şantierul naval Giurgiu. Cartea Centenarului. 1897-1997* (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXV (1998), p. 239
219. DELETANT Dennis, *România sub regimul comunist* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXIV (1997), p. 466-467
220. DELUCA, Anthony R., QUINLAN, Paul D., eds., *Romania, Culture, and Nationalism: A Tribute to Radu Florescu* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000), p. 388-389
221. DIACONESCU Marius (coordonator), *Nobilimea românească din Transilvania - Az erdély román nemesség* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 456-457
222. DIMITROV Christo, *Bălgaro-ungarski otnošenija prez srednovekovieto* (Flavius Solomon) ..... XXXVII (2000), p. 358-359
223. DOBRESCU Constantin, RACHIERU Mihai (editori), *Viaţa culturală a municipiului Ploieşti şi a Judeţului Prahova (1900–1948). Documente* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 476-478
224. DOBRESCU Vasile, *Elita românească în lumea satului transilvan, 1867-1918* (Stelian Mândruţ) ..... XXXIII (1996), p. 441-442
225. DOBRINESCU, V. Fl., TOMPEA D., *România la conferinţele de pace, Paris, 1919-1920, 1946-1947* (Cătălin Turliuc) ..... XXXIII (1996), p. 444-445
226. *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, volumul XXIII, 1635-1636 (Flavius Solomon) ..... XXXIII (1996), p. 370-371
227. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, *Acte interne (1661-1690)*, editate de Ioan CAPROŞU (Marius Chelcu) ..... XXXVII (2000), p. 381-382
228. DONAT Ion, *Domeniul domnesc în Ţara Românească (sec. XIV-XVI)* (Marius Chelcu) ..... XXXVI (1999), p. 229-230

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

229. DUMITRESCU Vladimir, *Închisorile mele. Memorii* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), 459
230. EDELMAN Murray, *Politica şi utilizarea simbolurilor* (Adrian Cioflâncă) ..... XXXVII (2000), p. 398-399
231. *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, vol. I, A-C, coordonator Constantin PREDA (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 575-576
232. FAIFER Florin, *Semnele lui Hermes. Memorialistica de călătorie (până la 1990) între real şi imaginar* (Florea Ioncioaia) ..... XXXIII (1996), p. 465-466
233. FENEŞAN Costin, *Cnezi şi obercnezi în Banatul imperial. 1716-1778* (Stelian Mândruţ) ..... XXXIII (1996), p. 439-441
234. FERENC Soós, *A magyar fémpénzek feliratai és cimerei* (Constantin Ittu) ..... XXXVI (1999), p. 225
235. FORMENTINI Romolo, *Le donne di pietra. Dalle „statue-ciottolo" di Lepenski vir alle „Kamennye baby" di Kiev* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 591
236. FÜGEDI Erik, *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and His Kindred* (Constantin Ittu) ..... XXXVII (2000), p. 391
237. GAFENCU Grigore, *Jurnal. Iunie 1940-iulie 1942*, vol. I, ed. Ion ARDELEANU şi Vasile ARIMIA (Cristian Sandache) ..... XXXII (1995), p. 585-586
238. GAVRILĂ-OGORANU Ion, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc. Din rezistenţa anticomunistă din Munţii Făgăraş* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 457-458
239. GEORGESCU Horia, *Pentru cauza românească* (Florea Ioncioaia) ..... XXXVI (1999), p. 238-240
240. GHEŢIE Ion, *Introducere în dialectologia românească* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 553-554
241. *Ghid de monumente şi situri istorice din Republica Moldova* (Marius Chelcu) ..... XXXVII (2000), p. 384-385
242. GINOUVÈS René, *Arta greacă* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 591-592
243. GONŢA. Alexandru I., *Studii de istorie medievală* (Marius Chelcu) ..... XXXVI (1999), p. 228-229
244. GRAD Cornel, *Al doilea arbitraj de la Viena* (Dumitru Şandru) ..... XXXVI (1999), p. 218-220
245. GRIMAL Pierre, *Seneca sau conştiinţa Imperiului* (Nelu Zugravu) ..... XXXIII (1996), p. 366-368
246. GRIMM Gerhard, ZACH Krista (ed.), *Die Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa Geschichte – Wirtschaft – Recht - Sprache* (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 435-436
247. HALDON, J.F., *Byzantium in the Seventh Century. The transformation of a Culture* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 594-595
248. HITCHINS Keith, *Mit şi realitate în istoriografia românească* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 442-447
249. HITCHINS, Keith, *România: 1866-1947* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIII (1996), p. 360-364
250. HLIHOR Constantin, *Armata Roşie în România. Adversar, aliat, ocupant, 1940-1948* (I. Saizu) ..... XXXIII (1996), p. 450-451
251. HUSAR Alexandru, GONŢA Gheorghe, DIMITRIU-CHICU Silvia, *Cetăţi de pe Nistru* (Marius Chelcu) ..... XXXVI (1999), p. 229
252. IACOB Gheorghe, Luminiţa IACOB, *Modernizare-europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea* (Florea Ioncioaia) ..... XXXIII (1996), p. 436-438
253. IANCU Carol, *Bleichröder et Chémieux. Le Combat pour l'émancipation des juifs de Roumanie devant le congrès de Berlin. Correspondence inédite, 1878-1880* (Stela Mărieş) ..... XXXIII (1996), p. 374-378
254. *Icónes. Grecques – Melkites – Russes [- Roumaines]*, sub redacţia lui Virgil CÂNDEA (Paul Mihail) ..... XXXII (1995), p. 571-572
255. Institutul de Istorie „N. Iorga", *6 martie 1945. Începuturile comunizării României* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 422-426
256. IOANID Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. I-V (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 469-470

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

257. IONESCU Octavian, *Însemnări istorice despre satul Vorniceni din ținutul Dorohoi* (Marius Chelcu) ..... XXXVII (2000), p. 385
258. IONIȚOIU Cicerone, *Cartea de Aur a Rezistenței Românești împotriva Comunismului* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 430-432
259. IONIȚOIU Cicerone, *Rezistența armată anticomunistă din munții României. 1946-1958* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 428-430
260. IORDACHE Anastasie, *Ion I.C. Brătianu* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIII (1996), p. 392-394
261. *Istoria Liceului Internat „C. Negruzzi" Iași, 1895-1995* (Dumitru Șandru) ..... XXXIII (1996), p. 468-469
262. *Jews in the Hungarian Economy 1760-1945. Studies Dedicated to Moshe Carmilly Weinberger on his Eightieth Birthday*, edited by Michael K. SILBER (Lucian Nastasă) ..... XXXIII (1996), p. 438-439
263. JUDGE Edward H., *Easter in Kishinev. Anatomy of a Pogrom* (Igor Caşu) ..... XXXIV (1997), p. 458-460
264. JURCA Nicolae, *Istoria social-democrației din România* (Cristian Sandache) ..... XXXII (1995), p. 582
265. KARA I., *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași* (Betinio Diamant) ..... XXXVII (2000), p. 386
266. KARA I., *Obștea evreiască din Bacău* (Betinio Diamant) ..... XXXVII (2000), p. 386-387
267. KELLOGG Frederick, *O istorie a istoriografiei române* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 407-409
268. KEYSERLING Hermann, *Analiza spectrală a Europei* (Cristian Sandache) ..... XXXII (1995), p. 599
269. *Kolozsvári emlékirók, 1603-1720* (Lucian Nastasă) ..... XXXIII (1996), p. 466
270. KROCKOW, Christian Graf von, *Bismarck* (Stela Mărieș) ..... XXXVII (2000), p. 396-398
271. KULCZYKOWSKI Marius, *Zydzi-studenci Uniwersytetu Jagiellonskiego w dobie autonomomicznej, 1867-1918* (Lucian Nastasă) ..... XXXIII (1996), p. 467
272. LEU Valeriu, *Banatul între arhaic și modern. Mentalități în Veacul Luminilor* (Nicolae Edroiu) ..... XXXII (1995), p. 578-579
273. MACOVEI Adrian, VITCU Dumitru, *Între Revoluție și Unire. Pagini de istorie socială. Frământări țărănești în Moldova (1848-1959). Studiu și documente* (Violeta Onișoru) ..... XXXIV (1997), p. 402-403
274. MACREA Mihail, GUDEA Nicolae, MOȚU Iancu, *Praetorium. Castrul și așezarea romană de la Mehadia* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 576-577
275. MADIEVSCHI, S.A., *Elita politică a României, 1866-1918* (Florea Ioncioaia) ..... XXXIII (1996), p. 378-382
276. MAIER Lothar, *Die Rumänische Revolution von 1848 zwischen Mobiliesierung und Partizipationsforderungen der Bauern* (Stela Mărieș) ..... XXXVI (1999), p. 232-233
277. MAIER Lothar, *Iași, die Hauptstadt der Moldau, als religiöses, geistiges und politisches zentrum im 19. Jahrhundert* (Stela Mărieș) ..... XXXIII (1996), p. 371-374
278. MAIER Lothar, *Rumänien und die europäische Mächte, 1859-1944* (Stela Mărieș) ..... XXXIII (1996), p. 371-374
279. MANER Hans-Christian, *Parlamentarismus in Rumänien (1930-1940). Democratie im autoritären Umfeld* (Vasile Docea) ..... XXXV (1998), p. 238
280. MANSEL Philip, *Constantinople: City of the World's Desire 1453-1929* (Leonidas Rados) ..... XXXIV (1997), p. 456
281. MANUILĂ Sabin, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX* (Dumitru Șandru) ..... XXXIII (1996), p. 398-401

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

282. MARINEASA Viorel, VIGHI Daniel, BOTESCU Mihai, *Fotometria unei deportări. Bărăgan, 1951* (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 460
283. MARINEASA Viorel, VIGHI Daniel, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan* (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 460
284. MARINEASA Viorel, VIGHI Daniel, SĂMÂNȚĂ Valentin, *Deportarea în Bărăgan. Destine, documente, reportaje* (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 460
285. MARINESCU Florin, *Rownanika engrafa tou Agiou Orous. Arheio Monis Xiropotamou* (Leonidas Rados) ..... XXXVII (2000), p. 383-384
286. MARTIN Jean-Pierre, *Le provinces romaines d'Europe centrale et occidentale, I. Évolution et administration du Norique, de la Rhétie, des provinces alpestres, des Gaules, des Germaines, de la Bretagne et des provinces hispaniques de 31 avant J.-C. à après J.-C.* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 567-568
287. MARTIN Jean-Pierre, *Le provinces romaines d'Europe centrale et occidentale, II. Société et religions. Norique, Rhétie, provinces alpines, Gaules, Germanies, Bretagne et provinces hispaniques de 31 avant J.-C. à 235 après J.-C.* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 568-570
288. MAVRODIN Teodor, *Istoria primăriei Pitești* (Dumitrescu Ionel-Claudiu) ..... XXXVII (2000), p. 390
289. *Memoria ca formă de justiție*, coordonator Romulus RUSAN (Gheorghe Onișoru) ..... XXXII (1995), p. 588-589
290. MICHELSON, Paul E., *Romanian Politics, 1859-1871: From Prince Cuza to Prince Carol* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000), p. 347-350
291. MIHAIL Paul, *Jurnal (1940-1944) și corespondență* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000), p. 377-379
292. MILIN Miodrag (coordonator), *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului (Zona Domașnea-Teregova). Interviuri și evocări* (Dorin Dobrincu) ..... XXXVI (1999), p. 220-222
293. MILIN Miodrag, *Timișoara în arhivele „Europei Libere": 16-22 decembrie 1989* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVI (1999), p. 235-236
294. MITREA Ioan, *Așezarea din secolele VI–XI de la Izvoare-Bahna. Realități arheologice și concluzii istorice* (Nelu Zugravu) ..... XXXVI (1999), p. 227-228
295. MITRIC Olimpia, *Catalogul manuscriselor slavo-române din biblioteca Mănăstirii Sucevița* (Cătălina Iliescu) ..... XXXVII (2000), p. 382-383
296. MORĂRESCU Dulciu, *Personalități din alte țări despre România. Dicționar* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXV (1998), p. 205-208
297. MÓZES Tércza, *Evreii din Oradea* (Betinio Diamant) ..... XXXVII (2000), p. 387
298. NEAMȚU Gelu, *În America, pentru unirea Transilvaniei cu România* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXV (1998), p. 212-215
299. NEGRUȚI Ecaterina, *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova, 1800-1859. Contribuții* (Louis Roman) ..... XXXV (1998), p. 208-212
300. NEMOIANU Alexandru, *Cuvinte despre românii-americani* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXV (1998), p. 215-221
301. NOLL, Mark A., *Turning Points. Decisive Moments in the History of Christianity* (Dorin Dobrincu) ..... XXXV (1998), p. 232-236
302. OBERLÄDER-TÂRNOVEANU Ernest, *Emissions d'or romaines de 253 à 364* (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXIII (1996), p. 430
303. OLARU Corneliu, *Echilibre monetare europene, 1918-1939* (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXIII (1996), p. 444

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

304. OLTEANU Ştefan, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV–XI. Structuri demo-economice şi social-politice* (George Enache) ..... XXXIV (1997), p. 399-402
305. ONISCU Georgeta, *Ion Minulescu, 1881-1944. Biobibliografie* (Daniela Florescu) ..... XXXII (1995), p. 584
306. ONIŞORU Gheorghe, *Alianţe şi confruntări între partidele politice din România, 1944-1947* (I. Saizu) ..... XXXIII (1996), p. 448-449
307. ONIŞORU Gheorghe, *România în anii 1944–1948. Transformări economice şi realităţi sociale* (I. Saizu) ..... XXXVI (1999), p. 234-235
308. PAPACOSTEA-DANIELOPOLU Cornelia, *Comunităţile greceşti din România în secolul al XIX-lea* (Leonidas Rados) ..... XXXIV (1997), p. 457-458
309. PATAPIEVICI Horia-Roman, *Politice* (Florea Ioncioaia) ..... XXXVI (1999), p. 240-241
310. PĂLTĂNEA Paul, *Istoria oraşului Galaţi de la origini până la 1918*, I-II (Vasile Docea) ..... XXXII (1995), p. 577-578
311. PEYFUSS, Max Demeter, *Chestiunea aromânească. Evoluţia ei de la origini până la Pacea de la Bucureşti (1913) şi poziţia Austro-Ungariei* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 573-575
312. PICA, Victor Ioan, *Libertatea are chipul lui Dumnezeu* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 457
313. PLATON Gheorghe, PLATON, Alexandru Florin, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluţie socială şi politică. Date statistice şi observaţii istorice* (Vasile Docea) ..... XXXIV (1997), p. 458-460
314. PLOEŞTEANU Grigore, *Interferenţe istorice şi culturale româno-europene* (Florea Ioncioaia) ..... XXXIII (1996), p. 473-476
315. PLOEŞTEANU Grigore, *Românii în conştiinţa Europei. Studii şi articole* (Florea Ioncioaia) ..... XXXVI (1999), p. 233-234
316. POLLAK Michael, *L'experience concentrationnaire. Essai sur le maintien de l'identité sociale* (Andi Mihalache) ..... XXXIII (1996), p. 451-452
317. POP Ioan-Aurel, *Geneza medievală a naţiunilor moderne. Secolele XIII-XVI* (Cristian Luca) ..... XXXVI (1999), p. 230-231
318. POPA Anghel, *Între două fronturi. Bucovineni în România Primului Război Mondial* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVI (1999), p. 212-213
319. POPA Anghel, *Renaşterea armatei pământene în Moldova 1829-1859* (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 434-435
320. POPA Petre, *Istoriografie universală* (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXVI (1999), p. 222-223
321. POSTICĂ Elena, *Rezistenţa antisovietică în Basarabia, 1944-1950* (Dorin Dobrincu) ..... XXXV (1998), p. 224-228
322. PREDA Constantin, *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României, II, D-L* (Nelu Zugravu) ..... XXXV (1998), p. 197-204
323. PREDA Dumitru, *România şi Antanta* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVI (1999), p. 215-218
324. PURICI Ştefan, *Mişcarea naţională românească în Bucovina între anii 1775- 1861* (Mihai-Ştefan Ceauşu) ..... XXXVII (2000), p. 393-394
325. QUINLAN Paul D., *The Playboy King: Carol II of Romania* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 411-415
326. RADOSAV Doru, *Donbas, o istorie deportată* (Stelian Mândruţ) ..... XXXIII (1996), p. 454-455
327. *Relaţii româno-americane în timpurile moderne*, volum editat de Gheorghe I. FLORESCU (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 445-446
328. REVEL, Jean François, *Le regain démocratique* (Andi Mihalache) ..... XXXIII (1996), p. 461-463
329. ROIBU Nicolae, *Primăvara demnităţii noastre. Reportaje. Grevele din Basarabia din primăvara anului 1995* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 471-472

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

330. *România în obiectiv. Limbă şi Politică. Identitate şi ideologie în transformare* (Ovidiu Buruiană) ..... XXXVII (2000), p. 341-345
331. *România. Viaţa politică în documente. 1945*, coordonator Ion SCURTU (Gheorghe Onişoru) ..... XXXII (1995), p. 587
332. ROTMAN Liviu, *Şcoala israelito-română, 1851-1914* (Victor Neumann) ..... XXXVII (2000), p. 367-369
333. SAIU Liliana, *The Great Powers and Romania, 1944-1946. A Story of the Early Cold War* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXII (1995), p. 586-587
334. SAIZU I., *Eminescu - cât veşnicia* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIII (1996), p. 471-472
335. SAIZU I., TACU Al., *Europa economică interbelică* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 463-465
336. SAKTOROVÀ Helena, KOMOROVA Klárá, PETRENKOVÁ Emilia, AGNET Jàn, *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej/ Opera impressa saeculi XVI, quae in Bibliotheca nationali Slovaca societatis Matica slovenská Martini aservantur* (Eva Selecká Mârza, Iacob Mârza) ..... XXXII (1995), p. 597-598
337. SANIE Silviu, *Din istoria culturii şi religiei geto-dacice* (Nelu Zugravu) ..... XXXIII (1996), p. 429
338. *Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra medioeve et età moderna.* Studi storici in memoria di Alberto Boscolo a cura di Luisa D'ARIENZO (Eugen Denize) ..... XXXIII (1996), p. 432-434
339. SARI Achile, *Pohod na Sibir! Speranţa care a surpat „porţile iadului"* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 455-456
340. SCURTU Ioan, *Criza dinastică din România, 1925-1930* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 408-411
341. SCURTU Ioan, *Monarhia în România, 1866-1947* (Vasile Docea) ..... XXXIV (1997), p. 405-407
342. Serviciul Român de Informaţii, *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, *23 august 1944 - 30 august 1948* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 432-434
343. *Shifting Frontiers in Late Antiquity*, edited by Ralph W. MATHISEN and Hagith S. SIVAN (Nelu Zugravu) ..... XXXIII (1996), p. 368-370
344. *Spaţiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, coordonator: Victor SPINEI (Arcadie M. Bodale) ..... XXXIV (1997), p. 453-454
345. SPINEI Victor, *Reprezentanţi de seamă ai istoriografiei şi filologiei româneşti şi mondiale* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 472-475
346. SPINOSA Antonio, *Tiberiu – împăratul care nu iubea Roma* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 570-571
347. STAHL, Henri H., *Probleme confuze în istoria socială a României* (Nelu Zugravu) ..... XXXIII (1996), p. 401-403
348. STĂNCIULESCU-BÂRDA Al,. *N. Iorga. Concepţia istorică* (Andi Mihalache) ..... XXXIV (1997), p. 475-476
349. STOIDE, Constantin A., CAPROŞU Ioan, *Relaţiile economice ale Braşovului cu Moldova. De la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850* (Gh. Platon) ..... XXXII (1995), p. 563-565
350. SUCEVEANU Alexandru, BARNEA Alexandru, *La dobroudja romaine* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 556-558
351. SUCEVEANU Alexandru, *Alexandru cel Mare* (Nelu Zugravu) ..... XXXIII (1996), p. 364-366
352. SVETLICINÂI Larisa, DRAGNEV Demir şi BOCIAROV Eugenia, *Moldova în epoca feudalismului. Documente moldoveneşti din sec. al XVIII-lea, 1711-1750. Cărţi domneşti şi zapise* (Marius Chelcu) ..... XXXVI (1999), p. 226-227

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

353. ŞAFRAN Alexandru, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România, 1939-1947* (Betinio Diamant) ..... XXXVII (2000), p. 375-377
354. ŞANDRU Dumitru, *Satul românesc între anii 1918 şi 1940* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXIII (1996), p. 447-448
355. *Şcoala politehnică din Timişoara în documente şi imagini, 1920-1948* (Stelian Mândruţ) ..... XXXIII (1996), p. 469-470
356. ŞERBAN Constantin, *Vasile Lupu, domn al Moldovei, 1634-1653* (Maria Magdalena Székely) ..... XXXII (1995), p. 558-563
357. ŞIŞCANU Ion, *Deşţărănizarea bolşevică în Basarabia* (Dumitru Şandru) ..... XXXII (1995), p. 587-588
358. ŞORA Gheorghe, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXII (1995), p. 579-581
359. ŞTIRBU Constanţa, VELTER Ana Maria, *Tezaurul de la Pietrele* (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXV (1998), p. 237-238
360. TACU, Alecsandru Puiu, SAIZU Ioan, *Statistica în opera economistului Dionisie Pop Marţian* (Dumitru Vitcu) ..... XXXVII (2000), p. 394
361. TALAVERA, Nicholas Nagy, *Nicolae Iorga. A Biography* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIII (1996), p. 395-398
362. TEODOR, Dan Gh., *Meşteşugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d.Hr.* (Nelu Zugravu) ..... XXXV (1998), p. 237
363. TIMOFTE Mihai, *România la 1870-1871: Monarhie sau republică. Studiu de caz asupra scenei politice interne şi a relaţiilor internaţionale* (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 383-385
364. TISMĂNEANU Vladimir (coord.), *Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor* (Adrian Cioflâncă) ..... XXXVII (2000), p. 398
365. TODOROV Tzvetan, *Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX* (Andi Mihalache) ..... XXXIII (1996), p. 452-453
366. TOFAN Sergiu, *Mircea Eliade, Destinul unei profeţii* (Andi Mihalache) ..... XXXIII (1996), p. 472
367. TORREY, Glenn E., *Romania and World War I. A Collection of Studies* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000), p. 359-362
368. TRANCU-IAŞI Grigore, *Ţara mea. Memorii, 1916-1920* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVI (1999), p. 208-211
369. ŢEPELEA Ioan, *1919. O campanie pentru liniştea Europei* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 462-463
370. ŢEPORDEI Vasile, *Amintiri din gulag* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 456
371. ŢON Iosif, *Confruntări* (Dorin Dobrincu) ..... XXXVII (2000), p. 372-375
372. UNIVERSITATEA DIN ORADEA, *Din viaţa şi activitatea economistului Victor Jinga* (Dumitru Şandru) ..... XXXII (1995), p. 581-582
373. VASILIE Popp, *Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări de la începutul lor până în vremile noastre* (Stelian Mândruţ) ..... XXXIII (1996), p. 463-464
374. VERCA Filon, *Paraşutaţi în România vândută. Mişcarea de rezistenţă, 1944 -1948* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 426-428
375. VERONA Sergiu, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944-1958* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXII (1995), p. 588
376. VIGARELLO Georges, *Histoire du viol, XVIe-XXe siècle* (Adrian Cioflâncă) ..... XXXVI (1999), p. 231-232

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

377. VOICU-ARNĂUȚOIU Ioana-Raluca, *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu. Grupul de la Nucșoara. Documente ale anchetei, procesului, detenției* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 467-469
378. WATTS Dorothy, *Christians and Pagans in Roman Britain* (Nelu Zugravu) ..... XXXII (1995), p. 593-594
379. WERTSMAN, Vladimir F., *Career Opportunities for Bilinguals and Multilinguals. A Directory of Resources in Education, Employment and Business* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 449-451
380. WERTSMAN, Vladimir F., *What's Cooking in Multicultural America. An Annotated Bibliographic Guide to over Four Hundred Ethnic Cuisines* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 396-399
381. XENI Constantin, *Take Ionescu* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVII (2000).p. 395-396
382. YANNIAS John, *The Byzantine Tradition after the Fall of Constantinople* (Leonidas Rados) ..... XXXIII (1996), p. 431-432
383. ZABERCA, Vasile Mircea, *Românii din Banatul iugoslav și Marea Unire* (Stelian Mândruț) ..... XXXIII (1996), p. 442-443
384. ZAROJANU, Tudor Călin, *Viața lui Corneliu Coposu* (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 470-471
385. ZUB Al., *Chemarea istoriei* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXV (1998), p. 228-232
386. ZUB Al., *Discurs istoric și tranziție* (I. Saizu) ..... XXXVI (1999), p. 237-238
387. ZUB Al., *Înpasul reîntregirii* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 434-437
388. ZUGRAVU Nelu, *Erezii și schisme la Dunărea Mijlocie și de Jos în mileniul I* (Cristian Onel) ..... XXXVII (2000), p. 353-355

REVISTA REVISTELOR
(Periodice românești și străine)

389. „Acta Musei Porolissensis", XIX, 1950 (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIII (1996), p. 477
390. „Acta Poloniae Historica", LXVII, LXVIII, 1993 (Veniamin Ciobanu) XXXII (1995), p. 601-602
391. „Analele Sighet", 2, 1995; 3, 1996 (Dorin Dobrincu) ..... XXXIII (1996), p. 478-479
392. „Annales. Histoire. Sciences sociales", 1994 (Florea Ioncioaia) ..... XXXII (1995), p. 602-603
393. „Anuar". V. Ploiești. 1993 (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXII (1995), p. 603-604
394. „Arhivele totalitarismului", 1, 1993; 1-4, 1994; 1-4, 1995; 1, 1996 (Andi Mihalache) ..... XXXIII (1996), p. 479-482
395. „Arhivele Totalitarismului", 11-12 (2-3), 1996 (Dorin Dobrincu) ..... XXXIV (1997), p. 479-480
396. „Buletinul Societății Numismatice Române", 1992-1993 (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXIII (1996), p. 482
397. „Calendarul național ilustrat al românilor americani pe anul 1999". The 37th almanac edited by Peter LUCACI, 1999 (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVI (1999), p. 243-245
398. „Carpica", XXV, 1994 (Simona Farcaș) ..... XXXIV (1997), p. 480-482
399. „Der Donauraum. Zeitschrift des Institutes für den Donauraum und Mitteleuropa", Viena, 34, 1994 (Vasile Docea) ..... XXXII (1995), p. 604-607
400. „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", 2-3, 1998 (Dorin Dobrincu) ..... XXXVI (1999), p. 246-247
401. „Erasmus", 4-5, 1994; 6, 1996 (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXIII (1996), p. 482-483
402. „Erasmus", 7, 1997; 8, 1998 (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXIV (1997), p. 482-483
403. „Ethos" - Revista de teorie a culturii, 5, 1993-1994 (Cătălin Turliuc) ... XXXIII (1996), p. 483-484
404. „Etudes", Paris, 1993, 1994, tomes 381-382 (Silviu Lupașcu) ..... XXXII (1995), p. 607-609
405. „Foreign Affairs", 72, 1993, 1-2 (Gheorghe Onișoru) ..... XXXII (1995), p. 609

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

406. „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei", 1995 (Violeta Onişoru) ..... XXXIII (1996), p. 484-485
407. „Mediaevalia Transilvanica", 1-2, 1997; 1, 1998 (Dorin Dobrincu) ..... XXXV (1998), p. 241-242
408. „Mentalites. An interdisciplinary journal", 1-2, octomber 1998 (Andi Mihalache) ..... XXXVI (1999), p. 247-248
409. O revistă americană: „Miorița" (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXII (1995), p. 614-617
410. „Osterreichische Osthefte. Zeitschrift für Mittel-, Ost und Südosteuropaforschung", Wien, 36, 1994, 2 (Vasile Docea) ..... XXXII (1995), p. 609-611
411. „Osteuropa" (Ulrich Burger) ..... XXXIV (1997), p. 483-484
412. „Revista Arhivelor", 1995 (Marcela Ifrim) ..... XXXIII (1996), p. 485-46
413. „Revista Arhivelor", 1-2, 1996; „Revista de Arhivistică", 1-2, 1997 (Marcela Ifrim) ..... XXXIV (1997), p. 484-485
414. „Revista româno-americană", 1, 1998 (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXVI (1999), p. 248-252
415. „Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine", 41, 1994 (Florea Ioncioaia) ..... XXXII (1995), p. 611
416. „Revue Historique", 581, 1992-587, 1993 (Flavius Solomon) ..... XXXII (1995), p. 611-612
417. „Schweizerische Zeitschrift für Geschichte / Revue Suisse d'histoire / Rivista Storica Svizzera", 43, 1993, 1-4 (Florea Ioncioaia) ..... XXXII (1995), p. 612-613
418. „Slaski Kwartalnik Historyczny «Sobotka»", XLVIII, 1993, 1-4 (Veniamin Ciobanu) ..... XXXII (1995), p. 613
419. „Studia antiqua et archeologica", III-IV, 1996-1997 (Dan Floarcş) ..... XXXIV (1997), p. 485-486
420. „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", 1996 (I. Saizu) ..... XXXIII (1996), p. 486-488
421. „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", II, 1997 (Betinio Diamant) ..... XXXVI (1999), p. 252-254
422. „Studii şi cercetări de numismatică", 1993 (Ionel-Claudiu Dumitrescu) XXXIII (1996), p. 488
423. „The English Historical Review", 1991-1996 (Andi Mihalache) ..... XXXIII (1996), p. 488-490
424. „Turkish review of balkan studies", 1, 1993 (Ionel-Claudiu Dumitrescu) ..... XXXIV (1997), p. 486-487
425. „Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete", 1990-1994 (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 490-494
426. „Zapiski Historyczne", LVIII, 1993; LIX, 1994 (Veniamin Ciobanu)... XXXII (1995), p. 614

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

427. *Viaţa ştiinţifică a Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" în anii 1990-1995* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXII (1995), p. 619-625
428. *Viaţa ştiinţifică a Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" în anul 1996* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXIII (1996), p. 495-497
429. *Viaţa ştiinţifică a Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" în anul 1997* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXIV (1997), p. 489-491
430. *Viaţa ştiinţifică a Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" în anul 1998* (Gheorghe Onişoru) ..... XXXV (1998), p. 243-244
431. *Viaţa ştiinţifică a Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" în anul 2000* (Dumitru Ivănescu) ..... XXXVII (2000), p. 401-405

*

432. *A treia sesiune anuală de comunicări ştiinţifice a Comisiei de istorie a oraşelor din România* (Dumitru Agache) ..... XXXII (1995), p. 625-626
433. *Academia sub vremi şi deasupra vremilor* (Al. Zub) ..... XXXVII (2000), p. 405-406

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

434. *Al 23-lea Congres al Academiei româno-americane de ştiinţe şi arte, Rochester, New York, 6-9 august 1998* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXV (1998), p. 252-255
435. *Anii treizeci. O pată albă?* (Astrid Agache, Dumitru Agache) ..... XXXII (1995), p. 627-629
436. *Anul 1948: Instituţionalizarea comunismului, Sighetu Marmaţiei, 13-21 iunie 1998* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 248-249
437. *„Biografii şi studii româneşti". A treia Conferinţă Internaţională a Centrului de Studii Româneşti, Iaşi, 9-10 iulie 1997* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 500-502
438. *Călătorie de documentare în Republica Moldova* (Leon Şimanschi, Dumitru Agache) ..... XXXIII (1996), p. 505-506
439. *Cercetări în arhive suedeze* (Veniamin Ciobanu) ..... XXXIII (1996), p. 507-509
440. *Cercetări în biblioteci din Germania* (Veniamin Ciobanu) ..... XXXIII (1996), p. 511
441. *Colocviu internaţional de istorie contemporană, Braunschweig, 10-15 iunie 1997* (Al. Zub) ..... XXXIV (1997), p. 492-493
442. *Colocviu italo-român de istoriografie* (Al. Zub) ..... XXXIII (1996), p. 498
443. *Colocviu româno-german, Braşov, 12-14 septembrie 1997* (Al. Zub) ... XXXIV (1997), p. 493-494
444. *Comisia mixtă de istorie română-maghiară* (Al. Zub) ..... XXXIII (1996), p. 506-507
445. *Culture and politic of identity in modern Romania, Bucureşti, 27-30 mai 1998* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 246-247
446. *Dialoguri româno-germane* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXIV (1997), p. 494-500
447. *Două simpozioane istorice la Poznan, Polonia* (Veniamin Ciobanu) .... XXXVII (2000), p. 408-410
448. *Gh.I. Brătianu – Centenar, Iaşi, 22-27 iunie* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 249-250
449. *Histoire et integration, Budapesta, 16–17 aprilie 1998* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 245-246
450. *Istoricul şi exigenţa interogaţiei* (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXI (1994), p. 619-625
451. *Istorie şi politică* (II) (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXII (1995), p. 630-637
452. *„Masă rotundă" româno-polonă, Braşov, 3 iulie 1999* (Al. Zub) ..... XXXVII (2000), p. 406-407
453. *Memorialul Sighet: al VII-lea simpozion* (Al. Zub) ..... XXXVII (2000), p. 407-408
454. *O manifestare ştiinţifică internaţională dedicată Bucovinei* (Veniamin Ciobanu) ..... XXXIII (1996), p. 502-504
455. *Periplu academic: Bucureşti, 30 august – 1 septembrie 1998; Budapesta, 2-10 septembrie 1998; Heidelberg, 11-13 septembrie 1998; Atena, 21-22 septembrie 1998; Istanbul, 25-27 septembrie 1998; Timişoara, 8-11 octombrie 1998* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 256-259
456. *Religie şi societate în sud-estul Europei* (Flavius Solomon) ..... XXXIII (1996), p. 509-511
457. *Revoluţia de la 1848 în Ţările Române, Bucureşti, 12 iunie 1998* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 248
458. *Rolul culturii române în lumea contemporană, Braşov, 1-4 iunie 1998* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 247-248
459. *Seminarul internaţional „Bucovina de partea dialogului"* (Veniamin Ciobanu) ..... XXXIII (1996), p. 498-502
460. *Sesiunea Internaţională „Istoria parlamentului şi a partidelor politice din Bucovina"* (Mihai-Ştefan Ceauşu) ..... XXXV (1998), p. 250-252
461. *Simpozionul internaţional „Bucovina în timpul primului război mondial"* (Mihai-Ştefan Ceauşu) ..... XXXV (1998), p. 259-260
462. *„Südosteuropa-Gesellschaft"* (Al. Zub) ..... XXXIV (1997), p. 492
463. *„Südosteuropa-Gesellschaft". Colocviu internaţional despre istoria elitelor - 1997* (Vasile Docea) ..... XXXIV (1997), p. 502-503
464. *1848 im rumänischen Kulturraum: Geschichte und Mythos, Viena, 2–5 martie 1998* (Al. Zub) ..... XXXV (1998), p. 244-245

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

*

465. Academician Gheorghe Platon la 70 de ani (Vasile Docea) ..... XXXIII (1996), p. 515-516
466. Demnitatea istoricului. Academician Cornelia Bodea la 80 de ani (Dumitru Vitcu) ..... XXXIII (1996), p. 512-514
467. Ioan Caproşu la 65 de ani (Flavius Solomon) ..... XXXVII (2000), p. 411-412
468. Măsură şi eleganţă: profesorului Ion Toderaşcu la 60 de ani (Gheorghe I. Florescu) ..... XXXV (1998), p. 261-262
469. Profesorul Constantin C. Angelescu la 90 de ani (Dumitru Vitcu)..... XXXII (1995), p. 643-650
470. Profesorul Dumitru Nastase la 70 de ani (Ştefan S. Gorovei)..... XXXI (1994), p. 611-614
471. Profesorul Ioan Caproşu la 60 de ani (Ştefan S. Gorovei) ..... XXXI (1994), p. 615-618
472. Profesorul Mircea Petrescu-Dâmboviţa la 80 de ani (Al. Zub)..... XXXII (1995), p. 651-652
473. Profesorul Sorin Ulea la 70 de ani (Ştefan S. Gorovei)..... XXXII (1995), p. 653-654
474. Sobrietate şi perseverenţă. Profesorul Emilian Bold la 75 de ani (Gheorghe I. Florescu)..... XXXVII (2000), p. 410-411

*

475. Constantin C. Angelescu (Dumitru Vitcu) ..... XXXVII (2000), p. 413-415
476. Leonid Boicu (Al. Zub)..... XXXIV (1997), p. 505-506
477. Leonid Boicu (Al. Zub)..... XXXVII (2000), p. 418-419
478. Paul Mihail (Ion Madan)..... XXXII (1995), p. 639-641

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INDICE*

A

AGACHE Astrid 435
AGACHE Dumitru **3**, **111**, 432, 435, 438
ANDREESCU Ştefan **4**

B

BERCEANU, Barbu B. **164**
BODALE, Arcadie M. **5**, 344
BOLD Emilian **6**
BOLDUREANU Ana **79**
BUCUR Marin **138**
BULARDA, Constantin M. 178, 179
BULGARU, M. M. Alexandrescu-Dersca **7**
BURGER Ulrich 410
BURLACU Gheorghe **165**
BURUIANĂ Ovidiu 330
BUTNARIU, Viorel M. **8**, **9**, **10**, **11**, **79**, 166

C

CAŞU Igor **12**, 263
CAZACU Matei **13**
CEAUŞU Mihai-Ştefan **14**, **15**, **16**, 199, 208, 324, 460, 461
CHELCU Marius 170, 207, 227, 228, 241, 243, 251, 257, 352
CHIABURU Elena **17**, 177
CIOBANU Veniamin **18**, **19**, **20**, **21**, **22**, **23**, 390, 418, 426, 439, 440, 447, 454, 459
CIOCAN Nistor **24**
CIOFLÂNCĂ Adrian 230, 364, 376
CIUDIN Nicolae **154**
CIUPERCĂ I. **25**, **26**
CLIVETI Gheorghe **27**, **155**
COJOCARU Corneliu **156**
CONSTANTINOV, Valentin Alexei **139**
COTIUGĂ Vasile 201, 202

D

DENIZE Eugen **28**, **29**, 338
DIACONESCU Marius **30**
DIAMANT Betinio 184, 265, 266, 297, 353, 421
DINESCU Valeriu **6**
DOBOŞ Dănuţ **31**
DOBRINCU Dorin **32**, 180, 215, 221, 229, 238, 255, 256, 258, 259, 267, 292, 301, 312, 321, 327, 329, 339, 342, 370, 371, 374, 377, 384, 391, 395, 400, 407
DOCEA Vasile **32**, **33**, **34**, **35**, 190, 195, 246, 279, 282, 283, 284, 310, 313, 319, 341, 363, 399, 410, 425, 463, 465
DUMITRESCU, Ionel Claudiu **36**, 214, 218, 288, 302, 303, 320, 359, 396, 401, 402, 422, 424

E

EDROIU Nicolae 272
ENACHE George 304

F

FARCAŞ Simona 398
FLOAREŞ Dan 419
FLORESCU Daniela 305
FLORESCU Gheorghe I. **37**, **38**, **39**, **40**, **41**, **167**, 171-173, 176, 187, 188, 191, 197, 198, 203, 209, 212, 220, 223, 248, 249, 260, 290, 291, 293, 296, 298, 300, 318, 323, 325, 334, 335, 340, 345, 358, 361, 367-369, 379-381, 385, 387, 389, 393, 397, 409, 414, 434, 437, 446, 450, 451, 468, 474

* Contribuţiile ştiinţifice sau documentare sunt indicate cu **aldine**, restul menţiunilor provenind din rubricile „Viaţa ştiinţifică", „Revista revistelor", „Recenzii", „Note bibliografice", „Aniversări", „In honorem", „In memoriam".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

G

GOROVEI, Ştefan S. **42, 43, 44**, 470, 471, 473
GRECEANU, Radu Sc. **140**
GROSSUL, V. I. **45**

I

IFRIM Marcela **46**, 412, 413
IFTIMI Sorin **47, 48, 49**
ILIESCU Cătălina **50**, 295
IONCIOAIA Florea **51**, 193, 194, 232, 239, 252, 275, 309, 314, 315, 392, 415, 417
IONESCU Adrian-Silvan **52**
IONESCU, Dumitru P. **53**
IORDAN Constantin **54**
ITTU Constantin 234, 236
IVĂNESCU Dumitru **55, 56, 57. 141, 142**, 431

K

KATO Erika **30**

L

LEU Valeriu **58**
LEUŞTEAN Lucian **59, 60, 168**
LIGOR Alexandru **61**
LUCA Cristian **143**, 317
LUPAŞCU Silviu 404

M

MACOVEI Adrian **62**
MADAN Ion 478
MADGEARU Alexandru **157**
MANER Hans-Christian **63**
MATEESCU Tudor **64**
MĂRIEŞ Stela **65**. 253, 270, 276, 277, 278
MÂNDRUŢ Stelian **66**, 224, 233, 326, 355, 373, 383
MÂRZA Eva **67**, 336
MÂRZA Iacob **67**, 336
MIHAIL Paul 254
MIHAIL Zamfira **68**
MIHĂILEANU, Petru Gh. 178, 179
MIHALACHE Andi **69**, 192, 316, 328, 348, 365, 366, 394, 408, 423
MUREŞANU Camil **70**

N

NASTASĂ Lucian **71**, 205, 217, 262, 269, 271
NASTASE Dumitru **72**
NĂSTUREL, Petre Ş. **73**
NEGRUŢI Ecaterina **74, 75**
NEUMANN Victor 332

O

ONEL Cristian 388
ONIŞORU Gheorghe **76, 77, 78, 99, 150**, 196, 219, 289, 331, 333, 354, 375, 405, 427, 428, 429, 430
ONIŞORU Violeta **144**, 273, 406

P

PAIUL Vera **79**
PĂLTĂNEA Paul **80, 145**
PETAC Emanuel **81**
PIPPIDI Andrei **158**
PLATON Gh. 349
PLATON, Alexandru Florin **82**
POKIVAILOVA, T. A. **83**
POPA Anghel **84**
POPOVICI Rodica **85**
POSTICĂ Gheorghe **10**
PRODAN Dan **86, 87, 146**
PUNGĂ Gheorghe **159**
PUNGĂ Zamfira **144**

R

RADOS Leonidas **88, 89**, 181, 200, 206, 280, 285, 308, 382
ROMAN Louis 299
RUS, Ioan Aurelian **90**

S

SAIZU I. **91, 92**, 174, 213, 250, 306, 307, 386, 420
SANDACHE Cristian 169, 185, 237, 264, 268
SEMENOVA, L. E. **100**
SION, Ion T. **11**
SOLOMON Flavius **101, 102, 103, 104**, 222, 226, 416, 456, 467
STAN Valeriu **147, 148**
STANCIU Laura **105**
SUVEICĂ Svetlana **106**
SZÉKELY, Maria Magdalena **107, 108, 109, 160**, 356

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ş

ŞANDRU Dumitru **93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 149, 150**, 210, 211, 244, 261, 281, 357, 372
ŞAROV Igor **103**
ŞAROVATOVA, R. S. **83**
ŞIMANSCHI Leon **110, 111**, 438
ŞLAPAC Mariana **161**
ŞTIRBU Angela **166**

T

TACU Al. **92**
THEODORESCU Răzvan **112**
TODERAŞCU Ion **162**
TRAŞCĂ Ottmar **113**
TURLIUC Cătălin **114, 115**, 225, 403

U

UNGUREANU Mihai-Răzvan **116, 151, 152**
URSU, N. A. **117, 118, 119, 120, 121, 163**

V

VACARU Silviu **122**
VELCIU Dumitru **123**
VINOGRADOV, N. N. **124**
VITCU Dumitru **125, 126, 127, 128, 129**, 360, 466, 469, 475

Z

ZAHARIUC Petronel **130, 131, 132, 153**
ZUB Al. **1, 2, 133**, 433, 436, 441, 442, 443, 444, 445, **448, 449**, 452, 453, 455, 457, 458, 462, 464, 472, 476, 477
ZUGRAVU Nelu **134, 135, 136, 137**, 175, 182, 183, 186, 189, 204, 216, 231, 235, 240, 242, 245, 247, 274, 286, 287, 294, 311, 322, 337, 343, 346, 347, 350, 351, 362, 378

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ABREVIERI

AARMSI	= Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice
AARMSLit.	= Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Literare
AB	= Arhivele Basarabiei
AHR	= The American Historical Review
AIIAC	= Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj
AIIAI	= Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", Iaşi
AIIC	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
AIINC	= Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj
AIIX	Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol", Iaşi
AISC	= Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL	= Anuarul de Lingvistică şi Istorie Literară, Iaşi
AM	= Arheologia Moldovei
AMAE	= Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti
AMB	= Arhivele Municipiului Bucureşti
AMN	= Acta Musei Napocensis
AMP	= Acta Musei Porolissensis
AnM	= Analele Moldovei
ANIC	= Arhivele Naţionale Istorice Centrale
ANRM	= Arhivele Naţionale ale Republicii Moldova
AOSPRM	= Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova
APR	= Analele Parlamentare ale României
AR	= Arhiva Românească
ArhGen	= Arhiva Genealogică
ARMSŞ	= Academia Română. Memoriile Secţiunii Ştiinţifice
ARMSI	= Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorie
ASB	= Arhivele Statului Bucureşti
ASB, AN	= Arhivele Statului Bucureşti. Fond Achiziţii noi.
ASB, Doc. ist.	= Arhivele Statului Bucureşti. Fond Documente istorice (fond provenit de la Academia Română)
ASBc	= Arhivele Statului Bacău
ASBt	= Arhivele Statului Botoşani
ASC	= Arhivele Statului Cluj
ASG	= Arhivele Statului Galaţi
ASI	= Arhivele Statului Iaşi
ASMh	= Arhivele Statului Mehedinţi
ASO	= Arhivele Statului Oradea
ASRI	= Arhiva Serviciului Român de Informaţii, Bucureşti
ASTm	= Arhivele Statului Timişoara
AŞUI	= Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi
AT	= Arhivele Totalitarismului, Bucureşti
AUB	= Analele Universităţii Bucureşti
BAR	= Biblioteca Academiei Române

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

REVISTE PUBLICATE
LA EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE:

REVISTA ISTORICĂ
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
THRACO-DACICA
DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
NOUVELLE SERIE
STUDII ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
BULETINUL SOCIETĂŢII NUMISMATICE ROMÂNE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVA GENEALOGICĂ
ARHIVELE OLTENIEI
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARS TRANSSILVANIAE
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL"
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA
– SÉRIE BEAUX-ARTS

ISSN 0074-039X

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro